

Timo J. Tuikka

”Kekkosen konstit”

Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset
teoriasta käytäntöön 1933–1981



JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 70

Timo J. Tuikka

"Kekkonen konstit"

Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset
teoriasta käytäntöön 1933-1981

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
toukokuun 26. päivänä 2007 kello 12.



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2007

"Kekkosen konstit"

Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset
teoriasta käytäntöön 1933-1981

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 70

Timo J. Tuikka

"Kekkosen konstit"

Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset
teoriasta käytäntöön 1933-1981



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2007"

Editors

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Irene Ylönen, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture: Urho Kekkonen, 1955. Photo by
Toivo Grönroos. Tasavallan presidentin arkistosäätiö.

URN:ISBN:9789513928278

ISBN 978-951-39-2827-8 (PDF)

ISBN 978-951-39-2804-9 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2007, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2007

ABSTRACT

Tuikka, Timo J.

"Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933–1981

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2007, 413 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 70)

ISBN 978-951-39-2827-8 (PDF), 978-951-39-2804-9 (nid.)

Summary

Diss.

This study explores Urho Kekkonen's (1900–1986) conceptions of history and politics, covering his entire career in party politics (1933–1981). His exceptionally long political career included, for example, five terms as prime minister (1950–1956) and his five presidential terms (1956–1981). Urho Kekkonen is one of the most thoroughly discussed and studied politicians in Finnish history. As these studies reveal, Kekkonen was both admired by his supporters and abominated by his opponents.

This dissertation concentrates on Kekkonen's political rhetoric and his use of concepts in the context of Finnish political culture from the 1930's to the 1980's by analysing four conceptual cases: the battle over 'democracy' in the 1930's, the struggle over 'realpolitik' in the 1940's, the dispute over the 'national interest' from the beginning of the 1950's to the end of the 1960's, and the discourse on presidential power covering the era from the end of the 1960's to the beginning of the 1980's. This study is based on research material including Kekkonen's speeches and writings, and especially on a variety of pamphlets and anthologies.

Urho Kekkonen's political success was largely built on his rhetorical competence and flexibility, which enabled him to appeal to different audiences. Especially after the Continuation War, Kekkonen concentrated on defining the "indisputable facts" of history and what he saw as the only political option for Finland. In time his views on e.g. Finnish democracy, patriotism, and neutrality became generally accepted in Finland. Kekkonen's political goal was to protect Finland's independence and national unity. In his politics, "morality" was subordinate to the Machiavellian "best interest of the nation".

Keywords: democracy, history, policy of neutrality, politics, realpolitik, rhetoric, Urho Kekkonen.

Author's address Timo J. Tuikka
tituikka@campus.jyu.fi

Supervisor Professor Petri Karonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers Professor Pauli Kettunen
Department of Social Science History
University of Helsinki

Docent Lasse Kangas
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Opponent Professor Pauli Kettunen
Department of Social Science History
University of Helsinki

Cover picture: Toivo Grönroos 1955 (Tasavallan presidentin arkistosäätiö)

ALUKSI

Kun synnyin elokuussa 1975, paistatteli Urho Kekkonen mahtavimmillaan ETYK-konferenssin jälkilämmössä. Tätini luoman Kekkos-myytin mukaan ensimmäisiä sanojani oli "kekko", mikä merkitsi minulle kaljupäistä miestä. Minulta kesti 30 vuotta saada selville, että 20 vuotta ennen syntymääni, vuoden 1956 tiukassa presidentinvaalikamppailussa, "kekko"-sanan merkityksestä taisteltiin hampaat irvessä. Kekkosesta kansallista esikuvaa luoneen Kustaa Vilkunan mukaan sana merkitsi jättiläistä, joka asettelee kiviä vuoren huipulle. Matti Kuusi vastasi yhdistämällä nimen viinakekkuliin.

Muutamia satunnaisia kohtaamisia lukuun ottamatta "kekko" ei juuri koskettanut minua ennen kuin aloin vuosituhannen vaihtuessa pohtia aihetta graduuni. Halusin tutkielmalleni mahdollisimman helpon aiheen, josta löytyisi paljon kirjallisuutta. Valintani oli osin onnistunut.

Käytyäni valmistuttuani toteamassa oikeiden töiden merkityksen, palasin mahdollisuuden tarjoutuessa takaisin tieteellisen kirjoittamisen pariin. Itseni lisäksi suurin syyllinen työni toteutumiseen on ohjaajani, professori Petri Karonen. Ilman hänen ennakkoluulotonta kiinnostustaan ja lujaa tukeaan laajahkoa aihevalintaani kohtaan tätä väitöskirjaa tuskin olisi koskaan syntynyt.

Lisäksi työhöni ovat vaikuttaneet niin useat tahot, että suokoot anteeksi, jos unohdan jonkun. Erityiskiitokset professori Pauli Kettuselle, jonka lukuisat kommentit auttoivat minua ajattelemaan "totuuksiani" uudemman kerran. Väitöskirjani toiselle tarkastajalle dosentti Lasse Kankaalle sekä professori Toivo Nygårdille, dosentti Pasi Ihalaiselle, dosentti Heikki Roiko-Jokelalle ja dosentti Juhani Suomelle esitän kiitokset hyvistä vinkeistä työni eri vaiheissa. Pääjohtaja Jouko Loikkanen kertoi 1960- ja 1970-lukujen poliittisten puheiden teko-tavoista ja taustoista. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksella yritin viiden vuoden ajan oppia, mitä politiikka eli yhteisten asioiden hoitaminen on. Erityisesti dosentti Eeva Aarnion ja professori Kari Palosen palaute on auttanut minua ymmärtämään politiikkaa hieman laajemmista näkökulmista.

Kiitos Jyväskylän yliopiston rehtorille ja Emil Aaltosen sekä Ella ja Georg Ehrnroothin säätiöille saamastani rahoituksesta. Ilman näiden karttuisaa kättä en olisi syönyt Lozzilla joka päivä pihviä. Arkistoissa minua on palveltu kuin parempaakin tutkijaa. Kiitos Keskustan ja maaseudun ja Yleisradion arkistoille, Tamminiemen museolle ja Oulun yliopiston kirjastolle sekä erityisesti Urho Kekkonen arkiston vallattomille hoitajille Pekka Lähteenkorvalle ja Ari Mesi-vaaralle, jotka pitivät Moccamasteria ja saunaa jatkuvasti lämpimänä.

Vaikka en olekaan harhaillut kotona päämäärättömästi tieteellisessä katonniassa, vaan katsonut sohvalla päämäärätietoisesti jalkapalloa, tahdon kauniisti kiittää Siniä, joka työni lopussa yritti opettaa minulle pilkun paikkaa. Kiitos myös vanhemmilleni, jotka patistivat minut taistelemaan tieni ulos Muonion lukiosta. Lisäksi kiitän lounaskahviretkuetta, joka eittämättä viivästytti työtäni lukuisin santsikupein, mutta sai minut näkemään maailman toisin silmin.

Jyväskylässä 16.4.2007, Timo J. Tuikka

SISÄLLYS

ABSTRACT

ALUKSI

I	JOHDANTO.....	9
	Kekkonen tutkimusongelmana	9
	Historia- ja politiikkakäsitykset.....	12
	Tutkimustapausten ja -näkökulmien valinta	14
	Kekkonen tekstit tutkimusaineistona.....	19
	Kekkonen-kirjallisuuden lajityypit	24
	Historian ja politiikan yhteys	28
	Historian poliittisuus ja politiikan historiallisuus	30
	Aika, historia ja politiikka	32
	Poliittinen historia Suomessa ja ideologia politiikassa	34
	Historian ja politiikan aatehistoriallisuus	36
	Käsitehistoria ja retoriikka tutkimuksen tukena	38
	Puheet ja kirjoitukset puhetekoina.....	41
	Kekkonen puhujana ja kirjoittajana	43
	Politiikan yleisöt retoriikan kohteena.....	45
	Keskeiset käsitteet ja käsittekimput	47
II	KAMPPIAILU KANSANVALLASTA (1933–1939).....	50
	Kansanvallasta puoluepolitiikkaan.....	50
	Tasavaltalainen historiakäsitys ja Snellman-suhde	53
	Puoluepolitikointi ja valtiolliset asiat	60
	Lujan kansanvallan ja maalaiskansan puolesta.....	65
	Demokratian puolustuspuheenvuorot	70
	Demokratian itsepuolustus	72
	Pamfletin aikalaisarviot.....	73
	Liberalistinen valtio- ja vapauskäsitys	76
	Liberalismi-kritiikin tausta	79
	Kansan suvereniteetin ongelma	83
	Väitöskirja ja ”maailmankuvan liberalisoituminen”	88
	Väitöskirjan valtio-, yksilö-, ja demokratiakäsitys	90
	Kansasta kansanvaltaan ja kunnalliseen itsehallintoon	93
	Energetiikasta organismiteorian ongelmallisuuteen	97
	Taistelu kansanvallan tulkinnoista.....	101
	Kansallisen eheytyksen historioitsija	103
	Suhde porvarillis-tasavaltalaiseen kenttään	106
	Kekkonen ja IKL:n käsittekkamppiailu	111
	Kekkonen kielelliset tehokeinot.....	112
	Oikeat ja väärät isänmaalliset ja kansanvaltaiset.....	118
	IKL:n lakkautuskeskustelut	123

III	KANSALLISET REAALIPOLITIIKAT (1940–1949)	129
	Konjektuureista reaalipolitiikkaan.....	129
	Historia ja Peitsi politiikan rakennuspuina	132
	Mahdolliset ja välttämättömät politiikat.....	139
	Kokonaisuuden, puolue-etujen ja parlamentarismien suhde	144
	Tässä sitä ollaan.....	149
	Mahdollinen ja mahdoton ulkopolitiikka	151
	Peitsen ajopuuteoria	153
	Neuvostoliiton ja Suomen turvallisuus	156
	Machiavellismia sodassa ja rauhassa.....	160
	Pienen maan itsekkäät mahdollisuudet.....	161
	Idealismi ja realismi	164
	Moraalittomuuden hyveellisyys	167
	Politiikan tienviitoittajat.....	170
	Vaihtuvat reaalipolitiikat ja uudet tienviitat	173
	Reaalipolitiikan vaihdos.....	174
	Kapean politiikan tie.....	178
	Laki ja politiikka – Sotasyllisyyskysymys	182
	Isänmaallisuus- ja demokratiakäsitysten variaatiot	189
	"Uudet kasvot" maalaisliitossa	194
	Kommunisminvastaiset vaaliretoriikat	200
IV	SUOMEN KANSALLISET EDUT (1950–1968)	203
	Eturyhmiidoista kansalliseen solidariteettiin.....	203
	Historian todistusaineistot ja politiikan pelit	206
	Eturyhmät, puoluepolitiikka ja parlamentarismi	213
	Kansallisen edun vaatimukset ulkopolitiikalle	219
	Maan ja kansakunnan puolesta.....	225
	Onko maallamme malttia vaurastua?.....	226
	Pamfletin aikalaisarviot.....	229
	Iskusanat ja investointi	231
	Metalliteollisuuden myytti ja teollisuuden tarpeet.....	234
	Maan puolesta	237
	"Alkiolaisella linjalla"	238
	Talous, isänmaallisuus ja ulkopolitiikka.....	242
	Koko kansan presidentin puheet ja kirjoitukset.....	247
	Ulkopolitiikan kriisit Kekkonen linjan selkeyttäjinä	249
	Yhdenmukaisuudesta orgaaniseen solidaarisuuteen	254
	Liimatainen ajatteluvälineenä	256
	Kansallisen edun määrittäjät ja presidentinvaaliretoriikat.....	260
	Pääministerin taistelu talousohjelmansa puolesta.....	262
	Vaalit 1956 – "Rauhallisen kehityksen turvaamiseksi"	267
	Taistelu Paasikiven linjasta ja kansallisen edun hallinnasta	270
	Vaalit 1962 – Puolueettomuuden vaatimukset.....	278
	Demokratian ja tieteen asiamiehet	282

	Vaalit 1968 - "Koko kansan presidentti"	287
V	PRESIDENTIN VALTA (1968-1981)	292
	Pluralismista pakotettuun konsensukseen.....	292
	Kekkonen valta ja korvaamattomuus.....	295
	Historian ja politiikan jakamattomuus	300
	Puolueettomuuspolitiikan vaihdokset	305
	Kekkonen mielipidevaikuttajana	311
	Liimatainen vaikutuskanavana	312
	Kekkonen ja Liimatainen pääministerin tekijöinä	314
	Neuvostoliiton petollisuus ja Suomen puolueettomuus	320
	Lännen suurvaltajohtajat länsisuhteiden peilauspintana	326
	Demokratia ja perusoikeudet.....	332
	"Liian vasemmistolaiset vastaukset"	334
	Presidentin suhde valtaoikeuksiinsa.....	338
	Assimilaation loppuvaihe ja Tamminiemen testamentti	341
	Kekkonen vallan rajat.....	345
	Ulko- ja sisäpolitiikan symbioosi.....	347
	Välittömät demokraatit	349
	Suomalainen 1970-luvun polyfonia - Poikkeuslaki	355
	Kekkonen retorinen dynastia	360
	Runnauspuhe ja rautatievirkamiesliiton lakon lopetus	361
	Kekkonen haasteet historioitsijoille	364
VI	YHTEENVETO	371
	Historia poliittisena käyttövoimana.....	373
	Poliittinen itseymmärrys.....	375
	Retoriikka ja käsittehistoria tutkimuksessa	377
	Politiikka ammattina.....	379
	Kekkonen poliittinen perintö	380
	SUMMARY	382
	LYHENTEET	385
	LÄHTEET	386

I JOHDANTO

”Jos jokaista kohdeltaisiin ansionsa mukaan, ei kukaan silloin selkäsaunatta pääsisi.”
(Shakespeare)¹

Kekkonen tutkimusongelmana

Urho Kaleva Kekkonen (3.9.1900–31.8.1986) oli poliittinen ikiliikkuja ja selviytyjä. Hänen poikkeuksellisen menestyksekkäs poliitikon uransa, johon sisältyi viisi pääministeri- ja presidenttikautta, on usein nähty ääripäiden kautta. Kekosta on tarkasteltu – vain hieman karrikoiden – sekä sankarillisena isänmaan pelastajana että paholaismaisena vihollisen kätyrinä.

Sen myötä hänen persoonastaan ja poliittisesta toiminnastaan on tullut osa ”nykysuomalaista kansantarustoa”. Kekkosesta on luotu lukematon määrä myyttejä, joita yhä edelleen uusinnetaan. Hänen elinaikanaan keskeisenä myytin rakentajana toimi kansatieteilijä Kustaa Vilkuna, joka täysin tietoisesti kirjoittamalla työstä ystävästään kansallista esikuvaa ja suurmiestä erityisesti presidentinvaalikampanjoiden yhteydessä.²

Kekkos-myytin vahvuus tuli selvästi esille hänen 100-vuotissyntymäjuhlassuusiensa yhteydessä syyskuun alussa 2000. Tiedotusvälineet pullottivat mitä erilaisimpia Kekkos-aiheita ja -tulkintoja. Taistelu Kekkosin ajan totuudesta oli erityisen aktiivista. Lehtien palstoilla ja yleisönosastoissa vedettiin rintamalinjoja kekkoslaisten ja antikekkoslaisten välillä kovimmalla vimmalla Kekkosin vallasta luopumisen jälkeen.

¹ Kekkonen 1982, s. 239. Kekkonen keräsi jatkuvasti ajatuksia ja aforismeja, joita hän siteerasi puheissaan ja kirjoituksissaan. Kekkosin keräämistä aforismeista toimitettu kokoelma *Sivalluksia* julkaistiin alun perin Simo Sakari -salanimellä vuonna 1979.

² Ks. Kustaa Vilkunin työstämä vaalikirja *Urho Kekkonen* (1949) vuoden 1950 presidentinvaaleja varten; ks. myös Herlin 1993. Myytti voidaan – kollektiivisen harhakuvan ohella – ymmärtää myös intersubjektiiviseksi uskomusjärjestelmäksi, jolla on voimakas poliittinen merkitys. Kanerva 1994, s. 150. Myytit saavat usein kertomuksellisen muodon ja ne liittyvät yhteisön tärkeinä pitämiin kohteisiin. Mylly 1989b, s. 153. Kekkosin ”myyttisyys” on tiedostettu tutkimuksissa hyvin: Ks. esimerkiksi Hakanen 1985, s. 9; Vares 1997, s. 183; Lehtinen 2002, s. 21; Jakobson 2003, s. 170; Seppinen 2004, s. 14. Kuitenkaan myyttisyyden taustoja ei ole juuri eritelty. Osmo Apunen onkin kuvannut ”Kekkosin aikaa” teoreettisena stereotyyppiana. Apunen 1984, s. 10.

Juhlallisuuksien aikana käydyssä *Helsingin Sanomien* artikkelidebatissa kiistely Kekkonen vallan luonteesta käytiin akselilla korvaamattomuus-pakko-mielteinen -valta³. Keskustelussa painottuivat erityisesti moraaliset näkökannat Kekkonen politiikkaa kohtaan⁴.

Vain muutamissa puheenvuoroissa kiinnitettiin huomiota niihin lähtökohtiin ja taustatekijöihin, jotka hänen valtaansa ja vallankäyttöään määrittivät⁵. Ylipäätään Kekkonen vallankäytön moraalisen tarkastelun runsaus hänen kuolemansa jälkeisen 20 vuoden aikana voidaan ymmärtää yksilöllisten traumojen lisäksi myös ”kansallisen trauman” perspektiivistä⁶.

Kekkonen valtakausi jätti syvät jäljet lukuisiin suomalaisiin: poliitikkoihin, virkamiehiin, tiedotusvälineiden edustajiin, tutkijoihin ja ylipäätään kansalaisiin. Muutoin on vaikea selittää niin lukuisat ja voimakkaat purkaukset Kekkonen ajan ilmiöitä ja hänen vallankäyttöään kohtaan.⁷

Kekkos-tulkintoihin liittyy usein myös kamppailu lopputuloksesta eli siitä, johtiko Kekkonen linja Suomen kannalta lopulta hyvään vai huonoon tulokseen. Hänen politiikkansa jatkuva käsittely moraalisisista ja lopputulosorientuneista näkökulmista on kuitenkin pidemmän päälle puuduttavaa, ja tämän tarkastelun tieteellinen lisäarvo on ajoittain kyseenalaista.

Historiantutkimuksen tehtävänä on pureutua Kekkonen valtakauden kipupisteisiin ja mahdollisiin ylilyönteihin, mutta myös löytää uusia tarkasteluperspektiivejä kaluttuun aiheeseen.

Sellaisen Kekkos- ja ylipäätään poliittisen historian tutkimuksen, jossa kamppailaan Kekkonen ajan totuudesta, pyritään historian hallintaan ja kiistellään suomettumisen asteluvusta, on aika saada rinnalleen lisää vaihtoehtoisia lähestymisnäkökulmia.⁸

³ Matti Klinge (HS 10.9.2000): ”Kekkonen korvaamaton vielä viidennellä kaudellaan”; Jukka Seppinen (HS 14.9.2000): ”Kekkosta tarvittiin vielä Karjalaisen kaatamiseksi”; Heikki Paloheimo (HS 17.9.2000): ”Korvaamattomuus vanhoillinen näkemys”.

⁴ Anu Kantola (HS 13.9.2000) käsitteli artikkelissaan Kekkonen loppukausien ”henkistä ontoutusta” ja ”itsekurin rappiollisuutta”. Jukka Tarkka artikkelissaan (HS 6.9.2000) tarkasteli Kekkonen kautta ”kansakunnan henkisen ryhdin romahtamisena”.

⁵ Jukka Relander painotti artikkelissaan (HS 16.9.2000) Kekkonen saaneen valtansa kansalta ja Suomen kohtalon kietoutuneen muiden Neuvostoliiton alaisuudessa eläneiden Itä-Euroopan maiden kohtaloihin, tosin ”omin oirein”.

⁶ *Suomen Kuvalehden* (8.9.2000) pääkirjoitus käsitteli Kekkonen korvaamattomuutta myyttinä, joka on aiheuttanut kansallisen trauman.

⁷ Tiedotusvälineiden edustajat läpikäyvät edelleen sotien jälkeistä itesesensuuriaan. Se tarkoitti, että tiedotusvälineet jättivät pois, pehmensivät tai jättivät vähälle huomiolle Neuvostoliittoa kohtaan epämieluisia uutisia, jotka saattoivat olla ristiriidassa Suomen virallisen ulkopolitiikan kanssa. Ks. Salminen 1996; Uskali 2003; Lohi 2003; Tommila & Salokangas 1998, s. 278–279.

⁸ Heikki Ylikangas näkee suomettumistutkimuksen menneisyyden hallintana, johon on mahdollisuus vasta uudella tutkijasukupolvella, jolla ei ole omakohtaista kosketusta kyseiseen aikakauteen. Ylikangas 1999a. Jarkko Vesikansa on tarkkanäköisesti huomioinut suomettumisen näkökulman johtavan poliittisen lähihistoriamme tutkimusta helposti harhaan. Suomen sodanjälkeinen historia on paljon muutakin kuin pelkkää reaktiivista mukautumista Neuvostoliiton intresseihin. Vesikansa 2004, s. 301.

Urho Kekkosta ei suinkaan ole vielä läpitulkittu. Sen sijaan, että edelleen keskityttäisiin Kekkonen (epä)isänmaallisuuden, (epä)demokraattisuuden tai suomettuneisuuden asteen pohtimiseen, voidaan Kekkosta lähestyä tutkimuskohteena myös kysymällä, miten ja miksi Kekkonen itse käytti isänmaallisuuden, demokratian ja suomettumisen käsitteitä ja millä tavoin käsittekkamppailu vaikutti hänen politiikkansa luonteeseen ja muotoiluihin.⁹

Kekkonen luki ahkerasti historiaa ja ammensi lukemastaan retorista käyttövoimaa¹⁰. Hän tarkasteli historiaa ja poliittisia teorioita jo 1920-luvulla poliittisen toiminnan näkökulmasta. Kekkonen tapaa käyttää 'historiaan' ja 'politiikkaan' liittyviä käsitteitä, sanastoja ja tekstejä hyödykseen poliittisessa toiminnassaan ei ole aiemmin juurikaan tutkittu¹¹.

Niinpä rajasin tutkimusaiheekseni Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset – monikossa. Koska Kekkosta voidaan pitää Suomen sotien jälkeisen ajan keskeisimpänä poliittisena toimijana, on kyseessä siten myös tutkimuspolitiikassa onnistuneesti toimimisesta. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutkimuksen perusteella voisi tehdä yleisiä johtopäätöksiä, miten politiikassa voi toimia onnistuneesti. Tämän työn perusteella kuitenkin rakentuu kuva, miksi juuri Kekkonen onnistui politiikassaan.

Väitöskirjani yläotsikon muodostava "Kekkonen konstit" oli alun perin halventavaksi tarkoitettu sanonta, jolla suomalainen oikeisto hyökkäsi Kekkonen poliittista pamflettia *Demokratian itsepuolustus* vastaan. Myöhemmin 1930-luvun jälkipuoliskolla Kekkonen konstit saivat laajemman merkityksen; ne tarkoittivat yleisemmin maalaisliiton IKL-vastaisia reaktioita.¹²

Kekkonen ystävineen otti käsiteparin vastaan itseironisesti ja jopa ylpeydellä, mistä kertoo Kekkonen väitöskaronkkaan lahjaksi sidottu *Demokratian itsepuolustuksen* alkuperäinen käsikirjoitus, joka oli nimetty Kekkonen konsteiksi¹³.

"Kekkonen konstit" käy kuitenkin erinomaisesti arvovapaana, ilman erityisiä merkityslatauksia, työni yleisnimeksi. Se kuvaa hyvin tarkastelemiani Kekkonen tekstejä, joissa motiivina oli – toisissa korostuneemmin kuin toisissa – luoda ideologisia (uus)tulkintoja ja lopulta vaikuttaa kansalaismielipiteisiin sekä politiikkansa menestyksellisyyteen.

⁹ Tutkimuseettisenä lähtökohtanani on tehdä oikeutta Kekkonen ajattelulle. Siksi pyrin tutkimusprosessin aikana erittelemään tarkoitukseni ja huolehtimaan, etten – ainakaan tietoisesti – sijoita Kekkosta väärin asiayhteyksiin. Vrt. Kalela 2000, s. 63, 109.

¹⁰ Kekkonen kirjakokoelma on erittäin laaja. Oulun yliopiston kirjaston kokoelmissa on 4401 Urho ja Sylvi Kekkoselle kuulunutta nidettä, joista useissa on Urho Kekkonen alleviivauksia ja marginaalimerkintöjä. Olen valikoidusti läpikäynyt – valmiiksi osoitetut – merkinnät ja käytän niitä työssäni osoittamassa Urho Kekkonen lukeneisuuden yhteyttä hänen poliittisiin teorioihinsa ja poliittiseen toimintaansa. Lisäksi Tamminiemessä Urho Kekkonen museossa on noin 3000 Kekkosille kuulunutta teosta.

¹¹ Seppo Hentilä kirjoitti *Historiallisessa aikakauskirjassa* 1/1999, s. 81: "Kekkosesta on mahdotonta vielä pitkään aikaan kirjoittaa viileän steriilisti" ja "kuka "viileitä" ja "steriilejä" Kekkos-kirjoja viitsisi lukea?" Ks. myös Majander 2004b, s. 56.

¹² Ks. Ari Uinon saate Kekkonen 2000a, s. 227; ks. myös Kekkonen 1972b, s. 26; Uola 1982, s. 341; Suomi 1986, s. 92.

¹³ Ks. Uino 1985, kuvallitteet.

Historia- ja politiikkakäsitykset

Historia- ja politiikkakäsitykset ymmärtän laajemmassa mielessä kuin pelkästään Kekkonen historian ja politiikan käsitteille antamina merkityksinä eri toimintatilanteissa. Siten en tutki niinkään historiaa ja politiikkaa niiden toposten eli niille annettujen ”ensisijaisten merkitysten” kautta, vaan keskityn lähinnä analysoimaan Kekkonen historian käyttöä retorisenä voimavarana sekä politiikkaa sen tekemiseen olennaisesti liittyvän alakäsitteistön, kuten demokratia, isänmaallisuus, kansa, puolueettomuus ja realismi, osana.

Kekkonen puheakteja tyypittelemällä ja analysoimalla päästään käsiksi hänen historia- ja politiikka-sanastojensa muotoiluihin ja määrittelyihin. Niitä puolestaan voidaan suhteuttaa aikalaisten muotoiluihin ja Kekkonen käyttämiin muihin lähisanastoihin, joiden avulla tulkitaan hänen historia- ja politiikkakäsityksiään.¹⁴

Tutkin siis ensisijaisesti, miten Kekkonen eri aikoina ja erilaisissa poliittisissä toimintatilanteissa ymmärsi historian sekä politiikan luonteen. Edelleen tarkastelen miten nämä käsitykset ja niiden muutokset näkyivät hänen poliittisessä toiminnassaan. Tutkin Kekkonen historia- ja politiikkakäsityksiä hänen eri aikoina tuottamiensa kirjoitusten ja puheiden perusteella, jonka jälkeen heijastelen niitä ajankohtien toimintatilanteisiin.

Tarkasteltaessa puheita ja kirjoituksia historiallisissa ja poliittisissä konteksteissaan, päästään käsiksi myös aikakauden poliittiseen mielipideilmastoon, yhteiskunnallisiin jännitteisiin, ideologioihin ja mentaliteetteihin¹⁵. Kekkonen retorinen toiminta aukeaa tarkastelemalla, miten hän toimi jännitteisissä tilanteissa suhteessa poliittisiin kannattajiinsa ja vastustajiinsa.

Kekkonen historia- ja politiikkakäsitysten mahdollisimman perinpohjaisessa tarkastelussa jatkuvuuksineen ja muutoksineen on mielekästä käyttää koko Kekkonen aktiivipoliitikon uran kattavaa analyysisarjaa. Siten päädyin analysoimaan Kekkonen historia- ja politiikkakäsityksiä hänen ensimmäisestä eduskuntavaaliehdokkuudestaan kesällä 1933 syksyllä 1981 tapahtuneeseen Tasavallan presidentin toimesta luopumiseen. Aikarajaus kattaa siis Kekkonen koko ammattipoliitikon uran¹⁶. Pitkän tarkastelujakson toteuttaminen vaatii luonnollisesti rajuja rajauksia toimintakontekstien suhteen.¹⁷

Tärkeimmän tutkimusaineiston muodostavat Kekkonen poliittiset julkaisut sijoittuvat aikarajaukseni tukevasti siten, että aatehistoriallis-retorinen käsittelyni alkaa hänen poleemisesta pamfletistaan *Demokratian itsepuolustus* (1934) ja päättyy hänen ”poliittiseen testamenttiinsa” *Tamminiemi* (1980).

¹⁴ Tekstien erilaisista käsitteellisistä tasoista; ks. Skinner 2002; Palonen 2006.

¹⁵ Ideologian ja mentaliteetin suhteesta; ks. Hyrkkänen 2002, s. 78–81.

¹⁶ Kekkoselle politiikka oli myös ammatti. Ks. politiikasta ”ammattina” Weber 1994.

¹⁷ Koko tutkimuksen ajan sekä epä- että miellyttävänä ongelmana oli aineiston laajuus. Pelkästään Kekkonen julkaistuja tekstejä oli käytettävissä noin 10 000 sivua. Sen vuoksi toimintakonteksteja oli rajattava. Siksi kyseeseen tuli niin sanottu tarkastelutapaustutkimus, jossa käsityksissä tapahtuneita muutoksia ja käsitysten jatkuvuutta tarkastellaan sekä murroskohdissa että pitkittäisessä tarkastelussa.

Koska Kekkonen presidenttikausia on tutkittu huomattavasti laajemmin kuin hänen poliittisen ajattelunsa kehityksen kannalta keskeisempiä 1930- ja 1940-lukuja, keskittän huomioni myös niiden tarkasteluun¹⁸. Hänen historia- ja politiikkakäsitystensä muodostumisen kannalta aika ennen valtaan pääsyä oli innovatiivisempaa kuin pääministeri- ja presidenttivuodet, mikä osittain selittyy politiikan erilaisista luonteista, osittain luonnollisena ”luomiskyvyn” vähentymisenä. Sen vuoksi olen antanut työssäni 1930- ja 1940-lukujen käsittelyille yhtä paljon tilaa kuin hänen pääministeri- ja presidenttikausilleen.

Kekkonen julkaisujen valossa voidaan todeta, että presidenttikausilla hänen historia- ja politiikkakäsityksissään ei tapahtunut aiempaan verrattuna yhtä käänteentekeviä muutoksia, vaikka hän jatkuvasti muokkasikin käsityksiään ”ajanmukaisemmiksi”.

Tähän mennessä Kekkonen suuren linjan olemassaolo on tutkimuksissa hahmotettu, mutta sitä on tarkasteltu usein sisällöltään melko yhdenmukaisena¹⁹. Lisäksi tutkimuksissa ei ole juurikaan käsitelty Kekkonen retorisia keinoja, joilla hän haki kannattajiltaan ja koko kansalta hyväksyntää poliittisille ohjelmilleen, joista ajan myötä muodostui laajasti hyväksytyjä poliittisia käytäntöjä. Kekkonen suurta linjaa kannattaakin pilkkoa pienempiin palasiin eli retoriikan keinojen, käsitteiden merkitysten sekä tulkinnan tasojen tarkasteluun.

Suuressa linjassa tapahtuneiden retoristen muutosten ja merkitysten vaihtelujen tulkinnan (dekonstruktio-operaatio) kautta pääsen käsiksi myös Kekkonen keskeisiin käsitteisiin ja uusiin toiminnallis-käsitteellisiin linjoihin. Kyseessä on siis aatehistoriallinen ja käsitteellis-retorinen tutkimus, jossa ainoastaan kielen (tekstin) kautta voidaan tulkita Kekkonen ja hänen käsityksiään.²⁰

Tekstin merkitysten ymmärtämisen kannalta merkitysyhteyksien toisinsanoen kontekstien tulkinnalla on kuitenkin olemassa ratkaiseva rooli. Merkitysten tulkinnassa kontekstuaalisuus auttaa kysymään, kenelle, milloin ja missä suhteessa teksteillä tai niiden kohdilla on merkitystä. Tällainen tulkinta aktualisoi poliittisen ulottuvuuden.²¹

Kuvaan tutkimuksessani kutakin aikakautta ja kyseessä olevina aikakausina syntyneitä Kekkonen tekstejä sekä yksin että yhteydessä toisiinsa. Peilaan eri tekstejä ja niissä tapahtuneita muutoksia toisiinsa sekä tarkastelen myös niitä konteksteja, joissa ne ovat syntyneet. Eri aikakausien tekstit ja niiden tulkinnat muodostavat käsitehistoriallisen tulkintakentän, joka mahdollistaa sen, että teksteistä – jotka ymmärrän poliittisena toimintana – voidaan nostaa esiin toimijoita, teesejä ja argumentteja sekä niissä tapahtuvia muutoksia²².

¹⁸ Kekkonen poliittisen ajattelun ja yhteiskunnallisen kehityksen kannalta 1910-luvun loppu ja 1920-luku olivat myös avainasemassa. Vaikka aikakausi ei mahdu tutkimusrajaukseni piiriin, sen merkitys tulee kuitenkin tiedostaa tutkimustapauksieni suhteen. Ks. Kekkonen poliittisen ajattelun rakentumisesta erityisesti Uino 1985.

¹⁹ Ks. Kekkonen ”suuresta linjasta” esimerkiksi Hakanen 1982; Wilenius 1985; Apunen 2005.

²⁰ Lähtökohtanani on se, ettei kielen eli tekstien ulkopuolelta etsitä mitään erillistä ulkopuolista todellisuutta. Ks. Palonen 1997; Hyvärinen et al. 2003; Ihalainen 2005.

²¹ Palonen 1988b, s. 62.

²² Vrt. Palonen 1997, s. 78, 126.

Tutkimustapausten ja -näkökulmien valinta

Tarkastelen ja tulkiten Kekkonen poliitikon uran lähes viittä vuosikymmentä neljän ”ohjelmallisen liikkeellelähdön” ja toisiinsa kumuloituvien käsitteellisten tutkimuslinjojen kautta, joihin kaikkiin liittyy myös Kekkonen kirjallinen julkaisu tai julkaisuja. Tällä tavoin saadaan aikaiseksi mahdollisimman monipuolinen kuvaus, joka on tutkimusaiheen laajuus huomioon ottaen mahdollista.

Mahdollisia käsitteellisiä linjoja ja niitä ilmentäviä tarkastelutapauksia hahmottaessani tiedostin, että keskeisten kontekstien valinta on jo itsessään tulkintaa, koska niin sanottuja primäärejä konteksteja ei sinänsä voi olla olemassa (tai niitä on lukemattomia).²³

Valittuja tutkimuslinjoja tarkastelutapauksineen voin kuitenkin puolustaa tutkimuksen kokonaisuuden kannalta, koska kaksi ensimmäistä niistä liittyvät Kekkonen poliittisen ajattelun murroksien tai muutoksien lisäksi tiiviisti myös suomalaisen yhteiskunnan murroskohtiin. Toisaalta tutkin myös Kekkonen politiikkaa ja suomalaista yhteiskuntaa jatkuvuuden näkökulmasta, minkä tarkastelua edustavat selvemmin jälkimmäiset tutkimuslinjat.

Rajasin Kekkonen keskeisten poliittisten pamflettien – *Demokratian itsepuolustus* (1934), *Tässä sitä ollaan* (1944), *Onko maallamme malttia vaurastua?* (1952) ja *Demokratia ja perusoikeudet* (1972) – hänen muiden tekstiensä ja politiikkansa painopistealueiden pohjalta neljäksi tutkimusteemaksi: Kekkonen käsitykset demokratiasta (taistelu kansanvallasta 1930-luvulla), ulkopoliitikasta (uuden reaalipoliittisen linjan synty 1940-luvulla), kansallisesta edusta (valtiojohtoinen politiikka 1950-luvun alusta 1960-luvun loppupuolelle) ja vallasta (presidentin valta 1960-luvun lopusta 1980-luvulle). Tutkin teemoja käsitteellisesti yhdistäen niiden makro- ja mikrotasojen tarkastelun²⁴.

Kussakin kappaleessa tarkastelen ensin Kekkonen käsityksiä ja käsitteitä lähinnä hänen omina ilmaisuinaan, ilman laajamittaista historiallisten kontekstien erittelyä. Sen jälkeen siirryn hänen pamflettiansa ja julkaisujensa taustoittavaan tarkasteluun. Lukujen loppuosassa tarkastelen Kekkonen retorisia siirtoja tiiviimmässä suhteessa historialliseen aikaan ja aikalaistulkintoihin sekä analysoin puheakteja esimerkiksi eduskunnassa ja vaalikamppailuissa.

Retorisiksi tarkastelutapauksiksi olen valinnut 1930-luvun osalta Kekkonen IKL:n vastaisen toiminnan ja erityisesti vuoden 1936 eduskuntavaalit sekä IKL:n lakkautusyrityksen marraskuussa 1938. Kekkonen reaalipoliittikkaa tarkastelen reaalipoliittikan muutoksen, sotasyällisysoikeudenkäynnin ja 1940-luvun lopun vaalien kautta. Valtiojohtoista ”kansallisen edun” politiikkaa käsitelen Kekkonen pääministerikausien sisä-, talous-, ja ulkopoliittista taistelua sekä vuosien 1956, 1962 ja 1968 presidentinvaalien retoriikkaa tulkiten. Pitkäaikaisen presidentin suhdetta valtaan tulkiten lähinnä hänen suhteissaan Koivis-

²³ Markku Hyrkkänen painottaa tekstien tulkinnessa sekä vapautta että vastuuta. Tutkija joutuu itse ratkaisemaan, mikä konteksti on relevantti hänen tutkimuksensa kannalta. Konteksti ei sinänsä ole mikään ratkaisu tulkintaan, vaan sen hedelmällisyys on pystyttävä perustelemaan. Ks. Hyrkkänen 2002, s. 200–202.

²⁴ Käsitehistorian ja retoriikan mikro- ja makrotasojen yhdistämisestä sekä todellisuuden ja kielen suhteesta; ks. Ihalainen 2005.

ton I (1968–1970) hallitukseen, puolueettomuuteen, 1970-luvun valtiosääntöuudistuskeskusteluun ja vuoden 1973 poikkeuslakiproblematiikkaan²⁵.

Tutkimukseni kannalta perinpohjaisinta aatehistoriallista ja politologista käsittelyä vaatii ensimmäinen tutkimusajanjaksoni eli 1930-luvun demokraatiataistelu. 1930-luvulla Urho Kekkonen loi poliittisen ohjelmansa, jonka tuella hän lähti entistä laajamittaisemmin tavoittelemaan poliittisia johtotehtäviä ja kamppailemaan äärioikeistoa vastaan²⁶.

Aikakausi oli murroskohta, koska – Mäntsälän kapinan kukistamisen jälkeenkin – Suomessa pelättiin laajasti oikeistovallankumousta Italian tai Saksan tapaan. Oikeiston, erityisesti IKL:n, vastaisessa taistelussa Kekkonen oli idearikaimpia vaikuttajia. Hänen äärioikeiston vastaista taisteluaan tutkin pääasiassa *Demokratian itsepuolustuksen* (1934) kautta. Kekkonen ensimmäisestä kansanedustajaksi valinnasta vuonna 1936 alkoi katkeamaton poliitikon ura.

Seuraava tarkastelemani teema on muutos Kekkonen ulkopoliittisessa ajattelussa, joka perustui ”ulkopoliittisen realismin” vaateelle. Kekkonen oli Paasikiven ohella ensimmäisiä porvaripoliitikkoja, joka Neuvostoliitolle hävityn sodan jälkeen pystyi nopeasti vaihtamaan politiikkansa suuntaa. Yhteistyö Neuvostoliiton kanssa ja rauhannehtojen toteuttaminen hallituksessa nosti Kekkonen Neuvostoliiton luottomieheksi, mikä puolestaan edesauttoi poliittisen uran kehittymistä. Kekkonen idänpolitiikan muotoutuva linja voidaan pitkälti lukea hänen Pekka Peitsi -nimimerkillä julkaistusta teoksestaan *Tässä sitä ollaan* (1944).

1950- ja 1960-lukujen tarkastelu on tutkimukseni liitoskohta. Sitä tarkastelen pitemmällä aikajänteellä kuin muita tapauksia. Tuolloin Kekkonen viiden pääministeriyden avustamana saavutti vuonna 1956 presidentin aseman, josta hän ei luopunut ennen lopullista sairastumistaan syksyllä 1981. Hänen pääministerikausillaan Suomessa vallitsi taloudellinen epävakaus, joka näkyi esimerkiksi inflaatiokierteinä. Taloudellista epävakautta vastaan Kekkonen julkaisi pamfletin *Onko maallamme malttia vaurastua?* (1952). Siinä esiintynyt ’talouspolitiikan suuri linja’ jatkui myös Kekkonen presidenttikausien toiminnassa.

Kiivasta presidentinvaalitaistelua varten julkaistiin vaalikirja *Maan puolesta* (1955), jossa haluttiin painottaa Kekkonen asialinjaa. Ensimmäisellä presidenttikaudellaan Kekkonen poliittinen valta oli vielä ohutta, joka näkyi kriiseinä sisä- ja ulkopolitiikassa. Tämä epävarmuus käy ilmi myös Kekkonen päiväkirjoista, jotka alkavat yhtäjaksoisina yöpakkasvuodesta 1958²⁷.

²⁵ Eduskunnan, hallitusten ja presidentin valtaa ja valtasuhteita hahmottaessa nousee väijäämättä esiin kysymys siitä; kenellä on oikeus hallita? Siten hallitsemisen ja vallan jaon voi nähdä poliittisena kysymyksenä, jossa on kyse kamppailusta, joka lopulta koskee kysymystä hallitsemisen ”oikeutuksesta”. Ks. Pekonen 2005, s. 18.

²⁶ Ks. Uino 1985; Kekkonen 2000a.

²⁷ Jukka Seppinen näkee Kekkonen päiväkirjat trendinomaisina, kun taas Juhani Suomi Kekkonen päiväkirjojen I osan saatepuheessaan painottaa, ettei päiväkirjoja ole kirjoitettu julkisuutta varten. Vrt. Kekkonen 2001, s. 9; Seppinen 2004, s. 12. Vaikka päiväkirjat eivät näyttäisikään trendinomaisilta, on kuitenkin otettava huomioon se mahdollisuus, että Kekkonen ajatteli muistiinpanojensa tulevan – hänen tahdostaan riippumattakin – aikanaan julki. Poliitikon päiväkirjoihin perustuvassa tutkimuksessa

Kekkosen valta alkoi hiljalleen vakiintua hänen toisen valintansa jälkeen. Toisella kaudellaan Kekkonen asema vahvistui sekä sisä- että ulkopoliittisesti. Vuoden 1968 presidentinvaalien – jossa Kekkonen pyrkimyksenä oli tulla koko kansan presidentiksi – tueksi julkaistiin Kekkonen ’valtiollisesta työstä’ 30 vuoden ajalta kertova kokoelma *Puheita ja kirjoituksia I-II* (1967).

Kekkonen (poliittisen) ystävän Nikita Hrushtshevin syrjäyttämisen jälkeen vuonna 1964 Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa ei välittömästi tapahtunut uhkaavaa muutosta. Kekkonen aloitti vuoden 1966 lopussa nimimerkkikirjoittelun Liimataisena *Suomen Kuvalehdessä*. Neuvostoliiton otteen kiristyessä Suomen suhteen Tshekkoslovakian miehityksen jälkeen presidentti joutui retoriseen puolustustaisteluun myös Liimataisena. Liimataisen kirjoituksia tarkastelemaan ulkopoliittikan osalta siinä suhteessa, miten Kekkonen kävi myös nimimerkillään taistelua puolueettomuus-käsitteellä. Liimataisen kirjoituksia julkaistiin tuoreeltaan: *Tuosta poikki – jukolauta* (1968) ja *Pahaksi on päässyt* (1970).²⁸

Viimeinen tutkimuslinjani painottuukin 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alkupuolen tapahtumiin, jolloin Kekkoselle puuhattiin jatkoaika presidentin virkaan. Tapahtui uusi murros: ensimmäistä kertaa normaalioloissa demokraattisessa Suomessa saatettiin voimaan poikkeuslaki, jonka nojalla presidentin virkakautta jatkettiin.

Poikkeuslakia (muutosta) legitimoitiin jatkuvuudella. Käsitteensä suomalaisesta demokratiasta ja sen nykytilasta Kekkonen toi esiin kokoomateoksessa *Demokratia ja perusoikeudet* (1972)²⁹. Poikkeuslakivalinnan jälkeen presidentin valta oli huipussaan ja jo vuonna 1975 Kekkonen suostui laajan rintaman ehdokkaaksi vuoden 1978 presidentinvaaleihin³⁰. Kekkonen suhtautumista kokemaansa vastustukseen ilmentää osaltaan aikansa poliittinen bestseller *Kirjeitä myllystäni 1–2* (1976).

Kekkonen päiväkirjasarjan viimeisestä osasta, joka sisältää vuodet 1975–1981, näkyy Neuvostoliiton rappeutuvaan presidenttiin kohdistama paine. Tarkastelun painopiste on kuitenkin 1970-luvun alkupuoliskolla, koska en nähnyt tarkoituksenmukaisena tulkita kovin laajasti 1970-luvun loppua kohti terveytään menettävän presidentin poliittista ajattelua. Kekkonen voimien hiipuminen näkyi myös siten, ettei presidentti saanut muiden tukemana enää keväällä 1981 poliittisessa nosteessa olevan Mauno Koiviston II hallitusta nurin³¹.

on yleisesti ottaen vaarana, että tutkija antaa ”päiväkirjan kirjoittajan itsensä” eli poliittikon kirjoittaa historiaa tai korjata sitä. Ks. Paakkunainen 1986, s. 145.

²⁸ Vaikka Kekkonen antoi aluksi kustantajalle vapaat kädet käyttää hänen pakinoitaan, hän kuitenkin lopulta tarkasti ja hyväksyi kirjan koostumuksen. KVK 9:18, UKA.

²⁹ Teos sisältää myös *Demokratian itsepuolustuksen* uusintapainoksen.

³⁰ Kekkonen oli taipuvainen näissäkin vaaleissa poikkeuslain kannalle. Ks. UKK pk. 9.12.1976, Kekkonen 2004, s. 165–166; J. Koivisto 2006, s. 287–288. Myös vielä syksyllä 1977 Kekkonen kannattajat yrittivät saada aikaiseksi poikkeuslakia vuoden 1978 presidentinvaaleja varten. Lopulta toinen poikkeuslaki ei kuitenkaan saanut puolueissa tarpeeksi kannatusta, eikä edennyt tarpeeksi nopeasti, joten vaalit järjestettiin normaalisti. Suomi 2000; Tarkka 2002, s. 233–235.

³¹ Ks. Isohookana-Asunmaa 2006. Historian ironiana voidaan pitää, että SDP:n ”johtomiehet” pysyivät 18.7.1981 Kekkosta vielä yhdelle kaudelle. Kekkonen 2004, s. 454.

Tutkimuksessa jäsenen myös erilaisia poliittisia toimintatapoja, kuten esimerkiksi käyttikö Kekkonen ”mahdollisen” vai ”mahdottoman” politiikkaa erilaisissa toimintatilanteissa³². Ennen vallan vakiintumistaan Kekkonen etsi uusia mahdollisia vaihtoehtoja ’kansallisen politiikkansa’ toteuttamiseen. Tarkastelen, miten pääministeriys ja presidenttiys vaikuttivat hänen politiikkakonseptiinsa eli alkoiko hän rajata mahdottoman politiikalla määrittämissään ”kansallisesti suurissa kysymyksissä” politiikan vaihtoehtoja.

Valmiilla politiikalla tarkoitan lähinnä niin sanottua välttämättömyysretoriikkaa, jossa asiat ja ilmiöt pyritään ilmaisemaan pakollisina tai välttämättöminä³³. Poliittiset ilmiöt epäpolitisoidaan pyrkivän valmiin politiikan tarkoituksena on rajata kilpailevat vaihtoehdot mahdottomiksi toteuttaa. Toisaalta tutkin myös, miten Kekkonen itse erityisesti ulkopoliitikassa kartoitti mahdollisuuksia, joilla edistää Suomen liikkumatilaa – vaarantamatta tärkeinä pitämiään Neuvostoliitto-suhteita – esimerkiksi länsi-integraation suhteen.³⁴

Poliittista mielipiteen muokkaajaa voidaan kuvata Quentin Skinnerin – ennen yleistä innovaatiohuumaa – muotoileman innovatiivisen ideologin käsitteen avulla. Innovatiivinen ideologi pyrkii retoriikallaan tuomaan esille uusia poliittisia näkökantoja ja legitimoimaan uusia toimintansa sovellutuksia. Hän yrittää oikeuttaa uudenlaista sosiaalista toimintaansa niillä termeillä ja moraalillisilla sanastoilla, jotka ovat vallitsevana yhteiskunnassa. Kysymys on siis eräänlaisesta käsitteenmuutoksesta, jossa tekijä puheakteillaan retorisiin siirroin legitimoit poikkeavat toimintatilanteensa.³⁵

Innovatiivisella ideologilla on olemassa keinoja, joilla hän oikeuttaa ”epäsovinnaiset toimintasuuntansa”. Hän ei voi laajentaa käsitteiden merkityksiä ja sovelluksia määrättömästi, vaan hän joutuu toimimaan kontekstien ja konventioiden rajaamassa kehikossa. Normatiivista sanastoa on kuitenkin pystyttävä muuntelemaan niin, että sillä voidaan legitimoida epäsovinnaista toimintaa.³⁶

Innovatiivisen ideologin eräänlainen vastakohta on apologisti, joka pyrkii kuvaamaan politiikassa vallitsevaa tilannetta myönteisin termein. Kyseessä on siis kielellisen kamppailun toinen puoli, jossa saavutettu asiantila pyritään turvaamaan.³⁷

Poliittisessa toiminnassa kielen käytöllä on merkittävä rooli sekä toimintana että erilaisia resursseja sisältävänä tekijänä. Poliittinen ajattelija, toimija joutuu itsereflektoimaan valtavasti erilaista poliittista materiaalia. Itsereflektion kautta poliitikko suuntaa politiikan sisältöjä ja sen käsittämistä koskevia tulkin-toja. Eräällä tavalla poliitikko pyrkii kieltä manipuloimalla hallitsemaan sitä.³⁸

³² ”Mahdollisen politiikasta”; ks. Palonen 1978.

³³ Välttämättömyysretoriikkaa on Suomessa tutkittu toistaiseksi melko vähän.

³⁴ Kekkonen – samalla tavalla kuin Paasikivi – varautui sekä vaaroihin että etsi myös hyviä mahdollisuuksia Neuvostoliitto-politiikan suhteen. Paasikiven ”mahdollisen politiikasta”; ks. Palonen 1978, s. 1–2. Ks. myös Seppinen 1997b, s. 315.

³⁵ Skinner 1988b, s. 112–113; vrt. Palonen 1997, s. 139.

³⁶ Ibid.; Aarnio 1998, s. 27–28.

³⁷ Ks. Kurunmäki 2000, s. 66–67.

³⁸ Vrt. Paavo Väyrysen näkemys, jonka mukaan politiikassa on kysymys nimenomaan käsitteiden manipulaatiosta. ”Vielä on ääniä laskematta”, YLE TV 1 29.1.2006.

Käsitteiden tulkinnan ja käytön, vaihtoehtojen jäsentämisen sekä vastustuksen ennakkoinnin kyky ovat olennaisia ominaisuuksia politiikassa (onnistuneesti) toimimiselle.

Tämän ajattelutyön jälkeen poliittinen toiminta tapahtuu julkisena kielen luomalla kommunikatiivisella kentällä. Innovatiivisen ideologin ja apologistin näkökulmiin, joihin Kekkonen käsitetaistelun tutkiminen soveltuu hyvin, kytkeytyy kielen käyttö toimintana ja resurssina. Kielen liikkeeseen liittyvillä käsitteenmuutoksilla ja muutoksien hallinnalla yhteisössä pyritään vakuuttamaan mahdollisimman laaja yleisö.³⁹

Kekkonen poliittisesta toiminnasta ja teksteistä löytyy hyvä mahdollisuus tutkia oletettuja epäsovinnaisia toimintasuuntia kielipelinä, jossa Kekkonen uusintaa ja rakentaa uutta sisä- ja ulkopoliittista käsitteistöä. Yksi keskeinen näkökulma onkin tarkastella, oliko hänen motiivinaan osoittaa edeltävien suomalaisen yhteiskunnan tilaa ”osoittavien” kilpailevien tulkintojen virheellisyys ja edelleen se, että vanhat tulkinnat voidaan syrjäyttää. Tämän dekonstruktio-operaation voidaan olettaa tapahtuneen pitkälti retoristen siirtojen avulla.

Retorisesta taistelusta on ollut kysymys myös Kekkonen yhdistämisessä Niccoló Machiavellin oppeihin. Kekkosta on nimitetty lukuisissa artikkeleissa, puheissa, poliittisissa muistelmissa ja tutkimuksissa Machiavellin perilliseksi, machiavellilaiseksi tai machiavellistiksi⁴⁰. Esimerkiksi Kalevi Sorsa kuvaa muistelmissaan Kekkosta ”Machiavellin filosofian toteuttajana”. Kekkonen yhdistämisessä machiavellismiin on joskus ollut ”politiikan taitoon” ja patriotismiin liittyvä arvostava sävy, mutta useimmiten Kekkonen poliittiset vastustajat käyttivät machiavellismia häntä vastaan pejoratiivisessa merkityksessä.⁴¹

Kuitenkaan Kekkonen suhdetta Machiavelliin tai machiavellismiin ei ole kovin kokonaisvaltaisesti eritelty. Pitkään on ollut tiedossa, että Kekkosella oli hallussaan vuoden 1918 suomennettu painos Machiavellin *Ruhtinas* -teoksesta⁴². Hän alleviivasi teosta ja palasi siihen aika ajoin. Pysin avaamaan työssäni Kekkonen machiavellismia sekä hänen poliittisessa teoriassaan että poliittisissa ratkaisuisaan.

Kekkonen myöhempää machiavellistista ”moraalitonta” politiikkaa on käsitelty yleensä tiiviissä yhteydessä poliittiseen realismiin eli sotien jälkeiseen ulkopoliittikkaan. Tuoreemman, joskaan ei ainutlaatuisen, näkökulman Kekkonen machiavellismiin luo tulkintakehikko, jossa Kekkosta tarkastellaan suomalaisen reaalipoliittisen – myös machiavellilaisessa mielessä – tradition jatkajana, eikä suinkaan luojana.⁴³

³⁹ Aarnio 1998, s. 30–31.

⁴⁰ Machiavellilainen = machiavellismin mukainen – machiavellistinen; machiavellismi = siekailematon valtapoliittikka; machiavellisti = machiavellismin kannattaja. Nurmi et.al 2004.

⁴¹ Sorsa 2003, s. 12–13; Apunen 1984; Jakobson 1999; Tarkka 2002; T. Soikkanen 2003. Paavo Lipponen kuvasi vuonna 1978 Kekkosta – ilmeisen negatiivisessa sävyssä – Machiavellin ”ihanneoppilaaksi”; Suomi 2000, s. 450 mukaan.

⁴² Tekijän hallussa on kopio Kekkoselle kuuluneesta Machiavellin *Ruhtinaasta* (1918). Alkuperäinen on Urho Kekkonen museossa Tamminiemessä.

⁴³ ”Machiavellismin” yleisestä negatiivisuudesta; ks. Ankersmit 2002; Korvela 2006.

Kekkosen tekstit tutkimusaineistona

Ensimmäinen tarkastelemani Kekkonen julkaisu on *Demokratian itsepuolustus*, jossa hän koko tuotannostaan kärjekkäimmin tuo esiin käsityksensä politiikasta ja esimerkiksi siitä, millaista kansanvallan/demokratian ja poliittisen toiminnan tulisi olla luonteeltaan niin kriisi- kuin normaaliaikanakin⁴⁴. Jos kirjasta ei pidä pelkästään Kekkonen omalaatuisen huumorin osoituksena, pystyy siitä jäsentämään, miten hän vuonna 1934 ymmärsi demokratia-käsitteen merkitykset⁴⁵. Pamfletin yleisönä voidaan pitää politiikasta kiinnostuneita kansalaisia. Tiedeyhteisölle sitä ei suunnattu, koska sen tieteellinen anti on melko vähäinen.

Demokratian itsepuolustuksen "poliittista sanomaa" vertaan myös Kekkonen vaaliretoriikkaan vuosien 1933 ja 1936 eduskuntavaaleissa. Lisäksi analysoin Kekkonen oikeustieteellisen väitöskirjan *Kunnallinen vaalioikeus Suomen lain mukaan* (1936) sisältöä sekä historiallisessa että politologisessa mielessä, sillä muutamaiset väitöskirjasta kirjoittaneet tutkijat ovat nähneet Kekkonen poliittisessa ajattelussa tapahtuneen muutosta *Demokratian itsepuolustuksesta* väitöskirjaan. Sen sijaan Juhani Suomi pitää väitöskirjaa lähes yksinomaan akateemisena oppinäytteenä, joka ei sisällä juurikaan poliittisia ulottuvuuksia.⁴⁶

Kekkonen 1930-luvun alkupuolen (myös 1920-luvun) teksteissä – erityisesti *Demokratian itsepuolustuksessa* – esiintyvää liberalismiin vastaisuutta heijastelin tietyn anakronismin uhallakin republikanistiseen traditioon ja snellmanilaisuuteen, koska näiden ajattelurakenteiden yhtymäkohtia Kekkonen ajatteluun ei ole juurikaan käsitelty.

Vaikka väitöskirjasta ei ehkä kannatakaan tehdä pitkälle meneviä poliittisia johtopäätöksiä, paljastaa se mielenkiintoisia elementtejä siitä, millaista tieteellistä keskustelua Kekkonen tutkimustyönsä aikana seurasi.

Vertailen kuitenkin näitä kahta hyvin erityyppistä teosta keskenään ja tarkastelen tapahtuiko Kekkonen poliittisessa ajattelussa ja argumentaatiossa nopea käänne liberaalimpaan suuntaan, kuten muutamaiset tutkijat ovat nähneet.⁴⁷

Jatkosodan aikana Kekkonen kirjoitti Pekka Peitsi -nimimerkillä *Suomen Kuvalehteen*. Nimimerkillä julkaistiin myös kirjasia. Peitsen teos *Tässä sitä ollaan* ilmestyi lokakuussa 1944. Kirjasessa Kekkonen tarkasteli Suomen asemaa heti sodan päättymisen jälkeen. Hän käsiteli Suomen ulkopoliittikan historiaa, Suomen ja Neuvostoliiton suhteita sekä iskosti omasta puolestaan ensimmäistä kertaa suomalaisten tajuntaan "uuden ulkopoliittisen realismin" vaatimusta.

⁴⁴ Kekkonen sijoittaminen omaan aikaansa tapahtuu tuomalla esiin muun muassa aikalaiskeskustelua, -käsityksiä ja -kieltä sekä yksilön ja yhteisön välistä vuorovaikutusta.

⁴⁵ Vuoden 1972b painoksen alkupuheessa s. 24 Kekkonen muotoilee kirjan keskeisenä ajatuksena olleen: "Ei ole maailmassa mitään olemassaolokelpoista elämänilmiötä, jolla ei olisi oikeus itsepuolustukseen. Sen täytyy olla myös demokratiialla".

⁴⁶ Kari Palonen näkee artikkelissaan *Urho Kekkonen tiedemiehenä* (1987) Kekkonen väitöskirjassaan problematisoineen Weimarin tasavallan loppuaikoja ja sen valtiosääntöoikeudellista debattia sekä kansallissosialistien oikeuskäsityksiä. Ks. Hakanen 1985, s. 46, 52; Palonen 1987, s. 97; vrt. Suomi 1986, s. 19–20.

⁴⁷ Ari Uinon toimittamasta *Sanka-rillinen Känä* (2000) kokoelmasta käy hyvin ilmi Kekkonen tie politiikkaan ja laajan sosiaalisen vuorovaikutusverkostonsa kehittyminen.

Kekkosen uutta ulkopoliittista tilannearviota voidaan tulkita niin sanotun välttämättömyyskielen näkökulmasta. Ulkopoliittisen realismin vaade oli tuolloin Paasikiven ja Kekkosen mielestä saatava nopeasti mahdollisimman universaaliksi tavoitteeksi Suomessa. Poliittiset ristiriidat peittämään pyrkivän, tietynlaisen kurin ja järjestyksen kielen motiivina oli vahvistaa kansallisen itsesäilytyksen projektia. Tutkinkin miten Kekkonen pyrki hierarkisoimaan kielellisiä symboleja ja osaltaan kontrolloimaan poliittista keskustelua Suomessa⁴⁸.

Tässä sitä ollaan -kirjasta voidaan pitää osittain myös Suomen sotien jälkeisen ulkopoliittisen doktriinin ensimmäisenä ohjekirjana, jossa Kekkonen määritteli Suomen selviytymismahdollisuudet Neuvostoliiton rajanaapurina. Kirjan yleisö oli moninainen. Toisaalta Kekkonen halusi vakuuttaa Suomen kansan linjansa välttämättömyydestä, toisaalta hän halusi vakuuttaa neuvostoliittolaiset muuttuneesta ajattelustaan. Lisäksi hän joutui taistelemaan myös omassa puolueessaan maalaisliitossa näkemystensä puolesta.⁴⁹

Sotien jälkeen Kekkosen pyrkimys pääministeriksi oli kova. Ensimmäistä kertaa hän saavutti tavoitteensa keväällä 1950. Tuolloin Suomen taloudellinen tilanne oli sotien seurauksena edelleen hyvin hankala. Vaikkei Kekkonen pitänytkään itseään ensisijaisesti talouspolitiikan visionäärinä, julkaisi hän keväällä 1952 pamfletin *Onko maallamme malttia vaurastua*, jossa hän yhdisti maan taloudellisen nousun riippuvuussuhteen säästämiseen ja investointeihin. Kekkonen korosti omaleimaisessa pamfletissaan erityisesti valtion aktiivista ja vahvaa roolia – erityisesti Pohjois-Suomen – investoimisessa⁵⁰.

Kirjasen yleisö oli verraten pieni, mutta Kekkonen toteutti kirjassa esittämänsä ohjelmaa pääministerinä ja lähestyttäessä vuoden 1956 presidentinvaaleja hän pyrki osoittamaan äänestäjille ohjelmansa menestyksellisyyden. Presidentinvaalien tueksi Kekkosen tukiryhmä Kustaa Vilkun johdolla kasasi vaalikirjan *Maan puolesta*⁵¹. Kirja koottiin Kekkosen puheista ja kirjoituksista vuosilta 1938–1955. Se ilmestyi syksyllä 1955 parahiksi vaaleja varten. Kirjassa Kekkonen tukiryhmineen ei lähtenyt oikomaan julkisuudessa Kekosta vastaan esitettyjä huhuja ja väitteitä, vaan kirja pitäytyi asiakysymyksissä.

Kekkosen *Puheita ja kirjoituksia I-II* (1967) sekä *Urho Kekkosen Päiväkirjat 1-4* (2001–2004) kertovat ulkopoliittisten kriisien sävyttämästä ajasta, jolloin Kekkosen valta vakiintui. Vallan vakiinnuttamisessa ”poikkeusoloilla” ja ”kansallisen edun” sekä ”yhtenäisyyden” vaatimuksilla oli merkittävä retorinen rooli⁵².

⁴⁸ Symbolien hierarkisoimisesta; ks. Pekonen 1991.

⁴⁹ Suomi 1986, s. 294–307, 538; Hokkanen 1996, s. 167–170.

⁵⁰ Pamfletti perustui vuoden 1951 teollisuuskomitean mietintöön. Pamfletin kirjoittamisessa ja kokoamisessa Kaarlo Tetrillä oli keskeinen rooli. Tetri kutsui kirjaa kirjeeseensä Kekkoselle ”katekismukseksi” ja sen saamaa palautetta ”atomipommiksi”. Hokkasen 2002, s. 105 mukaan. Ks. myös Tetri 1995, s. 197–198.

⁵¹ Vilkuna oli paitsi Kekkosen ystävä myös hänen ”harmaa eminenssinsä”. Vilkuna oli pitkin Kekkosen poliittista uraa apuna lukuisissa puheissa, kirjoituksissa ja neuvotteiluissa. Ilkka Herlin on kuvannut, kuinka Kekosta ärsytti se, että Vilkuna oli tehnyt korvaamattomia palveluksia hänelle. Herlin 1993, s. 239–240.

⁵² *Puheita ja kirjoituksia I-II* toimittaneen Tuomas Vilkun toimittaman kansitekstin mukaan Kekkosen puheista käy ilmi ”taito sanoa sanottavansa selkeästi, taito luonnehtia

Kekkonen alkoi painottaa 'kansallis-patrioottisessa -ajattelussaan' yhteiskunnallisten ristiriitojen ja erilaisuuden tunnustamista yhteiskunnallisesti hyödyllisenä asiana. Ristiriidat tunnustava hyödyllisyyden periaate palautuu lähitökohtaisesti durkheimlaiseen orgaaniseen solidaarisuuteen.⁵³ Kekkonen mielestä yhteiskunnalliset ristiriidat sekä vastakohtaisuudet tuli myöntää ja valtion kyetä niitä aktiivisella politiikalla säätelämään. Kekkonen markkinoima orgaanisen solidaarisuuden malli ei kuitenkaan 1970-luvun osalta ole välttämättä paras tapa hahmottaa hänen yhteiskunta-ajatteluaan. Tarkastelenkin, kuinka pluralistisena Kekkonen yhteiskuntamallia voidaan lopulta pitää.

Tähän liittyy olennaisesti myös kysymys kansallisesta edusta ja kansan tahdosta, mikä voidaan ymmärtää retorisenä taisteluna siitä, kenellä on oikeus esiintyä kansallisen edun ja Suomen kansan nimissä ja kuka edustaa "kansan tahtoa"⁵⁴. Kekkonen puheissa ja kirjoituksissa kansa oli aluksi melko suppea poliittinen subjekti, mutta hänen kansakäsityksensä laajeni laajenemistaan oikeastaan sen myötä, mitä hänen poliittinen valtansa ja vastuunsa kasvoi.

Ulkopoliittinen taistelu näkyy hyvin Kekkonen 1960-luvun lopun kirjoituksissa. Pakinat olivat Kekkoselle aina mieleinen kirjoitustyyl. Nimimerkki Liimataisen suojissa presidentin vuosina 1967–1970 *Suomen Kuvalehteen* kirjoittamista pakinoista kootut teokset *Tuosta poikki – jukolauta* (1968) ja *Pahaksi on päässyt* (1970) ovat aineistona mielenkiintoisia, koska kirjoittaja oli vielä tuolloin suurelle yleisölle arvoitus, ja presidentti saattoi ennen paljastumistaan pyrkiä vaikuttamaan myös nimimerkkinsä kätköistä kansalaismielipiteeseen.

Sisäpoliittisena mielipidevaikuttajana Liimatainen oli sangen suoraviivainen, mikä tulee parhaiten esille hänen hallituskysymyksiin liittyvistä kirjoituksistaan. Erityisen mielenkiintoista on lukea helmikuun 1968 Liimataisen pakinoita ja Kekkonen päiväkirjamerkintöjä rinnakkain, jolloin käy ilmi, ettei Kekkonen todellakaan aina ollut tietoinen sisäpoliittisesta tilanteesta⁵⁵.

Viimeisessä tutkimuslinjassa, jota voisi 1970-luvun suomalaisen politiikan personoituessa vahvasti Kekkoseseen kuvata eräänlaiseksi "tähän-sitä-ollaantuntu" -osioksi, tarkastelen myös, millaisia vallan muotoja Kekkonen presidiaalinen vaikuttaminen sai ja ennen kaikkea miten hän itse valtaansa perusteli⁵⁶. Kekkonen suositteli 1970-luvulla jatkuvuuden nimissä myös erilaisia kansallisia historiaprojekteja, joiden retoriikkaa ja tarkoitusta analysoin.

elettävä hetki ja taito vetää tulevat tapahtumat ensimmäisenä uuteen näkökulmaan, vaatien uusia ratkaisuja ja kannanottoja, mikä on yksi hänen valtiomiestaitonsa perustekijöistä."

⁵³ Ks. Allardt 1994; Alapuro 1994a.

⁵⁴ Poliittis-retorista taistelua kansan tahdon edustuksesta on käyty vuosisatojen ajan myös Suomessa. Esimerkiksi 1860–1870-lukujen kielitaistelussa Yrjö Koskinen kyseenalaisti liberaalien tukeman senaatin vallankäytön, esittämällä sen vähemmistövaltaisuuden. Ks. Liikanen 1995, s. 15–18.

⁵⁵ Vrt. esimerkiksi Liimatainen 1970, s. 25–35; Kekkonen 2002, s. 380–387.

⁵⁶ Symbolien merkitys syntyy ihmisten tavasta käyttää niitä: ne ovat sopimuksiin perustuvia järjestelmiä, joissa linkitetään todellisuus ja kieli. Tutkin siis, oliko Kekkonen poliittisena pyrkimyksenä todellisuuden "säätelminen" kielen kautta ja pyrkikö hän auktorisoimaan omia historiakäsityksiään. Ks. Pekonen 1991, s. 32–34.

Viides aineistolähde on Kekkosen vastaukset professorien Antti Eskolan ja Jan-Magnus Janssonin kysymyksiin mm. demokratiasta, taloudellisesta vallasta, presidentin asemasta ja perusoikeuksista. Kysymykset vastauksineen ilmestyivät syksyllä 1972 – kesken kiivaan valta- ja poikkeuslakikeskustelun – Kekkosen *Puheita ja kirjoituksia IV*-osassa. Kokoomateoksen yleisö oli laaja, koska Kekkosen puheet ja kirjoitukset saivat 1970-luvulla kaanonmaisia piirteitä.

Laajensin tarkastelunäkökulmani kattamaan myös samaan aikaan meneillään olleen poikkeuslakivalintaprosessin, koska se tuo esille laajemmat valtopoliittiset kontekstit sekä ulkopoliittisen realismin jatkumon⁵⁷.

1970-luvun loppupuolella Kekkonen oli edelleen vahva vallankäyttäjä, mutta myös huonojen päivien määrä lisääntyi jatkuvasti. Vanhalle sanan mestarille kirjoittaminen alkoi tuottaa vaikeuksia.⁵⁸ Viimeisen tarkasteleman julkaisun eli Kekkosen poliittisen testamentin *Tamminiemen* osalta se näkyykin siten, että kirjan kokoamistyön tekivät toimittajat ja presidentti hyväksyi sisällön.

Ari Uinon väitöskirja *Nuori Urho Kekkonen* (1985) on ansiokas ja käsitteellisesti kiinnostava 1920–1930-lukujen poliittisen kulttuurin kuvaus. Sen jälkeen hän on pitäytynyt sivussa laajamittaisesta Kekkosen-tutkimuksesta. Hän on kuitenkin valikoiden toimittanut merkittävän osan Kekkosen puheista, kirjeistä ja kirjoituksista eri kokoelmateoksissa aihepiireittäin kronologisesti järjesteltynä ja kommentaarein varustettuna. Samoin Juhani Suomi on tehnyt suuren työn työstäessään Kekkosen päiväkirjat luettavaan muotoon⁵⁹.

Tämä on Kekkosen teksteihin ja niiden tulkintaan keskittyvän tutkijan kannalta ilahduttavaa, etenkin kun Kekkosen käsialaa on kiusallisen hankala lukea. Hyödynsin laajasti jo julkaistuja Kekkosen tekstejä tutkimukseni kannalta keskeisten tarkastelutapauksien ulkopuolella.

Pääpaino työssäni onkin tulkita Kekkosen tekstejä uudesta käsitteellisestä näkökulmasta. Sen vuoksi myös arkistoaineisto, joka saattoi olla jo useiden tutkijoiden toimesta koluttu ja kaluttu, näyttäytyikin ”tuoreena”, koska muut tutkijat eivät olleet välttämättä puuttuneet oman tutkimukseni kannalta olennaisiin Kekkosen käsityksiin ja muotoiluihin.⁶⁰

⁵⁷ Kekkosen ulkopoliittisen realismin retorisenä strategiana oli jatkuva toisto, jatkuva viestin vahvistaminen ja tekninen tehokkuus. Ks. Burke 1962; Summa 1996, s. 59.

⁵⁸ Ks. Kekkonen 2004; Suomi 2000; Tarkka 2002, s. 236–239.

⁵⁹ Lasse Lehtinen on kiinnittänyt huomiota Kekkosen päiväkirjoissa ”arimpien asioiden” puuttumiseen. Hänen mielestään yöpakkasia ja noottikriisiä ei tarkastella päiväkirjamaisen intiimisti. Lehtinen 2002, s. 30–31, 68. Lehtisellä ei kuitenkaan ollut tutkimuksessaan käytössä päiväkirjojen II osaa, jossa Kekkonen osoittaa järkytyksensä Tshekkoslovakian tapahtumien johdosta. Ks. UKK pk. 23.8.1968, Kekkonen 2002, s. 411. Päiväkirjoista on paikoin poistettu Kekkosen lähipiiriä koskevia ”henkilökohdallisia tietoja”, mutta työnkuvani kannalta olennaisia asioita sieltä ei ole poistettu.

⁶⁰ Koska kyseessä on pääasiallisesti tekstianalyysiin perustuva tutkimus, työn luonne ja laajuus puolustavat, ettei arkistotyö muodostunut ensisijaiseksi työmuodoksi. Kari Palonen on kärjistetysti kuvannut tutkijoita, jotka tyytyvät vain luokittelemaan varastoitua tietoa uudelleen ja julkistamaan tämän ”tutkimuksena” arkistoinseinöreiksi. Palosen mielestä historian tutkimuksessa aineiston käsittely päättyy ennen itsenäisen tulkinnan tekemistä. Ks. Palonen 1988b, s. 125. Arkistotutkimuksen ja ”itsenäisen tulkinnan” välillä ei tietystikään sinänsä ole olemassa mitään vastakkainasettelua.

Kekkonen 1930–1940-lukujen kirjeenvaihtoon tutustumalla saattoi tarkastella lähipiirin ja ystäväverkoston osuutta käsitteiden ja käsitysten kehityksessä. Lisäksi käytin hyödynsäni Kekkonen omakätisestikin keräämää laajaa lehtileikekokoelmaa, joka tuo vastaansanomattomasti esiin hänen tietoisuutensa vastustajien käyttämistä vasta-argumenteista⁶¹.

Olen käyttänyt 19.4.2005 avautunutta Urho Kekkonen elektronista aineistoa, joka sisältää 4680 Kekkonen tekstiä, laajasti hyödynsäni. Arkisto ei ole kaiken kattava, mutta se on kuitenkin analyysini avuksi riittävän laaja. Olen luenut sen sisältämän julkaisemattoman aineiston. Erityisen mielenkiintoni kohteena sen suhteen olivat Kekkonen historia- ja politiikanäkemyksiä käsittelevät aineistot, joiden kautta rakensin laajoja tulkintoja Kekkonen käsityksistä.

Radioarkiston kautta olen kartoittanut sekä Kekkonen laajalle yleisölle esittämiä tulkintoja poliittisesta tilanteesta ja tarpeellisesta politiikasta. Erityisesti Kekkonen 1970-luvun radioesiintymisistä saa loistavan kuvan hänen valtansa poikkeuksellisesta luonteesta parlamentarismissa. Keskustan ja maaseudun arkiston aineiston avulla olen hahmottanut Kekkonen asemaa oman puolueensa sisällä ja hänen nousuaan maalaisliiton voimamieheksi. Erityisesti maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjoista selviää, kuinka äärimmäisen kovan kamppailun kautta Kekkonen raivasi tiensä puolueen suunnanmäärittäjäksi⁶².

Julkaistuista lähteistä olen käyttänyt erityisesti *Valtiopäivien pöytäkirjoja* ja *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja*. Pöytäkirjoissa esiintyvää kieliasua voidaan pitää tarkkana jo tutkimieni 1930- ja 1940-lukujen osalta, jolloin ne tehtiin pikakirjoitusmuistiinpanojen perusteella. Syksystä 1952 lähtien julkaistut pöytäkirjat tehtiin ääninauhojen pohjalta⁶³. Valtiopäiväpöytäkirjoja olenkin hyödyntänyt lähinnä Kekkonen ja hänen vastustajiensa dialogin esiintuomisessa sekä tekstiä rikastavina esimerkkeinä aikalaiskielestä ja -käsitteistöä. *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja* olen lukenut lähinnä Kekkonen 1960- ja 1970-lukujen aikana lisääntyvien historiatulkintojen perspektiivistä.

Lisäksi tutkimukselle antaa lisän Kekkonen lukeman kirjallisuuden suhteuttaminen hänen käsityksiinsä ja muotoiluihinsa. Kekkonesta ei ole kirjojensa ja lukeneisuutensa perusteella – yhtä artikkelia lukuun ottamatta – aiemmin käsitelty, vaikka Oulun yliopiston Kekkonen kirjojen kokoelma ja Tamminiemen museon Kekkonen kirjakokoelma antavat siihen hyvän mahdollisuuden. Valitettavasti kirjakokoelmat eivät ole – ajan saatossa tehtyjen lahjoitusten vuoksi – enää täydellisiä, joten aivan koko kuvaa ne eivät enää kerro.⁶⁴

⁶¹ Myös Urho ja Sylvi Kekkonen kirjeenvaihto on mielenkiintoinen, koska kirjeissään Sylville Urho kirjoitti hyvin henkilökohtaisesti. Ks. Kekkonen & Kekkonen 1997.

⁶² Vaikka pöytäkirjat ovat erityisesti käsiteltäistelun kannalta hyvinkin tarkkoja mielenkiintoisia, tulee niiden suhteen ottaa kuitenkin huomioon, että niiden kirjaamisessa voi olla myös suuria puutteita, epätarkkuuksia ja suoranaisia väärintulkintoja.

⁶³ Salervo 1977, s. 26. Ks. keskustelun asemasta eduskunnassa Nousiainen 1977, s. 450–458. Vrt. Kekkonen puheenvuoro 10.4.1951 eduskunnassa, jossa hän kritisoi hylättyjen lakiesitysten käsittelyä eduskunnassa ”pelkän puhumisen vuoksi”. ”Valtiopäiväjärjestys”, VP 1950 ptk. III, s. 3446–3450.

⁶⁴ Sekä Oulussa että Tamminiemessä kirjat on luetteloitu. Oulussa kaikki Kekkonen kirjoihin tekemät merkinnät on myös osoitettu lapuilla. Ks. Rossi 2003; HS 11.3.2007.

Kekkos-kirjallisuuden lajityypit

Suomalaisista poliitikoista Urho Kekkosesta on todennäköisesti kirjoitettu eniten. Kekkosien lähipiirin ja ”antikekkoslaisten” tekemiä poliittisia muistelmia ja profiileita on hyllymetreittäin. Teoreettisesti jäsenneiltyjä akateemisia tutkimuksia sen sijaan on varsin vähän. Tähän puutteeseen työni osaltaan pyrkii vastaamaan. Koska työni painopiste on retorisessa ja käsitteellisessä analyysissä, tukeutuu tulkintani vahvasti tutkimuskirjallisuuteen. Niinpä seuraavassa analysoin Kekkos-kirjallisuuden käyttökelpoisuutta tutkimukseni kannalta.

Juhani Suomen tiheään kirjattua – osin uuvuttavan tarkkaa 5500 sivuista – Urho Kekkosien elämäkertasarjaa ei voi tässäkään tutkimuksessa sivuuttaa, eikä siihen ole aihettakaan. Suomen valtava työ on pääosin tieteellisesti asiallinen kuvaus Urho Kekkosien poliittisesta toiminnasta⁶⁵. Tämän työn kannalta Suomen elämäkertasarjan suurin arvo on yleiskuvan luomisessa Kekkosesta ja tutkittavalta aikakaudelta. Olen käyttänyt Suomen kirjasarjaa omien tulkinta-kontekstieni taustoittajana ja luotettavana tapahtumahistorian selvittäjänä.

Sen sijaan Suomen rooli tulkitsevana tutkijana on paikoin pulmallinen, koska hän esittää Kekkosien toimet useimmiten parhain päin. Tämä korostuu kirjasarjan edetessä. Suomi löytää usein jälkirationaalisesti Kekkosien toiminnasta realistisia ja oraakkelimaisia piirteitä. Vaikka Suomi itse korostaa tutkimuksessaan Kekkosien sitomista yhteiskunnallisiin konteksteihin, jää tämä painotus osin melko ohueksi⁶⁶.

Jukka Seppinen ilmoittaa poliittisessa elämäkerrassa *Suomen johtaja* (2004) kunnianhimoiseksi tavoitteekseen ensimmäisen kokonaisvaltaisen Kekkos-tutkimuksen tekemisen⁶⁷. Seppisen tutkimuksen painopiste on kuitenkin korostuneesti Kekkosien presidenttikausien tarkastelussa. Suomen länsi-integraatiota laajasti aiemmin tutkinut Seppinen onkin vahvimalla alueellaan esittäessään Kekkosien herkün suhteen EFTA:an, EEC:hen ja Neuvostoliittoon.

Kekkosien poliittisen ajattelun kehittymisen kannalta olennaiset ajanjaksot Seppinen kuittaa muutamalla sivulla. Hän ei käsittele lähes lainkaan 1930-lukua, joka oli Kekkosien poliittisen ajattelun kehityksen kannalta keskeinen vuosikymmen. Samoin Kekkosien jatkosodan kuluessa tekemä ulkopoliittikan uudelleenarviointi jää suppeaksi. Seppinen ei myös yhdessäkään maalaisliittokeskustan kolmea tohtoria käsittelevässä poliittisessa elämäkerrassa esitä, mikä hänen tutkimuksistaan itse asiassa tekee ’poliittisia’⁶⁸.

Yksi harvoja kunnianhimoisia Kekkosien politiikan analyyssejä on Marjatta Ojala-Laireksen tutkimus *Urho Kekkosien poliittinen ideologia* (1985). Hänen teoksensa antaa vertailukohtaa siitä, millä tavalla Kekkosien ideologiatasoa voidaan lähestyä. Varsinkin Ojala-Laireksen tulkinta Kekkosesta valtionpäämiehenä

⁶⁵ Myös Kari Hokkasen *Maalaisliitto-Keskustan historian 3–4* (1996 ja 2002) kuvaavat hyvin Kekkosia ja hänen pitkään kivuliaana säilynyttä suhdettaan emäpuolueeseensa.

⁶⁶ Suomen yhteiskunnallisen kontekstualisoinnin pyrkimyksestä; ks. Suomi 1996, s. 10.

⁶⁷ Seppinen 2004, s. 11. Myöskään Seppinen ei malta olla ottamatta kantaa Kekkosien isänmaallisuus-epäisänmaallisuus-kategorisointiin, vaan toteaa kirjansa viimeisessä virkkeessä s. 839: ”Hän oli pohjimmiltaan erittäin isänmaallinen mies.”

⁶⁸ Ks. Seppinen 1997, 2002, 2004.

”puolueettoman erotuomarin” roolissa 1970-luvun Suomessa, *pouvoir neutre* -näkömyksen mukaisesti, on hyvä vertailukohta. Tutkimus edustaa 1970–1980-lukulaista valtiotieteen ja viestinnän piirissä esiintynyttä näkökulmaa, jossa puheiden sisällön erittelyllä oli keskeinen sija analyysissa.

Osmo Apunen ja Yrjö Hakanen ovat myös pyrkineet kokonaisvaltaisiin esityksiin Kekkonen politiikasta. Ongelmallisia heidän 1970–1980-lukujen esityksistään tekee ajallisen etäisyyden puuttuminen tutkimusaiheeseen.

Kansainvälisen politiikan professori Apusen teos *Paasikiven-Kekkonen linja* (1977) oli lähellä Suomen virallisen ulkopoliittikan mukaista historiankirjoitusta. Apusen 1970-luvun kirjoittelussa on myös nähtävissä tendenssiä kirjoittaa vielä ”oikeaoppisemmin” kuin Kekkonenkaan halusi⁶⁹. *Tilinteko Kekkonen kauteen* (1984) on kokonaisvaltaisempi ja suurempi tulkinta Kekkonen valtakaudesta tai paremminkin hänen ulkopoliittisesta vallankäytöstään. Vaikka kirjassa eritellään Kekkonen valtaa mielenkiintoisista näkökulmista ja viitekehysistä, leimaa kirjaa vielä tapahtumien läheisyys sekä esseistisyys.⁷⁰

Niinpä Apusen parhaimmaksi Kekkos-tulkinnaksi nousee mielestäni Paasikivi-seuran historia *Linjamiehet* (2005), joka käsittelee Kekkonen ulkopoliittisen linjan lisäksi oivallisesti myös Suomen kylmän sodan toimintaympäristöä ja Kekkonen vastapelureiden kavalkadia.⁷¹

Yrjö Hakasen piirtämät kuvat Kekkosesta teoksissaan *Kansallinen etu ja eheyttäminen* (1982) ja *Kuusi kuvaa Kekkosesta* (1985) pyrkivät ilmentämään Kekkonen kansallisen edun ja eheyttämisen politiikkaa. Kirjat koostuvat lähes samasta materiaalista ja niille on tunnusomaista Kekkonen toimien ymmärtäminen vasemman laidan viitekehuksesta. Hakasen tutkimuksissa onkin keskeisellä sijalla myös Kekkonen ”todellisen linjan” (rauhanpolitiikka) määrittäminen, mikä palveli poliittisia tarkoituspäitä myös Kekkonen presidenttikausien jälkeen. Hakasen tutkimat aihepiirit kuitenkin sivuavat – jo aineistonkin suhteen – monin kohdin tarkastelemiani aiheita, eivätkä hänen tutkimuksensa ole suinkaan ansiottomia, vaan ne ovat monin osin käyttökelpoista kehyspuuta oman työni kannalta.⁷²

Hakasta ”kiihottomammin” Kekkonen *Demokratian itsepuolustusta* ja väitöskirjaa on analysoinut Kari Palonen artikkelissaan ”Urho Kekkonen tiedemiehenä” (1987). Artikkelit painottuu kuitenkin otsikkonsa mukaisesti Kekkonen tieteellisten ansioiden tarkasteluun erittelemättä juurikaan ympäröivän yhteiskunnan poliittisuutta ja aikakauden henkistä ilmapiiriä.

⁶⁹ Kekkonen (2004) vuosien 1975–1981 päiväkirjamerkinnot osoittavat, kuinka raivostunut hän oli Apusen kirjoittelusta, jossa koukattiin vasemmalta Kekkosesta ohi ja tulkinnanvaraisesti kyseenalaistettiin Kekkonen ystävälliset Neuvostoliitto-suhteet.

⁷⁰ Kekkonen – sinänsä tärkeässä – linkittämisessä ”Machiavellin perilliseksi” Apunen ei näytä tutustuneen Machiavellin teksteihin, vaan tekee analyysinsä yksin Isaiiah Berlinin Machiavelli-kommentaarin perusteella. Ks. Apunen 1984, s. 59–82.

⁷¹ Myös Timo Soikkasen ulkoasianhallinnon historia *Presidentin ministeriö 1956–1969* (2003) luotaa kylmän sodan ympäristöä ja ministeriötä Kekkonen ”käsikassarana”.

⁷² Hakasen tutkimustapa on myös eräänlaista tapaustutkimusta. Hänen kirjoitustapansa on – samoin kuin journalisti Kyösti Skytällä *Presidentin muotokuva 1–2* (1969, 1970) – kuitenkin enemmänkin journalistinen kuin tieteellinen.

Tuomo Polvinen sivuaa Paasikivi-sarjansa *Valtiomiehen elämäntyö* myöhemmissä osissa (3–5) toistuvasti Kekkonen ajattelua ja toimintaa, mikä luo hyvät puitteet vertailla uuden reaalipolitiikan määrittäjien politiikkakäsityksiä.

Seuraavan sukupolven tutkijoista Kimmo Rentolan Kekkonen politiikkaa sivuavat tulkinnat näyttäytyvät neutraaleina ja tuoreina⁷³. Rentola onkin kirjoittanut ehkä parhaimman Kekosta käsittelevän tutkimuksen. *Vallankumouksen aave – vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970* (2005) on sujuvasti etenevä ja laajaan arkistoaineistoon pohjautuva kertomus, jossa ideologiat kohtaavat paitsi toisensa myös politiikan käytännöt. Kaiken hyvän tutkimuksellisen annin lisäksi Rentola on myös erinomainen kirjoittaja.

Ehkä tutkijalle on hyväksi, ettei hän ole suoranaisesti ollut kosketuksissa Kekkoeseen tai hänen politiikkaansa. 23-vuotiaana väitellyt Tuomas Lohi – *Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen Urho Kekkoeseen 1944–1956* (2003) – joka on tutkimuksessaan analysoinut lähes 1300 johtavissa sanomalehdissä esiintynyttä Kekkos-kirjoitusta. Vaikka Lohi ei ”historialliskvalitatiivisella menetelmällään ja kvantitatiivisella metodillaan” luo kovin monipuolista kuvaa 1940- ja 1950-lukujen poliittisesta toimintaympäristöstä, hän osoittaa laajalla aineistolla Kekkos-vastaisuuden lisääntymisen lehdistössä Kekkonen pääministerikausilla presidenttipelin myötä. Lohen kartoitus tuo esiin sanomalehtien suhtautumisen Kekkoeseen ja toisinpäin, joten käytän sitä hyödykseni.⁷⁴

Lasse Lehtinen on saanut laajaa kritiikkiä osakseen väitöskirjastaan *Aatosta jaloa ja alhaista mieltä* (2002), joka käsittelee SDP:n ja Urho Kekkonen suhteita 1944–1981. Häntä on syytetty liian lehtimiesmäisestä tavasta kirjoittaa tiedettä, epätieteellisyydestä ja arkistotutkimuksen puutteesta.⁷⁵ Lehtisen tutkimuksen kunniaksi on kuitenkin sanottava, että hän on onnistunut kirjoittamaan harvinaisen vetävän ja luettavan väitöskirjan, mikä ei sinällään voi olla rasite tieteellisessä kirjoittamisessa. Lehtisen suurimmat ongelmat ilmenevät hänen käyttämässään ”osallistujahavainnoitsijan metodissa” ja samassa poliittis-moraalisessa tutkimusasenteessa, josta hän itse työssään arvostelee erityisesti Juhani Suomea ja Paavo Kähkölä.⁷⁶

⁷³ *Niin kylmää että polttaa* (1997). Laajasti toimijoiden välisiä yhteyksiä erittelevää tutkimusta edustaa myös Jarkko Vesikansan väitöskirja *Salainen sisällissota* (2004).

⁷⁴ Teen lehdistökartoituksen lähes yksinomaan Urho Kekkonen keräämän laajan lehtileikeaineiston perusteella, joka löytyy hänen päiväkirjojensa, kirjeidensä ja asiakirjaaineistonsa oheen liitettynä Urho Kekkonen arkistosta.

⁷⁵ Ks. HS 24.10.2002; ”*Dosentit [Juhani Suomi ja Lasse Kangas] haukkuvat Lasse Lehtisen väitöskirjaa*”. Vrt. Korppi-Tommola 2003, s. 68–69; Vares & Soikkanen 2003, s. 53–54.

⁷⁶ Lehtinen käyttää tutkimuksessa yhtenä metodinaan ”osallistujahavainnointia”, jossa omat poliittiset kokemukset auttavat antamaan lähteille merkityksiä ja ymmärtämään paremmin erilaisia motiiveja. Lehtinen 2002, s. 29. Juhani Suomea Lehtinen syyttää ”virheellisen suurmieskuvan” rakentamisesta ja tarkoituksenmukaisesta historiasta (s. 20–21, 29), vaikka Lehtinen itse pitkin teostaan hakee revanssia sosialidemokraateille. Lisäksi Lehtinen on omistanut väitöskirjansa: ”*Vanhemmilleni – ja kaikille muillekin, jotka vuonna 1956 äänestivät Fagerholmia.*” (s. 13). Samalla tavalla revanssihakuisuutta kuin Lehtisellä on Esa Seppänen teoksessa Kekkonen ja Hrushtshevin suhteista, jossa Seppänen kuvaa tutkimusmotiivikseen oikaista ”*yksipuolinen ja vääristynyt*” (pahojen puheiden) kuva Kekkonen elämäntyöstä. Seppänen 2004, s. 11–12.

Sujuvasti historiaa kirjoittavan Lehtisen väitöskirjastaan saama poikkeuksellisen kova kritiikki voidaan osin yhdistää hänen poliittiseen asemaansa.

Samanlaista arviota ei sen sijaan voi tehdä Lehtisen ja Hannu Rautkallion yhdessä kirjoittamasta sotasyölysoikeudenkäyntiä käsittelevästä teoksesta *Kansakunnan sijaiskärsijät* (2005), jossa ahtaan yksisilmäinen näkökulma johtaa äärimmillään siihen, että Pekka Peitsen realismia vaativa kirjoitus ”Sankarillisesta itsemurhasta” kääntyy kansallisen itsemurhan vaatimukseksi⁷⁷. Rautkallion Kekkos-tutkimuksia saakin lukea varovaisesti, koska hänen tulkintansa vaikuttavat monin paikoin tarkoitushakuisilta⁷⁸. Kuitenkin myös Rautkallion Kekkos-tutkimuksella on tähtihetkensä. Erityisesti hänen teoksensa *Paasikivi vai Kekkonen* (1990) esittää hyvin lännen, lähinnä amerikkalaisten, suhtautumisen Kekkoeseen ennen hänen presidenttikautiaan.

Kekkoson aikalaisten muistelmateoksissa on usein korostuneesti esillä jälkiviisautta, oman arvon kohottamista ja vasta jälkikäteen Kekkoista vastaan asettumista⁷⁹. Muistelmateoksia ja aikalaisanalyysyjä voidaan kuitenkin käyttää tutkimusaineistona dialogissa, jota käydään pyrittäessä hahmottamaan menneisyyden tapahtumia etenkin käsitteellisessä mielessä. Aikalaisanalyysseissä esiintyy runsaasti myös Kekkoson presidenttikausilla hänen historia- ja politiikka-tulkintojaan vastaan asettumista, kuten Tuure Junnilan teoksissa⁸⁰.

Historiantutkimuksellisesti Kekkoson tekstien lukeminen, tutkimusten läpikäyminen ja teoreettisen sekä metodisen kirjallisuuden hahmottaminen eivät vielä riitä mennyttä koskevien selitysten luomisessa⁸¹. Vastapamflettien, aikalaisanalyysien ja muistelmien kautta saa käsityksen Kekkoson vastapeluista, heidän kielestään ja aikalaiskielestä. Monet Kekkoson aikalaiset pystyivät tekemään teräviä analyysyjä Kekkoson politiikan luonteesta⁸².

Kirjoittaakseen terävää menneen kuvausta ei tarvitse olla varsinaisesti historioitsija, kuten Max Jakobson on teoksissaan osoittanut. Jakobsonin 1900-luvun synteesin viimeisessä osassa *Tilinpäätös* (2003) luomaa Kekkos-kuvaa voidaan pitää sen kiinnostavuuden ohella monipuolisena, vaikka kyseessä ei olekaan varsinaisesti tieteellinen tutkimus, minkä myös Jakobson itse toteaa.

⁷⁷ Lehtinen & Rautkallio 2005, s. 38: ”Nimettömänä Kekkonen oli tuolloin vielä toista mieltä. Nimimerkki Pekka Peitsi vaati kesällä 1944 kansakuntaa varautumaan ”sankarilliseen itsemurhaan”. Vrt. SDP:n lehdistön samoista väitteistä 1950-luvulla Skyttä 1970, s. 48.

⁷⁸ Ks. erityisesti Rautkallio 1992.

⁷⁹ Takautuvasta Kekkoista vastaan asettumisesta on hyvä esimerkki 1970-luvulla Moskovassa ja Bonnissa palvellut suurlähettiläs Björn Alholm, joka ei virkakautenaan julkisesti osoittanut kriittisiä arvioita Kekkoson vallasta, mutta muistelmateoksessaan ryöpyttää Kekkoista: ”Omasta puolestani totean, että minä en koskaan missään vaiheessa äänestänyt Kekkoista, koska en pitänyt häntä isänmaallisena miehenä enkä hyöäksynyt hänen toimintatapojaan.” Alholm 2001, s. 306. Alkusanoissa jälkiviisaille muistelmateoksille ominaisesti Alholm ilmoittaa: ”Jälkiviisaudella ei tässä kirjassa ole sijaa”. Alholm 2001, s. 13. Muistelijoiden Kekkos-kauna on sikäli ymmärrettävää, että he joutuivat usein mukautumaan Kekkoson politiikkaan, mikäli halusivat säilyttää asemansa.

⁸⁰ Ks. esimerkiksi Junnila 1962; 1968; 1971; 1980.

⁸¹ Ks. Kalela 1993, s. 201–202.

⁸² Heistä ehkä mielenkiintoisin on kolumnisti Jouko Tyyri, joka epämuodikkaasti nosti Kekkoista 1950-luvulla ja kääntyi hänen kovasanaiseksi vastustajakseen 1970-luvulla.

Historian ja politiikan yhteys

"Mikään ei ole varmaa, paitsi menneisyys." (Seneca)⁸³

Suomen historian tutkijat pohtivat töissään harmillisen harvoin historiantutkimuksen itseymmärrystä. Reflektoinnin ei tietysti tarvitse olla keskeisellä sijalla tutkimuksessa, mutta olisi miellyttävää tarkastella tutkimusten johdannoissa, miten tutkija kokee historiantutkimuksen roolin, rajat ja mahdollisuudet. Ehkäpä se osaltaan ehkäisisi tyytymistä "totuuden ja objektiivisuuden" näkökulmiin, jotka edelleen esiintyvät yleisinä "metodeina" historiantutkimuksissa.⁸⁴

Yhtä usein kuin poliittisessa historiassa unohdetaan eksplikoida poliittisuus, unohdetaan käsitellä myös sitä, mikä poliittisessa (historiassa) on historiallista. Historian itseymmärrystä tutkineen Jorma Kalelan mukaan politiikan ilmiöiden historiallisuus myönnetään, mutta sitä ei suoranaisesti tutkita, koska on "tärkeämpää" tutkia, mitä poliittisessa prosessissa tapahtui.⁸⁵ Tuolloin on vaarana, että politiikka katoaa politiikasta.

Jos politiikan sisältöjä ja niiden historiallisuutta ei oteta – poliitikkoa käsittelevässä – tutkimuksessa vakavasti, voi poliitikkoprofiili jäädä karikatyyriksi, koska politiikan sisältöä ja julkisivua käsitellään irrallisina toisiinsa nähden. Kekkonen on hyvä esimerkki poliitikosta, jonka politiikassa sisältö ja julkisivu olivat usein erittäin lähellä toisiaan, ja jossa julkinen oli kiinteässä kytköksessä vuosikymmeniäkin aiempiin tapahtumiin.

Näin ollen – Kekkonen kuten ei muidenkaan poliitikkojen – politiikkaa pitäisi käsitellä stereotyyppisesti yksistään "pelaamisena", jossa asioiden "todellista laitaa" vain peitellään.⁸⁶ Luonnollisesti Kekkonenkin politiikassa oli ole-massa myös peitetty puolensa, mutta lopultakaan Kekkonen politiikka ei ollut niin mystistä luonteeltaan kuin usein annetaan ymmärtää. Siksi en ole ottanut jakoa "salaiseen ja julkiseen" keskeiseksi tutkimusteemakseni.

Jukka Tarkka kirjoittaa teoksensa *Suomen kylmä sota* (1992) esipuheessa historian ja politiikan suhteesta. Hänen mukaansa historia tarkastelee kokonaisuuksia ja politiikka työstää yksityiskohtia, joista vähitellen voi syntyä historiallisia kokonaisuuksia. Vaikka Tarkka onkin tarkka poliittisen historian havainnoitsija, käsittelee hän historian ja politiikan suhdetta osin nurinkurisesti.⁸⁷

⁸³ Kekkonen 1982, s. 157.

⁸⁴ Totuuden ja objektiivisuuden näkökulmista; ks. esimerkiksi Uola 1982, s. 7: "kirjoittajaa on kannustanut ainoastaan tarve kertoa asiat niin kuin ne ovat tapahtuneet"; Seppänen 2004, s. 11–12: "minne poliittisen historian kirjoitus on unohtanut objektiivisuuden, [joka] oli ensimmäinen motiivi ryhtyä tutkimusprojektiin"; Lehtinen & Rautkallio 2005, s. 289: "Tällaiseen tulokseen emme pääse minkäänlaisella objektiivisella tutkimustiedolla". Myös Martti Häikiö on voimakkaasti puolustanut "objektiivista historiankirjoitusta". Häikiö 2003, s. 87–88. Vrt. *Poliittisen historian itsereflektio* (1998); Ankersmit 2001.

⁸⁵ Niinpä politiikkaa voidaan tulkita melko historiattomasti: politiikka on vain politisointia ("politiikka on aina politiikkaa") -yleistyksen mukaisesti, jolloin on helppo unohtaa politiikan sisältö. Kalela 1993, s. 282–283; Kalela 2000, s. 132–133.

⁸⁶ Kekkonen itse käytti etenkin 1950-luvulta lähtien politiikasta runsaasti peli-metaforia. Ks. politiikasta "pelinä" Palonen 2006; Peltola & Tuikka 2006.

⁸⁷ Ks. Tarkka 1992, s. 9.

Käsitteenä historia muodostui nykyisenkaltaiseksi vasta 1700-luvun lopulla, jolloin alettiin laajemmin ajatella kriittisesti historian olemusta. Historiasta alkoi muotoutua erityinen tapa ajatella ja käsittää tiedettä ja todellisuutta. Historiakäsitys voidaan ymmärtää käsityksenä menneestä, johon liittyy olennaisesti nykyisyyden ja tulevaisuuden yhteys. Historia on menneisyyttä, sen tutkimista ja siitä seuraavia tutkimustuloksia. Historiaan voidaan liittää oletus olemassa olevasta prosessista, joka muovaa sitä.⁸⁸

Historiakäsitys voidaan ymmärtää kuitenkin myös laajemmin. Se voidaan ymmärtää myös (tietoisena) toimintana, joka tähtää poliittiseen vaikuttamiseen. Siten sen prosessinomaisuus voidaan nähdä voimavarana, jota voi pyrkiä politiikan keinoin muokkaamaan.

Myös Kekkonen tekstejä voidaan tutkia siitä näkökulmasta, kuuluiko hänen historiakäsityksiinsä ajatus ”historian prosessien” muovattavuudesta.⁸⁹ Kekkonen kirjallinen toiminta tapahtui eräänlaisena peilauksjärjestelmänä, jota määrittivät sekä yhteiskunnallis-historiallinen tilanne että suomalaisen yhteiskuntaan vaikuttava poliittinen kulttuuri, joiden merkityslataukset olivat yhtä hyvin poliittisia kuin historiallisiakin. Lisäksi on tiedostettava, että Kekkonen tekstit olivat usein äärimmäisen tilannesidonnaisia.

Niinpä en uskokaan, että pystytään täsmällisesti eriyttämään mitään erillistä historiallista tai politologista tutkimusnäkökulmaa, enkä näe sitä edes tarpeellisena⁹⁰.

Historian ja politologian antamat näkökulmat auttavat toisiaan tukien tutkimukseni rakentumista. Historiallinen perspektiivi ja sen tuottama aineisto auttaa aukaisemaan tutkimiani tekstejä ja yhteiskunnallisia tilanteita esimerkiksi Kekkonen persoonallisuuteen, hänen omaksumiinsa tai vastustamiinsa ideologioihin traditioihin ja historialliseen konteksteihin pureutumalla. Politologia taas antaa eväitä luoda erilaisia teoreettisia ja retorisia tarkastelumalleja.

Max Weber kuvasi osuvasti historiaa tieteenalana, jolle on suotu ”ikuinen nuoruus”. Ikuisella nuoruudella hän tarkoitti kulttuurista virtaa, joka jatkuvasti vie uusiin kysymyksenasetteluihin. Siten on luonnollista, että kaikki ideaalityypiset konstruktiot ymmärretään katoavaisiksi ja uudet konstruktiot nähdään kiertämättöminä.

Tämä tarkoittaa Weberin perspektiivistä tieteenteoriaa, jolle on ominaista monien ideaalityyppien samanaikaisuus ja kilpaileminen. Tutkijan tulkintavaihtoehdot ovat myös jatkuvassa muutoksessa. Teorioiden katoavaisuutta ei tule murehtia, koska yksittäisillä teorioilla ei ole olemassa itseisarvoa, vaan niiden arvo on teorioiden välisen kilpailun lisäämisessä.⁹¹

⁸⁸ Collingwood 1973, s. 5–7; Hyrkkänen 2002, s. 127; Koselleck 2004, s. 32–33.

⁸⁹ Poliittisten ideaalien ja menneen tulkinnan suhteesta; ks. Ankersmit 2001, s. 264–266.

⁹⁰ Lisäksi esimerkiksi valtiosääntöoikeuden kysymyksenasettelujen kautta päästään käsiksi mielenkiintoisiin valta-asetelmiin. Ks. esimerkiksi Kastari 1977; Jyränki 1981.

⁹¹ Ks. Palonen 2000b, s. 203. Tämä pätee erityisen hyvin historian ja politiikan tutkimukseen. Juhani Suomi toteaaakin Kekkos-elämäkertasarjansa aloitusosan esipuheessa lähtökohtaisesti mainiosti, ettei historiallinen totuus kestä yleensä sukupolveakaan ja näkee saman koskevan myös Kekkos-tutkimusta. Ks. Suomi 1986, s. 13–14. Vrt. Milka Sunellin 2003 näkemys Juhani Suomen totuuskäsityksestä.

Historian poliittisuus ja politiikan historiallisuus

”Historia on mennyttä politiikkaa, politiikka on nykyistä historiaa”, kirjoitti englantilainen esseisti ja historioitsija Sir John Robert Seeley 1890-luvulla⁹².

Edellinen historianfilosofisesti pragmaattinen toteamus kuvastaa – yhteydestä irrotettuna – hyvin historian ja politiikan yhteyttä, jopa jakamattomuutta. Tarkasteltaessa esimerkiksi Suomen poliittista historiaa havaitaan, että poliittisilla päätöksillä on usein tehty suuria kansakunnan olemassaoloa koskevia ratkaisuja, kuten päätökset sodasta, rauhasta ja YYA-sopimuksesta.⁹³

Kun Seeleyn ajatukseen lisätään, että mennyttä käytetään nykyisen politiikan tekemisessä, on yleinen historian ja politiikan välistä suhdetta käsittelevä tulkintakehikkoni Kekkosen historia- ja politiikkakäsitysten ymmärtämiseksi valmis. Siitä huolimatta – tai paremminkin sen vuoksi – esitän kuitenkin perusteellisemmin, miten ne suhtautuvat työssäni toisiinsa.

Historian professori F.R. Ankersmit on suorasukaisesti tarkastellut historian ja politiikan kytkeytymistä toisiinsa historian antaman merkitysten ja poliittisen toiminnan kautta:

”The link between history and politics is therefore truly indissoluble ... Historical writing is either directly or indirectly the history of politics or it is nothing. And all those historians theorists who wish to deny this simply do not know what they are talking about.”⁹⁴

On kuitenkin huomattava, että Ankersmit ymmärtää historian ylipäättään poliittisena, joten kyseessä on eräänlainen historioitsijoille suunnattu ”provokaatio”, jonka tarkoituksena on yllyttää pohtimaan historian ja politiikan suhdetta⁹⁵.

Historioitsijoille on ollut ominaista, että he unohtavat joskus tutkimukselliset rajansa ja yrittävät astua ”kiistojen (politiikan) ulkopuolelle” tuomaroi- maan menneitä tapahtumia nykyisyyden näkökulmasta. Silloin vaaraksi muodostuu historioitsijoiden pyrkimys viedä läpi – filosofisessa mielessä – omaa historiakäsitystään suuremmalle yleisölle. Historiaan vetoaminen on myös ominaista historioitsijalle. Silloin vedotaan luotuihin historiakäsityksiin.⁹⁶

Kekkosen historia- ja politiikkakäsityksiä sekä Suomen jännitteistä lähihistoriaa tarkastelevassa tutkimuksessa on viettelys lähteä ”jakamaan oikeutta” eri toimintatilanteissa. Tuomaroinnista pyrin pitäytymään erossa käsitteellisen tulkintakehikkoni avulla, mutta kuitenkin samalla tiedostaen, ettei se ole koskaan mahdollista: mitä tahansa menneisyyden ilmiötä tutkitaankin, on politiikka läsnä kaikkialla esimerkiksi jatkuvina vaikeina valintoina tutkimuksessa eri vaihtoehtojen välillä, tahtoi sitä tai ei.

⁹² Pauli Kettusen Helsingin yliopistossa 14.5.2003 esittämän virkaanastujaisluennon *Poliittisen historia poliittisessa historiassa* mukaan. <http://www.ennenjanyt.net/3-03/kettunen.htm#viitepaikka2>.

⁹³ Ks. historian poliittisuudesta ja suhteesta valtaan Suomessa Mylly 1999.

⁹⁴ Ankersmit 2001, s. 272.

⁹⁵ Toisaalta historian kokonaisvaltainen poliittisuus voi ”latistaa” politiikan merkityksiä, koska kaikki on jo sinällään poliittista.

⁹⁶ Vrt. Hyrkkänen 2002, s. 241–242.

Politiikkakäsityksen tutkimuksen ongelmallisuus tulee puolestaan esille jo siinä, että politiikka-käsitettä on mahdotonta purkaa kovinkaan tyhjentävästi. Politiikka-käsite on, samalla tavalla kuin historia, historiallinen tuotos, joka merkitsee vääjäämättä sen monimerkityksisyyttä. Siten myöskään politiikka- tai historiakäsitykselle ei voi antaa yhtä selkeää tulkintamallia.⁹⁷

Samalla tavalla esimerkiksi valta on aivan yhtä kiistanalainen käsite, koska se on avoin erilaisille tulkinnoille. Lisäksi valta-sanasto voi muuttua voimakkaasti yhdenkin poliitikon kielessä eri aikoina, kuten tapahtui myös Kekkosella.⁹⁸ Näin ollen ainoaksi mahdollisuudeksi jää itse konstruoida mahdollisimman tarkasti, mitä käsitteillä kulloinkin tarkoitetaan.

Tulkittessani Kekkosen käsityksiä historiasta ja politiikasta, tulkitsen myös Kekkosen ajattelun historiaa. Sen vuoksi hänen käsitystensä rekonstruktio edellyttää Kekkosen ajattelun ”ymmärtämistä”, joka puolestaan edellyttää hänen ajattelunsa lähtökohtien mahdollisimman perinpohjaista selvittämistä⁹⁹.

Historiantutkimuksen kannalta politologien – esimerkiksi Kari Paakkunaisen, Kari Palosen tai Matti Wibergin – tekemät suomalaisten politiikkasanas-tojen tyypittelyt ovat antoisia, mutta ne eivät vielä itsessään riitä (Kekkosen) politiikkakäsitysten avaamiseksi. Politologit usein painottavat kontekstien tuntemisen tärkeyttä tulkinnan kannalta, mutta eivät itse läheskään aina osoita laajamittaista historialliseen taustaan porautumista. Niinpä politologien sinänsä tarkkasilmäisten luokittelujen avainongelmana on usein se, että ”politiikkaympäristöt” ovat huolimattomasti määritettyjä, koska ajanpuutteen tai jonkin muun syyn vuoksi taustoittava ”perushistoria” on voinut jäädä melko vähäiselle huomiolle¹⁰⁰.

Lisäksi useat aate- ja käsitehistorioitsijat kirjoittavat uskottavasti metodeista, joita historian tai politologian tutkimuksessa voi soveltaa. Kuitenkaan useat heistä eivät itse sovelta – poikkeuksena esimerkiksi Kari Palonen ja Quentin Skinner – metodejaan laajamittaisesti käytäntöön¹⁰¹. Se voidaan nähdä metodin ja tutkimuksen käytännön toteutuksen suhdetta pohtiessa ongelmana.

Mielenkiintoisen näkökulman politologien historialukeneisuuden puutteeseen on tuonut poliittisen retoriikan tutkija John S. Nelson, jonka mukaan politologit tietävät historiasta hyvin vähän, koska he pitävät sitä epäolennaisena työnsä kannalta. Historian epäolennaisena pitäminen taas johtuu siitä, että he eivät tunne historiaa.¹⁰²

⁹⁷ Palonen 2003, s. 467. Sen sijaan professori Matti Wiberg määrittelee edelleen teoksensa *Politiikka Suomessa* (2006) esipuheessa s. 7 politiikan olemuksen ”tyhjentävästi”.

⁹⁸ Hyvärinen 2003b, s. 63–65.

⁹⁹ Kekkosen ajattelun taustoja käsittelin laajemmin liseniaattityössäni. Ks. Tuikka 2005.

¹⁰⁰ Vaara on luonnollisesti aina olemassa, kun joudutaan operoimaan ”oman kentän ulkopuolella”. Kuvaava esimerkki on kielitieteilijä, joka arvioi Kekkostä ”suomettumis- käsitteen” käyttäjänä, jonka jälkeen siirtyi tarkastelemaan, miten myös kolumnistit osasivat käsitellä suomettumista. Ongelma muodostui, kun hän analysoi kolumnisteista nimimerkki Liimataista. Ks. Kanava 7/2005, s. 477–478.

¹⁰¹ Skinnerin mukaan ”poliittinen elämä” itsessään asettaa keskeiset ongelmat politiikan teoreetikoille. Ks. Skinner 1978, xi. Ks. myös Palonen 2006.

¹⁰² Nelson 1998, s. 40.

Aika, historia ja politiikka

”Historian kulkua ei ole turhaan verrattu virran juoksuun, joka koskessa rientää huimaa vauhtia eteenpäin ja suvannossa saattaa seisoa paikallaan. Sama ilmiö esiintyy myöskin historiassa. Milloin tapahtumat vyöryvät hillitöntä vauhtia, milloin ei vuosisatojen mitaan tapahdu mitään käännteentekevää.”¹⁰³

Jokaisella vuosisadalla on luonnollisesti olemassa omat käännteentekevät tapahtumansa. Kekkonen sotien jälkeen esittämä vertaus historian luonteesta on kuitenkin osuva siinä suhteessa, että hän eli aktiivisesti mukana Suomen historian rajuissa käännteissä alkaen osallistumisestaan sisällissotaan.

Tieteenä historia luo näkökulman, johon sisältyy tutkimuskohteen tarkastelu nimenomaan ajan perspektiivistä. Ajan perspektiivi ei voi olla vain tapahtumien peräkkäisjärjestykseen saattamista, vaan se toimii apuvälineenä asioiden välisten geneettisten yhteyksien tarkastelussa. Ajankohdan tutkimisen kiinnostavuus on liitoksissa synty-yhteyksiin.¹⁰⁴ Pyrkimykseni onkin tarkastella Kekkonen tekstejä ja toimintaa samanaikaisten, edeltävien ja jälkeisten tapahtumien viitekehityksessä, vaikka se on kieltämättä varsin paljon luvattu¹⁰⁵.

Historiallinen aika on vaikeasti määriteltävissä oleva termi, joka on ymmärrettävissä tiettyyn sosiaaliseen ja poliittiseen toimintaan sidoksissa olevana tilanteena, jossa kaikilla toimijoilla on oma ajallinen ulottuvuutensa ja vaikutuksensa. Historiallista aikaa – toimintatilanteita – on aina hankala kuvata, koska ajallisesta erosta johtuva nykypäivän ja menneen historiallisen perspektiivin erilaisuus vaikeuttaa historiallista tulkintaa.¹⁰⁶

Jorma Kalela varoittaa riskeistä, jotka liittyvät ilmiöiden tarkasteluun ajan perspektiivistä. Suurimpana riskinä hänen mukaansa on antaa ajalle liian suuri merkitys ihmisten toimintaa kuvatessa. Ajan kulumisen pelkkänä ”ajan kulumisena” ei luo yhteyksiä asioiden tai ilmiöiden välille. Historiallisen jatkuvuuden ongelmaksi hän on nähnyt tutkimuksen lähtökohtien ennalta määräämään pääsevän merkityksen sekä asioiden ja ilmiöiden väliset keinotekoiset yhteydet, joita tutkijat liian helposti rakentavat.¹⁰⁷

Aikaan sidottuja merkityssuhteita ei voidakaan palauttaa yleispätevästi ja loogisesti vaihe vaiheelta menneestä nykyisyyteen. Yhtenäisten, lineaaristen ja johdonmukaisesti etenevien prosessien historiankirjoitus on erittäin arveluttavaa, eikä sitä paljon enää harrastetakaan.

¹⁰³ ”Kekkonen puheluonnos kesä-heinäkuun vaihde 1945”, UKA 3/6. Jorma Kalela on tuonut esiin ”ajan virta” -metafora problematiikan. Historioitsija ei voi tarkastella ilmiöitä ajan virran ulkopuolella, sillä hän on samassa virrassa kohteen kanssa. Mitään nykyisyydestä erillistä menneisyyttä ei siis ole olemassa. Ks. Kalela 1993, s. 67.

¹⁰⁴ Renvall 1983, s. 18–20.

¹⁰⁵ Vrt. *ibid.* Historian tapahtumat ovat osa suurempaa kokonaisuutta, mutta kysymys ajan merkityksestä on edelleen ongelmallinen. Joka tapauksessa on huomioitava historian tapahtumien ja ilmiöiden poikittaissuuntainen levittäytyminen. Siten ilmiöt ovat toisiinsa sidottuina rinnakkain mukana kehityskulussa.

¹⁰⁶ Ks. Koselleck 2002, s. 100–115; Koselleck 2004.

¹⁰⁷ Kalela 2000, s. 111–112, 119.

Esimerkiksi Michel Foucault korosti historian tapahtumien katkoksellisuutta ja yksittäisyyttä. Foucault toi genealogisessa ajattelussaan esille erilaisten voimien, niiden välisten suhteiden ja valtakamppailujen aspektit. Foucaultlainen (aate)historian näkökulma on yksi relevantti näkökulma myös ajan ja vallan luonnetta tarkasteltaessa. Etenkin Foucaultin valta-analyysit ovat oman tutkimuksen kannalta kiintoisia.¹⁰⁸

Puhtaasti historiallisessa (ajan) näkökulmassa pitäytyvällä tutkimusotteella on olemassa omat rajoitteensa, siksi se ei yksistään riitä työni perspektiiviksi. Historiantutkimuksen ongelmana on muun muassa käpertyminen omaan itseensä, lähdefetisismi, kosketuspinnan puute ympäröivään yhteiskuntaan, objektiivisuuden ylikorostus ja yhteiskunnallisesti arkaluonteisista tutkimusongelmista erossa pidättäytyminen. Historiallinen näkökulma on ollut erityisen varovainen yhteiskuntatieteelle ominaisten yleistysten tekemisestä. Joskin viime vuosikymmenet ovat monipuolistaneet historiantutkimusta.¹⁰⁹

Aikaa voidaan käsitellä monesta eri näkökulmasta. Sitä voidaan käsitellä esimerkiksi poliittisia järjestelmiä rytmittävänä tekijänä, normatiivisena ongelmana, filosofisesta näkökulmasta ja sosiaalisia eroja tuottavasta näkökulmasta. Aikaa voidaan tarkastella myös sen policy-aspektin kautta, kun tutkimuksen kohteena on poliittinen suunnitelmallisuus. Kekkonen historia- ja politiikkakäsitelysten kannalta ajalla tai paremminkin ajoituksella on tärkeä merkitys. Kekkonen ajattelussa ja toiminnassa aika niveltyy jatkuviin vaaleihin ja niiden suunnitelmallisuuteen, mikä näkyy myös hänen julkaisutoiminnassaan.¹¹⁰

Ajalla on poliitikoille, kuten Kekkoselle, erityinen pelipoliittinen dimensio. Ajalla pelaamisessa on kysymys poliittisesta taidosta, jossa on tärkeää pystyä poliittisessa kilpailutilanteessa valitsemaan erilaisten 'aikapoliittisten profiilien' välillä. Eri aika-aspekteja tulee hallita ja rytmittää politiikassa onnistuneesti toimiessaan. Poliittisten toimien ajoituksella politiikan osien kesken ja suhteessa vastapelaajiin on keskeinen merkitys. Rytmikka tulee hallita niin katkoksellisen ja jatkuvan sekä poikkeuksellisen ja normaalin ajan suhteen.¹¹¹ Esimerkkeinä Kekkonen politiikan ajan jatkuvuudesta käy hänen sotienjälkeinen idänpolitiikka ja "poikkeuksellisesta ajasta" poikkeuslaki sekä vaalikampanjat.

Historian ja politologian antamat "erilaiset aikaperspektiivit" auttavat kiinnittämään huomiota Kekkonen tekstien erilaisiin aikaulottuvuuksiin. Kuitenkin ajan huomioimisen suhteen ehkä kaikkein tärkeintä on pyrkiä välttämään jälkiviisaita, nykyisyydestä rakennettuja teleologisia selitysmalleja.

¹⁰⁸ Foucault määrittää vallan toimivan strategisissa voimien välisissä suhteissa, eikä pidä valtaa vain valtakoneistojen ja hallitsijoiden ominaisuutena. Foucault 1972; 1980.

¹⁰⁹ Ahtiainen & Tervonen 1990, s. 27–29. Ks. myös historian ja sosiologian välisistä yhteyksistä: Ahtiainen et al. 1994. Historian lingvistisestä käänteestä; ks. Ankersmit 2001.

¹¹⁰ Ajan suhteen voidaankin kysyä, kuinka suuren merkityksen kontekstiin kytkennässä ajalle voi antaa? Renvallilaisessa näkökulmassa keskeistä oli sitoa yhteen mahdollisimman paljon rinnakkaisia tekijöitä ja liittää näiden tekijöiden peräkkäiset muutokset toisiinsa. Prosessien peräkkäisyyttä tai samanaikaisuutta on kuitenkin hankala osoittaa ja ajalle annetaankin usein liian suuri merkitys. Ks. Kalela 1993, s. 34–37.

¹¹¹ Lindroos & Palonen 2000, s. 12, 15–16.

Poliittinen historia Suomessa ja ideologia politiikassa

Koska rakennan retorisen tulkintani kontekstit – aiheen laajuudenkin vuoksi – pitkälti poliittisen historian tutkimuksen varaan, käsittelen seuraavassa tutkimusotteen ongelmakohtia ja vahvuuksia.

Poliittisen historian kirjoitus on Suomessa ollut pitkään historiallisessa näkökulmassa pidättäytyvää. Hahmottaessaan (valta)poliittisia prosesseja poliittisen historian tutkijat ovat usein pitäytyneet ”historiallisissa tutkimusongelmissa”, eivätkä ole pyrkineet muodostamaan kovin syviä analyysejä tai luomaan teoriallejä. Itse asiassa ’poliittisen’ määrittelemisen ja problematisoinnin on jäänyt poliittisen historian tutkijoilta usein tekemättä.¹¹²

Poliittisen historian antaman näkökulman vahvuus on sen itseymmärrys historiankirjoituksen poliittisesta luonteesta itsessään. Suomessa poliittista historiaa kirjoitettiin sotien jälkeen vuosikymmeniä myös ”tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta”.¹¹³ Siihen myös Kekkonen eri aikakausina historioitsijoina suorastaan yllytti. Niinpä Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla historiantutkimuksen piirissä nähtiin laajasti tarpeellisen mobilisoida tutkimusta Paasikiven-Kekkonen linjan tueksi.¹¹⁴

Samoin Arvi Korhosen ja Pentti Renvallin toisen maailmansodan jälkeisessä alkuperäiseen arkistomateriaaliin nojaavassa positivisoituvassa historian tutkimusotteessa on nähtävissä sisä- ja ulkopoliittinen tilaus. Puolueettomalla tutkimusotteella pyrittiin varmistamaan historian elintila ja jatkuvuus. Historian elintila oli Juhani Myllyn mukaan tuolloin vaarassa supistua, koska sotien jälkeen Suomen poliittinen kulttuuri kehittyi lähemmäksi autonomian vaihetta etäännyksen maailmansotien välisestä aikakaudesta.¹¹⁵

Kekkonen ulkopoliitiikassa oli olemassa sotien jälkeen tietty kansallinen suuri linja, joka ei kuitenkaan tarkoita sitä, että se olisi ollut painotuksiltaan samanlainen tai johdonmukainen alusta loppuun. Suuri linja ei tarkoita myöskään sitä, että Kekkonen ulkopoliitiikan ensisijaisuudesta lähteneet tulkinnat olisivat vastanneet tapahtunutta. Siksi Kekkonen suurta linjaa kannattaakin tarkastella myös hänen luomanaan kertomuksena kansallisesta suuresta linjasta.

Suomen ulkopoliitiikkaa voidaan Paasikiven ja Kekkonen kausilla hyvin tarkastella myös retorisena kielipelinä, jossa historialla, toistolla ja muistamisella oli oma keskeinen roolinsa. Tutkinkin, miten historia suhtautui ”perustavien tosiasioiden” ja niiden ymmärtämisen tärkeyttä korostavaan ’realistiseen kokonaisuuteen’. Lähtökohtaisesti ”muistamisen” tuli palvella sekä sen hetkisiä poliittisia tarpeita että tuottaa samalla tietotaitoa tulevaisuuden varalle¹¹⁶.

¹¹² Kettunen 1990, s. 196. Poliittista historiaa onkin vanhoissa painotuksissa käsitelty valtio-opin ”aputieteenä”. Ks. *ibid.*, s. 175, 197–198.

¹¹³ Ks. Nevakivi 1993, s. 29–31; vrt. Ankersmit 2001, s. 268.

¹¹⁴ Ahtiainen & Tervonen 1990, s. 13; Nevakivi 1993, s. 29–31; Sihvola 2003, s. 3–5. F.R. Ankersmit kirjoittaa osuvasti 2002, s. 3. politiikan ja historian välisestä suhteesta: ”*The best political ideals and values are those that inspire and permeate the most convincing historical writing*”.

¹¹⁵ Ahtiainen et al. 1994, s. 24–25; Mylly 1989b, s. 101

¹¹⁶ Ks. ”muistamisen” tärkeydestä Ankersmit 2001; 2002; Aaltola 2003, s. 21–22.

Jokaisen maan sisä- ja ulkopoliitikalla on oma ideologinen ja myyttinen luonteensa, jonka avulla on pyritty työstämään kansalaisille sopivaa historiatulkintaa. Suomessa Paasikiven ja Kekkonen nimiin legitimoitiin pitkälle 1980-lukua tätä sopivaa historiaa, jossa historiatieteen tehtävänä oli puolustaa ”kansallista etua”.¹¹⁷

Poliittisen historian tutkimus on kylläkin oivallisesti myös kritisoinut historiatutkimuksen ”tähytysaukkoja”, jossa kansallisen menneisyyden merkittävä tapahtuma ohjaa sitä edeltävän ajan tutkimista. Aiempi historia käsitetään siis kyseessä olevaan päätepisteeseen johtavaksi tieksi.¹¹⁸

Poliittisen historian näkökulma on tiedostanut poliittisen aspektin olemassaolon, muttei ole pahemmin eritellyt eikä tuonut selvästi näkyviin poliittisuuden ulottuvuutta. Tässä suhteessa käsitehistoriallinen tutkimustapa tuo poliittisen aspektin selvemmin esiin.

Käsitehistorialla on liitoskohtia myös aatehistorian aikaansaamaan kysymyksenasetteluun. Aatehistoriallista tutkimukseni onkin siinä mielessä, että pyrin tulkitsemaan Kekkonen historiallis-poliittista ajattelua sen sisältämistä aatteellisista ajatusrakennelmista käsin. Tutkin siis osaltaan myös Kekkonen poliittiseen ajatteluun vaikuttaneita ideologioita, ideologeja ja ideoita, joita hän – tarkoitushakuisestikin – käytti puheissaan ja kirjoituksissaan.¹¹⁹

”Spekulatiiviseen vaikuteanalyysiin” en voimavarojani kuitenkaan kohuuttomasti uhraa. Aatehistorian roolin tutkimuksessa ymmärrän paremminkin ”merkitysten historiana” (history of meaning), jossa ideat ja toiminta liittyvät kiinteästi toisiinsa, olematta yksiselitteisesti erotettavissa toisistaan.¹²⁰

Ideologia ja politiikka kietoutuvat toisiinsa kokonaisvaltaisesti. Usein ideologia on nähty tutkimuksissa vain ”savuverhona”, johon voimapolitiikka piilotetaan¹²¹. Kuitenkin ne läpäisevät toisensa jatkuvasti. Ideologiaa voidaan tarkastella tapoina, joilla poliittinen eliitti orientoituu (maailman)poliittisiin haasteisiin. Niinpä ideologia voidaan nähdä ajattelun muotona, jolla hahmotetaan tavoitteita ja suunnitellaan toimia niiden saavuttamiseksi.¹²²

Näkökanta on aiheellinen tarkasteltaessa Kekkonen tapaa hahmottaa ideologia. Samalla on kuitenkin muistettava, että hänellä oli myös pitkäkestoisia ideologioita, jotka jatkuvasti vaikuttivat hänen politiikkakäsitykseensä.

¹¹⁷ Paakkunainen 1986, s. 144; Sihvola 2003. Suomalaisessa 1960–70-lukujen poliittisen historian kirjoituksessa ulkopoliittikkaa alettiin tulkita päätöksentekona, jossa tulee kyetä ottamaan huomioon sekä valtion ja yhteiskunnan sisäpoliittinen tilanne että kansainvälisen politiikan ilmapiiri. Ks. Kettunen 1990, s. 200.

¹¹⁸ Kettunen 1990, s. 167.

¹¹⁹ Ajattelun suhdetta politiikkaan on yleisesti käsitelty kahdella eri tavalla. Jos tarkastellaan ajattelua, josta toteutunut politiikkaa olisi johdettavissa, on käsittely luonteeltaan filosofista. Toinen lähestymistapa on tarkastella politiikkaa puhtaana käytäntönä, jolloin ajattelulla on vain jälkirationalisoiva luonteensa. Nämä kaksi näkökulmaa eli ’ideologia’ ja ’käytännön politiikka’ erotetaan yleensä kategorisesti toisistaan, mutta näin ei välttämättä tarvitse olla. Ks. Palonen 1997, s. 123.

¹²⁰ Baker 1990, s. 12–13.

¹²¹ Ks. erottelusta Rentola 2005, s. 251–252.

¹²² Majander 2004a, s. 21.

Historian ja politiikan aatehistoriallisuus

Historioitsija ja poliitikko kirjoittavat eri tavoin. Joskus poliitikko ja historioitsija yhdistyvät samassa henkilössä. Lähtökohtaisesti historioitsijan puhe esimerkiksi vallasta on erilaista kuin poliitikolla. Historioitsijan ei tarvitse välittömästi lähteä kieltämään tai legitimoimaan näkemäänsä valtaa.¹²³

Vaikka historialla on vaikutuksensa poliitikkojen ratkaisuihin, on vaikeaa arvioida millainen merkitys tai vaikutus historialla lopulta on tietyn poliitikon toimintaan¹²⁴. Toisaalta valintoja voidaan tarkastella toistamisen ja jatkuvuuden mukaan esimerkiksi löydettyjen säännönmukaisuuksien vahvistamisena ja toisaalta politiikkaa voidaan tarkastella katkoksina ja uudelleen aloittamisena.¹²⁵

Vaikka historia ei koskaan toista itseään, eri aikojen ilmiöt näyttävät joskus samankaltaisilta tai ne on haluttu esittää samanlaisina. Suomessa autonomian ajan myöntöväisyysslinjaa onkin usein verrattu II maailmansodan jälkeiseen Paasikiven-Kekkonen linjaan, vaikka kyseessä on kaksi eri asiaa.¹²⁶

Markku Hyrkkäsen mukaan kaikki historioitsijat ovat aina myös aatehistorioitsijoita, koska tutkittavia tapahtumia ei voi lopultakaan ymmärtää ilman niiden taustalla olevia mentaalaisia ulottuvuuksia.¹²⁷

Vaikka Quentin Skinnerin - J.L. Austinin puheaktiteoriasta vaikutteita saanutta - tekstintulkintatapaa on käsitelty käsitehistoriana, on sillä olemassa selvät yhteydet myös aatehistoriaan.¹²⁸ Aatehistoria voidaankin ymmärtää käsitushistoriana, jolla taas on läheinen yhtymäpinta käsitehistoriaan, samoin kun mentaliteettihistorialla, joka on käsittämisen historiaa.

Vaikuteanalyysia en laajamittaisesti käytä työssäni, koska on suurempi paha olettaa Kekkonen omaksuneen tiettyjä vaikutteita, joista hän ei ollutkaan tietoinen kuin jättää käyttämättä ”melko perusteltu olettaus”. Vaikutteiden kannalta olennaista aineistoa ovat Kekkonen kirjat, joita hän on lukenut, alleviivaillut ja kommentoinut marginaaliin. Niiden tarkastelua ja analysointia lähemmäksi tuskin voin päästä vaikuteanalyysin saralla.

¹²³ Hyvärinen 2003b, s. 75. Hyvärinen tarkastelee Yrjö-Koskisen erilaisia kirjoitustapoja vallasta historioitsijana ja poliitikkona. Osmo Jussilan mielestä Yrjö-Koskinen ei ollut poliittinen pamfletööri, vaan alkulähteitä lukeva historiantutkija. Jussila 2004, s. 310.

¹²⁴ Johannes Virolaisen kerrotaan sanoneen hänen poliittista ajatteluaan koskevista tulkinnoista, että kai hän itse paremmin tietää, mitä hän on ajatellut kuin tutkijat.

¹²⁵ Vrt. Nyyssönen 2004, s. 181. Nyyssönen käyttää esimerkkinään menneisyydestä löydettyä ”säännönmukaisuutena” Paasikiven ”suomettarelaisuutta” toisen maailmansodan jälkeen. Ks. myös Immonen 2003.

¹²⁶ Vrt. Mylly 1989b, s. 100-101; Apunen 1998, s. 20-23; Apusen mielestä II maailmansodan jälkeistä ulkopoliittikkaa voidaan käsitellä vanhasuomalaisen ulkopoliitikan orientaation elpymisenä, vaikka hän kieltääkin historian toistavuuden. Myllyn mukaan Paasikiven ulkopoliittinen linja sotien jälkeen oli hyvin samankaltainen autonomian myöntöväisyyksiä miesten reaali politiikan kanssa.

¹²⁷ Hyrkkänen 2002, s. 12-13. Tähän näkemykseen on helppo yhtyä, etenkin kun hän pitää historiatieteen osa-alueiden tiukkaa määrittelyä ja karsinointia keinotekoisena.

¹²⁸ Skinnerin vahvuus on, että hän on kirjoittanut aate- ja käsitehistoriallisten metodien pohjalta laajoja empiirisiä tutkimuksia. Ks. esimerkiksi Skinner 1978; vrt. Hyrkkänen 2002, s. 14-15, 69.

Kekkosen toiminnan poliittisuus löytyy paljolti argumentointitilanteisiin liittyvistä konfliktiasetelmista, jotka tuovat esille myös vastapoolit eri aikoina. Poliitiikka tapahtuukin yleisesti ottaen voiman ja vastarinnan ”välissä”, jossa valittavana on kaksi tai useampia vaihtoehtoja.¹²⁹ Siten tutkimukseni yhtenä elementtinä on vertailla Kekkosen politiikkaa ja hänen vastustajiensa harjoittamaa politiikkaa eli käytännössä kysymys oli usein valtataistelusta¹³⁰.

Kekkosen politiikan tyypittelyssä käytän hyväksi Kari Palosen poliittisen toiminnan jaottelua, jossa politiikalla on erilaisia retorisia muotoja. Palosen jaottelussa politiikka tyypitellään politikointi- (vallan operatiiviset käyttötavat), politisointi- (vallan sisältämät mahdollisuudet ja tilaisuudet), policy- (ohjelmat) ja polityretoriikoiksi (pysyvät rakenteet).¹³¹ Lisäksi tutkin depolituloivaa puhetta, jossa asian poliittisuus pyritään kieltämään tai hämärtämään.

Historian ja politiikan tutkimuksessa on niukasti tutkittu ”ennakoinnin” merkitystä (poliittiselle) viestinnälle ja sen onnistumiselle. Ennakointia on käsitelty lähinnä viestintästrategioiden tutkimuksessa, jossa sitä on tarkasteltu luotauksen näkökulmasta, johon liittyy huhujen, juorujen ja mediajulkisuuden sekä kilpailijoiden seuraaminen¹³². Luotaajana, erityisesti sanomalehtikirjoittelun, muistoiden ja raporttien seuraajana, Kekkonen oli huikea. Hän seurasi monipuolisesti kaikkien Suomen puoluepoliittisten suuntausten sanomalehtiä.

Näiden tekijöiden hahmottamisella on suuri merkitys toimintastrategioita mietittäessä. Kekkosen päiväkirjoista käy – valtavan lehtileikekokoelman lisäksi – ilmi jatkuva huhumylly, jonka keskiössä presidentti teki ratkaisujaan. Presidenttikausillaan hän sai valtavan määrän tietoa, juoruja ja suoranaista panettelua häntä vastaan suunnatusta toiminnasta, minkä perusteella hän rakensi toimintastrategioitaan. Kuiskuttelijoiden määrä kasvoi kasvamistaan kausien edessä. Luotettavan tiedon seulonta informaatiotulvasta oli vaikeaa.¹³³

Vaikka Kekkonen kieltämättä oli poikkeuksellisen vahva poliitikko, on syytä välttää suurmiesajattelu ja liiallinen valtiotaidon korostus. Suurmiesajattelun karikkoja pyrin välttämään sijoittamalla Kekkosen osaksi poliittista establimenttia sekä käsitteellis-retorisella tarkastelutavalla.¹³⁴ Kaikkiaan historian ja politiikan välinen kytkös on selvä ja helposti havaittava. Historia ja politiikka suhtautuvat toisiinsa hyvin yleisessä mielessä myös tässä tutkimuksessa.¹³⁵

¹²⁹ Palonen 1988b, s. 44, 158–159.

¹³⁰ Vallan legitimiiksi tekemisen muodoista; ks. Weber 1994, s. 310–312.

¹³¹ Palonen 1993; Palonen & Summa 1996.

¹³² Ks. sisäisestä ja ulkoisesta luotauksesta, jossa luotauksen ideana on kerätä yhteisön sisältä informaatiota, joka auttaa yhteisön tilanteen paikantamisessa ja antaa siten aineksia päätöksentekoon; ks. Juholin 2001, s. 255–256.

¹³³ Ensimmäisellä kaudellaan, jolloin hän oli vielä ”yksinäinen presidentti”, hän tukeutui ja luotti – Paasikiven opetusten lisäksi – vain muutama vanhaan ystäväänsä, poikaansa Mattiin ja pääministerikausien sihteeriinsä Ahti Karjalaiseen. Kekkosen 1958–1962 päiväkirjamerkinnot tuovat esiin ahdistuneen miehen, joka pelkää herkeämättä sekä oman asemansa että Suomen puolesta. Kekkonen 2001.

¹³⁴ Vrt. esimerkiksi Pentti Renvallin tapaa kirjoittaa suuria teorioita, joissa yksittäiset suurmiehet saavat merkittävän roolin aikakausien murroskohdissa. Renvall 1983.

¹³⁵ Universaalien historia-käsitteiden kehittyminen ja politiikka-kategorian kehkeytyminen liittyivät myös olennaisesti yhteen. Ks. Kettunen 1990, s. 164–165.

Käsitehistoria ja retoriikka tutkimuksen tukena

"Kynä on miekkaa mahtavampi." (Bulwer-Lytton)¹³⁶

Tutkiessani Kekkonen historia- ja politiikkakäsityksiä kannatan siis monitieteellistä tutkimusotetta: "menneisyyden tutkimisen laajentamista". Se merkitsee tieteiden välisten rajojen muuttumista ja murtumista, koska en voi pitäytyä yksinomaan esimerkiksi historian, politologian tai sosiologian perspektiiveissä, sillä sellaisia ei yksiselitteisesti nykypäivänä enää ole olemassa.¹³⁷ Pystyäkseen tuomaan massiiviseen Kekkos-tutkimukseen lisäarvoa on tarkastelumetodeja laajennettava. Laajennukseni keskiössä on käsitehistoriallis-retorinen metodi.

Käsitehistoriallis-retoriset "koulukunnat", keulakuvinaan Reinhart Koselleck (*Begriffsgeschichte*) ja Quentin Skinner (Cambridge School), poikkeavat tutkimusotteeltaan ja painotuksiltaan yleisesti ottaen toisistaan.

Koselleckille käsitteet merkitsevät "merkityssisältöjen kiteytymiä", jotka ovat monimielisiä ja edellyttävät kilpailevia tulkintoja. Hänen mielestään vasta käsitteiden tarkastelun kautta pystytään avaamaan historia. Tämä tapahtuu diakronisen analyysin avulla, jossa käsitettä tutkitaan historiallisesti, valittujen ajankohtien välillä spesifeistä konteksteista irrotettuna. Tavoitteena on käsitteellisen muutoksen havaitseminen. Skinner on puolestaan pyrkinyt kuvaamaan lyhytaikaista argumentaatiota, jossa olisi kirjoitettava kokonaisten kontekstien historia. Skinnerin mielenkiinnon kohteena ovatkin synkronisesti diskurssit ja lingvistiset konventiot.¹³⁸

Työni peruslähtökohta on synkronisen ja diakronisen leikkauskulman yhdistäminen, kuitenkin siten, että synkroninen näkökulma on keskeisemmällä sijalla¹³⁹. Poikkileikkauksen avulla määritetään aikakauden konteksteja, joissa Kekkonen toimi. Kontekstualisointi tapahtuu vertaamalla Kekkonen kirjoituksia ja poliittista toimintaa ajanjaksoista kertovaan tutkimuskirjallisuuteen, aikalaislähteisiin ja aikalaisten puheakteihin. Pitkittäissuunnassa Kekkonen puheakteja luetaan niiden sisältämien katkosten ja jatkuvuuden näkökulmista.¹⁴⁰

Käsitehistoriallis-retorinen metodi sopii Kekkonen tekstien tarkastelemiseen. Tarkoitukseni on kirjoittaa auki historiallis-poliittisia diskursseja, jotka määrittävät työni rakentumista. Diskurssianalyttistä työni on siinä mielessä, että tutkin Kekkonen kielenkäyttöä ja merkitysvälitteisyyttä eri toimintatilanteissa poliittista todellisuutta tuottavina sosiaalisina käytäntöinä¹⁴¹.

¹³⁶ Kekkonen 1982, s. 175.

¹³⁷ Vrt. Haapala 1990, s. 78; Mikkeli 1990, s. 262; Palonen 1988a.

¹³⁸ Koselleck 2002, 2004, Skinner 1988; Palonen 1997, s. 126–136; Ihalainen 1999, s. 37–49.

¹³⁹ Kekkos-tutkimuksessa Pekka Niiranen on kirkkososiologian väitöskirjassaan käyttänyt synkronista metodia. Hän on jaotellut Kekkonen ja kirkon suhteet viiteen teemaan. Niiranen pyrkii synkronisen tarkastelun kautta luomaan "puhtaan kokonaiskuvan" kustakin Kekkonen ja kirkon suhteen osa-alueesta. Puhtaan kokonaiskuvan luominen ei kuitenkaan ole mahdollista. Niiranen myöntääkin, että synkroninen metodi on "viime kädessä tutkijan tekemä yksinkertaistus". Ks. Niiranen 2000, s. 25.

¹⁴⁰ Vrt. Palonen, 1997, s. 126; Aarnio 1998, s. 32–33.

¹⁴¹ Vrt. Jokinen & Juhila & Suominen 1993.

Niinpä tulkiten Kekkonen tekstejä enemmänkin hänen 'todellisuutta kuvaavan' näkökulmansa sijaan hänen 'todellisuutta rakentamaan' pyrkivästä näkökulmastaan¹⁴².

Tarkasteltaessa Kekkonen retorisia siirtoja, voidaan havaita kuinka esimerkiksi hänen demokratia-käsitteensä intentiot muuttuivat useasti¹⁴³. Lisäksi tarkastellaan keiden käsitteille Kekkonen puheaktien merkitykseltään muuttuvat ja todellisuutta muuttamaan pyrkivät käsitteet olivat kulloinkin vastakäsitteitä. Vaikka käsitteitä tarkastellaan myös pitkittäisesti, pääpaino on Kekkonen oman käsitteiden tulkinnessa eri ajanjaksojen yhteydessä.

Suomalaisen käsitehistorian suurtyö, artikkeliteos *Käsitteet liikkeessä* (2003), jota koostettiin kahdeksan vuotta, on tärkeä avaus suomalaisen poliittisen kulttuurin tarkasteluun. Teoksessa politologit, sosiologit, filosofit ja historioitsijat erittelevät poliittiselle ajattelulle keskeisiä käsitteitä, kuten valta, yhteiskunta, valtio, kansa, edustus ja politiikka. Siten tulen peilaamaan Kekkonen ja hänen käsitteistöään yhteydessä teoksen löydöksiin.

Käsitteet liikkeessä -teoksen ansiot keskeisten suomalaisen poliittisen kulttuurin käsitteiden tarkastelussa ja muutosten havaitsemisessa ovat kiistattomat, mutta historian tutkimuksellisesti teos on myös paikoin hankalasti lähestyttävä. Vaikka esipuheessa (s. 7.) painotetaan artikkelien syntyneen laajan aineistoihin perehtymisen tuloksena, ei aineistojen valintaprosessia artikkeleissa juurikaan valoteta. Poliittisen historian professori Pauli Kettunen tosin tuo esiin heterogeenisen lähdeaineistonsa, ja nostaa esiin ongelman, joka syntyy konteksteiltään erilaisten tekstien tarkastelusta. Hänen mielestään erilaisten tekstien tulkitseminen edellyttää niiden ja niiden kontekstien historiallista rekonstruointia.¹⁴⁴

Suomalaisen poliittisen kulttuurin keskeisten käsitteiden käsitehistoriallisesta tarkastelusta saa – aineistoista johtuen – teoksessa hieman hajanaisen kuvan. Koska useimmissa artikkeleissa aineistojen lukutapaa käsitteiden ja niiden muutosten analysoimiseksi ei ole esitetty, muodostuu lukijalle helposti kuva, että aikalaiskieltä ja -käsitteitä on otettu mukaan sieltä täältä, ilman erityistä systemaattista lukutapaa. Lisäksi runsas sanakirjamäärittelmien käyttäminen luo osin elitistisen kuvan. Tarkoin tutkitut erityissanakirjat ovat tuskin koskaan olleet kovin yleistä poliittista lukemista.

Aineistojen lukutavan aukaisemattomuus liittyy myös kontekstuaalisuuden ongelmaan teoksessa. Aikalaiskielen ja -käsitteiden avaamisessa esimerkiksi skinneriläisessä tulkintatavassa kontekstien määrittämisellä on keskeinen rooli. Useat *Käsitteet liikkeessä* kirjoittajat korostavat huomion kiinnittämistä sanoihin ja merkityksiin, mutta unohtavat suosiolla tarkasteltavien – muiden kuin lingvististen konventioiden – käsitteiden kontekstit.¹⁴⁵ Ehkä näin oli tarkoituskin.

¹⁴² Varsinaista diskurssianalyysia en tee, koska käsitehistoriallis-retorinen tulkinta soveltuu paremmin aiheeseeni kuin "satunnaisten diskurssien" metsästyks. Ks. "diskurssien rakentamasta todellisuudesta" esimerkiksi Foucault 1972; Lemert & Gillan 1982, s. 129–130; Fairclough 1992.

¹⁴³ Ks. Hyvärinen 2003b, s. 83.

¹⁴⁴ Kettunen 2003, s. 168.

¹⁴⁵ Ks. esimerkiksi Pulkkinen 2003, s. 216, joka tosin kiinnittää huomionsa aatehistoriallisiin taustatekijöihin.

Työssäni lähdän liikkeelle siitä, että tapahtumakontekstit luovat puheakteissa käsitteille olennaisen perustan, etenkin kun tutkimuksen keskiössä on Kekkonen oma käsityshistoria. Siten yhdistän tarkastelussa sanan ja sen merkityksen poliittiseen toimintatapaukseen.¹⁴⁶

Tosin on suoraan myönnettävä, että yhden poliitikon ”käsitehistoria” on huomattavasti helpompi kartoittaa kuin yksittäisten käsitteiden.

Käsitehistoriassa keskeistä on kielen historiallisuuden ottaminen vakavasti. Käsitehistoria itsessään on kuitenkin kiistanalainen käsite. Se ei ole itsetarkoituksellinen metodi, vaan pikemminkin tutkimusasetus toisin sanoen lähestymistapa tekstiin. Aate- ja käsitehistorian ero on lähinnä siinä, että käsitehistoriassa ei etsitä niinkään käsitteen tai ideologian juuria, kuten aatehistorioitsijat usein tekevät, vaan korostetaan käsitteitä; niiden katkoksia ja muutoksia.¹⁴⁷

Käsitehistorian ja retoriikan synteessä voidaan paremmin aukaista merkitykseltään ja sosiaalisilta konteksteiltaan hankalia käsitteitä, kun huomioidaan todellisuuden ja kielen keskinäinen vuorovaikutus sekä keskinäinen toistensa konstruointi. Käsitteiden monimerkityksisyys ja se, ettei voida luoda yhtä yleistä käsitteellistä määritelmää, antaa mahdollisuuden käsitteiden poliittiselle hyväksikäytölle puolueellisesti omaksi eduksi.¹⁴⁸

Kekkonen kielellinen, tekstuaalinen taso on aina suhteessa konteksteihin, mutta tuo tekstin ja kontekstin käsitteellinen suhde on vaikea tuoda esiin, koska lopultakin on mahdotonta sanoa mihin tekstit päättyvät ja mistä kontekstit alkavat. Vaaratekijänä rekonstruoivassa tekstin tulkinnassa ja kontekstualisoinnissa ovat puutteellisesti eriteltyt tekstin ja kontekstien käsitteelliset yhteydet. Tällöin käy helposti, että konteksteista tulee liiaksi tutkimusta kaunistavaa taustaa, jolla ei ole elimellistä yhteyttä tutkittavaan kohteeseen.¹⁴⁹

Toinen vaaratekijä tekstin ja sen kontekstien suhteessa on Skinnerin muotoilema anakronismiteesi¹⁵⁰. Jälkiviisasta projektiota voidaan pyrkiä edes välttämään arvioimalla tarkasteltavan tekstin suhdetta kirjoittajan itse tekemiin kysymyksenasetteluihin sekä aikalaiskeskusteluun ja -käsitteistöön eli käsitteistöön, joka hänellä oli käytettävissään.¹⁵¹

¹⁴⁶ Käsitehistorian lähtökohtana on, että käsitteillä – kuten historia tai politiikka – on olemassa oma historiallisuutensa. Niille on annettu eri aikoina erilaisia merkityksiä ja niiden hallinnasta on taisteltu. Käsitehistorian tehtävänä ei ole pyrkiä minkäänlaisiin käsitteiden universaaleihin määritelmiin. Käsitteet ovat sidoksissa aikaan ja paikkaan Vrt. esipuhe Hyvärinen et.al 2003, s. 10–12; Palonen 2003, s. 468.

¹⁴⁷ Vrt. Pulkkinen 2003, s. 216; Liikanen 2003, s. 258–259; Koselleck 2004, s. 3–4..

¹⁴⁸ Räsänen 1997, s. 17–18. Ks. myös Ball 1988.

¹⁴⁹ Historioitsijan näkökulmasta kontekstuaalisuuden problematiikka on yhtä kuin tekstuaalinen tulkintaongelma, koska myös sitäkin, mikä ei ole tekstiä, joudutaan tutki-
maan vain tekstejä tulkitsemalla. Lisäksi joudutaan turvautumaan erilaisiin konteksteja tulkitseviin teksteihin. Hyrkkänen 1995, s. 50–51; vrt. Palonen 1988b.

¹⁵⁰ Ks. anakronismiteesi Skinner 1988a, s. 32. *“The particular danger with intellectual biography is that of sheer anachronism. A given writer may be ‘discovered’ to have held a view, on the strength of some chance similarity of terminology, on some subject to which he cannot in principle have meant to contribute.”*

¹⁵¹ Palonen 1997, s. 135–136. Ks. myös Palonen 1988b, s. 75–76; Palonen 2006, s. 31.

Puheet ja kirjoitukset puhetekoina

Tulkinta Kekkosesta retoriikan näkökulmasta liittyy osaltaan siihen ”retoriikan renessanssiin”, jossa tutkitaan retoriikan merkitystä tietyille ajattelijalle. Retorisista tutkimusotetta ei kuitenkaan pidä ottaa itsetarkoituksellisenä näkökulmana, vaan on huomioitava sen uusia puolia ja lähestymistapoja avaava mahdollisuus sekä retoriikan lukuisat lähestymisnäkökulmat. Retoriikan muodikkuuden taustalla on ajatus retoriikasta erityisenä kielenä, joka tutkimukseen liittämällä avaa uusia katsontakantoja ja näköaloja myös Kekkosen teksteihin.¹⁵²

Sinänsä myös nykyinen retoriikka ja sen tutkimus ovat yhä tiukasti sidoksissa antiikin puhetaitoon. Retoriikkaa tutkineen Juhana Torkin mukaan antiikin mestarit hioivat puhetaidon pidemmälle, kuin politiikan puhetajurit ja tutkijat ovat sen jälkeen koskaan pystyneet¹⁵³.

On selvää, että tutkimus, joka on sidoksissa historialliseen aikaan, paikkaan ja tilanteeseen, mahdollistaa lukuisia erilaisia – myös retorisia – tulkintänäkökulmia. En tuo esille Kekkosen politiikkaa ja hänen tuottamiaan tekstejä niinkään niiden tuottamien ’tulosten’ (perlokuutioiden) avulla, vaan niiden tuottaman ’teon’ (illokuutioiden) sisällön perusteella.

Tietysti Kekkosen politiikan tuloksellisuus vaikutti myös hänen käsityksiinsä politiikasta, jolloin politiikkakäsitys joko vahvistui tai toi esiin ”vanhan” käsityksen muutostarpeen. Sen vuoksi teoreettisen ja toiminnallisen tason yhtymäkohdan tarkastelu säilyi mukana poliittisia tilanteita analysoitaessa.

Puheaktiteoriaa kehittäneen J.L. Austinin keskeisenä ajatuksena oli, että lauseita voidaan ajatella kielellisinä tekoina, ilman että tarvittaisiin ajatella niiden totuusarvoja. Austin erotti performatiivit, tekemiset, konstatiiveista, jotka perustuvat totuusehtoihin. Myöhemmin Austin kehittäi puheaktiteoriaa siten, että konstatiivitkin sisältävät performatiivin, ja erityisesti hän keskittyi performatiivilauseen kielelliseen tekoon. Lauseen ”voimaa” hän kutsui illokuutioksi.

Illokutiivinen voima täytyy erottaa lauseen propositiosta, jolla ilmaistaan lauseen kontekstista riippumatonta perusmerkitystä. Puheaktilla on myös olemassa jokin vaikutus kohteeseen. Tätä vaikutusta Austin kutsui ilmauksen perlokuutioksi. Illokuution ja perlokuution yhdistäminen on kuitenkin ongelmallista, koska on vaikeaa palauttaa, johtuiko tietty tulos juuri puheintentiosta.¹⁵⁴

Käsiteltäessä Kekkosen tekstejä puhetekoina, joissa tutkitaan ennen kaikkea teon ilmaisua tuloksien tutkimisen sijaan, kiinnittyy huomio niin kutsutun pointin tutkimiseen. Skinner on käsitellyt pointtia retorisen siirron näkökulmasta. Hänen mielestään tutkimuksessa on ymmärrettävä, miksi tietty väite on esitetty, jotta pystyisi ymmärtämään myös väitteen ja sen merkityksen. Jokainen kommunikatiivinen puheakti on suhteessa johonkin aiempaan keskusteluyhteyteen ja argumenttiin.¹⁵⁵

¹⁵² Ks. Palonen & Summa 1996, s. 9; Juhana Torkin 2006, s. 35 mielestä: ”retoriikka ei todellakaan ole ”pelkkää retoriikkaa”. Se on ajattelutapa.”; vrt. Palonen 1997, s. 3.

¹⁵³ Torkki 2006, s. 19–22.

¹⁵⁴ Ks. Leiwo & Luukka & Nikula 1992, s. 24–25.

¹⁵⁵ Skinner 1988c, s. 274; Skinner 2002, s. 101–102. Ks. myös Palonen 1997, s. 132.

Siten ”kekkoslaista ajattelua” ei voida irrottaa historiallisesta tilanteesta irralliseksi ajatusrakennelmaksi, vaikka olennaista onkin käsitellä myös Kekkonen itsensä käsitteille antamia merkityksiä.

Pureuduttaessa poliittiseen retoriikkaan on huomioitava, että se on syvästi sidoksissa myös poliittisen toimijan yhteiskunnalliseen asemaan. Presidentti ja pääministeri poliittisina toimijoina ovat täysin erilaisessa retorisisessa asemassa kuin esimerkiksi yksittäinen kansanedustaja. Presidentti on kansallinen instituutio, joka edustaa maataan, joten kaikki hänen sanomansa on ”merkittävää”. Myös Kekkonen joutui havaitsemaan presidenttinä, ettei hänelle ole mahdollista puhua julkisesti yksityishenkilönä¹⁵⁶.

Samankaltaisesti muutos presidenttivaaliehdokkaan retoriikasta presidentin kielenkäyttöön on suuri. Vaaleissa luvataan jokaiselle jotakin, kun taas presidentti joutuu etsimään tasapainoa poliittisten vastakohtaisuuksien välillä.¹⁵⁷

Vaikka poliittista viestintää sinällään on Suomessa tutkittu, niin poliitikojen retoriikkaa on tutkittu vain vähän. Sen sijaan Yhdysvalloissa poliittisen retoriikan tutkimuksella sekä vaali- ja presidenttiretoriikalla on pitkät perinteet. Vaikka suomalaisessa viestintäkulttuurissa on paljon kansallisia erityispiirteitä, joiden vuoksi amerikkalaista tutkimusta ei voida suoraan soveltaa Suomeen tuotuna, on olemassa myös soveltamista puolustavia tekijöitä.

Kekkonen oli ensimmäisiä suomalaisia poliitikkoja, joka aloitti ”amerikkalaismallisen vaalikampanjoinnin”. Hän oli myös ensimmäinen presidentti, joka puolusti asemaansa tekemällä vaalikiertueen istuvana presidenttinä vuoden 1962 presidentinvaaleissa. Siten yhdysvaltalainen vaali- ja presidenttiretoriikan tutkimus on tietyin osin sovellettavissa myös työssäni.¹⁵⁸

Lisäksi hyödynnän jokaisessa luvussa yhden valitsemani Kekkonen poliittisen avainpuheen tulkinnaassa jo Aristoteleen *Retoriikka*-teoksessaan luomaa kolmijakoa ethos–logos–pathos, jota edelleen käytetään yleisesti puheiden retoriikkaa analysoitaessa.¹⁵⁹

Avainpuheiksi olen valinnut 1) Kekkonen puheen 13.4.1936 Viipurissa maalaisliiton puoluekokouksessa, jonka avulla hän pyrki saavuttamaan kansanedustajuuden ensimmäistä kertaa, 2) puheen Suomen asemasta 25.9.1944 radiossa, jossa hän suostutteli Suomen kansaa uuden ulkopoliittisen ajattelutavan taakse, 3) presidenttiehdokaspuheenvuoron 11.1.1956 radiossa, jossa kiistelty ehdokas pyrki osoittamaan valintansa tärkeyden ja 4) radioidun ja televisoidun hätätilahallituksen ”runnauspuheen” 27.11.1975, josta ilmenee Kekkonen presidenttikausiensa aikana saavuttama harvinaislaatuinen valta-asema.

¹⁵⁶ Kekkonen sanoi esittäneensä kesällä 1965 USA:ta kohtaan Vietnam-kritiikkiä yksityishenkilönä. Selitystä ei kuitenkaan kovin yleisesti hyväksytty. Ks. Kekkonen 2002, s. 202–203. Ks. myös Jyränki 1981, s. 162–167.

¹⁵⁷ Vrt. Burke 1962, s. 391–392: *“His problem then is, like that of any ruler, to find some unitary principle from which all his major policies may consistently radiate. In brief, his problem is to find for himself and his party a “substance” or “constitution”, of varying duration.”*

¹⁵⁸ Esimerkiksi yhdysvaltalainen Bruce E. Gronbeck on keskittynyt tutkimuksissaan lähinnä poliittiseen retoriikkaan ja politiikkaan mediassa. Hän on tutkinut myös presidentinvaaleja ja niiden vaalikampanjoita. Ks. Miller & Gronbeck ed. 1994.

¹⁵⁹ Aristoteles 1997; Kalela 1993, s. 212–215; Palonen 1997, s. 25; Torkki 2006, s. 160–161.

Kekkonen puhujana ja kirjoittajana

Poliitikko on kielellinen suunnannäyttävä, joka muotoilee yhteiskunnallisesti arvokkaita päämääriä. Siksi johtamisviestinnän taito ja viestinnän periaatteiden hallinta ovat poliitikolle tärkeitä. Poliitiikka on – myös – sosiaalista vuorovaikutusta, jossa viestinnän yleisellä hallinnalla on keskeinen rooli. Poliitiikkaan kuuluu konfliktien ja yhteistyön vuorottelu. Poliitiikassa on kyse myös tämän vuorottelun hallinnasta.¹⁶⁰

Urho Kekkoselle sanat olivat tärkeitä. Hänen lähipiirinsä oli täynnä erittäin lahjakkaita kielen käyttäjiä, jotka kilpailivat ”sanomisen taidossa”. Lukeminen oli Urho ja Sylvi Kekkonen yhteinen harrastus. He suosittelivat ahkerasti kirjojaan toisilleen. Kirjojen alleviivaaminen kuului molempien lukutapoihin, joten Kekkosille tärkeät ajatukset on löydettävissä alleviivauksista. Heidän alleviivauksensa on kuitenkin helppo erottaa toisistaan¹⁶¹. Kun Urho luki tai kuuli osuvan sanonnan, hän kirjoitti sen usein muistiin myöhempää käyttöä varten.¹⁶² Poliittisen retoriikan harjoittajana Kekkostä on pidetty yleisesti Suomen parhaimmista kuuluvana, jos ei kaikkein parhaimpana.

Kekkonen opiskeli myös tietoisesti retoriikkaa. Esimerkiksi Herbert N. Cassonin kirjasta *Hyvä Puhuja* (1939), jossa neuvottiin esimerkiksi sisällyttämään puheeseen tulta ja käyttämään puheessa rytmiä, huumoria ja värityksiä. Nämä kohdat Kekkonen teoksesta myös alleviivasi¹⁶³. Näitä perusneuvoja hän myös puheissaan aktiivisesti toteutti. Sotien jälkeen Kekkonen retoriikkaoppaana keskeisellä sijalla oli runsaasta alleviivauksista päätellen Hildegard Gaugerin teos *Die Kunst der politischen Rede in England* (1952).¹⁶⁴

Kekkonen ei luonnollisesti – erityisesti pääministerinä ja presidenttinä – kyennyt kirjoittamaan kaikkia puheitaan itse, mikä johtui puheiden valtavasta määrästä ja niiden sisältämästä erityisosaamisesta¹⁶⁵.

Kekkonen puheita 1960- ja 1970-luvuilla kirjoittanut Keijo Korhonen on kuitenkin kuvannut Kekkostä aktiivisena hänelle kirjoitettujen puheiden muokkaajana ja uudelleenkirjoittajana.¹⁶⁶

Sen vuoksi otan lähtökohdakseni, että hän oli pitämiensä puheiden takana, joka mahdollistaakin niiden tulkinnan. Toisaalta puheiden ”moniäänisyyden” vuoksi Kekkonen kirjoittamat kirjat ovat tutkimuksellisesti hieman mielekkäämpiä lähestyä, vaikka ajan myötä myös niissä moniäänisyys kasvoi.

¹⁶⁰ Finstad & Isotalus 2005, s. 12–13.

¹⁶¹ Sylvi veti viivaansa viivoittimella ja Urho vapaalla kädellä. Ajatukset, joita Urho piti erityisen tärkeinä, merkitsi hän marginaaliin v-merkillä. Vrt. Mattsson 2000, s. 188.

¹⁶² Skyttä 1969, s. 37, 50–52; Repo & Repo 1985, s. 111.

¹⁶³ Ks. myös Seppänen 2004, s. 424.

¹⁶⁴ Molemmat teokset, TM.

¹⁶⁵ Ahti Karjalaisen ollessa pääministeri Kekkonen poliittisena sihteerinä hänellä oli päävastuu talouspoliittisten puheiden kirjoittamisesta Kekkonen antamien yleislinjojen mukaan. Puheisiin pääministeri lisäsi ”poliittisia hävyttömyyksiä”. Johannes Virolaisen kirjoittamiin kohottaviin loppuihin Kekkonen veti usein henkselit päälle ja kohotuksen sijaan veteli vastustajia matalaksi. Kangas 1984, s. 37; Murto 1994, s. 42.

¹⁶⁶ Ks. Repo & Repo 1985, s. 142–143; Korhonen 1999; Mattsson 2000, s. 292.

Pureutuessani Kekkonen teksteihin pyrin tarkastelemaan niitä lähinnä vaikuttamiseen pyrkivyyden ja kielellisten osatekijöiden kautta. Myös teksteissä esiintyvät tyyli-tyylit ovat tärkeitä, koska Kekkonen kirjoitteluun kuului olennaisena osana rikas kielellinen tyyllittely¹⁶⁷. Hän kuvasi ”kieliohjelmansa” olevan ”ironiaa ja satiiria”¹⁶⁸.

Ironia-termi on lähtöisin antiikin retoriikasta, jossa sen merkitys oli salailu tai (näennäinen) tietämättömyys, jonka tarkoituksena oli ärsyttää vastustajaa¹⁶⁹. Juuri tähän vastustajan ärsyttämiseen ja mahdollisimman epäsuotuisaan sekä naurettavaan valoon saattamiseen hän kielellään usein pyrkikin.

Satiiri tarkoittaa pilkallista kirjallista tuotetta, jonka kärki kohdistuu ihmisen heikkouksiin tai yhteiskunnallisiin puutteellisuuksiin. Satiirin alalaji puolestaan on parodia, jossa matkimalla vakavaa tuotetta saatetaan sen sisältö naurettavaksi. Ironia on ehkä syvällisempi kriittisempää kuin parodia, joka asettuu jonkin ilmiön viereen. Parodia on siis korostettua toistoa, jonkin asia uudelleenesitystä.¹⁷⁰

Satiiri ei ollut Kekkoselle niin ominainen ilmaisukeino kuin ironia, mutta ihmisten heikkouksiakaan hän ei epäröinyt ottaa pilkkakirveensä kohteeksi, etenkin kun hän oli jostain asiasta tuhtunut.

Vaikka lähtökohtaisesti pidettäisiin Kekkoista oivallisena ironian ja sarkasmin käyttäjänä, on kuitenkin muistettava, että läheskään aina Kekkonen iva ei osunut ja purrut. Ironian vaikeasti hallittavuuden ohella sen keskeisenä ongelmana on, että joskus sen varjolla voidaan liian väkivaltaisesti leimata asioita, ilmiöitä tai ihmisiä¹⁷¹.

Modernissa poliittisessa kulttuurissa myös mediakyvykkyys ja mediajulkisuuden mahdollisimman hyvä hallitseminen on poliitikolle keskeinen ominaisuus siinä missä kirjoitus- ja puhetaidotkin¹⁷². Yleisesti ottaen suomalaiset poliitikot ovat ottaneet huonosti huomioon politiikan yleisöt, kun verrataan esimerkiksi USA:n ja Britannian poliitikkoihin¹⁷³. Sen vuoksi voidaankin sanoa, että Kekkonen, joka otti puheakteissaan selkeästi huomioon myös yleisönsä, sai politiikassa valtavan edun verrattuna moniin tutkittavan ajanjakson kielenkäytössään jähmeisiin poliitikkoihin¹⁷⁴.

Ääriesimerkki suomalaisessa politiikassa yleisölle suunnatusta retoriikasta on tietysti Kekkonen poliittisen vastustajan Veikko Vennamon demagogia, joka perustui muutaman iskusanan tai -lauseen toistamiselle. Vennamon ”halpahintaista populismia” Kekkonen ei ikinä oppinut sietämään.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Kekkonen sanomisen taidosta; ks. Hakulinen 1960, s. 181–194.

¹⁶⁸ Kekkonen 1982, s. 7.

¹⁶⁹ Ks. Leiwo & Luukka & Nikula 1992, s. 37.

¹⁷⁰ Enemmän ironiasta, satiirista ja parodiasta Rorty 1989; Hutcheon 1994.

¹⁷¹ Hutcheon 1994, s. 42. Ironisen kielen lisäksi Kekkosella oli ajoittain taipumusta leimata ihmisiä tai näkökantoja ”fasistisiksi” tai ”epäisänmaallisiksi”, vaikka yhtymäkohdat ”todelliseen asiantilaan” olisivat olleet vähintäänkin kyseenalaisia.

¹⁷² Ks. vaikuttavasta viestinnästä Nousiainen 1991, s. 135–138.

¹⁷³ Ks. SK 22.4.2005; Torkki 2006.

¹⁷⁴ Ks. Repo & Repo 1985; Virolainen 2000, s. 74–75, 186–187.

¹⁷⁵ Vennamon demagogiasta; ks. Parkkinen 2005, s. 24–25.

Politiikan yleisöt retoriikan kohteena

Poliitikon työ on retorista. Poliitikolle julkinen puhe tai kirjoitus on tilaisuus osoittaa kyvykkyytensä, mutta siinä on aina olemassa myös epäonnistumisen riski. Poliitikoille ja ennen kaikkea presidentille julkiset puheet ovat tapa osoittaa kansalaisille ajankohtaisten kysymysten hallinta. Presidentti johtaa maataan suureksi osaksi julkisilla puheillaan. Retoriikan avulla hän osoittaa johtajuutensa, vakuuttaa kansalaisia, suostuttelee kansaa itsensä ja linjansa taakse.¹⁷⁶

Julkisuudessa esiintyneiden puheaktien vaikutusta ei tule kuitenkaan ylikorostaa. Kekkonen arvostama yhdysvaltalainen politiikan tutkija Walter Lippman havaitsi jo 1920-luvulla kansalaisten tiedotusvälineiden seuraamiseen käyttämän ajan erittäin rajalliseksi. Poliitiikan seuraaminen on työlästä ja usein asioiden selvittäminen on suorastaan ylivoimaista. Siksi myös stereotypioilla ja toistolla oli ja on edelleen suuri vaikutus poliittisessä viestinnässä.¹⁷⁷

Tarkastelemistani Kekkonen teksteistä – väitöskirjaa lukuun ottamatta – on helposti löydettävissä niiden retorinen luonne. Retorisella luonteella tarkoitan, että teksteihin sisältyy henkilöiden välisiä argumentointirakenteita. Retoriset tekstit liittyvät siis argumentointitilanteisiin, joissa niillä on jokin auditorio. Teksti sinänsä ei ole itsenäinen kielellinen ja looginen rakennelma.¹⁷⁸ Kekkonen teksteillä oli useita samanaikaisia yleisöjä. Tarkastelenkin, miten hän puhui samaan aikaan useille eri yleisöille.

Poliittisena toimijana Kekkonen oli jo sinällään taitava puheargumentaatioissaan, mutta erityisesti hänen retorinen valmiutensa ja kyvykkyytensä tulee esiin hänen kirjoitetuissa teksteissään. Kirjoitetun kielen käyttäjänä ja mielipiteen muokkaajana hän oli elementissään. Kun hän sai työstää vastauksiaan kirjallisesti, puheaktit olivat terävämpiä kuin eduskuntakeskusteluissa, joissa oli reagoitava nopeasti vastauspuheenvuoroissa.¹⁷⁹

Poliittisen argumentoinnin tavoitteena on määritellyn tai määrittämättömän yleisön hyväksynnän saavuttaminen. Argumentoinnissa ollaan kaiken aikaa kiinnostuneita siitä, mikä voisi olla ”hyväksyttävää” suhteessa yleisöön. Chaim Perelmanin retoriikantutkimuksessa suuri merkitys on juuri yleisön merkityksen korostamisella. Argumentointi on Perelmanille osoitteellista kommunikointia, johon liittyy tietoisuus yleisöstä.¹⁸⁰

Retoriikantutkija Perelman on argumentaation, puhujan ja yleisön suhdetta koskevassa tekstissään nostanut esiin kolme eri retorisen puheen lajia, jotka hän on muokannut Aristoteleen jaottelusta. Ne ovat ”neuvotteleva”, ”oikeudellinen” ja ”epideiktinen” (ylistävä)¹⁸¹.

¹⁷⁶ Ks. Hart 1987; Rättyä & Säilä-Mustonen 1990.

¹⁷⁷ Ks. Nyyssönen 2004, s. 182.

¹⁷⁸ Palonen 1988b, s. 39–40.

¹⁷⁹ Joskin Kekkonen pitkäaikainen poliittinen vastustaja ja 1950-luvulla eduskuntadebateissa Kekkonen kanssa kiivaasti yhteen ottanut Tuure Junnila kiitteli muistelmissaan Kekkonesta ”ytimikkäästä sanonnan taidosta”. Junnila 1980, s. 131.

¹⁸⁰ Vrt. Summa 1996, s. 66–67.

¹⁸¹ Aristoteles 1997, s. 16–20.

Neuvottelevassa puheenlajissa puhuja pyrkii neuvomaan tai kehottamaan yleisölle parasta mahdollista vaihtoehtoa; kyse on siis eräänlaisesta suosittelusta. Oikeudellisessa puheenlajissa puhuja syyttää ja puolustaa tuodessaan näkökantojaan esille; kyse on ikään kuin oikeudenkäytön näkökulmasta. Epideiktisessä puheenlajissa puhuja ylistää ”kaunista ja kunniallista” ja alentaa ”rumaa ja häpeällistä”. Perelmanin mielestä epideiktinen genre on vaikuttamisen suhteen keskeinen diskurssi, koska siinä arvojen vahvistaminen on merkittävässä asemassa. Sitä ilman diskurssi ei voi tähdätä provosoivaan vaikutukseen, koska kuulijoita tai lukijoita koskettavaa ja inspiroivaa voimaa ei olisi.¹⁸²

Tulkittaessa Kekkonen puheaktien suhdetta yleisöön käytän hyväkseni Perelmanin jaottelua. Tarkastellessa Kekkonen puheakteja havaitaan, että niillä oli usein myös toiminnallinen kaksoismerkitys. Toisaalta hänen tekstinsä pyrkivät vaikuttamaan kansalaisten poliittiseen mielipiteen muodostamiseen, mutta toisaalta hän halusi myös palauttaa, rationalisoida poliittista toimintaansa jälkeinpäin selitettäviin periaatteisiin. Periaatteilla on vaikutusta toimintaan vain, jos ne ovat ”aitoja motiiveja”. Poliittisen toiminnan palauttaminen pelkästään periaatteisiin olisi näin ollen vähintäänkin kyseenalaista.¹⁸³

Kyseessä on siten myös Kekkonen poliittisen tyylin analysoiminen, vaikka käsitehistoriallinen analyysi säilyttää sijansa silloin, kun on selkeästi havaittavissa merkittävä käsitteellinen muutos¹⁸⁴. Joskin on suoraan myönnettävä, että vajaan 50 vuoden ajanjakso on käsitteiden merkitysten muutosten tulkinnan kannalta melko lyhyt aikaväli. Siitä syystä painopiste tässä työssä onkin Kekkonen tilanneretoriikan tutkimisessa.

Vaikka Kekkonen heti politiikkaan lähdettyään halusi kiihkeästi voittaa väittelyt, ei hänellä ollut ennen eduskuntatyötään harhaluuloja siitä, kuinka suuri vaikutusmahdollisuus eduskuntapuheenvuoroilla parlamentarismissa todellisuudessa oli. Hän huomioi – vuotta ennen kansanedustajaksi valitsemistaan – ironisesti, että istuntosali oli luvattoman usein tyhjä eikä ainoastaan ruotsinkielisten puheenvuorojen aikana. Eduskunnassa esitettävien puheenvuorojen yleisön hän näki muuttuneen eduskunnan sisältä sen ulkopuolelle. Näkemys on tutkimuksen kannalta syytä ottaa todesta siinä mielessä, että eduskuntakeskustelun yleisö oli (on) usein eduskunnan ulkopuolella olevat kannattajat/valitsijat tai poliittiset vastustajat, eivätkä muut kansanedustajat.

Kekkonen skeptisyys eduskunnassa esitettävien puheiden ja lausumien poliittisista vaikutusmahdollisuuksista ei tarkoittanut kuitenkaan sitä, että hän olisi pitänyt niitä merkityksettöminä. Hänen mielestään lyhyiden puheenvuorojen paras ase oli huumori, jota ilman ”*eduskuntatyö ja valtiollinen elämä kärsii tyhjyydestä*”. Kekkonen näki erityisen tärkeänä politiikan yleisön huomiooninnin huumorin keinoin, koska ”*politiikka ilman leikinlaskua on jotain, jota normaalisti rakennettu ihminen ei voi ajan mittaan kestää*”.¹⁸⁵

¹⁸² Perelman 1982, s. 19.

¹⁸³ Ks. Aarnio 1998, s. 25–26.

¹⁸⁴ Sinänsä käsitehistoriallinen ja retorinen tutkimusote eivät ole kivottomasti yhdistettävissä toisiinsa. Vrt. Mikkeli 1990, s. 255–256, 260–264; Palonen 1997, s. 124–127.

¹⁸⁵ ”Eräitä näkökohtia eduskuntatyöstä”, *Suomalainen Suomi* 2/1935, UKEA.

Keskeiset käsitteet ja käsitekimput

Kekkonen politiikkakäsitysten avaamisessa on luonnollista käyttää hyväkseen modernin poliittisen ajattelun tutkimusta, joka ymmärtää politiikan argumentaation lajeina. Poliittinen kieli muodostaa sitoumuksia, joilla poliittiset toimijat kuvaavat hahmottamaansa todellisuutta. Poliittiset toimijat välittävät ”todellisuuttaan” kielen osatekijöiden kautta esimerkiksi käsitteiden, retoriikan, tyylien, idiomien ja sanastojen muodossa.¹⁸⁶

Tärkeimmät käsitteet muodostavat ”historiallis-poliittis-retorisen saranas-ton”, jonka avulla myös Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsityksiä pystytään hahmottamaan. Niiden merkityslataukset palautuvat sekä käsitteellisiin traditioihin että käytännön kielellis-poliittisiin merkityksiin puheakteissa. Kekkonen oli korostuneesti kansallinen poliitikko¹⁸⁷. Vaikka Kekkonen viittasi usein myös ulkomaiseen keskusteluun, en juuri lähde etsimään ulkomaisia vertauskohtia, koska jo kotimaisen käsitekentän hahmottamisessa on työsarkaa.¹⁸⁸

Vaikuttamisen pyrkivässä argumentaatiossaan Kekkonen joutui tukeutumaan vanhoihin, totuttuihin käsitteisiin. Puheakteja määrittävät sisäisesti siis lingvistiset konventiot. Käsitteille on ominaista niiden merkityksen historiallisuus, kiistanalaisuus ja lopullinen määrittelemättömyys. Poliittinen toiminta on luonteeltaan paljolti kamppailua käsitteiden ”oikeasta” määrittelystä. Kekkonen konsteja voisi kuvata myös asymmetristen vastakäsitteiden näkökulmasta, jossa asymmetrisiä vastakäsitteitä luodaan puolueellisesta näkökulmasta antaen positiivisia ja negatiivisia arvovärejä, kuten ”me isänmaalliset” ja ”ne epäisänmaalliset”¹⁸⁹.

Myös ’valta’ on keskeinen politiikan ja historian tutkimuksen käsite. Valta-sanasto ulottuu monien siihen suhtautuvien käsitteiden alueille, kuten demokratia, kansanvalta ja tasavalta. Pätevä poliitikko – kuten Kekkonen – ei käyttänyt poliittisessä kielessä vain yhtä, selväpiirteistä vallan käsitettä, vaan vaihtelevasti erilaisia käsitteen repertuaareja.

Lisäksi tietyt sanastot ovat jonakin ajanjaksoina puhujan aktiivisessa käytössä, mutta toisena ajankohtana ne joutuvat epäsuosioon. Esimerkiksi *Demokratian itsepuolustus* (1934) ja *Demokratia ja perusoikeudet* (1972) poikkeavat sanastoltaan muista hänen teksteistään. Valtasanastot liittyvät yleensä kriisi- tai konfliktiajan toimintatilanteisiin.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Terence Ball on esittänyt, että politiikka ymmärrettynä argumentaation lajeina on kielitieteellisesti ja konseptuaalisesti perusteltua toimintaa. Eeva Aarnio on puolueohjelmia koskevassa tutkimuksessaan painottanut poliittisen kielen osuutta tutkittaessa toimijan uskomusten välittämistä muille. Ball 1988; Aarnio 1998.

¹⁸⁷ ”Kansapuheesta”; ks. Liikanen 1995, s. 26–28.

¹⁸⁸ Anakronismin uhan vuoksi en myöskään käsittele, milloin jotakin poliittista käsitettä olisi Suomessa ”ensimmäisen kerran” käytetty tai, milloin Kekkonen käsitettä ensimmäistä kertaa käytti. Usein käsitteet esiintyvät jopa vuosikymmenen ajan kielenkäytössä, ennen kun ne esiintyvät poliittisissa julkaisuissa. Vrt. Palonen 2003; 2006.

¹⁸⁹ Koselleck 2004, s. 157–161. Ks. myös Palonen 1997 ja Räsänen 1997, jotka käsittelevät Koselleckin muotoilemia asymmetrisiä vastakäsitteitä.

¹⁹⁰ Hyvärinen 2003b, s. 63–65, 100; vrt. Jyränki 1981, s. 357–371.

Valta liittyy niin olennaisesti politiikkaan, että usein puhutaan erityisestä valtapolitiikasta, kun halutaan korostaa valtaa politiikan resurssina. Johtajuutta ja hallitsemista on myös usein selitetty valta-käsitteellä. Niiden välille on kuitenkin vaikea tehdä eroa, koska ne ovat usein päällekkäisiä käsitteitä.¹⁹¹

Voidaan todeta, että mitä pitempään Kekkonen oli vallassa sitä enemmän hänen (vaikutus)valtansa kasvoi. Tutkimukseni tarkoituksena ei kuitenkaan ole "mitata" Kekkonen valtaa, vaan tarkastella, miten hän käytti valtasanoja ja miten hän lopulta ymmärsi demokratiassa epätavallisen laajan valtansa.¹⁹²

Käsitysten tutkimuksessa tulee huomioida myös yksi seikka: Kekkonen oli otettava huomioon, mitkä kielelliset muutokset voisivat poliittisessa mielipideilmastossa menestyä ja toisaalta taas, mitkä puheaktit olisivat liian radikaaleja suuren yleisön nieltäväksi. Tosin ajan myötä suomalaisen yleisön mentaliteetti muuttui Kekkoselle hyvin myönteiseksi, mutta poliittista yksinäisyyttä ei kuitenkaan syntynyt missään vaiheessa.¹⁹³ Heijastelenkin, miten Kekkonen vastustajat pyrkivät eri aikoina vastakäsitteillä kumoamaan hänen käsitteitään. Yleisimmin käsitetaistelua käytiin kuitenkin samojen käsitteiden hallinnasta.

Olen luokitellut Kekkonen keskeiset käsitteet kolmeen käsiteperheeseen. Tärkeimpiä ympäröiviä käsitteitä Kekkonen politiikkäkäsityksen käsittämiseksi ovat: 1) Poliittiseen osallistumiseen ja valtaan liittyvät demokratian, kansanvallan, parlamentarismen ja valtion käsitteet, 2) arvopohjaisen käsiteperheen muodostavat patriotismin, liberalismien, diktatuurin, vapauden ja pakon, isänmaan sekä oikeudenmukaisuuden käsitteet ja 3) realismien, idealismien ja puolueettomuuden käsitteet liittyvät puolestaan poliittiseen toimintatapaan.

Nykyinen retoriikantutkimus etsii usein puheesta ja kirjoituksesta erilaisia puheenlajeja, puheen muotoja, vetoamuksia ja trooppeja¹⁹⁴. Vaikka puheakteista voidaan etsiä monenlaisia erilaisia kerrostumia, kaikkia puheenaiheita yhdistää se, että ne ovat retorisia¹⁹⁵. Retoriikkaan kuuluu vakuuttaminen, joten suostuttelu- tai taivuttelukeinot ovat hyvin kirjavia ja monipuolisia.

Retoriikan tutkimuskentän eri osa-alueiden laajuuden vuoksi en voi tulkitella Kekkonen puheiden ja kirjoitusten moninaisia mielenkiintoisia retorisia nyansseja kattavasti. Siksi on tehtävä lukuisia rajauksia tutkimustehtäväni kannalta olennaisten retoristen osa-alueiden selvittämiseksi.

¹⁹¹ Johtajuus, hallitseminen ja valta ovat suhteita. Esimerkiksi johtajuus on yksi vallan muodoista, mutta samalla valta yhdistyy johtajuuteen. Johtajuus on myös kyvykkyyttä käyttää ja "hallita" valtaa. Vrt. Murto 1994, s. 13–14; Pekonen 2005, s. 262–265.

¹⁹² Demokraattisessa oikeusvaltiossa "hallitseminen" muodostuu ongelmalliseksi, kun laajennetaan hallinnan liturgisia määritelmiä lainsäädäntö- ja toimeenpanovallasta kysymykseen: ketkä maassa hallitsevat tai kuka hallitsee? Poliittisesta hallinnan määrittelemisestä on kysymys myös vastattaessa kysymykseen: tapahtuuko hallitseminen hyvin vai huonosti tai oikein vai väärin? Pekonen 2003, s. 120.

¹⁹³ Historiallisen semantiikan kautta voidaan paremmin päästä käsiksi siihen, mitä kyseisenä ajankohtana on kannattanut tai ylipäättään ollut "mahdollista" ajatella ja sanoa. Pekonen 2003, s. 117.

¹⁹⁴ Myös moderni historiantutkimus on siirtynyt yhä enemmän tulkitsemaan myös käytettyjä metaforia. Historiallinen representaatio itsessään on luonteeltaan metaforista. Ankersmit 2001, s. 13–14, Kalela 1993.

¹⁹⁵ Käytänkin retorista lukutapaa työssäni hyvin väljäpiirteisenä tulkintametodina.

Puheaktien yleisön huomioonottamisen, kielellisten muutosten sekä jatkuvuuden ja tehokeinojen lisäksi kiinnitän huomiota myös Kekkonen kielen ”kekseliäisyyteen”. Kuinka hän käyttää teksteissään yleisön mielenkiintoa ylläpitääkseen ja vaikuttaakseen erilaisia retorisia trooppeja, kuten vertauksia, metaforia ja ironiaa¹⁹⁶? Niiden avulla hän rakensi puheaktinsa – kulloisenkin tarpeen mukaan – vivahteikkaaksi, kansanomaiseksi ja käsitekamppailuun sopivaksi. Varsinaista kielitieteellistä tarkastelua en kuitenkaan lähde tekemään.¹⁹⁷

Siten trooppien ja toposten tarkastelu ei ole retorisen tarkasteluni keskiössä, vaan käytän niitä – makrotason määrittelyn ohella – yhteydessä muihin retorisiin tutkimusongelmiin. Esimerkiksi kielikuvat liittyvät usein hyvin läheisesti poliittiseen ironiaan, joten vertauksia voidaan tarkastella yhteydessä niihin. Trooppien tarkoituksena oli Kekkosella usein myös puhtaasti yleisön mielenkiinnon herättäminen. Poliittisissa väittelytilanteissa erilaisten trooppien käyttämisellä oli myös keskeinen asema debatin ”voittamisen” kannalta.¹⁹⁸

Retoriikka on siis suhteessa trooppeihin, joiden käyttö puolestaan liittyy tiettyyn tilanteeseen ja yleisöön¹⁹⁹. Keskeistä kielikuvien tarkastelussa tutkimukseni kannalta on siis Kekkonen oman kielipelin avaaminen suhteessa aikalaiskieleen. Kekkonen poliittisessä kielessä käyttämien metaforien tarkoituksena oli toisaalta vahvistaa vallitsevia tulkintoja, mutta hän käytti niitä myös vallitsevien tulkintojen kyseenalaistukseen. Huomionarvoista hänen poliittisissa metaforissaan on myös se, että hän käytti usein urheilumetaphoria, mikä on luonnollista, kun muistetaan hänen pitkä urheilija- ja urheilujohtajataustansa.

Keskeisiä kysymyksiäni käsitteiden avaamiseksi ovat: Miten käsitteen käyttötavat ovat muuttuneet tai säilyneet? Minkälaisissa tilanteissa muutokset ovat tapahtuneet? Mikä on poliittisten toimijoiden suhde kieleen? Onko käsitteen merkitys kiisteltä ja onko sen käytöstä käyty merkittäviä taisteluja? Ketkä ovat kiistelleet käsitteen käytöstä? Missä konteksteissa käsite esiintyy? Mihin käsitteisiin se rinnastuu? Mitkä ovat sen vastakäsitteitä? Mitä käsitteen käyttötapa kertoo Suomen poliittisesta kulttuurista?²⁰⁰

¹⁹⁶ Ks. laajemmin Nelson 1998, s. 147–204; Kalela 1993, s. 77–78; Burke 1962.

¹⁹⁷ Kekkonen ei kirjojensa perusteella ollut tietoinen Aristoteleen topiikasta, jonka tarkoituksena oli löytää keinoja sopivien premissien löytämiseksi väittelyiden voittamiseksi. Siitä huolimatta se ei estä tarkastelemasta ”kekkoslaista topologiaa”, joka liitetään makrotasolla tapahtuvaan käsitteiden tarkasteluun. Ks. Aristoteles 2002.

¹⁹⁸ Vesa Vareksen mukaan Kekkosella oli ehdoton halu voittaa väittely. Hän halusi osoittaa vastustajalleen tehokkaasti, kuinka väärässä tämä oli. Sen lisäksi hän tarttui lujasti kiinni kaikkiin vastustajien varomattomiin argumentteihin. (http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_2000/5.toukokuu/ukk1800.htm.) Viitattu 20.9.2005.

¹⁹⁹ Nelson 1998, s. 29.

²⁰⁰ Hyvärinen et al 2003, s. 13; vrt Keith Michael Bakerin kysymyksenasettelu tutkittaville käsitteille: Kuinka tärkeä käsite oli poliittisessä ja sosiaalisessa kielessä? Oliko käsite yleisessä käytössä? Oliko sen merkitys kiisteltä? Missä kontekstissa käsite esiintyi? Kuinka kauan käsite on ollut käytössä? Mitä termejä kuului käsitteen piiriin ja mitä termejä se lähestyi? Onko käsitteen termillä täydentäviä tai vastakkaisia pareja? Mikä on käsitteen sosiaalinen kirjo? Ketkä käyttivät käsitettä? Ja keskeisenä kysymyksenä: Mihin tarkoitukseen ja keille suunnattu käsite oli? Baker 1990.

II KAMPPAILU KANSANVALLASTA (1933–1939)

”Maailma täytyy tehdä demokratialle turvallisiksi”. (Woodrow Wilson)²⁰¹

Kansanvallasta puoluepolitiikkaan

Kansanvallan laajetessa Suomessa 1800-luvun loppupuolella ja edelleen 1900-luvun alussa keskustelu kansanvallasta kiertyi yhden keskeisen kysymyksen ympärille: Kenelle vallan pitäisi kuulua Suomessa²⁰²?

Suomessa demokratia käännettiin aluksi kansanvallaksi, joka sitoi sen sekä kansan että vallan käsitteisiin. Käsitteenä demokratia yleistyi Suomessa hitaasti 1900-luvun alkupuoliskolla. Se löi itsensä laajemmin läpi vasta toisen maailmansodan jälkeen. Maailmansotien välissä Suomessa oli yleisessä käytössä kansanvallan käsite. Kekkonen julkaistessa *Demokratian itsepuolustuksen* hän oli Suomessa ensimmäisiä aktiivisia demokratia-käsitteen käyttäjiä julkisessa keskustelussa. Demokratia-käsitteen yleistyessä demokratia ja kansanvalta saivat myös toisistaan poikkeavia merkityksiä.²⁰³

Kansakunnan jakaneen sisällissodan jälkeen kansalaisuus-käsite nousi politiikan keskiöön. ”Oikean kansalaisuuden” määrittelyä käytettiin sekä poliittisen hallinnan menetelmänä että puolueiden välisessä poliittisessa taistelussa. Porvarillisten puolueiden oli vaikea hyväksyä sodan syyttymistä maassa, jossa heidän näkemyksensä mukaan valtio edusti sellaista myönteistä elementtiä, jota kohtaan lainkuuliaisuuden olisi pitänyt olla luonnollista.²⁰⁴

Vuoden 1918 tapahtumat ja tasavallan synty olivat myös Urho Kekkonen, joka toimi aktiivisesti 1920-luvun opiskelijapolitiikassa mukana, yhteiskunnallisen kasvun kannalta merkittäviä. Kokemuksistaan hän ammensi poliittista käyttövoimaa tempautuessaan mukaan 1930-luvulla puoluepolitiikkaan.

²⁰¹ Kekkonen 1982, s. 58.

²⁰² Yrjö Koskinen kirjoitti kesällä 1869: ”Kysymys jo on, kenenkä pitää tässä maassa vallitseman, tokko vähäisen vähemmistön, jonka asema on vanhojen yhteiskunnallisten epäkohtien nojassa, taikkapa kansan enemmistön”. Liikanen 1995, s. 13 mukaan. Arvi Korhonen arvioi esipuheessaan teoksessa *Suomalaisen kansanvallan kehitys* (1956), että kansanvalta saavutti ”huipun” – jota pitemmälle ei voi mennä – yksikamarisessa eduskunnassa.

²⁰³ Hyvärinen 2003b, s. 83. Vrt. myös Jussi Teljon suomentama Bryce 1933, TM. Myös muissa puolueissa, erityisesti SDP:ssä, näkyi 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa siirtymää demokratia-käsitteen käyttöön. Ks. T. Soikkanen 1984; Kettunen 1986.

²⁰⁴ Stenius 2003, s. 356; Sihvola 2003, s. 3.

Sisällissota ja valtiomuototaistelu sekä kommunismi- ja oikeistovaaran torjunta olivat keskeisiä Kekkonen kokemuksia poliittisen varttumisen vuosina, kuten hän on itse todennut.²⁰⁵

Poliittisessa kentässä Kekkonen sijoittui 1920- ja 1930-luvuilla laajaan suomalaisten puolueiden tasavaltalaiseen kehityskulkuun, mikä nosti kansanvallan keskeiseksi käsitteelliseksi elementiksi poliittisessa ohjelmassaan. Käytännössä kansanvaltaisuus eli kuitenkin vanhan yksilövallan ja lain kunnioittamisen rinnalla²⁰⁶. 'Tasavaltalaisen kansanvallan' ohjelman ulkopuolelle jäivät oikeastaan vain kokoomus ja kommunistit. Kokoomus erkani kansanvallasta monarkistisen perintönsä vuoksi ja kommunistit marxilaisuutensa takia. Koska lähes kaikki puolueet halusivat ohjelmissaan esiintyä kansanvaltaisina, pyrkivät ne tekemään toisiinsa eroa esittämällä itsensä "todellisen" tai "oikean" kansanvallan kannattajina.²⁰⁷

Poliittisen uransa alkutaipaleella Kekkonen kuului maalaisliiton vasemmistosiiven nuormaalaisliittolaisten ryhmään, joka pohti ahkerasti kansanvaltaan liittyviä kysymyksiä. Kekkonen ja nuormaalaisliittolaiset katsoivat, että jos hallitusvalta ei ole riittävän voimakas torjumaan kansanvallan vastaisia ilmiöitä, ei demokratia voi olla terveellä pohjalla. Kekkonen pelkäsi, että perinteinen, joskin valtiotasolla tuore, kansanvaltaisuus olisi voimaton tekijä estämään vastustajiensa toimia. Näin ollen kumoussuunnat jäisivät vähintäänkin elinkelpoisiksi yhteiskunnallisiksi uhkatekijöiksi.²⁰⁸

Kansanvaltaa uhkaamaan nousivat sen äänekkäimmät puolustajat eli kommunismia vastustava äärioikeisto: Lapuan liike ja sen lakkauttamisen jälkeen Isänmaallinen kansanliike.²⁰⁹ Kaappauksen uhka ja oikeistoradikalismien reaalin mahdollisuus vaikuttivat poliittisen keskustan ja sosialidemokraattien yhteisrintamaan jo vuoden 1919 hallitusmuotokysymyksessä sekä ensimmäisissä presidentinvaaleissa, jossa laillisuusmies K.J. Ståhlberg valittiin tasavallan presidentiksi²¹⁰.

²⁰⁵ Kekkonen 1972b; Kekkonen 1981; ks. myös Kekkonen 1999a; 2000a; Uino 1985. Kekkosella olisi ollut "mahdollisuus valita" myös toisenlainen poliittinen tie, koska monet hänen akateemiset ikätoverinsa valitsivat AKS:ssa 1930-luvulla ajan hengen mukaisemman poliittisen suunnan. Vrt. Virtanen 2001; Virtasen sukupolvijaottelu pohjautuu Karl Mannheimin sukupolviteoriaan. Virtasen mukaan sukupolvet muodostavat oman poliittisen todellisuutensa, mutta vahva historiallinen murros voi myös hajottaa sukupolven vastakkaisiin fraktioihin. Näin kävi 1930-luvulla AKS:ssa Mäntsälän kapinan jälkeen, jolloin kapinan vastustajat irrottautuivat AKS:sta. Kekkonen henkinen irtaantuminen AKS:sta oli tapahtunut jo aiemmin.

²⁰⁶ Nousiainen 1991, s. 24.

²⁰⁷ Hyvärinen 2003b, s. 86–90. Ks. 1920–1930-lukujen puolueohjelmista Borg 1965.

²⁰⁸ Ks. "Juhlapuhe Maalaisliiton vaalijuhliin syksyllä 1930", UKEA; Uino 1985, s. 228.

²⁰⁹ Oikeistoradikaalilla liikehdinnällä oli nuorena tasavallassa monta mahdollista hetkeä aloittaa vallankaappaus. Martti Ahti on tuonut vaaramomentteina esiin suojeluskuntaselkkauksen vuonna 1921, Väinö Tannerin sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen vuonna 1927 ja Mäntsälän kapinan vuonna 1932. Ahti 1990.

²¹⁰ Kekkonen käsitteli lukuisissa puheissaan ja kirjoituksissaan 1920-luvulta 1980-luvulle "ståhlbergilaista valtiokäsitystä" esikuvanaan. Ks. esimerkiksi puheet: "K.J. Ståhlbergille" 28.1.1945 Helsingissä, Kekkonen 1967a, s. 143–148; "K.J. Ståhlbergin muisto"

Kekkonen ”poliittinen oppi-isä” Kaarlo Hillilä pohti syksyllä 1932 kirjeessään Kekkoselle toimintamalleja lapualaisten poliittisen vaikutusvallan lopulliseksi lyömiseksi: ”Pitää saada luja hallitus. Joko se on selvä oikeistolainen hallitus tai sitten kansanvallan hallitus, joka lujin ottein käy asioihin käsiksi.” Lisäksi hän kaipasi ”konstia, millä asiat saataisiin uudelleen järjestykseen”.²¹¹

Hillilän ollessa pohtiva politiikan teoreetikko, tuli hänen opiskeluajan huonetoveristaan – korkeushyppääjä ja pikajuoksija Kekkosesta – 1930-luvun aikana vikkelläliikkeinen politiikan toteuttaja, johon myös ystäväpiiri asetti toiveensa. Hillilän vaikutus Kekkonen käsityksiin politiikasta oli 1920–40 -luvulla keskeinen.

Kekkonen liittyi äärioikeiston vastaisen taisteluun 1930-luvun alussa ja eteni nopeasti sen eturintamaan²¹². Äärioikeiston vastaisesta työstä tuli hänen poliittinen tavaramerkkinsä. Se oli osaltaan syvän ideologista, mutta välillisesti sen vaikutuksesta hän varmisti kansanedustajavalintansa vuoden 1936 eduskuntavaaleissa. Jo vuoden 1933 vaaleissa Kekkonen pääsi ”kylmiltään” melko lähelle kansanedustajan paikkaa IKL:n vastaisella poliittisella ohjelmallaan. Niinpä hän kolme vuotta myöhemmin jatkoi hyväksi havaitsemaansa vaalitaktikkaa hyökäten entistä tiukemmin sinimustaa veljeskuntaa vastaan.

Kun Kekkonen teki päätöksensä puoluepolitiikkaan lähtemisestä ja tuli valituksi kansanedustajaksi vuoden 1936 vaaleissa, oli pyrkimys vallan ytimeen välittömästi totista. Kekkoselle ei riittänyt eduskuntatyöhön perehtyminen rivi-kansanedustajana, vaan hän halusi heti mukaan hallitukseen ja keskeisiin ministerin tehtäviin, jopa pääministeriksi. Poliittista kokemusta hän oli ehtinyt hankkia muun muassa maatalousministeriön hallitussihteerinä, urheilujohtajana sekä poliittisena kolumnistina.²¹³

22.9.1959 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 93–94. Ståhlbergilaisessa valtiokäsityksessä keskeisenä osana oli luokkavastakohtaisuuksia tasoittamaan pyrkivä sosiaalipolitiikka, mikä parhaiten toteutuu tasavaltalaisen hallitusmuodon kautta. Myös Ståhlbergin edistyspuoluelainen toveri Heikki Ritavuori näki joulukuussa 1918, ettei voimakasta tasavaltaa luotaisi kärjistämällä luokkavastakohtaisuuksia, vaan voimakkaan keskustapolitiikan kautta. Paaskoski 1997, s. 122.

²¹¹ Hillilä pohti myös yhteyden järjestämistä AKS:sta erotettujen tai sen jättäneiden välille. Kirje UKK:lle 17.10.1932, UKA 1/2.

²¹² Kesällä 1930 mielialat Kekkonen lähipiirissä Lapuan liikettä ja sen mahdollisia valta-yrkymyksiä kohtaan olivat jo ehdottoman kielteiset. Esimerkiksi Pariisissa asuva Kekkonen ystävä Tauno Jalanti kirjoitti: ”surun tulleen silmään, kun olen seurannut niitä kotimaan tapahtumia”. Kirje UKK:lle 20.6.1930, UKA 1/3.

²¹³ Välittömästi Kekkonen päästyä kansanedustajaksi Hillilä kirjoitti hänelle onnitteelukirjeen, jossa hän suorasukaiseen tyyliinsä neuvoi, miten tuleva hallitus on muodostettava. Hillilästä vain puhdas maalaisliittolainen hallitus kelpasi. Hallituksen tärkeimmiksi tehtäviksi hän luokitteli elintason kohottamisen ja virastokoneiston yksinkertaistamisen. Hallituksen hän katsoi nojautuvan sosialisteihin – kuten kävikin – mikä toisi ”terveellisen vastakohtaisuuden” rahapiireihin nähden. (Päiväämätön kirje 1936) Hillilä sorvasi hallituslistankin valmiiksi Kekkoselle. Hän painotti, että mukaan ei saanut ottaa maalaisliiton oikeistosiipeä. Lisäksi hän ”määräsi”, ettei Kekkonen saa ryhtyä kuin pää- tai sisäasiainministeriksi – oikeusministerin virka oli hänen mielestään merkityksetön. Kirjeet UKK:lle 1.9.1936; 15.9.1936, UKA 1/2.

Tasavaltalainen historiakäsitys ja Snellman-suhde

Eduskuntatalon peruskivi muurattiin 2.4.1927 ja jyrkä graniittitalo valmistui vuonna 1931, jolloin parlamentaarisesti edustettua kansanvaltaa uhkasi Lapuan liike, joka väitti myös edustavansa kansanvaltaa. Kevään 1918 kansallisessa repeämässä uhkan kansanvallalle muodostivat punaiset ja välittömästi sisällissodan jälkeen äärioikeisto, joka esitti demokratianvastaisia vaatimuksia kommunistien kansanvallalle muodostamaan uhkaan vedoten.

Sisällissodan jälkeen myös valkoinen ja punainen Suomi ryhmittivät kahden. Porvaristo jakaantui karkeasti jaotellen kansallisen yhtenäisyyden kannattajiin ja diskriminoivan kiihkeästi punaisiin suhtautuviin. Työväenliikkeessä SDP aloitti toiminnan parlamentarismien sääntöjen puitteissa ja SKP - jota johdettiin Neuvostoliitosta - aloitti maanalaisen toimintansa. Kommunistien toiminnan irtaantuessa poliittisesta todellisuudesta siitä ei ollut todellista uhkaa Suomen valtiojärjestelmälle, mutta äärioikeiston muodostama uhka oli reaalisempi.²¹⁴

Kekkonen ei sietänyt kumpaakaan poliittista äärisuuntausta. Vaikka hän 1920-luvulla työskennellessään Etsivä Keskuspoliisissa oli itse osaltaan torjumassa kommunismiuhkaa, oli hän samanaikaisesti suhtautunut nihkeästi myös oikeistoon, joka vaati valtiovallalta lujempaa otetta ”punikkien” tai ”kapinallisten” yhteiskunnallisessa erottelussa.²¹⁵

Vaikka Kekkonen edelleen 1930-luvulla piti kommunismia vaarallisena ja epäisänmaallisena ilmiönä, alkoi hän keskittyä oikeistouhan torjuntaan. Sekä kommunismin että äärioikeiston vastaisessa toiminnassa näkyvät selvästi hänen tasavaltalaiset historia- ja politiikka-ihanteensa sekä retoriikkatraditiot.²¹⁶

Tarkasteltaessa Kekkonen historiakäsitystä 1920- ja 1930-luvuilla näkyy niissä tasavaltalainen painotus. Jo 1919 hallitusmuotokeskustelun aikana hän oli ottanut selvän näkökannan pakinoissaan. Niinpä oli luonnollista, että helmikuussa 1933 häntä pyydettiin nuortasavaltalaisten liiton valtuuskuntaan.²¹⁷

²¹⁴ Vrt. T. Soikkanen 1984, s. 11-12; Kettunen 1986, s. 90, 100; J. Kekkonen 1999, s. 72, 75. Jukka Kekkonen mukaan poliittinen ja oikeudellinen todellisuus olivat 1920- ja 1930-luvuilla irrallaan oikeusvaltiollisesta legalistisesta traditiosta, kun äärivasemmiston toimintaa tukahdutettiin lainsäädännön avulla esimerkiksi kommunistilakien yhteydessä. Ks. J. Kekkonen 1996, s. 23, 182, 194.

²¹⁵ Ks. esimerkiksi Kekkonen kirjoitus ”Keskustan harjoittama sovintopolitiikka”, KS 15.8.1922, UKEA. Artikkelissa Kekkonen ajoi sisäisen eheyden vahvistamista ja esitti keskustan politiikan olevan isänmaallista ja sopusoinnussa valtiollisen suunnan kanssa. Pakinassaan ”Pitkät kannot poliittisessa kaskessamme” 19.8.1922 *Kainuun Sanomissa* hän syytti kokoomusta ”luokkapyyteiseksi” puolueeksi. UKEA.

²¹⁶ Historia- ja politiikka-sanastojen osuus Kekkonen julkaisuissa on melko niukka. Se johtune osittain historian ja politiikan yleisestä vaikeasti määriteltävyydestä, osittain määrittelytarpeen puuttumisesta. Poliitiikka-käsitteen laajuus ja hankaluus ahdisti myös Kekkonen aikalaista Yrjö Ruutua, joka kirjoitti teoksessaan *Nykyajan kansainvälinen politiikka* 1934, s. 5 käsitettä pidettävän liian itsestään selvänä, tai puolestaan monimutkaisena, jonka vuoksi sitä ei määritellä. Ks. myös Palonen 2003, s. 467.

²¹⁷ Nuortasavaltalaisten liiton sihteeri E. Paavola kysyi Kekkoselta suostuuko hän toteuttamaan liiton päämääriä. Paavolan kirje UKK:lle 21.2.1933, UKA 1/3. Kekkonen ei ilmeisesti kuitenkaan liittynyt liittoon, jossa oli runsaasti edistyspuoluelaisia.

Kekkonen esitti koko poliittisen uransa ajan maalaisliiton vuosien 1918–1919 tasavaltalaistaistelun ihanteellisen politiikan näkökulmasta²¹⁸.

Hänen kannattamansa tasavaltalaisuuden esikuvat ovat antiikin 'republikanismissa', kuten Ciceron ajattelussa²¹⁹. Myös hegeliläis-snellmanilaisella ajattelulla on runsaasti yhtymäkohtia ja sisällöllisiä samankaltaisuuksia verrattuna republikanistiseen ajatteluun. Sidoskohtia ei kannata lähteä yksityiskohtaisesti erittelemään, mutta yhteisiä elementtejä ovat esimerkiksi patriotismin korostus, käsitys yhteisöllisten etujen ensisijaisuudesta yksilöllisiin etuihin nähden sekä vapauskäsitys, joka korostaa vapauden konkretisoituvan yhteisöissä.²²⁰

Kuuluisin republikanisteista on "ensimmäinen valtio-oppinut" Niccolò Machiavelli, jonka "tasavaltalaisuudella" oli selvä vaikutus Kekkonen poliittisen ajattelun rakentumisessa. Kekkonen 'republikanistista ajattelua' tulee lukea erityisesti nuoren tasavallan kasvukipujen näkökulmasta. Tosin samankaltaisesti Machiavelli tulee sijoittaa osaksi republikanismin traditiota.²²¹ Kekkonen Machiavelli-lukeneisuus on viimeistään 1930-luvun alussa kiistatonta. Hillilä opetti kirjeissään Kekkoselle, kuten alkuvuonna 1934, ettei suoraan puhuminen ole:

"...oppi-isämme M:n oppien mukaista, mutta minun käsitykseni visseissä asioissa onkin se, että M. kuoli liian nuorena. Hän ei nimittäin saanut ottaa kirjastaan toista painosta. Jos hänellä olisi siihen ollut tilaisuutta, olisi hän varmaan pistänyt kirjaansa uuden luvun: suorapuheisuuden ja jyrkkyyden merkitys valtiollisessa elämässä."²²²

²¹⁸ Maalaisliiton tasavaltalaistaistelusta vuosina 1918–1919; ks. Uino 1985, s. 36–37; Mylly 1989a, s. 40–86.

²¹⁹ Alun perin lat. res. publika: Valtio; myös hallitustoiminta, poliittinen elämä, hallitusmuoto, valtiosääntö- ja järjestys. Ks. *Otavan Suuri sivistyssanakirja* 1979. Republicanismi yleisemmin ja tässä työssä käsitetään tasavaltalaisuutena ja sen hallitusmuodon ihailuna. Ihmiset ovat "res publikassa" tasavertaisia kansalaisia, valta kuuluu kansalle ja toiminta tapahtuu julkisessa tilassa. Tasavalta on luonteeltaan sekä spatiaalinen että temporaalinen käsite. Cicero tunnetaan Rooman tasavallan loppuvaiheen voimakkaana tasavallan puolestapuhujana. Hänen merkityksensä republikanismille välittyikin suuresti hänen retoriikan kehittäytensä – erityisesti tasavallan puolustusretoriikan – kautta. Myöhempi republikanismi Italiassa käytti Ciceron retorista taktiikkaa hyväkseen puolustaessaan tasavaltaisuutta ja kaupunkien itsenäisyyttä. Skinner 1978, 23–48; ks. myös Skinner 1990, s. 132; Palonen 1997, s. 129.

²²⁰ Liian pitkälle meneviä analogioita antiikin retorisen republikanismin ja Kekkonen republikaanisen ajattelun välille on turha vetää, mutta syventymällä Kekkonen teksteihin ja poliittiseen ajatteluun voidaan monin paikoin havaita, että Kekkonen käytti omassa tasavaltaa puolustavassa retoriikassa hyväkseen republikanismin tuottamaa retoriikan traditiota. Ks. Kekkonen 1934, s. 11; vrt. Sihvola 2003; Korvela 2006.

²²¹ Ankersmit 2002, s. 7. Machiavellille politiikka ei ollut vain valtiomuodon muodollinen rakenne, vaan politiikan tarkoitus oli myös kouluttaa ja hioa kansalaisia poliittisesti eli "saada aikaan toimintaa". Ks. Viroli 1990; vrt. Korvela 2006, s. 10.

²²² Hillilän kirje Kekkoselle 30.1.1934, UKA 1/2. Maurizio Virolin mukaan Machiavelli loi uudenlaisen politiikkatieteen. Vanhan näkemyksen mukaan politiikka perustui hyvän yhteisön luomiselle ja suojelemiselle, kun Machiavelli painotti, että politiikan tavoite on tieto vallasta ja vallan tavoittelu. Vaikka Machiavelli loi uudenlaista poliittista metodologiaa, on huomattava, että samalla hän edelleen ammensi voimakkaasti republikanismin traditiosta. Ks. Viroli 1990. Machiavelli myös puolusti poliittisen elämän "rumuutta" varhaisessa Rooman tasavallassa. Ks. Skinner 1990, s. 135.

Hillilä lopetti Machiavellia käsitelleen kirjeensä toiveeseen, että he voisivat rauhassa kehittää toista osaa ”*il principeen*”, kun näkevät seuraavan kerran²²³.

Kekkonen osoitti 1920- ja 1930-lukujen teksteissään runsasta lukeneisuutta ja perehtyneisyyttään antiikin klassikoihin, mikä osittain selittyy myös hänen yliopisto-opinnoillaan²²⁴.

Syventymällä Kekkonen teksteihin voidaan havaita, että hän käytti omassa suomalaista tasavaltaa puolustavassa retoriikassaan hyväkseen republikanistista retoriikan traditiota, jossa vedotaan historian todistusvoimaan. Esimerkiksi ennen varsinaiseen puoluepolitiikkaan siirtymistään, hän kirjoitti maalaisliiton vaalijuhliin syksyllä 1930 puheen, jossa hän korosti maalaisliiton valtiomuoto- taistelumenneisyydenkin velvoittavan kansanvallan ja tasavallan puolustamiseen vasemmiston ja oikeiston uhkaa vastaan.²²⁵

Demokratian itsepuolustuksessa Kekkonen kuvaa roomalaisen valtion ja val- lan luonnetta. Hän kirjoitti kunnioittavaan sävyyn Rooman pakkoon perustu- vasta luonteesta, jonka tunnusmerkkinä oli kirves ja vitsakimppu. Väitöskirjasta taas käy ilmi Kekkonen perehtyminen myös oikeustieteen historialliseen per- spektiiviin, hänen esittäessään roomalaisen oikeudenkäytön lähtökohtia.²²⁶

Republikanistisen tradition ja kekkoslaisen ajattelun tarkastelussa herkul- lisimman – joskin puolianakronistisen – vertailukohtaan luo Kekkonen pakina Lautamiehenä *Ylioppilaslehdessä* marraskuussa 1928. Pakinan esikuvana on mitä ilmeisimmin antiikin Rooman klassinen tasavallan diktatuurimuoto, joka esiin- tyy myös *Demokratian itsepuolustuksen* ”demokratian diktatuurissa”²²⁷.

Pakinan ”Minä olin Diktaattori” yhtymäkohdat kahteen eri aikakausiin ja kulttuurien republikanistiseen vaikuttajaan eli Cincinnatukseen ja George Wa- shingtoniin luovat vertailukohtaa Kekkonen tasavaltalaisuuteen:

”Minä olin diktaattori. Minua sanottiin Pohjolan Mussoliiniksi. Minäpä hallitsin rautai- sella kädellä. ... Hallitustoimeni olivat hyviä. ... Poistin yhteiskunnalliset epäkohdat ja eheytin suomalaisen kansan. ... Varmemman vakuudeksi siitä, että yliopistoa johdetaan isänmaallisella ja kansanvaltaisella tavalla, panin Yrjö Ruudun yliopiston rehtoriksi. Edustin kauppaa ja taloutta, maanviljelystä, merenkulkua ja kaikkia elinkeinoja, kuten olin lukenut historiasta hyvien hallitsijain ennenkin tehneen. Ja kun sain kaikki hyvään kuntoon, ihmisiin mielisuusion ja hyvän tahdon, luovuin kansalaisteni ihmeeksi ja mur- heeksi ja diktaattorin virasta ja lähdin perheineni Lotinapellon lähistölle ostamalla ma- tilalle, jossa viljelin tulppaaneja hamaan kuolemaani saakka.”²²⁸

²²³ Hillilän kirje Kekkoselle 30.1.1934; ks. myös kirje 22.12.1933, UKA 1/2. Ks. Kekkonen taskukalenteri 17.2.1934: ”*Illalla Hillilän ja Jalannin kanssa Gambrinissä, jossa kehittelin ajatusta ml. hallituksesta.*”, Kekkonen 2000a, s. 231. Kekkoselle kuuluneen *Ruhtinaan* painovuosi on 1918, TM.

²²⁴ Kekkosella oli runsaasti antiikin historiaa käsitteleviä teoksia sekä esimerkiksi Cice- ron ja Marcus Aureliuksen kirjoja. OYKKK.

²²⁵ ”Juhlapuhe Maalaisliiton vaalijuhliin syksyllä 1930”, Ohjelmaa maalaisliiton vaaliva- listusjuhliin syksyllä 1930, UKEA. Ks. myös Kekkonen 1934, s. 11: ”*Tämän todistaa meille vapausoikeuksien historiallinen kehitys.*”

²²⁶ Ks. Kekkonen 1934, s. 7, 14–15; Kekkonen 1936.

²²⁷ Ks. Rooman mallista: Bobbio 1988, s. 41; Skinner 1990, s. 132.

²²⁸ *Ylioppilaslehti* 21/1928, Kekkonen 2000a, s. 95–96.

Paitsi Kekkonen kiihkeästä aitosuomalaisuudesta, AKS:sta ja parodian taidosta pakina kertoo myös Kekkonen tasavaltalaisen diktaattori-ihanteen tuntemuksesta, jossa diktaattori järjestettyään asiat, palauttaa jälleen tasavallan ja vetäytyy maatilalleen. Ajatusrakennelman ihanteellinen taso esiintyy jo roomalaisen tasavallan alkuaikoina, missä hallitusvalta oli määräaikaista ja hajautettua, joten senaatin vaikutusvalta kasvoi. Kuitenkin, jos konsulit olivat kovin ristiriitaisia tai ulkoinen kriisi teki vallan jakamisen vaaralliseksi, toimi varajärjestelmänä lyhyt diktatuuri. Diktaattori edusti yksinvallan väliaikaista palauttamista, jonka tarkoituksena oli palauttaa tasavallan vakaus.²²⁹

Myös Yhdysvaltojen perustajat ammensivat poliittisia oppeja Rooman historiasta. Yhdysvaltojen itsenäistymiseen ja valtiolliseen kehitykseen voimakkaasti vaikuttanut George Washington piti Cincinnatuksen toimintaa jopa eräänlaisena esikuvanaan ollessaan ylipäällikkönä.²³⁰

Suomessa Kekkonen ei suinkaan ollut poikkeus etsiessään politiikan ihanteita antiikin Roomasta. Esimerkiksi Rooman kirjallisuuden professori, kokoomuslainen Edwin Linkomies ihanoi Rooman johtajia ja Martti Turtolan mukaan paloi halusta toimia ”suurten isänmaallisten tehtävien parissa”. Vaikka Linkomies oli lähtökohtaisesti ”keisarillis-monarkistinen”, ihanoi hänkin Cincinnatuksen toimintaa.²³¹

Poliitikot (historioitsijat) ovatkin usein pyrkineet uudelleen esittämään tasavaltalaisen Rooman ihanteen ja tuottamaan sen kautta oman politiikkansa tai puolueensa politiikan ”patriotismiin”²³².

²²⁹ Reid & Marshall 1953, s. 183–184; Harris 2001, s. 137. Roomalaisten diktaattori-esikuvana oli 400-luvulla eKr. elänyt ylimys Lucius Quintus Cincinnatus, joka valittiin diktaattoriksi ja armeijan ylipäälliköksi vihollisen uhatessa Roomaa. Lyötyään vihollisen hän vapaaehtoisesti luopui vallasta ja palasi maatilalleen kyntötoihin, vaikka Cincinnatus ilmeisesti kansan tuella olisikin voinut jäädä diktaattoriksi. Cincinnatuksessa ilmenivät ne hyveet, joita roomalaiset arvostivat: ”uhrautuvaisuus, velvollisuudentunne ja uskollisuus valtiolle”. Nämä republikanistiset elementit olivat myös esimerkkeinä modernien valtioiden poliittisille järjestelmille. Amerikkalaisen demokratian syntyprosessista laajemmin Wills 1984; Harris 2001.

²³⁰ Vapaussodan ylipäällikkönä ollessaan Washingtonin toimivalta oli hyvin suuri ja hänen eroaan vaadittiin. Hän viivytti kuitenkin eroaan niin kauan, että ehti lyödä viholliset, jonka jälkeen luopui suurieleisesti vallasta, luovutti miekkansa ja palasi takaisin omalle maatilalleen Mount Vernoniin. Markku Henrikson on Yhdysvaltain itsenäistymistä koskevassa tutkimuksessaan nähnyt, että vapaussodan päättyessä Washington ”luovutti miekkansa” kongressille, koska halusi osoittaa siviilivallan olevan sotilasvaltaa korkeampi. Henriksson 1990, s. 103. Amerikkalainen historiankirjoitus on korostanut yhtymäkohtia vanhaan Roomaan, kuten Andrew Sinclair: ”George Washington, unexpectedly, did not try to become the ruler of the new country. He was truly a republican, despite Horace Walpole’s wordly belief that ‘the American leaders will not easily part with dictatorships and consulships to retire to their private ploughs’. Washington behaved exactly like an early Roman, returning to the life a Virginia planter.” Sinclair 1967, s. 45. Ks. myös Williamson 1989, s. 9, 14–15.

²³¹ Turtola 1996, s. 84–85. Päiviö Tommilan mukaan Linkomies näki itsensä sotien jälkeen Cincinnatuksena, joka ”pelastettuaan isänmaan palasi omalle pellolleen” eli ylipistoon. Tommila 1996, s. 135.

²³² Ankersmit 2001, s. 111–112; Korvela 2006, s. 13–14, 102.

Kekkoselle – kuten aikakauden poliitikoille ylipäätään – oli ominaista käyttää kirjoituksissaan todistusaineistona hyväkseen kaukaisia historiallisia tapahtumia ja ihanteita. Erityisesti hän vetosi puheissaan talonpoikaisväestön historialliseen rooliin poliittisen vakauden tai yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjänä, kuten puheessaan maalaisliiton puoluekokouksessa keväällä 1934:

”Historiasta olemme oppineet, että talonpoikaisväestö aina ja kaikkialla on ollut rauhan varmin tuki. Kun palkkasoturijoukot menneinä vuosisatoina haastoivat sotaa ja selkkauksia, tahtoi talonpoika rauhaa, voidakseen menestyksellä harjoittaa ammattiaan. ... Mutta yhtä varmasti kuin talonpoikaisväestö yhtenä miehenä jättää auran, milloin vihollinen on rynnännyt rajan yli, yhtä varmasti se on valmis viimeistä meistä myöten rintamaan, milloin nykypäivien kasvattamat poliittiset palkkasoturit tahtovat siltä riistää sille kuuluvat valtiolliset oikeudet.”²³³

Myös *Demokratian itsepuolustuksen* tematiikka tulee hyvin lähelle republikanistisia hyveitä. Liberalismin kritiikissä, vahvan valtion vaatimuksessa, yhteisen edun korostamisessa, demokratian puolustamisen siveellisyydessä ja rohkeudessa sekä tarpeen vaatiessa tapahtuvassa ”väliaikaisen demokratian diktatuurin” vaateessa on viitteitä ”ismiin”, josta Kekkonen käsityksiään ammensi.

Kekkosien ajattelun yhtymäkohdat Hegeliin ja Snellmaniin kuin republikanisiin ovat yleisemmin tunnetut. Kekkonen kytkeytyi snellmanilaisuuteen ennen kaikkea fennomaanisen tradition kautta. Aluksi Kekkosien poliittinen toiminta oli AKS:n kautta kielipoliittista. Kielikysymys oli peruja jo autonomian ajalta, jolloin fennomaanit määrittelivät kaikkien muiden poliittisten ideologioiden olevan epäkansallisia ja siten hyödyttömiä Suomen kannalta.²³⁴

Suomalaista 1930-luvun poliittista ajattelua tarkasteltaessa voidaan havaita, että vielä tuolloinkin radikaalifennomaanisella ideologialla oli merkittävä vaikutus sekä ohjelmatasolla että poliittisessa puheessa. Fennomaaneille suomalainen kulttuuri merkitsi kansan enemmistön kulttuuria. Fennomaaneille kansa oli historian subjekti, josta johdettiin identiteetti. Näkemyksen taustalta löytyy hegeliläisen filosofian painotuksia, mutta ennen kaikkea Snellmanin käsitys kielen ja ajattelun sitoutuneisuudesta toisiinsa.²³⁵

Kansalaisen ja valtion välisen suhteen tarkastelu niveltyy *Demokratian itsepuolustuksen* osalta paremmin Snellmanin kuin Hegelin valtiofilosofian kanssa, mikä on kulttuurisesti luontevaa²³⁶. Hegel loi yhteiskuntateoriaa, jonka keskeisimmät käsitteet olivat perhe, kansalaisyhteiskunta ja valtio²³⁷.

²³³ Kekkonen 2000a, s. 251; vrt. SDP:n ”historiallisista tehtävistä” Kettunen 1986.

²³⁴ Ks. esimerkiksi ”Oikeudenmukaisuus kielilojen järjestämisessä”, *Suomalainen Suomi* 1931/14, UKEA; ks. myös Rommi 1964, s. 17; Jussila 1995, s. 56–57.

²³⁵ Fennofilia sai J.V. Snellmanin vaikutuksesta poliittista luonnetta 1800-luvun puolivälissä. Fennomaanien vastapuolella olivat liberaalit, jotka olivat ruotsinmielisiä. Kielipuolueet pysyivät hallitsevina aina 1800-luvun lopulle saakka, jolloin poliittinen puoluekenttä aloitti uudistumisensa. Pulkkinen 1989, s. 114; ks. myös Borg 1965.

²³⁶ Myös Yrjö Koskinen ajoi kirjoituksissaan varovaisesti kansanvallan asiaa. Hän pohti kansanvallan kykyä ajaa valita edustajansa. Hän ei kuitenkaan esittänyt puhdasta kansanvaltaa parhaimpana hallitusmuotona. Koskinen näki valtiollisen vapauden snellmanilaisittain valtana. Siten hänen näkemyksensä on lähempänä republikanis-

Sekä Hegelille että Snellmanille valtio oli siveellisen vapauden huipentuma. Snellman korosti myös kansalaisyhteiskunnan siveellisyyttä lakien seuraamisen tuloksena. Hänelle valtio oli prosessi, jossa lait laaditaan, ja hän painotti kansallishengen prosessin merkitystä, patriotismin toimiessa liikuttajana.²³⁸

Snellmanilainen traditio eli voimakkaasti yliopistossa ja poliittisessa keskustelussa vielä maailmansotien välissäkin. Ennen siirtymistään puoluepolitiikkaan myös Kekkonen korosti voimakkaasti kansallismielisyyden siveellisyyttä ja yhdisti suomalaisuusliikkeen demokraattiseen kehitykseen.²³⁹

Kekkonen kirjoitti pitkään ”suuresta ajatuksestamme” eli suomalaisesta kansallisuusvaltiosta²⁴⁰. Lisäksi hän ennen kansanedustajuuttaan painotti 1930-luvulla snellmanilaisessa hengessä useaan otteeseen valtion velvollisuutta kasvattaa (työväestöön kuuluvia) kansalaisia ”kelvollisiksi valtioyhteisön jäseniksi” sekä ”kansallistuttaa sosialidemokraatit”²⁴¹.

Kekkonen näki Snellmanin tavoin valtion alueena, jossa yksilöt toimivat moraalisisina poliittisina subjekteina. Snellmanin teorian ja poliittisen toiminnan lähtökohtana oli ”kansallishengen vaatimusten toteuttaminen”. Kansallishengen vaatimuksia ei kuitenkaan määritellyt kansa vaan oppineisto ja filosofit, jotka toimivat perustuslain puitteissa.²⁴² Kekkonen poliittisena lähtökohtana oli vedota ”siveellishenkisen kansanosan” – kansanvaltaiseen – tahtoon.

Kekkonen aloitettua työnsä eduskunnassa ja hallituksissa aitosuomalaisen kieliohjelman toteuttaminen ja työväenluokan ”kansalaistaminen” päivänpoliittisina kysymyksinä kuitenkin väistyivät ja politiikan painopiste siirtyi puoluetuuletukseen sekä maalaisliiton yhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa.

tista traditiota kuin liberalistista käsitystä, jossa valta nähdään kontrollin ja rajoittamisen (pakon) näkökulmasta. Hyvärinen 2003b, s. 72–73; Kekkonen 1934, s. 10–12.

²³⁷ Kansalaisyhteiskunta on Hegelille toiminnan alue, joka ei tapahdu perheessä ja valtiossa. Se on erityisesti tarpeiden tyydyttämisen ja talouden alue, jossa toiminta egoistisesti vastaa yleistä etua. Kansalaisyhteiskunnan yhteisyys ei ollut Hegelin mielestä vain vapautta vaan myös välttämättömyyttä. Hegel 1994, s. 124, 188–189, 197. Valtio oli Hegelille tahto, maailmanjärjen toteuma, joka tahtona on yksilöiden yläpuolella. Abstraktisti valtio on subjekti, joka kohdistaa tahtonsa itseensä. Ibid., 256–262.

²³⁸ Kansalaisyhteiskunnan suhteen heidän käsityksensä eroavat selvimmin toisistaan. Kansalaisyhteiskunta-käsitteen merkitykset olivat Hegelille myös ”liberalistisia”. Ks. Pulkkinen 1989, s. 14–18, 25, Pulkkinen 2003, s. 225–226.

²³⁹ Kekkonen ystävä Jussi Teljo kirjoitti vuonna 1934 Snellmanin valtiofilosofiasta. Ks. Teljo 1934, TM. Sinänsä republikanismin tradition tai snellmanilaisuuden suoraa vaikutusta Kekkonen ajatteluun ja poliittiseen toimimiseen on hankala yksityiskohtaisesti osoittaa. Toisaalta Kekkoselle oli ominaista käyttää teksteissään hyväkseen melko mielivaltaisesti ja poliittisesti tarkoitushakuisesti erilaisia historiallisia ilmiöitä, ideoologioita ja käsitteitä, irrallaan niiden alkuperäisistä yhteyksistään. Senkään vuoksi analyysia Kekkonen ”todellisesta historiakäsityksestä” ei kannata tehdä.

²⁴⁰ Ks. esimerkiksi: ”Kansamme eheyttäminen”, *Ylioppilaslehti* 9/1927; ks. myös ”Kansallismielisyyskö vanhoillisuutta?”, *Ylioppilaslehti* 12:1927; ”Nykyhetken suomalaisuus-kysymykset ja maalaisliitto”, *Sm* 3.5.1933, UKEA. Vrt. Sihvola 2003, s. 2.

²⁴¹ Ks. esimerkiksi: ”Juhlapuhe Maalaisliiton vaalijuhliin syksyllä 1930”, UKEA. ”Alustus maalaisliiton eduskuntaryhmässä 22.4.1934”, Kekkonen 2000a, s. 247–251.

²⁴² Ks. Liikanen 1995, s. 18.

Kansainvälisen tilanteen kiristyessä 1930-luvun lopussa Kekkonen siirsi tasavaltalaisen historiakonseptinsa ”kansallisen yksimielisyyden” vaatimukseen. Puheessaan ”Kansalaissovinnon välttämättömyys” kesällä 1938 hän esitti historian alana, jonka antamien opetusten kautta on mahdollista ymmärtää nykyisyyttä ja varustautua tulevaa varten. Esittämällä historian ”opettajana” ja ”todistajana” hän jatkoi tasavaltalaista traditiota historian mahdollisuuksista.²⁴³

Kekkonen mukaan kansakunnan historiatietoisuus sukupolvien vaiheista auttoi rakentamaan ”tehtävästään tietoisien” vahvan kansakunnan. Sen vuoksi ”suurten isänmaallisten kysymysten ympärille” oli rakennettava yhtenäinen kansakunta. Erityisesti nuorison historiallisena tehtävänä hän näki kuroa umpeen yhteiskunnassa vallitsevat vastakohtaisuudet.²⁴⁴

Sitä, uskoiko Kekkonen 1930-luvulla – vanhakantaiseen – hegeliläiseen historialliseen determinismiin, on vaikea todistaa. Hänen kirjoituksensa ”Historiallisia välttämättömyyksiä” ilmestyi viikkoa ennen vuoden 1936 eduskunta-vaaleja. Siinä hän esitti historiallista välttämättömyyttä käytettävän turhan usein poliittisessa eli puoluepolitiikkaan liittyvässä tarkoituksessa, mutta hän löysi kuitenkin eurooppalaisesta kehityksestä kaksi linjaa, joissa myös Suomeen tuotuna on aineksia historialliseen säännönmukaisuuteen.

Ensimmäinen ”historiallinen välttämättömyys” Kekkosesta oli, että sosialismin vaikutusvallan kasvu luo väkivaltaisen äärioikeiston uhan. Toinen välttämättömyys oli, että ulkomaalaisia diktatuurioppeja jäljittelevän poliittisen liikkeen valtaan pääsy Suomessa johtaa kansanvallan loppumiseen ja väkivaltaan. Historiallisena todistusaineistona ”poliittisen väkivaltaopin universaalisuudesta” hän käytti Saksaa, Venäjää ja Italiaa. Hän ei kuitenkaan pitänyt suomalaisten ääri liikkeiden vaikutusvaltaa kovin suurena, kommunistien toiminnan mentyä maan alle, eikä nähnyt IKL:n vaalimahdollisuuksia hyvänä²⁴⁵.

Siksi vetoaminen ”rauhaa ja järjestystä rakastaviin kansalaisiin” kansainvälisen väkivaltaopin historiallisen välttämättömyyden estämiseksi, voidaan ymmärtää myös vaalipolitikoitina. Etenkin, kun hän lopuksi vetosi maalaisliiton vaalivoiton estävän väkivaltaoppien valtaanpääsyn.²⁴⁶

Kekkonen käytti historiaa monipuolisesti ja tehokkaasti teksteissään hyväkseen poliittisen uransa alusta asti. Esimerkiksi nuorisolle suuntaamassaan voimallisessa puheessaan kesällä 1938 hän esitti näkemyksensä historiallisten olosuhteiden ja kehityksen välttämättömänä ”tuloksena”²⁴⁷.

Hän myös pyrki – etenkin vaalien aikaan – epäpolitisoimaan ja valtiollistamaan oman ja maalaisliiton poliittisen toiminnan ja esittämään puolueensa vastustajien politiikan epävaltiollisena ja -kansanvaltaisena.

²⁴³ Ks. myös ”Puolueitten hävittäminen” *Sm* 14.6.1933, UKEA; Koselleck 2004, s. 28–31.

²⁴⁴ Kekkonen näki nuorison välttämättömänä historiallisena tehtävänä yhdistää sisällissodan rikki repimä kansakunta, jotta se olisi voimakas suojelemaan itsenäisyyttään. ”Puhe Parkanon nuorisoseuran kesäjuhilla” 17.7.1938; Kekkonen 1967a, s. 52–57.

²⁴⁵ Ks. myös ”IKL:n suuriääninen vakuuttelu”, *Mk* 9.6.1936, UKEA.

²⁴⁶ ”Historiallisia välttämättömyyksiä ja kansainvälistä väkivaltaoppia”, *Mk* 28.6.1936, UKEA. Toisaalta Kekkonen puhui myös ”historian kokemussäännöistä”, joiden perusteella on myös tehtävä poliittisia ratkaisuja. Ks. Kekkonen 1934, s. 45.

²⁴⁷ ”Kansalaissovinnon välttämättömyys”, Kekkonen 1967a, s. 52–57.

Puoluepolitikointi ja valtiolliset asiat

Päästyään vauhtiin yliopisto-opinnoissaan Helsingissä Kekkonen liittyi vuoden 1924 lopulla AKS:aan, jossa hän – Martti Haavion sanoin – ”opiskeli politiikan taitoa”. Liittyminen aitosuomalaisuutta edustavaan AKS:aan oli tuohon aikaan luonnollinen siirtymä koulupoikana valkoisten puolella taistelleelle ja maaseudulta tulleelle suomenkieliselle opiskelijalle.²⁴⁸

AKS:ssa Kekkosta viehätti sen puoluepolitiikan ulkopuolinen toiminta aitosuomalaisuuden hyväksi. Hän syytti 1920-luvun loppupuolella ”kompromissimestareita” eli poliitikkoja ”asianajotemppuilusta”, ”lehmänkauppapolitiikasta” ja ”laskelmallisista pyyteistä” aitosuomalaisuutta vastaan.²⁴⁹

Hän kuitenkin etääntyi 1920-luvun jälkipuoliskolla ja etenkin 1930-luvun alussa AKS:n piirissä lisääntyvästä korostuneen oikeistolaisesta ajattelusta. Syksyllä 1930 Kekkonen valittelikin nimimerkillään Lautamies ”keljua peliä”, jota myös aitosuomalaiset kulsseissa pelaavat.²⁵⁰

Politiikka – jota hän myös itse kuvasi 1930-luvun alussa ”taitona” – alkoi kiehtoa Kekkosta ja viedä hänen aikaansa yhä enemmän. Hän alkoi pohtia tiiviisti myös puoluepolitiikan mahdollisuuksia sekä maalaisliiton mahdollisuuksia toteuttaa ”tarpeellista politiikkaa”²⁵¹. Puoluepoliittisesti hän oli täysin leimautunut maalaisliittoon viimeistään 1920–1930-lukujen taitteessa.²⁵²

Kekkonen poliitikon uran alkutaivalta hahmotettaessa on muistettava hänen urheilija- ja urheilujohtajataustansa, jotka toivat hänet jo 1920-luvulla kansalaisten tietoisuuteen. Erityisesti toiminta Suomen Urheiluliiton johtajana ja Paavo Nurmen puolustaminen vuoden 1932 olympiakilpailujen yhteydessä tekivät hänestä tunnetun. Samalla vahvatahtoinen urheilujohtaja sai syytöksiä ”diktaattorin otteistaan” ja hänestä alettiin tehdä pilakuvia asepuvussa.²⁵³

²⁴⁸ Haavio 1960, s. 25; Skyttä 1980, s. 30–38; Uino 1985, s. 84–87; Hakanen 1985, s. 26.

²⁴⁹ ”Niille, jotka nyt tulivat”, *Ylioppilaslehti* 15/1927; ”Lautamiehen lavitsalta”, *Suomen Heimo* 6/1928, Kekkonen 2000a, s. 82, 92; Uino 1985, s. 112.

²⁵⁰ *Suomen Heimo* 9/1930, Kekkonen 2000a, s. 134. Hän lähestyi jo ennen 1920-luvun puoliväliä yliopistomaailmassa Yrjö Ruutuun personoituvaa yhteiskunnallisia vastakohtia tasoittamaan pyrkivää ajattelua, johon kuului myös pyrkimys kansan saattamisesta henkisesti terveeksi, voimakkaaksi ja kansainvälisesti kehityskelpoiseksi. Ks. Kekkonen 1969, s. 85–87, Klinge 1983, s. 116.

²⁵¹ Ks. ”Lautamiehen lavitsalta”, *Suomen Heimo* 1:1930; vrt. Kekkonen tekemä ”poliittisen vaiston” korostaminen maalaisliiton eduskuntaryhmässä 22.2.1934, UKEA. Hillilä kirjoitti politiikan mahdollisuuksista Kekkoselle: ”Hyvänä aikana ovat ihmisten poliittiset vaistot turtuneemmat ja heidän harrastuneisuutensa politiikkaan heikompi, koska he eivät havaitse niin selvästi kuin huonoina aikoina politiikan merkitystä heidän henkilökohtaisiin etuihinsa. ... myös maalaisliittolaisten harrastus puolueeseen vähenee, ellei propagandatoimintaa vastaavassa määrässä tehosteta. ... Näen maalaisliiton poliittisen vaikutusvallan kasvamisen etupäässä siinä, että se pysyttelee vielä joitakin vuosia tiukassa oppositiossa ja keräälee rivejään. ... Kumma, että toisten ryhmien mielessä ei ole tuo se[l]villä. Joko he ovat hallitushaluisia tai sitten eivät ole lukeneet il principeä.” Kirje UKK:lle 29.12.1934, UKA 1/2.

²⁵² Kekkonen ja Hillilän vuosien 1931–1932 kirjeenvaihdosta käy ilmi, kuinka he identifioituivat maalaisliittoon ja kokivat suurta tarvetta puolustaa puoluetta oikeistouhkaa vastaan. UKA 1/2. Ks. myös Uino 1985, s. 172–193; Hokkanen 1986b, s. 165.

²⁵³ Ks. kuvaliitteet: Skyttä 1969; Uino 1985; Roiko-Jokela 1997.

Kekkonen kuului siihen suomalaisten 1930-luvun ammattipoliitikkojen nousevaan joukkoon, jotka käytännössä politisoivat "valtiollisen harrastuksen", politiikan²⁵⁴. Ammattipoliitikot puhuivat itsekin pitkään "valtiollisesta toiminnasta" ja "valtiollisesta politiikasta". Ammatikseen politikoivat kokivat – ainakin julkilausutusti – toteuttavansa vain valtiollista intressiä. Politikoinnilla ja julkilausutulla vallantavoittelulla olikin äärimmäisen negatiivinen merkitys.²⁵⁵

Myös Kekkonen kuvasi oikeistolaisten vastustajiensa politiikkaa ja ideologiaa epävaltiollisena kuten esimerkiksi "vaalikeinotteluna", "puoluevehkeilynä", "ohjelmallisena huijauksena" ja "hämäävänä vallantavoitteluna"²⁵⁶. Erityisesti eduskuntavaalikamppailuissa Kekkonen hyökkäsi maalaisliiton "epävaltiollisia" ja "luokkapyyteisiä" sekä "itsekkyyden politiikkaa ajavia" kilpailijoita vastaan, kuten arvostellessaan oikeistoa vuoden 1933 vaalitaistelussa:

"Me näemme selvästi sen päämäärän, johon he pyrkivät. Taloudellisesti sortunut, maahanlyöty maanviljelysväestö, jolta on riistetty oikeus vaikuttaa valtion asioiden hoitoon. Lyhyesti sanoen: taloudellisesti ja poliittisesti orjuutettu talonpoika. Siinä on niiden piirien päämäärä, jotka milloin mitään "liikettä" naamionaan käyttäen ovat työskennelleet kansanvaltaista talous- ja yhteiskuntajärjestelmää vastaan."²⁵⁷

Vaikka julkilausuttu politiikka oli leimallisesti valtiollisten asioiden hoitamista, oli Kekkoselle ja hänen ystäväpiirilleen "politikointi" – myös itseironisessa mielessä – tuttua 1930-luvun alussa. Esimerkiksi Tauno Jalanti kirjoitti Pariisista keväällä 1930, kysellen poliittisesta tilanteesta ja Kekkoselta toiminnasta:

"Mutta oletkos nyt politikoinut, kun olisi tarvittu? Siellä AKS:ssa hihhuloidaan kovasti kommunistikuumeessa perhoserkin tavoin ja aletaan kai pian panna toimeen Lapuan lakia. ... Koeta hyvä veli pistää yksi vakava sana väliin."²⁵⁸

Jussi Teljo puolestaan kuvaili kirjeessään Kekkoselle itseironisesti kykenemättömyyttään vastustaa poliittista luontoaan ryhtymisenä laajaperäiseen "yleisten asioiden hoitamiseen, jota raa'alla nimityksellä kutsuttaisiin intrigoimiseksi".²⁵⁹

Julkisessa puheessa politikoinnista ja erityisesti puoluepolitikoinnista syyttäminen oli kuitenkin 1930-luvulla suuri solvaus. IKL:n Hilja Riipinen suljettiin 17.4.1934 viikoksi eduskuntatyöstä, kun hän arvosteli puhemies Kalliota puoluemielen vaikutuksesta.²⁶⁰

²⁵⁴ James Brycen 1933 I, s. 385 mielestä politiikka "itsessään" ei voinut olla ammatti, TM.

²⁵⁵ Niinpä 'poliittinen' korvasikin kielenkäytössä valtiollisen laajemmin vasta 1950-luvulla. Ks. Pulkkinen 2003, s. 233–235.

²⁵⁶ "Kokoomus puoluevastakohtaisuuksien kärjistäjänä", *Sm* 16.9.1930, Kekkonen 2000a, s. 140–141; "Eksytysyritysten tarkoitus", *Mk* 25.5.1933; ""Isänmaallinen kansanliike" ja suomalaisuus", *Sm* 11.6.1933, UKEA. Synekdokeen käytöstä; ks. Palonen 1997.

²⁵⁷ "Juhlapuhe vihreällä viikolla", keväällä 1933, UKEA; "Oikeiston rappio", *Sm* 21.6.1933, Kekkonen 2000a, s. 213. Ks. myös Mylly 1989a, s. 307.

²⁵⁸ Jalannin kirje Kekkoselle 28.3.1930, UKA 1/3. Vrt. politikoinnista ja omasta politiikasta politikointina Palonen 2003, s. 489–494.

²⁵⁹ Teljon kirje Kekkoselle 27.11.1931, UKA 1/3.

²⁶⁰ Ks. VP 1934 ptk. II, s. 1317–1320; Hokkanen 1986b, s. 124.

Puolueet koettiin pitkään välttämättömänä pahana, jopa tuomittavina, vaikka käytännössä ne olivat välttämättömiä kansanvallan toimimisen kannalta, minkä myös Kekkonen vaalioikeutta käsitellessään tunnusti²⁶¹.

Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, miksi Kekkonen etenemistä puoluepolitiikkaan yritettiin jälkikäteen hänen tukijoidensa toimesta pehmentää. Niinpä Kekkonen esitettiin "joutuneen politiikkaan vahingossa". Myös Kekkonen itse selitti tuoreeltaan "joutumisella" puoluepoliittisen uransa alkua puolustaessaan omia poliittisia motiivejaan kirjeessään *Ilkan* päätoimittajalle, maalaisliittolaiselle monitoimimiehelle Artturi Leinoselle:

"Sitten kuin puolue joutui vastatuuleen, jouduin vasta aktiivisesti puolue toimintaan mukaan, varsinaisesti kesällä 1930 ja uudelleen Mäntsälän jälkeen."²⁶²

Kustaa Vilkuna kirjoitti Kekkos-myytin pohjustuksessaan *Urho Kekkonen* (1949) Kekkonen olleen 1930-luvun alussa "vain tavallinen maalaisliittolainen rivimies vailla aikomusta käytännölliseen poliittiseen toimintaan". Kekkonen juhla kirjassa Haavio jatkoi vuonna 1960 samalla linjalla kirjoittaen Kekkonen joutuneen kansanedustaksi sattumalta²⁶³. Eino S. Repo kirjoitti jopa vastoin saamaansa tietoa:

"Näihin asti [1932–1933] hän oli puolueessaan pysytellyt 'rivimiehenä', tosin tavallista voimakkaampana ja joissakin suhteissa aktiivisempanakin, mutta kumminkin ilman tietoista aikomusta pyrkiä varsinaiseksi poliitikoksi, jonka tie alalleen kulkee eduskunnan kautta. Askelen kohti eduskuntaa hän tuli kumminkin ottaneeksi – syystä jota voi sanoa sattumanvaraiseksi."²⁶⁴

Vaikka Kekkonen poliitikon uran liikkeellelähdössä oli mukana myös oma anoksena sattumaa, on Hillilän selvitys – joka oli suora vastaus Revon kysymykseen – hänen läheisen ystävänsä poliittisen uran liikkeellelähdöstä uskottava:

Repo: "No mikä käsitys sinulla on siitä, että koska hän rupesi noin vakavammin ajattelemaan tuota poliitikon uraa elämänurana."

Hillilä: "No kyllä minä luulen että se on ylioppilasajoilta asti. Saahan siinä kaunistella ja sanoa mitä hyvänsä, mutta kyllä asia on näin. En tiedä sopiiko se noin juhla julkaisuihin, mutta tosiasia on tosiasia."²⁶⁵

Valtiollisten asioiden hoitaminen ja valtiollisessa elämässä toimiminen olivat politiikan siveellisiä ilmauksia²⁶⁶. Kekkoselle "oikeaa politiikkaa" oli hänen puoluepoliittisen uransa alussa lähinnä aitosuomalainen valtiollisen kansanvallan mukainen toiminta, jota maalaisliitto harjoitti: "maalaisliitto on tähän mennessä"

²⁶¹ "Kommunistien estäminen pääsemästä eduskuntaan", *Sm* 22.5.1932, UKEA; ks. myös Anckar 1983, s. 163; Nousiainen 1991, s. 30.

²⁶² Kirje Leinoselle 6.11.1935, Kekkonen 2000a, s. 278.

²⁶³ Vilkuna 1949, s. 8; Haavio 1960, s. 34.

²⁶⁴ Repo 1960, s. 37. Ks. myös Sorvali 1975, s. 96–102.

²⁶⁵ Keskustelu ravintola Tornissa 16.2.1960, litteroitu versio, KVK 9:17, UKA.

²⁶⁶ Ks. Paasikivi 1934, s. 22–23, jossa hän kuvaili Suomen talouskehityksen jatkuvan, *ellei valtiolta ja politiikka toimenpiteillään pane mahdottomia esteitä edistyksen tielle*".

*sä ollut ainoa maamme puolueista, joka on valtiollisessa toiminnassa pannut tehokkaita sulkujia kommunismin leviämislle”; ”talonpoikaisväestö on kansanvallan paras tuki”; ”Maalaisliitto on talonpoikaisväestön valtiollinen yhteenliittymä”.*²⁶⁷

Politiikan tuli useimmiten julkilausutusti koitua koko valtion hyväksi. Käytännössä valtiollinen toiminta – laajemmassa mielessä – saattoi kuitenkin tapahtua vain sen eräänlaisen vastakohdan, puoluepolitiikan kautta²⁶⁸.

Kielikysymys ja Lapuan liikkeen laittomuudet vierottivat Kekkonen AKS:sta lopullisesti.²⁶⁹ Kun Kekkonen puoluepolitisoi, näki hän samaan aikaan puoluepolitisoituvan AKS:n oikeistosiiven valtiolle vaarallisena väärän politiikkakäsityksen omaksujana.²⁷⁰ Niinpä Kekkonen puoluepolitisoi tuessaan syyttikin ylioppilasnuorisoa väärästä politisoitumisesta:

”Kansa ei ole huomenna poliittisesti sitä, mitä ylioppilasnuoriso on tänään. Ja valitettavinta siinä on se, että nykyinen politisoitu ylioppilasnuoriso, jollei se vanhennuttuaan ja viisastuttuaan oivalla omaa asemaansa, mitä tietenkin on syytä toivoa, ei tule merkitsemään valtakunnalle sitä, mitä valtakunnalla on oikeus odottaa.”²⁷¹

Lähtiessään osaltaan toteuttamaan maalaisliiton politiikkaa hän näki uhkakuvana ylioppilasnuorison liikkeen kohti oikeistoa. Sen hän päätti pysäyttää²⁷². Kekkonen ollessa AKS:ssa seuran jäsenet eivät pyrkineet siirtymään ”ideologioineen” yhteen puolueeseen, vaan pyrkivät vaikuttamaan useissa suomalaisissa puolueissa. Vaikka AKS ei enää 1930-luvulla ollut leimallisesti opiskelijajärjestö, vaan akateemisen aikuisväestön liittoutuma, oli sillä kuitenkin edelleen voimakas vaikutus myös ylioppilasnuorison aatemaailmaan. AKS lähti tukemaan voimakkaasti IKL:n (puolue)politiikkaa, mikä huipentui vuoden 1936 eduskuntavaaleissa. Seura leimautui puoluepoliittiseksi toimiessaan yhden puolueen apurina.²⁷³

²⁶⁷ ”Juhlapuhe maalaisliiton vaalijuhliin syksyllä 1930”; ”Alustus maalaisliiton eduskuntaryhmässä 22.2.1934, UKEA; ”Puhe maalaisliiton puoluekokouksessa 28.4.1934”, Kekkonen 2000a, s. 250. Vrt. Kettunen 1986, s. 249–251; Hyvärinen 2003b, s. 88.

²⁶⁸ Nousiainen 1991, s. 30–31, 34, 47. Valtiollinen toiminta saattoi tarkoittaa myös toimintaa puolueissa. Vrt. Kekkonen 1934, s. 27.

²⁶⁹ Klinge & Harmo 1983, s. 165–166; Mylly 1989a, s. 276. Kekkonen ero AKS:sta tapahtui huomattavan julkisuuden saattelemana, koska *Ylioppilaslehdessä* oli 30.4.1932 52 henkilön eroilmoitus AKS:sta. Muita keskeisiä eroajia olivat esimerkiksi: Martti Haavio, Jussi Annala, L.A. Puntila ja Jussi Teljo, jotka muodostivat AKS:n oikeistolaiselle ryhmälle vastavoiman Kärki-yhdistyksessä.

²⁷⁰ ”Ylioppilasnuoriso ja kansanvalta”, *Ylioppilaslehti* 18:1930, UKEA.

²⁷¹ ”Mitä ylioppilasnuoriso tänään sitä kansa huomenna”, *Suomalainen Suomi* 2:1937, UKEA. Ks. hallitusten puoluepolitisoitumisesta 1930-luvulla Tiihonen 1990, s. 36.

²⁷² Vuoden 1934 alussa Hillilä varoitteli Kekkokosta siitä uhasta, jonka IKL parhaiten organisoituna puolueena luo, jos se kaappaa nuorison riveihinsä ja saa seuraavissa vaaleissa suuren kannatuksen. Hillilän mielestä olisi ”soma, jos maalaisliitto pääsisi kinttaana olostä kädeksi sen sisään ja saisi käyttää kinttaanaan toisia puolueita”. Hän suunnittelei myös voimatoimia IKL:a vastaan, mikäli se saadaan hajotettua kahtia, jolloin demokratiaan sopeutumaton osaa vastaan voitaisiin käyttää ”voimatoimenpiteitä”. Hillilän kirje UKK:lle 1.1.1934, UKA 1/2.

²⁷³ Eskelinen 2004, s. 356–357. Ks. myös Roiko-Jokela 2007.

Puoluevallan vaihtoehtona nähtiin 1930-luvun puolivälissä vahvojen ministereiden ja poliittisten päättäjien valta eli vahvojen hallitusten valta. Esimerkiksi valtio-opin professori K.R. Brotherus esitti *Mietinnössä eri vaalijärjestelmien vaikutuksesta eduskunnan kokoonpanoon ja tehtäviin* (1934) enemmistövaalien takaavan yksilöiden vahvemman aseman kansaa edustettaessa.²⁷⁴

Samantyyppistä ratkaisumallia ajoi myös Kekkonen vaalipohdinnoissaan, koska hän näki heikkojen hallitusten antavan liian vapaan liikkuma-alkan "kansanvallan vihollisille", jotka käyttivät "valtiollisia vapausoikeuksia" väärin. Vuoden 1933 vaalitaistelussa hän puhui keinoista, joilla oikeisto pyrkii pääsemään valtaan ja leimaamaan vastuullisia poliitikkoja:

"...ammattipoliitikoiksi" leimatuilla vastuunalaisilla valtiollisilla henkilöillä ei enään olisi mitään sanomista maan hallituksessa eikä lainsäädännössä, vaan heidän toimintansa tilalle tulisi "tuntemattomien miesten" kaikesta vastuusta pidättyvä politiikka, joka täydelleen tuhoaisi tästä maasta kansanvaltaisen parlamentarismen."²⁷⁵

Siten Kekkonen myös puolusti puoluepoliitikkoja epäpoliittisena esiintyvän oikeiston syytöksiltä vuoden 1933 vaaleissa. Kesällä 1934 maalaisliiton puoluekokouksessa hän vertasi poliittista elämää orkesteriin. Puheesta käy ilmi hänen näkemyksensä poliittisesta hajanaisuudesta ja "voimakkaan valtion" suosiosta:

"Samaten kuin orkesterissa kukin instrumenttilaji soittaa omaa säveltään, joka on rakennettu soittimen erikoislaatua vastaavaksi, samaten poliittisessä elämässä kukin ryhmä ja poliittinen yhteenliittymä toteuttaa omaa ohjelmaansa ja omia päämääriään, jotka vastaavat niitä pyrkimyksiä ja tarkoituseriä, joitten tulkiksi ja toteuttajaksi yhteenliittymä on syntynyt. ... Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että kaiken sen melun ja riidan ja vihankylvön keskeltä, jota poliittisen elämämme orkesteri esittää, voidaan kuulla yksi kaikille ryhmille yhteinen pohjasävel ... voimakas valtio."²⁷⁶

Kekkonen näki 1930-luvun edetessä politiikan yhä enemmän taisteluna, jota tuli käydä poliittisen eli valtiollisen vapauden saavuttamiseksi. Keinot poliittiseen taisteluun ja "valtiollisen vapauden" puolustamiseen tuli kuitenkin löytää laillisista menetelmistä. Kekkonen lievensi painotuksiaan vuosikymmenen lopulla, koska *Demokratian itsepuolustuksessa* esiintynyt sangen aggressiivinen demokratiamalli antoi ilmeisesti liian merkittäviä aseita hänen vastustajilleen.²⁷⁷

Vaikka Kekkoselle oli ominaista korostaa maalaisliiton yhteistä etua ajavaa "valtiollista toimintaa" (politiikkaa), löytyy erityisesti hänen vaalien aikaisista puheistaan ja lehtikirjoituksistaan piirre, joka korostaa myös hänen poliittikkansa voimakasta puoluesidonnaisuutta.²⁷⁸

²⁷⁴ Brotherus 1934, s. 60–63; Pohjantammi 2003, s. 402 mukaan.

²⁷⁵ "Kokoomuksen muodonvaihdokset", *Sm* 1.6.1933, UKEA.

²⁷⁶ Puheluonnos, UKA 21/5.

²⁷⁷ Ks. "Kansanvallan turvaaminen" 13.4.1936 Viipurissa, Kekkonen 1967a, s. 13: "Kun puhumme kansanvallan puolustamisesta ja siinä tarkoituksessa suoritettavista toimenpiteistä, tarkoitamme tietenkin laillisia toimenpiteitä." Vrt. Kettunen 1986, s. 251.

²⁷⁸ Hän myös yhdisti "koko maan" ja "maanviljelijän edun". "Juhlapuhe maalaisliiton vaalijuhliin syksyllä 1930"; vrt. *Mk* 30.5.1933, jossa Kekkonen kehotti äänestämään "ainoa valtiollista puoluetta", jonka pulantorjuntaohjelmaan voi luottaa. UKEA.

Lujan kansanvallan ja maalaiskansan puolesta

Kansanvaltaisuuden ohella Kekkoselle keskeinen käsite hänen puoluetoimintansa alkuvaiheessa oli oikeudenmukaisuus. 1920-luvulla se merkitsi hänelle lähinnä kieliolojen järjestämistä aitosuomalaisesti. Hän esitti oikeudenmukaisuuden, jonka hän johti ”kansan oikeuksista”, tunteena ja voimana, joita ”väärämielisinkään vallanpitäjä ei voi alistaa hirmu- ja pakkovallan” alle.²⁷⁹ Oikeudenmukaisuus-käsitteen ongelma oli sama kuin kansanvallalla eli sen nauttima yleinen suosio puolueiden keskuudessa.

Kansanvallan ja demokratian käsitteitä Kekkonen käytti samalla tavalla ristikkäin keskenään kuin valtiollisen ja poliittisen käsitteitä. Hän kirjoittikin keväällä 1934, että ”kansanvaltaisten piirien velvollisuus on tukea demokratian säilyttämisen tunnustavaa hallitusta”²⁸⁰. Maalaisliitto oli jo vuoden 1932 alussa ottanut lujan kannan ”tasavaltaisen, kansan valtavan enemmistön tahdon toteuttaman valtiomuodon” eli kansanvallan puolesta ja asettunut ”kansanvallan väärinkäyttöä ja valtion etujen vastaista toimintaa vastaan”²⁸¹.

Tuoreena maalaisliittolaisena Kekkonen puhui usein ”talonpoikaisen kansan” tahdosta. Hän teki loppukeväästä 1933 eduskuntavaaliretoriikassaan myös eron ”Suomen kansan” ja ”maalaisliiton tahdon” välille: ”Suomen kansa ei ole antanut maalaisliitolle mahdollisuuksia tehdä niin paljon maatalouden hyöväksi kuin sen nykyiset vaikeudet vaatisivat.”²⁸²

Hän ajoi voimalla kesän 1933 eduskuntavaaleissa ”talonpoikaisen kansanvallan asiaa”²⁸³. Hänen päävastustajansa oli sama, joka tuli olemaan koko 1930-luvun ajan – IKL. Määrätietoisesti vaaleihin lähtenyt Kekkonen viritteli vaalitaisteluhenkä maalaisliiton lehdissä syyttäen IKL:ää aineellisten etujen tavoittelusta, vääristä keinoista vallan tavoittelussa ja väärästä isänmaallisuudesta:

”Kun seuraa lähemmin päivästä päivään jatkuvaa ja yhä paisuvaa äärioikeistolaista kiihotusta, jossa kansakunnan kalleimmat henkiset arvot, uskonto ja isänmaa ovat alennettu poliittiseksi rihkamaksi, jolla yritetään vaihettaa valtaa ja aineellisia etuja ja saada talonpoikainen kansa hämätyksi näkemästä tämän vallantavoittelun todellista luonnetta, joka tarkoittaa virka- ja rahanvallan voittoa kansanvallasta ... Liioittelematta kommunismitvaaraa ja peloittelemalla alituisen sillä koettaa oikeistokumoukseen tähtäävä valheisänmaallinen liike eksyttää talonpoikaisväestöä, saadakseen tämän vapaaehtoisesti luopumaan jo saavutetuista valtiollisista oikeuksistaan ja parlamentarismista.”²⁸⁴

²⁷⁹ ”Kansamme eheyttäminen”, *Ylioppilaslehti* 1927:9; ”Lautamiehen lavitsalta”, *Suomen Heimo* 9:1930; ”Oikeudenmukaisuus kieliolojen järjestämisessä”, *Suomalainen Suomi* 1931:14, kaikki UKEA. Ks. myös Haavio 1960, s. 28; Uino 1985, s. 85.

²⁸⁰ ”Hallitus eduskunnan arvovaltaa heikentämässä”, *Lapin Kansa* 3.2.1934, UKEA.

²⁸¹ Maalaisliiton puolueohjelma 24.1.1932, Borg 1965, s. 225; Mylly 1989a, s. 278–279.

²⁸² ”Maalaisliitto ja pulan torjunta”, *Mk* 30.5.1933, UKEA. Ks. myös: ”Missä merkeissä vaaleihin?”, *Sm* 21.5.1933; ”Eksytysyritysten tarkoitus”, *Mk* 25.5.1933, UKEA.

²⁸³ Kekkonen ystävät osallistuivat kesällä 1933 aktiivisesti vaalikampanjaan. Esimerkiksi Antti Salminen puhui ystävänsä puolesta vaalipiirissä ja järjesteli puhetilaisuuksia. Hän raportoi kirjeissään, kuinka hyvin Kekkonen on otettu vastaan Viipurin maalaisliiton ”paikallisten kihojen” piirissä. Salmisen kirje UKK:lle 12.6.1933, UKA 1/3.

²⁸⁴ ”Eksytysyrityksen tarkoitus”, *Mk* 25.5.1933; ”Missä merkeissä vaaleihin?”, *Sm* 21.5.1933, UKEA.

Oikeistovallankumouksen vaaralla uhkaileminen oli ominaista Kekkonen vaalikirjoittelulle sekä vuoden 1933 että 1936 vaaleissa. Pula-ajan ja -liikkeiden varjostamassa vuoden 1933 vaalitaistelussa Kekkonen syytti IKL:ää jakamattoman vallan tavoittelusta, jolla tarkoitti liikkeen ”diktatuurisia pyrkimyksiä”²⁸⁵.

Hän esitti maalaisliiton isänmaallisimpana, valvutuneimpana ja kehityskykyisimpänä talonpoikaisväestöön pohjautuvan kansanvallan edustajana, joka käy kamppailua oikeiston edustamaa herra- ja rahanvaltaa vastaan. Niinpä Kekkonen kevät-kesän 1933 vaaliretoriikka kumpusi vielä luokkataisteluaargumentaatiosta, jonka mukaan aristokraattinen yläluokka on hallinnut talonpoikia (kansaa) liian pitkään ja pelkää menettävänsä valtansa talonpojalle eli maaseudun siveellishenkiselle kansanosalle. Kekkonen pyrki keräämään maalaisväestön äänet pula-Suomessa mahdollisimman täysimääräisinä maalaisliitolle:

”Maaseudun taloudellisen ahdingon tulisi yhdistää koko Suomen maakansa vaaleissa antamaan kannatuksensa sille puolueelle, joka eduskunnassa ja valtiolämässä ajaa maalaisväestön etuja ja puolustaa sen oikeuksia. Se puolue on maalaisliitto.”²⁸⁶

”... maalaisliitto yksinään talonpojan lipun kohottajana on julistautunut meillä paljon parjatuksi luokkapuolueeksi, mitä sekään ei ole sanan ahtaimmassa merkityksessä. ... Juuri puolueiden välityksellä kansalaiset voivat vaikuttaa vakaumuksensa mukaisesti valtiotaidon sovittamisessa ja kehityksen kulkuun.”²⁸⁷

”... maalaisliitto ... ei tule koskaan taisteluitta alistumaan oikeistolaisen herra- ja rahanvallan holhoukseen. ... Kun se [maalaisliitto] nyt vihdoinkin poliittisen järjestäytymisensä ja yhteenliittymisensä avulla on kilvoitellut itsensä tasa-arvoiseen asemaan toisten yhteiskuntaluokkien kanssa, ei se tule tästä asemasta luopumaan.”²⁸⁸

Kekkonen luokkataistelussa oli samalla kysymys myös puoluepolitiikan puolustuksesta, missä argumentoitiin oikeiston edustamaa harvainvaltaa vastaan sekä tuotiin esiin puolueiden oikeus vaikuttaa ensisijaisesti politiikan suuntaan²⁸⁹.

Luokkakysymys ei kuitenkaan säilynyt vaaleja lukuun ottamatta Kekkosella keskeisellä sijalla kansallisen identiteetin määrittäjänä²⁹⁰. Hän oli aitosuomalainen kielipoliitikko vielä silloinkin, kun aika oli ajanut sen ohi, eikä sillä päivänpolitiikan kannalta ollut enää keskeistä merkitystä. Poliittisen vastuun laajetessa laajeni myös Kekkonen kansakäsitys 1930-luvun lopulla.

Vaikka Kekkonen oli demokratia-käsitteen ensimmäisiä aktiivisista käyttäjiä Suomen politiikassa, palasi hän *Demokratian itsepuolustuksen* jälkeen takaisin käyttämään pääasiallisesti kotimaista kansanvallan käsitettä. Ilmeisesti sillä saattoi paremmin vedota talonpoikaiseen kansanosaan kuin ulkomaisella lainasanalla.

²⁸⁵ Jatkoissa hän varoitti nuorisoa IKL:n edustamasta ”pakkovallasta”; ”Yhtenäinen kansa – itsenäisyysiemme vankin turva”, *Kyntäjä* 1938:7, UKEA. Mylly 1989a, s. 291–306.

²⁸⁶ ”Juhlapuhe vihreällä viikolla 1933”, UKEA.

²⁸⁷ ”Puolueitten hävittäminen”, *Sm* 14.6.1933, UKEA.

²⁸⁸ ”Maalaisliittolaiset hereille!”, *Mk* 28.6.1933, UKEA.

²⁸⁹ Ks. myös Kekkonen 1934, s. 27 ”valtiollisten puolueiden” puolustaminen.

²⁹⁰ Ks. 1920- ja 1930-lukujen luokkapuoluekriittistä Suomessa Aarnio 2003, s. 440–445.

Vuoden 1933 lopulla Kekkonen eritteli puheessaan puoluetovereilleen eduskuntavaalitappion syitä. Tappion hän katsoi suureksi osaksi johtuneen IKL:n taktiikasta, jossa se pyrki voittamaan ja valtaamaan puolelleen maalaisväestön eli maalaisliiton perinteisen kohderyhmän²⁹¹. Hän vertasi Suomen tilannetta Saksaan, jossa Adolf Hitler onnistui taloudellisella pulaohjelmallaan valloittamaan kannattajikseen vaikeuksiin joutuneet talonpojat. Samankaltaisen kehityskulun hän halusi estää Suomessa ja kehotti puoluettaan ajamaan talousasioita päättäväisesti ja vasta toissijaisesti tukemaan kansanvaltaista politiikkaa. Kekkonen puheluonnokseen on lisätty kohta, jossa hän vaatii: *”Laitonta diktatuuria vastaan on nostettava laillinen kansanvallan diktatuuri”*.²⁹²

Kekkonen lujaan hallitusvaltaan ja enemmistövaalitapaan *Demokratian itsepuolustuksessa* kohdistuma vaatimus oli Kekkonen tuttavapiirissä tuolloin yleisemminkin esillä. Jussi Tamminen lähetti joulukuussa 1933 ”tekeleen”, jonka allekirjoittajaksi hän pyysi myös Kekosta. Tekeleen, joka koski valtiojärjestyksen epäkohtien korjaamista, suunnittelijoina olivat myös Jussi Teljo, Tauno Jalanti ja Antti Salminen.²⁹³

Epäkohtien korjaamiseksi vaadittiin eduskunnan valitsemista yhden miehen vaalipiireittäin enemmistövaaleilla, presidentin valitsemista kansanäänestyksellä, eduskunnan jäsenmäärän laskemista sataan, puheenvuorojen rajoittamista eduskunnassa ja neuvoa-antavan kansanäänestyksen käytäntöön ottamista. Lisäksi kannanotossa vaadittiin äänioikeusikärajan korottamista kunnallisvaaleissa, koska kunnallinen äänioikeusjärjestelmä suosii sellaisten piirien vaikutusvaltaa, jotka eivät tunne riittävästi vastuuta.²⁹⁴

Kekkonen pohti ystäviensä – erityisesti taktikkonsa Hillilän – kanssa, mitä maalaisliiton olisi tehtävä poliittisesti kärjistyneessä tilanteessa. Kekkonen loppuvuonna 1933 esittämään kysymyksen demokratiaa puolustavista toimintamalleista Hillilä vastasi:

”Kysymyksesi pani minut punomaan päätä pahan kerran. Selvittelisin ensiksi itselleni tämän[]demokratian. Olemmeko me kulttuurilipilaareja patkulien tapaan? Taikka toisin kysyen, aseteammeko valtion etusijalle vai annammeko sen etusijan yksilön vapaudelle y.m. asioille. Pidämmekö oikeana ajatusta lujasta valtiovallasta, jolla on oikeus vaatia yksilöltä kaikki. ... meidän valtiokäsityksemme poikkesi sangen paljon patkulilaisesta. ... on seuraava kysymys, voimmeko saavuttaa silloisen ajatuksemme demokraattisen järjestelmän turvin? Tähän kysymykseemme, olen minä puolestaan vastannut myöntäen, joskin erinäisin varauksin: Demokratian viat ja virheet on saatava pieniksi ja hallitusvalta mahdollisimman lujaksi. ... Maalaisliiton on ehdottomasti ja selvästi kannatettava kaikkia pyrkimyksiä, jotka lujittavat hallitusvaltaa ja korottavat hallituksen auktoriteettia.”²⁹⁵

²⁹¹ Ks. pulavuosista ja maalaisliiton ”pula politiikasta” Hokkanen 1986b, s. 77–91.

²⁹² Puheluonnos päivätty 4.12.1933, UKA 21/5.

²⁹³ ”Kehoitus yhteistoimintaan eräiden valtiojärjestyksemme epäkohtien korjaamiseksi.” Kirje UKK:lle 16.12.1933 ja liite, UKA 1/3.

²⁹⁴ Ibid. Kekkonen käytti Martti Haavion ja Kustaa Vilkunan todistuksen mukaan huomattavasti Jussi Tammisen muistiinpanoja ja hänen kanssaan käymiään keskusteluja hyödykseen kirjoittaessaan *Demokratian itsepuolustusta*, jopa siinä määrin, että Tamminen suuttui Kekkoselle. Keskustelu Tornissa 22.2.1960, KVK 9:17, UKA.

²⁹⁵ Hillilän kirje UKK:lle 22.12.1933, UKA 1/2.

Hillilän pohdinnoissa oli tärkeää eronteko ”patkuleihin” eli porvariliberaaleihin (edistyspuolue), jotka kilpailivat maalaisliiton kanssa äärioikeiston vastaisilla ohjelmillaan²⁹⁶. Hillilän strategian mukaan maalaisliiton ei kannattanut lähteä hallitukseen ennen kuin sen järjestövoima olisi tarpeeksi suurta. Hän oli huolestunut, koska IKL:n aktiivinen toiminta kiinnosti nuorisoa, jonka kautta liikkeen voima näytti kasvavan myös tulevaisuudessa. Kirjeenvaihdosta näkyy, että vaihtoehtoja punnittiin monipuolisesti.

Hillilä heitti harkittavaksi myös ajatuksen kansanliikkeen kanssa tehtävästä yhteistyöstä, jos se muuttaa kurssiaan vasemmalle ja maalaisväestön hyväksii²⁹⁷. Jos näin kävisi, olisi Hillilän mielestä pitänyt tutkia ”*il principeä*” uudelleen, jotta voitaisiin menetellä oikein. Lopulta hän päätyi suosittelemaan Kekkoselle suuren yhteiskuntareformin ajamista, joka saisi maaseudun joukot puolelleen ja IKL:n ymmälle.²⁹⁸ Näitä neuvoja Kekkonen ei kuitenkaan tulevassa IKL:n vastaisessa taistelussa uskonut, vaan kävi taistoon juuri demokratian ja isänmaallisuuden käsitteillä.²⁹⁹

Parlamentarismia ja vallan jakautumista koskeviin kysymyksiin Kekkonen ei ottanut juurikaan kantaa. Helmikuussa 1934 Kekkonen kirjoitti hallituksen ja eduskunnan suhdetta sivuavan katsauksen. Vaikka Kekkoselle oli ominaista korostaa vahvojen hallitusten tarpeellisuutta, ei hän kuitenkaan voinut hyväksyä sitä, että hallitus – jossa maalaisliitto oli alakynnessä – toimii vastoin eduskunnan tahtoa, koska se ”*riistää pohjaa eduskunnan arvovaltalta*”.³⁰⁰

Kekkonen tukieksaan parlamentarismia katsoi sen tukevan kansanvaltaista järjestystä. Parlamentarismien tukijat olivat kuitenkin vähissä. Suomen sotia edeltävää poliittista järjestelmää ei kannatakaan kuvata sen oikeudellisen muodon kautta. Poliittinen toiminta erkani (oikeudellisen muodon ohella) parlamentaarista ihanteista, kuten Tuttu Tarkiainen toteaa väitöskirjassaan *Tasavallan presidentin asema Suomen parlamentaarisessa hallitusjärjestelmässä* (1938).³⁰¹

Kun verrataan Kekkoson vaalitekstejä vuoden 1936 eduskuntavaaleissa kolme vuotta aikaisempiin, voidaan havaita, että hän ei enää vetoa kansanvaltan puolustuksessaan niin voimakkaasti kuin aiemmin luokkatematiikkaan.

²⁹⁶ Myös Jussi Tamminen kirjoitti joulukuussa 1933, että olisi psykologisesti tärkeää saada nopeasti esille valtiojärjestystä koskeva julkilausuma, ennen kuin ”patkulilaiset” ehtivät saada omansa esille. Kirje UKK:lle 16.12.1933, UKA 1/3. Vrt. patkuliksi nimittämisestä Hokkanen 1986b, s. 77.

²⁹⁷ Paasikivi taas pelkäsi tuolloin IKL:n menevän vasemmalle. Polvinen 1992, s. 166–167.

²⁹⁸ Ibid. Hillilän linjauksissa IKL:n heikko kohta oli sen taloudellisissa linjoissa. Demokratian ohjelmakysymyksillä ja isänmaallisuudella sitä vastaan ei hänestä kannattanut käydä, mutta suurilla maalaisväestöä yhdistävillä kysymyksillä kannatti iskeä. Näitä neuvoja Kekkonen ei kuitenkaan tulevassa IKL:n vastaisessa taistelussa uskonut, vaan kävi taistoon juuri demokratialla ja isänmaallisuudella. Keskustelu ravintola Tornissa 16.2.1960, litteroitu versio, KVK 9:17, UKA.

²⁹⁹ Maalaisliiton eduskuntaryhmälle Kekkonen painotti talousohjelman tärkeyttä 22.2.1934. Hänen mielestään maalaisliiton oppositio oli saamatonta ja sen tuli saada korot alas ja maataloustuotteiden hinnat ylös, jonka jälkeen oli vasta käytävä kansanvallan lujittamiseen ja IKL:n kukistamiseen. UKEA; ks. myös Kangas 1998, s. 229.

³⁰⁰ ”Hallitus eduskunnan arvovaltaa heikentämässä”, *Lapin Kansa* 3.2.1934, UKEA.

³⁰¹ Ks. myös Palonen 1983, s. 122; Tiuhonen 1990, s. 32; Nousiainen 1991, s. 81.

IKL:n syyttäessä ohjelmassaan ja vaalisanastossaan kilpailijoitaan ”puoluemielestä” ja vaatiessa ”todellisen kansanvallan” toteutumista, Kekkonen jatkoi puoluepolitiikan puolustustaan kansanvallan kannalta tarpeellisenä ja toi aktiivisesti esiin IKL:n omaa puolueluonnetta ja sen ”vallansiirtotavoitteiden” vaarallisuutta muiden puolueiden edustaman parlamentarismien kannalta:

”... ikl on vesittänyt vastuuperiaatteen alleviivaamiseksi kaiken yhteistoiminnan ensimmäisenä elinehtona. ... joka nykyisen valtiollisen systeemin aikana on täytettävä ja joka täytetään vieläpä paljon parjatussa puolue-elämässään.”³⁰²

”... tuo julmistunut huuto [IKL:n] puolueiden hävittämisestä on maalaisliitolle hyödyksi. Se kaikuu varoituksen äänenä jokaisen maalaisliittolaisen korviin ja se auttaa meidän vaatimattomissa ja hiljaisissa puitteissa suoritettavaa vaalitoimintaamme.”³⁰³

Kekkonen esitti maalaisliiton puoluekokouksessa Viipurissa keväällä 1936 eräänlaisen *Demokratian itsepuolustuksen* päivityksen, jossa ’demokratia’ korvattiin ’kansanvallalla’. Puheessaan hän korosti suomalaisen kansanvallan pitkää – maalaisväestöön nojautuvaa – historiaa, jota äärioikeisto uhkasi. Tätä uhkaa vastaan maalaisliiton oli pystyttävä puolustautumaan. Kekkonen kansanvallan puolustus kuului perustuslakia myötäillen: ”*valtiovalta on säilytettävä kansalla*”.

”Maalaisliittolaisen kansanvallan” nostatuksessaan Kekkonen puhui jälleen käytävästä valtiollisesta taistelusta, jossa kansanvallan oikeaa merkitystä pyritään hämärtämään. Samoin hän korosti ”*kansanvallan nimissä harjoitetun valtion etujen vastaisen toiminnan ehkäisyä*”. Hän painotti diktatuuriliikkeiden taktiikkaan kuuluvan, että ne käyttävät hyväkseen kansanvallan vapauksia ja vieläpä painottavat niitä itse.³⁰⁴

Oikeiston perinteisesti vaatiessa ”lujaa hallitusvaltaa” ja keskustan sekä SDP:n vaatiessa ”valtiollista kansanvaltaa”, Kekkonen rakensi *Demokratian itsepuolustuksessa* omaleimaisen lujan kansanvallan -ohjelman, jonka kautta hän avasi politiikan mahdollisuuksia³⁰⁵.

Profiloituessaan maalaisliiton demokratian puolustustaistelun ja äärioikeiston vastaisuuden ruumiillistumaksi Kekkonen esitti määrätietoisesti IKL:n lakkautuksen poliittisena mahdollisuutena. Kekkonen ohjelma konkretisoitui IKL:n lakkautusyrityksessä marraskuussa 1938.³⁰⁶

³⁰² ”Kansanvallan turvaaminen”, 13.4.1936 Viipurissa, Kekkonen 1967a, s. 18.

³⁰³ ”IKL:n suuriääninen vakuuttelu”, *Mk* 9.6.1936, UKEA.

³⁰⁴ Kekkonen 1967a, s. 9–11. Ks. maalaisliittolaisesta ”talonpoikaisen historian” vaalimiehestä; Mylly 1989, s. 41; Nousiainen 1991, s. 81.

³⁰⁵ Sosialidemokraattien ja poliittisen keskustan ”valtiollisen kansanvallan” erilaisista piirteistä; ks. H. Soikkanen 1968; T. Soikkanen 1984; Kettunen 1986.

³⁰⁶ Sen epäonnistuminen oli rankka pettymys maalaisliittolaisille. Myös presidentti Kyösti Kallio pettyi pahasti. Epäonnistumisen jälkeen Kekkonen puhui IKL:n vastaisesta demokratiaitaistelustaan yhteisenä maalaisliittolaisena yrityksenä. Kekkonen ohella myös muut vasemmistomaalaisliittolaiset – erityisesti Uuno Hannula ja Juhani Leppälä – profiloituivat äärioikeiston vastustajina. Muutoin maalaisliiton keskuselimet eivät tunteneet suurta missiota lähteä lakkauttamaan IKL:a. Ks. Mylly 1983, s. 231–232; Hokkanen 1986b, s. 225–228; P. Jussila 2005, s. 96–99; Roiko-Jokela 2007.

Demokratian puolustuspuheenvuorot

Urho Kekkonen piti lokakuussa 1933 Kärki ry:ssä puheen demokratian luonteesta. Pian puheen jälkeen Kekkonen alkoi luonnostella käsikirjoitusta demokratian itsekritiikistä. Nopeasti kyhätty käsikirjoitus ilmestyi helmikuussa 1934. Se ei myynyt paljon, mutta sai runsaasti huomiota ja vastakaikua poliittisissa ja yliopistopiireissä Suomessa.³⁰⁷

Kekkonen poliittisen pamfletin, *Demokratian itsepuolustuksen*, perussanoma oli, että demokratian on kyettävä puolustamaan itseään uhkatekijöitä vastaan. Kekkonen kirjassessa edustama demokratiakäsitys on osaksi ymmärrettävissä oikeistokaappauksen uhan varjossa tuotetuksi³⁰⁸.

Kekkonen oli epäilemättä aidosti huolissaan kansanvallan selviytymisestä 1930-luvun alkupuolella. Poliittisen opportunistin kannalta olisi varmasti ollut käytettävissä helpompiakin teitä kulkea kohti eduskuntaa ja poliitikon uraa kuin laajamittaisen demokratian puolustamiskonseptin kautta. Päästyään kansanedustajaksi ja etenkin sisäministeriksi Kekkonen päätti toteuttaa pamfletissa julkilausumaansa poliittista ohjelmaa.³⁰⁹

Toisaalta on otettava huomioon, että Kekkonen tarvitsi vuoden 1933 eduskuntavaalien jälkeen vielä poliittisen profiilinsa kohotusta, mitä huomiota herättävä poliittinen kiistakirjoitus toisi mukanaan. Kun tiedetään Kekkonen sanomisen särmä ja kirjallinen kyvykkyys, voidaan olettaa, että hän tietoisesti pyrki työstämään teoksen, joka aiheuttaisi voimakasta julkista polemiikkaa. Se on otettava huomioon myös pamfletin sisältöä tarkasteltaessa.

Kekkonen ensisijainen poliittinen vastustaja oli Lapuan liikkeen perillinen IKL, jonka totalitaristisia pyrkimyksiä vastaan pamfletti suunnattiin. Kekkonen retorisenä strategiana oli legitimoida kansanvalta ja kansanvaltaisuus poliittisen keskustan (maalaisliiton) ominaisuudeksi, joka oli luonteeltaan isänmaallisen demokratian ydin. Hän katsoi sekä äärimmäisen oikeiston että vasemmiston edustavan epädemokraattisia ja ei-kansanvaltaisia voimia, niinpä Kekkonen pyrki osoittamaan niiden toiminnan epäisänmaalliseksi. Se ei ollut varsinkaan IKL:n tapauksessa lainkaan ongelmatonta – etenkin käsitteellisesti.³¹⁰

³⁰⁷ Kekkonen 1972b, s. 21, 24–25; Uino 1985, s. 328–331. Vrt. Repo 1960, s. 40.

³⁰⁸ Vrt. Kekkonen 1972b, s. 26.

³⁰⁹ Hillilä luuli Kekkonen suostuneen porvarilliseen kokoomushallitukseen tämän päästyä kansanedustajaksi. Hän piruili kysymällä, saatiinko oikeistolainen hapatus istutettua Kekkonen viikossa ministerintuolin avulla ja pitkö tahraton maine välttämättä pilata. Seuraavassa kirjeessä Hillilä pyysi anteeksi purkaustaan, koska oli väärin epäillyt Kekkonen ”radikaalisuutta” eli ideologisuutta hallitusasiassa. Hän kehotti pitämään radikaalisuuden tulta yllä, koska hänen mielestään Kallio oli ”suuri opportunisti”. Hillilä mukaan maakunnasta ei välitetty taktiikoista, vaan ohjelmakysymysten hoitamisesta. Hän painotti, että hallitus on ”väliaste”, jonka avulla tulee oikeiston määräysvalta loppumaan. Sen jälkeen siirrytään maalaisliiton ja sosialidemokraattien sekahallitukseen, joka yhteisvoimin nujertaa oikeiston. Kehityksen päässä hän näki maalaisliiton ja SDP:n kiistelevän kannatuksesta. Hillilän kirjeet UKK:lle 3.10.1936; 6.10.1936, UKA 1/2. Ks. myös UKK:n kirje Hillilälle 1.9.1936, UKA 1/2. Kallion hallitus ymmärrettiin tuolloin yleisesti väliaikaisratkaisuksi. T. Soikkanen 1984, s. 106.

³¹⁰ Vrt. isänmaallisuuskäsityksistä Kekkonen 1934, s. 39, 48–50; Uola 1982, s. 84–89.

Suhdettaan väitöskirjaansa Kekkonen on sivunnut vain ohimennen. Teoksessa *Vuosisatani* (1981), joka on Paavo Haavikon – Jorma Keräsen keräämän materiaalin ja tekemien Kekkonen haastattelujen pohjalta – koostama teos, Kekkonen kuvaa väitöskirjatyötään. Hän kertoi etenkin matkoistaan Saksaan vuosina 1931 ja 1932. Kuitenkin teoksessa kuvataan enemmän Saksan levotonta yhteiskunnallista ilmapiiriä ja verrataan sitä suomalaiseseen äärioikeiston liikehdintään kuin varsinaista väitöskirjatyötä.³¹¹

Berliinistä maaliskuussa 1932 kirjoittamista kirjeistä vaimolleen Sylville purkautuu Urho Kekkonen huolestuneisuus ja voimattomuus Saksaan saakka kantautuneista Suomen äärioikeiston vallankaappausuhusta³¹². Lopulta – kapinan jo rauettua – Kekkonen palasi etuajassa Suomeen, kun pääministeri J.E. Sunila pyysi hänet Helsinkiin kapinatutkimuksia varten³¹³.

Rakas Häiskä (1997) ja *Sanka-rillinen Känä* (2000) teoksissa esiintyvissä Kekkonen kirjeenvaihdosta ja Urhon taskukalenterimerkinnöistä käy parhaiten ilmi väitöskirjaprosessi, milloin ja millä intensiteetillä Kekkonen väitöskirjaansa teki. Tohtorin arvoon liittyi Kekkoselle myös sen symboli- ja välinearvo. Tohtorin arvon tarkoituksena oli tukea poliittista uraa ja lyhyellä tähtämellä hyödyntää statusarvoa vuoden 1936 eduskuntavaaleissa.³¹⁴

Niin *Demokratian itsepuolustuksen* kuin väitöskirjan suhteen ei voida osoittaa, mitkä Kekkonen näkemyksistä syntyivät minäkin ajankohtana. Tästä seuraa, että on tyydyttävä tarkastelemaan teoksia niiden julkaisuajankohdasta käsin. Lisäksi on otettava huomioon väitöskirjan tieteellis-normatiivinen luonne, jonka vuoksi pitkälle meneviä poliittisia johtopäätöksiä siitä ei voida tehdä. Kuitenkin väitöskirja sisältää sellaisia yhteiskunnallisesti mielenkiintoisia näkemyksiä, joita voidaan verrata Kekkonen 1930-luvun käsityksiin.

Väitöskirjan hyväksymiseen liittyi myös poliittisluontoinen yksityiskohta, kun Kekkonen IKL:ään kuulunut vastustaja, kansanedustaja Bruno Salmiala yritti lainopillisen tiedekunnan professorina käyttää asemaansa hyväkseen hidastaakseen väitöskirjan hyväksymistä. Salmialan motiivina oli ilmeisesti estää Kekkonen pääsy eduskuntavaalitaisteluun tohtorina.³¹⁵

³¹¹ Ks. Kekkonen 1981, s. 220–232. *Vuosisatani* -teoksen kokoamistyön vaiheista ja kokojista; ks. KVK.

³¹² UKK kirjoitti: ”arvaat, että nyt on tuntunut pitkältä aika, kun ei ole saanut tietoja Suomesta. ... Voi jumalauta, kun tuntuu vaikealta istua täällä, kun siellä voisi olla jotenkin avuksi. Nyt voisi (en minä vaan jyrkkä hallitus) lopettaa sen hullun poliittisen kiihotuksen ja etuilun ja tuntuu kun siellä ei kyettäisi. Siellä nyt olisi pitänyt olla”. Kirje Sylville 2.3.1932, Kekkonen Urho & Sylvi 1997, s. 184. Kekkonen epäili myös EK:a juonittelusta ja halusi vaihtaa johtaja Esko Riekin Hillilään; ks. Lackman & Sirvio 1999, s. 34–35.

³¹³ Urhon kirje Sylville 30.3.1932 Berliinistä, Kekkonen Urho & Sylvi 1997, s. 200.

³¹⁴ Kyösti Skyttän mielestä Kekkonen väitöskirjan kirjoittaminen oli väkinäistä, koska motivaatio oli heikko ja muuta puuhaa oli paljon. Lakitieteen tohtorin arvon saavuttuaan Kekkonen tieteelliset ambitiot sammuiivatkin. Kekkonen oli luonteeltaan enemmän ”homo politicus” kuin tiedemies. Jo Kekkonen aiemmassa lakimiehen urassa oli nähtävissä sen instrumentaalisuus. Skyttän mielestä paljastavaa on, että Kekkonen hakeutui jo nuorena lakimiehenä hallintotehtäviin. Skyttä 1980, s. 59–60.

³¹⁵ Ks. Kekkonen 2000a, s. 287. Juhani Suomen näkemyksen mukaan väitöskirja oli ainoastaan akateeminen oppinäyte, joka sisälsi laajan teoreettisen ja käytännöllisen osan.

Demokratian itsepuolustus

Demokratian itsepuolustuksessa Kekkonen itsepuolustuksen sijaan hyökkäsi aggressiivisesti ja avoimesti sosialismia, kommunismia ja fasismia vastaan. Pamfletissa purevan kritiikin kohteena olivat myös liberalistiset opit, etenkin niiden tuottama vapauskäsitys. Kekkonen katsoi, että liberalistiset opit antavat elintilaa ja selviytymismahdollisuuksia totalitarismiin pyrkiville järjestelmille ja ovat siten vahingollisia sekä vaarallisia demokraattisen valtion kannalta. Kekkonen hyökkäysrintaman piikki oli kohdistettu IKL:ää vastaan, mutta samalla kun Kekkonen syytti sitä epädemokraattisuudesta, antoi hän aggressiivisella demokraatiomallillaan poliittisia aseita myös vastustajilleen.

Eduskunnassa IKL ivasi tuolloin vielä puoluepoliittisesti melko tuntematonta Kekosta kovin sanoin. Liike oli keväällä 1934 ahdingossa, koska eduskunnassa käsiteltiin yhdistyslain muuttamista, niin sanottua puserokieltoa, joka merkitsi välittömästi sen tunnusten kieltämistä, mutta myös puolueen liikku-
mavaran supistumista. IKL:n strategiana keskustelussa oli osoittaa, että se ei ole luonteeltaan epädemokraattinen, vaan poliittinen keskusta vie itsensä demokra-
tialta umpikujan puserokiellolla. Maalaisliiton vastaisessa demokra-
titaistelussa IKL:n K.R. Kares löysi aseet *Demokratian itsepuolustuksesta*:

”Luekaa hallitussihteeri Kekkonen, maalaisliittolaisen äsken kirjoittama teos ``Demokratian itsepuolustus`` (ed. Räisänen: Ei ole Jumalan sanaa), niin näette siinä minun ymmärtääkseni aivan selvästi kuvattuna, mihinkä se tie, johon te nyt lähдете, mihinkä se vie ... Jos te tahdotte nähdä nykyisen demokratian, turmellun demokratian, pilkkaa, avatkaa tämä maalaisliittolaisen Kekkonen kirja. Sen pahempaa demokratian pilkkaa ei todellakaan voi nähdä.”³¹⁶

Kares halusi todistaa, että eduskunta tulee tekemään epädemokraattisen ratkaisun viedessään demokratian sen ”*jyrkimpään vastakohtaan, sen todelliseen saastumiseen, diktatuuriin*”³¹⁷. Yrittäessään osoittaa Kekkonen epädemokraattisuuden myös Kares käytti kielellistä asymmetriaa. Myös IKL:n Reino Ala-Kulju pyrki osoittamaan, että maalaisliitossa on vallalla *Demokratian itsepuolustuksessa* esiintyvä ”demokratian diktatuurin” -ajattelutapa. Diktatuurihaaveet tulivat siis keskustan, eivät IKL:n taholta.³¹⁸

IKL:n kantana oli, että se edusti Suomessa ainoaa oikeaa demokratiaa ja muut puolueet olivat väärän demokratian asialla, koska ainoastaan IKL kannatti korporatiivisella järjestelmällä todellista demokratiaa ”pahan puoluevaltaisuden” sijaan³¹⁹. Toisaalta liike pyrki käyttämään Kekkonen pamflettia hyväk-

Suomen mukaan juuri teoreettisesta osasta on myöhemmin tehty liian pitkälle meneviä päätelmiä, kun on korostettu Kekkonen täsmentäneen siinä yhteiskunnallisia näkemyksiään. Suomi 1986, s. 19–20.

³¹⁶ Kares eduskunnassa 13.3.1934. VP 1934 ptk. I, s. 680–681.

³¹⁷ Ibid.

³¹⁸ Ala-Kulju eduskunnassa. VP 1934 ptk. I, s. 704–706.

³¹⁹ Uola 1982, s. 70–78; Aarnio 2003, s. 444–445. Puolueissa pelättiin yleisesti vuosina 1933–1934, että IKL pystyisi lisäämään kannatustaan maalaisväestön piirissä. Ks. T. Soikkanen 1984, s. 51.

seen myös legitimoidessaan omaa kielipoliittista ja SDP:n vastaista taisteluaan. Ala-Kulju vetosi *Demokratian itsepuolustukseen* kielitaistelussaan ruotsalaista kansanpuoluetta vastaan, koska pamfletissa kritisoitiin aitosuomalaiseen tapaan ruotsalaisten ”kieroa taktiikkaa” liittoutua SDP:n kanssa.³²⁰

Kares oli eduskunnassa helmikuussa 1934 syyttänyt liberalismia syövän itsensä diktatuuriin, koska se ”mielivallalla ja diktatuurilla kukistaa niitä uusien elämän tuulahduksia, jotka käyvät kansakuntien sielun ja sydämen lävitse”³²¹.

Kareksen puheenvuoro tarkoitti, että IKL ”pelkäsi” liberalismia diktatuuria, joka antaisi hallitukselle valtuudet lakkauttaa IKL. Näin ollen näkemys oli täysin vastakkainen Kekkosen näkemykselle, koska hän pelkäsi liberalismia mahdollistavan IKL:n tai muun ”epäkansanvaltaisen” puolueen valtaannousun. Toisaalta myös SDP:n K.H. Wiik pelkäsi, että kiihotuslakia voitaisiin käyttää heitä vastaan, vaikka se muutoin lakia IKL:ää vastaan kannattikin. Wiikin pelkona oli siis, että poliittinen keskusta määrää lakien sisällöstä, tulkitsee niitä ja soveltaa niitä käyttöön, kuten 1920-luvulla oli tehty.³²²

Pamfletin aikalaisarviot

Maalaisliiton lehdet arvostelivat *Demokratian itsepuolustuksen* luonnollisesti nopeimmin ja suopeimmin ylistäen arvioissaan hallitussihteerin Kekkosta. Hillilä arvosteli kirjan ensimmäisenä, koska oli ollut tiiviisti jo sen tekemisessä mukana. Hillilän mukaan oli ”demokratian sanan lausumisella ollut samanlainen vaikutus kuin punaisen vaatteiden näyttämällä härelle”.³²³

Karjalan Maan Antti Kukkosen mielestä tuomari Kekkonen teki ”verrattoman palveluksen” selvittäessään kansanvallan, liberalismia ja diktatuurin sisällön³²⁴. *Ilkan* Urmakka eli Urho Kittilä tyytyi referoimaan ja välikiihtoksilla ylistämään pamflettia³²⁵. Kekkosen ystävä ja politiikan keskustelukumppani Aaro Pakaslahti kommentoi *Demokratian itsepuolustusta* Berliinistä huhtikuussa 1934. Hänen mukaansa asiat oli sanottu siinä ”ihan pilkulleen”³²⁶.

Siinä missä maalaisliittolaiset lehdet kuvasivat pamflettia palveluksen tekemisenä demokratialle ja demokratian oivallisena sisällön erittelynä, puolueen poliittiset vastustajat kiinnittivät huomion sen epädemokraattisuuteen. *Ajan Sanan* Rauno G. Kallia kuvasi teosta tendenssikirjaksi. Hänen mielestään siihen kannatti kuitenkin tutustua, koska kirjan kautta saataisiin kuva pelosta ja menettelytavasta, jolla valtiovalta käy IKL:ää vastaan.³²⁷

³²⁰ VP 1934 ptk. I, s. 704–706; vrt. Kekkonen 1934, s. 67–71.

³²¹ Kares 5.2.1934 eduskunnassa. Hallituksen esityksestä yhteiskunnalle vahingollisen kiihotuksen kieltämisestä. VP 1934 ptk. I, s. 81–85.

³²² Wiik 5.2.1934 eduskunnassa. VP 1934 ptk. I, s. 87–89.

³²³ Hillilän arvio kirjasta oli luonnollisesti ylistävä. *Lapin Kansa* 1.3.1934, UKA 21/4.

³²⁴ *Karjalan Maa* 8.3.1934, UKA 21/4.

³²⁵ *Savon Sanomat* 13.3.1934; *Ilkka* 14.3.1934; *Mk* 17.3.1934, UKA 21/4.

³²⁶ Pakaslahti UKK:lle 5.4.1934. Pakaslahti lähetti Saksassa toimiessaan myös Kekkoselle tietoa Saksan tilanteesta: esimerkiksi kansallissosialistien maatalousohjelmasta. Kirje UKK:lle 24.6.1934, UKA 1/3.

³²⁷ ”Epädemokraattista” 6.3.1934, UKA 21/4.

J.J. Snellman kuvasi puheessaan Pukkilassa 18.3.1934 Kekkosta vähättelevästi entiseksi korkeushyppääjäksi ja uudeksi valtiomieheksi, jonka uutena lajina on kansanvallan puolustaminen tyrannialla. Snellmanin mielestä Eestin demokratia puolusti itseään samoin. Yhtymäkohdat Konstantin Pätsin Virossa 12.3.1934 julistamaan demokratian poikkeustilaan löytyivätkin helposti.³²⁸

IKL:n *Ajan Suunta* politisoi – odotetusti – Kekkonen kirjan. Pamfletin käsittelyn varjolla se kuitenkin kävi enemmänkin vyörytykseen marxilaisia kuin Kekkonen pamflettia kohtaan. Lehti ilmaisi olevansa ”todellisen demokratian” kannalla sosialidemokraattien kanssa liittoutunutta puoluedemokratiaa vastaan. Niinpä lehti syytti Suomen valedemokraatteja Eestissä toteutetun ”todellisen diktatuurin” ihailusta. Kekkosta ei erikseen mainittu, mutta lehdessä viitattiin kirjaan Kekkonen konsteina, minkä Kekkonen alleviivasi tekstistä.³²⁹

Kirjasen nopeasti saama huomio ja Kekkonen tunnettuus ilmentyy *Suomen Heimon* huhtikuun alun kritiikissä, jonka mukaan kirja oli jo kuuluisuutta saavuttanut. Tällä kertaa Kallia kuvasi Kekkosta AKS:n piirissä hyvin tunnetuksi ”puoluepoliitikoksi”. Puoluepolitiikointiin viittaamalla haluttiin lyödä negatiivinen leima myös kirjaan. Kallian mukaan kirja oli pikemmin retki keskustadiktatuuriin kuin demokratiaan. Hänkin yhdisti Kekkonen vaatiman demokratian velvollisuuden taistella demokratiaa vastustavia liikkeitä vastaan Eestin tapahumiin, jossa Päts ja ”hallitusmiehet” olivat ryhtyneet demokratian itsepuolustukseen. Niinpä hän näki kirjan vaatimukset diktatuurina.³³⁰

Suoran puoluepolitiikan ulkopuolella pamfletin teoreettista antia käsitellessä kiinnitettiin lähinnä huomiota sen demokratia- ja liberalismikäsitykseen. *Herää Suomi* kuvasi Kekkosta suurimman porvarillisen puolueen terävapäisimpänä miehenä, joka kuitenkin oli sekoittanut ’liberalismin’ ja ’demokratian’:

”Demokratia on suoranaisen käännösanansa, kansanvallan mukaan kansan itsehallintoa s.o. kansan välillistä tai välitöntä vaikutusta hallitsevan valtiovallan edesottamuksiin, kun taas liberalistinen vapausajatus pyrkii laajentamaan yksilön toimintavapautta yhteiskunnassa hallitsevan valtiovaltaa ohjaavan ja säättävän vaikutuksen kustannuksella. Siis kokonaan kaksi eri asiaa.”³³¹

Sen sijaan *Ylioppilaslehdessä* ”Kveeni” eli Antero Manninen näki liberalismia ja kansanvallan eroavaisuuksien tarkastelun oikeaan osuneena, mutta kritisoi maalaisliittolaista kansanedustajaehdokasta huonosta historian tuntemuksesta ja valtiotieteellisen sanaston harhaanjohtavasta käytöstä. Hänen mukaansa esimerkiksi monarkiaa ja kansanvaltaa ei voinut käyttää toistensa vastakohtina. Hän kiinnitti myös huomionsa ”demokratian” epäjohtonmukaisuuteen.³³²

³²⁸ ”Demokratian itsepuolustus – Kansanvallan ja kansalaisvapauden säilyttämiseksi turvaudutaan vapaudenriistoon”, *Uusimaa* 22.3.1934, UKA 21/4. Ks. myös Sepp 1997, s. 75; Lilja & Raig 2006, s. 51.

³²⁹ Tämä on varhaisin löytämäni viittaus ”Kekkonen konsteihin”. ”Demokratian itsepuolustus”, *Ajan Suunta* 19.4.1934, UKA 21/4. Vrt. Repo 1960, s. 40–41, jonka mukaan sanapari olisi alun perin ollut *Ajan Suunnan* pakinoitsijan Antti Suomenpojan keksintö.

³³⁰ *Suomen Heimo* 6.4.1934, UKA 21/4. Ks. Pätsin ”diktatuurista”; Turtola 2002.

³³¹ *Herää Suomi* 14.4.1934, UKA 21/4.

³³² *Ylioppilaslehti* 21.4.1934 nro 11, UKA 21/4.

Samoin arvostettu (ulko)poliittinen ajattelija ja kansainvälisen politiikan asiantuntija Rudolf Holsti kiinnitti huomionsa erityisesti demokratian ja liberaalismin käsittelyyn. Hän kommentoi tuoreeltaan Sveitsistä kirjeessään Kekkonen hänelle lähettämää ”tuotosta”. Holsti ei hyväksynyt Kekkonen näkemystä, jonka mukaan enemmistövaalitapa sopisi paremmin Suomeen kuin suhteellinen:

”Niin kauan kuin senaatti oli venäläisten vaikutusvallan alainen, täytyi tietenkin eduskunnan koettaa äärimmilleen säilyttää itsenäisyytensä. Mutta itsenäisyytemme syntymisen jälkeenkin kulkee eduskunta aivan liian irrallaan hallituksen johdosta ja hallitusten jäsenten aika menee edelleenkin suurimmalta osalta kaikennäköisiin yhteisiin esittelyihin joissa hoidetaan aivan liian vähäpätöisiä asioita enemmän kuin kunnollinen demokraattinen systeemi edellyttäisi. Mielestäni meidän olisi mieluummin korjattava hallituksen toimintatapa kuin vaalisysteemi.”³³³

Holsti oli aikakauden suomalaista poliitikoista harvinaislaatuinen hahmo, sillä hän oli ajattelultaan ”yleiseurooppalainen” ja pohti politiikkaa enemmän kansainvälisestä kuin kansallisesta näkökulmasta. Hän oli myös toiminut diplomaattina Lontoossa ja tutustunut siellä perinpohjaisesti brittiläisen liberalismiin ja tieteelliseen politiikkaan.³³⁴ Kekkonen esittämästä demokratian ja vapaamielisyyden erosta Holsti olikin tiukasti eri mieltä ja esitti pedagogisesti:

”Tosiasiakin on, että nykyaikainen demokratia ei aatteellisesti ole muuta kuin liberalismia. ... Missä nykyinen demokraattinen järjestelmä on vallalla, tavataan joko oikeusvaltion tai menestysvaltion ideaali voimakkaampana riippuen historiallisista ja kansallisista olosuhteista. ... Ei näin ollen voida asettaa jonkinlaisiksi vastakohtiksi toisilleen demokratiaa ja liberalismia, koska demokratia on vain liberalismien päämäärien toteutuminen.”³³⁵

Suomessa liberalismien perinnettä on yleisesti käsitelty melko ohuena. ”Syypäänä” liberalismien heikkouteen on pidetty J.V. Snellmania, joka oli liberaalipuolueen perustamista vastaan ja suosi saksalaista valtioajattelua³³⁶. Suomessa poliittinen kulttuuri on ollut valtiokeskeisempää kuin läntisessä Euroopassa. Valtiokeskeisyys johtuu pitkälti siitä, että kansakunta, kansalaisyhteiskunta ja lopulta itsenäisyys syntyivät saman historiallisen prosessin tuloksena.³³⁷

Myös Kekkonen oli edelleen sidoksissa snellmanilaiseen valtiokäsitystraditioon, jossa ”ei voinut” samaan aikaan olla sekä snellmanilainen että kannattaa liberalismia.

³³³ Holstin kirje UKK:lle 30.5.1934, UKA 21/4. Myös *Kansan Kuvalehden* nimimerkki Antti Eräs (Leo Pusanen) kyseenalaisti arvostelussaan yhden miehen vaalipiirit. Hänen mukaansa ulkomaiset esimerkit osoittivat, ettei niiden kauttakaan saada ”hallituskykyistä eduskuntaenemmistöä”. KK 16/1934, UKA 21/4.

³³⁴ Ks. Rudolf Holstin poliittisesta ajattelusta Roiko-Jokela 1995.

³³⁵ Holstin kirje UKK:lle 30.5.1934, UKA 21/4.

³³⁶ Snellmania tutkineen Tuija Pulkkinen mukaan: ”Snellman ajoi valtiollisissa kysymyksissään yleensä samantapaisia uudistuksia kuin liberaalit, mutta vastusti jyrkästi liberaalia yhteiskuntateoriaa.” Pulkkinen 1983, s. 62; ks. myös Rommi 1964, s. 21.

³³⁷ Saastamoinen 1998, s. 9–12.

Liberalistinen valtio- ja vapauskäsitys

Kekkonen kuvaa pamfletissaan liberalistisen valtion eräänlaisena yövärtijana, jonka päällimmäisenä tarkoituksena on suojella yksityistä omaisuutta, vapautta ja rauhaa. Kekkonen piti liberalistista valtiota aineellisen oman edun julistuksena. Liberalistinen vapausperiaate oli hänelle yksinomaan vapautta valtiosta. Hän näki yksityisen valtiokansalaisen oikeuksien toimivan valtiota vastaan. Liberalistinen vapaus oli Kekkoselle kielteinen elementti, joka uhkasi valtion ”inhimillistä yhteiselämää turvaavaa järjestystä”.³³⁸

”Tämänpäivän liberalismi on pohjasävyiltään sama kuin aikaisempikin. Se on puhtaasti individualistinen, yksilöllinen oppi, joka asettaa yksityisen ihmisen itsetarkoitukseksi ja pitää valtiota välikappaleena yksilöiden onnen edustamiseksi. Valtiolla ei liberalistisen käsityksen mukaan ole mitään itsenäistä arvoa ja merkitystä, se on ulkopuolisesti konstruoitu yksilöiden vapautta rajoittava aparaatti, joka tunnustetaan ainoastaan käytännöllisen väistämättömän välttämättömyyden vuoksi. Valtio ei ole [liberalisteille] mikään arvo sinänsä, se ei ole elävä organismi, vaan ”yhteisen itsekkyyden solidariteetin” toisiinsa liittämien valtiokansalaisten summa.”³³⁹

Pamfletissa tunnustettiin liberalismien aatteen koko inhimilliseen yhteiselämään vaikuttavat tekijät. Kekkonen toi esiin liberalismien merkityksen persoonallisena ja taloudellisena aatteena, koska katsoi liberalismien merkityksen olevan suurin juuri näillä osa-alueilla. Huomioitavaa on, että hän rajasi liberalismi-kritiikkinsä kohteeksi lähinnä liberalistisen valtiokäsityksen, jonka hän myönsi elimellisesti liittyvän osana koko liberalismien ”kokonaisoppiin”.

Kekkonen kirjoitti liberalistisen oppisuunnan syntyneen 1800-luvun alkupuolella ja perustuvan Yhdysvaltojen riippumattomaksi julistautumiseen ja eritoten Ranskan vallankumouksen vapausperiaatteisiin. Niiden tavoitteeksi hän katsoi valtiosta vapaan mahdollisimman suuren toimintapiirin turvaamisen yksityiselle henkilölle. Valtion toimintapiiriä oli siis supistettava. Valtio oli Kekkonen näkemyksen mukaan liberalisteille välttämätön ”paha”, jota tarvittiin lähes ainoastaan oikeusjärjestyksen ylläpitämiseen. Kekkonen käsitti tällaisen valtiiovihamielisen liberalismien ”vanhaliberalismiksi”.³⁴⁰

³³⁸ Ks. laillisesta pakkovallassa Kekkonen 1934, s. 8–15; Weber 1994, s. 310–311. Vallan hyväksyttäväksi tekemiseen kuuluu olennaisesti Weberin vallan legitimoinnin käsite. Moderni oikeus oli Weberille positiivista, asetettua oikeutta, jonka legitimiys perustuu siihen, että kansalaiset luottavat ja uskovat vallitseviin oikeusnormeihin ja siihen, että ne on asetettu laillisesti. Weberin modernin oikeuden legitimitteettiperusta on problemaattinen, koska hänellä oli vaikeuksia perustella, miten asettamisjärjestyksen laillisuus takaa legitimitetin. Weber 1994, s. 310–312; Tuori 1988, s. 28–29; Tuori 1990, s. 22; Jyränki 2003, s. 49–54.

³³⁹ Kekkonen 1934, s. 13–14.

³⁴⁰ Kekkonen 1934, s. 8–13. Kari Saastamoisen mukaan ajatus liberalismista syntyi juuri 1800-luvun alun Euroopassa reaktiona Ranskan vallankumouksen synnyttämiin yhteiskunnallisiin ristiriitoihin. Liberalismien esihistoria puolestaan on jäljitettävissä 1600-luvulle esimerkiksi John Locken ajatteluun. Yhdysvaltojen ”liberalismi” edustaa Saastamoisesta liberalismien valistus-utooppista haaraa, ”liberalismia ennen liberalismien syntyä”. Saastamoinen 1998, s. 18–19, 28. Vrt. Suvanto 1994, s. 27–30, 55–59.

Kekkonen ei kuitenkaan tehnyt selvää analyttistä eroa käsittelemiensä ”vanhaliberalismin” ja ”tämänpäivän liberalismiin” välillä. Hän ei pyrkinyt ylipäätään erittelemään merkityseroja, joita käsitteissä, jopa ideologioissa oli tapahtunut. Hänen historialliset linjauksensa olivat suuria, lineaarisia ja niitä voikin tulkita poliittista tarkoituksenmukaisuutta palveleviksi.³⁴¹

Demokratian itsepuolustuksessa Kekkonen esitti vanhan liberalismiin puolta- neen omaisuussensukseen perustuvaa äänioikeutta. Hän määritteli yhteiskun- tasopimuksen tasa-arvoisten ihmisten solmimana sopimuksena, jonka seurauk- sena kansan täysivaltaisuus-periaate ei voinut hyväksyä enää yksityisten tai ryhmien privilegioita valtiossa. Tämä on oikeastaan ainoa kohta, josta voi tulki- ta, mitä hän tarkoitti termillä ’vanha liberalismi’. Kekkonen katsoi sen edusta- van vanhaa epätasa-arvoistavan sääty-yhteiskunnan periaatetta.³⁴²

Poliittinen liberalismi ei ollut voimatekijä 1930-luvun Suomessa, mutta ta- loudellinen ”uusliberalismi” näytti jatkavan voittokulkuaan pulasta huolimatta, vaikka Kekkonen määrittelikin, että vallitsevissa olosuhteissa taloudellinen li- beralismi on siirtynyt oppikirjoihin.³⁴³

Kekkonen tarkastelunäkökulma kohdistui porvarillisia individualisteja vastaan³⁴⁴. Vapaan talouden säännöstelemättömyyteen ja talouden itseohjautu- vuuteen vahvaa valtiota kannattanut Kekkonen suhtautuikin kielteisesti. Hän määritteli taloudellisen liberalismiin ”voimakkaan vapaudeksi sortaa heikompaansa”. Kekkonen taloudellisen liberalismiin kritiikkiä kannattaa lukea myös Suomen pula-ajan ja kansainvälisen laman kontekstissa. Kekkonen kirjoitti, että talous- pula on pakottanut valtion toisensa jälkeen turvautumaan erilaisiin taloudellista vapautta rajoittaviin järjestelyihin, mitä kautta käsitys valtion velvollisuudes- ta huolehtia vaikeuksiin joutuneista kansalaisista on kasvanut. Lisäksi Kekko- nen syytti ruotsalaisia heidän ”taloudellista etuoikeuksistaan”.³⁴⁵

³⁴¹ Kekkonen kylläkin katsoi ajasta, paikasta ja olosuhteista riippumattoman oikeuden olevan kestävänsä katsontakanta ja sen tulleen yleisesti hylätyksi jo 1800-luvulla. Kekkonen 1934, s. 12-14.

³⁴² Kekkonen mukaan demokratia oli tasa-arvoisuutta, missä mitään erioikeuksia ei myönnetä. Kekkonen 1934, s. 20-21. Kekkonen ei esitä, ketä liberalistista ajattelijaa hän tarkoittaa, mutta esimerkiksi Benjamin Constant (1767-1830) – kuten monet muutkin 1800-luvun liberalistit – katsoi, että äänioikeuden tulisi olla vain sellaisilla miespuolisilla kansalaisilla, joilla oli omaisuutta. Ks. Saastamoinen 1998, s. 81-82.

³⁴³ Kekkonen 1934, s. 36-38. Vrt. Pietarinen 1990, s. 79; Tiuhonen 1990, s. 28; Pekkarinen & Vartiainen 1993, s. 138-139, 186. Hannu Heikkilän mukaan pankkiala vieroksui maalaisliittolaista talousajattelua sen uusliberalististen oppien vastaisuuden vuoksi. Teollisuus- ja liikemaailma eivät hyväksyneet maaseudulta esitettyjä taloudellisia vaa- timuksia, vaan he katsoivat myös maanviljelystä säätelevän ”talouselämän lait”. Maalaisliitto oli myös epäonnistunut yrityksessään saada Sunilan hallituksen avulla muutos Rytin henkilöityneeseen rahapolitiikkaan. Heikkilä 1992, s. 237, 279-312.

³⁴⁴ Jo liberalismiin ”esiteoreetikko” Locke tuomitsi köyhät, joiden ”omaa syytä” köyhyys oli. Locken ymmärtäessä yksilön vapaan tahdon karteesiolaisella tavalla eli yksilön ollessa ”oman onnensa seppä”, voidaan omaisuuden kartuttaminen ymmärtää omi- naisuudeksi tai taipumukseksi. Pietarinen 1984, s. 108; Pietarinen 1990, s. 93, 98-99.

³⁴⁵ Kekkonen 1934, s. 13-14, 37, 65. 1930-luvun talouspoliittisesta keskustelusta Suomes- sa ja Suomen lamasta toipumisesta; ks. Pekkarinen & Vartiainen 1993, s. 88-104. Ta-

Kiihkeänä aitosuomalaisena Kekkonen liberalismi-kritiikkiin taustalla oli – paitsi suojata kansanvaltaa kumouksellisilta liikkeiltä – myös osaltaan tehdä pesäeroa sellaisiin liberaaleihin, jotka edustivat yläluokkaista ”ruotsalaisuutta” erinäisine etuoikeuksineen. Hänen mukaansa ”ruotsalaiset” saattoivat olla liberaaleja tai konservatiiveja, mutta suomalaisia he eivät olleet. Mielenkiintoista on havaita, että vaatiessaan kielellisesti yhtenäistä kansallisvaltiota, Kekkonen legitimoiti vaatimuksiaan liberalisti John Stuart Millin ajatuksilla demokratiasta kansallisvaltiossa.³⁴⁶

Maalaisliitto oli pitkään puolueista aitosuomalaisin, mikä sopi erinomaisesti Kekkonen ajattelun kanssa. Maalaisliitto vaati 1930-luvulla pitkään yliopiston suomalaistamista. Kekkonen puolestaan katkaisi SUL:n puheenjohtajana vuonna 1933 Suomen kilpailusuhteet Ruotsiin. Kesän 1936 eduskuntavaaleissa maalaisliitto vältti kuitenkin kielitaistelun vetämistä etualalle halutessaan tehdä pesäeroa IKL:ään, joka toi näyttävästi esille kielidemagogiaansa.³⁴⁷

Poliittisen liberalismiin vapauselementin Kekkonen puolestaan näki ”viimeisenä kehitysvaiheena” todelliselle demokraattiselle vapauselementille. Hän korosti liberalismiin vapausperiaatteen ja demokraattisen vapauselementin ristiriitaisuutta toisiinsa nähden. Kekkonen näki liberalistisen vapauden kärjekkäästi porvarillisena vapautena, kun demokratian vapaus sen sijaan oli luonteeltaan ”valtiollista”. Samaa logiikkaa seuraten hänelle kansalainen, suomalainen oli siis suomenkielinen, kun taas ruotsinkielinen ei ollut ”oikea kansalainen”.³⁴⁸

Liberalismi-kritiikin retoriikassaan Kekkonen pyrki osoittamaan, että liberalismi loppuun asti vietyä kieltää kansallisuusaatteen merkityksen ja ”*kaikki ne sisäiset arvot, jotka liittyvät isänmaanrakkauteen ja uhrautuvaisuuteen isänmaan puolesta*”. Kekkonen käsitykset valtiosta yhteiselämän korkeimpana muotona, pakosta ja vapaudesta, sekä yksilön ja yhteisön välisestä suhteesta ovat merkilepantavan samanlaisia republikanistisen ”ideologian” kanssa.³⁴⁹

Kaiken kaikkiaan *Demokratian itsepuolustuksen* liberalismikritiikki oli pitkälti luonteeltaan aika- ja paikkasidonnaista. Liberalismi ei Kekkosesta kaikissa olosuhteissa ollut valtion edun vastainen. Hän huomioi (ristiriitaisestikin) 1800-luvulla vallinneen liberalismiin mahdollistaneen ”*suurenmoisen taloudellisen nousun*”. Tasaisissa olosuhteissa, jossa valtioon ja kansanvaltaan ei kohdistu minäkäänlaista uhkaa, sai liberalistinen vapauselementti Kekkosesta olla etualalla.

Kekkonen mielestä liberalistisen valtion ongelmana kuitenkin oli, että vaaran uhatessa valtiota ja kansanvaltaa se ei tunnusta minkäänlaista pakkotoimenpiteiden oikeutta kansanvallan turvaamiseksi. Kekkonen rajasi liberalistisen valtio- ja vapauskäsityksen toimivan hyvin suppealla alueella:

loudellisen liberalismiin ”isä” Adam Smith esitti oman edun tavoittelun ja vapaan kilpailun johtavan kansakunnan etuun ja painotti, että valtio saa puuttua kilpailuun mahdollisimman vähän. Pekkarinen & Sutela 1983, s. 24–25; Pietarinen 1984, s. 92–93. Saastamoinen on huomauttanut, että ”näkyttömän käden” idean oli määrä toimia kansallisvaltion, ei kansainvälisen toiminnan, puitteissa. Saastamoinen 1998, s. 41.

³⁴⁶ Ibid., s. 64–69; vrt. Saastamoinen 1998, s. 149–150.

³⁴⁷ Ks. Uino 1989; Mylly 1989a.

³⁴⁸ Kekkonen 1934, s. 15, 69.

³⁴⁹ Ibid., s. 8–11, 14–15, 21–22. Vrt. Machiavelli 1998, s. 35–36; Pettit 1997, s. 26–32.

”...tämä [liberalistinen valtio] voi olla mahdollista ainoastaan sellaisissa oloissa, joissa liberalistinen ajattelutapa on järkkymättömästi valtion hallituksesta määräämässä niin, että sen jatkuvaa vallassapysymistä eivät mitkään vastaliikkeet näytä voivan häiritä ja horjuttaa. Sellaisessa valtiollisessa tilanteessa voi liberalistinen valtio olla luja ja se voi mitä hedelmällisimmällä tavalla edistää taloudellista hyvinvointia ja sivistyksellistä kehitystä.”³⁵⁰

Kuten tiedämme, Kekkonen maalaillema ideaalitalanne oli 1930-luvun Euroopassa utopiaa. Niinpä hän tyytyi toteamaan, ”*ettei yhteiskuntaelämä ole aina niin vapaa hankauskohdistista*”³⁵¹. Kekkonen koki liberalistisen käsityksen valtiosta RKP:n ja (osan) edistyspuoluelaisten vastakäsitykseksi maalaisliiton ja etenkin nuormaalaisliittolaisten valtiokäsitykselle. Myös IKL:n valtiokäsitys oli vastakkainen liberalistien käsitykselle, mutta vastakkaisesta syystä kuin Kekkoselle.

Liberalismi-kritiikin tausta

Kekkonen ankara ja paikoin ristiriitainenkin liberalismi-kritiikki on suhteutettava synty-yhteyksiinsä. Kekkonen oli viettänyt 1930-luvun alkupuolella pitkiä ajanjaksoja Saksassa ja havaitsi siellä, kuinka demokraattiset voimat kulutettiin loppuun voivoteltaessa kansanvaltaa uhkaavasta vaarasta. Saksan demokraattisista voimista ei ollut vastustamaan Hitlerin diktatuuria.

Kekkonen havaitsi jo vuonna 1931, että porvarillinen keskusta oli Saksassa luisunut kansallissosialistien äänestäjiksi, ja koska Saksassa poliittiset vastakohtaisuudet olivat tuolloin erittäin suuret, ei poliittisesti tasapainottavaa voimaa ollut olemassa. Myös Suomessa tilanne oli 1920-luvun loppupuolella kehittynyt samaan suuntaan eli poliittinen ilmapiiri oli polarisoitunut, huolimatta siitä tai juuri sen vuoksi, että keskustavetoiset hallitukset johtivat maata ja sosialidemokraatit olivat muodostaneet hallituksen vuonna 1926³⁵².

Lapuan liikkeen aloitettua hulinointinsa kyydityksineen ja lähestyessä anti-tuomalaaisesti Suomen ruotsalaista porvaristoa, muuttui Kekkonen asenne nopeasti, kuten valtaosan poliittisesta keskustasta. Jälkikäteen Kekkonen katsoi tilanteen 1930-luvun alussa selkiintymättömäksi ja huomioi kommunismin vastaisten iskulauseiden saaneen vastakaikua koko maassa sekä sivistyneistöltä että maaseutuväestöltä eli poliittiselta vedenjakajalta maalaisliitolta.³⁵³

³⁵⁰ Ibid., 22–23.

³⁵¹ Ibid., s. 23.

³⁵² Ks. J. Kekkonen 1999, s. 71–72. Kekkonen huoli kohdistui tuolloin Saksan opetusten kautta suomalaisen yhteiskunnan voimakkaisiin vastakohtaisuuksiin. Yhteiskunta oli 1920-luvulla ja vielä 1930-luvun alussa kauttaaltaan jakaantunutta. Hegemonia oli porvareilla, mutta vasemmistolla oli laaja kannatus sekä eduskunnassa että koko yhteiskunnassa. Nousiainen 1991, s. 44–45. Maalaisliiton ja SDP:n kitkasta 1930-luvun alussa; ks. Paavolainen 1984, s. 289–292.

³⁵³ Kekkonen 1972b, s. 21; Siltala 1985, s. 68–74. On ironista, että Lapuan liikkeen voiman kasvettua suurimmilleen sen poliittinen vaikutus ja kannatus alkoi laskea vuoden 1930 lopulla, minkä syynä oli, että kommunistilait menivät läpi ja Lapuan liikkeellä ei sen jälkeen itse asiassa ollut minkäänlaista poliittista ohjelmaa. Se osaltaan jatkoi liikkeen radikalisoitumista. Vrt. Uola 1982, s. 14–15; Ahti 1990, s. 127–132.

Kekkonen visioi 1930-luvun alussa, että ajan myötä kansallissosialistit tulisivat saamaan ehdottoman enemmistön valtiopäivillä. Kansallissosialistien valtaantulon *Demokratian itsepuolustuksessa* hän katsoi onnistuneen poliittisten eturyhmien suurista ristiriitaisuuksista, puoluehajaannuksesta ja kansallissosialistien voimakkaasta agitaatiosta johtuen.³⁵⁴

Hänen asenteistaan näkyi tuolloin selvä vastenmielisyys kansallissosialisteja ja heidän ajatusmaailmaansa kohtaan. Asennoituminen kansallissosialismiin suodattui kuvaavasti kotoisen Lapuan liikkeen ajatusmaailman kautta. Tämä käy ilmi Kekkonen kirjeestä vaimolleen 1931, jossa hän kertoo kokemuksestaan asuessaan saksalaisen majuri Weigandin perheessä Heidelbergissä:

”Täällä on vieraana rouvan sisarentytär, englantilainen miss, ... Majuri on suuri etuilija kaikesta päätellen, poika fanaatikko. Hitleriläisiä. Tämä miss on ajattelutavaltaan englantilainen. Näillä tuli kova riita, pojalla ja missillä. Hitleriläisyydestä ja naisten äänioikeudesta, jonka Hitler aikoo lopettaa. Minäkin sanoin, että se on hyvin typerää. Mutta poika suuttui ja sanoi, että te englantilaiset ette voi ymmärtää yhtään näistä asioista ja majuri lisäsi, että elä väittele, kyllä Hitler tietää, mitä hän tekee. Rouva rupesi pyytämään, ettei politiikasta puhuta ruokapöydässä, mutta poika jatkoi. Rouva pyysi majuria, että hän kieltäisi Wernerä. Ja majuri kielsi: `Elä puhu Margerille, ei hän ymmärrä eikä opi. Me saksalaiset teemme, mitä tahdomme.` Aivan kilahti Kosolan Vihtorin puheelta.”³⁵⁵

Hän siis katsoi, että Lapuan liikkeellä ja Mäntsälän kapinan jälkeen yleisemmin oikeistoradikalismilla Suomessa oli samantapaisia mahdollisuuksia kuin Italiasa ja Saksassa, jollei valtiovalta aktiivisesti taistele fasismia vastaan. Oikeistoradikalismi³⁵⁶ oli potentiaalinen valtiolliseen hegemoniaan pyrkivä voimatekijä 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa. Hallitusvallan kannalta potentiaalinen oikeistovoima oli moneltakin kannalta ongelmallinen. Oikeistovoimat – laajassa mielessä ymmärrettynä – olivat olleet keskeisessä asemassa torjumassa alkuvuodesta 1918 tapahtunutta vasemmiston kumouksellista toimintaa ja siltä osin vuonna 1919 syntynyt tasavaltainen Suomi arvosti sitä.³⁵⁷

³⁵⁴ Kekkonen 1934, s. 29; Kekkonen 1981, s. 220–225; Kekkonen 2000a, s. 151.

³⁵⁵ Kirje Sylville marraskuussa 1931, Kekkonen 1981, s. 222–223.

³⁵⁶ Käytän laaja-alaista oikeistoradikalismi -termiä eksplikoimatta sitä yksityiskohtaisesti, koska oikeistoradikalistiset liikkeet ja niiden ideologiat olivat Suomessa moninaisia, keskenään hyvin riitaisiakin. Oikeistoradikalismilla tarkoitan yleisellä tasolla liikehdintää, joka ei hyväksynyt vasemmistoa yhteistyökumppanina, taisteli vasemmistoa vastaan, kyseenalaisti laillisen valtiovallan ja olisi ”tarpeen vaatiessa” ollut valmis kumoukselliseen toimintaan. Ks. myös Ahti 1987; 1990. Göran Djupsund ja Lauri Karvonen ovat määritelleet (1984) oikeistoradikalismin tarkemmin. Heidän määrittelyssään äärioikeisto oli liikehdintää, joka meni lain yli, kun taas oikeisto ei mennyt lain yli. Risto Alapuro on AKS:a käsittelevässä tutkimuksessaan vertaillut fasististen ja konservatiivisten (taantumuksellisten) liikkeiden välisiä eroja. Alapuron mukaan konservatiiviset liikkeet pyrkivät säilyttämään perinteellisen (aristokraattisen) järjestelmän, kun taas fasistiset joukkoliikkeet pyrkivät vastustamaan sekä sosialismia että suurkapitalismia ja ovat luonteeltaan populistisia. Alapuro 1973, s. 7–11. Vesa Saarikoski pitää oikeistoradikalismi-termiä hankalasti määriteltävänä, mutta hänen mukaansa oikeistoradikalismi ilmeni aggressiivisena nostalgiana ja vanhoista arvoista pitävän agraari-Suomen puolustustaisteluna. Saarikoski 2005, s. 127.

³⁵⁷ Ks. Siltala 1985; Ahti 1990; Polvinen 1992, s. 136.

Oikeistoradikaalit nauttivat 1930-luvun alkuun asti kansallisesti tervehdysparlamentaarista tukea. Valkoisella Suomella oli enemmistö eduskunnassa, vaikka SDP olikin suurin yksittäinen puolue eduskunnassa ennen sotia. Kuitenkin oikeistoradikalismi ja antiparlamentaarinen oikeisto, jolla oli kannatusta suojeluskunnissa ja armeijassa, aiheutti uhkatekijän, jonka asteesta porvariston parlamentarismien kannattajat eivät päässeet yhteisymmärrykseen.³⁵⁸

Kekkonen mielestä liberalismiin ylevät ja kauniit iskulauseet, kuten ”elää ja antaa toisenkin elää”, ”jokaisen tulee sallia tulla uskollaan autuaaksi” ja ”antaa mennä” avasivat tietä diktatuurille. Hänen mielestään käsitys demokratiasta nahjusmaisuuksina oli peräisin nimenomaan liberalistisista opeista: opit siis loivat maaperää ajatukselle, ettei kansanvallan ole nostettava sormeakaan itsepuolustukseksi, vaikka sitä yritettäisiin jopa väkivalloin tuhota. Liberalismin ainoa mahdollisuus oli hänen mielestään saada ihmiset niin valistuneiksi, että he vapaaehtoisesti asettuvat ”oikean jatkuvan yhteiskuntaelämän rakentamiseen”. Tällöin liberalismilla ei olisi muuta keinoa, kuin yrittää vakuuttaa kansalaiset vapaamielisen politiikan välttämättömyydestä, mutta tämä keinojen ”nahjusmaisuuksien” väistämättä ajan myötä johtaisi perikatoon.³⁵⁹

Hänen mielestään liberalistiselle vapaamielisyydelle oli ominaista suoranaista tyhmyyttä julistaessaan valtiossa sallituksi kaikenlaiset valtiolliset virtaukset huolimatta siitä, että ne selvästi ilmoittaisivat välittömästi valtaan päästyään tekevänsä lopun vapaamielisyydestä:

”Mutta vapaamielisyys menee hyvänahkaisuudessaan paljon pitemmälle. Se sallii kansalaisvapauksien väärinkäytön, aina siihen hetkeen saakka, jolloin tämä väärinkäyttö, luotuaan mahdollisuuden vapaamielisen valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen väkivaltaiseen kumoamiseen, sen myöskin toteuttaa. Silloin vapaamielisyys ryhtyy suonenvedontapaisiin pelastustoimenpiteisiin, mutta se on myöhäistä. Vapaamielisyys on liiallisella suvaitsevaisuudellaan valmistanut itselleen lopun.”³⁶⁰

Hän oli huolestunut Saksan mallin tehokkuudesta, mikä voisi toteutua Suomeenkin tuotuna, koska kansalaismieliala oli Kekkonen mukaan muokattavissa ”viimeiseen saakka tutkituilla ja tehostetuilla propagandakeinoilla”. Hänen mukaansa vapaamielisyys unohtaa täysin joukkopsykologiset tekijät luottaessaan olemassaolotaistelussa kansalaisten järkeen ja kansalaisvalistukseen.³⁶¹

”Valtio” oli itseisarvo Kekkonen ajattelussa. Hänen mielestään demokraattinen vapaus merkitsi vapautta valtiossa, yksilöiden oikeutta toimia valtiossa ja valtion hyväksi sekä hänen oikeuksinaan ja velvollisuuksinaan ottaa osaa valtiotahdon muodostamiseen. Kekkonen näki liberalistisen vapausperiaatteen yksityisten valtiokansalaisten oikeutena valtiota vastaan.³⁶²

³⁵⁸ Siltala 1985, s. 475. Kuitenkin vielä Mäntsälän kapinan jälkeenkin armahduslaki hyväksyttiin eduskunnassa lähes koko porvariston äänin. Ahti 1990, s. 287.

³⁵⁹ Kekkonen 1934, s. 30–31. Kekkonen erotteli vaarattomien haihattelijoiden uhkan valtiollisesti reaalisesta ja potentiaalisesta uhasta.

³⁶⁰ Ibid., s. 31.

³⁶¹ Ibid. Ks. myös Uino 1985, s. 336–337.

³⁶² Kekkonen 1934, s. 15. Liberalistit ovat kuitenkin nähneet ”vapauden” monin eri tavoin; ks. Saastamoinen 1998, s. 25.

Liberalistinen vapaus välittyi *Demokratian itsepuolustuksesta* kielteisenä ja pelottavana elementtinä, jonka yksilönoikeuden korostus ja sen mukanaan tuoma valtiollinen heikkous luo uhkatekijöitä valtion legitimitettä ja laillista pakkovaltaa vastaan. Niinpä valtio oli hänelle aktiivinen tekijä, jolla oli taloudellisia ja sosiaalisia tehtäviä. Sen tarkoitus ei luonteeltaan ollut olla pelkästään juridinen oikeusvaltio.³⁶³

Demokratia merkitsi Kekkoselle ”kansanvaltaista valtiota”, jonka yksi keskeinen päämäärä oli aatteellinen ja siveellinen rohkeus demokratian puolustamisessa. Demokratiaa vastaan suuntautuvat liikehtimiset tuli hänen mielestään pystyä ohjaamaan työskentelemään kansainvaltaisen valtion puolesta. Hän lähti liikkeelle kokonaisuuden eduista, ja että ne voidaan toteuttaa demokratian puitteissa, ”mikäli se on oikein organisoitu ja mikäli sen harjoittajien siveellinen pyrkimys on terve”. Mikäli siveelliset pyrkimykset olivat vääränlaisia tai jopa kumouksellisia oli hänen mielestään ryhdyttävä demokratian puolustamiseksi voimakkaisiin toimenpiteisiin.³⁶⁴

Demokratian itsepuolustus tarkoitti käytännössä myös eräänlaista potentiaalista ’demokratian diktatuuria’³⁶⁵, johon liittyi valmius käyttää pakkokeinoja kumouksellisia uhkia kohtaan, vaikka ne eivät olisikaan ennättäneet tehdä laitonta. Kekkonen mielestä demokratia eli kansanvalta ei saanut olla mikään ”resukka”, joka vapaamielisenä olisi kaikenlaisten tuulien vietävissä³⁶⁶.

Demokratian tuli olla niin voimakas, että se pystyi tuhoamaan niitä uhkaavat tekijät sekä lisäksi poliittiset ryhmät, jotka käyttivät demokratian luomia kansalaisvapauksia hyväkseen³⁶⁷. Tähän näkökantaan IKL:n kannattajat, eduskuntakeskustelun ohella, hanakimmin puuttuivatkin lehdissään käydessään IKL:n säilymiskamppailua³⁶⁸. Siten IKL pyrki kääntämään Kekkonen konstien kolhaisut takaisin maalaisliiton omaan nilkkaan.

Kekkoselle oli ominaista pitkin 1930-lukua korostaa lujan hallitusvallan tarpeellisuutta, jotta valtio voisi aktiivisesti sovittaa erityisintressejään. Kekkonen lähtökohta valtioajattelussa oli, että valtio on ”järjestetyn yhteiselämän korkein muoto”³⁶⁹. Kekkonen valtioajattelussa oli kyse paljolti yhteiskunnan jäsenten keskinäisten suhteiden järjestämisestä ja oikeudellisesta takaamisesta. Keskitetty valtiovalta takasi yhteiskunnan hajoamisen vaaran voittamista. Keskitetty valtiovalta oli kuitenkin mahdollista vain ylhäältä päin.³⁷⁰ Lujan hallitusvallan tarpeellisuutta korostivat myös IKL:läiset, mutta heidän painotuksensa oli kovin korporatiivinen ja johtajakeskeinen yksinvaltaisessa mielessä³⁷¹.

³⁶³ Kekkonen 1934; vrt. Hakanen 1982, s. 39.

³⁶⁴ Kekkonen 1934, s. 7.

³⁶⁵ Kekkonen oma käsite. Ks. *ibid.*, s. 62.

³⁶⁶ Hän rinnasti demokratian ja kansanvallan suoraan: ”*demokratia eli kansanvalta*”. Kekkonen katsoi Suomen hallitusmuodon 2 §:n säännöksen; ”*Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle*”, ilmentävän kansan täysivaltaisuutta, demokratiaa. Kekkonen 1934, s. 19.

³⁶⁷ Vrt. Kekkonen 1934, s. 40–41; ks. myös Uino 1985, s. 329.

³⁶⁸ Uola 1982, s. 209–210.

³⁶⁹ Kekkonen 1934, s. 9–10

³⁷⁰ Hakanen 1982, s. 38–39, 42.

³⁷¹ Borg 1965, s. 214; vrt. Uola 1982, s. 67–68.

Jälkeenpäin voidaan todeta, että Kekkonen vaatii voimakkaan hallitusvallan politiikkaa pyrittiin pamfletin ilmestyessä jo toteuttamaan. Liberaali eli edistyspuolueen oikeusoppinut pääministeri T.M. Kivimäki painotti esitellessään ”kiihotuslakia” eduskunnalle helmikuussa 1934³⁷², että hallitus ei epäröi esittää ryhdyttäväksi poikkeuksellisiin toimenpiteisiin lyhyeksi väliajaksi. Hän esitti myös, että arvostelu on vapaata, mutta pitäisi olla terve valtiollinen ilma-
piiri, jonka kautta terve kehitys ja kansallinen yhteistoiminta olisivat mahdollisia.³⁷³ Samoin edistyksen Eero Rydmanin mielestä kiihotus, joka johti Mäntsälään, jatkui yhä IKL:n puolesta. Hänestä eduskunta ei voinut vaieta ennen kuin tietäisi isänmaan olevan turvassa³⁷⁴.

Kansan suvereniteetin ongelma

Olennessa osassa Kekkonen muotoilemassa aggressiivisessa demokratiamallissa oli hänen muotoilemansa sangen omaperäinen oppi kansan suvereniteetista. Kansan suvereniteetti -problematiikka myös muodostaa monimuotoisen ongelmakohdan hänen poliittis-juridisessa ajattelussaan.

Politiikan käsitehistoriallisen tutkimuksen mielessä (kontekstista irrotettuna) Kekkonen tulkinta – ”*Demokratia ei ole mikään prototyyppi, se ei ole pysyväinen, ei aina sama, vaan alinomaisten vaihtelujen, alinomaisen käymisen ja kehityksen alainen.*” – on ”edellä aikaansa”³⁷⁵. Koska Kekkonen tarkoituksena ei kuitenkaan ollut luoda politiikan teoriaa tai käsitehistoriaa, on hänen demokratiamalliaan käsiteltävä kuitenkin hieman opportunistisemmasta näkökulmasta.

Kekkonen mielestä demokratia oli elävä valtio-oppi, joka ei ole harmaa teoria. Demokraattisen ajattelutavan tuli hänen mielestään seurata herkästi kaikkia elämän ilmiöitä ja inhimillisen kehityksen kulkua, se ei saanut jättäytyä mihinkään kaavoihin kangistuneeksi oppirakennelmaksi, joka tahtoo pakottaa inhimilliset virtaukset omiin muuttumattomiin muotoihinsa.³⁷⁶

Hän tuntee jo tuolloin tehneen itselleen selväksi, että politiikka (sisältäen demokratiakäsityksen) on toimintaa, joka on jatkuvassa ja alituisessa muutoksessa ja sijainnin vaihdossa.

Täten ymmärrettynä politiikan, ”käytännön taidon” sisällön muutokset ovat poliittista realismia, joka mahdollistaa menestyksellisen poliittisen toimijuuden, erilaisissa tilanteissa. Siten keskeisenä elementtinä oli Palosen jaottelun mukaisesti politikointiretoriikka, jossa toimijoiden välinen kamppailu nousee tulosten yläpuolelle. Siitä syystä polycyn lukkoon lyöminen merkitsee vain kamppailun uutta käännettä.³⁷⁷

³⁷² Kivimäen hallituksesta tuli sittemmin Suomen pitkäikäisin hallitus aina 1980-luvulle saakka. Jan-Magnus Jansson näki Kivimäen hallituksen luonteeltaan ”puolipuolipoliittisena”. Jansson 1993, s. 105–106; ks. myös Uino 1985, s. 378; Suomi 1986, s. 93.

³⁷³ VP 1934 ptk. I, s. 77–79.

³⁷⁴ Ibid., s. 268.

³⁷⁵ Kekkonen 1934, s. 24. Vrt. *Käsitteet liikkeessä* 2003, jonka mukaan käsitteillä ei ole kiinteitä merkityksiä, vaan niitä on tarkasteltava temporaalisina ja spatiaalisina ilmiöinä.

³⁷⁶ Kekkonen 1934, s. 25–26.

³⁷⁷ Ks. Ibid., s. 26; vrt. Palonen & Summa 1996, s. 10–11.

Demokratian valtaelementin olemusta Kekkonen lähti johtamaan historialliselta kehitykseltään yhteiskuntasopimuksesta ja kansansuvereniteettioppista. Yhteiskuntasopimusoppia ja kansansuvereniteettioppi Kekkonen kommentoi Rousseauin *Yhteiskuntasopimuksesta* (1762) kautta³⁷⁸. Käsitellessään luonnontilassa eläneiden ihmisten vapaata sopimusta valtiosta hän käytännössä sivusi myös Thomas Hobbesin ja John Locken yhteiskuntaufofiloioita.³⁷⁹

Kekkonen huomioi Rousseauin lähteneen liikkeelle yhtymismuodon ongelmasta eli sellaisen yhteisen voiman etsinnästä, joka puolustaa ja varjelee jokaista yhteisön jäsentä ja omaisuutta. Yhteiskunnan jäsenen on liittyessään toisiin kuitenkin yhä säilytettävä vapaus ja toteltava vain itseään. Kekkonen mielestä Rousseauin yhteiskuntasopimuksessa yksilön vapaus saavutettiin ainoastaan siten, että kunkin yhteiskunnan jäsenen tuli luovuttaa itsensä ja kaikki oikeutensa yhteiskunnalle. Yhteiskuntasopimusoppi selitti Kekkonen mielestä valtion synnyn tapahtuneen vapaalla sopimuksella, jossa ihmiset ovat liittyneet yhteen ja antaneet ruhtinaalle vallan hallita.³⁸⁰

Vapaaehtoisen yhteiskuntasopimuksen solmimisen jälkeen, luovutettuaan oikeutensa, ihminen oli oikeuksia vailla valtiossa, mutta koska sopimukseenteossa täysivaltaisuus eli kansansuvereniteetti ei voinut siirtyä kansalta, oli jokainen yksilö täysivaltaisen kansan jäsenenä myös täysivaltainen. Niinpä yksilö valtion jäsenenä ja valtion ulkopuolella oli yhtä vapaa, koska hän totteli tämän logiikan mukaan niissä itseään. Vapaus ja tasa-arvo kuuluivat yhteen.³⁸¹

Kekkonen analysoi tasa-arvoisuuden periaatteen sisältävän kansansuvereniteettiopin lisäksi myös demokratian valtaelementin. Tasa-arvoisuus ei tarkoittanut Kekkosellakaan ominaisuuksien yhdenvertaisuutta, vaan lähinnä juridista elementtiä, jossa ei erioikeuksia tunneta³⁸².

³⁷⁸ Rousseauin kansansuvereniteettikäsitys liittyy yhteen hänen demokratiakäsityksensä kanssa. Hän korosti yhteiskunnallista tasa-arvoa ja toi esille ajatuksen kansan yleistahdosta, painotti kansaa suvereenin yhteiskuntajärjestyksen lähteenä sekä hahmoteli monia modernin liberaalin demokratian elementtejä. Kuitenkin hänen demokratiakäsityksensä oli monessa suhteessa myös totalitaarinen. Rousseau 1998; vrt. Russel 1997, s. 255. Hobbesin mukaan yhteiskuntasopimuksen tehtävänä oli lopettaa ”kaikkien sota kaikkia vastaan” ja taata rauhallinen yhteiskunta. Hobbes 1985, XIII; vrt. Locke 1995, § 116–120. Hobbesille valtio(ruumis) oli keinotekoinen ihminen, jonka tarkoituksena oli olla vahvempi ja kestävämpi kuin yksittäisen ihmisen. Yhteiskuntasopimuksessa kansalaiset sopivat keskenään enemmistöperiaatteella tottelevansa sellaista hallitusvaltaa, jonka he valitsevat. Valtiovalta takasi yhteiskuntarauhan säilymisen. Ks. Wiberg 1984, s. 77–80, 88; Lagerspetz 1990, s. 38–39; Russel 1997, s. 78–79.

³⁷⁹ Kekkonen 1934, s. 15–17; vrt. Saastamoinen 1998, s. 29, jonka mukaan Locken ajattelulla oli huomattava vaikutus 1700-luvun Amerikassa, mikä on johtanut myös Suomessa väärään käsitykseen, että liberalistinen ajattelu olisi läheisessä yhteydessä sopimusteoreettiseen käsitykseen valtiosta.

³⁸⁰ Kekkonen 1934, s. 15–16.

³⁸¹ Kekkonen 1934, s. 16–17; Tolonen 1984, s. 121.

³⁸² Kekkonen aikakautena oikeus ymmärrettiin positiivisena asetettuna oikeutena, jossa voitiin erottaa weberläisittäin oikeusjärjestyksen juridis-ideaalinen ja sosiologisempiiriäinen puoli. Tuori 1988, s. 21, 26–27, 29. Kekkonen oikeuskäsityksellä on yhtymäkohtia Weberin oikeusajatteluun ja väitöskirjassaan Kekkonen esplikoi suhdettaan Weberiin. Hän käytti aineistona Weberin kirjoitusta *Wirtschaft und Gesellschaft*.

Kekkonen kuitenkin hylkäsi opin harkiten solmitusta yhteiskuntasopimuksesta "tieteellisesti kestävämmäksi" osoitettuna, mutta painotti kansan täysivaltaisuuden toteutetun "*miltei koko sivistyneessä maailmassa*". Kekkonen kritiikki kohdistui Rousseauin demokratiakäsitystä kohtaan. Kekkonen mielestä se veisi kohti tyranniaa, koska yksityisen vapauden suojaamiseksi tarkoitettu järjestelmä vie eittämättä raakaan absolutismiin. Hänestä tahdon vapauden ongelma aktualisoituu yhteiskunnassa yksittäisen ihmisen kautta. Yksilö, jonka mielipide on kansan tahtoa vastaan, on siis rousseaulaisittain "erehtynyt".³⁸³

Tätä ajatusrakennelmaa ei Kekkonen hyväksynyt. Hänen mielestään kansan yleistahdon tottelemisessa tapahtuu paradoksi yksilön pakottamisena vapautteen³⁸⁴. Snellmanille "yleinen tahto" ei ollut merkinnyt "kansan enemmistön tahtoa", koska hänen mukaansa enemmistövalta vei "rahvaan tyranniaan". Kekkoselle puolestaan tämän rousseaulaisen katsontakannan vastustaminen johti painotukseen, ettei kansalaisten poliittinen vapaus saa käydä yhteiskunnalle vaaralliseksi.³⁸⁵

Painotuksen taustalla oli konservatiivinen ajattelutapa, joka osaltaan johtui sisällissodasta ja sen jälkeisestä vasemmiston ja oikeiston radikalistisesta liikehdinnästä. Kekkonen ajatuskulku on erittäin samanlainen kuin hänen hyvän ystävänsä, valtio-opin tohtori Jussi Teljon suomentamassa James Brycen *Nykyajan kansanvaltoja I-II* (1933). Kekkonen tutustui teoksiin tuoreeltaan – alleviivaten ne oppikirjamaisesti läpi – ja käyttäen niitä pamflettiaan kirjoittaessaan kansanvallan historian käsikirjoina.³⁸⁶ *Kansallissosialistin* nimimerkki J.K. eli Juhani Konkka esittikin pamfletin arvioissaan, että "*Samanaikaisesti Kekkonen kirjan kanssa joudumme lukemaan Brycen Nykyajan kansanvaltojen jälkimmäistä osaa*".³⁸⁷

Bryce oli liberaali englantilainen demokratian tutkija ja tukija, joka kuitenkin päätyi teoksessaan hyvinkin konservatiivisiin mielipiteisiin. Brycen mukaan "*kansansuvereniteetti on demokratian perustus ja tunnussana*".³⁸⁸ Kuitenkaan hänen mukaansa innokkaimmatkaan demokraatit eivät voi kannattaa käsitystä, että enemmistö olisi aina oikeassa. Siten kansan tulee keksiä varokeinoja "itseään vastaan". Kansa ei siis aina välttämättä ilmaise "kansan oikeaa tahtoa". Bryce esittelee kansan totalitarismia vastaan useita eri varokeinoja.³⁸⁹

³⁸³ Kekkonen kritikoikin Rousseauin ajattelua epähistorialliseksi ja epäluonnolliseksi. Kekkonen erottaa demokratiakäsityksessään perustekijöinä vapauden ja pakon sekä vapauden ja tasa-arvoisuuden toisilleen vastakohtaisiksi. Yksityistä vapautta tulee Kekkoselta pystyä rajoittamaan valtion ja kansalaisten edun mukaisesti. Ks. Kekkonen 1934, s. 16–23; vrt. Rousseau 1998, s. 51–59. Ks. myös Tuori 1990, s. 275–276.

³⁸⁴ "Pakottavasta voimasta"; ks. Rousseau 1998, s. 57.

³⁸⁵ Kekkonen 1934, s. 18–19; vrt. Liikanen 1995, s. 124; Pulkkinen 2003, s. 226.

³⁸⁶ Esimerkiksi Brycen näkemykset lujan hallitusvallan tarpeellisuudesta kansalaisten kurissapitämiseksi olivat Kekkonen alleviivaamia. Bryce 1933 II, s. 222–225, TM.

³⁸⁷ *Demokratian itsepuolustuksessa* oli edelleen yhteyksiä myös ruutulaisuuteen. Konkka kirjoitti: "*Demokratian itsepuolustus sisältää paljon sellaista, jonka me ruutulaiset mielihyvin allekirjoitamme*". Hän toivoi kuitenkin, että Kekkonen olisi erottanut Saksan ja Suomen kansallissosialistit toisistaan. *Kansallissosialisti* 16.4.1934, UKA 21/4.

³⁸⁸ Suvanto 1994, s. 232; Bryce 1933 I, s. 139, TM.

³⁸⁹ *Ibid.* I, s. 270; II, s. 247–254. Hän antaa varoittavan esimerkin Ranskasta, jossa kansanomaisen diktatuurin ihanne pysyi sitkeästi hengissä parlamentarismia vastaan.

Kekkonen demokratiaa ja parlamentarismia puolustava varokeinovaatimus oli, että kaikki ”valtiolliset ryhmät” ”enemmistöön päästessään kunnioittavat sitä vapautta, joka niille itselleen teki mahdolliseksi enemmistöön pääsyn, so. kaikkien osapuolten tulee noudattaa sovitun pelin sääntöjä.”³⁹⁰ Hän kannatti myös enemmistövaalitapaa motiivinaan vahva valtio, joka nojaa laillisuusperiaatteeseen. Hän arvioi enemmistövaalitavan vaikeuttavan poliittisen oikeiston nousua valtaan. Taustalla on nähtävissä Bryce–Teljo -yhteys. Teljo oli 1930 käsitellyt juuri enemmistövaalitapaa kirjassaan *Yhdenmiehen vaalipiirit vaiko suhteelliset vaalit?*, jota Kekkonen *Demokratian itsepuolustuksessa* kehui³⁹¹.

Teljo osallistui aktiivisesti Kekkonen tekstien työstämiseen, mikä käy ilmi Kekkonen taskukalenterimerkinnöistä.³⁹² Kekkonen ”valtio-opillinen” näkemys on hyvin lähellä Teljon mielipidettä valtion roolista. Teljo kirjoitti edellä mainitussa kirjassaan valtiosta tavalla, joka on tunnistettavissa myös Kekkonen 1930-luvun puolivälin poliittisessa ajattelussa ja toiminnassa IKL:n lakkauttamisyri-tysten kautta ”kansanvallan puolesta”:

”... kansaneduskunnan sulkeminen kumouksellisilta ja valtionvastaisilta aineksilta, puolue-elämän tervehdyttäminen ja parlamentaarisen hallitusvallan parantaminen ovat laajojen kansalaispiirien ... mukaan nykyhetken tärkeimmät valtiolliset tehtävät.”³⁹³

Demokratian itsepuolustuksen ”teoreettisen” tarkastelun motiivina oli siis estää enemmistön mielivalta, jota ei harjoitaisi hallitsija eikä hallitus vaan kansa. Yhteiskunnan jäsenten olisi samaistuttava toisiinsa tarpeeksi paljon, jotta he voisivat ”oikealla tavalla” kansanvaltaisesti toimia valtion hyväksi. Kekkoselle ’siiveillishenkinen kansanvaltaisuus’ merkitsi täysivaltaista ja tavoiteltavaa demokratiaa, joka olisi Suomen kannalta parhaiten toimiva valtiollinen järjestelmä.

Samankaltainen ajatus oli K.J. Ståhlbergilla, jonka mukaan parlamentarismi estää parhaiten diktatuurin syntyminen. Ståhlberg puolusti yleistä äänioikeutta, koska ”kansa joka oppii yleistä äänioikeutta käyttämään, ei hevin siitä luovu”. Samoin kuin Kekkonen Ståhlberg katsoi 1930-luvun alussa Lapuan liikkeen uhkaavan suomalaisen kansanvallan perustuksia. Hän kuitenkin korosti äärivastaisuutta ja -oikeiston vastaisuudessa laillisempaa linjaa kuin Kekkonen.³⁹⁴

Kommunistien epäisänmaallisuutta ja häikäilemättömyyttä vastaan Kekkonen argumentoi koko maailmansotien välisen ajan, mutta hän ei pitänyt heitä niin sanottujen kommunistilakien säätämisen jälkeen kovinkaan suurena valtiollisena uhkatekijänä³⁹⁵.

Demokratian itsepuolustuksen kansa-, kansakunta- ja valtio-käsitys, osittain myös historiakäsitys, on tässä suhteessa kytköksissä 1800-lukulaiseen snellmanilais-topeliaaniseen ajattelumekanismiin. Siinä Suomen (talonpoikainen) kansa

³⁹⁰ Kekkonen 1934, s. 34; ks. myös Aarnio 2003, s. 441–442.

³⁹¹ Kekkonen 1934, s. 88. Bryce esitteli teoksessaan yhdenmiehen vaalipiirin hyviä ja huonoja puolia. Ks. Bryce 1933, s. 113–115.

³⁹² Ks. Kekkonen 2000a.

³⁹³ Teljo 1930, s. 3.

³⁹⁴ Blomstedt 1969, s. 471–475.

³⁹⁵ Kekkonen 1934, s. 34–35, 46–47, 51–52.

oli kylläkin järkevää ja uskollista, mutta kansalla oli myös oltava ”tervehenkisiä” ja ”siveellisiä” johtajia näyttämässä tietä siltä varalta, jos kansa ja kansakunta oikealta polulta hairautuisivat sivuaskelaita ottamaan³⁹⁶.

Kansalaisten ja valtion ongelmallinen suhde Kekkonen ajattelussa merkitsee lähinnä kansansuvereniteettiajatuksen hylkäämistä. Kekkoselle kansa oli ennen muuta valtioon identifioituva siveellishenkinen ykseys, reaalisesti toimivan poliittisen subjektin sijaan. Kekkonen tarkoituksena oli, kuten Yrjö Hakanen on huomionnut, muuttaa kansalaisten vapaus valtiosta kansalaisten vapaudeksi valtiossa ja valtion hyväksi.³⁹⁷ Sekä Kekkonen demokratia- että kansansuvereniteettikäsitteissä tulee esiin jälleen hänen ajattelunsa ”tasavaltalaisuus”, joka nostaa kansakunnan edun yksilön etujen ja vapauksien yläpuolelle³⁹⁸.

Kekkonen ajattelu oli pitkälle 1920-lukua kansan suhteen romanttista, jopa nationalistista. Kiihkonationalismista hänet kuitenkin *Demokratian itsepuolustuksen* aikoihin erotti se, ettei hän pitänyt kansaa selvästi historian subjektina, eikä kansallistunne ollut hänelle tietoista egoismia, moraalikysymysten ulko- ja yläpuolella olevaa valtiollista organismia, joka ei piittaa yksittäisten jäsenten tahdosta (Rudolf Kjellénin nationalistisen teorian tapaan). Organistisia painotuksia hänellä kyllä oli ja hän piti kansakunnan etua yksilön etujen yläpuolella.³⁹⁹

Kjellénin *Valtio elinmuotona* (1919) toimi myös Kekkosella – alaotsikkonsa mukaisesti – politiikan käsikirjana, jonka kautta hän perehtyi ilmeisesti ennen puoluepolitisoitumistaan organistiseen valtioteoriaan⁴⁰⁰.

Kekkonen demokratiakäsitys oli tuolloisessa kansainvälispoliittisessa ilmapiiirissä poliittista realismia. Kansainvälisesti tarkastellen, poliittinen kenttä oli polarisoitunut 1920-luvun lähestyessä loppuaan muun muassa taloudellisen laskukauden seurauksena ja virta alkoi viedä vahvasti oikealle monissa Euroopan maissa. Kekkonen demokratiakäsityksellä oli erittäin tarkoituksenmukainen funktio: demokratian säilyttäminen.

Hänen poliittisen ”teoriansa” tarkoituksena ei ollut tehdä universaaleja politiikan ja demokratian ideaalien määrittelyjä, vaan hänen katsontakantansa oli hyvin pragmaattinen toisin sanoen sen hetkisiä poliittisia tarkoituksia palveleva⁴⁰¹. Omien intressiensä lisäksi Kekkonen demokratian puolustuksen yhtenä pyrkimyksenä oli edistää kansakunnan sisäistä integraatiota, ja näin ollen parantaa nuoren tasavallan mahdollisuuksia säilyttää valtiojärjestyksensä.

³⁹⁶ Snellman torjui aikanaan jyrkästi valistusfilosofien ajatukset kansan enemmistön vallasta, koska katsoi sen uhkaavan valtiota. Liikanen 1995, s. 136.

³⁹⁷ Hakanen 1982, s. 39.

³⁹⁸ Vrt. Kekkonen marginaalimerkintä; Kjellén 1919, s. 129; TM: ”Yksilö ei ole mestari vaan työkalu. Kansakunta, ei yksilö on historian todellinen sankari.” Jos samaistetaan raastasti kansakunta keskitetyn hallitusvallan kautta valtioon, tullaan hyvin lähelle Hegelin ajatuksia valtiosta suurimpana 'hengen tuotoksena', joka tahtona on muiden yläpuolella. Hegel käsitti vapauden realisoituvan yhteisössä. Smith 1989, s. 245.

³⁹⁹ Kekkonen tutustui ilmeisesti Kjellénin geopolitiikkaan Yrjö Ruudun välityksellä, mutta tukeutui kuitenkin yrjö-koskislaiseen oikeusvaltiokäsityksiin Kjellénin teorioiden sijasta. Ks. Soikkanen 1991, s. 32–33; Suvanto 1994, s. 163–165.

⁴⁰⁰ Kjellén 1919, TM.

⁴⁰¹ Vrt. ”kansanvallan paikallisuudesta” Bryce 1933 II, s. 52.

Väitöskirja ja "maailmankuvan liberalisoituminen"

Kekkosella oli 1930-luvun alussa yhtenä mahdollisuutena tähtäimessä tieteellinen ura, mutta väitöskirjaprosessi ei edennyt odotetussa aikataulussa poliittisen toiminnan viedessä yhä enemmän aikaa⁴⁰². Samalla Kekkonen sosiaalinen viiteryhmä laajeni nopeassa tahdissa politiikan piiriin. Kekkonen julkaisi vuonna 1933 *Kunnallisvaaleja koskevan lainsäädännön selitettynä*, mutta väitöskirjan valmistuminen kesti sen jälkeen vielä kolme vuotta. Syksystä 1935 alkuvuoteen 1936 hän keskittyi virkavapaudenkin turvin väitöskirjaansa ja sai katkoksellisen työnsä valmiiksi, jonka jälkeen politiikka veti lopullisesti puoleensa.⁴⁰³

Kekkonen esitti jälkeinpäin väitöskirjansa motiiveiksi selvittää niitä "arkisia" juridisia ongelmia, joihin hän jatkuvasti Maalaiskuntien liiton lakimiehenä törmäsi. Etenkin käsittelyn kohteena olivat yksilön ja yhteisön väliset oikeussuhteet eli subjektiivisen oikeuden kysymykset, jotka hän palautti aina pohtimisen arvoiseksi. Kekkonen selitti väitöskirjansa tarkoituksiksi myös kokonaisuuden edun korostamisen: "mutta ei yksilönvastaisena vaan juuri yksilön oikeuksien toteutumisen mahdolliseksi tekevänä elementtinä".⁴⁰⁴ Kari Palonen on tulkinnut Kekkonen edellisen kommentin jälkiviisaudeksi, jolla pyrittiin hämärtämään väitöskirjan tietyissä osissa esiintynyttä yksilönvastaisuutta⁴⁰⁵.

Väitöskirjaprosessissa ja väitöskirjassa yhdistyivät myös tieteellinen ja poliittinen taso. Vaikka väitöskirjaa ei voikaan tarkastella poliittisena aktina, on sen sisältämällä valtioteoreettisella keskustelulla niin merkittäviä yhtymäkohtia Kekkonen poliittiseen toimintaan, että väitöskirjan teoriaa ja hänen käytännön politiikkaansa väitöskirjatyön aikana kannattaa ylipäätään heijastella keskenään, vaikka se kieltämättä hieman riskialtista onkin.

Kekkonen yhteiskunnalliset arvostukset ja lukeneisuus suodattuivat myös väitöskirjaan ja etenkin sen tematiikkaan. Yhtä selvästi tohtorin arvo auttoi Kekosta lunastamaan hänen poliittisia ambitoitaan. Ei pidä myöskään väheksyä Kekkonen laajan sosiaalisen toveripiirin aiheuttamia paineita väitöskirjatyössä ja etenkin sen loppuunsaattamisessa⁴⁰⁶.

⁴⁰² Kekkonen 2000a, s. 150–151. Kekkonen väitöskirjassa painottuikin melkein yksinomaan saksalainen oikeustiede ja valtioteoreettinen keskustelu. Nopeaan väittelemiseen Kekosta usutti myös Tauno Jalanti, "koska Willgren on pian emeritus". Jalannin kirje UKK:lle 18.1.1931, UKA 1/3. Ks. myös Haavio 1960, s. 34.

⁴⁰³ Ibid. Ari Uinon mielestä väitöskirjan loppuunsaattaminen alkoi vuodesta 1934 lähtien olla puhtaasti poliittista uraa palveleva ambitiokysymys. Ks. Uino 1985.

⁴⁰⁴ Kekkonen 1981, s. 220–221.

⁴⁰⁵ Palonen 1987, s. 84.

⁴⁰⁶ Kekkosella oli laaja sosiaalinen verkosto, jonka ydinjoukko piti erittäin tiiviisti yhteyttä. Tuolle ydinjoukolle alkoi 1930-luvun puolivälissä olla yhteistä ja merkitsevää myös akateemisesti korkea koulutus. Kekkonen lähipiirin väitellessä ahkerasti on helppo olettaa, että äärimmäisen kunnianhimoinen ja kilpailuherkkä Kekkonen halusi myös päästä akateemisesti samaan kastiin 1930-luvun puolivälissä ahkerasti väittelevän toveripiirinsä kanssa. Kekkonen taskukalenterimerkinnöistä löytyy esimerkiksi toukokuun 18. päivältä 1934 Lauri Postin karonkkatilaisuus ja toukokuun 23. päivä "porukka" oli seuraamassa Jussi Teljon väitöstä ja piti karonkkaa illalla. Jo toukokuun 28. päivä Kekkonen "halaji" oman väitöskirjaprosessinsa pariin. Tuskinpa Ant-

Väitöskirjassa Kekkonen mielenkiinnon kohteet – myös käsitteiden suhteen – ovat pitkälti samoja kuin *Demokratian itsepuolustuksessa*. Lisäksi hän argumentoi väitöskirjassa teesejään sangen tiukasti puolustaen. Toisaalta on otettava huomioon, että kiirehtiessään työn loppuunsaattamista ennen vuoden 1936 eduskuntavaaleja hyväksyi Kekkonen joitakin sellaisia tarkastajien muutosehdotuksia, joita hän ei välttämättä olisi muutoin kivutta niellyt.

Uusi Suomi arvioi uutisessaan väitöstilaisuutta tuoreeltaan 5.4.1936. Lehden mukaan auditorion kansoitti epätavallinen yleisö, johon kuului etupenkin valloittanut maalaisliiton eduskuntaryhmä ja urheiluelämän kasvoja. Lehden mukaan sekä väittelijällä ja vastaväittelijällä oli sana hallussa, joten näytös tarjosi runsaasti vaihtelua maallikkoyleisöllekin:

”Vastaväittäjä kävi innokkaasti tekstin kimppuun. Maallikko tajusi sen verran, että vastapuolilla oli erilainen käsitys esim. subjektiivisesta oikeudesta ja toimielimestä. Väittelijä esitti kantaa, että esim. eduskunta on toimielin, mutta tasavallan presidentin valitsijamiehistö ei sitä ole, mitä käsitystä vastaväittäjä taas suuresti ihmetteli. Yhdessä kohdassa väittelijä ja vastaväittelijä olivat yhtä mieltä, nim. siinä, että eduskuntakin saattaa lainsäädäntötyössä erehtyä. Kansan hörähdyksiin tämän toteamuksen johdosta sir Viljami Kalliokoski of Halsua nähtävästi koko ryhmänsä puolesta vastasi anteeksipyytävällä hymyllä. ... Vastaväittäjä rakensi usean tunnin ajan esteitä kandidaatin pyrkimyksille hypätä lakit. trien punahattuiseen säätyyn. Väittelijälle kävi niin kuin hänelle entisessä korkeushyppypraktiikassaan varmaan usein tapahtui: väliin hyppy onnistui, väliin taas rima putosi maahan. Mutta kiistaa seurasi sovinnollinen loppunäytös ... Ja niin sai – lainataksemme erään maalaisliittolaisen äänenkannattajan ennakkohuokausta – maalaisliittokin nyt lakit. tohtorinsa.”

Ongelmallisia teemoja Kekkonen väitöskirjassa olivatkin erityisesti hänen yksilön ja yhteisön väliset painotuksensa sekä valtion ja oikeusjärjestyksen suhteiden määrittely. 1920-luvun oikeustieteellisessä tiedekunnassa, jossa Kekkonen opiskeli, oli edelleen olemassa vanhana jäänteinä painotuksia, jotka korostivat oikeutta ”pyhänä järjestyksenä”. Kekkonen väitöskirjan valmistumisen aikoihin alettiin suomalaisessa juridiikassa korostaa turhan teoretisoinnin sijaan pitävyyttä olemassa olevan lainsäädännön selvittämisessä.⁴⁰⁷

Väitöskirjan teoreettinen tarkastelu tukeutui lähinnä saksalaiseen valtio- ja hallinto-oikeuteen. Ne antoivat Kekkoselle työkaluja pureutua teoreettisesti myös suomalaiseen kunnallislainsäädäntöön. Väitöskirjassa Kekkonen edelleen kritisoi liberalismien oppeja ”luontaisista oikeuksista”, oli yksilönvastainen ja toi esille yhteisen (valtion) edun. Samalla hän kuitenkin toi myös selkeästi esille yksilön oikeudet vahvan valtion alaisuudessa.⁴⁰⁸

ti Salmisen väittely 25.5.1935 hidasti Kekkonen väitöskirjan loppuunsaattamista. Ks. Kekkonen 2000a, s. 234–235, 267.

⁴⁰⁷ Ks. Palonen 1980. Hakanen 1985, s. 47 mukaan Kekkonen opiskeluaikana tutkinto-vaatimuksiin kuului edelleen professori R.A. Wreden teos, jossa oikeutta käsiteltiin valtion yläpuolella olevana ”pyhänä järjestyksenä”. Vrt. Kekkonen 1934, s. 37.

⁴⁰⁸ Ne muutamat tutkijat, jotka Kekkonen väitöskirjaa ovat analysoineet, ovat nähneet Kekkonen valtioteoriassa tieteellistä ”hämäryyttä”, saksalaisen uudemman lakipositivismin ymmärtämättömyyttä ja suoranaisia kehäpäätelmiäkin, kun hän pyrki sitomaan valtion oikeuteen. Ks. Hakanen 1982 ja 1985; Palonen 1987.

Väitöskirjan valtio-, yksilö- ja demokratiakäsitys

On mahdotonta täsmällisesti eritellä, kuinka paljon Kekkonen yhteiskuntateoreettiset asenteet muuttuivat – kahden tarkoitukseltaan ja muodoltaan erilaisen teoksen – *Demokratian itsepuolustuksen* julkaisemisesta *Kunnallinen vaalioikeus Suomen lain mukaan* julkaisuun. *Demokratian itsepuolustus* muotoutui pääsuunta- viivoiltaan lokakuussa 1933, kun väitöskirjaprosessi oli alkanut jo vuonna 1931.⁴⁰⁹ Syksy 1931 sekä kevät 1932 olivat aktiivista tiedonhankinnanaikaa väitöskirjaa varten. Vuosi 1933 ja vuoden 1934 alkupuolisko näyttävät olleen hiljaiseloa väitöskirjan edistymisessä. Vuoden 1935 aikana hän kirjoitti työtään kiivaimmin. Syyskuussa 1935 Kekkonen vei väitöskirjakäsikirjoituksen tarkastukseen, josta se palautettiin marraskuussa, ja tehtyään korjauksia hän palautti sen tammikuussa 1936. Helmikuun lopulla se sai painatusluvan.⁴¹⁰

Väitöskirja jakaantuu oikeastaan kahteen erilaiseen tarkastelunäköku- maan. Niistä ensimmäinen, jossa tarkastellaan erilaisia teoreettisia valtio- oikeudellisia malleja sekä eritellään ja kyseenalaistetaan käsitteiden merkityk- siä, on tutkimukseni kannalta kiintoisin osio. En keskity juuri ollenkaan Kekko- sen väitöskirjan toiseen puoliskoon, jossa Kekkonen käsittelee voimassaolevaa lainsäädäntöä. Kekkonen käsitteli ja eksplikoi laajasti objektiivisia ja subjektiivisi- sia oikeuksia⁴¹¹.

⁴⁰⁹ Kekkonen taskukalenterimerkinnöistä käy ilmi, että hän piti 26.10.1933 ”Kärjen ko- kouksessa” esitelmän demokratiasta. Jo neljä päivää myöhemmin hän kirjoitti aloit- teellensa kirjan, joka koski demokratian itsekritiikkiä. Tammikuun 16. päivältä 1934 löytyy myös merkintä kirjan tekemisestä ja 1. helmikuuta Kekkonen kävi Jussi Teljon kanssa kirjaansa läpi ja Martti Haavio sai käsikirjoituksen luettavakseen. Taskukalenter- i merkinnöistä käy selvästi ilmi, että Kekkonen ei kovinkaan paljon keskittänyt voimavarojaan kirjan tekemiseen, työstämiseen ja viimeistelyyn. Se syntyi kaikkien muiden töiden, järjestö- ja poliittisen toiminnan, rientojen ja harrastusten ohessa. Ks. Kekkonen 2000a, s. 207, 229–230. Ks. myös Urho & Sylvi Kekkonen 1997.

⁴¹⁰ Toukokuun 28. päivältä 1934 Kekkonen kalenterista löytyy merkintä: ”Eiköhän voisi aloittaa kirjallisia töitä” [väitöskirjaa]. Vuosina 1934 ja 1935 Kekkonen aikaa vei erittäin paljon, kaiken muun aktiivisen toiminnan ohella, urheilujohtajuus (SUL). Virkalomaa Kekkonen otti maaliskuusta toukokuuhun 1935 ja väitöskirja eteni hyvin. Syyskuusta hän aloitti kahden kuukauden loman, jolloin sai viimeistelyä väitöskirjan: 10.9.1935 ”Väitöskirjan kirjoittaminen lopussa. Jälkitarkastus jäljellä”; 24.9 ”Jätin väitöskirjani tiede- kunnalle”; 14.10. ”Sain väitöskirjan takaisin lisäyksiä varten”; 6.11 ”Sain väitöskirjan vielä takaisin korjauksia ja tarkastamista varten. Saa kestää!”. Kekkonen 2000a, s. 196–285.

⁴¹¹ Kekkonen määritteli subjektiivisen oikeuden yksityisoikeuden yhdeksi keskeisim- mistä käsitteistä. Kekkonen mielestä objektiivisen oikeuden käsitteestä oli melko helppoa päästä yksimielisyyteen eli se käsitetään joko oikeusjärjestyksenä tai yksityi- senä oikeusnormina. Subjektiivisen oikeuden määrittelyyn Kekkonen sen sijaan up- poutui hyvin perinpohjaisesti kysymällä: Milloin yleinen käyttäytymissääntö sisältää yksityiselle oman oikeuden eli subjektiivisen oikeuden tehdä tai olla tekemättä jota- kin oikeudellisesti vaikuttavaa; onko lainkaan olemassa subjektiivisia oikeuksia? Kekkonen toi esille Duguitin tosiasiallisten valtasuhteiden opin, jossa ei ollut sijaa yksilön omalle (subjektiiviselle) oikeudelle, koska opin mukaan valtio ei luo yhteis- kuntaelämän yhteisiä pelisääntöjä vaan ainoastaan toteuttaa ne. Kekkonen näki, ettei oikeutta voi olla olemassa ilman ulkopuolista auktoratiivista voimatekijää (lainsäätä-

Subjektiiivisiä julkisia oikeuksia⁴¹² käsitellessään hän parhaiten formuloi valtion ja oikeusjärjestyksen luonteen tai itse asiassa niiden välisen eron. Hän korosti, että on tehtävä selvä ero valtion ja oikeusjärjestyksen välille:

”Valtio on oikeusjärjestyksen lähde, mutta ei oikeusjärjestys itse. Valtion tahto ilmenee oikeusjärjestyksenä, mutta oikeusjärjestys ei ole identtinen tämän tahdon kantajan kanssa. Valtio luo oikeusjärjestyksen, mutta on itse sen alainen. Valtio yhtä hyvin kuin sen alamaisetkin on oikeusjärjestykseen sidottu. On kyllä kiistämätöntä, että valtiolla on mahdollisuus muuttaa oikeusjärjestystä, vapautua siinä säädellyistä velvollisuuksista jne., sillä valtion lainsäädäntöä vastaan ei kenelläkään viime kädessä voi olla oikeuksia. Mutta sikäli kuin oikeusjärjestys on turvannut yksityiselle oikeuksia valtiota vastaan, ne ovat loukkaamattomia ja valtio on itse niihin sidottu, niin kauan kuin se pitää objektiivista oikeutta tältä osalta voimassa. ... Niin kauan kuin oikeusjärjestys sisältää oikeuden valtiota vastaan, se on valtiota sitova, niin hyvin yksityisen kuin julkisenkin oikeuden alalla. Oikeusjärjestys on näin ollen valtiovallan toiminnan raja yksityisiä vastaan.”⁴¹³

Kekkonen oikeusjärjestyksen – myös yksilön – puolustus (vahvaa) valtiota vastaan on tässä kohdin harvinaisen selkeä ja yksiselitteinen. Hän ei hyväksynyt väitöskirjassaan valtiota oikeusjärjestyksenä, jonka totalitarisoiva vaikutus ja merkitys näkyi Suomeen Saksan tapahtumien kautta. Weimarin tasavallan historia oli Saksassa ollut jatkuvaa parlamentin vallanmenetyksen historiaa.⁴¹⁴

Oikeusnormien asettaminen siirtyi Weimarin tasavallassa yhä enemmän parlamentilta toimeenpanokoneistoille. Erityisesti tasavallan loppuvuosina valtiosäännön surullisen kuuluisan artiklan 48 perusteella hätätilaoikeuskäytännön nojalla ohitettiin parlamentti. Lopulta vuonna 1932 Weimarin tasavallassa säädettiin enää viisi parlamenttilakia, kun puolestaan 48 artiklan perusteella hätäasetuksia annettiin 66 kappaletta.⁴¹⁵

jää), joka toteuttaa yksityisintressien funktioita. Järjestetyssä yhteiskunnassa, valtiossa lainsäätävä luo oikeusnormeja, jotka ovat velvoittavia. Toisilla oikeusalamaisilla on siten velvollisuus olla loukkaamatta tunnustettuja intressejä ja valtio turvaa intressien loukkaamattomuuden. Niinpä Kekkonen päätyi johtopäätökseen, että subjektiivinen oikeus, ei ole pelkkä fiktio; ”*se on olemassa, se on realiteetti, vaikka sitä ei voi käsin koskea enempää kuin muitakaan abstraktioita*”. Kekkonen 1936, s. 1–4. Vrt. Duquitin liberalistisista opeista myös Kekkonen 1934, Hakanen 1982 ja Ojala-Laires 1985.

⁴¹² Kekkonen mukaan vasta selkeytynyt käsitys kansalaisten asemasta valtiossa ja kansalaisten oikeudet valtiossa mahdollistivat subjektiivisten julkisten oikeuksien tunnustamisen. Absoluuttisessa valtiossa näitä oikeuksia ei ollut. Kekkonen 1936, s. 14.

⁴¹³ Ibid., s. 16–17.

⁴¹⁴ Kekkonen 1936, s. 126.

⁴¹⁵ Artiklan 48 perusteella presidentin ja hallituksen valta kasvoi erittäin suureksi. Artiklan toinen momentti antoi valtakunnanpresidentille oikeuden tarvittaviin toimenpiteisiin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden palauttamiseksi. Hätätilaoikeuteen kuuluvat valtuutusten edellytykset jäivät pelkästään valtiosäännön tulkinna varaan. ”Kohtalon artiklaksikin” kutsuttu artikla 48 avasi osaltaan tietä Hitlerin valtaantäpäsylle. Artiklaa käytettiin legalisoimaan Hitlerin vallan ensikuukausien poliittisen opposition väkivaltainen tukahduttaminen. Maaliskuussa 1933 säädettiin Saksassa valtuuslaki, joka nosti hallituksen lainsäätäjän asemaan, jolloin valtio ja oikeusjärjestys olivat siis tosiasiallisesti yhdenmukaiset. Ks. Tuori 1990, s. 168, 175–176, 180

Kekkonen analysoi väitöskirjamatkallaan Saksassa keväällä 1933 maan tilannetta ja lähetti arvioitaan Suomeen. *Maakansassa* 7.5.1933 näki kansallissosialismin lähitulevaisuudessa nielevän kaikki järjestöt, jotka ovat siitä vielä riippumattomia. Niinpä silloin olisi muodostunut: ”*korporatiivinen valtio, jossa valtion tahto on jokaisen valtiossa sallitun yhteenliittymän tahto. ... Valtiossa on vain sallittua se, mikä on yhdenmukainen virallisen kansallissosialismin kanssa.*” Suomalaisen äärioikeiston ja Lapuan liikkeen hän erotti kansallissosialismista. Suomen äärioikeisto ei hänestä ollut luonteeltaan kansallista ja se oli ajanut teollisuuspiirien asiaa talonpoikais- ja työväestöä kohtaan.⁴¹⁶ Lisäksi IKL:n järjestö Sinimustat sekaantui Viron epäonnistuneeseen vallankaappausyritykseen loppuvuodesta 1935, mikä herätti Suomessa suurta huomiota ja sai aikaan koko muun poliittisen kentän tuomion. Sinimustat kiellettiin alkuvuodesta 1936.⁴¹⁷

Demokratian itsepuolustuksessa Kekkonen oli vaatinut demokratian diktatuurin ohella vahvaa valtiota ja hallitusta, mistä oli seurannut, että IKL oli pysynyt melko tehokkaasti kääntämään argumentointia Kekkonen keinoja vastaan. *Demokratian itsepuolustuksesta* välittyi myös selvästi esiin kanta, jossa peräänkuulutettiin vahvaa hallitusvaltaa (toimeenpanokoneisto)⁴¹⁸. Hän ei kuitenkaan nähnyt lujaa hallitusvaltaa vastakkaisena demokraattisen, kansanvaltaisen vaalijärjestelmän kanssa. Niiden yhteensovittamisessa oli kyse hänen mukaansa vain ”oikeasta organisaatiosta”. Väitöskirjassa huomioitiin lujan hallitusvallan vaatimuksen vaarat sekä historian että juridiikan opettamassa mielessä, jonka vuoksi hän korosti vahvemmin yksilönoikeuksia.⁴¹⁹

Yksipuolinen ja harhaanjohtava kuva väitöskirjasta kuitenkin saadaan, jos sitä tarkastellaan yksilön oikeuksien korostamisen näkökulmasta. Kekkonen hyökkäsi edelleen yksilönoikeuksien vastaisesti luonnonoikeudellisia näkökantoja vastaan, joiden mukaan ihmisillä olisi joitakin luontaisia oikeuksia. Kekkonen mielestä oikeutta ei voi ajatella olemassa olevaksi ilman inhimillistä yhteiselämää, yhteisöä, joka edustaa kokonaisuutta. Intressien kvalifioiminen voi siten tapahtua pelkästään järjestetyssä yhteiskunnassa⁴²⁰. Kekkonen näki valtio- ja oikeuskäsityksen seuraavasti:

⁴¹⁶ ”Täydellistä puoluediktaturia ja yhden puolueen yksinvaltaa”, myös UKA 21/7. Saksassa tapahtuvien poliittisten ja oikeusjärjestystä koskevien muutosten tiedostaminen näkyy myös Kekkonen väitöskirjan sivuilla polemiikkina kolmatta valtakuntaa pönkittäviä oikeustieteilijöitä kohtaan.

⁴¹⁷ Uola 1982, s. 305–308; T. Soikkanen 1984, s. 93; Sepp 1997, s. 80–81.

⁴¹⁸ Kekkonen oli kyllästynyt hallitusten lyhytikäisyyteen, riitaisuuteen ja toimimattomuuteen: Hän halusi (maalaisliittoon pohjautuvia) vahvoja ja laajoja enemmistöhallituksia, mikä hyvin pitkälle selittää Kekkonen aktiivisuutta punamultayhteistyötä kohtaan 1930-luvun puolivälin jälkeen.

⁴¹⁹ Vrt. Kekkonen 1934, s. 32, 100–101 ja Kekkonen 1936, s. 14–17; vrt. Hakanen 1982, s. 49. Autonomian aikana suomalaista oikeusjärjestelmää oli taktisesti tarvittu turvaamaan ”Suomen edut” tsaarinvaltaa vastaan, josta seurasi, että oikeus oli asetettu tsaarinvallan ”yläpuolelle”. Suomen itsenäistyttyä valtio edusti yhteistä etua, joten oikeutta ei enää valtiosta irrallisena instrumenttina tarvittu turvaamaan Suomen intressejä. Siten oikeutta ei enää voitu käsittää valtion yläpuolella olevana pyhänä järjestyksenä, vaan lainsäätäjän normien kokonaisuutena.

⁴²⁰ Kekkonen 1936, s. 3–4, 9.

”Oikeus ei ole perimmältään yksilön oikeutta, sitä ei ole perustettu yksilön vuoksi, vaan kokonaisuuden intressi on ollut määräämässä sen syntyyn. Oikeus ei ole absoluuttista, vaan monien rajoitusten ja supistusten alainen, jotka ovat syntyneet juuri kokonaisuuden intressin tyydyttämiseksi.”⁴²¹

Samalla otteella Kekkonen käsitteli myös luontaisoikeudellista käsitystä ihmisestä. Kekkonen käsitteli ihmistä tukeutuen Eino Kailan kehityspsykologisiin käsityksiin, jotka korostivat ihmistä kulttuurin tuotteena⁴²².

Kuten Eino Kailalle, myös Kekkoselle oli ajattelussaan tunnusomaista holistisuus. Kaila korosti ajattelussaan monipuolisesti filosofian, fysiikan, biologian ja psykologian elementtejä, joiden avulla hän rakensi kokonaisvaltaista teoriaansa⁴²³. Kekkonen ei itse luonut mitään kokonaisvaltaista teoriaa, mutta oli kylläkin viehättynyt Kailan ihmiskäsityksistä. Kekkonen korosti Kailan tavoin sosiaalista sidonnaisuutta yksilöllisyyden korostamisen sijaan:

”Oikeus ei ole yhden ihmisen aate, eikä voi edes kuvitella, että oikeus syntyisi ulkopuolella ihmisen ja ihmisen keskinäisen vuorovaikutuksen. Luontaisoikeudellinen käsitys isoleeratusta ihmisestä oikeuden lähtökohtana perustuu virheelliseen kuvitelmaan, että ihminen olisi luonnontilassa ollut vapaa, toisista ihmisistä riippumaton yksilö. Asiahan on päinvastoin niin, että ihminen luonnontilassa on sosiaalisen ryhmän jäsen ja ryhmän vallan alle alistettu. Primäärinen oikeus ei ole yksilön oikeutta, vaan ryhmän oikeutta. Vasta kulttuuri on luonut yksilöoikeuden.”⁴²⁴

Hänen mielestään ihminen oli tullut oikeusjärjestyksen voimasta oikeussubjektiksi, eikä siis ”luonnostaan”. Siten ihmisestä tuli oikeudelle henkilö.

Kansasta kansanvaltaan ja kunnalliseen itsehallintoon

Kekkosen yksi keskeisimmistä poliittisista ja oikeudellisista käsitteistä oli kansa. Suomalaisessa 1930-luvun poliittis-historiallisessa kontekstissa kansa-käsitteellä oli lukuisia merkityksiä ja tavoitteita. Käsitteen käyttämisessä oli myös kyse eri eturyhmien, kuten puolueiden, painostusliikkeiden ja puolivirallisten sekä laittomien järjestöjen välisestä taistelusta. Ryhmät pyrkivät siis auktorisoimaan symboleja, kuten kansa, puhtaasti valtamotiiveista käsin.

Kekkonen käsitteli sekä *Demokratian itsepuolustuksessa* että väitöskirjassaan laajasti kansa-käsitystään ja siihen elimellisesti liittyviä lähikäsitteitä, kuten kansalaisuutta ja kansakuntaa. Juuri nämä käsitteet muodostavatkin eräänlaisen käsiteperheen, jossa käsitteiden yhteyksiä toisiinsa voidaan tarkastella.⁴²⁵

⁴²¹ Ibid., s. 9.

⁴²² Kailan teos *Persoonallisuus* (1934) on lähes kokonaan Kekkosen alleviivaama, OYKKK.

⁴²³ Ks. Kaila 1929, myös OYKKK.

⁴²⁴ Kekkonen 1936, s. 20.

⁴²⁵ Kansa-käsitteen yhteys kansalaisuuden käsitteen kanssa on selvä. Vasta kansalaisista saattoi koostua kansa tai kansakunta. Kansalaistumisen prosessi on ollut pitkä ja vaihteleva merkityksiltään. Modernin kansalaisuuden synnyssä tärkeässä roolissa olivat sellaiset historialliset prosessit, jotka edesauttoivat ihmisten enemmistön poliittista merkityksellistämistä. Nisbet 1986, s. 131–132; Pekonen 1988, s. 28–29.

Kekkonen väitöskirja on kielellisesti korrekti ja akateemisesti viileä kansa- ja kansalaisuus-käsitteiden suhteen. Väitöskirjassa kansaa käsitellään yhteydessä valtion toimielinedustukseen. Hän katsoi, että ”*valtion luonnollinen inhimillinen perusaines on kansa*”. Kansa myös muodostaa valtiotahtoon HM:n 2 §:n 1 momentin säännöksen mukaisesti: ”*Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta*”. Siinä hän katsoi ilmaistuksi kansan täysivaltaisuus -periaatteen⁴²⁶. Valtiovallan subjekti on kylläkin valtio itse, mutta kansa on valtiovallan kantaja. Hän esittää, että kansa-käsitettä voi tutkia kolmesta erilaisesta näkökulmasta: poliittisesta, sosiologisesta ja juridisesta.⁴²⁷

Tämän väitöskirjan suhteen on harmillista, että Kekkonen toi omassaan laajemmin esiin vain juridisen näkökulman. Hän esitti kuitenkin poliittisen näkemyksen kansasta organismina, minkä näkemyksen hän katsoi historiallisen koulukunnan luoneen. Sosiologinen kansakäsitys käsitti Kekkonen mielestä kansan toisiaan vastaan taistelevien heterogeenisten sosiaalisten ryhmien yhteenliittymänä, joka ei välttämättä tunne itseään miksikään kokonaisuudeksi⁴²⁸.

Juridisesti ja tuolloin Suomessa voimassa olevan oikeuden mukaan valtion tahdon suorittaja oli kansa⁴²⁹. Valtiopäiville kokoontunut eduskunta edustaa kansaa välillisesti. Kekkonen tarkoitti positiivisen vaalioikeuden tarkoittavan sitä, että kansan edustamisessa on kyse kansan edustamisesta kokonaisuudessaan; ei siis pelkästään vaalioikeutettujen tai valitsijamiesten edustamisesta.

Hän sivusi vanhaliberalismia myös tässä yhteydessä esittämällä vanhaliberalismin vaalioikeusteorian ”*etuoikeutettujen*” ja ”*kansan paremman ja ajattelevamman osan*” poliittisen oikeuden teoriaksi. Kekkonen mielestä vanhaliberalisteille kansa oli siis lähinnä aristokratiaa, jota hänen mielestään ei voinut nimittää kansaksi ja sen tahdon ilmentäjäksi. Tätä omaisuussensukseen perustuvaa kansakäsitystä hän kritisoi myös *Demokratian itsepuolustuksessa*.⁴³⁰

Kansan jäsenyys perustui Kekkoselle yksinomaan ihmisten ”*siveelliseen henkilöllisyyteen*”, johon liittyy snellmannlaisesti yksilöiden vastuunalaisuus. Siten juridiset henkilöt eivät tule kysymykseen kansalaisina. Jos valtio rakennetaan yksityisten jäsenten sijaan yksityisten jäsenten muodostamille ryhmille, korporatistisesti, katsoi Kekkonen sen johtavan poliittisten oikeuksien irrottamiseen kansalaisoikeuksista, ja niin ollen kansalaisen aseman ja merkityksen vähenemiseen valtiossa. Tässä kohdin Kekkonen, mitä ilmeisimmin, viittaa yksilöiden poliittisia oikeuksia rajoittavaan Italian fasistiseen hallintoon⁴³¹.

⁴²⁶ Sama painotus löytyy *Demokratian itsepuolustuksesta*. Ks. Kekkonen 1934, s. 19.

⁴²⁷ Kekkonen 1936, s. 21.

⁴²⁸ Tätä heterogeenisten ryhmien problematiikkaa ja pluralististen ryhmien yhteisen edun integraatiomahdollisuuksia Kekkonen tarkasteli etenkin 1960- ja 1970-luvuilla.

⁴²⁹ Kekkonen katsoi, että juridisesti kansa on määriteltävissä vain yksityisten jäsenten avulla; kansaa ei ole olemassa jäsenten ylä- tai ulkopuolella; kansa on siis jäsentensä kokonaisuus. Vrt. Bryce I, s. 31: ”*kansalla tarkoitetaan kaikkia kansalaisia yhteensä, kuuluvatpa he mihin yhteiskuntaluokkaan tahansa*”. Alleviivaus Kekkonen, TM.

⁴³⁰ Vrt. Kekkonen 1934, s. 21 ja Kekkonen 1936, s. 38–40.

⁴³¹ Korporativistinen edustus yhdistyi Italiassa ”*valtioon*”. Taustalla oli pitkälti sosiologinen valtiokäsitys, jota Italiassa pönkitettiin 1930-luvulla eliittiteorioilla. Marxilainen luokka-käsite korvattiin tuolloin eliittikäsitteellä. Eliittiteoreetikkojen mielestä

Kekkonen teki selvän eron myös kansanäänestyksen ja välillisten vaalien välille. Kansanäänestys oli hänelle valtion välitön representatiivinen toimielin. Tuolloin kansanäänestyksessä kansa ilmaisee välittömästi tahtonsa, joka on myös valtion tahto. Kansaa ei kuitenkaan ole kansanäänestyksessä välitön toimielin vaan se on ”kansaa äänestyksessä läsnä olevana”. Myös vaaleissa kansa on määrävissä osassa valtion tahtoa muodostettaessa (kansaneduskunnassa).

Vaaleissa ei kuitenkaan ole kysymys suoraan valtion tahdon luomisesta, vaan sellaisen toimielimen luomisesta, joka luo valtion tahdon. Kansaneduskunta on siis kansan toimielin, mutta se on siten myös yhtä paljon valtion toimielin.⁴³² Näin ollen se on eräänlainen kaksoisabstrakti.

Vaalioikeuden käsittelyssä hän tunnusti nykyajan valtioissa kansalaisilla olevan oikeuksia valtiossa ja valtiota vastaan⁴³³. Vaalin käsitteenä Kekkonen ymmärsi ratkaisuksi kahden tai useamman vaihtoehdon välillä. Kekkonen rajasi pois vaalitapahtuman merkityksen totalitarististen valtioiden, kuten Italian ja Neuvostoliiton osalta, joissa ei ollut olemassa tosiasiallista vaihtoehtoa⁴³⁴.

Hänen mielestään vaaliperiaate kunnallisvaalien yhteydessä toteutui ainoastaan siinä tapauksessa, että asetettuja ehdokaslistoja on useampia. Kunnan ainoa välillinen representatiivinen toimielin on vaaleilla valittava kunnanvaltuusto, jonka kautta kunnan tahto tuodaan ilmi.⁴³⁵

Hyvän vertailukohdan väitöskirjan kunnallishallinnon käsittelylle luo Kekkonen reilu viikko väitöstilaisuuden jälkeen pitämä puhe, jossa hän korosti, kuinka merkittävässä roolissa kansanomaisen hallinto pitäjissä on suomalaisen talonpojan ”sanan- ja päätäntävällän” takaajana ollut ”pakanuuden ajoilta” lähtien. Hän esitteli myös Saksan sen hetkisen kunnallisjärjestelmän epäkansanvaltaisen luonteen ja sen turmiollisuuden Suomeen tuotuna. Kekkonen mukaan Saksan kansalle ”ehdoton johtajaherruus” ei ollut historiallisesti vierasta.⁴³⁶

historia oli siis eliittien ”dialektiikkaa”. Erityisesti Robert Michelsin teoriaa ’oligarkian rautaisesta laista’ käytettiin hyväksi fasistisen hallinnon pönkittämisessä. Myös italialaisten Gaetano Moscan ja Vilfredo Pareton eliittiteorioita fasistit hyväksikäyttivät, vaikka Mosca itse kritisoi Mussolinin toimintaa. Berndtson 1994, s. 193–194.

⁴³² Vaali oli hänelle konstitutiivinen tapahtuma, jossa kansa luo valtion tahdon ilmaisan, valtion välillisen representatiivisen toimielimen. Vaalit olivat ”ainoastaan tekninen aputoimenpide”, jossa muodostettiin toimielin valtion tahdon ilmaisemiseksi ja luomiseksi. Kekkonen 1936, s. 40–49.

⁴³³ Kekkonen tukeutuu julkisten subjektiivisten oikeuksien tarkastelussa Labandin ja Jellinekin mielipiteiden vertailuun.

⁴³⁴ Vrt. Kari Palosen määritelmä politiikasta: ”Ihmisten toiminta on poliittista silloin kun tehdään ratkaisuja kahden tai useamman vaihtoehdon välillä”. Palonen 1987, s. 95–96; vrt. Ankersmit 2002, s. 168.

⁴³⁵ Kunnan tahdon luovat kunnan kansalaiset, jotka ovat aina luonnollisia henkilöitä, eivät milloinkaan juridisia henkilöitä. Valtio ei kuitenkaan Kekkosesta jättänyt kunnan ”muodostamista ja jatkuvaa olemassaoloa” kunnan jäsenten harkinnanvaraiseksi, vaan kuntaan liittyminen ja kuuluminen ovat pakollisia. Itsehallinto kunnissa oli olemassa, mutta Kekkonen mielestä se toteutti julkista tarkoitusta ja julkista valtaa hallintotoimintana valtion piirissä. Kekkonen 1936, s. 52, 88–89, 95, 105, 110, 121.

⁴³⁶ ”Kansanvallan turvaaminen” 13.4.1936 Viipurissa, Kekkonen 1967a, s. 10–17.

Sekä puheen että väitöskirjan lähtökohtana Kekkosella näyttää olleen, että kuntien itsehallinnolliset oikeudet myönnetään Suomen – Skandinavian – historiallisiin hallinto-oloihin viittaamalla. Kekkonen loi siis eräänlaista ”yhdyskuntasopimusteoriaa” painottamalla paikallisten sosiaalisten yhteisintressien toteuttamista yhteisten etujen valvomisella ja yhteenliittymisellä.⁴³⁷

Valtion mukaantulo paikallishallintoon ja kunnalliseen itsehallintoonkin toi Kekkonen mielestä mukaan ”yleisen edun” -käsiteparin.⁴³⁸ Yleisen edun käsitteellä on kekkoslaisessa retoriikassa monenlaisia käyttötarkoituksia, ja sen käyttö vain kiihtyy hänen kamppaillessaan vallasta 1940–1960 -luvulla. Hän pyrki kuntien ja valtion välisessä hallinto-oikeudellisessa tarkastelussa osoittamaan valtion ja kuntien ”siveellisen yhteyden”. Tunnustaessaan kunnat paikallisten yhteisetujen valvojiksi ja toteuttajiksi valtio samalla itse asiassa otti kunnat tiukkaan huomaansa palvelemaan julkisoikeudellisena juridisena henkilönä valtiollisia, yleisiä päämääriä.

Kekkonen halusi paikallisen kuntatason olevan kiinteästi yhteydessä koko kansakunnan etuun. Kekkonen formulointeja ei kuitenkaan pidä ymmärtää siten, että hän olisi halunnut romuttaa kunnallista itsehallintoa, vaan hän halusi, että kunnallisen hallinnon ja valtion hallinnon edut ja tahto olisivat yhteneväiset. Varoittavana esimerkkinä kunnallisen itsehallinnon romuttamisesta Kekkonen huomioikin Saksan kunnallislain tammikuulta 1935, joka käytännössä lopetti kunnallisen itsehallinnon.

Tasa-arvoisuusperiaatteen mukaisesti yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella turvattaisiin kansalaisten valtiollinen yhdenvertaisuus. Kekkonen näki, että sekä käytössä olevalla suhteellisella vaalitavalla että enemmistövaalitavalla taattaisiin tasa-arvoisuusperiaatteen mukainen yhtäläinen äänioikeus. Olennaista kuitenkin on, että hän katsoi suhteellisen vaalitavan antavan mahdollisuudet hyvinkin pienille ryhmittymille, mikä edistää puoluepirstoutumista.⁴³⁹

Kekkonen katsoikin parlamentarismien kannalta vaaralliseksi ilmiöksi IKL:n tai jonkun muun demokratian vastaisen liikkeen pääsyn esittämään kovaan ääneen propagandaansa eduskunnassa.⁴⁴⁰ Enemmistövaalitavan Kekkonen katsoi suosivan suuria puolueita, joka tietysti tarkoittaisi sitä, että pienten ääripuolueiden olisi vaikeaa päästä eduskuntaan ja kasvattaa siellä parlamentaarista kannatustaan. Tätä enemmistövaaliperiaatetta Kekkonen katsoi vuoden 1934 olosuhteissa vaadittavan, mutta hän myös korosti, etteivät äänioikeusolot normaalitilanteessa kaipa juurikaan korjauksia. Sen sijaan väitöskirjasta ei löydy viittauksia – jo sen aihepiiristä johtuen – enemmistövaalitapaan.⁴⁴¹

⁴³⁷ Ks. Kekkonen 1936, s. 55, 80; Kekkonen 1967a, s. 10.

⁴³⁸ Ibid., s. 52.

⁴³⁹ Ibid., s. 52–58, 80.

⁴⁴⁰ Näiltä kohdin *Demokratian itsepuolustuksessa* Kekkonen tukeutui juuri Brycen demagogien lihaan viiltäviin konservatiivisiin kannanottoihin. Hän korosti erityisesti kansanvaltaisen demokratian jatkuvaa aktiivisuuden tarvetta kansanvaltaisen järjestelmän ylläpitämisessä. Bryce 1933 osa II, erityisesti s. 424–435, TM.

⁴⁴¹ Hän rajoitti enemmistövaalitavan koskemaan vain ”valtiollisia vaaleja”. Kunnallisvaaleissa suhteellinen vaalitapa oli hänestä edelleen hyvä. Ks. Kekkonen 1934, s. 80–99; Kekkonen 1936, s. 107–121.

Energetiikasta organismiteorian ongelmallisuuteen

Demokratian itsepuolustuksen suurieleisessä hyökkäyksessä liberalistista valtioteoriaa vastaan Kekkonen tuli samalla, tahtomattaankin, lähestyneeksi organismiteoriaa, jonka pääteesin mukaan valtio on elävä organismi. Organismiteoreettinen suuntaus henkilöityi Suomessa vahvasti Yrjö Ruutuun, jonka kanssa Kekkonen oli tiiviissä kanssakäymisessä 1920-luvulla. 1930-luvulla kanssakäyminen oli vähäistä, mutta Ruudun kylvämät valtioteoreettiset ja -tieteelliset opit olivat vielä pitkään Kekkosella teoreettisina työkaluina valtiota ja yhteiskunnallista integraatiota koskevia poliittisia linjauksia luotaessa.⁴⁴²

Tieteenteoreettisena lähtökohtana Ruudulla – tuolloin vielä Ruuth – oli väitöskirjassaan *Kansakunta* (1922) eräänlainen monistisen ja pluralistisen valtiokäsityksen synteesi, jonka seurauksena valtion määräysvalta ja spontaani kehitys yhdistyvät, ja jonka kautta voidaan harjoittaa taitavan politiikan valtiotaitoa. Ruutu käsitteli kansakuntaa sisäpoliittisesti energeettisenä kokonaisuutena, jonka tavoitteena olisi kaikkien kansalaisten kokonaisuus.

Kokonaisuus oli Ruudun mukaan saavutettavissa löytämällä se yhteinen tai yleinen etu, joka voisi rajoittaa ryhmien itsekkyyttä yhteiskunnassa ja siten pakottaa ne etsimään sovittelavaa ”objektiivista ratkaisua”. *Kansakunta* energeettisenä yksikkönä rakentui työn ja pääoman tarkoituksenmukaisen käytön perustalle. Ruutu korosti, että kansallisenergiaa ei olisi syytä käyttää eturyhmien väliseen kiistelyyn pääoman käytöstä. Koska kaikki eri ryhmät olivat kuitenkin yhteiskunnan toiminnassa toisistaan riippuvia yksiköitä, olisi niiden huomattava keskinäinen riippuvuus ja palveltava yhteisiä päämääriä, joiden voimanlähteenä ovat yhteinen maa-alue, sukupolvittain siirtyvä traditio ja yhteinen vastuu tulevaisuudesta.⁴⁴³

Siten Ruudun teoria oli eräänlainen antiteesi marxilaiselle kategoriselle valtioteorialle. Ruudun teorian tavoitteena oli luoda yhtenäinen kansakunta poliittisen polarisaation jälkeen.

Energeettisen teoriaan sisältyi siten tärkeänä tekijänä työväenliikkeen – vasemmiston – integroiminen mukaan kansallisen edun ja yhteisen edun käsitteelliseen yhteyteen. Tämä oli tekijä, joka korostui Kekkosella *Demokratian itsepuolustuksessa*, mutta myös aiemmassa ja myöhemmässä poliittisessa ajattelussaan. Kekkonen liittyi mukaan Ruudun alulle panemaan valtiososialistien toimintaan 1920-luvun puolivälissä. Kekkonen kuitenkin etääntyi valtiososialisteista vuonna 1928. Hän alkoi tuolloin pitää Ruudun valtiososialismia liian epä-

⁴⁴² Silmiinpistävää sinällään on kuinka samalla tavalla Kekkonen käsitteli poliittisessa pamfletissaan esimerkiksi Hobbesin ja Rousseauin muotoilemia yhteiskuntasopimus-tematiikkaa kuin Ruutu väitöskirjassaan. Ks. myös Soikkanen 1991.

⁴⁴³ Kekkonen yhdistää väitöskirjassaan orgaanisen kokonaisuuden ”metafyysilliseksi” arvoyhteiseksi, joka yhdistää menneet ja tulevat sukupolvet nykyhetkessä, nauttii edellisten sukupolvien työstä ja ottaa samalla vastuun tulevista sukupolvista. Ks. Kekkonen 1936, s. 36. Palonen on kiinnittänyt huomiota tässä yhteydessä metafyysillinen-sanan ilmeiseen pejoratiiviseen käyttöyhteyteen. Palonen on myös arvellut, että sanan käytön takana on Jussi Teljon artikkeli *Metafyysillinen valtiokäsitys*, joka kritisoi organismiajatusta. Palonen 1987, s. 87. Soikkanen 1991, s. 178–188.

realistisena ja epäkäytännöllisenä⁴⁴⁴. Vaikka Kekkonen etäännytkin ruutulaisesta valtiososialismista, vaikutti ennen kaikkea Ruudun eheyttämisen ideologia häneen myös jatkossa.⁴⁴⁵

Juuri *Demokratian itsepuolustuksessa* organistisen valtioteorian haamu leijaili esiin. Ongelmallista se on ennen kaikkea siksi, että pamfletti oli suunnattu fasistisia oikeistovoimia vastaan ja vasta toissijaisesti fasismin valtaan nousun ”mahdollistavia” heikkoja liberalistisia aatteita vastaan. Ongelman ydin piilee siinä, että ratsastaminen organismiteorialla liberalismiin aatteita vastaan tarkoitti samalla kyseenalaista kytkeytymistä fasismin liepeillä majaileviin organismiteorioihin.

Organismiteorian merkitys oli siinä, että se katsoi kansan ja sen jäsenet itsenäiseksi orgaaniseksi kokonaisuudeksi, joka kansakuntana muodostaa historiallis-alueellisen subjektin. Tästä orgaanisesta kokonaisuudesta ei ollut enää pitkä matka IKL:n ”kansankokonaisuuden” ideaan, josta puolestaan oli hyvin lyhyt matka kansallissosialistien ”kansanyhteisöön” (Volksgemeinschaft). Myös AKS:n piirissä oli vuodesta 1933 lähtien sellaisia – Gemeinschaft-tyyppisen solidaarisuuden – vaatimuksia, jotka olivat suoranaisia lainoja saksalaisesta oikeistoradikalismista, kansallissosialismistakin.

AKS:n piirissä sisäistä yksimielisyyttä vaadittiin ulkopoliittisin perustein. Kansanyhteisön tai kansankokonaisuuden korostaminen korvasi AKS:n eheyttämisen politiikkaa.⁴⁴⁶ Esimerkiksi Vihtori Kosola julisti IKL:n ensimmäisessä edustajankokouksessa 4.2.1933, että ”kansanliikkeen miehet laskevat haarniskan hartioiltaan vasta, kun eduskuntaan on valittu miehiä, jotka eivät tavoittele omaa, vaan maan kansan yhteistä etua”⁴⁴⁷. Hieman ennen kuolemaansa julkaisutussa muistelmateoksessaan *Viimeistä piirtoa myöten* (1935) Kosola laittoivat toivonsa IKL:ään ja vaati isänmaan kutsun kuulemista, jota kautta voi ”ansaita kansalaisen nimen ja aseman”⁴⁴⁸.

Itse asiassa IKL alkoi ensimmäisenä poliittisena järjestönä toteuttaa AKS:n ideologisesti muuttunutta politiikkaa. IKL:n pyrkimyksenä oli valtiollinen yhtenäisyys, jossa eri puolueita ei enää olisi, vaan valtakuntaa johdettaisiin Saksan mallin mukaisesti johtaja-periaatteella.⁴⁴⁹ Kekkonen käytti – paradoksaalisesti – oikeistoradikalismista vastaisessa kritiikissään samankaltaisia antiliberaalisia ja valtiollista yhtenäisyyttä korostavia vaateita kuin IKL hieman myöhemmin.

⁴⁴⁴ Samalla tavalla 1930-luvun alussa Kekkonen liittyessään mukaan maalaisliiton toimintaan ja tutustuessaan Santeri Alkion ajatteluun piti hän Alkion ajattelua liian epärealistisena ja -käytännöllisenä.

⁴⁴⁵ Soikkanen 1991, s. 309. Kekkonen painotti Ruudun olleen ideologi, ei tekijä. Vaikka Ruudun oppeja ei Kekkonen mielestä käytännössä voinutkaan toteuttaa, kirjoitti hän oppien vaikutteiden kuitenkin säilyneen itsellään. Ruudun valtiososialismissa Kekkonen erityisesti miellytti keskiluokan itsenäisen aseman korostus kapitalistien ja työväenluokan välillä. Erityisesti Kekkonen miellytti keskiluokan asema yhteiskuntaa integroivana voimana taistelussa ääriasenteita vastaan. Ks. Kekkonen 1981, s. 177.

⁴⁴⁶ Alapuro 1973, s. 144. Vrt. ”talonpoikaisesta Gemeinschaftista” Kettunen 1986, s. 249.

⁴⁴⁷ Korjuksen 1976, s. 237 mukaan.

⁴⁴⁸ Kosola 1986, s. 254–256.

⁴⁴⁹ Klinge 1972, s. 176–177.

Kekkonen tukeutui lailliseen kansanvaltaiseen järjestelmään, mutta useat Kekkonen konstit, joita hän markkinoi pamfletissaan, olisivat tosiasiallisesti merkinneet eräänlaista puoliparlamentaarista sekajärjestelmää, jota oikeisto ja erityisesti IKL ivasi eduskunnassa.⁴⁵⁰

Vahvan hallitusvallan vaatimus esiintyi, samoin kuin Kekkosella, IKL:n ohjelmassa heti sen perustamisen jälkeen⁴⁵¹. Vahvan hallitusvallan tarkoitukset vain olivat täysin erilaiset. IKL:n motiivina oli korporatistinen järjestelmä parlamentaarisen heikkouden vastapainona, johon kuului vahva hallitus⁴⁵².

Demokratian itsepuolustuksessa näyttäytyi vielä ihanteellinen usko siihen, että kansanvalta on siinä määrin siveellisessä mielessä ”ylevää”, että purkaa mahdolliset pakkovallan keinot heti, kun se on mahdollista. Pätsin järjestelmä osoitti, että ”väliaikainen diktatuuri” voi jäädä myös pysyvämmäksi järjestelmäksi⁴⁵³.

Väitöskirja eroaa olennaisesti aiemmista teksteistä. Kekkonen huomioi uusimman saksalaisen oikeustieteen kiistävän subjektiivisten julkisten oikeuksien olemassaolon. Hän viittaa Labandin, Schulz-Schaefferin ja Schuppen teorioihin, joiden mukaan oikeusjärjestys ja valtio olisivat yksi ja sama⁴⁵⁴. Hans Kelsenin ja Carl Schmittin teorioita Kekkonen tarkasteli väitöskirjassaan monipuolisesti, joskin heidän mielenkiintoisimpiin 1930-lukulaisten teorioidensa tarkasteluun Kekkonen tarkastelun jänne ei enää ylettynyt⁴⁵⁵.

⁴⁵⁰ Yrjö Hakanen on nimittänyt tätä sekajärjestelmää eräänlaiseksi rajoitetun parlamentarismien ja valtiollisen pakon yhdistelmäksi, ja Matti Klinge on nimittänyt sitä eräänlaiseksi liberalismien ja kansanradikalismien kompromissiksi. Kekkonen itse toi kärjekkäästi esiin ja *Demokratian itsepuolustuksessa* (s. 78–79), ”että ellei demokratia pysty kohtuullisessa ajassa suomalaisuuden asiaa ratkaisemaan, ei ole mitään syytä estää sellaisen valtiojärjestyksen luomista, joka sen ratkaisee”. Vaikkapa se olisi jokin diktatuuriinkin turvautuva oppi, kunhan se on vierasperäisyydestä vapaa...”. Edellisestä käy ilmi Kekkonen kiihkeä aitosuomalaisuus ja ”organistinen” suhtautuminen kansanvaltaan. Ruudun tavoin hän siis saattoi katsoa, että ”historiallisen tehtävän suorittaminen tekee diktatuurin oikeutetuksi, mutta diktatuuri vain diktatuurin takia [IKL ja suomalainen äärioikeisto] on silkkaa humpuukia”. Ks. Soikkanen 1991, s. 271. Ari Uino on kuitenkin korostanut, ettei Kekkonen olisi ollut tosi paikan tullen uhraavan demokratian pelkän suomalaisuuskysymyksen takia. Kyseessä olisikin ollut turhautuneisuus suomalaisasian hoitamisessa. Ks. Kekkonen 2000a, s. 226–227.

⁴⁵¹ IKL:n piirivaltuutettujen kokouksessa 5.6.1932 poliittisen ohjelman viidennessä kohdassa vaadittiin hallituksen vallan lisäämistä. Ks. Korjus 1976, s. 235–237.

⁴⁵² Uola 1982, s. 72–73; ks. Paavo Susitaipaleen luonnos korporatiiviseksi järjestelmäksi. Ibid. s. 79.

⁴⁵³ Kekkonen nimitti vuonna 1972 Konstantin Pätsin 1930-luvun toimintaa ”demokratian lopettamiseksi” ja ”diktatuurijärjestelmäksi”. Hän tosin edelleen määritteli Pätsin diktatuurin ymmärrettävimmäksi IKL:ää vastustaneille. Kekkonen 1972b, s. 13–14.

⁴⁵⁴ Kekkonen 1936, s. 15.

⁴⁵⁵ Kelsen pyrki puhtaassa oikeusopissaan yhtenäiseen loogiseen systeemiin, jonka perusteella voitaisiin tieteellisesti luoda oikeusjärjestys, johon kansalaiset rationaalisesti identifioituisivat. Kelsenin järjestelmässä valtio ja oikeus olivat identtiset. Schmittin painotus taas oli johtajakeskeisempi. Hänen teoriassaan oli oltava johtaja, joka on oikeusjärjestyksen yläpuolella. Ei siis ihme, että hänen teorioitaan käytettiin kolmannessa valtakunnassa hyväksi 1930-luvun puolivälissä. Palonen 1980; Tolonen 1989.

Sen sijaan Georg Jellinekin teorioita Kekkonen kävi ahkerasti läpi. "Allgemeine Staatslehre", jonka yksi keskeisimpiä edustajia Jellinek oli, edusti kantaa, jonka mukaan puolueet voivat tehdä politiikkaa vain valtion kautta. Perinteessä korostetaan politiikkaa teoreettisena, ei toiminnallisena ilmiönä. Weber taas ymmärsi politiikan kategorian olevan valtion yläpuolella. Hän korosti politiikan luonnetta taisteluna. Vaikka Kekkonen korostikin valtiota legitimiinä (pakko)yhteisönä ja esitti puoluetoiminnan "valtiollisena", näki hän politiikan myös weberiläisittäin strategisena puoluetisteluna ja "pelinä".⁴⁵⁶

Kekkonen alkoi kirjoituksissaan tehdä pesäeroa oikeuspositivisteihin, organismiteoriaan, kolmannen valtakunnan oikeusteoreetikoihin, Saksan kansallissosialisteihin, suomalaiseseen 'fasismiin' ja jopa liian totalitaarisiin liberalismiin kriitikoihin. Historian opetukset eli fasismin nousu ja sitä seurannut laaja yksilöoikeuksien polkeminen suodattuivat Kekkonen ajatteluun. Hän näkikin väitöskirjassaan oikeusjärjestyksen valtiota sitovana elementtinä, joka on yksilöiden turvana valtiovaltaa vastaan. Erityisen vahvasti Kekkonen kritisoi Bornhakin kantaa, jonka mukaan "oikeusjärjestyksen luojana valtio on kaiken oikeuden yläpuolella ja alamainen ei koskaan voi saada oikeutta vastoin valtion tahtoa".⁴⁵⁷

Risto Alapuro havaitsi Akateemista Karjala-Seuraa koskevassa tutkimuksessaan, että AKS ja IKL erkaantuivat ulkomaisten, lähinnä saksalaisten, termien jäljittelyllä alkiolaisesta populismista ja oikeastaan suuresta osasta maaseutuväestöä. Kansallissosialistien noustua valtaan Saksassa ja AKS:n ammentautsa ideologista sanomaa Saksan suunnasta, kävi AKS vieraaksi hyvin monelle muullekin maalaisliittolaiselle ja keskustan edustajalle kuin Kekkoselle⁴⁵⁸.

Organismiteorian Kekkonen katsoi olevan liian tiiviissä yhteydessä kansallissosialismiin ja fasismiin, koska ne omaksuivat poliittisen kansa-käsitteen valtio-oikeudellisten dogmiensa perusteiksi. Tähän Kekkonen liberalisoitunut näkemys voidaan suhteuttaa.⁴⁵⁹ Kuvaavaa on, että tuore oikeusministeri "alisti" kielteisen kantansa kuolemanrangaistukseen yhteiskunnan itsesuojelutarpeelle:

"Jollei valtiovalta muutoin kykene ylläpitämään oikeusjärjestystä ja suojelemaan oikeusjärjestyksestä määräävän tahdon suojatiksi korottamia intressejä, niin täytyy katsoa, että tämä välttämättömyys tuo valtiolle oikeutuksen kuolemanrangaistuksen käyttöönottoon."⁴⁶⁰

Vaihdettaessa edelliseen lainaukseen oikeusjärjestyksen paikalle kansanvallan ja kuolemanrangaistuksen paikalle IKL:n lakkautuksen ollaan lähellä Kekkonen näkökantaa, joka päti myös hänen äärioikeiston vastaisessa käsitetaistelussaan hänen ensimmäisestä eduskuntavaalikampanjastaan lähtien.

⁴⁵⁶ Palonen 1980, s. 49–50, 59, 92–100. Ks. Kekkonen 1934, s. 8–9, 27, 45, 96.

⁴⁵⁷ Kekkonen 1936, s. 15. Kekkonen kritiikin kohteena oli siis absolutistinen valtioidea.

⁴⁵⁸ Alapuro 1973, s. 145–146.

⁴⁵⁹ Hän katsoi kansan organismiopin olevan historiallisen koulun aikaansaannosta. Poliittinen kansa-käsite yhdistyi Kekkonen mielestä historialliseen kehityskulkuun ja oli siis näin ollen organistista, mutta samalla hän määritteli kansan siten olevan oikeusyhteisön vastakohta. Kekkonen 1936, s. 17, 20–21, 36–37.

⁴⁶⁰ "Haastattelulausunto kuolemanrangaistuksesta 30.11.1936", Kekkonen 2000a, s. 303.

Taistelu kansanvallan tulkinnoista

Maalaisliitto menetti taloudellisen laman seurauksena 1930-luvun alussa äänestäjiään vasemmalle ja oikealle, jolloin sen kansallinen politiikka jäi hetkeksi taka-alalle. Lapuan liikkeen lakkauttamisen jälkeen ja pulan hellitettyä oli tie jälleen auki aitosuomalaiselle toiminnalle. Samoille aitosuomalaisille apajille tunki kuitenkin IKL, joka esitti edustavansa ainoaa ”oikeaa kansanvaltaisuutta”, samoin kuin oikeastaan kaikki puolueet tuolloin esittivät.⁴⁶¹

SDP suhtautui positiivisesti pohjoismaiseen yhteistyöhön, mikä osaltaan vaikutti siihen, että puolue suhtautui myös kieli- ja kansa-kysymykseen maltillisemmin kuin porvarillinen rintama. SDP toimikin eräänlaisena RKP:n ”kielipoliittisena takuumiehenä”, mikä ärsytti aitosuomalaisia. IKL oli Lapuan liikkeestä poiketen aitosuomalaisuudessaan ehdoton, mutta kokoomuksessa tapahtui suunnan muutos Paasikiven tultua puheenjohtajaksi vuonna 1934.⁴⁶²

Paasikiven mielestä kokoomuksen oli pyrittävä oikeuteen, kohtuuteen ja humanisuuteen kansalaisuusasiassa. Hän vetosi taktisesti Yrjö-Koskisen ohjelmaan määrittäessään puolueensa humaania suhdetta ruotsinkieliseen kansanosaan Paasikiven maltillisen kansallisuusohjelman linja eteni voitokkaasti keväästä 1935 kesän 1936 eduskuntavaaleihin⁴⁶³. Vaaleissa SDP ja RKP saivat yksinkertaisen enemmistön. Se ja kokoomuksen ”kansallinen” maltillistuminen merkitsivät aitosuomalaisuuden kuihtumista.⁴⁶⁴

Aitosuomalaisuutta, kansallista ja kansanvaltaa koko 1930-luvun korostanut Kekkonen pyrki puheakteillaan legitimoimaan poikkeavat toimintatilanteensa, joista erityisesti *Demokratian itsepuolustus* ja eduskunnassa IKL:n lakkautuksen yhteydessä tapahtunut toiminta ovat erinomaisia esimerkkejä. Vaikka Kekkonen tuli varsinaisesti mukaan eduskuntatyöhön vasta kansanedustajuuden myötä, oli hallitussihteerin jälki nähtävissä maalaisliiton eduskuntaryhmän työssä jo vuosia aiemmin. Kekkonen käsiala näkyy vuonna 1933 maalaisliiton esityksessä yhdistyslain muuttamista, joka tähtäsi aiemmin toimeenpannun kommunistien toiminnan rajoittamisen lisäksi estämään ”*ulkomailla toisissa olosuhteissa syntyneiden valtiollisten oppien ja liikehtimisten maahantuontia*”.⁴⁶⁵

On sinänsä mielenkiintoista havaita, että samoihin aikoihin helmikuussa 1934, kun *Demokratian itsepuolustus* ilmestyi, kokoomuksessa pohdittiin laajemman porvarillisen yhteistyön mahdollisuutta, että raja vasemmistoon säilyisi selkeänä. Kekkonen esitti jo vasemmistoyhteistyön mahdollisuutta eli ”sosialidemokraattien kansallistuttamista” maalaisliiton eduskuntaryhmälle.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Vrt. Uino 1989, s. 215–237; Mylly 1989a, s. 301–330; Heikkilä 1992, s. 299.

⁴⁶² T. Soikkanen 1984, s. 35. 63–85; Uino 1989, s. 232, 239; Polvinen 1992, s. 183–190.

⁴⁶³ Paasikiven esitelmä ”Ajankohtaisia kysymyksiä”, Kansallisen kokoomuspuolueen keskusliiton kokouksessa Helsingissä 28.4.1935, Paasikivi 1956a, s. 71–72.

⁴⁶⁴ Uino 1989, s. 240; Polvinen 1992, s. 186–198.

⁴⁶⁵ Ks. Uino 1985, s. 319–325. Mylly 1983, s. 53–57. Yhdistyslain täydennys tuli voimaan vuonna 1934. Täydennyksellä myös sotilaalliseen tapaan toimivat yhdistykset kiellettiin. Uola 1999, s. 11. Ehdotus laiksi yhdistyslain muuttamisesta, VP 1933 asiakirjat. Liitteet I–XIV, s. 61–62, UKEA.

⁴⁶⁶ Polvinen 1992, s. 167; ”Alustus maalaisliiton eduskuntaryhmässä 22.2.1934”, UKEA.

Kekkosen valintana *Demokratian itsepuolustuksesta* lähtien oli retorinen linja, jossa hän policy-retoriikallaan pyrki osoittamaan IKL:n vaarallisuuden ja lopulta lakkautustarpeen.⁴⁶⁷ Toisaalta hän halusi vastapainona äärioikeiston lakkautukselle myös luoda uutta parlamentaarisesti laajaa pohjaa, jonka mahdollisuus löytyi maltillisesta vasemmistosta⁴⁶⁸.

Retorisessa näkökulmassa on keskeistä tarkastella muutoksen aikaansaamista kielen välityksellä, esimerkiksi osoittaa muutoksen tarve ja vaihtoehdot sekä kaventaa vaihtoehtoja. Kekkosen IKL:n vastaisessa toiminnassa avautuu myös innovatiivisen ideologin näkökulma. Innovatiivisen ideologin tehtävä on vaikea, koska hänen tulisi pystyä legitimoimaan uusia sosiaalisia toimintoja, joita yhteiskunnassa pidetään jollain tapaa epäsovinnaisina tai illegiitimeinä. Kyse on paljolti termien manipuloinnista, jonka avulla voidaan muuttaa yhteiskunnan 'moraalista identiteettiä'.⁴⁶⁹

Kekkosen tehtävä oli oikeiston vastaisessa taistelussa vaikea syystä, että hän joutui käyttämään "valkoisia" vastaan kielellisiä tehokeinoja, jotka eivät olleet suomalaisessa kulttuurissa, kielen käytössä ja moraalisisessa koodistossa vielä vakiintuneita. Se, mikä teki Kekkosen puheintentiona kyseenalaisia ja ristiriitaisia, oli hänen suhtautumisensa vielä 1930-luvun puolivälissäkin laajasti kannatusta saaneeseen äärioikeistoon. Keväällä 1936 Bruno Salmiala yhdistikin eduskunnassa maalaisliiton "häikäilemättömän machiavellistisen toiminnan" juuri Kekkoseen:

"Tämä maalaisliiton suuntaus on peräisin siitä ideologiasta, joka on saanut ilmestyksensä hallitussihteeri Urho Kekkosen kirjassa "Demokratian itsepuolustus". ... Suomessa ei ole oikeastaan julkaistu sitten vuosien 1917–1918 ajanjakson yhtään ainoata teosta, joka olisi niin täydellisesti hyväksynyt kuulun Machiavellin opin kuin tämä Urho Kekkosen teos."⁴⁷⁰

Kekkonen oli IKL:n edustajien merkitsemä jo ennen kansanedustajuuttaan. Lisäksi liikkeen edustajat – erityisesti Elias Simojoki – tunsivat hyvin hänen ylioppilaspolitiikkansa, AKS-riidat ja rajut IKL-vastaiset kirjoituksensa. Kekkosen syytökset IKL:n "mäntsälöimisestä" eli vallankumouksen suunnittelusta ja valheisanmaallisesta toiminnasta eivät jääneet puolueen piirissä huomaamatta⁴⁷¹.

Kokoomuksen maltillistumisesta huolimatta maalaisliitto ja Kekkonen alkoivat 1930-luvun puolivälissä tähyillä yhä selkeämmin Kivimäen hallitusta tukevan SDP:n suuntaan potentiaalisena yhteistyökumppanina.

⁴⁶⁷ Policy-retoriikasta; ks. Palonen 1993; Palonen & Summa 1996.

⁴⁶⁸ Kekkosen poliittisen toiminnan näkökulma tuodaan esiin hänen tilanteestaan käsin. Tästä näkökulmasta aukeaa laaja retorisen tarkastelun ulottuvuus, jossa tulokinnan ydin (pointti) yhdistyy aikakauden keskusteluyhteyksiin, lingvistiseen kontekstiinsa. Skinner 1988a, s. 64; ks. myös Palonen 1997, s. 132.

⁴⁶⁹ Innovatiivinen ideologi käyttää retorisia tehokeinoja, joita ovat esimerkiksi hyväksynnän tavoittelemine ja tunnetasolla vaikuttaminen. Skinner 1988a, s. 30.

⁴⁷⁰ Tasavallan suojelulaki 6.3.1936, VP ptk. IV, s. 3626.

⁴⁷¹ Ks. esimerkiksi "Maalaisliittolaiset hereille!", *Mk* 28.6.1933, UKEA.

Kansallisen eheytyksen historioitsija

Jo *Demokratian itsepuolustuksen* pyrkimyksenä oli rakentaa siltaa myös työväenluokkaa eli käytännössä sosialidemokraatteja kohtaan. Toisaalta pamfletissa esiintyy aimo annos SDP-vastaisuutta. Siten se on luonteeltaan kaksijakoinen – sisällöltään jälleen ristiriitainenkin. Ensinnäkin Kekkonen rinnasti kommunismin ja marxilaislähtöisen sosialidemokratian siinä mielessä, että katsoo niiden kummankin olevan epäkansallisia ja pyrkivän johdonmukaisesti ja häikäilemättömästi vallankumoukseen eli toteuttamaan sosialistisen valtion.⁴⁷²

Vuoden 1933 SDP:n puoluekokouksessa ”demokratia” nostettiin – totutun kansanvallan puolustamisen ohella – selvästi esiin. Vielä vuoden 1930 ohjelmassaan puolue oli korostanut luokkataistelun keskeisenä edellytyksenä ”valtiollista kansanvaltaa”. Uudessa ohjelmassa korostettiin aiempaa huomattavasti enemmän demokratia-tunnusta sosialismin rinnalla. Tunnuslauseeksi valittiin ”demokraattista tietä demokraattiseen sosialismiin”, joka piti keskeisellä sijalla edelleen myös sosialismin. Demokratian korostuksen taustalla oli myös SDP:n syvä huoli diktatuurin uhasta.⁴⁷³

Kekkonen mielestä demokraatialla ja sosialidemokraatialla ei ollut mitään yhteistä, vaan puolue oli ”tarkoituserältään epädemokraattinen puolue”. Sosialidemokraatit eivät voineet olla myöskään liberalististen vapausoikeuksien takana, vaan he olivat kollektivistieja, jotka käyttivät kansalaisvapauksia ja liberalismia taktisesti hyväkseen tiellään valtaan. Toisaalta hän esitti sosiaalidemokraattien olleen ”demokraattisen ajatustavan” varmimpia tukijoita. Käytännössä SDP:n demokratiaa puolustavia näkemyksiä olikin mahdotonta kieltää.⁴⁷⁴

Samalla tavoin kuin IKL, ei sosialidemokratia ollut Kekkoselle kotimainen liike, vaan ulkomaisia patenttilääkkeitä noudattava. Kekkonen kritisoi sosialidemokraattista liikettä kovaotteisesti samantyyppisillä argumenteilla kuin äärimmäistä vasemmistoa ja oikeistoa. *Demokratian itsepuolustuksesta* on kuitenkin löydettävissä myös Kekkonen kädenojennus sosialidemokraateille.

Kekkonen ”historiankirjoituksen” mukaan suomalaisuusliike oli ollut demokraattisella asialla. Snellmanin ja Yrjö-Koskisen vaikutuksella myös työväenliikkeen valtiollinen ja taloudellinen asema oli lähtenyt nousuun. Vastaavasti suomalaisen työväestön kohoaminen ”valtiolliseen vaikutusvaltaan” oli Kekkosesta edistänyt suomalaisuuden voittokulkua. Edelleen Kekkonen esitti, että sosialidemokraatit olivat itsenäisyyden aikana joutuneet salakavalasti ruotsinmielisten taktikoinnin uhriksi. Kekkonen mukaan ilman ruotsalaisten eduskunnassa aikaansaamaa heterogeenisyyttä Suomessa saataisiin aikaan voimakkaita enemmistöön pohjautuvia hallituskoalitioita.⁴⁷⁵

⁴⁷² Kritiikki on samankaltaista kuin IKL:n ja kokoomuksen ohjelmakritiikit SDP:tä kohtaan vuonna 1933. SDP korosti vuoden 1930 ohjelmassaan kansainvälistä solidaarisuutta sekä sosialisointia. Ks. Borg 1965, s. 193–207. Vrt. Kekkonen 1934, s. 53.

⁴⁷³ H. Soikkanen 1968, s. 407; H. Soikkanen 1975, s. 542; T. Soikkanen 1984, s. 21.

⁴⁷⁴ Kekkonen 1934, 51–52. Jälkeenpäin Kekkonen selitti ”pinnallisten näkökohtien” eli SDP-kritiikin olleen ”taktillinen sivutuki” hänen oikeistoradikalismien vastaisille vaatimuksilleen. Kekkonen 1972b, s. 27.

⁴⁷⁵ Kekkonen 1934, s. 51–56, 66–67.

Kekkonen "historiaa" voidaan tarkastella retorisen siirron näkökulmasta. Sen tarkoituksena oli legitimoida uudenlaisia poliittisia näköaloja. Kekkonen argumentaatiosta on luettavissa varovaista yhteistyön haeskelua, hänen suomessaan voimakkaasti RKP:n epäedullisuutta SDP:n yhteistyökumppanina. Hän esittikin maalaisliiton eduskuntaryhmälle vasemmiston "pakottamista" kansakunnan edun kannalta "terveeseen työväen etuja ajavaan politiikkaan".⁴⁷⁶

Vuoden 1935 kuluessa puolueiden yhteistyö nousi laajemmin esiin julkisuudessa ja syksyllä 1936 jopa maalaisliiton oikeistosiipeen kuulunut K.A. Lohi esitti, että lähentyminen SDP:n kanssa, mikäli se asettuu päättäväisesti taisteluun kommunisteja vastaan, tervehdyttäisi poliittisia oloja. Kommunismia vastustaessaan ja maanpuolustusta tukiessaan SDP "palautui" kansallisen yhtenäisyyden piiriin. Osaltaan Kekkonen myös jatkoi kärkiläis-ruutulaisen piirin työtä ja integroi sosialidemokraatteja osaksi kansallista poliittista toimintaa eheyttäen kansaa ja luoden kansanvaltaista vastavoimaa oikeistosuuntaukselle.⁴⁷⁷

Lopulta Kallion valinta presidentiksi mahdollisti punamultayhteistyön synnyn. Oikeisto halusi pitää SDP:n hallituspaitsiossa, mutta sen heikkous ei antanut siihen mahdollisuuksia. Maalaisliittokaan ei ollut valmis menemään niin pitkälle, että olisi ollut valmis antamaan SDP:n vaatiman pääministerin paikan sosialidemokraateille. Kekkonen painotti 12.3.1937 eduskuntaryhmässä puoluetaktisesti, että pääministeriksi pitää ehdottaa vain omaa miestä.⁴⁷⁸

Yhteiskunnallisten vastakohtien tasoittaminen oli Kekkonen mielestä osa valtiollista kulttuuritehtävää eli Suomen kansan kansallista ja henkistä herättämistä. Kekkonen eheytystyö ja kansallisuuspolitiikka kokivat huipentuman punamulta-yhteistyön aloittamisessa 1937. Sen aikaansaamisessa Kekkosella oli oma tärkeä roolinsa.⁴⁷⁹

Ministerin asema toi Kekkonen poliittiseen ilmaisuun vastuullisuutta. Hän joutui myös keskittymään ulkopoliittikkaan ja maapuolustuskysymyksiin syvälisemmin kuin aiemmin. Hän kirjoitti alkuvuodesta 1937 Suomen vaarallisesta geopoliittisesta asemasta, jonka vuoksi olisi tehokkaasti huolehdittava maanpuolustuksesta. Maanpuolustuksen korostus liittyy hänen kansakäsityksensä laajennustyöhön, mikä oli ollut esillä jo *Demokratian itsepuolustuksessa*.

⁴⁷⁶ Kekkonen 1934, s. 52, 66–70; vrt. Alustus maalaisliiton eduskuntaryhmässä 22.2.1934. UKEA; Kekkonen 2000a, s. 274. Paavolainen 1984, s. 316; Uino 1985, s. 322–325. Skinnerin "pointti" retorisessa siirrossa on, että on ymmärrettävä, miksi tietty väite on esitetty, jotta voisi ymmärtää myös väitteen ja sen merkityksen. Väitettä ei Skinnerin mielestä tule nähdä pelkästään väitteenä vaan siirtona argumentaatiossa. On myös ymmärrettävä miksi juuri nimenomainen siirto tehtiin. Skinner 1988c, s. 274.

⁴⁷⁷ T. Soikkanen 1984, s. 60, 106–123. Kärkiläis-ruutulaiset nimettiin AKS:n johtajan Niilo Kärjen ja Valtiososialistien johtajan Yrjö Ruudun mukaan. Kärkiläis-ruutulaisten tavoitteena oli paitsi vaalia kielikysymystä yliopistoissa ja yhteiskunnassa myös yhä enemmän keskittyä yhteiskunnallisten vastakohtien tasoittamiseen. Kärjen-Ruudun piiri katsoi, ettei voimakkaan, itsenäisen Suomen luominen onnistu ilman kansallista eheyttämistä. Kärki oli Ruutua enemmän käytännön poliitikko ja Ruutu vastasi kansallisen eheyttämisen ideologiasta. T. Soikkanen 1991, s. 240–244, 260.

⁴⁷⁸ Puolueiden neuvotteluissa edistyspuolueen A.K. Cajander kuitenkin pystyttiin hyväksymään yhteisesti pääministeriksi. T. Soikkanen 1984, s. 106; Murto 1994, s. 82–83.

⁴⁷⁹ Ks. Uino 1985, s. 82–84; Suomi 1986, s. 31, 59; Mylly 1989a, s. 366–370.

Oikeusministeri painotti maanpuolustuksen olevan ”koko kansan asia”. Kuitenkaan kansalaisia (sosialidemokraatit), jotka eivät ole vakuuttuneet pitkälle menevistä taloudellisista uhrauksista maanpuolustuksen hyväksi, ei tullut hänen mukaansa tuomita, koska se ei lisäisi yhtään kansan puolustustahtoa:

”Jos nämä henkilöt kannanottonsa vuoksi tuomitaan ulkopuolelle kaiken isänmaallisuuden, merkitsee se sen pohjan kohtalokasta kaventamista, jolle koko kansan alttiuteen nojautuvan maanpuolustuksemme on rakennuttava.”⁴⁸⁰

Syksyllä 1937 jännitys kansainvälisessä politiikassa kiristyi entisestään, mikä näkyi myös punamultahallituksen kansallisen eheyttämisen tärkeyttä korostavissa äänenpainoissa. Sen tausta oli sisäpoliittinen, mutta se alkoi saada myöskin enemmän ulkopoliittisia äänenpainoja.⁴⁸¹

Myös Kekkonen painotti kansallisen yksimielisyyden ja integraation tärkeyttä. Hän avasi itsenäisyyden 20-vuotisjuhlien jälkeisessä kirjoituksessaan historiallaan sosialidemokraateille siltaa ulos menneisyyden kipupisteistä. Kekkonen mukaan kansakunnan voima ei ollut menneessä – vaikka historian teot sinällään voivat sisältää lupauksen tulevasta – vaan sen sisäisissä kansallisissa voimatekijöissä. Etenkin uuden maailmansodan varjossa oli maan kansallisen voiman riittävyyttä tarkasteltava ”*historiallisen ajankohdan asettamien vaatimusten mukaan*”. Se tarkoitti, ettei kansakunnalla ollut varaa repiviin erimielisyyksiin:

”...me elämme kuin talossa, jonka läheisessä naapurissa tuli on irti. Tuuli käy lisäksi sieltä meille käsin. Ei tässä tulen uhkaamassa talossa ole veljeksillä varaa käydä keskinäiseen kinasteluun...”⁴⁸²

Hän käytti puheessaan myös sovittelevaa ilmausta ”veljessota” vaatiessaan kansalta ”unohtamisen lahjaa”. Kekkonen ei enää 1930-luvun alkupuolen tavoin esittänyt SDP:n ”petturuutta”, ”puoluetaktikointia” ja ”epäkansallisuutta” esimerkiksi kielikysymyksen hoitamisessa. Puhuessaan 20.2.1938 Viipurin kunnallisjärjestössä Kekkonen sivuutti ”sosialistien ohjelmapykälät” korostaen käytännön eli ”valtakunnalle tärkeiden asioiden hoitamisen” keskeisyyttä:

”Aatteellisesti ovat maalaisliitto ja sosialistit jyrkästi vastakkaisissa leireissä, ja myös käytännöllinen poliittinen toiminta on kulkenut keskinäisen taistelun merkeissä. Mutta monessa poliittisessä kysymyksessä maalaisliitto ja sosialistit ovat voineet jo aiemmin työkennellä myös samojen päämäärien hyväksi, kuten valtiomuototaistelussa, kapinavankien armahdusasiassa, kansanvallan puolustamisessa jne. ... toiselta puolen on myönnettävissä, että maanviljelijöiden, eritoten pienviljelijäväestön, sekä toiselta puolen työväestön yhteiskunnallisessa asemassa ei meidän maassamme ole sanottavaa eroa.”⁴⁸³

⁴⁸⁰ ”Mitä ylioppilasnuoriso tänään, sitä kansa huomenna”, *Suomalainen Suomi* 2:1937, UKEA.

⁴⁸¹ Esimerkiksi SDP:n Emil Skog ja maalaisliiton Juho Niukkanen pitivät sytyttäviä puheita itsenäisyyspäivänä 1937 kansallisen eheytyksen merkityksestä turvallisuuspolitiikalle. Mylly 1983, s. 78; ks. Suomen ja Neuvostoliiton suhteista Suomi 1989, s. 153.

⁴⁸² ”Katse eteenpäin”, *Mk* 11.12.1937, Kekkonen 2000a, s. 319. Ks. Kettunen 1990, s. 173.

⁴⁸³ ”Maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien välinen hallitusyhteistyö”, Kekkonen 1967a, s. 43. Vrt. Kekkonen 1934, s. 67–68.

Eräällä tavalla Kekkonen yhdisti siis keskenään kaksi samassa tilanteessa olevaa, työtä tekevää kansaa Ruudun oppeja mukaillen yhdeksi kokonaisuudeksi. Kekkonen esitti yleisemminkin kirjoituksissaan SDP:n ja maalaisliiton yhdistäviä piirteitä vastaten Reinhold Sventon SDP:n ja maalaisliiton ohjelmien vertailussa *Työmies ja talonpoika* (1937) alaotsikossa esittämään kysymykseen – Onko pysyväinen yhteistoiminta maalaisliiton ja sosialidemokraattisen puolueen välillä mahdollinen ja toivottava? – ehdottoman myönteisesti.⁴⁸⁴

Toisaalta kansakunnan eheyttä ajava punamultayhteistyö oli jatkoa sille demokratia- ja oikeusvaltioprojektia vahvistavalle työlle, mitä sekä poliittinen keskusta että maltillinen vasemmisto harjoittivat 1920- ja 1930-luvulla. Lisäksi Pohjoismaista löytyi esimerkkejä sosialidemokraattien ja talonpoikien onnistuneesta yhteistyöstä, mikä myös nostettiin keskeisenä perusteena esiin. Huomattava merkitys äärioikeiston vastaisessa taistelussa oli, että poliittinen keskusta ja SDP harjoittivat aktiivista oikeiston vastaista politiikkaa taistellen oikeusvaltioperiaatteiden puolesta. Ahtaalle joutunut äärioikeisto yritti tosin esittää maalaisliiton ja erityisesti Kekkonen irtaantuneen laillisuusperiaatteesta⁴⁸⁵.

Kuitenkin ehkä suurin oikeistotorjuntaan vaikuttanut tekijä oli kehityskulku, jossa oikeisto otteitaan koventamalla marginalisoi itse itsensä. Kansa ei hyväksynyt laittomia otteita ja äärioikeisto jäi lopulta ”yksin”. Maaseudun sanakat joukot olivat vaa’an kielen asemassa Suomen sisäpolitiikassa.⁴⁸⁶

Suhde porvarillis-tasavaltalaiseen kenttään

Kekkonen kirjoitti vuonna 1972 *Demokratian itsepuolustuksen* uusintapainoksen esipuheessa, että uskoi Mäntsälän kapinan jälkeen oikeiston vallankaappaus-hankkeiden kärsineen niin suuren tappion, ettei mitään välitöntä ja reaalista vaaraa enää ollut⁴⁸⁷. Vaikka Kekkonen väite sisältää myös jälkiperspektiivin, niin se osaltaan kertoo Kekkonen Mäntsälän kapinasta talvisotaan jatkuneesta oikeiston vastaisesta retoriikasta ja poliittisesta valtataistelusta, jonka pyrkimyksenä oli maalaisliiton maltilliseen vasemmistoon nojaava hegemonia.

Kekkonen pyrki myös hyötymään Suomen politiikan vastakkainasetteluisista. On myös mietittävä, sisältääkö Kekkonen lausuma hienovaraisen vihjeen siitä, että mitä pidemmälle 1930-lukua mentiin, sitä taitavammasi strategiaksi hänen oma politikointinsa muodostui. Tässä mielessä onkin kiinnostavaa tarkastella Kekkonen innovatiivisen ideologin näkökulmasta, koska hän oli keskeisiä oikeiston vastaisen ja tasavaltaa puolustavan ideologian luoja.

⁴⁸⁴ Svento 1937, TM. Suomi kansakuntana oli eittämättä SDP:n ja maalaisliiton hallitusyhteistyön vaikutuksesta entistä yhtenäisempi talvisodan kynnyksellä. Tunnelma käy ilmi maalaisliiton järjestöneuvoja Arvi Korsimon raportista Turusta 29.11.1939, jonka mukaan ”on ilo ... tuoda julki se harvinainen yksimielisyys joka täällä vallitsee. Varsinkin sos.dem toiminta ansaitsee erityisen kiitoksen. Kiihko I.K.L. ovat verrattavissa kommunisteihin, ei niihin pysty järki kun pää on auttamattoman kova. Mutta yksimielisyys vallitsee täällä siitä ettei kukaan helpolla rakasta isänmaatamme jalkoihinsa tallaa.” UKA 1/4.

⁴⁸⁵ Ks. esimerkiksi Salmiala eduskunnassa 6.3.1936, VP ptk. IV, s. 3625–3627.

⁴⁸⁶ Ks. T. Soikkanen 1984, s. 60, 106; Ahti 1990; J. Kekkonen 1999, s. 64–68, 71–82.

⁴⁸⁷ Kekkonen 1972b, s. 22.

Kekkonen painotti *Demokratian itsepuolustuksen* vuoden 1972 painoksen esipuheessaan, että kansalaissodan ja muidenkin demokratiaa järkyttäneiden kokemusten jälkeen mielialat oppineistossa ja johtavissa piireissä olivat suvaitsemattomat ja kiihkeät vasemmistoa kohtaan. Poliittinen tietoisuus oli 1930-luvun alussa yleisesti oikeistolaista ja oikeiston laittomuuksiin ei reagoitu siinä suhteessa kuin vasemmiston lailliseenkin toimintaan. Äärioikeiston laittomuuksien valvonta ja rankaisu nähtiin laajasti epäisänmaallisuutena.⁴⁸⁸

Kekkonen suhtautui aluksi Lapuan liikkeen toimintaan ymmärtäväisesti. Keväällä 1930 Lautamiehen lavitsalta -nimimerkillä Kekkonen arvioi Lapuan liikkeen herättäneen isänmaallista ajattelevaa kansaa maan itsenäisyyden turvaamiseksi. Taistelun tarkoituksena oli kommunistien toiminnan estäminen, jonka myös Kekkonen katsoi tarpeelliseksi ”valtion olemassaolon ja kansallisen itsenäisyyden turvaamiseksi”⁴⁸⁹. Vuosi 1930 oli kuitenkin selvä vedenjakaja hänen suhteessaan lapualaisiin, koska jo vuoden loppupuoliskolla Kekkonen näkökulma liikkeeseen oli ehdottoman kielteinen.

Aikakauden yleinen yhteiskuntailmapiiri näkyy Mäntsälän kapinan jälkeisissä rikosoikeudellisten tutkimuksien suoranaudessa ja rangaistusten mitättömyydessä, joka harmitti Kekkoa⁴⁹⁰. Lisäksi suojeluskuntaa ei ”puhdistettu”, vaan kapina käsiteltiin suojeluskunnissa pitkälti sisäisenä asiana. Oikeisto piti kapinan rinnastamista vuoden 1918 kapinaan räävittömänä.⁴⁹¹

Tästä hankalasta lähtökohdasta Kekkonen joutui lähtemään liikkeelle aloittaessaan vihjailunsa, että äärioikeiston ja erityisesti IKL:n toiminta oli epäisänmaallista ja kansanvastaista⁴⁹². Toiminnan osoittaminen epäisänmaalliseksi ja kansanvastaiseksi oli hankalaa siitäkin syystä, että IKL:n julkilausutuisista kansallisista päämääristä monet olivat samankaltaisia kuin Kekkonen kannanotot. IKL:n kanssa vuonna 1933 vaaliliitossa ollut kokoomuskin joutui miettimään suhdettaan IKL:ään ja sen poliittisiin päämääriin, koska IKL:n kannatus oli pois kokoomukselta eikä keskiryhmiltä, kuten kokoomus oli laskenut⁴⁹³.

⁴⁸⁸ Kekkonen 1972b, s. 25. Jukka Kekkonen on huomioinut, että EK:n merkitys, valtiopetoksellisen toiminnan paljastamisen ohella, oli siinä, että se myös pyrki ohjalemaan syyttäjien ja tuomioistuimien toimintaa. EK oli sidoksissa kunkin hallituksen linjauksiin ’poliittisen rikollisuuden’ suhteen, mutta pahoja ristiriitoja syntyi, kun ”isänmaallisia aineksia” syytettiin poliittisista rikoksista. Heidän tekemisiään tutkittiin hellämielisemmin kuin vasemmistolaisten toimia. J. Kekkonen 1996, s. 193–194.

⁴⁸⁹ Kekkonen käsikirjoitus *Suomen Heimion* numeroon 7–8/1930 nimimerkillä Lautamiehen lavitsalta (toimitus sensuroi kriittisimmän aineksen Lapuan liikettä ja Vihtori Kosolaa kohtaan). Ks. Kekkonen 2000a, s. 129–132.

⁴⁹⁰ Mäntsälän kapinan tutkimuskomissiossa Kekkonen oli perusteellisten tutkimusten ja kovien rangaistusten kannalla. J.E. Sunilan hallituksen heikkous rangaistuksen valvomisessa harmitti Kekkoa ja senkin vuoksi hän ajoi maahan vahvempia hallituk-
sia, jotka pystyisivät panemaan vastaan äärioikeistolle. Kekkonen 2000a, s. 172–173.

⁴⁹¹ Mylly 1989a, s. 278–284; Ahti 1990, s. 280–281, 287.

⁴⁹² Myös sosialidemokraatit pyrkivät – esimerkiksi Saksan ja Suomen välisen kauppasodan aikana vuoden 1933 lopussa – osoittamaan IKL:n saksalaismielisyysdään ”epäkansalliseksi ja -isänmaalliseksi”. Ks. T. Soikkanen 1984, s. 33–35.

⁴⁹³ Kokoomus sai vaaliliitossa IKL:n kanssa huomattavasti vähemmän kansanedustajia (32; kokoomus 18, IKL 14) kuin kolme vuotta aiemmin yksin (42).

Kokoomuksesta ensimmäisenä alkoi tehdä selvää pesäeroa IKL:n suuntaan J.K. Paasikivi tultuaan kokoomuksen puoluevaltuuskunnan puheenjohtajaksi. Samalla tavalla kuin Kekkosella, myös Paasikivellä oli ongelmia kamppailla IKL:n julkilausuttuja päämääriä vastaan. Paasikivi myönsikin, että ”fascismin” ja kansallissosialismin päämäärissä oli hyväksyttävää muun muassa kansan yhteisyyden korostaminen, isänmaan kunnian ja vapauden puolustamistahdon vahvistaminen ja yleensä moraaliset ja henkiset päämäärät ja niiden ylläpitäminen⁴⁹⁴. Näiden päämäärien Paasikivi katsoi kuuluvan myös IKL:n ja kokoomuksen puolueohjelmaan. Nämä päämäärät olivat myös ”republikanisti” Kekkonen ahkerassa käytössä. Paasikivi aloitti kokoomuksen IKL:n vastaisen taistelun hyvin kekkoslaisin argumentein.⁴⁹⁵

Myös Paasikiven oli pystyttävä vastaamaan ajan paineessa kysymykseen demokratian olemuksesta, koska edistyspuolue ja maalaisliitto olivat jo nostaneet kysymyksen esiin. Niinpä Paasikivi julkaisi loppuvuonna 1934 kirjansen *Demokratia vai diktatuuri?*, joka oli koostettu hänen lokakuuisessa puoluekokouksessa pitämistään esitelmistä. Pamfletissa hän liitti englantilaisen konservatismiin vanhat periaatteet puolueen toimintaohjeiksi.⁴⁹⁶

Irtioton IKL:stä Paasikivi teki lähes vastaavalla tavalla kuin Kekkonen *Demokratian itsepuolustuksessa*. Hän esitti arvioivansa vain Suomen asioita eikä lainkaan fasismia tai kansallissosialismin luonnetta. Hän arvioi suomalaista kansanliikettä niiden kehityksen ja olemuksen kautta. Hänen mielestään fasismi liioitteli suuresti valtion mahdollisuuksia saada aikaiseksi onnellinen tila.

Äärioikeistoon ja vasemmistoon kuuluvien liikkeiden ominaisuutena hän näki huippuunsa kehitetyn agitaation ja sotilaallisen järjestötoiminnan, mitä nykypäivän konservatismiin periaatteiden mukaan kokoomus ei Paasikivestä voinut hyväksyä. Siitä seurasi Paasikiven suosittelu linja: ”Kokoomuspuolueen tulee kulkea erillään IKL:stä, niin kuin viime puoluekokouksessa todettiin”⁴⁹⁷.

Erontekona Kekkonen ”aggressiiviseen demokratiaan” Paasikivi vaati vanhaa demokratian pohjaa, jossa persoonallisella, valtiollisella ja taloudellisella vapaudella on keskeinen asema. Kuitenkin myös hän taipui tuomaan esiin demokraattis-parlamentaarisen järjestelmän ongelmat, kuten puolueriitaisuus-

⁴⁹⁴ Nämä periaatteet olisi voinut johtaa vaikkapa Englannin konservatiivisen puolueen johtavista periaatteista, joita Paasikivi korosti esitelmässään ”Demokratia vai diktatuuri? Mitä kansallisen Kokoomuspuolueen periaatteet sisältävät?” Tampereen kokoomuksen kokouksessa 25.10.1934. Paasikivi korosti kokoomuksen konservatiivisuutta ja konservatismiin eroa oikeistolaisia kumousliikkeitä (myös IKL:ää) kohtaan. Paasikivi 1956a, s. 49–65. Ks. myös Polvinen 1992, s. 175–178; Uino 1996, s. 65–67.

⁴⁹⁵ On mahdollista, että Paasikiven IKL:ön kohdistuvan rajanvedon käynnistyminen oli kuitenkin peräisin taloudellisista eikä aatteellisista päämääristä. Vrt. Polvinen 1992, s. 166–167; Virkkunen 1981, s. 114–117. Paasikivi taloudellisen liberalismien edustajana vastusti voimakkaasti IKL:n ajamia valtiopainotteisia taloudellisia aloitteita esim. lailla määrättävää teollisuustyömiehen minimipalkkaa. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista havaita, että sotien jälkeen Paasikivellä oli valmiutta itsenäisyyden turvaamiseksi hyväksyä ”kansallisena kompromissina” talouden valtiojohtoisuuden sosialidemokraattinen linjaus. Ks. Pekkarinen & Vartiainen 1993, s. 110–111.

⁴⁹⁶ Paasikivi 1934; Polvinen 1992, s. 175, 180.

⁴⁹⁷ Paasikivi 1934, s. 21; Polvinen 1992, s. 173–179.

den ja heikot hallitukset. Samoin kuin Kekkonen ja monet muut aikalaiset myös Paasikivi tarjosi lääkkeeksi vahvoja hallituksia.⁴⁹⁸

Paasikivi käytti IKL:n vastaisessa taistelussaan teoriatasolla hyväkseen, kekkoslaisten argumenttien lisäksi, lähinnä burkelaista konservatismia, jonka päävihollisia olivat vallankumoukselliset massaliikkeet⁴⁹⁹. Kekkonen määrittely jonkin selvän -ismin kautta on hankalampaa, koska hän haukkasi poliittista energiaa monista erilaisista ajatussuunnista muotoillessaan ajatuksiaan.

Paasikivi tunsu Kekkonen tavoin Brycea, jonka teksteistä hän ammensi 'liberaalia konservatiivisuutta'. Paasikivi katsoi liberalismia ja konservatismia puolustavan yksilöä, kun taas fasismi ja sosialismi alistivat yksilön totalitarismissa tahdottomaksi agentiksi.⁵⁰⁰ Jos vertaillaan Paasikiven ja Kekkonen kielenkäyttöä IKL:n vastaisessa politiikassa, näyttää siltä, että kokoomuksen puheenjohtajana Paasikivi läheni Kekosta käsitteellisesti, joskaan kokoomuksen ja maalaisliiton yhteistyönä tai heidän välisenä yhteistyönään se ei näkynyt.

Vielä vuonna 1933 kokoomuksen ohjelmajulistus oli oikeistomielinen ja samansisältöinen IKL:n kanssa. Yhteisiä teemoja olivat: parlamentarismien arvostelu, lujemman hallitusvallan vaatimus sekä voimakas erityisesti kommunisteihin, mutta myös SDP:hen, kohdistunut taisteluhaaste. Selvä eronteko IKL:ään näkyy kokoomuksen vuoden 1936 vaaliohjelmassa.⁵⁰¹ Tiukka suhtautuminen äärioikeistoon sai kokoomuksessa kuitenkin aikaan puoluehajaannusta⁵⁰².

Ohjelmajulistuksessa mainitaan erikseen, että *"isiltä perityille pohjoismaisille katsomuksille sekä valtiolliselle ja yhteiskunnalliselle vapaudelle vieraat fascistiset pyrkimykset on torjuttava"*. Vuoden 1939 vaaliohjelmassa tehtiin vieläkin selvempi ero IKL:ään, korostamalla erikseen IKL:n torjunnan tärkeyttä. Siten kokoomus tuli ohjelmatasolla oikealta aimo harppauksen kohti poliittista keskustaa ja maalaisliittoa, joka vuoden 1932 puolueohjelmassaan korosti tasavaltaista, kansanvaltaista valtiomuotoa sekä tarvetta ehkäistä kansanvallan väärinkäyttöä.⁵⁰³

Myös Paasikivi, kuten Kekkonen jo aiemmin, kyseenalaisti kokoomuksen johdossa aatteen tuomisen ulkomailta, silloin kun se ei sovellu Suomen oloihin. Hän korosti kansan ja yhteiskunnan liiallisen hajaannuksen demokratian turmioon vievää vaikutusta (Saksan esimerkki ja parlamentarismien korostus) ja katsoi pääasiaksi kansan siveellisen kunnon säilyttämisen. Hän painotti kansan ja ennen kaikkea yksimielisyyden tarvetta Snellmaniin vedoten⁵⁰⁴.

⁴⁹⁸ Ibid., s. 25–26.

⁴⁹⁹ Ks. Burkesta Suvanto 1994; Ankersmit 2002, s. 35–47; Polvinen 1992, s. 175.

⁵⁰⁰ Ks. Polvinen 1992, s. 175, 179; Suvanto 1994, s. 232.

⁵⁰¹ Kokoomuksen ohjelman mukaan: *"on toimittava niin, että demokraattisen ja parlamentarisen valtiojärjestyksen säännöllistä toimintaa ehkäisevät vaikeudet ja epäkohdat saadaan poistetuksi"* sekä *"on pidettävä huolta siitä, että maan hallitus pysyy yhteiskuntaa säilyttäviensä voimien käsissä"*. Vrt. Isänmaallisen Kansanliikkeen yleiset ohjelmaperusteet (Perusohjelma hyväksytty perustavassa kokouksessa Hämeenlinnassa 5.6.1932); Kansallisen Kokoomuspuolueen vaaliohjelmat (Hyväksytty puoluekokouksessa 7-8.5.1933): (13.14.4.1936): (1-2.4.1939); Maalaisliiton puolueohjelma (Hyväksytty ylimääräisessä puoluekokouksessa Helsingissä 24.1.1932). Ks. Borg 1965, s. 210–263.

⁵⁰² Ks. Polvinen 1992; Uino 1996.

⁵⁰³ Ks. Borg 1965, s. 210–263.

⁵⁰⁴ "Vapaus" kokoomuksen juhlassa Lapualla 21.6.1936, Paasikivi 1956a, s. 110–120.

Kuitenkin jo edistyspuolueen J.H. Vennola oli painottanut luokkapuolueita ruotineessa teoksessaan *Kansanvaltainen valtioelämämme* (1924) kansan velvollisuutta turvata kansanvallan tulevaisuus ja tehdä rikkinäisestä kansakunnasta yhtenäinen, koska kansanvaltaisuuden lähtökohta on yhdistää, ei lyödä rikki⁵⁰⁵.

Tasavaltalaisuuden perikuva K.J. Ståhlberg painotti puolestaan valtion roolia korkeimpana yhteiskuntamuotona, joka edistää yleistä hyvää ja pitää oikeusjärjestystä voimassa. Ståhlberg puolusti puolueita ja puolueiden välistä taistelua parlamentaariseen järjestelmään kuuluvana. Hän näki pienet puolueet tasapainottavina tekijöinä, koska ne toivat vakautta vallitsevaan puoluehajaannukseen. Taustalla oli ajatus kokonaisedusta. Pienet puolueet saattoivat vai mentaa polarisaatiota ristiriitojen rasittamassa poliittisessä järjestelmässä.⁵⁰⁶

A.K. Cajander esitti edistyspuolueen kustantamassa, syksyllä 1933 julkaisussa teoksessaan *Kansamme suuri kysymys* myös pakkovallan ja diktatuurin vastaista sanomaa. Tähän teokseen Kekkonen tutustui, joten sitä voidaan pitää jonkinasteisena innoittajana myös *Demokratian itsepuolustukselle*. Kekkonen kuitenkin piti kirjassa esitettyä Cajanderin mallia liian heikkona kansanvallan suojelemiseksi, mikä käy ilmi Kekkonen kommentista kirjan marginaaliin Cajanderin käsitellessä kansanvallan rajaamista poikkeustapauksissa:

”Jokainen sellainen toimenpide [kansalaisoikeuksien väliaikainen rajaus] on kuitenkin vakava askel, johon on vain todella pakottavissa tapauksissa turvaututtava. Hätäsuojeludiktatuurilla helposti raivataan tietä pysyvälle diktatuurille, kuten kävi muinoin Roomassa ja nyt nähtävästi käy Saksassa.”

Kekkonen marginaalimerkintä: ”Eiköhän diktatuuripuolue valtaan päästyään osaa diktaturia, vaikka demokratia sitä ei olisi opettanutkaan! Naivia pelkoa!”⁵⁰⁷

Edistyspuolue kamppaili ohjelmallisesti Kekkonen ja maalaisliiton kanssa samoista äärioikeiston vastaisista apajista. A.K. Cajanderin alkuvuonna 1935 pitämässä esitelmässä ”Kansanvalta ja diktatuuri” pohdittiin keinoja ”valtiollisen elämän” heikkouksien poistamiseksi ja kansanvallan puolustamiseksi. Cajander teki eron ”diktatuurin” ja ”diktatuurin” välille, joilla hän tarkoitti kansalaisten suostumuksella muodostettua väliaikaista, ”lievempää diktaturia”. Se ei kuitenkaan hänestä ollut ajankohtainen ja kannatettava. Erontekoa vasemmistomaalaisliittolaisten ajatuksiin oli myös hänen käsityksissään ”terveestä kansanvaltaisesta kehityksestä”, joka tuli rakentaa hitaasti, mutta varmasti ”valtiollisella valistuksella ja ”tehostamalla valtiollista vastuuntuntoa”.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Vennola 1924; ks. myös Aarnio 2003, s. 441.

⁵⁰⁶ Vrt. Ståhlberg 1946; Kekkonen 1934; Pulkkinen 2003, s. 244; Aarnio 2003, s. 438.

⁵⁰⁷ Cajander 1933, s. 85, OYKKK.

⁵⁰⁸ A.K. Cajanderin esitelmä K.J. Ståhlbergin 70-vuotispäivänä järjestetyssä kansalaisjuhlassa Ylioppilastalossa, myös UKA 21/3. Edistyspuolue julkaisi myös kirjasen *Mitä IKL on?* (1936), jossa painotettiin IKL:n roolia Lapuan liikkeen työn jatkajana ja liikkeen diktatuuriin tähtäviä päämääriä. Kekkonen innovatiivisuus ei sinänsä ollut ainutlaatuisia. Esimerkiksi Uuno Hannula oli ennen Kekosta ehtinyt kirjoittaa kriittisesti Lapuan liikkeeseen ja IKL:ään suhtautuvan ”paljastuspamfletin” *Me teemme mitä tahdomme* (1933). Uola 1982, s. 345, 365–367 ja Korjus 1976, s. 241. Hannula 1933, TM. Jussila P, 2005. *Kyösti Kallion osuudesta kirjaan*; ks. Hokkanen 1986b, s. 29.

Kekkosen ja IKL:n käsitekamppailu

Kekkosen kirjoitukset ja puheet alkoivat viimeistään *Demokratian itsepuolustuksen* jälkeen kiinnostaa poliittisia piirejä Suomessa. Näin ollen Kekkosen puheaktien dialoginen merkitys kasvoi. Aktiivisen poliitikon dialogisuus korostui koko ajan myös siten, että oletukset sekä vastustajiensa että kannattajiensa tietämyksestä vaikuttivat jatkuvasti hänen tuottamaansa tekstiin. Dialogisuus korostui entisestään Kekkosen aloittaessa toimintansa eduskunnassa. Kekkosen etuna, joskin lyhytaikaisena, 1930-luvun kielipelissä oli, ettei hän ollut vielä niin kiistely poliitikko kuin IKL:n lakkautusyrityksen ja erityisesti sotien jälkeen.⁵⁰⁹

Osaltaan Kekkosen kielellisten valintojen seuraukset ovat nähtävissä eri ryhmien välisissä näkemyseroissa. On kuitenkin sanottava, että Kekkosen rooli symbolisten merkitysten tuottajana ei vielä 1930-lukulaisessa kielellissosiaalisessa kontekstissa ollut kovin korostunut. Hänen poliittinen viiteryhmänsä oli melko tiukasti maalaisliittolainen yleisö.⁵¹⁰ Taistelussaan 'isänmaallista oikeus- toa' ja IKL:ää vastaan Kekkonen pyrki osoittamaan oman toimintansa legitimiuden ja vastustajan illegitiimiyden. Saavuttaakseen päämääränsä Kekkosella joutui myös operoimaan samoilla termeillä kuin hänen vastustajansa eli hän käytti vastustajiensa "omia termejä" kääntäen ne heitä vastaan.⁵¹¹

Kansanedustajuuden ja ministeriyden saavutettuaan Kekkonen joutui IKL-kritiikissään - diplomaattisistakin syistä - ammentamaan voimaa vetoamalla kansallisiin elementteihin ja historiaan.⁵¹² Kekkonen ei myöskään käyttänyt IKL:n vastaisessa retoriikassaan juuri ulko- tai turvallisuuspoliittisia perusteluja⁵¹³. Kekkosen reaalipoliitikan keskiössä oli kansakunnan yksimielisyyden tarpeen korostaminen sisäpoliittisesti. Myös Kekkosen turvallisuuspolitiikka oli lähinnä kansallista, joskin hän kansallisen edun vuoksi luopui kielipoliitikan korostamisesta ja kannatti ystävällisten suhteiden luomista Ruotsiin⁵¹⁴.

⁵⁰⁹ Vrt. Perelman 1982, s. 21. Chaim Perelman korostaa, että tehdäkseen omasta diskursistaan tehokkaan, tulee puhujan "sopeuttaa itsensä" ja argumenttinsa yleisönsä. Ks. "kohdeyleisöstä" myös; Summa 1996, s. 66-67; Ankersmit 2002, s. 31.

⁵¹⁰ Vrt. Leiwo & Pietikäinen 1996, s. 102-106.

⁵¹¹ Termien puolueellinen tulkinta tapahtuu nostattamalla oman ja puolueen näkökannan eli "meidän" rohkeutta ja rehellisyyttä sekä paheksumalla vastustajien toiminnan petollisuutta ja epälojalisuutta. Vrt. Skinner 1988b, 112: "*And to achieve this end, he has no option but to show that at least some of terms which his ideological opponents use when they are describing the actions and states of affairs of which they approve can be applied to include and thus legitimate his own untoward behaviour*".

⁵¹² Maailmansotien välisenä aikana Kekkosen kansainvälisten asioiden harrastuneisuus rajoittui ennen hänen ministerintehtäviään lähinnä Ruudun piirin "ulkopoliittiseen keskustelukerhoon" ja "pitoihin Tornissa". Ks. Apunen 1984, s. 96. Soikkanen 1991. *Pidot Tornissa*, joka on kokoomateos keskusteluista Tornin kabinetissa, esiintyy "ministerihahmo", joka on Kekkonen. Hänen näkemyksensä ovat ulkopoliittisesti varovaisempia kuin useiden muiden keskustelijoiden. Ks. Kivimies 1937.

⁵¹³ Ks. "Isänmaallisuutemme" Lapualla 23.4.1938, Kyntäjä 1938:4, s. 7-8, UKEA.

⁵¹⁴ Mylly 1983, s. 193. Kekkosen ulkopoliittinen passiivisuus ei ollut tuolloin lainkaan poikkeuksellista. Tosin Holsti ja Paasikivi pyrkivät jo 1930-luvulla aktiivisesti parantamaan Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Ks. Immonen 1992, s. 430-436.

Kekkosen kielelliset tehokeinot

Tarkasteltaessa Kekkonen kieltä ja kielellistä tyylyttelyä on syytä muistaa, että hänellä oli vankka lehtimiestausta. Jo 17-vuotiaana hän kirjoitti ikäisekseen yllättävän monipuolisia ja yleisöön meneviä lehtikirjoituksia, kuten kuvauksia sisällissodan taisteluista⁵¹⁵. Kekkonen lehtimiestausta ja kyky kirjoittaa suurelle yleisölle eivät voineet olla vaikuttamatta hänen käsityksiinsä politiikan yleisöistä ja siitä, miten heille tulee kirjoittaa ja puhua.

AKS-sukupolven kasvattina Kekkonen oli ensimmäisiä suomalaisia puoluepolitiikkoja, joka selväpiirteisesti ymmärsi, kuinka keskeinen rooli selväsanaisella puhumisella, hyvällä ja hausalla kielenkäytöllä sekä toimivalla retorikalla oli demokratiassa⁵¹⁶. Kekkonen oli 1920-luvun ylioppilaspolitiikassa ja AKS:ssa seurannut läheltä taitavien retoriikkojen – kuten maagiseksi kuvatun Vilho Helasen – palon puhaltamista aatteeseen. Ilmeisesti jotakin tarttui Kekkoeseenkin, sillä Hugo Suolahden mukaan myös Kekkonen saarnasi synkällä paatoksella AKS:n heimojuhlassa syksyllä 1930.⁵¹⁷

Kuitenkin oikeistolaisessa, erityisesti Lapuan liikkeen johtajan Vihtori Kosolan populistisessa retoriikassa ilmentyi myös kaikki se, mitä Kekkonen ei voinut retoriikassa sietää. Kosolan yksinkertaistettu, mahtipontinen perinteisen kansanvallan vastainen demagogia sai hänet äärimmäiseen vastarintaan. Kekkonen korviin oli jäänyt soimaan Kosolan lausahdus ”*me teemme mitä tahdomme*”, jota Kekkonen käytti politiikassaan pelottavana esimerkkinä äärioikeiston olemuksesta. Kosolan demagogia, kuten taistelujulistukset ”kansan yhteisestä edusta”, yksimielisestä kansallisesta rintamasta” ja ylipäätään isänmallisuudesta, saivat Kekkonen ärhäkästi esittämään toisenlaista kansan yhteisen edun tavoitetta⁵¹⁸. Etenkin, kun myös kokoomus julisti ”virran vievän oikealle” vuoden 1933 eduskuntavaaleissa⁵¹⁹.

Myös IKL:n ”palava pensas” Elias Simojoki, joka oli Kekkonen vanha ystävä AKS-ajoilta, piti hurmoshenkisiä poliittisia puheita vuoden 1933 vaalien alla Suomen nuorison isänmaallisesta ja kansallisesta poliittisesta tehtävästä:

”Ne nuoret miehet, jotka ryysyisinä ja nälkäisinä monen kuukauden ajan ryntäilivät kohti äänistä ja Syvärin jokea, tajusivat nuoruutensa herkällä vaistolla sen tehtävän, mikä jäi huomaamatta niiltä, jotka Suomen politiikkaa silloin ohjasivat. ... Tämän kansan keskellä ovat näkymässä uuden kansallisen herätyksen merkit. AKS ei enää taistelee yksin, IKL ryntää eteenpäin ja kantaa tulevaisuuden lupausta. ... Kansanliikkeen täytyy omaksua niin vapaamielinen talouspolitiikka, että se kykenee saamaan laajat talonpoikais- ja työläispiirit taaksensa. Silloin ei sen lopullista voittoa voi mikään inhimillinen mahti uhata.”⁵²⁰

⁵¹⁵ Ks. Kekkonen 1999a.

⁵¹⁶ 1920-luvun AKS:laiset harjoittelivat tietoisesti retoriikkaa, mutta eivät käyttäneet sitä hyväkseen niinkään puolue- vaan ylioppilaspolitiikassa. Haavio 1960, s. 25.

⁵¹⁷ Ks. Polvinen 1992, s. 150; Skyttä 1969, s. 54; Uino 1985, s. 76; Leinonen 1997, s. 130.

⁵¹⁸ Ks. esimerkiksi Kosola 1986, s. 256; Korjus 1976, s. 237.

⁵¹⁹ Ks. Uino 1996, s. 62–63.

⁵²⁰ Simojoen puhe ”Sun voittoa päivän huomenessa suo että suureks’ Suomi sais” AKS:n tilaisuudessa 29.5.1933; Simojoki 1942, s. 114–119.

Simojoki painotti aktiivista heimopolitiikkaa, joka tarkoitti aggressiivista ja laajenemishaluista idänpolitiikkaa, johon puheen kohta Aunuksen retkestä viittaa. Hänelle varovainen idänpolitiikka ei ollut valtiollista toimintaa: se oli ”väärää politiikkaa”. Hän puhui vielä eduskunnassakin avoimesti siitä, kuinka Suomen nuorison tulisi pystyä antamaan vastaisku Venäjän nuorisolle.⁵²¹

Suomen puoluekartalla rynnimään pyrkivän IKL:n vastaista ironian taitoaan Kekkonen osoitti vuoden 1933 vaalikirjoituksissaan maalaisliiton lehtiin. Kekkonen kuvaili oikeistoa ja etenkin äärimmäistä oikeistoa luuloterveiksi:

”Kun henkilö, joka luulottelee itseään sairaaksi, tunnetaan nimellä luulosairas, niin poliittinen liike, joka luulottelee itseään terveemmäksi ja mahtavammaksi kuin, mitä se on, voidaan nimittää luuloterveeksi.”⁵²²

Lisäksi oikeistajohtajien puhuessa ”virran viemisestä” oikealle, Kekkonen kuvasi 21.6.1933 *Suomenmaassa*, että ”*kevätvirta on kuivunut koleaan kevään ensimmäisten kuivien kesäpäivien aikana*”. Esimerkit kuvastavat hyvin Kekkonen parodisiin kontrasteihin perustuvaa kielellistä leikittelyä ja IKL:n kanssa käytävästä sanataitelusta suoranaista nauttimista.

Huvittavan esimerkin Kekkosesta satiirikkona ja hänen poliittisen parodian tajustaan tuo esiin hänen kertomuksensa puheen ”ujuttamisesta” Vihtori Kosolalle. Kosolalla oli ollut määrä pitää puhe, mutta häneltä olivat puheenkirjoittajat hukassa, joten hän antoi puheenkirjoitustehtävän Kekkonen vanhalle tutulle Arvo Pylkkäselle. Pylkkänen pyysi apuun Kekkonen, joka kyhäsi nopeasti Kosolalle juhlapuheen, jossa fraasit seurasivat toisiaan, mutta joka ei sisältänyt mitään uhkavaatimuksia.⁵²³

IKL:n ja sen vastustajien välisessä retorisisessa taistelussa IKL oli ottava osapuoli. *Svenska Dagbladetin* toimittaja P.H. Norrmèn, joka oli tutustunut IKL:ään ja Kosolaan kirjoitti, että ”*lapualaisuudessa on kääntynyt pääläelleen kaikki perinteiset käsitykset demagogiasta, agitaatiosta ja loistavista puhujanlahjoista*”. Kielen kankeus oli hänen mielestään pikemminkin tuskastuttavaa ja mielenilmaukset epäselviä. Sen sijaan lapualaisuuden vastustajilla oli sukkelimmat miehet, nopeammat kielet ja tottuneemmat kynäniekat. Käytettäessä poliittista pilkkua sekä ivan ja ilkkumisen aseita oli heidän ylivoimansa Norrmènin mielestä mursertava. Hänen mukaansa se teki pelin helpoksi, koska IKL teki jatkuvasti taktisia erehdyksiä, onnettomia julkilausumia ja julistuksia sekä huonoja sananvalintoja silloinkin, kun niiden tarkoitus oli kiistämätön.⁵²⁴

⁵²¹ Hallituksen kertomus vuodelta 1932 13.2.1934 eduskunnassa; VP 1934 ptk. I, s. 376. Kekkonen ei kiinnittänyt huomiotaan Simojoen ja hänen IKL-kumppaneidensa epärealistiseen ekspansio- ja heimopolitiikkaan, vaan lähinnä vain Suomen sisäisen turvallisuuden järjestyminen populistisen politiikan avulla.

⁵²² ”Luuloterve”, *Mk* 22.6.1933, Kekkonen 2000a, 214–215.

⁵²³ Kosola piti puheen, luulleen sitä Pylkkäsen kirjoittamaksi, saaden suuret suosionosoitukset puheesta. Parodially ei ollut sen suurempaa merkitystä kuin Kekkoselle ja hänen lähipiirilleen, mutta osaltaan esimerkki kertoo Kekkonen kirjallisista kyvyistä sekä hänen ilkkurisuudesta luonteestaan. Ks. Kekkonen 1972b, s. 14–16.

⁵²⁴ Korjuksen 1976, s. 16 mukaan.

Vastaavaan arvioon päätyi Ståhlberg, joka pyrki osoittamaan kansanliikkeen tietämättömyyden ja sekavat väitteet ironisin sanankääntein. Hän tuki kuitenkin Kekosta myöhemmin IKL:n lakkauttamisyhteyksessä, koska piti IKL:n ”todellista epäkansanvaltaista” luonnetta vaarallisena kansanvallalle.⁵²⁵

Vuoden 1936 eduskuntavaalien IKL:n vastaiseen vaalitaistelukategoriaan kuuluu Kekkonen *Maakansan* kirjoitus ”Papit politiikassa”, joka käsittelee pappien ylikorostunutta asemaa suomalaisessa politiikassa, ja erityisesti IKL:n pappien harjoittamaa ”vihankylvöä”. Vaikka Kekosta ei voida pitää kovinkaan uskonnollisena, hän paremminkin oli 1930-luvun maalaisliittolaiseksi harvinaisen maallistunut, on hänen hyökkäyksensä IKL:n pappien ahdaskatseisuutta kohtaan ymmärrettävissä myös laajemmin kuin vaalitaktisena. IKL:n papit – joita oli enimmillään vuosien 1933–1936 valtiopäivillä kuusi – ottivat Raamatun poliittiseksi lyömäaseekseen.⁵²⁶

Siten on myös paremmin ymmärrettävissä Kekkonen vastenmielisyys politiikkaa kohtaan, jota tehtiin uskonnollisilla argumenteilla. Eduskuntavaalien alla Kekkonen pyrki osoittamaan myös kirkkokansalle IKL:n pappien ”epäkristilliset” keinot (”vihanjulistus, sairaaloinen ja ahdasmielinen kiihko, keskinäisen rakkauden opin tallominen”) ja jopa lainvastaisen toiminnan. Oikeudellisesti Kekkonen vetosi kirkkolain pykälään, jonka mukaan papin tuli valassaan vannon ”kaikin puolin hyvää, rauhallista ja kunniallista menoa opilla ja esimerkeillä vahvistaa ja edistää”. Tätä hänen mukaansa IKL:n papit eivät noudattaneet. Lisäksi Kekkonen toi esiin Saksan mallin pelottavuuden, kun uskonto oli riippuvuussuhteessa poliittiseen järjestelmään.⁵²⁷

Argumentti oli ilmeisen tehokas, koska 1930-luvun puolivälissä vain harvat kirkolliset vaikuttajat – lähinnä vain Simojoki ja Kares – pystyivät näkemään Saksan kirkon vallankumouksen myönteisessä valossa.⁵²⁸ Myös IKL:n pappisedustajat alkoivat hiljalleen 1930-luvun puolivälin jälkeen huolestua Saksan kirkon tapahtumista. Simojoen pään käänsi, hieman yllättäenkin, vasemmisto-sävytteisen Olavi Paavolaisen kirja *Kolmannen valtakunnan vieraana* (1936), joka paljasti Saksan kirkon karmaisevan tilan.

Myös kokoomuksen nouseva tähti Edwin Linkomies, joka omissa postuumisti julkaistuissa muistelmissaan kuvaa itseään eduskuntaan noustessaan vuonna 1933 lapualaisena, kauhistui Saksan matkansa aikana vuonna 1934 natsien mukanaan tuomaa pakkovaltaa ja vertaili kokemuksiaan IKL:n vaatimuksiin. Linkomies ei hyväksynyt IKL:n diktatuuripyrkimyksiä, vaikka hänelle ja IKL:lle olikin yhteistä jyrkkä ”marksilaisuutta” vastustava kanta, joka oli saanut hänet ehdottamaan 1932, että kokoomuspuoluetta on johdettava isänmaallisen kansanliikkeen hengessä.⁵²⁹

⁵²⁵ Blomstedt 1969, s. 471–475, 494–495.

⁵²⁶ Ks. Murtorinne 1995, s. 133. IKL teki usein uskonnolla politiikkaa, joka oli leimallisesti ”vanhatestamentillista”. Pappisedustajien tuomitseva ja normittava politiikka sai eduskunnassa paljon myös vastustusta osakseen, esimerkiksi Väinö Tannerilta.

⁵²⁷ ”Papit politiikassa”, *Mk* 26.6.1936, UKEA.

⁵²⁸ Murtorinne 1972, s. 47; Virkkunen 1974, s. 105.

⁵²⁹ Linkomies 1970, s. 9–13; Polvinen 1992, s. 166; Uino 1996, s. 64–65; Eskelinen 2004, s. 332.

Maalaisliiton kansanvaltaisen patriotismin korostus näkyy hyvin Kekkonen retorisesti taitavasti rakennetussa avainpuheessa, jonka eduskuntauralle ponnisteleva poliitikko piti maalaisliiton puoluekokouksessa Viipurissa.

Puheensa alussa hän pyrki saamaan yleisönsä mahdollisimman suotuisaksi sanomalleen viittaamalla sekä puolueen esikuvaan Santeri Alkioon että maalaisliiton – puolueohjelmassa lausuttuun – oikeamieliseen kansanvaltaiseen rooliin. Hän myös esitti oman politiikkansa painopistealueen mukaisesti maalaisliiton edelleen olevan paras kansanvaltaisen valtiojärjestelmän turva.

Nostatettuaan epideiktisesti omaa ja puolueensa toimintaa, hän siirtyi kuvaamaan vastustajan ”valtiotoimintaa” alentaen heitä kielteisillä metaforilla:

”... nykyinen vaihe maassamme on nostanut esille valheprofeettoja, jotka suullaan puhuvat kansanvallan puolesta, vieläpä ”todellisen kansanvallan” puolesta, mutta joiden sydämissä versovat synkät vihan ja suvaitsemattomuuden opit kaiken valtiollisen vapauden hävittämisestä.”⁵³⁰

Kuvailtuaan vastustajien kansanvaltaa ja vapautta uhkaavaa politiikkaa Kekkonen siirtyi perusteluihinsa, joissa hän esitti valtiovallan siirtämisen jollekin yhteiskuntaluokalle tai johtajalle tekevän lopun myös maalaisliiton edustaman väestöosan taloudellisesta ja valtiollisesta vapaudesta. Etenkin taloudellinen perustelu oli hyvin konkreettinen maata omistavalle yleisölle.

Hän perusteli maalaisliiton perusteltua oikeutta – legitimoiden samalla omaa poikkeuksellisen kovaa demokratian puolustusmalliaan – puolustaa kansanvaltaa sen uhkia vastaan. Hän esitti saman kansanomaisella vertauksella: *”Kun metsäpalo on päässyt irti eivätkä mitkään muut tulentorjuntatoimenpiteet ole auttaneet, silloin metsänomistaja sytyttää vastavalkean, joka tosin tuhoaa vielä palamattonta metsää, mutta joka kykenee estämään tulen jatkuvan etenemisen.”*⁵³¹

Hän esitti huolestuneisuutensa siitä, että IKL yrittää parantaa valtiota ulkomaisilla patenttilääkkeillä, jotka *”voivat tappa potilaan”*. Huomionarvoista hänen puheessaan on Kekkonen kanta fasismiin ja kansallissosialismiin alueellisesti rajattuina teoreettisina ilmiöinä:

”...en esitä pienintäkään arvostelua näitä oppeja vastaan sellaisenaan, enkä niiden soveltamista vastaan niiden omassa kotimaassa ... Kun niitä arvostelen, en siis väitä, että ne ovat vääriä ja vahingollisia Italiassa ja Saksassa, päinvastoin tunnustan, että ne saattavat näissä maissa olla paikallaankin ja välttämättömiäkin, mutta haluan vain osoittaa, että ne lähtevät meille niin kokonaan vieraista oloista, vieraasta historiallisesta kehityksestä, erikoislaatuista valtiollisista edellytyksistä ym., että ne eivät sovi meille.”⁵³²

Hän vertasi IKL:n oppeja Suomeen tuotuna appelsiinipuun viljelyyn Suomessa ja Italiassa. Vaikka hän ei suoraan kritisoinut Saksan ja Italian johtajaperiaatteen mukaisia järjestelmiä, toi hän kuitenkin epäsuorasti esiin niiden pelottavuuden ja vahingollisuuden.

⁵³⁰ ”Kansanvallan turvaaminen” puhe 14.4.1936 Viipurissa, Kekkonen 1967a, s. 9–10. Ks. yleisön suopeuden varmistamisen keinoista Torkki 2006, s. 136.

⁵³¹ Ibid., s. 11–12. Logos merkitsee lähinnä ”asiaperusteita”; ks. Aristoteles 1997, I luku.

⁵³² Kekkonen 1967a, s. 13. Ks. myös Suomi 1986, s. 26; Mylly 1989a, s. 361.

Vetoamalla suomalaisen talonpoikaiseen historiaan Kekkonen rajasi ”mahdottoman politiikalla” Saksan tai Italian mallin tuomisen Suomeen: ”*Se, mikä on mahdollista Italiassa ja Saksassa, ei ole täällä mahdollista*”. IKL:n johtajakyvykkyyden puutetta hän ilmensi rajulla sarkasmilla, verraten johtajaperiaatteen ilman johtajaa olevan ”*yhtä joutavanpäiväistä pullistelua kuin se, jos oritta ihaileva ruunanomistaja sanoisi ruunaansa periaatteen vuoksi oriiksi*”. Puheensa lopuksi hän kuulijoidensa tunteisiin vetoamalla pyrki osoittamaan IKL:n poliittisen moraalittomuuden ja puolueensa valtiojärjestystä ylläpitävän luonteen. Puhe herätti paljon keskustelua ja sai laajan kannatuksen.⁵³³

Eduskunnassa Kekkonen jatkoi sekä äärioikeiston vastaista taisteluaan että kansallisen eheytyksen työtään, joka näkyy selvästi hänen urheilupolitiikassaan. Siihen hänellä olikin erityisen vahva substanssi. Urheiluun on aina liittynyt voimakkaita kansallisia latauksia. 1930-luvulla urheilu oli kansallisesti erityisen tärkeässä roolissa, koska sen avulla Suomea juostiin ja heitettiin maailmankartalle. Kuitenkin porvarillisen väestön ja työväestön väliset urheilusuhteet olivat tuolloin äärimmäisen tulehtuneet. Kun Kekkonen ajoi valtakunnallisten urheilujärjestöjen eli SVUL:n ja TUL:n mahdollisimman laajamittaista yhteistyötä, liikkui hän hyvin vaarallisilla vesillä, sillä myös urheilurintaman polarisaatio oli voimakasta.⁵³⁴

Urheilusanastosta ammennettujen metaforien ja ironian hallinnasta on oivallinen esimerkki Kekkonen vastaus Hilja Riipisen syytökseen siitä, että Kekkonen kieli eduskunnassa on erityisen solvaavaa:

”Ed. Riipinen vaatimattomasti ilmoitti ilkeydessä ja solvauksissa jäävänsä minun rinnalla alakynteen. No, jos tuollainen maaottelu meidän kesken järjestettäisiin, niin totisesti täytyisi olla erittäin väärämieliset ja tunnottomat mattotuomarit, jotka vastoin ottelun kulkua antaisivat siitä minulle pistevoiton.”⁵³⁵

Hilja Riipistä pidettiin eduskunnassa äärimmäisen fanaattisena poliitikkona, kuten myös muita IKL:n edustajia. Puolueen edustamat tiukat linjat ja tuomitsevat kannat eduskunnassa vähensivät ymmärtäjien joukkoa jatkuvasti. Se saattoi johtua myös siitä, ettei liikkeen ajattelutapaan kuulunut erityisemmin kykyä itseironiaan. Oikeastaan vain K.R. Kares puhui ajoittain kieli poskella.⁵³⁶ Fanaattisuudessaan – jota Riipinen hyvin ilmensi – IKL oli liian jäykkä ja taipumaton suomalaisessa parlamentaarisessa järjestelmässä menestyäkseen.

Kekkonen kiihkomielisyys kansalaisuus- ja suomalaisuuskysymyksissä osoitti yhä radikalisoitumisen merkkejä, mutta juuri nämä teemat menettivät merkitystään. Muut asiat nousivat ensisijaisemmiksi. Lisäksi aktiivisena politiikan ammattilaisena, erityisesti ministerinä, toimiminen tarkoitti ”poliittiseen koneistoon” sitoutumista ja edelleen tietynlaista kielellistä korrektiutta sekä hallituksen sisäisten linjausten noudattamista.

⁵³³ Ibid., s. 14–19; Mylly 1989a, s. 360–361. Ks. SDP:n IKL-kritiikistä T. Soikkanen 1984.

⁵³⁴ Kekkonen urheilupolitiikasta; ks. Kekkonen 1999b.

⁵³⁵ ”Budjetti vuodelle 1937”, 9.12.1936 eduskunnassa, VP ptk II 1937, s. 1018.

⁵³⁶ Ks. Sulamaa 1995, s. 162–163, 170. Kekkonenkin myönsi jälkikäteen Kareksen olleen ”poliittinen koiranleuka ja realistinen mies”. Kekkonen 1972b, s. 16–17.

Esimerkiksi kun keväällä 1937 eduskunnassa käsiteltiin yliopistolakia, jossa ruotsinkielisten intressit otettiin huomioon ”maan edun nimissä” jännittyneessä maailmanpoliittisessa ilmapiirissä, sisäministeri Kekkonen taipui hallituksen esitykseen. Tästä hän sai kuulla IKL:n vahingoniloista pilkkaa. Elias Simojoki luki *Demokratian itsepuolustuksesta* pitkiä lainauksia pyrkien todistamaan sisäministerin takinkääntämisen:

”...jos kukaan nykyisen hallituksen jäsenistä on ollut aktiivinen suomalaisuustaistelija ja suomalaisen yliopiston asianajaja, on nykyinen ministeri Kekkonen ... Erittäin jyrkkänä ja ehdottomana esiintyy hänen suomalaisuus vaatimuksensa kirjassa „ Demokratian itsepuolustus”, joka kirja on niin hyvin mennyt kaupaksi, että on loppunut kustantajalta.”⁵³⁷

Simojoki pyrki osoittamaan, että maalaisliitto ja Kekkonen ovat taipuneet hallituksessa ruotsalaisten toivomuksiin ja ovat näin ollen epäluotettavia. Simojoki vetosi taktisesti ”kansallisessa herätystyössä” Snellmaniin ja väitti Kekkonen turruttavan kansallistuntoa Suomessa. Maalaisliiton Lohi yritti puolestaan näyttää IKL:n ”epäsuomalaisuuden” kytkemällä IKL:n Lapuan liikkeeseen, joka oli kosinut ruotsalaisia.⁵³⁸

Kekkonen kritisoi myöhemmin yliopistolainsäädännön käsittelyssä IKL:ää itseään puoluepoliittiseksi taktikoksi ja epäsuomalaiseksi. Vaikeassa yliopiston kieliasiassa hän sen sijaan oli lojaalisti hallitusrintamassa ja esitti lain tuovan parannuksia suomen kielen asemaan. Hänen kärkevän ironinen, runsaasti metaforia ja metonyymejä käyttävä kielensä käy vastauksesta hyvin ilmi:

”... maalaisliittoon tässä asiassa suunnattu hyökkäys on johtunut suuressa määrin samasta syystä, joka sanalaskun mukaan pakottaa hukkuvan tarttumaan oljenkorteen. ... Ne miehet, jotka vaativat yliopiston suomalaistamista, ovat samassa hengenvedossa lisäämään ruotsalaisten professorien määrää, jos voisivat sillä ostaa suomalaisuuden kannalta merkityksettömän, mutta puoluepoliittisesti ehkä hyvinkin tärkeän edun. ... IKL huutaa suomalaisuuden puolesta, kun taas maalaisliitto tyytyy tekemään työtä sen edistämiseksi. ... Se seikka, että kansanvallan vastainen puolue, tai niin kuin ed. Kares täällä on sanonut, fascistipuolue, ottaa kansallisuusasian keppihevosekseen, saattaa tietenkin kansallisuusasian sellaisen epäluulon alaiseksi laajoissa kansanvaltaisissa piireissä, jotka eivät usko Nasaretista tulevan mitään hyvää. Tämä on luonnollisesti väärä kanta, eihän lasta saa heittää pois pesuveiden mukana.... Täällä on luettu muutamia otteita minun `Demokratian itsepuolustus` -nimisestä kirjastani ja haluttua ruokaa on ollut nimenomaan kohta, jossa minä pelottelin vasemmistoa sillä, että ellei kansallisuuskysymystä ajoissa ratkaista, silloin voivat tähän maahan perustaa IKL:n diktatuurin. (Eduskunnassa välituhutoja.) Mutta kun asianlaita oli sillä tavalla, että teitä ei kukaan pelännyt, niin tämä minun laskelmani kärsi haaksirikon. (Eduskunnassa naurua.) Ja minun täytyy myöntää, että tästä lähtien ei IKL:llä kyetä ketään säikyttelemään.”⁵³⁹

Kirjoittavalle ja paljon julkaisevalle poliitikolle on realiteetti, että hänen kirjoituksiaan käytetään mahdollisuuksien mukaan poliittisena lyömäaseena. Sen Kekkonen joutui vielä useat kerrat kokemaan myös eduskunnassa.

⁵³⁷ ”Yliopistolainsäädäntö”, 6.4.1937, VP 1937 ptk. I, s. 578.

⁵³⁸ Ibid., s. 579–580, 589.

⁵³⁹ ”Yliopistolainsäädäntö”, 27.4.1937, VP 1937 ptk. I, s. 954.

Oikeat ja väärät isänmaalliset ja kansanvaltaiset

Patriotismi-käsitettä tutkinut Jussi Kurunmäki on korostanut, että patriotismilla on jo sinänsä positiivisia varauksia. Kansaan ja isänmaahan patrioottisilla käsitteillä vetoamalla saadaan tekstin auditorio erittäin laajaksi, jopa universaaliyleisöä tavoittelevaksi.⁵⁴⁰ Poliitikassa keskeisellä sijalla pitkään ollut kansa-käsite voidaan ymmärtää usealla eri tavalla. Se voidaan ymmärtää esimerkiksi: suhteena hallitsijaan tai demokratiassa hallitsevaan eliittiin, vähättelevästi 'rahvaana' tai 'massana' sekä kansallisuuskriteerien yhdistämänä kansa-yksilönä, joka on suhteessa muihin kansoihin.⁵⁴¹

Vaikka kansa-käsitteen merkityksistä kilpailtaisiinkin kiivaasti, voidaan joka tapauksessa olla yhtä mieltä siitä, että kansaan vetoaminen oli keskeisellä sijalla poliittisessa retoriikassa. Suomessa kansan nimeen ovat vannoneet poliittiset liikkeet ja puolueet oikeistosta vasemmistoon⁵⁴². Kansa on pyritty saamaan puolueen taakse vetoamalla "yhteen yleiseen koko kansan etuun". Myös IKL:n vaatimus puolueiden lakkauttamisesta liittyi paitsi fasismin vaikutteisiin myös yrjö-koskislaiseen perintöön koko kansan "kansallisesta ajattelutavasta".⁵⁴³

Kansalaisuuden määrittämisessä on kyse politisoinnista eli siitä, kuka lasketaan täysivaltaiseksi kansalaiseksi. Kansalaisuus on identiteetti, joka vaikuttaa kaikkien elämään. Siksi kansallisella itseyttämyksellä on niin tärkeä asema politiikassa. "Kansallinen kuvasto" sitoo ihmisiä kansalliseen ajatteluun.⁵⁴⁴ Kysymys kansallisesta tai kansalaisuudesta liittyy myös olennaisesti demokratiaan ja isänmaallisuuteen, kuten Kekkonen tekstejä tarkasteltaessa havaitaan.

Kansalaisuuteen liittyy olennaisesti kansallinen identiteetti, joka on itsessään määrittelemätön käsittekimppu, mutta jonka perustaa voidaan hakea symbolisen yhteisön tavoista ja arvoista. Suomessa etniset kysymykset kansallisen identiteetin määrittämisessä jäivät varjoon, koska sisällissodan seurauksena luokkakysymys oli pitkään niin hallitseva.⁵⁴⁵

Kekkonen pitkän linjan retorisenä taktiikkana oli romuttaa puheissaan ja kirjoituksissaan IKL:n isänmaallisuutta ja osoittaa sen "todellinen epäisänmaallinen" luonne. IKL:n isänmaallisuuden kyseenalaistaminen oli jopa niin systemaattista, että hän käytti useissa kirjoituksissaan heittomerkkejä puolueen nimessä tai "isänmaallisen oikeistolaisuuden" kohdalla korostaakseen ironiaa.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Mielenkiintoisinta onkin tarkastella kenellä lopulta on "oikeus" määritellä se, mitä isänmaallisuus on ja kuka voi itseään patrioottiksi nimittää. Kurunmäki 1994, s. 81, 92.

⁵⁴¹ Kansanluonteesta kirjoittaneet ovat yleensä olleet älymystöä, kuten kirjailijoita, historioitsijoita ja filosofiä. Kansasta ovat kirjoittaneet jonkin verran myös poliitikot, mutta kirjoitusten pääpaino on kansanluonteen kuvausten sijaan ollut kuitenkin kamppailussa kansa-käsitteen käytöstä ja määrittelystä. Saukkonen 1998, s. 28–30.

⁵⁴² Ks. Liikanen 2003.

⁵⁴³ Uola 1982, s. 103–104. Snellmanilla kansakunnan tahto liittyy tiiviimmin poliittisiin toimijoihin kuin Hegelillä, jolla se on läheisessä yhteydessä valtioon. Toimiessaan valtiossa kansalainen pyrkii palvelemaan "yleistä etua". Pulkkinen 2003, s. 226.

⁵⁴⁴ Keränen 1998a, s. 12–13.

⁵⁴⁵ Keränen 1998b, s. 160–161.

⁵⁴⁶ Ks. "Isänmaallinen kansanliike" ja suomalaisuus", *Sm* 11.6.1933; "Poliittista itesuggestiota", *Mk* 20.6.1933, UKEA.

Myös *Demokratian itsepuolustuksessa* Kekkonen tuo esiin diktatuurin epäisänmaallisuuden, viitaten IKL:n toimintaan. Kekkonen korosti, että on es-tettävä ulkomaalaisten diktatuurioppien tuominen maahan, koska niiden omaksuminen saattaa maan itsenäisyyden vaaraan ja etenkin niiden jäljitte-minen johtaa oppien "aatteellisen isänmaan talutusnuoraan". Kekkonen kuvasi sellaisen toiminnan epäisänmaallisuutta, jota nimenomaan IKL harjoitti.⁵⁴⁷

Kekkonen kuvasi oikeistolaista "isänmaallisuutta" adjektiiveilla: vilpilli-nen, teeskentelevä ja itseks. Lisäksi Kekkonen lisäsi käsitearsenaaliinsa "talou-dellisen diktatuurin" sanaparin vain muutama päivä ennen vuoden 1933 edus-kuntavaaleja, peläten ilmeisesti, ettei maaseudun äänestäjien "herätteleminen" äärioikeiston diktatuurilla yksistään olisi tarpeeksi tehokas. Hänen mukaansa oikeiston perimmäinen päämäärä oli nimenomaan taloudellinen diktatuuri, joka kuitenkin oli saavutettavissa vain valtiollisen diktatuurin kautta.⁵⁴⁸

Kekkonen käytti – kuten edellä on käsitelty – taistelussaan IKL:ää vastaan kärkeväällä ironialla ja satiirilla höystettyä kieltä. Hän esitti erilaisia kielikuvia, kuten "hurraa-isänmaallisuus" ja "patentti-isänmaallisuus" mitätöidäkseen ja saattaakseen IKL:n edustaman isänmaallisuuden naurettavaan valoon.⁵⁴⁹

Hän piti teemat ja tyylit pitkälle samanlaisina osoittaessaan fasismin ja kansallissosialismin oppeja pätemättömiksi Suomeen. *Demokratian itsepuolustuk-sessa* Kekkonen syytti saksalaisesta esikuvapuolueesta suomennuttua ohjelmaa epäterveeksi ja "tuollaisen puolueen" esiintymistä suomalaiskansallisena suo-ranaisena huijauksena. Samoin hän viittasi siihen, että se mikä on kansallista Saksassa, on epäkansallista Suomessa. Kekkonen kotimaisuuden korostuksen sekä kielellisen diskriminaation suhteen on huomattava, että hän samaan ai-kaan sekä kritisoi IKL:n ja SDP:n epäkansallista luonnetta että korosti vuosisa-taista – pohjoismaista – talonpoikaista vapautta kansanvallan perustana.⁵⁵⁰

IKL:n julistaessa vuoden 1936 eduskuntavaalijulistuksessaan taisteluaan "kansakunnan eheyttämisen puolesta itsekkäästä puoluevaltaisuudesta vapaan todelli-sen kansanvallan pohjalla", pyrki Kekkonen kohta kohdalta murentamaan IKL:n julistuksen sisällön. Hän kampitti eduskuntavaalien puhetilaisuuksissa edelleen IKL:ää väittämällä, ettei se ole edes kansanliike, eikä isänmaallinenkaan, sillä IKL oli mennyt Suomen ja Saksan kauppasodassa Saksan puolelle.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Kekkonen 1934, s. 36.

⁵⁴⁸ Voidaankin kysyä, oliko "rahan valta" tuolloin niin suuri kysymys, että se oli äänes-täjäkunnalle jopa keskeisempää kuin "valtiollinen vapaus". Mk 28.6.1933, UKEA.

⁵⁴⁹ Patentti-isänmaallisuuden käsitteen käyttöön, mitä Kekkonen julisti IKL:n vastaises-sa taistelussaan, hän lienee saanut vaikutteita Hillilältä. Hillilä kirjoitti kirjeessään 19.2.1931 maalaisliiton kahdesta linjasta oikeistosta ja vasemmistosta sekä pohti vaa-rana olevan, että kokoomus saa patentti-isänmaallisuudellaan houkuteltua maalais-liiton oikeistoa äänestäjikseen. Hän esitti kirjeessään selvät sävelet maalaisliitton pesiytyneitä "kansanvallan uhraamiseen" valmiita lapualaisia vastaan. Hillilä kehotti Kekosta myös lyömään Lapuan liikettä niin, että "kun se saa päänsä selväksi se todella-kin tuntee olevansa pieksetty ja lopussa". Kirje UKK:lle 19.2.1931, UKA 1/2. Myös SDP syytti maalaisliittoa "hurraa-isänmaallisuudesta ja talonpoikaisfasismista" vuoden 1935 ylimääräisillä valtiopäivillä alkuvuodesta 1935. Ks. T. Soikkanen 1984, s. 66.

⁵⁵⁰ Vrt. Kekkonen 1934, s. 50–56; Kekkonen 1936, s. 55; Kekkonen 1967a, s. 10.

⁵⁵¹ Ks. Kekkonen 1967a, s. 9–19; Skyttä 1980, s. 87. Vrt. Uola 1982, s. 109.

Kirjoittaessaan kahden isänmaan miehistä Kekkonen korosti "ongelmaa", joka aiheutuu ulkomaisten oppien jäljittelystä. Hänestä se vei tielle, jossa vahvempi määrää, miten kansallisista asetelmista valtiollista politiikkaa voi harjoittaa. Siten kansallinen politiikka menettää merkitystään, koska vahvempaan on pakko totella. Pamfletin konteksti huomioon ottaen formulointi oli suunnattu lähinnä IKL:n saksanmielisyyttä kohtaan. IKL:n epäkansallisuuden ja ulkomaiset piirteet myös SDP pyrki osoittamaan kritiikissään, kun taas IKL väitti olevansa kansallinen liike ja syytti SDP:tä ja keskustaa "kansainväliseksi".⁵⁵²

Pamfletti ja vuoden 1936 vaalikäsitteistö oli jatkoa vuoden 1933 vaaleille, jossa Kekkonen kritisoi IKL:n tapaa hankkia valtaa ja puhui "valheisänmaallisesta liikkeestä". Kekkonen erotti liikkeen poliittiset pyrkimykset "valtiollisesta toiminnasta ja elämästä". IKL puolestaan pyrki jo nimensä loppuosassa erontekoon puolueita kohtaan. Puolue haki liike-nimityksellä laajapohjaista, kansallishenkistä joukkotoiminnan konnotaatiota. Siten se pyrki häivyttämään jo nimessään sen - F.R. Ankersmitin sanoin - "esteettisen kuilun" eli poliittisen puolueen, joka erottaa kansalaisen ja valtion toisistaan⁵⁵³. Toisaalta samoin myös "talonpoikaisen kansan poliittisen järjestön" nimen loppuosa oli liitto.⁵⁵⁴

IKL:n esittäytyessä "puoluepolitiikan ulkopuolisena" voimana Kekkonen käytti kansanliikkeestä tahallisesti puoluenimityksiä: "puolue", "kansanvallan vastainen puolue", "IKL-puolue" ja "allapäin oleva vallankumouspuolue". Sen sijaan maalaisliiton Kekkonen esitti yleensä "valtiollisena puolueena".⁵⁵⁵

Alakynnessä olevan IKL:n täytyi jatkuvasti uudentaa isänmaallisuuttaan myös eduskunnassa. Eduskuntakeskustelun perusteella se sai välillä melko epätoivoisiakin muotoja. Esimerkiksi kun eduskunta käsitteli joulukuussa 1936 "puserolain" jatkoaikaa, esitti Kares uhkauksen hallitukselle, jos se suvaitsee:

"...marxilaisten voimistelujuhlassa poliittisia tunnusmerkkejä tai niitä suvaitaan marsalkkanauhojen muodossa esimerkiksi ruotsalaisten joukossa, jää kansalaisille oikeamielinen syy tarttua aseisiin."⁵⁵⁶

Oikeusministeri vastasi IKL:n kärsivän henkisestä masennuksesta, kun se äänestää molemmilla nappuloilla. Sillä hän tarkoitti IKL:n ristiriitaista käyttäytymistä, koska se oli koko toimintansa ajan pyrkinyt estämään kommunistien symbolien käyttämisen. Lisäksi Kekkonen luetteli urheiluseuroja, jotka käyttävät punaisia paitoja olematta kommunisteja. Hilja Riipinen pyrki todistamaan oikeusministerin epäisänmaallisuuden väittämällä hänen puhuvan kommunistien puseroiden puolesta, johon eduskunta vastasi räjähtämällä nauruun:

⁵⁵² Kekkonen kiinnitti huomiota siihen, että "harkitusti ja kylmäverisesti johdettu kumousliike voi helposti täyttää vaatimuksen muodollisesta laillisuudesta", johon hän myös väitöskirjassaan laajemmin viittasi. Kekkonen 1934, s. 38-39; Uola 1982, s. 109-112. SDP:n kritiikistä IKL:n epäkansallisuutta kohtaan; ks. T. Soikkanen 1984, s. 34, 52.

⁵⁵³ Ks. Ankersmit 2002, s. 130.

⁵⁵⁴ Ks. Aarnio 2003, s. 419. Ks. Kekkonen muotoilu *Maakansassa* 28.6.1933; UKEA

⁵⁵⁵ Ks. Kekkonen 2000a, s. 296, 311-312, 314. Vrt. Pohjantammi 2003, s. 402-403.

⁵⁵⁶ Ehdotus laiksi valtiollista ajatussuuntaa ilmaisevien pukujen ja puvun osien käyttämiskiellosta. VP 1936 ptk. II, s. 1407.

Riipinen: "Sitähän te osaatte [nauraa]"; Tanner: "Kun on hovinarrit mukana"; Kekkonen vastauspuheenvuoro Riipiselle: "Riipinen väärästi lausuntoni niin perusteellisesti, etten katso olevan syytä siihen vastata."⁵⁵⁷

Vaikka poliittinen kiistatilanne ja vastakkainasettelu on Kekkonen ja IKL:n tapauksessa selkeä, eivät käsitteiden merkityserot ole kovinkaan selkeitä. Niinpä Kekkonen keinona oli pyrkiä totalisoimaan ja universalisoimaan omia yksipuolisia merkityksiä käsitteiden sisällöksi. Hän pyrki marginalisoimaan vastustajan käsitteiden merkitykset lingvistisen diskriminaation kautta.⁵⁵⁸ Hän oli ennen kesän 1936 vaaleja suoraan määritellyt *Maakansassa* IKL:n toiminnan ja päämäärät isänmaallista rintamaa hajottavaksi epäisänmaallisuudeksi⁵⁵⁹.

Temporaalisesti tarkasteltuna isänmaallisuuden käsite on pitkäkestoinen merkitykseltään. Käsitteenä se on kerännyt merkityksiä, jotka eivät katoa jokaisessa poliittisen systeemin tai sosiaalisen tilanteen muutoksessa, koska tällaista peruskäsitettä käytetään toistuvasti erilaisissa poliittisissa yhteyksissä.

Jos vertailemme Kekkonen ja IKL:n isänmaallisuuden käsitettä tekstanalyttisesti semasiologisesta ja onomasiologisesta metodista⁵⁶⁰ käsin, voidaan havaita, että "kekkoislainen" ja "ii-koo-ällä:läinen" isänmaallisuuden merkitys sinänsä on hyvin samankaltaista ja isänmaallisuutta kuvaava sanasto on suorastaan samanlaista. Yhteisiä piirteitä ovat aitosuomalaisen korostuksen lisäksi esimerkiksi, että isänmaassa yksilön velvollisuudet ovat suuremmat kuin hänen oikeutensa. Siten isänmaan etu on suurempi etu kuin ryhmäedut tai yksityisedut.⁵⁶¹

Tuore kansanedustaja käytti lepäämään jätettyjä rangaistuksia käsittelevässä eduskuntakeskustelussa puheenvuoron, jossa hän puhui "yhteiskunnan suojelemiseksi" tapahtuvasta "valtiorikollisuuden" luonteen tutkimisesta. Kekkonen oli edelleen tuhtunut, että Mäntsälän kapinan päätekijät saivat vuonna 1933 helpommat vankilaolot kuin monet tavalliset rikolliset.⁵⁶²

Äärioikeiston harmiksi ja peloksi tulevan oikeus- ja sisäministerin näkemyks valtorikollisuudesta oli leimallisesti IKL-kuvaista. Vaikka enää 1930-luvun lopussa ei IKL:stä ollut parlamentarismien uhkaksi Suomessa, se ei Kekkonen argumentaatiota muuttanut. Niinpä, kun IKL lakkautusyritys lopulta tapahtui, ei se ollut edes liikkeelle mikään yllätys⁵⁶³.

⁵⁵⁷ Ibid., s. 1407–1410.

⁵⁵⁸ Ks. Räsänen 1997, s. 16–23.

⁵⁵⁹ *Mk* 9.6.1936, Kekkonen 2000a, s. 295–296. Kekkonen IKL:n ja oikeiston vastaista taistelua ei kuitenkaan tule nähdä pelkkinä kielellisinä temppuina, vaan on huomioitava, että IKL:n poliittiset ohjelmat olivat kaksinaamaisia ja myös melko selvästi läpinäkyviä. Vrt. esimerkiksi Paasikivi 1956a, s. 114.

⁵⁶⁰ Semasiologia tarkoittaa lähinnä "käsitesanan" poliittisten ja sosiaalisten merkitysten ja onomasiologia tarkoittaa "käsiteasian" synonyymien ja nimien tutkimista.

⁵⁶¹ Ks. Borg 1965, s. 210–211; vrt. Kekkonen 1934.

⁵⁶² Lepäämään jätettyjen rangaistusten täytäntöönpanoa. Puheenvuoro eduskunnassa 25.9.1936, VP 1936 ptk. I, s. 222–223

⁵⁶³ Siksi Kekkonen konsteja voidaan tarkastella ideologian ja työn loppuunsaattamisen ohella vaalitaktisesta näkökulmasta, jossa poliittinen kilpailija lyödään lopullisesti.

Maalaisliiton kevään 1938 puoluekokouksessa Kekkonen käytti vahvan puheenvuoron, jonka piikki oli kohdistettu jälleen IKL:ää vastaan. Kekkonen piti samalla sekä juhla- että hyökkäyspuheen. Hän esitti puoluekokousväelle ”luonnollisen, itsestään selvän, rakastavan ja luotettavan isänmaallisuuden”, jota edustaa talonpoikaisväestö, jonka kiintymyksen kohde maa on ollut jo ennen kuin isänmaa oli sitä kansalle. Hän siis samaisti viljelymaan isänmaahan.

Sen sijaan IKL:n isänmaallisuus oli luonteeltaan ”avosuista, ylpeää, kerskaavaa ja keinoitekoista”, jota ruokitaan kuin vangittua lintua, jonka pelätään lentävän pois. Vangitun linnun metafora tarkoitti IKL:n pelkoa siitä, että isänmaallisuus ei olisi enää heidän ominaisuutensa. Kekkonen mukaan maalaisliittolaiset eivät halunneet omia isänmaallisuutta ja kieltää sitä muilta, mutta hän kuitenkin määritteli, etteivät ”kahden isänmaan miehet” olleet isänmaallisia.⁵⁶⁴

Ennen Kekkonen esitelmää maalaisliiton puoluekokouksessa IKL:n Tapani Tarkka ehti käydä ennakoivaan vastaiskuun havaitessaan julkaistussa kokousohjelmassa Kekkonen esitelmän aiheen (”Isänmaallisuus”). Tarkka kirjoitti Kekkonen löytäneen ”uudensorttisen isänmaallisuuden”, jota hän tulee esittämään maalaisliiton puoluekokouksessa.⁵⁶⁵

Tarkka kirjoitti Kekkonen istuneen jo pitkään marxilaisten kanssa samassa pöydässä, joka ei ollut hänestä ihmeteltävää, koska Kekkonen oli tullut tunnetuksi ”älykkäänä konstien keksijänä”. Hänen mukaansa Kekkonen tulevat isänmaallisuuskonstit tulivat sisältämään IKL:n periaatteellisen teilaamisen jälkeen sen, miten on ”isänmaallista” toimia yhteistyössä niiden [SDP] kanssa, jotka eivät isänmaallisuutta tunnusta. Tarkan mukaan ”vanhaa porvarillista” isänmaallisuutta saattoi olla vain yhdenlaatuista, joka olemukseltaan on lopulta ”aina samaa ja muuttumatonta”.⁵⁶⁶

Ajan Suunnassa 24.4.1938 tarkasteltiin Kekkonen puoluekokouksessa pitämää puhetta. Siitä nostettiin esiin kohta, jossa Kekkonen puhui ”isien rakentamista maista”. Lehti lainasi puhetta ja kosiskeli suomalaista talonpoikaisväestöä pois marxilaisten kanssa vehkeilevästä maalaisliitosta, jonka johtajat ovat vetäneet kasvoilleen ”isänmaallisuusnaamarin”.⁵⁶⁷

Sisäasiainministeri seurasi aktiivisesti koko vuoden 1938 äärioikeiston – erityisesti *Ajan Suunnan* – kirjoittelua ilmeisesti etsien siitä myös lakkautusperusteita. Kekkonen huomioi ”Siniristin” kirjoittaneen 28.2.1938 kansallisen valankumouksen perusolemuksesta, joka tapahtuu kansallisen ajattelun ja suomalaisten esikuvien pohjalta.

Nykyajasta tarkastellen voidaan todeta, että IKL:n voima oli ehtymässä ennen vuoden 1939 eduskuntavaaleja ja sitä taustaa vasten lakkautus oli ”poliittisesti tarpeeton”, mutta tuon ajan näkökulmasta vaaleilla todentamaton asia ei ollut yhtä selvä.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ Kekkonen puhe ”Suomalainen isänmaallisuus” 4.4.1938 Lapualla, Kekkonen 1967a, s. 48–51. Vrt. Aristoteles 1997, s. 34–39.

⁵⁶⁵ *Ajan Suunta* 2.4.1938, myös UKA 21/3.

⁵⁶⁶ Ibid.

⁵⁶⁷ Molemmat myös UKA 21/3.

⁵⁶⁸ Uola 1982, s. 372; Suomi 1986, s. 85, 96–97; Lackman & Sirvio 1999, s. 38–39.

IKL:n lakkautuskeskustelut

Hallituksen piirissä IKL:n lakkautusidea hyväksyttiin ilmeisesti senkin vuoksi, että IKL puolueena vaati muiden puolueiden hävittämistä. Hallitus tulkitsi sen siten, että sillä ”*tarkoitetaan kansanvaltaisen, parlamentaarisen valtiosäännön hävittämistä, koska sitä ei voida ajatella ilman puolueita*”⁵⁶⁹.

Muistiinpanot valtioneuvoston yksityisestä neuvottelusta 19.10.1938 kertovat, että hallitus seiso i yhtenä rintamana lakkautuksen takana, mutta näki samalla teon ongelmallisuuden demokratian kannalta. Keskustelussa on nähtävissä useita mielenkiintoisia näkökantoja. Toisaalta sen kautta voidaan havaita demokratia-käsitteen monitulkintaisuus ja toisaalta reaalipoliittisten näköalojen nostaminen ”demokraattisten” seikkojen yläpuolelle.⁵⁷⁰

Lakkautusprosessin alullepano ei kuitenkaan ajoittunut vuodelle 1938, jolloin Suomen ja Neuvostoliiton suhteet alkoivat kiristyä, vaan Kekkonen oli välillä epäsuorasti ja välillä suoremmin vuodesta 1933 asti vaatinut IKL:n lakkauttamista⁵⁷¹. IKL:n Kares totesikin eduskunnassa odottaneensa lakkautusmääräystä siitä asti, kun oli lukenut ”*Kansanvoallan itsepuolustuksen*”⁵⁷².

Sisäministeri sai EK:lta lakkautuksen tueksi muistioita IKL:n lehdistä ja julistuksista.⁵⁷³ Vielä viime hetkillä ennen lopullista lakkautusyritystä myös IKL antoi aseita sisäministerille. Kareksen *Varsinais-Suomessa* 18.11.1938 otsikolla ”*Nykyaikaista kansanvaltaa*” oheen Kekkonen merkitsi: ”*Uhkaavaa kieltä: Kares*”. Kares kirjoitti Kekkonen alleviivaamissa kohdissa:

⁵⁶⁹ Ilmeisesti pääministeri Cajanderin muistio sisäministeri Kekkoselle. UKA 21/3.

⁵⁷⁰ Ulkoministeri Holsti näki lakkautuksen herättävän myötätuntoa Skandinaviassa, mutta pahaa verta Saksassa. Voionmaa puolestaan näki sen ulkopoliittisesti välttämättömänä, ei niinkään sisäpoliittisesti. Salovaaran mukaan lakkautus ei ollut demokratian mukaista, mutta oli sen sijaan kansan tahdon mukaista. Myös Reinikaisen mukaan Suomi olisi sen jälkeen puolidiktatuuri, tosin ”niinhän ne ovat muutkin”. Muutamat ministerit ehdottivat ennen toimenpiteitä vaalien tuloksen selviämistä. Tannerin mukaan, jos ei olisi ulkopoliittista vaaraa, niin IKL ei tarvitsisi lakkauttaa ennen vaaleja, mutta hänen mukaansa vaara oli olemassa. Holstin mielestä Tšekkoslovakian katastrofi teki lakkautuksen ulkomaailmalle ymmärrettäväksi. Pääministeri Cajander oli päättäväisesti lakkautuksen kannalla. Arvioissa päädyttiin myös siihen, että kyseessä oli ”kuka ehtii ensin”-tilanne Eestin tapaan. Muistiinpanot valtioneuvoston yksityisestä neuvottelusta 19.10.1938, UKA 21/4.

⁵⁷¹ IKL:n lakkautusyritys ei ollut esillä vielä Kekkonen vuoden 1937 kirjeenvaihdossa, mutta tietynlainen yllytys voidaan tulkita tapahtuvan vuoden 1937 Hillilän viimeisessä kirjeessä Kekkoselle: ”*Toivon Sinulle mitä parhainta uutta vuotta. Sinun yltiöpäinen luonteesi vaatii ensi vuodelta jotain poliittista voimatekoa ja sellaisen luonteen syntymistä Sinulle ... toivon.*” Hillilän kirje UKK:lle 30.12.1937, UKA 1/2.

⁵⁷² VP 1938 ptk. II, s. 1396. Ks. myös Suomi 1986, s. 94–105.

⁵⁷³ Erikseen punakynällä Kekkonen alleviivasi liikkeen järjestäytymisjulistuksesta – *Ajan Suunta* 15.2.1933 – kohdan, jossa vaaditaan ”*ehdottoman määräämisvallan saavuttaminen isänmaallisille kansalaisille sekä valtiollisessa että kunnallisessa elämässä*”. EK:n lausunnot päättyivät kuitenkin usein siihen, ettei edellytyksiä oikeudellisiin toimenpiteisiin ollut olemassa, vaikka sinänsä toiminnan ”ankarasti paheksuttavuus” tuotiin arvioissa esiin. Ks. esimerkiksi IKL:n nuoriso-osastoja koskeva mietintö 7.10.1937, UKA 21/3.

”...meillä ei milloinkaan aikaisemmin niin törkeästi poikettu todellisen demokratian periaatteesta kuin näinä aikoina. ... Puolestamme emme voi nykyiseltä mädältä järjestelmältä odottaakaan muuta kuin jatkuvasti sentapaisia tekoja, mistä sisäministeriön puheena oleva päätös on esimerkkinä. ... koko nykyinen puoluevaltainen järjestelmä on pyyhittävä pois ja kansa herätettävä elämään terveempää valtiollista elämää. ... Jos herra sisäministeri luottaa hallussaan oleviin valtion voimakeinoihin taikka muuten aliarvioi Isänmaallisen kansanliikkeen ja siihen liittyneet satatuhantiset joukot, niin hän mielestämme alistaa valtion asioita liiaksi henkilökohtaisiksi asioikseen.”⁵⁷⁴

Maalaisliittolaisille puoluetovereille sisäministerin operoima lakkautuksen oikeuttaminen tuotti ongelmia, vaikka suurin osa kannattikin sitä toimenpiteenä. Esimerkiksi maalaisliiton vahva mies Juho Niukkanen esitti asian periaatteelliselta puolelta selvänä, koska hänen mukaansa se oli käsitelty jo vuoden 1936 puoluekokouksessa. Lisäksi hän piti asian juridista puolta selvänä, koska ”maan etevimmät oikeusoppineet ovat olleet yhtä mieltä siitä”.⁵⁷⁵

Kuitenkin juuri asian juridisesta ja tarkoituksenmukaisesta puolesta oltiin epäileviä. Viljami Kalliokoski ”toivoi” lakkautuksen juridisen puolen kestävyyttä. Lohen mielestä ei tullut kysymykseenkään muu kuin luottamuslause hallitukselle, vaikka toimenpiteen tarkoituksenmukaisuudesta voitiin olla hänen mukaansa ”eri mieltä”. Lohi vetosi isänmaan etuun lakkautuksessa.⁵⁷⁶

IKL:n lakkauttamiseen liittyvä painonvapauslain muutosesitys sai myös melko yksimielisen hyväksynnän maalaisliiton eduskuntaryhmässä, joskin sen juridista puolta epäiltiin vielä enemmän kuin lakkautusta. Kekkonen ilmoitti ryhmässä luottavansa sen tukeen ja painotti sanomalehtiä vastaan suunnatun toimenpiteen olevan laillinen. Hän toi kuitenkin esiin pelkonsa lakivaliokunnan oikeistolaisten jäsenten toimenpiteistä. Jussi Annala esitti kriittisen varauksen painonvapauslain suhteen, koska ”maalaisliitto on aina ollut vapauden kannalla – onkohan uusien lakien tekeminen IKL:n kurissapitämiseksi vaarallinen asia”.

Kekkonen ei kuitenkaan ollut valmis perääntymään, joten hän esitti puolueen oppositiolle vaateen: ”Jos epäillään hallituksen toimenpiteitä, on nyt aika perääntyä.” Kekkonen painotti välttämättömyyttä, kun ”paha on veneessä”, on se myös hävitettävä. Hän vetosi voimakkaasti siihen, että ”IKL on lopetettava tai se lopettaa meidät”. Kekkonen mukaan oli täysin normaalia, että lakeja täydennetään. Hän vetosi lehtien lakkautuksessa myös ulkopoliittiseen välttämättömyyteen, joka oli hallituskumppaneiden käyttämä argumentti.⁵⁷⁷

Pöytäkirjojen perusteella silmiinpistävä retorinen suostuttelukeino oli ve-toaminen yksimielisyyden tarpeeseen, joka esitettiin puolue-etua palvelevana. Useimmista eduskuntaryhmän jäsenten puheenvuoroista käy ilmi, että IKL-vastaisuuden taustalla oli juuri puolue-etu. Lakkautusta kannattavissa puheenvuoroissa tuotiin esiin IKL:n piilevä kannatus nuorison keskuudessa⁵⁷⁸.

⁵⁷⁴ UKA 21/3.

⁵⁷⁵ ML:n ekr. ptk. 22.11.1938, Vihko 33, s. 34–35, KMA. Ks. myös Suomi 1986; Hokkanen 1988b; Hillilän selostus, Keskustelu 22.2.1960 Tornissa, KVK 9:17, UKA.

⁵⁷⁶ Ibid., s. 36–38.

⁵⁷⁷ Ibid., s. 43–45.

⁵⁷⁸ Vaikka IKL ei onnistunut vetoamaan laajoihin äänestäjäjoukkoihin, kiinnosti se nuorisoa, tulevaa äänestäjäkuntaa, laajasti. Uola 1982, s. 295.

Maalaisliiton eduskuntaryhmän jäsenet pelkäsivät IKL:n poliittisen kiihostyön tuottavan tulosta tulevaisuudessa. Esimerkiksi Uuno Hannula painotti, ettei IKL:n ”itsestään kuolemaa” saa jäädä odottamaan, koska puolueen kiihostus on kohdistunut koululaisiin tuhoavasti.⁵⁷⁹

Kekkonen perustelut eduskunnassa IKL:n lakkautukselle liittyivätkin – tutun IKL:n Lapuan liikkeen toiminnan jatkamisen lisäksi – muun muassa Kuopion koululaisten provokatiivinen lentolehtisten levittäminen ja koululaisien räjäyttämä pommi työväentalon pihalla⁵⁸⁰.

IKL:n ohella kokoomuksen Edwin Linkomies arvosteli Kekkonen demokratian periaatteille vieraita ajatuksia. Sisäasiainministeri oli lausunut Linkomiehen mukaan sellaisia ajatuksia, ”ettei tarvitse olettaa pysymisen kansanvoimaisella pohjalla olevan hänelle täysin verissä”⁵⁸¹. Linkomies, joka oli kauhastunut Saksan mallista 1930-luvun puolivälissä ja siirtynyt tiukaksi demokratian puolustajaksi, ei hyväksynyt eduskunnassa käytävän painonvapauskakeskustelun yhteydessä Kekkonen demokratiakäsityksiä. Hän syyti Kekkonesta ”diktaattorimaisesta häikäilemättömyydestä” ja ”diktaattoriunelmista”, joita hän oli aiemmin julkaissut ja nyt muunnetussa muodossa Linkomiehen mielestä toteutti.⁵⁸²

Helsingin Sanomat otti lakkautuksen uutisoinnissaan sangen toteavan linjan. Sen sijaan *Sosialidemokraatti* liputti etusivullaan lakkautuksen puolesta aloituskolallaan: ”Puolue toiminut vastoin lakia ja hyviä tapoja sekä jatkanut lakkautettujen Lapuanliikkeen ja Sinimustain toimintaa”. Lakkautus ei tullut suurena yllätyksenä lehdistöllekään. *Keskisuomalainen* kirjoittikin kaikkien tiedossa olleen, että näin tulee ennemmin tai myöhemmin tapahtumaan. Myös *Keskisuomalainen* puolusti lakkautusta kansanvallan oikeudella itsepuolustukseen.⁵⁸³

Lakkautuksen epäonnistuttua Kekkonen perusteli maalaisliiton ryhmäkouksessa lakkautusta syksyllä 1938 saadulla ”huomattavalla materiaalilla”, joka todisti koululaisten olevan mukana keskeisillä paikoilla IKL:n nuorisjärjestöissä. Kekkonen perusteli ryhmän pitämistä sivussa toimenpiteen järjestelyissä yllätyksellä. Lisäksi hän legitimoiti lakkautusta puoluekokouksen antamalla periaatteellisella luvalla. Lakkautuksen nurinmenon oikeudessa hän sanoi olleen yllätys oikeuskanslerillekin. Lopuksi Kekkonen esitti tappion tilapäiseksi ja vaativan IKL:n lakkautusta yhdistyslain perusteella.⁵⁸⁴

Juristina Kekkonen ymmärsi lakkautuksen saavan lopullisen tuloksensa vasta ylemmässä oikeusasteessa, mitä monet maalaisliiton edustajat eivät välttämättä ymmärtäneet. Käytännössä Kekkonen kiistäessään oikeuden ratkaisun politisoiti tilanteen uudelleen⁵⁸⁵.

⁵⁷⁹ ML:n ekr. ptk. 22.11.1938, Vihko 33, s. 36–45, KMA.

⁵⁸⁰ Valtioneuvoston tiedonanto 22.11.1938, VP 1938 ptk. II, s. 1368–1375.

⁵⁸¹ VP 1938 ptk. II, s. 1395.

⁵⁸² Painonvapauslain muuttaminen 26.11.1938, VP 1938 ptk II, s. 1612–1613.

⁵⁸³ *HS* 23.11.1938; *Uusi Suomi* 27.11.1938, myös UKA 21/4. Vastavetona IKL:n lakkautukselle R.G. Kallia jätti oikeuskanslerille kirjelmän Kekkonen syytteeseen asettamisesta valtakunnanoikeudessa törkeästä virkavirheestä.

⁵⁸⁴ ML:n ekr. ptk:t 1.12.1938, Vihko 33, s. 59–61; KMA.

⁵⁸⁵ ”Suljetun tilan avaamisesta” ja ”tuomariparadigmasta”; ks. Palonen 1997, s. 87. Ks. myös oikeudellisesta argumentoinnista Rasilainen 2004.

Pettymyksessä juridisten perusteiden pätemättömyydestä kiteytyykin maalaisliiton eduskuntaryhmän pettymys oikeastaan siihen, ettei lakia hyväksytty. Niinpä Leinonen ei nähnyt erikoislakia mahdollisena, vaan kehotti pitäytymään oikeusasteissa. Hänen mukaansa juridisesta asiasta oli tullut täysin poliittinen. Leinosen mukaan liike olisi kuollut omia aikojaan, mutta nyt sen suosio nousisi nuorison keskuudessa entisestään. Hän kritisoi voimakkaasti toimenpiteen ajoituksen psykologisesti huonoa valintaa. Hän valitti, että ryhmä oli vain asetettu ”tapahtuneen tosiasian” eteen.⁵⁸⁶

Annala yhtyi Leinoseen ja piti vapautta keskeisenä maalaisliittolaisena arvona, joka nyt oli sivuutettu. Hän katsoi myös, ettei maalaisliitto saanut nousta ”yhtäläistä äänioikeutta ja riippumattomia oikeudenistuinta vastaan”.

Monissa puheenvuoroissa vaadittiin ryhmän parempaa huomioonottamista, johon Koivisto vastasi ryhmän vuotaneen asioita. Elias Tukia ironisoi, että sosialistit ja kommunistit olivat pitäneet porvarillisia tuomioistuinta väärinä, mutta nyt niin tekivät Kekkonen ja Niukkanen. Koiviston mielestä tilanne ryhmässä olisi toinen, jos oikeuden päätös olisi ollut toinen.⁵⁸⁷ Argumentti kertoo osaltaan politiikan tuloksellisuuden merkityksestä, juridisen puolen rinnalla.

Kekkonen mielestä oli puolueen hyödyn vastaista arvostella tilanteessa hallitusta. Hän painotti yksimielisyyden tarvetta ja vetosi:

”Ei demokratia saa tuhota itseään, eikä kasvattaa käärmettä povellaan. Tilanne ei ole mahdoton, levollisuutta vain ja kyllä asia selviää. On miehuutonta vetäytyä yhteisen päätöksen takaa pois.”⁵⁸⁸

Niukkasen mielestä maalaisliitto ei voinut raastuvanoikeuden päätökseen vedoten tuomita Kekkostä, vaan sen olisi tuettava hallitusta hyväksymällä tarpeeksi tiukka erikoislaki IKL:n lakkauttamiseksi. Niukkasen kanta aiheutti voimakkaan vastareaktion. Lakkautuksen epäonnistuminen antoikin mahdollisuuden Kekkos-vastaisten voimien vastaiskuun. Puolueen eri suuntausten välinen taistelu pääsi purkautumaan, kun asia ei pitänyt oikeudessa.

Argumentaatio siirtyikin siihen, mitä on ”oikea maalaisliittolaisuus” ja kuka sitä edustaa. Esimerkiksi Leinonen pysyi kannallaan ja sanoi puolueessa 32 vuotta olleena ymmärtävänsä politiikan perusajatukset. Samoin Annala toi esiin olleensa pikkupojasta asti maalaisliittolainen.

Annala syytti Niukkasta diktatuurin tiestä, jolle maalaisliitto ei voi lähteä. Niukkasen mielestä ”huliganismi” oli likvidoitava realistisin keinoin. Perustelunaan hän sanoi ”natsin” päätöksen vaikuttaneen raastuvanoikeuden lopputulokseen vastoin pätevien juristien tahtoa. Siksi lainsäädäntöä piti muuttaa. Hänen mielestään puoluekuri vaati kaikkia tukemaan sisäministeriä: ”Jos kerran IKL on hampaaton, niin se on lakkautettava. Ken siihen ei suostu, se poistuu”.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ ML:n ekr. ptk. 1.12.1938; Vihko 33, s. 61–63.

⁵⁸⁷ Ibid., s. 61–68.

⁵⁸⁸ Ibid., s. 71. Maalaisliiton sisäisistä ryhmittymistä; ks. Uino 1985; Suomi 1986; Mylly 1989a.

⁵⁸⁹ Ibid., s. 72–76. Niukkasesta oikeuden päätös oli siis luonteeltaan poliittinen. Ks. myös Kekkonen muistiinpanot 2.12. ja 15.12.1938, Kekkonen 2000a, s. 356–359.

Vaikka Kekkonen lakkautusyrityksen oikeutukseen uskomisen tai ainakin sen legitimitetin julkituonti on helppo todeta⁵⁹⁰, voidaan kuitenkin kysyä, miksi tuore ministeri niin uppiniskaisesti piti politiikkansa keskiössä oikeistoradikalismien vastustamista, kun myös muita politiikan suuntia oli olemassa⁵⁹¹. Kekkonen näytti ajavan itsensä radikaalilla demokratiallaan umpikujaan. Hänen politiikkansa aukeni uudelleen vasta olosuhteiden muuttuessa jatkosodan jälkeen.

Kekkonen ”valtiollisen itsesuojelun” yleinen linja säilyi samana hänen kaikissa 1930-luvulla käymissään eduskuntavaaleissa. Myös vuoden 1939 vaaleissa hän edelleen nosti esiin ”valtiovallan oikeuden” suojella itseään. Hän samaisti epäkansalliseksi vieraan vallan käytyreiksi sekä kommunistit että kansallissosialismia tai fasismia jäljittelevät äärioikeistolaiset. Vaikka ”normaalissa demokratiassa” kansalaisten toimintavapaus tuli olla laaja käyttivät äärioikeistolaiset sitä Kekkosesta häikäilemättä hyväkseen. Kekkosesta taistelussa suomalaisen demokratian puolesta oli tullut aika rajata kansalaisvapauksia.⁵⁹²

Vastavuoroisesti IKL ja kokoomuksen oikeistosiipi pyrkivät eduskunnassa esittämään Kekkonen epädemokraattiseksi. He käyttivät myös hyödykseen *Demokratian itsepuolustuksen* merkitysyhteydestä irrotettuja sitaatteja. Yhtä sitkeästi Kekkonen väitti IKL:ää ja erityisesti sen johtajia epäkansanvaltaisiksi ja epäisänmaallisiksi Suomen nuorisoa harhaan johtaviksi demagogeiksi:

”Olen varma, että suuri osa IKL:n jäseniä on isänmaallista ... varsinkin nuoriso noudattaa ihanteita, jotka ovat jaloja. ... Mutta valitettavasti tämä nuoriso on joutunut tunteettoman poliittisen kiihoituksen uhriksi.”⁵⁹³

Lakkautusyrityksen jälkeen Kekkonen puhui normaalista demokratiasta, joka ei yleensä rajoita kansalaisten valtiollisia toimintavapauksia. Epänormaalissa poliittisessa tilanteessa, jossa normaali demokratia oli vaarassa, valtiolla oli kuitenkin hänestä oltava mahdollisuus käyttää pakkokeinoja. Tätä Kekkonen ei pitänyt normaaliin demokratioiden osalta poikkeuksellisenä. Hän käytti toistuvasti eduskuntakeskusteluissa ”demokratian turvaamisen ennakkotapauksena” vuoden 1930 tilannetta, jolloin suomalaisen demokratian turvaamiseksi valtiolta oli käyttänyt ”oikeuttaan” kieltäessään kommunistien toiminnan.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Kekkonen vetosi painovapauslakikeskustelussa vuoden 1925 ennakkotapaukseen, kun SSTP lakkautettiin. Hän vetosi myös Ståhlbergiin. VP 1938 ptk. II, s. 1607–1608.

⁵⁹¹ Sisäministeri sai loppuvuonna 1938 osakseen suuren kirjeryöpyn, jossa häntä kannustettiin jatkamaan työtään. Ivakirjeet jäivät vähemmistöön. Osassa ystävien kirjeistä oli kuitenkin hieman poliittista muistoa kunnioittava kaiku. Esimerkiksi Yrjö Ruutu kirjoitti: ”Parhaat onnittelut ja kiitokset reippaiden otteittesi johdosta. Lämmin kädenpu-ristus.”

⁵⁹² Valtiollisten vapauden ”liiallinen laajuus” selittyi Kekkonen mukaan autonomian ajalla, jolloin kansan kannatti turvata mahdollisen laajat vapausoikeudet Venäjän uhkaa vastaan. ”Kansanvallan turvaaminen on tulevien vaalien keskeisin kysymys”, *Kyntäjä* 1:1939, s. 11–13, UKEA.

⁵⁹³ VP 1938 ptk. II, s. 1407.

⁵⁹⁴ Hän käytti esimerkkinään myös Sveitsiä, joka normaalina demokratiana on kaventanut vapauksia. ”Tasavallan suojelulaki 5.6.1939” VP 1939 ptk. II, s. 2966–2968.

Myös Kekkonen henkilösuhteet joutuivat lakkautusprosessin aikana tuli-
linjalle. Simojoki loukkaantui verisesti vanhan ystävänsä toimista IKL:n lak-
kauttamisessa. Niinpä Kekkonen kirjoitti Simojolle kirjeen, jossa hän selitteli
toimintaansa. Hän korosti, ettei ollut pitänyt Simojokea koskaan epäisänmaalli-
sena, vaan *"aina ja edelleen kunnioitan isänmaallista tarkoitustasi"*.⁵⁹⁵

Mielenkiintoisinta Simojoen vastauskirjeessä on, että hän myönsi IKL:n
taktiikkana olevan hyökkäys Kekkosta kohtaan hänen omilla teksteillään eli
IKL: käyttäneen tietoisesti hyväkseen: *"Sinun entisiä puheitasi ja kirjoituksiasi ja
antanut niiden puhua omaa kieltään. Että tällainen menettely on saattanut Sinut poliit-
tisesti epäedulliseen valoon ... on meille poliittisesti tarkoituksenmukaista."*⁵⁹⁶

Kekkonen konstien jälkeen myös IKL:n kansanedustajat joutuivat itsekriit-
tisesti tarkastelemaan heihin kohdistuneita ja heidän omia menettelytapojaan.
IKL muuttikin linjaansa yleisesti ottaen hillitymmäksi, mutta teki Kekkosta vas-
taan kantelun oikeuskanslerille, jolta tuli syyttämättäjättämispäätös 29.11.1939.
Silloin kansakunnalla oli kuitenkin jo muuta ajateltavaa.⁵⁹⁷

Kekkonen demokratiakäsityksen kannalta on mielenkiintoista havaita, että
hän oli valmis määrittelemässään *"epänormaalissa poliittisessa tilanteessa"*
käyttämään *"epänormaalia demokratiaa"* suojellakseen *"normaalaa demokrati-
aa"* ja palauttaakseen *"normaalin poliittisen tilanteen"*. Lisäksi Kekkonen katsoi
riippumattoman tuomioistuimen päätöksen poliittiseksi.

Kekkonen joutui epäonnistumisellaan poliittisesti pahaan rakoon⁵⁹⁸. Hän
antoi maalaisliiton puoluekokouksessa 17.4.1939 synnintunnustuksen maalais-
liitolle ja omalle politiikalleen. Hän korosti enemmistöhallitusten hyödyllisyyttä
ja maalaisliiton isänmaallista, oikeaa politiikkaa, joka oli osa *"maan viime vuo-
sien politiikkaa"*. Kekkonen puheen mukaan maalaisliitto harjoitti SDP:n kanssa
– joka oli muuttunut sosiaaliseksi demokratiaksi – *"oikeaa, yhteisymmärryksen
politiikkaa"* erona IKL:n *"hurraa-isänmaallisuudelle"* ja epäkansanvaltaisuudel-
le. Lisäksi hän syytti kokoomuksen linjaa *"aatteelliseksi kievaritaloksi"*.⁵⁹⁹

Tällä (ääri)oikeiston vastaisuuden keulakuvana olemisellaan Kekkonen tu-
li ajaneeksi itsensä poliittiseen paitsioon talvi- ja jatkosodan ajaksi, sillä talviso-
dan alettua IKL:ää tarvittiin poliittisesti kansallisen eheyden nimissä. Paradok-
saalisesti Kekkonen ajaessaan 1930-luvulla IKL-vastaisuudellaan *"kansallista
eheyttä"*, joutui jäämään kansallisesti ristiriitaisena henkilönä pois 1.12.1939
muodostetusta Rytin hallituksesta kansallisen eheyden vuoksi.

⁵⁹⁵ UKK:n kirje Simojolle 11.12.1938, UKEA. Kekkoselle vanhat ystävyysuhteet olivat
tärkeitä, vaikka politiikassa oli ajauduttu ristiriitatilanteisiin. Kekkonen ei kuitenkaan
katunut valitsemaansa *"valtakunnan itsenäisyyden vahvistamisen"* linjaa.

⁵⁹⁶ Simojoen kirje UKK:lle 14.12.1938, UKA 21/4.

⁵⁹⁷ Ks. Uola 1982, s. 358–359.

⁵⁹⁸ Hillilä näki hankalassa tilanteessa kaksi mahdollista tietä, joko peräytyä tai pysyä
sillä. Peräytymisen hän katsoi voitavan suorittaa silmänkääntötempulla, hallituksen
tai Kekkonen erolla. Kuitenkaan peräytyminen ei hänen mukaansa voinut tulla ky-
seeseen, vaan hallituksen oli jatkettava tehtävän loppuunsaattamista. Hillilä suositte-
li sotahuutoa oikeistolle. Hillilän kirje UKK:lle 26.11.1938, UKA 1/2.

⁵⁹⁹ *Kyntäjä* 3/1939, Kekkonen 2000a, s. 371–378.

III KANSALLISET REAALIPOLITIIKAT (1940–1949)

”Politiikka on taito mukautua olosuhteisiin ja käyttää hyödykseen kaikkea, jopa sitäkin mikä meistä on epämieluisaa”. (Bismarck)⁶⁰⁰

Konjunkttureista reaalipolitiikkaan

Sota-aikana kaikki poliittiset puolueet ja toimijat Suomessa joutuivat hahmotamaan suhteensa ulkopoliittiseen realismiin. ”Reaalipolitiikalla” oikeutettiin harjoitettua politiikkaa ja perusteltiin politiikan muutostarpeita. Kuvaavaa on, että sekä Saksan liittolaisuuden puolustajat että vastustajat olivat omasta mielestään reaalipoliitikkoja⁶⁰¹. Paasikivi kirjoittikin jatkosodan päiväkirjassaan:

”Me suomettarelaiset 1) Olimme reaalipoliitikkoja, joita nyt kaikki tahtovat olla: Me arvostelimme asioita tosiolojen mukaan. 2) Mutta näkyy, että me olimme myös suurempia idealisteja kuin useat muuta, ja erityisesti kuin nykyaikana ollaan.”⁶⁰²

Myöskään Kekkonen ei ennen sotia suhdettanut ulkopoliittiseen realismiin juuri eritellyt⁶⁰³. Kuitenkin hänen sotienjälkeinen poliittinen menestyksensä perustuu pitkälti hänen harjoittamaansa ”kansalliseen reaalipolitiikkaan”.

Vuoden 1942 loppupuolella tapahtuneesta linjanmuutoksesta jatkosodan suhteen alkavat ne Kekkonen ratkaisevat sarjat uudelleenarviointeja, joiden vaikutuksesta hän saavutti sotien jälkeisen asemansa. Julkisuudessa linjanmuutos näyttäytyi hänen Tukholman puheessaan 7.12.1943. Siinä hän suuntaili sodan jälkeistä ulkopoliittista linjaa, joka perustui oletukselle Neuvostoliiton säilymisestä suurvaltana ja käsitykselle, että Suomen pitäisi hyväksyä realiteetit ja muuttaa linjaansa Neuvostoliittoa kohtaan myötämielisemmäksi.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ Kekkonen 1982, s. 76.

⁶⁰¹ Esimerkiksi Linkomies vaati välirauhan aikana ”suomettarelaisen realismin” mukaisesti ulkopoliittisen kurssin suuntaamista Saksaan. Uino 1996, s. 76–77 mukaan.

⁶⁰² JKP pk. 19.2.1942, Paasikivi 1991, s. 168; vrt. Ryti 27.7.1942: ”Suurvaltojen tekoja ja tekemättä jättämisiä ohjaavat jääkylmät ja raudankovat perusteet...”. Ryti 2006, s. 200. Paasikivi koki keväällä 1942 erityistä huolta sodasta aiheutuvasta moraalin rappeutumisesta. Ks. Polvinen 1995, s. 312.

⁶⁰³ Kun Kekkonen 1930-luvulla ylipäättään käytti reaalipolitiikka-käsitettä, oli käyttöyhteys sisäpoliittinen. Ks. Kekkonen 2000a, s. 275.

⁶⁰⁴ ”Naapurisopu `perivihollisen` kanssa”, puhe Tukholmassa 7.12.1943, Kekkonen 1967a, s. 122–134.

Kekkosen sotien jälkeisen poliittisen tulevaisuuden kannalta oli tärkeää, ettei hänen syrjäytymisensä sotakabinetin ulkopuolelle ”valtiollisista” johtotehtävistä vuosina 1939–1944 syrjäyttänyt häntä kuitenkaan sotatapahtumien tiedonsaannista. Kekkosen informaatio todellisista sotatapahtumista säilyi erityisesti jatkosodan aikana erinomaisena, sillä tiedonsaannin turvasi hänen laaja ystäväverkkonsa, joka vaikutti Suomen politiikan polttopisteissä. Esimerkiksi Lapin läänin maaherra Hillilän, sensuuripäällikkö Vilkun ja ulkoministeriön poliittisen osaston päällikön Aaro Pakaslahden merkitys oli huomattava Kekkosen tiedonsaannin kannalta.⁶⁰⁵

Tietojensa perusteella Kekkonen pakinoi lähes koko jatkosodan ajan Pekka Peitsi -nimimerkillä *Suomen Kuvalehdessä*. Nimimerkillä kirjoittaessaan hän oli uskollinen Suomen sodan johdolle vuoden 1943 loppupuolelle asti, jolloin hän asteittain alkoi tuoda esiin Saksan häviön mahdollisuutta.⁶⁰⁶

Tähän laskelmaan hän perusti koko sodan loppuvaiheen politiikkansa, joka piti hänet jatkosodan loppuvaiheessa maalaisliiton oppositiossa ja takasi myös hänen sivuuttamisensa ministerikuvioissa. Kekkosen profiloituessa rauhanoppositiion yhdeksi keskeisimmistä johtohahmoista, johti se hänen henkilönsä ankaraan vastustukseen ”vanhojen vihollisten” taholta. IKL, kokoomus sekä maalaisliiton ja SDP:n oikeistosiivet hyökkäsivät voimakkaasti Kekkosta vastaan. Hänestä näytti tulevan jälleen poliittinen hylkiö, etenkin kun hän joutui jättämään oman eduskuntaryhmänsä heinäkuun lopussa 1944, koska häntä syytettiin epäisänmaallisuudesta ja ”maanpetoksellisesta” toiminnasta.⁶⁰⁷

Poliittista realismia ja kansallisen yksimielisyyden välttämättömyyttä korostavilla puheenvuoroillaan Kekkonen onnistui kuitenkin kääntämään hankalalta vaikuttanut tilanne edukseen. Kekkonen tiesi, että rauhan saavuttamiseksi ja vakiinnuttamiseksi Neuvostoliiton kanssa olivat henkilövaihdokset Suomen poliittisessa johdossa välttämättömiä.

Jatkosodan jälkeen Suomi näyttäytyi moninkertaisena häviäjänä, koska se ”petti” liittolaisensa ohella myös Neuvostoliiton ja ennen kaikkea läntiset demokraatit. Siten suomalaisella yhteisöllä oli sotien jälkeen suuri tarve selittää toimineensa oikein. Arvoista, moraalista ja valinnoista puhuminen olisi ollut vaarallista ja kansaa hajottavaa, joten oli turvallisempaa korostaa realismia.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Hillilä esitti 12.6.1941 toimenpiteitä, jotka tulisi tehdä, kun sota alkaisi. Tuolloin Kekkoselle oli siis jo selvää, että sota alkaisi ja Suomi hyökkäisi Saksan rinnalla. Kirje UKK:lle 12.6.1941, UKA 1/2; Kekkonen 1998, s. 24–25, 64; Suomi 1986, s. 278–281

⁶⁰⁶ Kekkonen teki viimeistään syksyn 1942 aikana johtopäätöksen, että Saksa tulee häviämään sodan ja Neuvostoliitto tulee säilymään suurvaltana. Myös Hillilän marras- ja joulukuun kirjeissä esiintyy viittauksia siihen, että usko Saksan mahdollisuuksiin alkoi laajemminkin mennä. Kirjeet UKK:lle 9.11.1942 ja 12.12.1942, UKA 1/2. Kekkosen johtopäätöksien kypsyttäminen julkisuuteen kesti siis noin vuoden päivät. Ks. Suomi 1986; Herlin 1993 s. 169–173, Kähkölä 2000, s. 77–78;.

⁶⁰⁷ Maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa Reinikka väitti, että on syytä pelätä kokouksessa annettujen tietojen menevän Kekkosen kautta Ruotsiin ja Venäjälle. ML:n eduskuntaryhmä 27.6.1944 ptk. IV, KMA; ks. myös Suomi 1986, s. 465, 475.

⁶⁰⁸ Realismi nostettiin – vastakkainasettelujen häivyttämiseksi – ”moraaliseksi hyveeksi”. Kantola 1998, s. 60–61. Saksa-liittolaisuuttakin traumaattisempaa suomalaisille oli se, että oli asetettu eri puolelle kuin lännen demokraatit. Kettunen 1990, s. 179.

Johtajien rakentamassa "realismisuojassa" kansalaiset säästyivät henkisesti romahdukselta ja pystyivät paremmin ylläpitämään demokraattista valtiojärjestelmää. Myös kommunistien "demokratisointitavoitteita" vastaan porvarillisten puolueiden ja sosialidemokraattien yhteisrintama pysyi melko tiiviinä.⁶⁰⁹

Talvisodan ja jatkosodan alun heroistisesta Kekkosesta oli valtava henkinen ja käsitteellinen muutos vuoden 1942 uudelleenarviointiin ja varsinkin vuoden 1944 Kekkoseen, joka tunnusti Suomen kansallisen heikkouden – "lopullisen geopoliittisen aseman" Neuvostoliiton läheisyydessä – ja kehotti lopullisesti hautaamaan kaikenlaisen revanssihenkisyyden Neuvostoliittoa kohtaan.⁶¹⁰

Myös uudessa reaalipolitiikassaan Kekkonen toimi aluksi tilanteen vaatimusten mukaisesti, mutta 1940-luvun lopulla ja viimeistään 1950-luvulla voitiin havaita, että hänen reaalipolitiikkansa oli siirtynyt pysyvämpään konjektuuriin. Hän toteutti lukkoon lyömäänsä linjaansa erittäin johdonmukaisesti niissä puitteissa, jotka hän katsoi mahdolliseksi Neuvostoliiton suhteen.

Sekä Paasikivi että Kekkonen ymmärsivät, että "realiteetit" saattoivat muuttua nopeasti, kuten sota-aikana, mutta kansalaisten suhtautuminen muuttuneisiin olosuhteisiin (realiteetteihin) kehittyi paljon hitaammin⁶¹¹. Siksi jatkuva ja johdonmukainen toisto uusista olosuhteista ja välttämättömästä politiikasta oli ratkaisevassa asemassa, etenkin kun kansallista identiteettiä luotiin sodan jälkeen viholliskuvan sijaan "ystävyydelle ja luottamukselle", jotka tosin rakentuivat Paasikiven ja Kekkoson painottamien "tosiasioitten" pohjalle.

Suomen sotienjälkeinen ulkopolitiikka oli sidoksissa sekä kansainväliseen rakenteeseen että Paasikiven korostamaan geopolitiikkaan. Kaksinapainen kansainvälisen politiikan järjestelmä määritteli Suomen asemaa, eikä sitä pyrittykään murtamaan. Suomen ulkopoliittinen aktiivisuus tähtäsi kansainvälisten suhteiden vakauden lisäämiseen, jota kautta oli myös mahdollista parantaa Suomen omaa turvallisuutta.⁶¹² Aktiivisuus tosin toi mukanaan uusia ongelmia.

Ajan myötä Paasikiven ja Kekkoson linjat yhdistettiin ja tuotetusta käsitteestä tuli kansallinen symboli. Paasikiven ja Kekkoson valtiomieskuvaa tarkasteltaessa on kuitenkin syytä muistaa, että ennen välirauhan tekemistä molemmat olivat ajaneet – rauhan oppositioon osallistumisen lisäksi – politiikallaan jo useita kertoja politiikan sivuraiteille: Paasikivi jo vuoden 1918 kuningasseikkailullaan ja sotia edeltävällä sekä välirauhan aikaisella myöntöväisyysspolitiikallaan ja Kekkonen puolestaan epäonnistuneella IKL:n lakkautusyrityksellään sekä talvisodan rauhan vastustamisellaan.⁶¹³

⁶⁰⁹ Kommunistien demokratia-vyörytyksen "vaaran vuosien" päätepisteenä voidaan pitää, kun kesän 1948 eduskuntavaalien jälkeen "vanhan kansanvallan" puolustajat saivat aikaan hallituksen ilman kommunisteja. Haataja 1993, s. 12, 28–29. Kekkoson tavoitteena oli tuolloinkin taltuttaa kommunismivaaraa hallitusyhteistyön kautta. Ks. myös Suomi 1988; Haataja 1988.

⁶¹⁰ Ks. Kekkonen 1998; Peitsi 1961; Kyseessä on kolmas painos Kekkoson syksyllä 1944 ilmestyneeseen teokseen.

⁶¹¹ Kekkoson sotien aikaisen ajattelun muutoksesta; ks. Suomi 1986; vrt. Tyyrin kolumni "Mitä historia opettaa?", *Savon Sanomat* 24.2.1959, Tyyri 2005, s. 158–159.

⁶¹² Väyrynen 1993, s. 35–36.

⁶¹³ Ks. Wahlbäck 1968, s. 188; Ylikangas 1986, s. 208–209; Ryti 2006, s. 65; Tuikka 2006.

Historia ja Peitsi politiikan rakennuspuina

Syrjäydyttyään talvi- ja jatkosodan ajan hallituskokoonpanoista ja kokiessaan vastuun puuttuessa suunnatonta poliittista turhautumista, Kekkonen ahkeroi sota-ajan sitäkin tiiviimmin kirjallisten töiden parissa.

Historia näyttäytyy hänen sota-ajan kirjoituksissaan yhä enemmän työkaluvarastona, josta hän ammensi tarpeen mukaan sekä kansakunnan ominaisuuksia ja urheata historiaa korostavaa että jatkosodan ”rajojen palauttamista” oikeuttavaa aineistoa. Jo talvisodan kynnyksellä sisäministeri puhui radiossa ”urheilijakansasta”, joka täyttää historian sille asettamat tehtävät.⁶¹⁴

Pakinointia Pekka Peitsenä Kekkonen käytti myös ajatteluvälineenään. Pakinoidensa kautta hän loi myös itselleen kuvaa mahdollisista politiikan vaihtoehtoista. Hän myös tarkkaili mielenkiinnolla, mitä lehdet kirjoittavat hänen nimimerkkinsä arvioista. Nimimerkin anonymiteettiä suojeltiin Kekkonen lähipiirissä aluksi kuin valtiosalaisuutta. Ystäväpiiri paitsi kehui ja yllytti ostamaan Peitsen julkaisuja myös antoi tahallista virheinformaatiota nimimerkin taustasta, kuten Hillilä *Lapin Kansassa*, jossa hän kirjoitti syksyllä 1942 Peitsen olevan Suomen paras sotilaskirjailija⁶¹⁵.

Valtiojohto pääsi loppukesästä 1943 selville, kuka nimimerkin takana oli. Presidentti Rytin ja propagandapäällikkö Vilkun keskustelussa Ryti arvioi oikein Peitsen henkilöllisyyden. Samoihin aikoihin Peitsi alkoi asteittain paljastua, mutta ei vielä suurelle yleisölle. Se tapahtui vasta sodan päättyessä.⁶¹⁶

Paitsi ”valtiollisena pedagogina” työskenteli Kekkonen nimimerkillään myös suoranaisena kansallisena propagandistina jatkosodan aikana. Peitsi ammensi ulkopoliittista propagandaansa jatkosodan alkuvaiheessa myös vanhoista hokemista, joiden mukaan Suomi oli ”lännen etuvartioasema”⁶¹⁷.

Kekkonen kirjoitti marraskuussa 1941 ensimmäisessä jatkosodan pakinassaan Suomen asettamasta esteestä kommunismin leviämisen. Hän katsoi Suomen kommunisminvastaiseen politiikkaan perustuvan valtiollisen elämänsänteen ansioksi, että ”*monet maat ovat päässeet varsin helpolla läpäisemään ne kriittiset vuodet, jolloin kominternin toiminta oli vaarallinen kuin myrkky*”.⁶¹⁸

⁶¹⁴ ”Kansa joka kasvaa tehtävänsä mukaan”, 29.10.1939, Kekkonen 1967a, s. 79–83. Sen sijaan Paasikivelle historia oli enemmänkin ”kokemusvarasto”. Kettunen 1990, s. 177.

⁶¹⁵ Hillilä näki Peitsen artikkelit ”viileiksi, loogillisiksi ja teräviksi”. Hänen mielestään Peitsi ”arvioi tilanteet kylmästi ja ennustelee varovasti, mutta useimmiten oikein”. Hillilän mielestä Peitsi oli ainoa sotilaalliset mitat täyttävä kirjailija. ””Pekka Peitsi” poliittisena kirjailijana”, *Lapin Kansa* 8.8.1942, myös UKA 3/4; Ks. Urho Kekkonen kirje Sylvi Kekkoselle 7.9.1942, Kekkonen & Kekkonen 1997, s. 312.

⁶¹⁶ Arvi Korhosen arvostellessa Vilkunalle Kekkonen aatteettomuudesta ja ajatuksettomuudesta, paljasti Vilkuna Peitsen takana olevan Kekkonen, jolloin henkilöarviokin muuttui positiiviseksi. Ks. Urhon kirje Sylville 1.8.1943, Kekkonen 1997, s. 335. *Ajan Suunnan* pakinoitsija Mauri paljasti keuhkolla 1943 ”pamflettikirjailijana sisäministeriksi kiivenneestä Pekka Peitsestä”. Arviota ei kuitenkaan noteerattu. UKA 3/4.

⁶¹⁷ Vrt. *Ajan Suunnan* tematiikasta ennen sotia Uola 1982, s. 217; AKS:n ajattelusta Eskelinen 2004, s. 241; Suomesta lännen etuvartioasemana ”idän barbariaa” vastaan; ks. Ahtiainen & Tervonen 1990, s. 13; Karemaa 1998, s. 99–100.

⁶¹⁸ ”Suomi contra komintern”, SK 1941:49, UKEA.

Propagandassaan Kekkosen lähestyi myös AKS:n ajamaa heimoaatetta, jota oli ollut jo 1920-luvulla ajamassa osakunnassaan. Hän haki pakinassaan perusteluja hyökkäyssodalle historiasta ja heimoaatteesta. Hän otti perusteluikseen Moskovan rauhan väliaikaisuuden, vanhojen rajalinjojen vääryydet ja sitkeän karjalaisen heimon, joka on pitänyt kiinni suomalaisesta mielestään ja maaperästään sortumatta Venäjän jalkoihin:

”...karjalainen talonpoika on pysynyt mannullaan ja säilyttänyt Karjalan suomalaisten asuttamana, suomalaisten hallussa ja suomalaisena. Se on ollut sankarillista etuvartiotaistelua, joka on suorastaan luonut edellytykset meidän kansallisen olemassaolomme säilymiselle ja itsenäisyydelle.”⁶¹⁹

Kekkosen herooinen kansallishenki piti sotaa tilaisuutena turvata pysyvästi rajat itää vastaan. Sen hän katsoi kansallisen politiikan suureksi tehtäväksi.

Kesällä 1942 poliittisessa eliitissä oli jo ristiriitaisia käsityksiä sodan lopputuloksesta⁶²⁰. Peitsi esiintyi vielä toiveikkaana. Peitsen jatkosodan alun geopolitiittinen ajattelu ilmenee kesäkuussa 1942 esityksenä Suomen Karjalan ja Itä-Karjalan yhteenkuuluvuudesta. Hän vetosi kokemukseen, jonka perusteella suomalaiset tiesivät ainaisen uhan ja turman tulevan idästä. Sen vuoksi Suomeen liitetty Itä-Karjala ja mahdollisimman kauas viedyt rajat edustivat geopolitiittista turvallisuutta⁶²¹. Hänen propagandistis-reaalipoliittinen muotoilunsa vetosi historian antamaan opetukseen:

”Historia tarjoaa kansoille joskus tilaisuuden. Toiset käyttävät sen rohkeasti ja itsekkäästi hyväkseen ja turvaavat tulevaisuutensa. Toiset joko laiminlyövät tilaisuuden, koska eivät tajua sen ratkaisevaa merkitystä, tai rohkeuden puutteesta tietoisesti jättävät tilaisuuden käyttämättä. Historia on ankara, se ei tuhlaa tilaisuuksia niille, jotka eivät ota niistä vauria. Suomen kohdalla on nyt tilaisuus, jonka hyväksikäyttäminen on Suomen suvun tulevaisuuden kannalta välttämättömyys, peruuttamattomasti ... Rajat on saatava sinne, missä ne turvaavat tälle maalle vapauden ja rauhan tuleville sukupolville...”⁶²²

Kekkosen Peitsenä kirjoittamaa kansallishenkisen päätöksen ja propagandan taustaa vasten on helppo ymmärtää, miksi hänen ulkopoliittiseen uudelleen arviointiinsa suhtauduttiin niin suurella kiivaudella jatkosodan jälkeen, jolloin häntä alettiin kutsua ”kiipijä Kekkoseksi”⁶²³.

Peitsen pakinat huokuivat yleisesti ottaen vielä vuoden 1942 ajan tuolloin melko ominaista poliittista ajattelua, jossa Suomen oli tärkeää ottaa Saksan vannedessä suhdanteista mahdollisimman suuri hyöty irti.

⁶¹⁹ ”Suomi palauttaa oikeutensa Karjalaan”, SK 1941:50, UKEA; vrt. Roiko-Jokela 2007.

⁶²⁰ Samanaikaisesti kesäkuussa 1942 Paasikivi päiväkirjoissaan päätyi tulokseen, että Saksa häviää sodan, kun taas Väinö Voionmaa oli hieman toiveikkaampi. Ks. Paasikivi 1991, s. 181–182; Voionmaa 1971, s. 148–150. Vrt. Polvinen 1995, s. 312–322.

⁶²¹ Tannerin mielestä Suomen olisi pitänyt pysähtyä vanhoille rajoille. Ks. esimerkiksi Paasikivi 1991, s. 165; vrt. Voionmaa 1971, s. 111–112; Halsti 1974, s. 244–245.

⁶²² ”Ei kuku meidän käki ryssälle”, SK 1942:25, UKEA. Vrt. Rytin ”historialliseen tilaisuuteen” vetoavasta retoriikasta 26.6.1941 radiossa; Turtola 2005, s. 259–261.

⁶²³ Ks. Voionmaan kirje pojalleen Tapiolle 14.3.1946, Voionmaa 1971, s. 438.

Sota-aikana Suomessa oli yleisesti vallalla käsitys, jonka mukaan kansainvälisessä järjestelmässä tapahtui valtioiden välillä voimakkaita vallan siirtymiä ja Suomen kannatti olla mukana sotilaallisesti tapahtuvassa voimien uudelleensiirtelyssä. Suomessa oli sodan alkuvaiheessa myös yleinen Neuvostoliiton voimaa vähättelevää ajattelutapa, jonka mukaan Neuvostoliitto ja sen muodostama uhka voidaan jopa hävittää lopullisesti sodassa.⁶²⁴

Peitsen tuotantoa voidaan lukea myös historiallisten narratiivien näkökulmista, joissa kansakuntaa tuotetaan yhdistävien piirteiden kautta. Kansakunnan kaukaakin haettu kunniakas (sota)historia on hyvä keino tuottaa yhteistä kansallista identiteettiä, koska kellekään ei ole kovin pitkää kokemusta kansallisesta menneisyydestä⁶²⁵. Etenkin ongelmallisesta lähihistoriasta kärsivässä maassa yhdistäviä tekijöitä, identiteettiä ja yksimielisyyttä kannatti tuottaa viitauksilla vanhoihin esimerkkeihin⁶²⁶. Kekkonen rohkeus ja kielellinen kyvykyys tulee kuitenkin erityisen hyvin esiin tavasta, jolla hän kirjoitti myös sovittelevan lähihistorian. Sen tarkoituksena oli saada kansalaiset tuntemaan itsensä ”yhdeksi valtioksi”, jolla on yhteinen historia⁶²⁷.

Kesällä 1942 julkaistussa *Suomen kansan eheytyksen tiessä* Kekkonen jatkoi, myös Peitsenä, 1930-luvulla *Demokratian itsepuolustuksessa* varovaisesti aloittamaansa ja 1930-luvun lopun politiikassaan toteuttamaansa kansallisen yksimielisyyden ajatusta, jossa myös maltillista vasemmistoa ylistettiin siveellishenkiksi kansalaisiksi. Se näkyy myös siinä, että hän selittää vuoden 1918 ”onnettomuuden” syyksi ”omien luottamusmiestensä harhaan johtaman kansanluokan taistelua vieraitten tarkoituksien hyöksi”. Selitys, jossa syy ei suoranaisesti ollut työväenluokassa, vaan sen ulkopuolisissa johdattelijoissa, oli yleinen maltillisten porvareiden keskuudessa jo heti sisällissodan jälkeen.⁶²⁸

Suomen Sosialidemokraatti suhtautuikin teokseen myönteisesti, koska teoksen historiakäsitys miellytti sitä suuresti. Peitsen pamfletti täytti lehden mielestä hienosti ”vastuunalaisen historiantutkimuksen” kriteerit.⁶²⁹

Peitsi suhtautui äärioikeistoon 1930-luvun lopun Kekosta ymmärtäväisemmin. Peitsen mukaan Lapuan liikkeen ja IKL:n pyrkimystä vahvaan ja yhtenäiseen valtioon eli ”vilpitöntä isänmaallisuutta” ei ollut syytä epäillä. Hän esitti äärioikeiston toiminnan 1930-luvulla toimineen poliittisena katalysaattorina SDP:n saamisessa mukaan kansalliseen eheytysprosessiin, joten äärioikeiston hajottava politiikka johti lopulta hyvään lopputulokseen.⁶³⁰

⁶²⁴ Sota-ajan suomalaisista sodan lopputuloksen laskentamalleista; ks. Ylikangas 1999b, s. 318–345. Geopoliittisista siirtymistä; ks. Väyrynen 1993, s. 29; Visuri 1997, s. 178.

⁶²⁵ Talvisodan alettua Kekkonen painotti, ettei kansa, ”jolla on historiassaan kunniakkaita muistoja taistelusta vapauden puolesta” valitse alistumista. ”Radiopuhe 23.12.1939”, Kekkonen 1998, s. 20. Kansallisen identiteetin rakentamisesta; ks. Karemaa 1998.

⁶²⁶ Ks. esimerkiksi ”Suomi palauttaa oikeutensa Karjalaan”, SK 1941:50, UKEA.

⁶²⁷ Ks. ”menneisyyden demokratisoinnista” Ankersmit 2001, s. 168–169.

⁶²⁸ Peitsen vuoden 1918 tapahtumien selvitys Peitsi 1942, s. 8–11. Vrt. Ståhlbergin ja Alkion näkemykset välittömästi sodan jälkeen Blomstedt 1969, s. 352; Alanen 1976, s. 495–496.

⁶²⁹ *Suomen Sosialidemokraatti* 26.8.1942, myös UKA 3/4.

⁶³⁰ Ks. Peitsi 1942, s. 19–31.

Oikeistoa Peitsen vasemmistoa ymmärtävä historiankirjoitus ja ”talonpoikaisen demokratian” vaatimus ei kuitenkaan miellyttänyt. *Suomen Heimon* K.I. Karimies syytti kirjaa liiallisesta sosialistien kosiskelusta ja AKS:n parjaamisesta. Karimiehen mukaan kirjassa annettiin väärä kuva AKS:sta kansanvallan kaatajina, koska he eivät olleet kaatamassa kansanvaltaa, vaan ainoastaan arvostelivat sitä. Hänen mielestään Peitsen puhe ”varsinaisesta kansasta” ja AKS:n etääntymisestä siitä oli pelkkää demagogiaa, koska seurasta eronneet olivat asfalttitalonpoikia eivätkä siten edustaneet ”oikeaa talonpoikaisdemokratiaa”.⁶³¹

Peitsen teoksessa onkin nähtävissä pyrkimys esittää kansa historiallisesti yksimielisempänä kuin se itse asiassa oli. Yksimielisyys ja sen jatkuva vaatiminen olikin keino selviytyä sotaolosuhteissa⁶³².

Kekkonen työsti tammikuussa 1943 uutta Peitsi-kirjaansa ja pohti laajentavansa tarkastelua ulkopoliittikan lisäksi Suomen sisäpolitiikkaan ja Suomen Ruotsi-suhteeseen. Tammikuussa 1943 Hillilä kehotti Kekkoa kirjoittamaan vain ulkopoliittikkaa sekä suomeksi että ruotsiksi ja pohdiskeli, miten sodan jälkeen kirjoituksiin voidaan suhtautua. Kevään aikana Hillilä alkoi uskoa erillisrauhan mahdollisuuksiin, mikäli hallitus pysyy lujana Saksan suhteen.⁶³³

Kansa taistelee elämästään (1943) oli kuitenkin vielä Peitsen propagandan voimannäyte, vaikka Kekkonen pohti pakinoidensa pohjalta koostetun kirjan tekovaiheessa, pitäisikö hänen marsittaa jo siinä esiin uutta ulkopoliittista ajatteluaan. Se jäi kuitenkin seuraavaan vuoteen. Uuden ulkopoliittisen realismin raamit olivat silti jo olemassa ja odottamassa tilanteen kehitystä.

Peitsi todisteli suomalaiselle kansan sielulle ja mentaliteetille olevan mahdotonta alistua uhan edessä. Hänen mielestään suomalaiset olivat sotaisasta historiastaan huolimatta kuitenkin sisimmältään ”rauhan kansaa”, missä on jo selkeä ero hänen entiseen ”soturikansa” painotukseensa.

Tulevan kannalta mielenkiintoisia kirjassa olivat näkemykset kansainvälisen oikeuden luonteesta ja muuttunut käsitys valtioiden välisistä voimasuhteista. Peitsen mukaan pienten valtioiden asema oli aina epäedullinen. Hänen ulkopoliittisena ohjeenaan oli itsekkäästi ajaa maan etuja. Pienen valtion oli hänen mielestään elintärkeää ymmärtää hyvissä ajoin ”reaalisten tekijäin voiman”, joista tulevaisuuden sotilaallinen ja poliittinen kehitys riippuu.⁶³⁴

Lapin Kansan ”X.Y.” eli Hillilä arvioikin kirjan olevan ”kylmäveristä ulkopoliittista laskelmointia”. X.Y:n mieleen oli tullut kirjaa lukiessa Machiavellin *Ruhtinas*: ”Hän [Peitsi] asettaa häikäilemättömän kansallisen itsekkyyden ohjelman tavoitteeksemme ja paljastaa meille ne voimat, joilla tuo ohjelma toteutetaan.” X.Y. kehotti hankkimaan ”ulkopoliittikan aapisen” ja arvioimaan kuka Peitsi on.⁶³⁵

⁶³¹ *Suomen Heimo* 8/1942, myös UKA 3/4.

⁶³² Kaikissa Peitsen teoksissa esiintyy yksimielisyyden vaatimus ”valtiollisen linjan” taakse. Tosin vuoden 1944 kirjoituksissa lähtien erona aiempaan on, että vaatiessaan yksimielisyyttä hän halusi samalla vaihtaa Suomen suunnan. Vrt. Kulha 1972, s. 168.

⁶³³ Kekkonen kirjeluonnos 4.1.1943; Hillilän kirjeet UKK:lle 21.1.1943; 20.4.1943, UKA 1/2. Hillilä pohti myös Suomen kuulumista mahdolliseen pohjoismaiseen liittoon.

⁶³⁴ Peitsi 1943, s. 5–15.

⁶³⁵ ”Kuka on Pekka Peitsi”, *Lapin Kansa* 30.11.1943, myös UKA 3/4.

Näyttääkin siltä, että kaverukset lukivat sota-aikana ”ruhtinastaan” uudesta näkökulmasta, joka tällä kertaa oli ulkopoliittinen.

Alkuvuodesta 1944 julkaistu Peitsen *Löysin rantein* on mielenkiintoinen kirjoituskokoelma, vaikka siinä mielipidevaikuttaminen ei välity suoraan. Juttukokoelmassa pyrittiin irtaantumaan ”hurmio-isänmaallisuudesta” ja ”propagandistisesta isänmaallisesta päätöksestä” huumorin keinoin. Suomalainen sotilas esitettiin erinomaisena, isänmaallisena, mutta omapäisenä ja itse arvionsa tekevänä sotilana, jolla on oma ”jermu”-mentaliteettinsa:

”...suomalainen sotamies haluaa tietää, minkä vuoksi hänen on tehtävä se, mihin hänet käsketään. Sokea totteleminen on hänelle perinjuurin vierasta. Hänen täytyy käsittää, minkä vuoksi hänen tulee panna henkensä alttiiksi. Jos hän epäilee käskyn tarkoituksenmukaisuutta, niin saattaa käsky tulla huonosti täytetyksi.”⁶³⁶

Suomalaisen soturin omakuvan rakentamisella oli keskeinen rooli kirjasessa. Peitsen luomaa rempseää ja omapäistä sotilaskuvaa päämajan sensuuritoimiston oli vaikea niellä. Niinpä he vaativat esimerkiksi jermu-käsitteen poistamista kokonaan ja luvun ”Hyppää itte” kirjoittamista uudelleen.⁶³⁷

Vaikka juttukokoelma näyttää vain sotamielialan ylläpitämiseltä huumorin keinoin, oli sillä myös toinen taso. Kekkonen tarkoituksena oli osaltaan valmistaa sotilaita ja siviilejä propagandan jälkeiseen ankeaan todellisuuteen.

Kekkos-tutkimus on ollut lähes yksimielinen siitä, että Kekkonen reaalioliittinen kääntymys tapahtui lähes kertarysäyksellä marraskuussa 1942 Rovaniemellä Hillilän isännöimissä nelipäiväisissä istujaisissa, jossa viinakuppi kiersi ja miehet mieltivät tilannetta.⁶³⁸ Kuitenkaan käänne ei tapahtunut äkkijyrkästi, vaan asteittain, jota voidaan tarkastella myös Peitsen pakinoita varovaisesti tulkiten, sortumatta kuitenkaan ylitulkintaan.

Kesäkuussa 1942 Peitsi kirjoitti toisen rintaman mahdollisuudesta varovaisen harkitusti. Peitsen arvio sisälsi myös lyhyitä huomautuksia, joiden mukaan maihinnousu Ranskassa on mahdollinen ja Churchill ajattelee venäläisten pitävän pintansa seuraavan kesään asti, jolloin maihinnousua voisi yrittää.⁶³⁹

Syksyn 1942 Peitsen pakinoista voi havaita, että käänne uudenlaiseen tilannearvioon oli tapahtunut. Pakinassaan ”Hävityksen siunaus” 9.9.1942 Peitsi siirtyi ”omille rajoillemme” pohdiskелеmaan edessä hämmöttävää sotatalvea. Vaikka kirjoitus päällisin puolin rakentuu edelleen ”ryssän” tulevasta tappiosta kumpuavalle hengennostatukselle, löytyy siitä myös uusi puoli:

⁶³⁶ Peitsi 1944, s. 25–26.

⁶³⁷ Päämajan sensuuritoimiston kirje *Suomen Kuvalehdelle* 16.12.1943, UKA 3/4. ”Hyppää itte” -luvussa esitettiin vitsin keinoin suomalaisen sotilaan omapäinen ja upseereita pelkäämätön asenne. Peitsi 1944, s. 14–27.

⁶³⁸ Näin ovat tehneet lähes kaikki tutkijat asiaa juurikaan kyseenalaistamatta, jolloin asiasta on tullut ”vallitseva totuus”. Ks. Karo Hämäläisen parodia Hämäläinen 2005.

⁶³⁹ ”Toinen rintama”, *SK* 1942:27, UKEA. Intertekstuaaliset tulkinnat teksteistä, joiden tekijän ajattelun sen jälkeinen ajattelun yleinen kehitys tunnetaan, ovat kieltämättä vaarallisia. Tulkinnoissa voi nähdä silloin tarkoituksiperiä, joita kirjoittaja ei ole itse tarkoittanut. Sama tosin koskee kaikkien tekstien tulkintaa.

”Jollei ryssästä tehdä nyt tänä syksynä selvää, mietiskelemme, silloinhan on edessämme vielä yksi sotatalvi. ... Joka tapauksessa talvisota on meille suomalaisille pettymys. Saataahan tosin vieläkin käydä niin, että siitä vältymme, mutta sen ainoa aiheuttaja näyttäisi olevan Venäjän sisäinen luhistuminen. ... Mahdollisuutena se voidaan ottaa lukuun, mutta sille ei voi mitään laskea, kun ensi talvea ajatellaan.”⁶⁴⁰

Seuraavaan syksyyn mennessä Kekkonen uusi reaalipoliittinen linja olikin pääpiirteissään valmis. Se käy ilmi myös hänen Peitsi-pakinastaan ”Maassa puhutaan politiikkaa”. Siinä hän suosittelee avointa poliittista pohdiskelua, joskin vain niitä koskien, joilla on ”oikeita tietoja” tapahtumista ja niistä tekijöistä, joihin ”*tapahtumien tuleva kehitys perustuu*”⁶⁴¹. Jatkossakin sekä Peitsi että Kekkonen vaativat johtajilta rohkeutta ja vastuuta ottaa tarvittaessa ohjat käsiinsä.

Kekkonen vetosi Rytiiin kevään 1944 aikana toistuvasti esittäen – Rytin omilla talvisodan rauhan aikaisilla sanoillaan – rauhan tekemisen vaativan suurempaa rohkeutta kuin sodan aloittaminen ja esitti ”kautta historian” toistuvan, että sotien syntyyn ja rauhan solmimiseen vaikuttavat vähäpätöiset tekijät⁶⁴².

Peitsen vaihtaminen heinäkuussa 1944 ei tullut yllätyksenä. Kesäkuun lopussa tapahtuneen Ryti-Ribbentrop -sopimuksen jälkeen Kekkonen nousi avoimesti presidenttiä ja hallitusta vastaan. Sen jälkiseurauksena Peitsen pakinointi lopetettiin. Ne piirit, jotka edelleen uskoivat Saksan mahdollisuuksiin sodassa, pitivät Kekkoa opportunistisena ja epäisänmaallisena.⁶⁴³

Jatkosodan päätyttyä Kekkonen vertasi syyskuun lopun radiopuheessaan sodan jälkeistä uutta tilannetta autonomian ajan alkuun: ”*Tilanne muistuttaa hieman v:n 1808–1809 sodan jälkeistä aikaa, jolloin hävityn sodan päätyttyä oli luotava suhteet Venäjään kokonaan uudelle pohjalle*”. Tilanne esitettiin siis jo koettuna, josta suomalaiset olivat aiemminkin selviytyneet kollektiivisesti hyvin.⁶⁴⁴

Kekkonen korosti myös kansan historiatietouden merkitystä; samalla tavoin syksyllä 1944 kuten vuonna 1809 hänen mielestään tärkeintä oli ymmärtää välttämättömyys ja järjestää hyvät välit entisen vihollisen kanssa. Suomen tilanne syksyllä 1944 osoitti Kekkonen mielestä, että viimeaikainen politiikka oli ollut erehdystä, siitä saatiin nyt maksaa ja uusi idänpolitiikan yksimielisyysvaatimus koski myös siihen asti politiikasta määränneitä.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ SK 1942: 38, UKEA. Ks. myös Suomi 1986, s. 317–318.

⁶⁴¹ SK 1943:38, UKEA. Saksan suuttumisen pelko ei kuitenkaan ollut Suomen ainoa pelko vuoden 1943 aikana. Uhkakuvaksi nousi myös se, että Saksa tekee erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa ja vetäytyy sodasta. Ulkoasiainministeriön osastopäällikkö Asko Ivalo ”hypotisoi” syksyllä 1943 Saksan sotamahdollisuuksia ja päätyi siihen, että saksalaiset sopivat mieluummin Neuvostoliiton kanssa kuin antautuvat ehdoilla lännelle. Ulkomaanedustuksen tiedotuksia n:o 318. 15.10.1943, UKA 21/10.

⁶⁴² Muistiot Rytille 31.1. ja 17.3.1944, Kekkonen 1998, s. 313–317.

⁶⁴³ Hänen matkaoikeuttaan rajattiin ja hän joutui Valpon tarkkailuun. Ks. Suomi 1986, s. 468–469.

⁶⁴⁴ ”Suomen uusi asema ja sen velvollisuudet”, radiopuhe 25.9.1944, Kekkonen 1967a, s. 138–142. Vrt. ”koetusta”, ”muistosta” ja ”kollektiivisesta muistista” Ankersmit 2001, s. 158.

⁶⁴⁵ Ibid. Siten Kekkonen kumosi *Tässä sitä ollaan* -teoksessa esiintynyttä ”ajopuuteoriaa” sekä Tukholman puheensa teesejä. Sotienjälkeinen luottamuspolitiikka Neuvostoliittoa kohtaan asetti paineita myös historiatieteelle. Ahtiainen & Tervonen 1990, s. 13.

Puhuessaan 1.7.1945 maaseudun nuorille Salossa oikeusministeri Kekkonen sanoi "historian antaneen" Suomen nuorisolle raskaan tehtävän vastata tulevaisuudesta muuttuneessa maailman tilanteessa. Samoin 9.10.1945 radiopuheessaan hän painotti "historian lehden" kääntyneen ja asettaneen kansan uusien tosiasioiden eteen. Kekkonen varoitti vakavasti suomalaisia ryhtymästä "poliittiseen keinotteluun" Neuvostoliittoa vastaan.⁶⁴⁶

Sama asenne näkyy myös jo Yrjö-Koskisen autonomian ajan ja Paasikiven uudelleen löytämistä ulkopoliittisista painotuksista. Vaikka Yrjö-Koskinen oli-kin varoitellut, ettei historian yksittäistapauksista tule tehdä opettavia analogioita, eivät Paasikivi ja Kekkonen paradoksaalisesti noudattaneet tätä neuvoa, vaan käyttivät vanhasuomalaisen harjoittamaa 1800-luvun lopun politiikkaa historiallisena todistusaineistonaan uuden politiikan suhteen.⁶⁴⁷

Paasikiven ja Kekkonen tavoitteena oli saada Neuvostoliitto vakuuttamaan Suomen uudenaikaisesta ystävällismielisestä suhtautumisesta siihen, ja lisäksi vakuutettua suomalaiset, myös historian antaman todistusvoiman kautta, ettei mitään muuta kansakunnan kannalta järkevää toiminnan linjaa ollut. Paasikivi oli tullut, samoihin aikoihin kuin Kekkonen johtopäätökseen, että Neuvostoliitosta tulisi pitkäaikaisesti Manner-Euroopan voimakkain sotilasmahti. Suomen oli siis unohdettava haihattelut ja tunnustettava tosiasiat, siten pienen valtion turvallisuus oli parhaiten turvattavissa.⁶⁴⁸

Paasikivi kehitti päiväkirjoissaan myös "moraalisia rajoja" myöntöväisyyspolitiikalle. Kekkonen taas pyrki käytännön politiikallaan suitsimaan kommunisteja. Paasikivi ja Kekkonen pystyivätkin yhdistämään ja formuloimaan "moraalisen toimijuutensa" sekä sodan voittaneen osapuolen intressit.⁶⁴⁹

Paasikiven ja Kekkonen perusidea siitä, miten itsenäisyyden turvaamiseksi oli toimittava, oli hyvin samankaltainen. Niinpä heidän oli jatkosodan päätyttyä melko helppoa toimia yhdessä, vaikka he eivät aiemmin olleet tehneet yhteistyötä. He vetosivat mielellään historiaan ja pyrkivät osoittamaan uuden politiikan rajat ja mahdollisuudet. Siihen liittyi myös autonomian ajan politiikan tuloksellisuuden ja Kekkosella myös Ruotsin vallan ajan raskauden korostaminen.⁶⁵⁰

⁶⁴⁶ Ks. Kekkonen 1967a, s. 157-159, 174-177.

⁶⁴⁷ Vanhasuomalaisen tavoitteena oli saada Venäjän tuki vakuuttamalla keisari Suomen kansan uskollisuudesta. Ministerivaltiosihtööri Carl von Daehn ja Yrjö-Koskinen hoitivat "kahden miehen liitolla" Suomen virallista suhtautumista Venäjää kohtaan 1890-luvun alkupuolella. Voidaan sanoa, että Yrjö-Koskinen "anasti" idänpolitiikan hoitamisen suomalaisen puolueen yksinoikeudeksi. Hänen ja von Daehnin idänsuhteiden monopolisoinnin motiivina oli aktiivisesti pyrkiä estämään venäläistäminen sekä Venäjän vastaisten mielialojen esiintyminen. Lisäksi Yrjö Koskinen kirjoitti 24.7.1900 artikkelissaan "Historian opetukset", että kaikkien kansojen elämässä oli "force majeure -tilanteita. Rommi 1964, s. 80-97, 263, 282; Virtanen 1974, s. 42-45. Molempina aikakausina idänsuhteiden iskusanastona olivatkin esimerkiksi "luottamuksen", "avoimuuden" ja "rehellisyden" käsitteet.

⁶⁴⁸ Polvinen 1995, s. 431.

⁶⁴⁹ Vrt. Apunen 1984, s. Alasuutari 1996, s. 160; Soikkanen 2006, s. 30.

⁶⁵⁰ Puhe 10.2.1947 Tampereella SNS-rauhanjuhlassa, UKA 3/6; "Eräs ruotsalais-venäläinen sotaliitto", SK 1948:18, UKEA.

Mahdolliset ja välttämättömät politiikat

Kari Palonen on määrittänyt reaalipolitiikka-termin käsitehistorian vuoteen 1853, jolloin Ludwig August v. Rochau otti sen käyttöön.⁶⁵¹ Kekkonen reaalipolitiikka oli aluksi "konjuktuuripoliittista", mutta siitä muodostui vuodesta 1943 lähtien pysyvä, joskaan ei staattinen, ulkopoliittisen realismin linja.

Hahmottaessa Kekkonen "reaalipolitiikan" muutoksia kannattaa kiinnittää huomio siihen, mikä hänen muotoilujensa mukaan on mahdollista ja välttämättömyyttä eli reaalista ja realistista politiikkaa. Mahdolliset ja välttämättömät politiikat aukeavat hänen 1940-luvulla ahkerasti käyttämänsä tie-metaforan myötä.

Jo propagandistisessa radiopuheessaan 23.12.1939 hän määritteli, että pienellä kansalla on kaksi tietä valittavanaan, taipua tai taistella. Hän suositteli "elämästä ja kuolemasta käytävän taistelutien" seuraamista.⁶⁵²

Kekkonen suhtautui talvisotaan heroistisesti, eikä olisi halunnut hyväksyä rauhanneuvotteluja ja rauhansopimusta, joita hän piti "hullutuksena", "umpikujapolitiikkana" ja "vääränä tienä" sekä esitti Venäjän "pelaavan pokeria". Suomen tehdessä rauhansopimuksen, hän vastusti kiivaasti häpeällisenä pitämänsä rauhaa:

"Kunnian ja taistelun asemasta on valittu kunniaton rauha. Tapahtumien väistämätön tie on siihen johtanut: hallitus tahtoi rauhaa ja hylkäsi liittovaltojen avun verukkeilla, jotka saatettiin kuvailla ratkaisevina, mutta jotka eivät sitä olleet. ... Kunniallisuus ja taloudellisuus, miehen ja kauppiaan etiikka ovat taistelleet keskenään hallituksen johtavissa miehissä, siksi ei ole ajoissa uskallettu valita joko rauhaa tai länsivaltojen apua, siksi on ajautettu umpikujaan ja nöyryyttävän rauhaan. Tämä on niin sydäntäsärkevän katkeraa. Ja eduskunta sitten: siellä on miehiä, joille oma nahka on kalleinta, mikä Suomessa on olemassa, ja sen jälkeen oma omaisuus."⁶⁵³

Rauhan sopimuksen jälkeen hän kritisoi eduskunnassa tehtyä päätöstä sanoen, että "Suomen kansa olisi valinnut sodan jatkamisen tien." Hän valitti rauhan tekemisen olleen "alistumisen filosofian opettamista kansalle".⁶⁵⁴

Sotien aikana Kekkonen kävi omassa reaalipolitiikassaan pitkän kierroksen. Vaikka Kekkonen olikin etäännytynyt AKS:n ekspansiohaluisesta politiikasta jo hyvissä ajoin ennen toista maailmansotaa, tapahtui hänelle tässä suhteessa eräänlaista regressiota vuoteen 1942 asti.

⁶⁵¹ Rochaulle reaalipolitiikka merkitsi eräänlaista pettyneen liberaalin itsekritiikkiä, koska vuoden 1848 vallankumousliikkeen politiikka ei ollut tarpeeksi realistista. Otto von Bismarckia on yleisesti pidetty reaalipoliittisen koulukunnan isänä, mutta on kyseenalaista, liittyykö Bismarckin politiikkakäsitys Rouchaun ajatusrakennelmiin. Bismarckille reaalipolitiikka merkitsi lähinnä periaatteiden halveksimista, kun taas Rouchaulle se merkitsi mahdollisuutta tinkiä periaatteissa. Palonen 1988b, s. 90–91.

⁶⁵² Kekkonen 1998, s. 19–20. Ks. puheen taustasta; Suomi 1986, s. 185.

⁶⁵³ Urhon kirje Sylville 12.3.1940, Kekkonen 1997, s. 266–267. Kirjeestä välittyä, ettei Kekkosella ollut tuolloin realistista käsitystä liittoutuneiden Suomelle tarjoaman avun luonteesta. Edwin Linkomies näki vankilassa vuodenvaihteessa 1947–1948 kirjoittamissaan muistelmissa Kekkonen talvisodan rauhansopimuksen vastustuksen uhmamielisenä lyhytnäköisyytenä. Linkomies 1970, s. 63; vrt. Niku 2005, s. 186–188.

⁶⁵⁴ "Moskovan rauhan johdosta", 15.3.1940 eduskunnassa, Kekkonen 1998, s. 54.

Jatkosodan kynnyksellä ja alkuaikoina Kekkosessa oli nähtävissä suorainen revanssihenkisyys. Esimerkiksi maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa 18.6.1941 Kekkonen vaati uusissa olosuhteissa suuria tavoitteita Suur-Suomen suhteen, ja hän pitikin sotaa erittäin tervetulleena ”mahdollisuutena”. Vuoden 1941 lopun pakinassa esitti ”tien valitun”. Hänen mukaansa tie ei kuitenkaan ollut loputon vaan sen pää näkyi jo.⁶⁵⁵

Tien pään eli voiton etäännyessä päivitti Peitsi näkemystään pamfletissaan *Kansa taistelee elämästään*, jossa hän esitti ohjeenaan valtiojohdolle:

”On onnistuttava löytämään tie, joka ei vain hetkellisesti, vaan myös pitempää kehitystä silmälläpitäen kykenee turvaamaan valtakuntamme vapauden.”⁶⁵⁶

Lähes samaan aikaan kirjan ilmestymisen kanssa keväällä 1943 pitämässään puheessa Ruotsissa hän sanoi Suomen aseman olevan niin vaikean, että ”mitään selvää tietä, jota voitaisiin suositella kuljettavaksi, ei ole olemassa”.⁶⁵⁷

Tien löytämiseksi Hillilä oli opastanut ystäväänsä vuoden 1942 lopuksi: ”Kun on tiedossa päämäärä, johon on pyrittävä ja tunnetaan olevat olot, on löydettävä tie, olkoon mutkainenkin. Solvattakoon tien kulkijoita, mutta kuljettava vain on kylmänä ja vaikka roistonkin nimeä kantaen.”⁶⁵⁸ Uutta rauhan tietä kohti kulkevaa reaalipolitiikkaansa Kekkonen ei voinut esittää suoraan. Kuitenkin uusi, pienten valtioiden ”oman edun” realistinen politiikka tuli esiin Peitsen kirjoituksista:

”...jokainen valtio noudattaa sellaista politiikkaa, joka parhaiten kykenee tyydyttämään sen omia etuja, so. valtiot ajavat itsekästä, omaa hyötyä etsivää politiikkaa. ...Oma etu on määrännyt jokaiselle kansalle sodan tai rauhan, samaten määrää oma etu niille vastaisuudessaakin sodan jatkamisen tai aloittamisen samaten kuin rauhan solmimisenkin.”⁶⁵⁹

Lähtökohtaisesti politiikka, jonka ideana oli ainoastaan ”valtion oman edun” toteuttaminen, ei poikennut aikaisemmasta Saksan vanavedessä toteutetusta suhdanteita hyväksikäyttävästä politiikasta. Keskeistä pakinan tulkinnessa on sen ajankohta, joka tuo esiin siinä esitetyn retorisen siirron.⁶⁶⁰

⁶⁵⁵ Kekkonen ajattelussa on nähtävissä takautumaa 1920-luvun AKS:laisuuteen, koska uudenlaiset olosuhteet olivat suotuisat tällaiselle ajatusmallille. Nämä uudenlaiset olosuhteet näkyivät käsityksinä sodasta suurena onnena, joka mahdollistaisi Karjalan takaisinsaamisen. Ks. Kekkonen 1998; Suomi 1986, s. 268–273; Roiko-Jokela 2007. ”Kova vuosi 1942”, SK 1/1942, Kekkonen 1998, s. 146. Sotaan lähtemisessä Saksan rinnalla oli osaltaan kyse myönteisestä konjunktuurista Neuvostoliiton paineen alla. Ryti kirjoitti Paasikivelle helmikuussa 1941: ”Juuri nyt luulen, että konjunkturi meille suhteissamme Venäjään on hieman parempi”. Rytin kirje 15.2.1941, Ryti 2006, s. 66. Myös Paasikivi piti saavuttuaan Neuvostoliitosta takaisin Suomeen jatkosodan kynnyksellä yhteistoimintaa ja jatkuvan ystävyyden ylläpitämistä Saksaa kohtaan oikeana politiikkana. Polvinen 1995, s. 295.

⁶⁵⁶ Ks. Kekkonen 1998, s. 205.

⁶⁵⁷ Ibid., s. 223.

⁶⁵⁸ Hillilän kirje UKK:lle 30.12.1942, UKA 1/2.

⁶⁵⁹ ”Niin sanottua ystävyyttä”, SK 1943:14, UKEA; vrt. Palonen 2003, s. 480.

⁶⁶⁰ Ks. Aaltola 2003, s. 12 näkemys, jonka mukaan ulkopoliittisten kannanottojen ”todellinen sisältö” avautuu ainoastaan sijoittamalla ne historialliseen ympäristöönsä.

Samana päivänä 25.3.1943, jolle Peitsen pakina on päivätty, ulkoministeri Henrik Ramsay lensi Saksaan tiedustelemaan Suomen mahdollisuuksia irrottautua sodasta⁶⁶¹. Kekkonen oli, kontaktiensa vuoksi, tietoinen valtiojohdon suunnitelmista. Näin ollen Kekkonen kirjoitusta on luettava suhteessa Saksaan, mitä kautta aukeaa myös vaatimus: *”Meidän tulee olla varustautuneita jokaisen mahdollisuuden varalta, niin että kykenemme kaikkia vaaroja vastaan turvaamaan itsenäisyytemme ja vapautemme.”*⁶⁶²

Siten Kekkonen halusi pitää liikkumavaraa suhteessa Saksaan laajana ja valmistaa kansaa mahdolliseen rauhaan, kuitenkin vielä vaatimatta sitä.

Myöhemmin Peitsi kysyi pakinassa itseltään, mitä on politiikka, josta ei uskalleta puhua ääneen. Hän vastasi Napoleoniin vedoten: *”Politiikka ei ole muuta kuin olosuhteiden ja mahdollisuuksien laskemista”*⁶⁶³. Lausumassa ei taaskaan sinänsä eroa konjunktuuripoliittisesta ajattelusta, mutta uuden reaali politiikan ydin löytyy Peitsen valtion omia voimavaroja korostavasta jatkosta:

*”Tämän päivän suomalainen politiikka ei ole idealismia eikä maailmankatsomusta. Silloin kun on kysymys maan olemassaolosta, ei meillä ole varaa sellaiseen aatteiluun, josta meille ei ole reaalista hyötyä. Kuta pitemmälle sota on jatkunut, sitä enemmän me olemme vapautuneet vanhoista harhakäsityksistä. ... Nyt ovat tosiasiat meille kaikille opettaneet, että meitä suomalaisia ei auta mikään ulkolainen systeemi, vaan yksin oma voimamme ja neuvokkuutemme.”*⁶⁶⁴

Peitsi erotti myöhemmin *”todellisen ulkopoliittisen realismin”* toivomusten perusteella rakennetusta *”kuvitelmarealismista”*. Kesäkuun 1944 kirjoituksessaan *”Hyväksyä tosiasiat”* Peitsi painotti Paasikiven Thomas Macaulaylta lainaamaa teesiä *”tosiasioiden hyväksymisestä”*.⁶⁶⁵

Tukholman puheessaan Kekkonen esitti jo suoraan *”tunnustettavat tosiasiat”* eli Neuvostoliiton suurvalta-aseman ja Suomen aseman suurvallan naapurina, jolle *”me emme mahda mitään”*. Hän varoitti tulevaisuudessa spekulointia *”hyvin epämääräisillä mahdollisuuksilla”* eli Neuvostoliiton vastaisilla konjunkteereilla. Hänen johtopäätöksensä ja opetuksensa oli, etteivät Suomen kansalliset edut salli sitoutumista Venäjän vastaiselle poliittiselle linjalle, eikä edes sen etsimistä.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Ks. Maasalo 2004, s. 153; Jokisipilä 2004, 91–92; Ks. myös Paasikivi 1991, s. 270–272.

⁶⁶² *”Niin sanottua ystävyyttä”*, SK 1943:14, UKEA.

⁶⁶³ Näkökulma on jälleen yhteydessä machiavellistiseen traditioon. Machiavelli kuitenkin antoi politiikassa puolet painoarvosta myös *”sattumalle”*. Ankersmit 2002, s. 26.

⁶⁶⁴ *”Maassa puhutaan politiikkaa”*, SK 1943:38, UKEA.

⁶⁶⁵ SK 24/1944, Kekkonen 1998, s. 335–337; Suomi 1986, s. 449. Peitsen mukaan demokraattisesti johtopaikoille valituilla poliitikoilla ei ollut useinkaan edellytyksiä hoitaa reaalista ulkopoliittikkaa, koska he perustivat usein näkökulmansa sisäpoliittisten näkökohtien ensisijaisuuden vuoksi harhaoletuksille, joilla ei ollut tekemistä todellisen realismin kanssa. Samoin kuin Kekkonen kirjoitti vuonna 1934 sairaasta ja terveestä demokratiasta, kirjoitti Peitsi vuonna 1944 terveestä ulkopoliitikasta, jolle *”konjunktuuripoliittikka”* aiheuttaa vaarallisen uhkan. Kekkonen 1961, s. 28–29, 34–35.

⁶⁶⁶ *”Naapurisopu `perivihollisen` kanssa”*, puhe Tukholmassa 7.12.1943, Kekkonen 1967a, s. 122–134.

Puheensa jälkeen, vuoden 1944 aikana, Kekkonen alkoi yhä selvemmin tuoda esiin sekä nimimerkillään että omalla nimellään uutta reaalipoliittista linjaansa, jossa oli myös selkeä politiikan vaihtoehtoja rajaaman pyrkivän välttämättömän politiikan luonne.

Syksyn 1944 radiopuheessaan Kekkonen kuvasikin uutta politiikkaa, löytäen jälleen politiikan olemuksen tie-metaforasta. Hän näki Suomen politiikan ”kapeana tienä”, jolta ei ole poikkeamista, mikäli kansa haluaa säilyä. Ulkopoliittian liikkumavaran hän esitti siten äärimmäisen suppeana, koska kaikki muut vaihtoehdot eli ”*valmiit, leveät tiet oli suljettu*”. Jäljelle jäi ”*ainoa tie*”, joka oli luottamuksen ansaitsemisen ja naapurisovun luomisen tie.⁶⁶⁷

Puhekonseptissaan valtiotieteen opiskelijoille vuonna 1945 Kekkonen nuotoili suorasanaisimmin, mikä politiikan olemus hänen mielestään on:

”Mahdollinen on se sana ja käsite, joka törmää politiikassa aina vastaan. Se, joka sanoo, että hänen poliittisessa sanakirjassaan ei ole sanaa mahdoton, on löyhäpäinen kerskailija. Tähän mennessä ei maailmassa ole vielä ollut pol. voimatekijää, joka ei olisi jossakin tavannut rajoitustaan. Poliittikka on suorastaan määritelty mahdollisuuksien taitamiseksi tai olosuhteiden laskemiseksi. Tästä voidaan poiketa vain yltyöpäisessä itsetunnossa, josta viimeisin ja ehkä myös historian varoittavin esimerkki saadaan III valtakunnasta. ... Dietrich: Poliittikka merkitsee näennäisesti mahdottoman toteuttamista. Väärä lähtökohta, väärä lopputulos. Ja kuka maksaa poliitikon virheet: kansa, joka usein on syytön.”⁶⁶⁸

Kekkonen tapa ymmärtää politiikka ”mahdollisen taitona” oli bismarckilainen. Poliittikka ei Kekkosesta voinut olla vain tiedettä siitä, mitä politiikka on, koska silloin se on ymmärretty ”väärin”. Sen tuli hänen mielestään olla myös tiede siitä, miten asioiden tulee olla. Silloin poliittikkaan kuului Kekkosesta sekä idealismia että realismia. Joskin poliittisen taidon ensimmäinen edellytys tuli olla poliittisen realismin taju, jota suomalaisilla ei hänestä ollut tarpeeksi.⁶⁶⁹

Realismin tajua eli ”reaalipoliittisia asiapakkoja” hän opetti Paasikiven tavoin lukuisissa puheissaan ja kirjoituksissaan sotien jälkeen. Esimerkiksi kesän 1945 puheluonnoksessaan maaseudun nuorille hän painotti, että Suomi voi turvata asemansa vain ”tosipohjaisella, realistisella ulkopoliittikalla”:

”Ei ole olemassa muuta politiikkaa kuin ulkopoliittikka, ja se on sovintopoliittikka, luottamus. Siihen kuuluu osana kansallisen yksimielisyyden saavuttaminen keskeisissä kysymyksissä.”⁶⁷⁰

⁶⁶⁷ ”Suomen uusi asema ja sen velvollisuudet”, Kekkonen 1967a, s. 138–142. Vrt. tie-metaforasta Hellsten 1991, s. 190–191; Hovi-Wasastjerna 1999, s. 131.

⁶⁶⁸ ”Puhe ylioppilaille Kannunvalajat 1945”, UKA 3/6. Kannunvalajat perustettiin 18.5.1945. Puheessa esiintynyt Dietrichillä saatetaan tarkoittaa Hitlerin eräänlaista ”henkistä oppi-isää” Dietrich Eckartia.

⁶⁶⁹ Ibid.; vrt. Palonen 2003, s. 476. Ruutu määritteli politiikan mahdollisuuksien näkökulmasta 1930-luvulla. Hän määritteli politiikan – J.F. Williamsiin vedoten – ”*tieteeksi tai taidoksi sovelluttaa laitokset (institutions) ihmiskunnan muuttuneiden tarpeiden mukaiseksi*”. Ruutu 1934, s. 6. Jatkosodan aikana Ruutu omaksui näkemyksen, jonka mukaan tutkimus ja aktuaali politiikka oli eriytettävä toisistaan. Ks. Antola 1983, s. 239.

⁶⁷⁰ ”Jäsentely puheeksi maaseudun nuorille”, 1.7.1945 Salossa, Kekkonen 1967a, s. 158.

Kekkosen politiikan mahdollisuuksien kaventaminen ja välttämättömän, yhden policyn korostaminen tulee selkeästi esiin myös hänen syksyllä 1945 pitämässään radiopuheessa. Asekätkentäjutun vuoksi hankalaan rakoon joutunut oikeusministeri sanoi, että Suomen politiikan tehtävänä on vahvistaa Neuvostoliiton luottamusta ”hyvien suhteiden politiikkaa” kohtaan. Hän peräänkuulutti kansalaisilta vastuuta asioissa, jotka vaikuttavat Suomen asemaan. Kekkosesta ”oma henkilökohtainen käsitys ja sen julistaminen ei ole tärkeää eikä se ole luvallista-kaan, jos sillä vahingoitetaan maan etua”. Puheessaan hän siis opetti suomalaisille, kuinka tärkeää on huomioida myös, miltä asiat näyttävät itään päin. Hän erotti ”valtakunnan parasta tahtovat kansalaiset”, joiden velvollisuus on tukea hyvän naapuruuden politiikkaa, epärealistisista ”pilvilinnojen rakentajista”.⁶⁷¹

Kekkosen ”tosiasiat tunnustava” normatiivinen valtioedun policy liittyi tiiviisti yhteen hänen ”luottamuspolitiikkansa” kanssa. Päiväämättömässä puheluonnoksessaan vuonna 1945 Kekkonen käsitteli pienten valtioiden asemaa tulevassa kansainvälisessä järjestelmässä eli Suomen poliittista sijaintia:

”Pienillä mailla, jotka useimmiten olojen pakosta kuuluvat jonkin määrätyn suurvallan intressipiiriin, ei ole paljon sananvaltaa näiden kysymysten selvittelyssä [suurvaltojen ristiriitaisten etupiiripyrkimykset]. Niiden etujen mukaista lienee ennen kaikkea välttää herättämästä yhden tai toisen suurvallan taholla epäluuloja siitä, että asiainomainen pieni maa pyrkisi liittymään tälle suurvallalle epämieluisaan ryhmykseen.”⁶⁷²

Kekkosen hallitusuraan tuli neljän vuoden tauko alkaen keväästä 1946. Eduskunnassa vuoden 1947 alussa pitämässään puheenvuorossa Pariisin rauhansopimuksesta hän sanoi rauhansopimuksen luovan edellytykset Suomen ja Neuvostoliiton pysyvälle ystävyydelle. Kansanedustajan roolissa hän vaati, että poliittisen johdon ”on löydettävä tämän sopimuksen pohjalla tie”, joka johtaa Suomen ja Neuvostoliiton väliseen hedelmälliseen yhteistyöhön. Puolueensa piirissä hän puolestaan esitti, että jos maatalouden hinta-asioissa ei saada ratkaisua aikaan ”maalaisliitolla ei ole muuta tietä kuin hallituksesta luopuminen”.⁶⁷³

Tarkasteltaessa Kekkosien reaalipoliittisen policyn ja polityn suhdetta 1940-luvulla havaitaan, että mahdollisen ja välttämättömän politiikan vuorottelu liittyy siihen, miten hän pääsi politiikkaansa toteuttamaan. Vähintään yhtä paljon kuin poliittisen realismin ymmärtämisestä on poliittisessa toiminnassa kyse myös siitä, kuinka uskottavasti ja menestyksellisesti pystyy esittämään ”realismin” ja sen ”asettamat tavoitteet” kansalaisille. Syksyllä 1944 Kekkonen pyrkii vanhan polityn murrettua hetkessä luomaan uuden polityn. 1940-luvulla siihen liittyi oleellisesti myös kansallisen yksimielisyyden vaatimus.

⁶⁷¹ ”Kansalaisen vastuu valtakunnan asemasta”, 9.10.1945, Kekkonen 1967a, s. 176.

⁶⁷² UKA 21/10. Stalin painotti YYA-neuvotteluissa pitämässään puheessa suurvallan ja pienen kansan mahdollisuutta elää tasa-arvoisesti rinnakkain, vaikka siihen ei yleensä uskotakaan. Hänen mukaansa monikaan suurvaltojen edustaja ei suhtautuisi pienen valtion edustajaan tasa-arvoisesti. Stalinin puhe Suomen valtuuskunnan kunniaaksi 7.4.1948 pidetyillä päivällisillä, UKA 21/5.

⁶⁷³ ”Rauhansopimus ja Suomen riippumattomuus”, 27.1.1947 eduskunnassa; ”Hallitusyhteistyö ja maalaisliiton ulko- ja sisäpoliittiset pyrkimykset”, 14.12.1946 Helsingissä, Kekkonen 1967a, s. 189, 197; ks 11.1.1947 välikysymyskeskustelusta; Lohi 2003, s. 117.

Kokonaisuuden, puolue-etujen ja parlamentarismien suhde

Sota-aikana kansanvallan puolustusteema poistui Kekkonen politiikan keskiöstä. Talvisodan ja välirauhan aikana sekä jatkosodan alkupuolella hän painotti – kaikkien parlamentaarisesti toimivien poliittisten tahojen tavoin – ”kansallisen yksimielisyyden” vaatimusta. Samoin valtiokeskeinen painotus oli 1930-luvun tavoin edelleen hänen politiikassaan keskeisellä sijalla.

Marraskuussa 1940 Kekkonen kohotti maalaisliiton keskeiseen asemaan kansallisovinnon aikaansaamisessa, jo silloin, kun sitä ei pidetty edullisena ”päivän poliittisessa taistelussa”. Vaikka hän jälleen tunnusti politiikan olevan puoluekilpailua, painotti hän vaikeisiin olosuhteisiin vedoten, että kaikki puolueet pyrkisivät palvelemaan ”kokonaisuutta”. Välirauhan aikana hän kirjoitti myös kunnallista itsehallintoa käsittelevän artikkelin, jossa korosti yleisen edun vaativan valtion aktiivista roolia myös kunnallisessa rakentamisessa.⁶⁷⁴

Sama korostus näkyy valtiojohtoisuuteen tähtäävässä politiikassa. Valtiojohtoisuus on ymmärrettävä yhteydessä sodanaikaiseen rationalisointiin, missä oli kyse työn mahdollisimman tehokkaasta järjestämisestä vajaakykyisestä työvoimasta ja raaka-aineiden niukkuudesta huolimatta. Talvisodan, välirauhan ja jatkosodan aikana ”rationalisoinnista” tuli yhteinen kansallinen tehtävä. Sodan aikaisessa rationalisoinnissa myös Kekkosella oli oma pedagoginen roolinsa. Hän järjesti virastoasianvaltuutettuna konttorirationalisointi-kursseja. Kekkonen satoi tehokkuustavoitteet osaksi kansallista tehtävää.⁶⁷⁵

Myös puhuessaan työväestölle 19.11.1941 hän esitti ”kansallisen yksimielisyyden vaatimuksen” kannattaen kaikkien poliittisten piirien yhtymistä ”yhteiseen ulkopoliittikkaan”:

”Meidän on kaikissa piireissä vilpittömästi pyrittävä poistamaan luokkavastakohtia ja luokkaitsekkyyttä, sillä me emme kukaan enää ole yksin oman luokkamme edustajia, vaan myös kokonaisuuden edustajia.”⁶⁷⁶

Samalla hän kuitenkin sanoi kansallisen yksimielisyyden vaatimuksesta tulleen myös väärin käytetty iskusana, jolla on yritetty saada aikaan ”yleistä hyvää hyödyttävää leima monelle sellaisellekin asialle, joilla ei ole sitä merkitystä”. Hän vaati myös 1930-linjansa mukaisesti kansan enemmistöön pohjautuvaa talonpojan ja työväen yhteistyötä. Kekkonen puhe tuokin erittäin hyvin esiin sota-ajalle ominaisen ”kokonaisedun” ja ”puolue-edun” välisen jännitteisen suhteen.

⁶⁷⁴ ”Henkinen perushankintaohjelmamme”, *Keskisuomalainen* 13.11.1940, Kekkonen 1998, s. 60–61. ”Maalaiskuntien kunnallishallinnon merkkipäivänä”, *Suomen Kunnallislehti* 1940:7, UKEA. Vrt. Aarnio 2003, s. 438.

⁶⁷⁵ ”Valtiohallinnon rationalisointi ja virkamiehet”, Puhe syksyllä 1943; Kekkonen 1998, s. 255–261; ks. myös Kettunen 1994, s. 264. Kekkonen kansallinen korostus näkyi myös hänen syksyllä 1942 kirjoittamassaan muistiossa, jossa hän vaati, että myös demokratioiden on rajoitettava kansalaisvapauksia ja sananvapautta sodan olosuhteissa, sekä siirryttävä ”totaaliseen sotaan” myös propagandan suhteen. ”P.M: totaalisesta propagandasta” 29.10.1942, UKA 21/10. Ks. myös Tarkka 2004, s. 76–77.

⁶⁷⁶ ”Puhe Helsingin Ammatillisessa Paikallisjärjestössä”, Kekkonen 1998, s. 115.

Kokonaisedun ja kansallisen yksimielisyyden korostaminen ei tarkoitanutkaan sitä, että Kekkonen olisi lakannut ajamasta "puolue-etuja" silloin, kun katsoi edustamansa ryhmän jääneen "kokonaisedun ulkopuolelle". Erityisen hyvin tämä tulee ilmi niin sanotussa vastikemaa-asiassa, jossa hän voimakkaasti puolusti siirtoväen etuja. Kansallisen yksimielisyyden nimissä presidentiksi valittu Ryti näki siirtoväkeä edustavien maalaisliittolaisten "intrigoivan". Myöskään pääministeriksi valittu J.W. Rangel ei suhtautunut kovin suopeasti maalaisliiton intresseihin. Maalaisliiton puoluekokouksessa 26.4.1941 Kekkonen osoittikin turhautumisensa sekä puolueensa että omasta asemastaan sanoen valtioelämän johdon siirtyneen voimille, joilla on "hyvät tarkoitukset", mutta ei käsitystä puolueiden arvosta demokratialle.⁶⁷⁷

Eduskunnassa politiikan keskiöstä syrjäytynyt Kekkonen ei ollut jatkosodan alkupuolella erityisen aktiivinen. Hän teki kuitenkin aloitteen äänioikeuskäräjän alentamisesta valtiollisissa vaaleissa ja esitti huolensa siirtoväen poliittisen painoarvon vähenemisestä vaaleissa.⁶⁷⁸ Puheenvuoro osoittaa Kekkonen heränneen pohtimaan paitsi poliittisen täysi-ikäisyyden kriteerejä myös maalaisliiton ja oman vaalipiirinsä tulevaa äänestäjäkuntaa.⁶⁷⁹

Sota-ajan oloissa "valtiollinen päätösvalta" keskitettiin hyvin suppealle ryhmälle. Jo välirauhan aikana ulkoasiainvaliokunnan informoiminen sivuutettiin säännöllisesti. Sama kehitys jatkui jatkosodan alettua. Poliittisessa sisärenkaassa ei ollut juurikaan ammattipoliitikkoja, vaan asiantuntijoita kansanedustajien sijaan kuuntelevia "demokratian ja politiikan teknoraatteja", joista kaikilla ei ollut kovin läheistä suhdetta parlamentarismiin.⁶⁸⁰

Kansallisen yksimielisyyden nimissä harjoitettu teknoraattinen hallituspolitiikka, jossa maalaisliitolla oli vain suppea rooli, korpesi Kekkostä. Peitsenä hän helmikuun 1942 lopussa parodioikin yksimielisyyden vaatimusta: *"Yksimielisyys, yksimielisyys, yksimielisyys, kyllä siitä ääntä pidetty. Niin paljon, että tälle propagandalle on karmean leikillisesti annettu nimi: "yksimielisyysjallitus"."*⁶⁸¹

Vaikka jatkosodan aikana elettiin myös kielipoliittisesti kansallisen yksimielisyyden aikaa, pidettiin sitäkin "keinotekoisesti" yllä. Vastikemaa-asiassa ruotsalaisten "etuoikeuksia" vastustaneen vanhan kielipoliitikon haamu pääsiikin leijaillemaan esiin Peitsen loppuvuoden 1942 pakinassa:

⁶⁷⁷ Kekkonen 1998; Ryti 2006, s. 54; Suomi 1986, s. 230; Hokkanen 1996, s. 54–60. Paasikivi taas näki vuoden 1941 presidentinvaaleissa "intrigoidun"; ks. Polvinen 1995, s. 246.

⁶⁷⁸ "Edustajainvaalien siirtäminen", puheenvuoro 21.10.1941 eduskunnassa, Kekkonen 1967a, s. 97. Ks. myös "Äänioikeuskäräjän alentamisesta", 15.2.1944 eduskunnassa, Kekkonen 1967a, s. 135–136. Äänioikeuskäräjä laski 24 vuodesta 21 vuonna 1944, 20 vuonna 1969 ja 18 vuoteen vuonna 1972.

⁶⁷⁹ Alain Touraine on käsitellessään "kansalaistumisen" historiaa esittänyt kansalaisoikeuksien kehityksen olleen eräänlaista vaihtokauppaa, jossa kansalaisille annettiin "ylhäältä" vapauksia ja oikeuksia, joita vastaan kansalaiset ovat valmiita alistamaan ruumiinsa valtion palvelukseen, esimerkiksi tykin ruuaksi. Ks. Touraine 1995, s. 215.

⁶⁸⁰ Vaikka puolueissa oli jo jatkosodan alkaessa erilaisia linjoja sodan suhteen, niitä ei kuitenkaan "yksimielisyyden nimissä" tuotu julkisesti esiin. Jalanti 1966; H. Soikkonen 1968; Jansson 1993; Hokkanen 1996.

⁶⁸¹ "Verotus ja sisäinen vastustuskykymme", SK 10/1942, Kekkonen 1998, s. 161.

”...jos ruotsalaiset kehittäisivät asiasta [yliopistolaki] taas riidan, ryöstäytyisi Barabbas irti vastapuolen äärimmäisellä siivellä. Ei sielläkään nukuta.”⁶⁸²

Paitsi kriittisenä suhtautumisena ”pakotettuun kansallisen yksimielisyyden” vaateeseen, Kekkonen poliittinen tyytymättömyys on nähtävissä myös hänen muuttuneessa suhteessaan parlamentarismiin ja politiikkaan ammattina. Kun Kekkonen oli 1930-luvun alkuun asti kuvaillut ammattipoliitikkoja sangen kielteisesti ja nähnyt parlamentarismia myös sen käytännön ongelmien kautta, oli hänen käsityksessään tapahtunut vuosikymmenessä muutos.

Muistiossaan 15.1.1943 hän pahoitteli parlamentarismia alennustilaa ja välitteli ystävänsä Jukka Rangellin johtaman hallituksen käyttävän hyväkseen ”*vallitsevia konjektuureja eduskuntaan nähden*”. Hallituksen kaaduttua hän Ruotsissa pitämässä puheessaan esitti näkökannan, jonka mukaan Rangellin hallitusta ei käytännössä voitu pitää parlamentaarina ja sanoi pääministerin olleen ”*täysin vieras poliittiselle elämälle*” ja ”*Rytilä persoonallisena edustajana*”. Rangellille hän kirjoittikin, ettei tämä ”*tuntenut parlamentaarista käytäntöämme*”.⁶⁸³

”Talonpojan poika” Ryti painotti Suomen sotissa Saksan rinnalla suomalaisen talonpoikaisen demokratian erityispiirteitä ja pohjoismaiseen vapauskäsitukseen kuuluvaksi kansanvallan ja demokratian. Hillilän muistiinpanojen mukaan Ryti kuitenkin kielsi parlamentarismia kuuluvaksi vapauskäsitteen piiriin. Hän myös katsoi, ettei ”*puoluevalta*” saisi lisääntyä maassa. Hän ei myöskään juuri luottanut eduskuntaan ulkopoliittisena päätöksentekijänä.⁶⁸⁴

Kekkonen 1930-luvun ”poikkeuksellisen demokratian” vaatimus muuttuikin sodan edetessä ”*perinteisen demokratian*” ja ”*normaalin demokratian*” vaatimukseksi, joka johtui juuri sota-ajan ”*puoliparlamentarisesta*” järjestelmästä. Kekkonen normaalien demokratian vaateen kannalta on mielenkiintoista havaita, että Ryti presidenttinä ollessaan siirtyi demokratiakäsityksessään samankaltaisille linjauksille demokratian olemuksesta kuin Kekkonen oli esittänyt *Demokratian itsepuolustuksessa*. Ryti kirjoitti jatkosodan aikaisissa pohdinnoissaan: ”*Kansanvalta ei ole static, se on dynamic. Se ei ole jäykkä vakiintunut asiain järjestys, vaan on aina muuttumassa.*”⁶⁸⁵

Kekkonen puolestaan katsoi normaaliin parlamentarismiin kuuluvaksi, että ”*kukin puolue saa sääntöjensä mukaan päättää osanotostaan ja sen ehdoista*”. Demokratian olemukseksi hän muotoili, että ”*valtioelämässä kunnioitetaan pelin sääntöjä*”. Parlamentarismia hän puolusteli myös oman puolueen intressien ajamisella, koska Ryti oli kylmä maataloutta kohtaan. Samalla tavalla kuin maalaisliitossa ja puolueissa ylipäätään Kekkonen vetosi ”*puolueen yhtenäisyyden*” eli yksimielisyyden tarpeeseen.⁶⁸⁶

⁶⁸² ”Maljapuheiden Pohjola”, SK 44/1942, Kekkonen 1998, s. 182.

⁶⁸³ ”Muistio 15.1.1943”; ”Puhe Ruotsissa 17.3.1943”; ”Kirje J.W. Rangellille 2.4.1943”, Kekkonen 1998, s. 216–228

⁶⁸⁴ Hillilän muistiinpanot keskustelustaan Rytilä kanssa 16.10.1942, Rytilä 2006, s. 214–215.

⁶⁸⁵ Rytilä jatkosodan aikaisissa päivämäättömässä muistiinpanomerkinnössään. Turtola 2005, s. 264 mukaan.

⁶⁸⁶ ”Tappion jälkeistä tilanteenarviointia vuoden 1943 presidentinvaalien jälkeen”, 18.2.1943, UKA 27/1. Maalaisliiton Rytilä-vastaisuudesta; ks. Hokkanen 1996, s. 82–87.

Rauhanoppositio – myös Kekkonen – ajoi vuoden 1943 presidentinvaaleissa presidentiksi Mannerheimia⁶⁸⁷. Kekkonen tuki marsalkan valintaa erityisesti ulkopoliittisten syiden vuoksi. Lisäksi Kekkonen moitti Rytin hänen ”antiparlamentarisminsa” vuoksi. Kekkonen mukaan parlamentarismia toteutettiin Suomessa vain muodollisesti, koska hallitus ei voinut luottaa niiden ryhmien tukeen, jonka varaan se oli rakennettu. Kekkonen päätteli, että ”konjektuurit”, jotka sota on luonut, on käytetty loppuun saakka hyväksi. Niinpä Kekkonen päätyi väitteeseen, jonka mukaan Suomella ei ollut hallitusta, vaan 16 ministeriä, joista jokainen on ”pelannut omaan pussiinsa”.⁶⁸⁸

Hän nimitti Rytin hallintatapaa ”presidenttihanlittussysteemiksi”, jonka näki ainoastaan vakavan uhkan vallitessa olevan hyväksyttävissä. Hän ei katsonut uhkatekijän sodan pitkittyessä olevan voimassa, joten hän vaati parlamentaarilla pohjalla toimivaa hallitusta. Tilanne oli Kekkosesta epäterve, koska maalaisliiton sitoutumattomuus hallituksen päätöksiin aiheutti puolueen etujen vastaista hallituspolitiikkaa ja suhteiden viilenemistä SDP:n kanssa. Niinpä hän vaati ”terveen demokraattisen kehityksen” vuoksi punamultayhteistyötä. Kekkonen syytti eduskunnassa SDP:tä ”hetken näköaloista” maalaisliittoa vastaan ja katsoi ”terveen valtiollisen perustan” sodan jälkeen vaativan työväestön ja talonpojan yhteistyötä.⁶⁸⁹

Kekkonen liittyi syksyllä 1943 kiinteämmin rauhanoppositioon. Myös Peitsen suomalaista demokratiaa korostavat painotukset lisääntyivät, etenkin sen myötä, kun Saksa jäi sodassa tappiolle. Syyskuussa 1943 Peitsi kirjoitti:

”Saksan yhteistoiminta Suomen kanssa on omalla tavallaan myös erikoislaatuinen ilmaus ideologisten seikkojen toissijaisesta arvosta, sillä samaan aikaan kuin Saksa taistelee lännen demokratioita vastaan, se on aseveljeydessä Suomen demokraattisen valtion kanssa.”⁶⁹⁰

Kekkonen oli menettänyt uskonsa paitsi Saksaan myös suomalaiseseen valtiojohtoon rauhan toteuttajana. Niinpä Peitsen teksti kannattaa suhteuttaa aikaansa ja kääntää ”nurin niskoin”. Kuvaus Saksan erikoislaatuisuudesta onkin itse asiassa kuvaus Suomen ongelmallisesta aseveljeydestä Saksan kanssa, missä Suomi on joutunut väärälle puolelle. Lisäksi Peitsi väittää nimenomaan Saksan olevan yhteistoiminnassa Suomen kanssa eikä suinkaan Suomen Saksan kanssa.

⁶⁸⁷ Mannerheim olisi voinut lyödä eduskunnan äänestyksessä Rytin, mutta koska enemmistö ei ollut varma, hän luopui ehdokkuudestaan. Hokkanen 1996, s. 82–85.

⁶⁸⁸ ”Tappion jälkeistä tilanteenarviointia vuoden 1943 presidentinvaalien jälkeen”, 18.2.1943, UKA 27/1. Kekkonen nimitti maalaisliiton vaalikäyttäytymistä – Hannulaa lainaten – ”revolveripolitiikaksi”, koska valitsijamiesten alustava päätös oli annettu julkisuuteen aiheuttaen huonon kuvan puolueen tavasta toteuttaa politiikkaa.

⁶⁸⁹ ”Tappion jälkeistä tilanteenarviointia vuoden 1943 presidentinvaalien jälkeen”, UKA 27/1. ”Ylimääräinen varallisuusvero”, 23.7.1943 eduskunnassa, Kekkonen 1967a, s. 116. Tulevaa kehitystä silmälläpitäen on mielenkiintoista havaita, että Rytin vahva asema ja vallan kasvu vaikutti eduskunnan ja hallituksen valtaan vähentävästi sekä koitui myös jatkossa presidentti-instituution hyväksi. Ks. Jansson 1993, s. 112.

⁶⁹⁰ ”Suomalainen rauha”, SK 1943:37, UKEA. Vrt. erillissotateesistä Rytin 2006, s. 115.

Aloittaessaan uuden politiikkansa esiintuomisen joutui Kekkonen paradoksaalisesti vetoamaan jälleen ”kansalliseen yksimielisyyteen” ja ”kokonaisuutujen ensisijaisuuteen”. Esimerkiksi teoksessaan *Kansa taistelee elämästään* Peitsi painotti yksimielisyyden tarvetta ja varoitti tarkastelemasta ulkopoliittikkaa sisäpoliittisten ”etulaskelmien valossa”.⁶⁹¹

Keväällä 1944 Peitsi ja Kekkonen vaativat siirtymistä ”uuteen yksituumaisuuteen”, jossa oli eronteko vanhaan kansallisen yksimielisyyden vaatimukseen. Peitsi kuvaili tervettä demokratiaa ja valtioelämää ”tinkimisenä” ja ”kompromissaamisena” ja ”vastakkaisten yhteiskuntaintressien oikeutettuna ajamisena”. Samalla hän kuitenkin – politisoiden – painotti jälleen poliittisen taidon ensimmäisenä edellytyksenä ”tosiasioiden hyväksymistä”.⁶⁹²

Suhteessaan edustukselliseen valtaan Kekkonen oli sota-aikana ja heti sen jälkeen selkeä. Hän pyrki kohti sitä⁶⁹³. Tätä taustaa vasten voidaan osaltaan heijastella myös hänen käsitemuutoksiaan. Esimerkiksi oikeusministerinä pitämisensä puheissa hän näki poliittisen kehityksen ”demokraattisena ja parlamentaarisenä”. Sen sijaan hänen jäädessään pois Pekkalan hallituksesta hänen puheensa saivat kriittisempiä sävyjä. Myös Fagerholmin hallituksen aikana hän esitti huolestumisensa parlamentarismin tilasta.⁶⁹⁴ Osin kyse oli ”poliittisesta tilanteesta”, mutta pääosin käsitemuutoksessa oli kysymys Kekkonen omaan ja puolueen poliittiseen menestykseen tähtäävästä retorisestä rytmikasta.

Samalla tavalla Kekkonen muutti 1940-luvulla kieltään kommunisteja kohtaan. Vaikka Kekkonen halusikin lisätä ”kansallista solidaarisuutta” kommunistien kanssa tehtävän hallitusyhteistyön kautta, joutui hän ottamaan 1940-luvun lopulla huomioon ideologisen paineen, joka SKDL:n taholta tuli maalaisliittoa kohtaan kunnallis- ja eduskuntavaaleissa. Puolueet taistelivat myös samoista äänestäjistä. Niinpä hän aloitti kommunismin vastaisen kirjoittelun nimimerkillään Veljenpoika vuoden 1947 lopussa kiihdyttäen retoriikkaansa vuoden 1948 eduskuntavaaleja kohti.⁶⁹⁵

⁶⁹¹ Peitsi 1943, s. 16–22. Kekkonen tulevaa orgaanisen solidaarisuuden oppia silmällä pitäen, on mielenkiintoista havaita, että hän samaisti suomalaisen yhteiskuntaelämän demokratiaan ja katsoi sen sisältävän: ”terveen itsesäilytysvoiman, joka on kyennyt assimileeraamaan yhteiskunnassa esiintyvät ainekset kokonaisuuden hyöäksi, kyennyt alistamaan vastakohtaisuudetkin kokonaisuuden hyöäksi.” Ks. myös Kekkonen 1967a, s. 132–133.

⁶⁹² Ks. Kekkonen 1998, s. 328–339.

⁶⁹³ Esimerkiksi Kekkonen suunnitelmiin sopi vuonna 1946, että Mannerheim jättäisi eronpyynnön ja Paasikivi valittaisiin jäljellä olevaksi kaudeksi eduskunnan toimesta presidentiksi, koska se avaisi pääministerin paikan. Sitä Kekkonen ei kuitenkaan saavuttanut, ja hän alkoi keskittyä vuoden 1950 presidentinvaaleihin. Silloin hän ei enää kannattanut Paasikiven kauden jatkamista poikkeuslailla. Ks. Suomi 1988, s. 236–237. Kekkonen oli perustuslakivaliokunnan puheenjohtajana ollut toteuttamassa vuoden 1940 lopussa poikkeuslakia presidentin valitsemiseksi eduskunnassa. Kekkonen oli tuolloin Rytin kannalla, osaksi myös siksi, että toivoi hallitusoven aukeavan. 1946 Hillilä juttasi Kekkonen pääministeriksi. Ks. Hokkanen 1996, s. 54–60, 225.

⁶⁹⁴ Puhuessaan 14.12.1946 maalaisliiton puoluevaltuuskunnassa Kekkonen kritisoi hallitusta ”epäparlamentaarisenä” ja oli huolestunut ”ulkoparlamentaarisesta toiminnasta”. Kekkonen 1967a, s. 187, 191; Puhe Porissa 23.1.1949; Lohi 2003, s. 126 mukaan.

⁶⁹⁵ Ks. kirjoittelun taustoista Suomi 1988, s. 300.

Tässä sitä ollaan

Tässä sitä ollaan -teos ilmestyi Pekka Peitsi -nimimerkin lopetuksena lokakuussa 1944⁶⁹⁶. Vaikka teos oli nopeasti kirjoitettu, oli se samalla kaksivuotisen ajatteluprosessin eräänlainen loppupäätelmä Suomen kannalta järkevistä sotien jälkeisestä politiikasta. Pamfletti sai innostuneen vastaanoton. Sen ensipainos 6000 kappaletta myytiin heti loppuun ja samoin kävi myös toiselle painokselle ennen joulua. Näyttääkin siltä, että kansa ei enää luottanut viralliseen tiedonvälitykseen, sillä sodan päättymisen ja katkeran rauhan jälkeen ymmärrettiin paremmin myös sodanaikaisen sensuurin ja sotapropagandan tarkoituksiperiä⁶⁹⁷.

Pekka Peitsen virallista valtiollista tiedotusta astetta pessimistisempiin tilanteenmäärittelyihin oli opittu luottamaan jo sodan aikana. Toisaalta sodan jälkeen janottiin myös jonkinlaisia visioita siitä, minkälaista tulevan politiikan suunnan tulisi olla Suomessa.

Juuri tiedon- ja visioidennälkää Kekkonen teos palveli psyykkisesti ankeissa oloissa syystalvella 1944, jolloin lukuisten kansalaisten, mutta myös koko kansan tulevaisuus näytti kovin epämääräiseltä. Suomessa vallitsi epä tietoisuus siitä, kuinka kestävä rauhanratkaisu lopulta on. Peitsen "alastomaan totuuteen vetoavia" kirjoituksia oli vielä keväällä 1944 vastustettu samasta syystä kuin Kekkonen niitä kirjoitti eli "maan edun nimissä".

Edistyspuolueen *Vapaan Kansan* nimimerkki "Totinen" arvioi pamfletin itsestään selvänä jälkiviisautena. Siihen Peitsellä hänen mielestään tosin oli varaa, koska hän oli esittänyt mielipiteensä jo varhaisessa vaiheessa. Samaa mieltä Peitsen kaukonäköisyydestä oli myös *Helsingin Sanomien* "Eero" eli Lassi Hiekala. He näkivät Peitsen teoksen tarpeellisena ulkopoliittisen kertauksen näkökulmasta. Totisen mielestä "ei eräissä romantiikkaan taipuvaisissa piireissä ole ollut lievääkään aavistusta ulkopoliittisen ajattelun aakkosista" ja Eeron mukaan "siinä hahmotellaan suuntaviivoja myöskin ulospääsemiseksi siitä, missä nyt ollaan.

Vaikka Totinen ei maininnut salanimen käyttäjää, mainitsi hän kuitenkin, ettei Suomi saa liehakoida Neuvostoliittoa samalla tavalla kuin "syyskuun lopussa pidetyssä radiopuheessa". Totisen mukaan liehakointi veisi suomalaisten oman arvon tunteen eivätkä neuvostoliittolaisetkaan sellaista arvostaisi.⁶⁹⁸

Suomen Sosialidemokraatti arvosteli teoksen myös varsin suopeasti. Arviossa keskityttiin ulkopoliittiseen realismiin, jonka puute ennen sotia aiheutti kirjoittajan mielestä osittain tilanteen kehityksen. Kirjoittaja oli valtiojohtoon suhteen vielä astetta kriittisemmällä linjalla kuin Peitsi.⁶⁹⁹

⁶⁹⁶ Peitsi 1961, s. 5. Suurin osa lukijoista tiesi jo Peitsen taustan. Vrt. Jakobson 2001, s. 392; Lohi 2003, s. 87.

⁶⁹⁷ Sotilaiden lähettämistä kirjeistä Peitselle saa kuvan, että he lukivat sota-aikana Peitsen arvioita innolla, koska tämä raotti sensuurin peittoa. UKA 3/4. Myös Raoul Palmgrenin jatkosodan aikaisista päiväkirjamerkinnoistä voidaan havaita syvä mielenkiinto, jolla Peitseä luettiin myös vankilassa. Ks. Palmgren 1997, s. 163.

⁶⁹⁸ *Vapaa Kansa* 15.11.1944 no 12-13; *HS* 11.11.1944, UKA 3/4. Vrt. Lohi 2003, s. 32, 87.

⁶⁹⁹ Lehden mukaan "ulkopolitiikankin johtoon määrätään usein miehiä, joilla ei ole englantilaisen T. E. Lawrencen vaatimaa "tuntoa sormenpäissä", vaan joutuivat paikoilleen sisäpoliittisten ansioiden perusteella". *SS* 19.11.1944; myös UKA 3/4.

Luottamuksellisten suhteiden aikaansaamisen lisäksi Kekkonen kehittäli ”uudet konstinsa” kaaosmaisen tilan selvittämiseksi, mistä aikaa myöten osaltaan kehittyi Suomen ulkopoliittikan virallinen linja. Valmis sodanjälkeinen selviytymispaketti avitti tehokkaasti myös hänen poliittisen uransa kehittymistä. Jatkosodan päättyessä tilaisuuksia oli avoinna politiikan kentällä. Siten mahdollisuuksia oli paljon aktiiviselle politikojalle, joka politisoimalla vallitsevan tilanteen pystyi nopeasti luomaan oman poliittisen ohjelman (policyn). Toisaalta myös ajankohdan vaatimukset olivat poliitikoille poikkeuksen kovat.⁷⁰⁰

Kekkonen Suomen lähistoriaa läpikäyvä pamfletti oli lähtökohtaisesti suunnattu tavalliselle kansalle, koska Kekkonen pyrki näin heti sodan jälkeen maltillisella historiallaan, jossa ”sotasyllisiä” ei eritelty, pitämään yllä kansan kollektiivista moraalialia ja suostuttelemaan suomalaisia omalle ulkopoliittiselle linjalleen. Kekkonen teoksen retorinen keino onkin lähinnä neuvotteleva retoriikka, jonka kautta hän suostutteli kansalaisia ajatuksiensa taakse⁷⁰¹.

Machiavelli jaotteli ihmiset älynlahjojensa puolesta ironisesti kolmeen ryhmään: niihin, jotka ymmärtävät kaiken omilla aivoillaan, niihin, jotka ymmärtävät asian selityksestä ja niihin, jotka eivät ymmärrä selityksestäkään⁷⁰². Jukka Kanervan mukaan juuri keskimäinen ryhmä on keskeinen poliittiselle retoriikalle, koska se muodostaa politiikan perusyleisön.⁷⁰³

Tarkasteltaessa Kekkonen poliittista toimijuutta vuodesta 1944 lähtien, voidaan havaita, että hänen poliittinen menestyksensä ja myös vastustuksensa perustuivat pitkälti hänen näkyvään asemaansa, joka ruokki edelleen vastustusta ja piti Kekkonen nimeä pinnalla. Ajan myötä Kekkonen poliittisessa menestyksessä yhdistyivät politiikan tuloksellisuus ja sen sivuuttamattomuus, olipa hänen politiikastaan mitä mieltä tahansa⁷⁰⁴.

Sosiaalista vuorovaikusta ja vaikuttamaan pyrkivää viestintää tulkittaessa on myös muistettava Kekkonen ja hänen kirjallisena apunaan toimineiden Vilkkunan ja Hillilän tiedustelutausta. Känä (Kekkonen), Kalle (Hillilä) ja Kuttura (Vilkkuna) hallitsivat ilmeisen hyvin halutun informaation syöttämisen – kotimaan yleisön ohella – myös ulkomaisille organisaatioille.⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ Kekkonen pääsi lausumaan 26.9.1944 radiopuheessaan – jonka taustapuuhajana toimi Vilkkuna – suorat ja opettavaiset sanat uudesta välttämättömästä ulkopoliitikasta. Puheen kautta hän pääsi profiloitumaan nopeasti uuden ajattelutavan kärkeen. Herlin 1993, s. 216, 225. Polvinen 1999, s. 26.

⁷⁰¹ Vrt. Perelman 1982, s. 19; Aristoteles 1997, I. 4.

⁷⁰² Machiavelli 1984 XXII, s. 85.

⁷⁰³ Monien perusintressinä on itsensäilytys, joten monet eivät ole erityisen kiinnostuneita menetelmistä, joilla hallitusvalta vakiinnuttaa itsensä, kun toiminta osoittaa menestyksellisyytensä. Julkinen mielipide syntyy monien tavasta arvioida politiikkaa sen ilmiäsun ja tulosten perusteella. Kanerva 1990; Kanerva 1994, s. 80–83. Vaikka Kanerva käsittelee lähinnä Machiavellin aikaista maailmaa, niin politiikan yleisön suhteen ”analogia” sotien jälkeiseen Suomeen ei välttämättä ole kovin anakronistinen, jos ajatellaan Paasikiven ja Kekkonen politiikan ilmiäsunä ja tuloksellisuutta.

⁷⁰⁴ Myös neuvostoliittolaiset kiinnostuivat Kekkosesta syksyllä 1944. Lähetystöneuvos Jelisev otti Kekkonen muistion mukaan häneen yhteyttä 28.10.1944 ja ilmoitti tietävänsä Kekkonen ansiot rauhan aikaansaamisessa ja IKL:n vastaan. UKA 21/11.

⁷⁰⁵ Rentola 1997, s. 42. Ks. myös Uino 1985; Suomi 1988; Herlin 1993; Apunen 2005.

Mahdollinen ja mahdoton ulkopoliitikka

Suomen geopoliittisen aseman määrittelyä määritti maailmansotien välisenä aikana Neuvostoliiton muodostama sotilaallinen uhka. Suomen turvallisuuden ensisijainen ongelma oli idässä, mikä ei Suomen historiallisessa asemassa ollut uusi tekijä. Uusi tilanne oli sen sijaan, että itsenäisenä Suomi joutui ensimmäistä kertaa itse määrittämään oman puolustustarpeensa.⁷⁰⁶

Suomen idänpolitiikka oli aluksi melko aggressiivista, mutta pitkin 1920-lukua hyökkäys- ja ekspansiivishaluinen idänpolitiikka laantui⁷⁰⁷. Kuitenkaan missään vaiheessa maailmansotien välisenä aikana Suomen ulkopoliitikka Venäjä-Neuvostoliittoa kohtaan ei ollut erityisen ystävällismielistä eikä aktiivista. Suomessa oli vain muutamia porvarillisia tahoja, jotka kannattivat lämpimien suhteiden luomista Neuvostoliittoon⁷⁰⁸.

Tässä sitä ollaan -teoksessaan Kekkonen kävi ”Suomen ulkopoliitikka” -luvussa vielä läpi Suomen maailmansotien välisen ajan sekä sotien aikaisen ulkopoliitiikan. Voisi olettaa, että Kekkonen näkemys olisi Suomen mennyttä ulkopoliitikkaa kyseenalaistavaa ja kritisoivaa, mutta päinvastoin Kekkonen pääasiassa pyrki myös ymmärtämään Suomen ulkopoliitiikan aiempia ratkaisuja ja esitti jotkut ratkaisut eri tilanteissa ainoiksi mahdollisiksi eli hyväksyi ne realistisina.⁷⁰⁹

Siten vielä tässä yhteydessä Kekkonen menneiden poliittisten päätösten historiatickinta ei ole moralisoivaa ja jälkiviisasta kuten myöhemmin, vaan paremminkin ymmärtävää. Hän ei ottanut kantaa, olisiko jatkosodan alla voitu menetellä toisin, olisiko jokin toinen politiikka tuottanut paremman tuloksen.⁷¹⁰

Jossitteluun taipuvainen Paasikivi kertoo muistelmissaan *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–41* ajatelleensa kesällä 1944 – Saksan ja Suomen Neuvostoliitto-hyökkäyksen yhteydessä – olisiko Suomen pitäminen pois Saksan rinnalta ollut mahdollista ja olisiko se tuottanut paremman tuloksen:

”Sitä käsitystä, jonka edellä olen omasta puolestani esittänyt [Suomen politiikka ja suhteet Neuvostoliittoon] ... olisi vastannut pyrkimys pitää Suomi sodan ulkopuolella ja yrittää ilman sotaa saada Moskovan rauha pahimmilta kohdiltaan korjatuksi. Saksan hyökkäys, johon Hitler ryhtyi siitä riippumatta, miten me menetelemme, olisi saattanut olla meille eduksi, mutta vain siinä tapauksessa, että emme omasta puolestamme sekaantuisi sotaan. Voi kysyä, tokko silloisissa oloissa tällainen politiikka olisi ollut mahdollista? Suurimpana vaikeutena olisi ollut Suomen yleinen mielipide, joka oli Neuvostoliittoon kohdistuvan syvän epäluuloisuuden läpituunkema. Aivan olemattomia eivät kuitenkaan sellaisen politiikan mahdollisuudet olisi olleet.”⁷¹¹

⁷⁰⁶ Ks. T. Soikkanen 1984; Paasivirta 1986, s. 196.

⁷⁰⁷ Ks. Ahti 1987.

⁷⁰⁸ Yksi heistä oli sotien jälkeen Kekkonen idänsuhteiden ”kontaktiapuna” toiminut Kustaa Vilkuna, joka Ilkka Herlinin mukaan ei tullut Paasikiven–Kekkonen linjalle, vaan oli siellä – sotia edeltävän ajan jatkona – jo valmiina. Herlin 2005, s. 20–21.

⁷⁰⁹ Peitsi 1961, s. 52–53.

⁷¹⁰ Ibid., s. 42–58.

⁷¹¹ Paasikivi 1986b, s. 219–220; ks. myös Ruutu 1944, jossa hän kysyy, olisiko sodat voitu välttää. Ruudun uudesta suunnasta; ks. Soikkanen 1991, s. 446.

Päiväkirjojensa mukaan Paasikivi näki laajemman politiikan varan ennen jatkosotaa mahdollisena⁷¹². Toisenlaisella ohjelmalla olisi siis voitu saada aikaiseksi erilainen eli Suomen kannalta parempi lopputulos. Luonnollisesti Paasikiven näkemyksessä on mukana jälkiviisautta ja hänelle edullista historiaticintaa. Sen sijaan Kekkonen ei sodan päätyttyä jossittelut, mikä oli hänelle tyypillistä⁷¹³. Hän lähti liikkeelle niistä toimintaedellytyksistä, joita tuolloin määritteli olevan. Lisäksi ei olisi ollut uskottavaa, jos sotapoliitikko-Kekkonen olisi tuolloin vaatinut poliitikkoja talvi- ja jatkosodan virheistä suuriäänisesti tilille.

Sotien välisen ajan tarkastelussaan Kekkonen katsoi, että Suomen Tarton rauhan jälkeinen pyrkimys etsiä sellainen ulkopoliittisten suhteiden järjestelmä, joka takaisi sille turvallisuuden ja vasta saavutetun itsenäisyyden, oli luonteva ja oikea vaihtoehto. Jokainen maa pyrkii Kekkonen mielestä suojelemaan itsenäisyyttään parhaansa mukaan⁷¹⁴.

Kekkonen määritteli Suomen aseman 1920-luvulla bolshevistisen Neuvostoliiton läheisyydessä olleen sellainen, että Suomen ja sen valtioelinten oli kaikesta idealismista huolimatta toimittava myös huonoimman mahdollisuuden huomioonottavina realisteina. Tämä realismi oli Kekkonen mukaan 1920-luvulla sellaista, että oli olemassa kaksi eri ulkopoliittista vaihtoehtoa, joista toinen oli Venäjän vastainen politiikka ja toinen puolueettomuus sitä kohtaan.⁷¹⁵

Realismi ilmentyi Kekkosesta Venäjän vastaisena politiikkana, koska aatteelliset ja käytännölliset vastakohtat olivat niin suuria. Kekkonen huomioi, että vasta 1920-luvun lopulla alkoi tapahtua yleismaailmallista ulkopoliittista suunnanmuutosta, sillä tuolloin alettiin yleisemmin ymmärtää, että *”neuvostojärjestelmä ei ollutkaan mikään nopeasti ohimenevä tila Venäjällä”*.

Siten hän katsoi vuoden 1932 Suomen ja Neuvostoliiton välisestä hyökkäämättömyyssopimuksen jälkeisen kehityskulun synnyttäneen myös Suomen puolueettomuuspolitiikan. Hän katsoi skandinaavisen suuntauksen vuodesta 1935 merkinneen yhä aktiivisempaa yleisskandinaavista puolueettomuuspolitiikkaa. Hän näki sen merkityksen olleen viesti Neuvostoliitolle, että Suomi sitoutui olemaan *”Venäjän vastaisten liittoutumien ulkopuolella”*.⁷¹⁶

Kekkonen päämääränä oli osoittaa, että jo 1930-luvun viimeisinä vuosina puolueettomuuskantaa vahvistettiin Neuvostoliittoa kohtaan. Kekkonen nosti erityisesti Kallion presidenttikauden esiin, jolloin pyrittiin aktiivisesti luomaan luottamuksellisia suhteita ja osoittamaan suunnan vilpittömyys.⁷¹⁷ Myöhemmin hän puhuikin jo sotien välistä aikaa tarkastellessaan *”väärästä politiikasta”*, *”poliittisesta ymmärtämättömyydestä”* ja *”sotapolitiikasta”*.

⁷¹² Vrt. Paasikiven ajattelusta jatkosodan alla ja alussa Polvinen 1995, s. 294–298.

⁷¹³ ”Jossittelusta”; ks. Hyrkkänen 2002, s. 223.

⁷¹⁴ Paasikiven ”valtiojärki-ajattelusta”; ks. Immonen 2003; Tuikka 2006.

⁷¹⁵ Peitsi 1961, s. 42–43

⁷¹⁶ Ibid., s. 45–46.

⁷¹⁷ Kallion roolin korostaminen uuden ulkopoliitiikan avauksen yhteydessä ei ole perustelematonta, koska Kallion neljännen hallituksen aikana tehtiin ulkoministeri Holstin johdolla avauksia itään. Kallio ja Holsti olivat kumpikin myös skandinaavisen puolueettomuuden kannattajia ja heillä oli selviä antipatioita Saksaa kohtaan. Ks. Hokkanen 1986b; vrt. Immonen 1992, s. 418, 461–463.

Peitsen ajopuuteoria

Kekkonen ei voinut liiaksi kritisoida ennen sotia tehtyjä ratkaisuja ja sodan ajan johtoa, vaan hän yritti näyttää suomalaisille uudenlaista mahdollisuutta elää sodan voittaneen Neuvostoliiton naapurina, ilman että se tapahtuisi täydellisen itseruoskinnan kautta⁷¹⁸. Tässä suhteessa Kekkonen politiikkäkäsityksessä tapahtui sodan pakon saattamana suuri muutos. Koska Suomessa ei vielä vuosina 1938–1939 suhtauduttu kaikella vakavuudella Neuvostoliiton neuvottelupyrkimyksiin, uudessa tilanteessa Kekkosesta oli ensisijaisen tärkeää ottaa Neuvostoliiton intressit mahdollisimman pitkälle huomioon.

Toisaalta Kekkonen Suomen henkisen selkärangan koossapitämiseksi korosti suomalaisen valtiojohdon harrastaman puolueettomuuspolitiikan siveellisiä motiiveja, mutta toisaalta hän myös opetti Neuvostoliiton (turvallisuus)poliittisia motiiveja Suomen suhteen kansainvälispoliittisessa järjestelmässä. Kekkosella oli pamfletissaan useita eri yleisöjä, joille hänen täytyi kohdistaa sanomansa. *Tässä sitä ollaan* sisältää myös eri aikoina kirjoitettuja tekstejä, joiden alkuperäiset motiivit olivat hieman erilaisia.⁷¹⁹

Neuvostoliiton intressien ymmärtämisen ja kansallisen opetustehtävän lisäksi Kekkonen vastasi ”ulkomaisiin puheisiin” eli käytännössä lännen kritiikkiin Suomen kansalaispiirien kansallissosialismille myönteisestä mielialasta kieltäen sen jyrkästi: *”Suomen kansan valtavan enemmistön vankkaa demokraattista vakaumusta ei voida saattaa kyseenalaiseksi”*. Hän toi esiin myös Moskovan rauhan raskauden ja kansan toiveet saada takaisin menettämänsä alueet, mutta korosti, että *”virallisella taholla ei tällaisiin toiveisiin tiettävästi laskettu”*.⁷²⁰

Kieli keskellä suuta Kekkonen joutui kirjoittamaan myös sotatapahtumista ja etenkin sekä talvi- että jatkosodan syistä. Ero sotapropagandisti Peitsen kirjoituksiin on huomattava. Sanavalinnoista voi huomata, kuinka Kekkonen joutuu tasapainoilemaan kotikentän ja Neuvostoliiton välimaastossa tehdessään selkoa sotiin johtaneista syistä. Kekkonen tasapainoilee sotien syiden esilletuomisessa neutraaliutta tavoittelevin sanakääntein:

⁷¹⁸ Kekkonen ei myöskään tuonut esille ennen talvisotaa tapahtunutta niin sanotun Jartsev-neuvottelujen problematiikkaa, koska aihe oli edelleen arka, ja toisaalta hänen tarkoituksenaan oli ylläpitää suomalaisten henkistä selkärankaa. Kekkonen oli ilmeisen informoitu Jartsev-neuvotteluista hyvän ystävänsä Aaro Pakaslahden välityksellä. Vrt. Hokkanen 1986b, s. 248. Laajemminkin kuin Jartsev-neuvottelujen yhteydessä myöhempi suomalainen historiakirjoitus katsoi etenkin 1970-luvulla, että Neuvostoliitto suhtautui kriittisesti Suomen pohjoismaiseen suuntaukseen ja puolueettomuusvakuutteluihin, eikä uskonut niihin. Suomessa ”ymmärrettiin” 1970-luvulla myös laajasti Neuvostoliiton 1930-luvun lopun motiiveja. Talvisodan syynä tuotiin epäsuorasti esiin ulkoministeri Eljas Erkon taipumattomuus neuvotteluissa. Ks. Korhonen 1971; Huttunen 1974. Oikeastaan vasta ’glasnostin’ aikana alettiin talvisotaa tulkita uudelleen kansainvälisistä yhteyksistä ja Neuvostoliiton voimapolitiikasta käsin. Ks. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisu *Tuntematon talvisota* 1989.

⁷¹⁹ Kaksijakoisuus tulee hyvin esille Kekkonen kirjoittaessa, että tuleva historiankirjoitus osoittaa Suomen olleen valmiina merkittäviin ulko- ja sisäpoliittisiin toimenpiteisiin Neuvostoliiton luottamuksen saavuttamiseksi. Ks. myös Paasivirta 1988, s. 239–241.

⁷²⁰ Peitsi 1961, s. 51–52, 54; Paasikiven painotus USA:n edustajalle Polvinen 1999, s. 75.

”Suomen puolueettomuuspolitiikka tapasi loppunsa 30. marraskuuta 1939, jolloin Neuvostoliitto aloitti sotatoimet Suomea vastaan. Sota päätyi Moskovan rauhaan maaliskuussa 1940. Kun maailmansota laajeni kesällä 1941 Saksan hyökättyä Venäjälle, joutui Suomi uudelleen sotaan itäisen naapurimaan kanssa. Tämä sota on nyt kolme vuotta kesettyään päättynyt Suomen poliittiseen antautumiseen.”⁷²¹

Kekkonen sanamuodoista on piilotetusti luettavissa asioita, joita Kekkonen haluaa tässä yhteydessä ensisijassa suomalaisille välittää, mutta toissijaisesti hän ajatteli myös Neuvostoliiton hyväksyntää, mikä käy ilmi myöhemmästä tekstistä. Ensinnäkin hän halusi tuoda suomalaisille tietäväksi, että Suomen puolueettomuuspolitiikka oli todellista ja se olisi jatkunut, mikäli harmillista ”häiriötekijää” (sotia) ei olisi ilmaantunut ja Suomi ei olisi ”joutunut” sotaan.

Talvisota ei Kekkosesta päättynytkään tappioon ja alueluovutuksiin vaan se vain yksinkertaisesti päättyi. Jatkosodan taustan Kekkonen linkittää kansainvälispoliittiseen tilanteeseen: sota oli väistämätön, koska Suomi ei pyrkinyt vaan joutui sotaan – häveliäästi ilmaistuna – itäisen naapurin kanssa⁷²².

Näin ollen Kekkonen oli eräänlainen kansallinen ajopuuteoreetikko jo ennen historioitsijoita, jotka kehittivät aktiivisemmin ajopuuteoriaa vastauksena läntiseen kritiikkiin Suomen sodan aikaisesta Saksa-suhteesta. Hänen strategiansa olikin vielä tuossa vaiheessa samantyyppinen, jota historiankirjoituksemme käytti 1940-luvun puolivälistä aina 1970-luvulle saakka⁷²³. Historiankirjoitus asetti laajasti tavoitteekseen selittää parhain päin sotia edeltäneitä ja sodan aikaisia poliittisia ratkaisuja. Näistä tarkoituksenmukaisista teorioista kuuluisin on varmasti Arvi Korhosen profiloitunut ajopuuteoria.⁷²⁴

Lisäksi Kekkonen tuttavapiiriin kuulunut Korhonen edusti heti sodan jälkeen kantaa, jonka mukaan historiatietoisuus oli nopeasti modifioitava, koska kansan muistia oli tietoisesti vaalittava sekä valettava suomalaisiin sisäistä lujuutta. Tämä ’kansallisen itsesäilytyksen historiakirjoituksellinen strategia’ tuli tapahtua siten, että tutkijoiden tuli muuttuneessa tilanteessa iskostaa lukijoiden tajuntaan uudet poliittiset ja geopoliittiset realiteetit.

Sen vuoksi oli ”näkemyksellisyys” karsittava pois suomalaisesta historiakirjoituksesta, jotta saataisiin työnnettyä marginaaliin ne historiakirjoittajat, jotka yhä kirjoittivat vanhoista suomalais-kansallisista lähtökohdista historiaa, kuten esimerkiksi Jalmari Jaakola. Tätä kautta tuli päästä sellaiseen tilanteeseen, jossa pystyttäisiin välttämään yksipuolinen voittajan historia, joka palvelisi Neuvostoliiton ja suomalaisen äärivasemmiston tarkoituksia.⁷²⁵

⁷²¹ Peitsi 1961, s. 49. (Alleiviivaukset allekirjoittaneen)

⁷²² Ibid. Sotien jälkeen yleistyivät yleisemminkin häveliäämmät ilmaisut Neuvostoliitosta, kuten ”itänaapuri” tai ”suuri itäinen naapuri”. Ks. esimerkiksi Paasikivi 1956b.

⁷²³ Tarkoituksenmukaisen historiankirjoituksen tavoitteena oli kohentaa myös suomalaisten maanpuolustusmoraalia, jonka pelättiin heikentyvän hävityn sodan ja tiiviin Neuvostoliitto-yhteyden vuoksi. Nevakivi 1993, s. 30.

⁷²⁴ Ks. erityisesti Korhonen 1961; vrt. Tervonen 1994. Esimerkiksi H.P. Crosby osoitti vuonna 1967 suomennetussa teoksessaan *Suomen valinta 1941*, että ajopuuteoria oli virheellinen. Arvi Korhosen ajopuukamppailusta läntisellä historia-rintamalla mm. Anthony Uptonin ja Krosbyn tutkimuksia vastaan; ks. Kettunen 1990, s. 179.

⁷²⁵ Ahtiainen 1994, s. 24; Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 26–27.

Vuonna 1949 ilmestynyt *Suomen historian käsikirja* palvelikin edellä mainittuja tarkoituspäriä. Teoksessa ”pelastettiin” Suomen menneisyys yksin kansiin, siltä varalta, että Neuvostoliitto miehittäisi maan. Käsikirjassa korostettiin – kuten myös Kekkonen oli tehnyt 1930-luvulla – suomalaisen hallinnon ja kansanvallan ikivanhaa alkuperää ja teoksessa käsiteltiin kulttuuria politiikalle alisteisena. Toisaalta Arvi Korhonen kohensi omaa hovikelpoisuuttaan ymmärtämällä artikkelissaan Suomen uutta asemaa ja Neuvostoliiton ennen maailmansotaa esittämiä ”puolustuksellisia aluevaatimuksia”.⁷²⁶

Nopean modifioinnin tarkoituksena oli antaa tiettyjä ”realismin vaateelle” perustuvia myönnytyksiä historiankirjoituksessa, jotta voitaisiin kontrolloida jollakin tavoin suomalaisille välitettävää sanomaa. Samalla suomalainen historiakirjoitus Ahtiainen ja Tervosen mukaan myös kansainvälistyi ja teoretisoitui, kun se enää voinut pitäytyä vanhakantaisessa kansallismielisyydessään ja pyrki tiiviimpään yhteydenpitoon lähitieteenalojen kanssa. Suomalaisen historiankirjoituksen seuraava laajempi diskurssinmuutos tapahtui 1960-luvun loppupuolella, jolloin siirryttiin laajemmin Paasikiven–Kekkonen linjan poliittisia tarkoituspäriä tukevaan historiakirjoitukseen.⁷²⁷

Merkillepantavaa *Tässä sitä ollaan* -teoksen muotoilussa on, ettei suomalaisia Kekkosesta löyty soti-laallisesti vaan poliittisesti. Väittämään antoi mahdollisuuden se, ettei Suomea miehitetty, vaikka soti-laallisesti Suomi pakotettiin kovalla hinnalla rauhaan. Historian ja politiikan välinen kytkös tuli sodan jälkeisessä kontekstissa taas selvästi esiin. Kekkonen rekonstruktiossa oli kyse nimenomaan nykyisyyden historiallistamisesta, jossa historia oli rakennuspuuta, jolla legitimoitiin nykyisyydessä tapahtuvaa toimintaa. Nykyisyydessä tapahtuvalla toiminnalla tehtiin taas aktiivisesti tulevaisuutta.⁷²⁸

Eräällä tavalla huvittavaa on, että hän tuo esille myös IKL:n lakkauttamisyriksen juuri Neuvostoliiton luottamusta parantavan toimenpiteen näkökulmasta.⁷²⁹ Vuonna 1938 tapahtuneen lakkautusyrityksen konteksti ei ollut ulkopoliittinen kuten Peitsi antaa ymmärtää, minkä Juhani Suomi on useaan otteeseen tutkimuksissaan todennut.

Kekkonen IKL-vastaiset puheenvuorot eduskunnassa eivät myöskään tuo esiin ulkopoliittista näkökulmaa, joten IKL:n lakkautusyrityksen perusteleminen jälkeempään ulkopoliittisilla syillä, voidaan katsoa argumentaationa, jolla Kekkonen pyrki saavuttamaan Neuvostoliiton luottamusta. Etenkin kun hän sodan aikana oli kaivanut rauhanpiipun esille ja toiminut IKL:n kanssa yhteistyössä. Hän ei myöskään isänmaallisuutta korostavassa ulkopoliittisyytensä tehnyt vastarintaa kehityskululle, joka johti Suomen sotaan Saksan rinnalle.⁷³⁰

⁷²⁶ Kettunen 1990, s. 178–179; Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 26. Tervosen 1994, s. 44–46 mukaan Korhosen historiakonseptissa oli tärkeää jatkuvuuden vaaliminen.

⁷²⁷ Ks. Ahtiainen & Tervonen 1990, s. 13, 27–28; Tervonen 1994, s. 40–41.

⁷²⁸ Peitsi 1961, s. 49. Vrt. Ankersmit 2001; 2002.

⁷²⁹ Peitsi 1961, s. 47–48.

⁷³⁰ Ks. Suomi 1973 ja 1986; Hokkanen 1986b, s. 223–228. Virkkusen mielestä maalaisliiton ja Kekkonen aktiivisuus johtui sisäpoliittisista kilpailusyistä, koska maalaisliitto oli eri tavalla kuin SDP uhattuna IKL:n taholta. Virkkunen 1983, s. 129. Hakanen 1985, s. 69. Ks. VP 1938 ptk. II, s. 1368–1407.

Neuvostoliiton ja Suomen turvallisuus

Samalla kun Kekkonen pyrki historiallaan opettamaan kansalaisia ja pitämään koossa suomalaisten henkistä selkärankaa, lähestyi hän Neuvostoliittoa ymmärtämällä myös heidän motiivejaan sota-ajan epänormaalissa kansainvälispoliittisessa tilanteessa. Kekkonen pyrkimyksenä oli tässä yhteydessä löytää ja osoittaa niitä syitä, jotka saivat Neuvostoliiton toimimaan niin kuin se toimi. Kekkonen jälkirationalisoi Neuvostoliiton politiikkaa kahdestakin eri syystä.

Ensinnäkin siksi, että Neuvostoliiton Suomea kohtaan harjoittamaa politiikkaa rationalisoitaessa avointa, laajaa ja haitallista neuvostovastaisuutta saatettiin vähennettyä. Toisaalta Kekkonen täytyi tehdä itseään tunnetuksi sodan uudelleen arvioijana ja luottamusta herättävänä poliitikkona myös Neuvostoliiton suuntaan. Niinpä Kekkonen kirjoittaakin opettavaisesti ja ymmärtävästi:

”Tarkoituksenamme ei ole sodan ja sen yhteydessä tehtyjen poliittisten ratkaisujen kuvaaminen tai selostaminen. Liioin emme pyri Suomen tekemien ratkaisujen arviointiin ja arvosteluun. Sen sijaan pyytäisimme suorittaa eräänlaisen tarkastelun, jonka kohteena ovat Neuvostoliiton Suomea vastaan kohdistamien toimenpiteiden syyt, joita pyrimme katsastelemaan ikään kuin Neuvostoliiton kannalta”.⁷³¹

Näin Kekkonen eräällä tavalla muuttui *Demokratian itsepuolustuksen*” huonosta historioitsijasta”, joka ei tarkastele ja tunnusta vastapuolen motiiveja tietyissä historian tapahtumissa, sotien jälkeiseksi ”hyväksi historioitsijaksi”, joka ottaa huomioon ja ymmärtää myös vastustajan toimenpiteiden taustamotiivit.

Hänen retoriikkansa Neuvostoliiton politiikan ymmärtämiseksi lähti kuitenkin liikkeelle käytännöllisistä tavoitteista eli kansakunnan tarpeista. Hän määrittelikin suoraan, että tulevan politiikan tehtävänä on ”kansan mielipiteen muokkaaminen” hyvien neuvostosuhteiden tukemiselle suopeaksi.⁷³²

Kun Kekkonen sanoma suomalaisille oli moniulotteinen, oli se neuvostoliittolaisia kohtaan selkeän yksiulotteinen: Kekkonen linja Neuvostoliittoa kohtaan on ystävällismielinen ja heidän intressejään huomioonottava, ja että myös Suomen linjan on muututtava samalla tavalla ystävällismieliseksi. Hän pyrki mahdollisimman nopeasti osoittamaan oman muuttuneen linjansa sotapropagandistista Neuvostoliiton ystäväksi, sillä valvontakomissio tuli Suomeen samoihin aikoihin Kekkonen pamfletin ilmestymisen kanssa.⁷³³

On ymmärrettävää, että Neuvostoliitto suhtautui aluksi sangen epäluuloisesti opportunistiselta vaikuttavaan porvaripoliitikko Kekkoneseen, vaikka heidän edustajansa ottikin yhteyttä Kekkoneseen jo lokakuun lopussa. Kekkonen joutuikin saavuttamaan lopullisesti Neuvostoliiton luottamuksen teoillaan.⁷³⁴

⁷³¹ Peitsi 1961, s. 49. Vrt. Apunen 1984, s. 132.

⁷³² Ibid., s. 92.

⁷³³ Porvaripoliitikoista valvontakomission kanssa välejä muodostamassa olivat välittömästi sisäministeri Hillilä ja Kekkonen. Suomi 1986, s. 520–524; Haataja 1988, s. 9–11.

⁷³⁴ ”Muistiinpanoja 28.10.1944”, Kekkonen 1998, s. 367–370. Väli rauhasopimuksen 20§:n mukaisesti Kekkonen toteutti armahduslakia, josta hän sai vasemmistolta kiitosta, kuten myös ”ennakkoluulottomuudesta” suhtautumisessaan vankila-asioihin keväällä 1945. Ks. VP 1944 ptk. I, s. 801, 827–828; VP 1945 ptk. I, s. 65.

Kekkonen poliittinen liikkeellelähtö tapahtui kuitenkin tekstitasolla. On huomattava, että taistelun vaiettua itärajalalla alkoi Suomessa uusi taistelu, joka oli taistelua mielipiteistä, koska sota-aikainen sensuuri ei ollut entisenkaltaisena enää voimassa. Sotavuosina – väkisinkin – ylläpidetty kansan yhtenäisyysajattelu oli murtunut ja taistelukenttä oli auki.⁷³⁵ *Tässä sitä ollaan* -kaltaisia poliittisia pamfletteja ei tuolloin juurikaan esiintynyt, joten voidaankin kysyä: Vaivasiko maata ja sen kärkipoliitikkoja (kommunisteja lukuun ottamatta) syksyllä 1944 sellainen apatia, että taistelukentän avoimuuteen eivät pystyneet nopeasti reagoimaan kuin Paasikivi ja Kekkonen? He pystyivät tehokkaasti valtaamaan mielipiteillään tilaa otollisesta ”tyhjästä maaperästä”.⁷³⁶

Kekkonen ja Paasikiven poliittisen toiminnan voi nähdä tähänneen ”mahdolliseen”, jonka tarkoituksena oli saavuttaa laaja politiikan tilan ja kielen hallinta. Heidän tärkeimpinä opinkappaleinaan sodan jälkeisessä Suomen politiikan pelitilassa voidaan pitää machiavelliläisittäin välttämättömyyttä hyveenä, joka näkyi pyrkimyksenä ”strategiseen vapauteen”.⁷³⁷

Tässä projektissa historia oli paras opas. Ankersmitin mukaan realismin historiassa historia näyttää tavoitteet valtiomiehille eli historian ja poliittisen realismin suhde on tässä suhteessa jakamaton. Machiavellin politiikan teoriaa ja Machiavelli-kommentaareja tutkineen Paul-Erik Korvelan mukaan Machiavelli ajatteli, että valtiomiehen tulisi olla valmis odottamattomiin käännteisiin ja ”tunnistaa historia” niissä.⁷³⁸

Kekkonen otti kirjasessaan huomioon Neuvostoliiton toisen maailmansodan aikaiset turvallisuusmotiivit ja hän painotti Venäjän laskeneen sodan Saksan kanssa olevan jossain vaiheessa väistämätön hyökkäämättömyyssopimuksesta huolimatta. Kekkonen legitimoiti Neuvostoliiton painostuksen toteamalla, että ”sotaa varten varustautuvalle maalle ei mikään varovaisuustoimi ole liiallinen”. Kekkonen mielestä ”objektiivisesti tarkasteltuna” Venäjällä jopa oli ”tietynlaista aihetta epäluuloon” Moskovan rauhan jälkeen⁷³⁹. Tämä epäluulo oli Kekkonen näkökulmasta saatava täydellisesti hävitettyä, mikä vastasi hänestä suoraan myös Suomen etuja.

⁷³⁵ Sensuuri oli virallisesti voimassa Pariisin rauhansopimuksen (1947) tekemiseen asti. Sensuuria höllättiin kuitenkin jo syksyllä 1944. Tommila & Salokangas 1998, s. 236–237. Vrt. Kähkölä & Pihlajaniemi & Pyyluoma 1976, s. 51. Poliittinen toiminta voidaan ymmärtää areenana, jolla menestymisen edellytyksenä ovat jatkuvat ja aktiiviset strategiset valinnat. Siitä, mitä on jo tapahtunut, määräytyy yhä enemmän se, mikä vielä oli mahdollista. Poliittinen toiminta on uuden luomista, joka ei perustu useinkaan etukäteiseen logiikan toistamiseen vaan politiikan tilan luomiselle ja hallitsemiselle, uudelle ja tulevalle politiikalle. Kanerva 1990, s. 165–166, 198–199.

⁷³⁶ Hillilä oli ensimmäisiä porvarillisia ”Neuvostoliitto-myönteisiä” reaalipoliitikkoja Suomessa. Hillilän voimien uupuessa ja hänen siirtyessään pois päivänpolitiikasta vaihtui Kekkonen luotetuksi Vilkuksi. Ks. Herlin 1993. Kanerva 1990, s. 165–166, 198–199. Paasikiven ”vastuunpääntäminen” valtapyrkimyksistä; ks. Polvinen 1999.

⁷³⁷ Heidän tarkoituksenaan oli kesyttää ’virtullaan’ ’fortuna’ – realisoida poliittisilla kyvyillään tilaisuus – hankalassa tasapainoilussa Suomen oikeiston ja vasemmiston sekä Neuvostoliiton välissä. Kanerva 1990, s. 164–167; virtú-käsitteestä; Honig 1993.

⁷³⁸ Ankersmit 2002, s. 30, 58; Korvela 2006, s. 19. Ks. myös Polvinen 1999, s. 26.

⁷³⁹ Peitsi 1961, s. 56.

Peitsen esityksessä on nähtävissä jo Neuvostoliiton politiikan ”defensiivisyyttä” painottava piirre, mitä Kekkonen esitti myös 1960–1970-luvuilla⁷⁴⁰.

Välirauhan säilymisen perusedellytys oli Peitsestä, että Suomi onnistuu luomaan Neuvostoliittoon, ei pelkästään korrektilt, vaan ennen kaikkea luottamukselliset ja vilpittömät suhteet. Luottamuksen saavuttamiseksi piti menneisyydestä puhua ”avoimesti”. Avoimuus tarkoitti hänelle sitä, että tunnustettaisiin Venäjän epäluulon kesällä 1940 olleen perusteltua ”eräissä mielessä”.

Hän ei millään tavalla vaatinut sotasyllisten tuomitsemista, eikä valtiojohdon syyllistäminen olisi kirjan etuja palvellutkaan. Kekkonen kirjasta on kuitenkin luettavissa useita erilaisia jännitteitä. Toisaalta hän korostaa tietynlaista ajopuuteoriaa jatkosotaan, mutta toisaalta tuo esiin – ei johtajien – vaan kansan revanssihenkisyuden. Toinen jännite aktualisoitui lähitulevaisuudessa, koska vielä pamfletissaan Kekkonen esitti valtiojohdon toimineen ”asiallisesti”.

Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet oli Peitsen mielestä järjestettävä siltä pohjalta, että Neuvostoliitto luottamuksen vastapainoksi kunnioittaisi Suomen itsenäisyyttä ja riippumattomuutta. Ainoastaan se mahdollistaisi Suomen valtiollisen vapauden. Tämän uudenlaisen ulkopoliitiikan esiinmarssi tapahtuisi ”tosiasioiden tunnustamisen” kautta. Tosiasioita, jotka hänen mielestään oli tunnustettava, olivat: Suomi on hävinnyt sodan, neuvostojärjestelmä on pysyvä Venäjällä, Neuvostoliitto tulee pysymään suurvaltana sekä Neuvostoliitto on ”aina oleva” Suomen naapuri.⁷⁴¹

Tarkasteltaessa myöhemmin Kekkonen 1960-luvun käsitystä hyvien neuvostosuhteiden taustasta on huomionarvoista havaita, miten hän Peitsenä perusteli hyvien idän suhteiden tarvetta pelkästään realismilla ja maan omalla edulla: ”[on] pienen kansan etujen mukaista, että naapurisuhteet ovat hyviä”; ”meidän on suhteissamme Venäjään saatava oman etumme vuoksi aikaan ... hyviä väliä”; ”Tavalla tai toisella joudumme läheisempään poliittiseen yhteistyöhön Neuvostoliiton kanssa kuin mitä puolueettomuus tietäisi ... eikä meidän oman etumme vuoksi ole sitä pyrittävä välttämäänäkään”. Tasa-arvoisuus oli Kekkoselle lähtökohtaisesti ihan teellinen tilanne, mutta hän ei uskonut siihen olevan koskaan todellista mahdollisuutta kansainvälisessä politiikassa. Hän ei enää lainkaan uskonut, että mikään suurvalta jättäisi intressejään ulkopuolisen tahon, kansainvälisen organisaation ratkaistavaksi.⁷⁴²

⁷⁴⁰ Peitsi 1961; Apunen 1984, s. 131–133; ks. erityisesti ”Tasavallan Presidentin puhe YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlassa 4.4.1973”, UKEA.

⁷⁴¹ Peitsestä sijaintia oli mahdotonta muuttaa, joten suuren ja pienen maan ollessa rajanaapureita on etenkin pienen etu pitää naapurisuhteet hyvinä, koska tuleva maailmanjärjestys määrää Suomen aseman eli se merkitsee läheistä yhteistyötä Venäjän kanssa. Peitsi 1961, s. 66–71, 87. Lisäksi tunnustettaviin tosiasioihin kuului, mitä Peitsi ei tuonut esiin, että Neuvostoliitto oli ottanut haltuunsa Porkkalan ja käytti sitä tukikohtana. Se asetti Suomen geostrategisesti hankalaan asemaan. Visuri 1997, s. 178.

⁷⁴² Peitsi 1961, s. 72–76. Vrt. Apunen 1984, s. 65 ”järkevyyden periaatteesta”: ”Valtion kannalta näet on edullista, jos kansainväliset suhteet perustuvat yleisesti hyöäksytyihin moraalisiin säännöksiin.” Reaalipoliittinen suuntaus Kekkosella näkyi myös hänen asennoitumisessaan Kansainliiton toimintaan. Hän näki, että kansakuntien tasa-arvoisuuden ideologia mureni Kansainliitossa I maailmansodan jälkeen, kun todellisuus uhrattiin ”abstraktisen periaatteen hyväksi”.

Oikeastaan kirjan ainoa kohta, jossa Kekkonen kritisoi suomalaista valtiojohtoa, on kohta, jossa Kekkonen katsoi Suomen johdon toiveajatelleen Saksan tappion hämöttäessä Neuvostoliiton ja länsivaltojen välille syntyvän avoimen konfliktin. Kekkonen mielipiteet tällaisista valtiojohdon ajatuksista voidaan kyseenalaistaa tai sitten Kekkonen mielipiteet tulee lukea poliittisen propagandan näkökulmasta.

Kekkonen mielestä valtiojohto syyllistyi tällaiseen ajatteluun silloin, kun heille Kekkonen mielestä alkoi käydä selville Saksan häviö, eli kesällä 1944, jolloin Suomi olisi voinut jatkaa sotaa Neuvostoliittoa vastaan länsivaltojen kanssa. Kekkonen painotus olikin, ettei Suomi saa lähteä edes spekuloidaan kansainvälispoliittisilla Neuvostoliiton vastaisilla suhdanteilla eli ”konjektuurien leikkikaluna”. Jos niin tehtäisiin, seuraukset Suomen kannalta olisivat kohtalokkaat ja Suomi voisi joutua jälleen sotatoimialueeksi.⁷⁴³

Pamfletin opetuksena on, että Suomen hävinneenä ja heikompana osapuolena tulisi aktiivisesti omilla toimenpiteillään voittaa puolelleen Neuvostoliiton luottamus. Nämä toimenpiteet merkitsivät Kekkoselle sisäpoliittisia muutoksia, joiden avulla luottamus saavutettaisiin. Tähän merkittävän sisäpoliittiseen muutoksen käynnistämiseen ja ylläpitämiseen hän syksyllä 1944 hanakasti tarttui. Hän katsoi, että ”politiikan edesvastuullisena tehtävänä” on kansan mielipiteen muokkaaminen, jotta suomalaiset voisivat antaa varauksettoman kannatuksensa hyvän naapuruuden politiikalle Neuvostoliittoa kohtaan. Käytännössä se tarkoitti, että johtajat määrittelisivät edelleen ”maan edun”, jota kansan tulisi seurata. Suomen politiikan piti siis Peitsestä edelleen jatkua johtajavetoisena, kuten sitä oli sodankin aikana toteutettu.

Tässä sitä ollaan jatkoi ’snellmanilaista pitkän linjan’ -perinnettä, joka Suomessa ilmeni ja edelleen ilmenee kansalaisyhteiskunnan eräänlaisena passiivisuutena ja suppeutena. Suomessa politiikka on ollut erittäin ”valtio-” ja johtajavetoista, jossa politiikkaa on välitetty ylhäältä alaspäin.

Poliittinen eliitti on säädellyt Suomessa hyvin pitkälle, mikä on oikeaa ja mikä väärää politiikkaa sekä määritellyt ylhäältäpäin ulkopoliittisen linjan. J. K. Paasikivi määritteli teoksessaan *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-41*:

”Ulkopolitiikka on aivan liian vaikea ja monimutkainen asia kadun miehen ratkaistavaksi. Johtajien on rohkeasti otettava vastuu ja ohjattava yleistä mielipidettä.”⁷⁴⁴

Kekkonen ei siis ollut poikkeus tämänkaltaisessa johtajavetoisessa ulkopoliittikan traditiossa, vaan hän osaltaan jatkoi presidenttinä Rytin, Mannerheimin ja Paasikiven luomaa presidenttivetoista ”ulkopoliittista parlamentarismia”.⁷⁴⁵

⁷⁴³ Kekkonen 1961, s. 35, 81–83. Mitään selkeitä todisteita ei ole olemassa, että valtion johto olisi reaalisesti kaavaillut ”sodan jatkamista” länsivaltojen kanssa. Ks. Tarkka 1987.

⁷⁴⁴ Paasikivi 1986b, s. 118.

⁷⁴⁵ Ks. Kastari 1977; Nousiainen 1985; Tiihonen 1990; Meinander 2006, s. 600–603. Kekkonen *Ruhtinas*-teoksessa (1918) on alleviivattuna ruhtinaan viisautta käsittelevässä kohdassa ”*viisaus onkin annettu harvoille*”; Machiavelli 1918, s. 82, TM. Machiavelli erotti ihmiset, jotka johtavat ja joita johdetaan. Ks. Ankersmit 2002, s. 190.

Machiavellismia sodassa ja rauhassa

J.K. Paasikivi rakensi poliittista realismiaan ja etenkin ”suomalaista liikkumavaran teoriaansa” lähinnä Friedrich Meinecken (1862–1954) valtiopoliittisten ajatusten pohjalta⁷⁴⁶. Meinecken ajattelun esikuvana puolestaan on Machiavellin ajattelu. Kekkonen ei Meineckea itse todennäköisesti lukenut, joten näyttää siltä, että Kekkonen poliittisen realismin teoria rakentui hänen ”uudelleen lukemansa” Machiavellin lisäksi Paasikiven meineckelais-henkisen ’Staatsräson’-ajatusten varaan. Toisaalta suuren tutkijajoukon mielestä Machiavellin politiikka ei ollut mitään muuta kuin ’valtiojärkeä’. Tuomo Polvisen mukaan Paasikivi oli tutkinut huolellisesti myös Machiavellin *Ruhtinaan*.⁷⁴⁷

Kekkonen kommentoikin ensimmäisen jatkosodan aikaisen Paasikiven luotekemänsä vierailun jälkeen, että ”*ukko on monessa suhteessa toivoton, mutta sillä oli viisaita sitaatteja, joita vielä käytän*”⁷⁴⁸. Ja niin hän jatkossa tekikin valtaosassa sodanjälkeisestä ulkopoliittisista puheista ja kirjoituksistaan.

Meinecken Staatsräson-ajattelu, jossa kaikilla valtioilla on oma ajankohtaan sopiva poliittinen ohjelmansa (policy), toteutui Suomessa ulkopoliittikan vaihtoehdottomuutena. Paasikiven ja Kekkonen linjaa ei kuitenkaan voi suoraan palauttaa meineckelaisuuteen, koska heidän näkemystensä mukaan kansainvälisen politiikan heilahtelut eivät saaneet muuttaa Suomen Neuvostoliittopoliittikkaa. Paasikiven–Kekkonen linjan ydin oli ”maantieteessä”.⁷⁴⁹

Ulkopoliitikassa Kekkonen poliitikalleen ominaisesti toimi tilanteen mukaan, mutta se ei tapahtunut ”konjunktuuripoliitikalla”, vaan niissä historiallisissa puitteissa, jotka hän katsoi mahdolliseksi Neuvostoliiton suhteen.

Historialliset kokemukset ja lukeneisuus vaikuttavat väistämättä poliitikojen tekemiin analyysihin ja valintoihin. Korvela on todennut, että Machiavelli-tutkijat ovat Machiavellin näkemyksistä välittämättä ja omista tarkoituspäristään tulkinneet tutkimuskohdettaan lukuisilla eri tavoilla. Sama pätee poliitikoihin, jotka ovat lukeneet Machiavellia yksipuolisesti ohjekirjana.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Paasikivi 1986b, s. 95–96. Paasikiven näkemys pienten valtioiden elintilasta; ks. JKP pk. 29.8.–1.9.1941, Paasikivi 1991, s. 118.

⁷⁴⁷ Korvela 2006, s. 113, 116; Meinecke 1984, s. 29. Paasikiven historianfilosofiasta ja poliittisesta teoriasta; ks. Paakkunainen 1986. Meinecken historia-ideoista; ks. Ankersmit 2002, s. 8, 31–32. Paasikiven Machiavelli-lukeneisuudesta; ks. Polvinen 1992, s. 129. Pian Paasikiven kuoltua Kekkonen piti PPO:n 50-vuotisjuhlissa 9.2.1957 puheen, jossa hän kertoi Paasikiven teroittaneen mielellään ”*erään saksalaisen historianfilosofin ajatusta: Kullakin valtiolla on jokaisena hetkenä vain yksi toiminnan linja, joka on sille paras*”. ”Parhaan toiminnan linja”, Kekkonen 1967b, s. 31.

⁷⁴⁸ Suomi 1986, s. 432; Polvinen 1995, s. 394.

⁷⁴⁹ Paasikiven näkemys ajopuuteorian ”välttämättömydestä”; ks. Palonen 2003, s. 480.

⁷⁵⁰ Korvela 2006, s. 114. Kekkonen itse pohti historioitsijan ja poliitikon roolien samankaltaisuutta: ”*Historioitsija ja poliitikko joutuvat samantapaisten vaatimusten eteen. Molemmille on välttämätöntä tuntea ’mitä’ ja ’miksi’, mitä on todella tapahtunut ja mitkä ovat olleet sen syyt ynnä vaikuttimet. Poliitikoille on kuitenkin monin verroin tärkeämpää kuin historioitsijalle tietää ’minne’.* Hänenhän täytyy nykyisyyden tarjoamien edellytysten pohjalta pyrkiä muovaamaan tulevaisuus suotuisaksi niille pyrkimyksille, joiden puolesta hän työskentelee.” ”Mitä, miksi, minne?”, Puhe Helsingissä 25.9.1964. Kekkonen 1967b, s. 335.

Käsiteltäessä Machiavellin poliittisen teorian ja Kekkonen harjoittaman reaalipolitiikan kytköstä toisiinsa voidaan tietysti kiistellä siitä, kuinka syvällisesti Kekkonen oli sisäistänyt – noin 400 vuotta aiemmin eläneen oman aikansa edustajan – Machiavellin ajatuksia. Kiistely on lopultakin merkityksetöntä, koska Kekkonen vuoden 1944 machiavellisissa on kysymys paitsi pitkäkestoisemman realistisen tradition suodattumisesta suomalaiseseen poliittiseen ajatteluun myös siitä, että hän luki Machiavellia ”tilanteen vaatimalla omalla tavallaan” ja uskoi löytävänsä tiettyjä politiikan lainalaisuuksia eli ”käsittelemään politiikkaa sormenpäissään”. Machiavellilais-meineckelainen historiasta ammentava traditio näkyy hyvin Peitsen näkemyksessä historian, kansainvälisen politiikan ja kansallisen edun suhteesta:

”Poliittinen historia niin hyvin vanhemmalta kuin myös kaikkein uusimmalta ajalta on osoittanut, että valtioiden voima muodostaa pohjan valtioiden väliselle elämälle. ... Mitkään oikeus- tai moraaliohjeet eivät sido valtakuntaa, joka joutuu taistelemaan etujensa ja olemassaolonsa puolesta, sen on historia meille tavan takaa osoittanut.”⁷⁵¹

Machiavellin tavoin Kekkonen näki pienten valtioiden mahdollisuudet suurten valtioiden puristuksissa ”realistisesti” eli pienten valtioiden tulee yleensä noudattaa varovaisuutta suuria naapureitaan kohtaan, koska ne pidemmän päälle kuitenkin uhkaavat pienten valtioiden vapautta.⁷⁵²

Pienen maan itsekkäät mahdollisuudet

Uusi ulkopoliittinen doktriini Kekkosella kuului, että valtion, jolla ei ole käyttää sodassa riittäviä omia tai ratkaisuvaiheessa vieraita voimavaroja, tulee luopua sellaisista ulkopoliittisista päämääristä, jotka olisivat valtion tulevaisuuden kannalta tarpeellisia, mutta joiden saavuttamiseksi tarvittaisiin väkivaltaa:

”Aina ovatkin viisaat miehet olleet sitä mieltä, ettei ole mitään niin keinoa ja epävakasta kuin sellainen mahti ja maine, joka ei nojaudu omiin voimiin”⁷⁵³.

Tämä oli keskeinen – snellmanilainen – ajatus Paasikivelle ja Kekkoselle eli ulkopoliittisia tavoitteita ei saa koskaan asettaa olemassa olevia voimavaroja korkeammaksi eikä muualta saatavalla ulkopuolisella tuella pidä spekuloida.

⁷⁵¹ Peitsi 1961, s. 13–14; vrt. Meinecke 1984; Korvela 2006; Ankersmit 2001, s. 268; 2002, s. 8, 28–29. Lisäksi kiinnostava vertailunäkökulma Kekkonen *Tässä sitä ollaan* ja Machiavellin teosten *Ruhtinas* ja *Valtiollisten mietelmiä* välillä tulee esille siinä, että niiden synty-yhteys on samantapainen. Machiavelli kirjoitti teoksensa Firenzen pienen tasavallan puolustuksen näkökulmasta. Firenzen tasavalta oli kokenut kovia ja se osaltaan aiheutti sen realistisen argumentoinnin, jota Machiavelli aikoinaan käytti. Tämän taustan Kekkonen todennäköisesti tunsi.

⁷⁵² Meineckelais-machiavellistinen voimapoliittinen – jopa inhorealistinen – etuajattelu ei ollut Paasikivelle ja Kekkoselle lähtökohtaisesti ideaali tilanne tarkastella kansainvälistä politiikkaa ja toimia sen näyttämöllä. He olisivat mieluummin turvanneet idealismiin ja (kansainväliseen) lakiin. Ks. Immonen 1992, s. 390; Tuikka 2006.

⁷⁵³ Kekkonen alleviivaus; Machiavelli 1918, s. 83, TM. Vrt. Peitsi 1961, s. 26.

Machiavelli korosti Firenzen vapauden puolustamisessa nimenomaan realistista näkemystä omista voimista. Hän ei pitänyt hyvänä ratkaisuna turvautua apujoukkoihin, koska katsoi, että niiden kutsumisesta ei seuraa mitään hyvää. Hän korosti myös, että aseellista voimaa tarvitaan, mutta vasta äärimmäisessä tilanteessa, kun muut toimenpiteet eivät riitä. Taisteluun ei Machiavellin mielestä tullut voimakasta vihollista (todennäköistä voittajaa) vastaan lähteä, jos vain luuli sen heikentyneen. Paasikivi määritteli alkusyksystä 1944 Peitsen tavoin, että Suomen tuleva kohtalonkysymys on suhde Neuvostoliittoon ja kaikki muu on toisarvoista. Siksi Neuvostoliittoa vastaan ei saisi enää spekuloida.⁷⁵⁴

Machiavellin manaamat apujoukot Kekkonen ehkä ”samaistikin” Suomessa sodan aikana olleisiin saksalaisiin, joita Suomen näkökulmasta käytettiin revanssihenkeisesti aluemenetysten korvaamisprojektissa. Peitsen jälkiviisas kommentti on hyvin samantapainen kuin Machiavellin pessimistinen näkemys apujoukoista sodassa. Peitsi totesi yksiselitteisesti, J.V. Snellmaniin vedoten:

”...historia ei opeta, että jokin kansa olisi tehnyt toisille hyviä tekoja ilmaiseksi... niin tuhmia emme täällä Suomessa ole, että uskoisimme suurvaltain tahtovan uhrata yhtään ainoa penniä tai yhden ainoankaan krenatöörin koipia meidän vähäpätöisen maamme puolesta.”⁷⁵⁵

Yhteys machiavellilaiseen ”kyynisyyteen” näkyy kuitenkin parhaiten Kekkonen toteamuksessa, että *”häviön uhatessa suurvalta on valmis myymään pienen liittokumppaninsa ilman mitään omantunnon tuskia”*. Myös Paasikivi kirjoitti muistelmissaan, että Moskovassa (1939–1941) *”oli tilaisuus tehdä läheltä huomioita, millaista on suurvallan aito reaalipolitiikka, ja varsinkin, millaista oli suurvalta-Neuvostoliiton politiikka sen läheisiä valtioita – mm. Suomea – kohtaan neuvostopolitiikan tähän asti aktiivisimpana ajankohtana”*.⁷⁵⁶

Samoin Hans J. Morgenthau, realistisen koulukunnan edustaja kansainvälisen politiikan tutkimuksessa varoittaa – Machiavellin opetuksiinkin vedoten – pieniä maita liittoutumasta suurvallan kanssa, paitsi pakkotilanteessa⁷⁵⁷.

Kekkoslaista machiavellismia vaadetta voidaan tulkita valtion sisäisenä laskentamallina, jota määritteli kansainvälisen politiikan luoma ”todellisuus”. Peitsi ”pääteli kylmästi”, että koska sota ei tuonut muutosta valtasuhteisiin, joista maamme ulkopolitiikan suunta riippui, oli Suomen ”maan edun vuoksi” saatava Neuvostoliiton kanssa yhteistyölle rakentuva politiikka aikaiseksi. Tähän voidaan suhteuttaa myös uusi luottamuspolitiikka, missä Suomen tuli osoittaa Peitsen sanoin, että se *”pelaa rehellistä peliä”* Neuvostoliittoa kohtaan.⁷⁵⁸

⁷⁵⁴ Machiavelli 1998, XX, XXI, XXII, s. 213–219. Esimerkkinä Machiavelli käyttää menynyttä Rooman suurvaltaa, jonka moneen otteeseen uskottiin väärin heikentyneen. Vrt. JKP pk. 2.8.1944, Paasikivi 1986a, s. 23; Peitsi 1961, s. 69–71; Polvinen 1999, s. 101.

⁷⁵⁵ Peitsi 1961, s. 36–38; Machiavelli uskoi, että valtiota uhkaavan vaaran hetkellä kummatkin liittoutuneet osapuolet häviön välttääkseen rikkovat sanansa ja osoittavat kiittämättömyytensä. Machiavelli 1998, LIX s. 145.

⁷⁵⁶ Peitsi 1961, s. 36–38; Paasikivi 1986, s. 219.

⁷⁵⁷ Morgenthau 1960, s. 184–186.

⁷⁵⁸ Peitsi 1961, s. 39, 71.

Kekkonen ei kuitenkaan suinkaan ollut pienen valtion "itsekkään edun" ja "tosiasioille" pohjautuvan reaalipolitiikan kehittäjä sodanjälkeisessä Suomessa. Machiavellilaisen "valtiopolitiikan" toiminnallisuutta voidaan laajentaa myös Suomen sotien aikaisen valtiojohdon ajatteluun ja toimintaan.

Siten Kekkonen oli suomalaisen reaalipolitiikan tradition seuraaja siinä missä Paasikivi, Ryti, Tanner ja Mannerheim. Kekkonen vain jatkoi reaalipoliittista traditiota, joskin uusin ja persoonallisin oivalluksin sekä tekemällä vahvan eron vanhaan "puolueettomuudelle" perustuvaan reaalipolitiikkaan.⁷⁵⁹

Tulkinnat Machiavellin "valta- ja reaalipoliittisesta" sanomasta ovat pitkään olleet hyvin tarkoitushakuisia⁷⁶⁰. Machiavellin teoriaa voidaan nykyperspektiivistä pitää kyynisenä, mutta hänen näkemyksiään on vaikea yhdistää moraalittomuuteen. Machiavellismi on kuitenkin usein liitetty häikäilemättömyyteen, joten "Machiavelli-tahra" on ollut helppo politisointikeino. Machiavelli teki teoriaansa 'länsimaisen kristillisen moraalikäsitteen ulkopuolella'. Kristillisiin hyveisiin ei kannattanut sitoutua, sillä menestyksekkästä politiikasta toimiakseen tilanne saattoi vaatia "kardinaalihyveiden hylkäämistä". Uskonnolla oli Machiavellille poliittisesti välineellinen rooli valtiossa.⁷⁶¹

On helppo todeta, että Suomen sota-ajan oloissa päätöksenteossa kristillisellä yksilömoraalilla ei ollut paljon sijaa, vaikka kirkkoa ja uskontoa myös pyrittiin hyödyntämään sodassa. Paasikivi kuvaa jatkosodan muistelmissaan pääministeri Linkomiehen retoriikkaa epäloogiseksi, koska hän välillä vetosi jumalaan, välillä yksinomaan omaan voimaan Suomen selviytymisessä sodasta. Kuitenkin myös Paasikivi korosti ajoittain "jumalan johtoa" Suomen historiassa. Pääministerin ja etenkin presidentin rooleissaan myös Paasikivi ja Kekkonen jatkoivat "jumalan johdatukseen" vetoavaa puhetraditiota.⁷⁶²

Aloittaessaan *Tässä sitä ollaan* -teoksessaan ulkopoliittisen realismin esiinmarssittamisen, Kekkonen siis jatkoi suomalaisen reaalipolitiikan "valtioedun" linjaa, sovittaen politiikkansa tilanteen vaatimuksia vastaaviksi. Poliittisten johtajien esittämää "valtioedun/valtiojärjen" ajatusta on kuitenkin vaikea käsitellä erityisenä politiikan taitoalueena, koska se pitää sisällään paradoksin, että politiikka on realistista ainoastaan silloin, kun se on tuloksellista. Jos realistinen politiikka ulkoisista syistä epäonnistuu, on se siis epärealistista.⁷⁶³

⁷⁵⁹ Samoin Ruotsi harjoitti toisen maailmansodan aikana omaa reaalipolitiikkaansa, eikä siis ollut puolueeton sanan "puhtaassa" merkityksessä. Ruotsin johto sovelsi "puolueettomuutta" joustavasti sen mukaan, mikä taho oli voitolla sodassa. Kesällä 1941 ruotsalaiset sallivat saksalaisten kuljetukset Norjasta Suomeen ja olivat tiiviissä talousyhteistyössä Saksan kanssa vuoteen 1943 asti, jolloin "puolueettomuuspolitiikka" suunnattiin länteen. Ruotsi sanoi irti kauppasopimuksen Saksan kanssa ja teki sopimuksen länsiliittoutuneiden kanssa. Kesäkuussa 1944 Ruotsi lopetti malmin viennin Saksaan. Ks. Jakobson 2003, s. 84; ks. myös Aalders & Wiebes 1989, jossa he tuovat melko rankasti esiin Ruotsin sodanajan puolueettomuuden "peittelyn taitona".

⁷⁶⁰ Virola 1990, s. 143–144; Korvela 2006.

⁷⁶¹ Ks. Korvela 2006. Machiavellin "kirkkokriittisyys" käy ilmi esimerkiksi *VM:n* luvuista XI ja XXI s. 47–53, joissa Machiavelli käy taisteluaan paavinvaltaa vastaan.

⁷⁶² Kekkonen 1967b; Paasikivi 1991; Immonen 2003, s. 283.

⁷⁶³ Korvela 2006, s. 117; Palonen 2003, s. 480. Paasikivi kirjoitti 1986b, s. 118 ulkopoliittikan vaikeudesta: *Onko päätös oikea vai väärä, käy ilmi tavallisesti vasta tulevaisuudessa.*

Idealismi ja realismi

Kekkonen ulkopoliittisen itsetutkiskelun keskeiset avainkäsitteet olivat realismi ja idealismi. Idealistit olivat Kekkonen mielestä henkilöitä, jotka keskittyvät asioiden tilassa siihen, miten asioiden pitäisi olla sivuuttaen asioiden todellisen tilan. Kekkonen mielestä idealisteille todellisuus ilmenee eräänlaisena toivomusjärjestelmänä todellisuuden luonteesta. Realistit sen sijaan Kekkonen mielestä hyväksyvät toimintansa perusteeksi asioiden todellisen luonteen ja pyrkivät sitä lähtökohtanaan pitäen selvittämään todellisuuden syitä ja vaikutuksia.⁷⁶⁴

Yleensä idealismia on käsitelty ”filosofisemmin” kuin realismia⁷⁶⁵. Morgenthau on määritellyt poliittisen realismin periaatteita kansainvälisessä politiikassa. Hänen mukaansa poliittisen realismin tunnusmerkkejä ovat esimerkiksi uskominen politiikassa vallitseviin objektiivisiin lakeihin, joita on ymmärrettävä, jotta ymmärrettäisiin, miten yhteiskunnat toimivat. Vallan käsitteen määrittämisen kautta voidaan myös kansainvälistä politiikkaa ymmärtää paremmin. Yksi tunnusmerkki on myös tietoisuus moraalien merkityksestä poliittisessä toiminnassa, mutta samalla yleinen kieltäytyminen tunnustamasta moraalisia korostuksia kansakunnissa⁷⁶⁶.

Morgenthau määrittämät poliittisen realismin tunnusmerkit tulevat esille myös Kekkonen reaali poliittisessä ajattelussa, etenkin moraalien suhteen.

Realistit eivät Peitsistä antaneet henkilökohtaisten toiveiden todellisuuden luonteesta vaikuttaa heidän käsityksiinsä todellisuudesta. Käsitteet vaikuttaa suoranaisesti myös realistien käsityksiin politiikan luonteesta, mahdollisuuksista ja mahdottomuuksista. Realistit erottivat hänestä selvästi sen, mihin asioihin voidaan ja mihin asioihin ei voida juurikaan vaikuttaa, koska ne tietyssä ajassa ja paikassa ovat muuttumattomia. Kekkonen erottelu aktualisoi hänen näkemysensä mahdollisesta ja mahdottomasta politiikasta.⁷⁶⁷

Peitsi näki reaali politiikan kulminoituvan Suomen sotien jälkeisestä poliittisesta todellisuudesta käsin. Siten moraalit olivat suhteessa kansainväliseen poliittiseen järjestelmään. Idealistin ja realistin suurimmaksi eroksi kansainvälis poliittisen viitekehyksen nojalla hän näki, että idealisti vetoaa valtioiden välisissä suhteissa samoihin moraalisiin näkökulmiin kuin ihmisten välisissä suhteissa. Kekkonen mukaan kilpailussa valtioiden etujen kesken ei noudateta samoja sääntöjä kuin yksilömoraalisen sääntöissä. Painotus on hyvin samanlainen kuin presidentti Rytillä hänen puhuessaan valtiopäivien avajaisissa 3.2.1942:

⁷⁶⁴ Peitsi 1961, s. 9–10. Toisaalta on muistettava, että poliittinen todellisuus syntyy vasta toiminnan kautta. Vrt. Ankersmit 2001, s. 266.

⁷⁶⁵ Sivistyssanakirja antaa idealismille määritelmän: ”ihanteiden leimaama elämäkatsomus itsekkään tai pelkkään tosiasioihin nojautuvan asennoitumisen vastakohtana; todellisuudelle vieras maailmankatsomus”. Idealisti taas on ”jaloihin päämääriin pyrkivä, ihanteellinen henkilö; epäkäytännöllinen haaveilija”. Realismi taas on ”todellisuudentajuisuutta; vain saavutettavissa olevien päämäärien tavoittelua”. Uusi sivistyssanakirja Otava 1979.

⁷⁶⁶ Morgenthau 1960, s. 4–12.

⁷⁶⁷ Peitsi 1961, s. 9–10. Vrt. Palonen 1988b.

”... kansainväliseen toimintaan nähden ei sovelleta samoja moraalisia vaatimuksia, joita kansalaisten keskinäisissä suhteissa noudatetaan. ... Tällaisissa olosuhteissa kansainvälinen oikeus ei ole muuta kuin viidakon oikeutta.”⁷⁶⁸

Peitsestä realisti katsoi voiman olevan kansainvälisessä politiikassa määräävä tekijä ja siten realisti muodostaa käsityksen, ettei moraalilla ole sijaa kansainvälisessä politiikassa. Kekkonen kuvaama jännitteinen asetelma realistin ja idealistin välillä on usein otettu lähtökohdaksi ja taustaoletukseksi, kun on tutkittu Kekkonen sotien jälkeisen ajattelun suuntaa. Kekkostä on päädytty tulkitsemaan siten, että hän asettaa realistin ja idealistin vastakkain ja päätyy tukemaan ainoastaan realistista poliittista toimimista sivuuttaen kokonaan idealismin.⁷⁶⁹

Kekkonen näkökulma idealismiin ja realismiin ei kuitenkaan ole niin yksilotteisesti kuin joskus on annettu ymmärtää. Kekkonen käsittelee idealismia ja realismia siitä näkökulmasta, kumpi minäkin historiallisena ajanjaksona olisi tarkoituksenmukaisempi poliittisessa toiminnassa. Kekkonen myös rakensi realismista ja idealismista synteisiä politiikan ideaaliksi. Hän painotti kansakunnan kokonaisedun ajatuksen ohella idealismin ja realismin ”sopivaa tasapainoa”, jossa idealismi antaa vastapainoa realismin aatteellisuuden puutteelle. Hän kuitenkin korosti pelkkää idealismia tietyille ajalle ominaisena ilmiönä:

”Jos tarkastelemme uusinta poliittista historiaa, voimme todeta, että edellisen maailmansodan [I maailmansota] jälkeinen kymmenluku oli varsinkin teoriassa, mutta myös käytännössä, idealistisen katsomustavan aikaa ehkä enemmän kuin mikään aikaisempi jakso ihmiskunnan historiassa. ... 1920-luvulla vaati maailman yleinen mielipide ... yhtenäisempänä kun koskaan ennen, että valtioiden tuli politiikassaan ylläpitää yksilömoraalin normeja.”⁷⁷⁰

Maailemansotien välissä pitkään vaikuttaneella idealistisella järjestelmällä Kekkonen tarkoitti silloista Kansainliittoon nojannutta kansainvälisen politiikan järjestelmää, joka oli näennäisesti hyvin ihanteellinen. Idealismi lepäsi kuitenkin silloisessa kauhun tasapainon järjestelmässä, joka pyrki säilyttämään suurvaltojen välisen status quon peitetynä kansainvälisen moraalin verhoon. Kekkonen ymmärsi tämän idealistisen valtapoliittisen tasapainon järjestelmän hataruuden. Hän korosti, että sen jälkeen kun suurvaltojen valtamonopoli särkyi, palattiin välittömästi vanhan valtapoliittikan aikakauteen.⁷⁷¹

⁷⁶⁸ VPAP, s. 185–186. Vrt. Peitsi 1961, s. 13. Ks. myös Ryti valtiopäivien avajaisissa 2.2.1944, Ibid., s. 206–208. Machiavellin näkökulmassa mennään ”tuntemamme moraalisen maaston” ulkopuolelle, mikä on usein aiheuttanut närkästystä. Ks. Ankersmit 2002, s. 26. Valtiojärkiopissa valtiot ”eivät voineet toimia” saman moraalin mukaisesti kuin kristinuskossa, koska valtion edut ohittivat joskus moraaliset keinot”. Korvela 2006, s. 158.

⁷⁶⁹ Peitsi 1961, s. 9–10. Vrt. realismin ja idealismin suhteesta Suomessa sodan jälkeen esimerkiksi Tarkka 1977, s. 250–255; Apunen 1984, s. 66–68; Lehtinen 2002 s. 113.

⁷⁷⁰ Peitsi, s. 10–11. Vrt. Yrjö Ruudun näkemys Soikkanen 1991, s. 385–398.

⁷⁷¹ Ibid., s. 14. Kansainliitto osoitti jo 1920-luvulla haavoittuvuutensa kansainvälisten kriisien ratkaisijana. Lopullisesti Kansainliiton merkityksen romutti sen kykenemättömyys estää ja rajoittaa ekspansivishakuisten valtioiden interventioita. Kehitys osittain liittyi 1920-luvun lopulla alkaneeseen demokratian kriisiin, joka johti nationa-

Idealismilla oli Kekkosesta myös pienten valtioiden kansallista realismia palveleva luonteensa. Ulkopoliittinen idealismi näyttäytyy hänen mukaansa siten, että pienten valtioiden on ulkopoliitikassaan korostettava valtioiden välisissä suhteissa yksilömoraaliin perustavan politiikan noudattamista. Niiden on siis korostettava ja noudatettava ehdottomasti kansainvälisiä sopimuksia ja valtioiden tunnustettuja oikeuksia. Tällainen idealismi näyttäytyi siten pienten valtioiden realismina, eikä aatehistoriallisena tai ideologisena ylevyytenä. Tässäkin suhteessa Kekkosella idealismi ja realismi muodostavat tiiviin yhteyden, joskin realismi on määrittävä mittapuu kansallisessa ajattelussa.

Olennaista Kekkonen realismisuuden ja idealismin käsittelyssä on havaita, että hän kuljettaa niitä rinnakkain. Realismin ja idealismin välille ei voida tehdä juopaa, mitä on usein nähty hänen ajattelussaan. Kekkonen toiminnan taso ja tekstin taso eivät ole kovinkaan suuressa ristiriidassa keskenään⁷⁷².

Vertailtaessa *Demokratian itsepuolustuksen ja Tässä sitä ollaan* -kirjan tekstitasoa poliittiseen toimintaan ei Kekosta voida syyttää kaksinaamaisuudesta tai ideologisista savuverhoista. Pikemminkin voisi sanoa, että Kekkonen paljastaa poliittiset tavoitteensa melko suoraan myös vastustajilleen.

Kekkonen poliittisen idealismin ja realismin suhteessa ei tapahtunut suurta muutosta kymmenen vuoden aikana, joskin on huomioitava sisäpoliittisen realismin painotuksen vaihtuneen ulkopoliittisen realismin painotukseen. Lisäksi Kekkonen antoi sotien jälkeen enemmän tilaa idealismille kuin *Demokratian itsepuolustuksessa*. Vaarana oli myös, että poliitikkojen painottama ”tosiasioiden tunnustaminen” otettaisiin hieman liian tosissaan vastaan. Pitää myös muistaa, että tosiasioiden tunnustamisessa oli kyse jatkuvasta kielellisestä kamppailusta eli kuka lopulta saa määritellä tunnustettavat tosiasiat.

Kekkonen myös vaati puheessaan valtiotieteen ylioppilaille idealismin ja realismin tasapainoa. Siten kaikkia tilanteita ei voinut ottaa vain ”tosiasioina”, vaan politiikassa tuli hänen mielestään olla myös omia käsityksiä ja ihanteita siitä, mihin pitäisi pyrkiä. Poliitikko, jonka poliittinen tavoite oli vain ”*päivästä päivään selviäminen*”, oli hänen mielestään huono poliitikko, jolla ei ole kansalle mitään annettavaa. Hän kuitenkin esitti tähänkin rajoituksen, jonka mukaan sisäpolitiikassa on enemmän liikkumavaraa kuin ulkopoliitikassa.⁷⁷³

lismien kasvuun ja totalitarismin esiinmarssiin. Paasivirta 1988, s. 199–222. Morgenthau ottaakin ”reaalipoliittikan käsikirjassaan” useissa kohdissa esimerkikseen talvisodan esittäessään laillisuuden, moraalin ja idealismin alisteisuuden realismille sekä valtopoliitikalle. Ks. Morgenthau 1960, s. 12, 84, 243, 295, 303, 558.

⁷⁷² Hänen lähtökohtanaan kansainvälisessä järjestelmässä oli, että suurvallat toteuttavat joka tapauksessa tinkimätöntä valtopoliittikkaa omista moninaisista poliittisista intresseistään. Pienet valtiot eivät pysty toteuttamaan politiikkansa voimakeinojen avulla, joten niiden keinoksi suojella kansallisia intressejään jää vetoaminen ulkopoliittiseen idealismiin. Peitsi 1961, s. 10–12, 23. Kekkonen korosti, että realismin ja idealismin välillä olisi saavutettava jonkinlainen sopiva tasapaino, ”*jossa realismi esittäisi idealismia vaihtamasta tosiasioita toiveisiin ja idealismi kykenisi antamaan vastapainon realismia kahlehtivalle pessimismille*”. Puhtaissa muodoissaan hän näki sekä realismin että idealismin poliittisesti täysin hyödyttöminä; ks. s. 40–41. Vrt. Apunen 1984; 2005.

⁷⁷³ ”Puhe ylioppilaille Kannunvalajat 1945”, UKA 3/6.

Moraalittomuuden hyveellisyys

Kekkonen ajattelussa tapahtunut nopea käsitteellinen muutos peilautuu sodan raadollisiin kokemuksiin. Kekkonen käsitteli pienten valtioiden oikeusperiaatteisiin vetoavaa strategiaa huomioiden, että ihmiset eivät välttämättä tunnusta valtioiden välisissä suhteissa niitä moraalisääntöjä, jotka he tunnustavat yksityisten välisissä suhteissa:

”Tämä johtuu siitä, että valtion kansalaiselle on hänen valtionsa menestys ja hyvinvointi jo arvo itsessään. ... Valtion etu on hänelle moraalinen tarkoitus sinänsä, jolloin valtion oikeus itsesäilytykseen on suurempi kuin mitkään moraaliset velvollisuudet vierasta valtakuntaa kohtaan. Tämä aiheuttaa se, että yksityinen kansalainen hyväksyy oman valtionsa taholta suhteessa vieraaseen valtioon teot, jotka hän tuomitsisi yksityisen tekemänä, puhumattakaan siitä, jos ne olisi tehnyt jokin vieras valtio.”⁷⁷⁴

Tällaisiin machiavellilais-meinekelaisiin johtopäätöksiin hän päätyi sotien opeustusten saattamana. Yhtä toteavasti hän tuo esille koko todellisen poliittisen järjestelmän, jossa isänmaan edun puolesta voidaan toimia keinolla millä hyvänsä. Ideaalitilannetta valtioiden välisissä suhteissa Kekkoselle edusti juuri yksilömoraaliin perustuva poliittis-oikeudellinen järjestelmä. Mutta samaan hengenveittoon hän korosti kansainvälisen politiikan todellista järjestelmää, joka perustuu voimaan. Kekkonen iskosti suomalaisten mieliin tosiasioiden tunnustamista, josta tuli hänen merkittävin ja useimmin toistama iskusanaparinsa⁷⁷⁵.

”Kansakunnan etu” sääтели Kekkonen käsityksiä siitä, miten sotien jälkeen oli toimittava. Kansakunnan edun määrittelyssä hän ajautui jälleen hyvin machiavellilaisiin painotuksiin. Myös *Demokratian itsepuolustuksessa* painotettiin kokonaisuuden etua, mutta lähinnä sisäpoliittisesta näkökulmasta. Sotien jälkeen Kekkonen katsoi, että kyseessä oli taistelu koko kansakunnan olemassaolosta. Kyseessä oli siis taistelu ulkoisia uhkatekijöitä vastaan. Tässä suhteessa Kekkonen republikanistinen yksilömoraalin suuremmalle arvolle alistava käsitys tulee vielä paremmin esiin kuin *Demokratian itsepuolustuksessa*.

Kari Palosen mukaan weberiläisessä politiikan pointissa yhdistetään sekä reaali-politiikkaa että eettistä horisonttia. Kekkonen machiavellistista ”moraalitonta” politiikkaa hahmotettaessa on syytä lähteä liikkeelle jo aiemmin esillä olleen republikanistisen patriootti -käsitteen kautta. Maurizio Virolin mukaan republikanistiselle traditiolle ja Machiavellille rakkaus isänmaahan oli rakkautta isien perintöön, traditioihin ja elämäntapaan. Rakkaus isänmaahan merkitsi sellaisen asioiden rakastamista, jotka ovat muiden kanssa yhteisiä.⁷⁷⁶

⁷⁷⁴ Peitsi 1961, s. 15. Vrt. Korvela 2006, s. 115.

⁷⁷⁵ Ibid., s. 28. Kansainvälisessä valtioiden välisessä poliittisessä järjestelmässä oli vedottu moraalisiin oikeuksiin ikään kuin pyhänä järjestyksenä. Sotien jälkeisessä Suomessa kysymys oli paremminkin siitä, että näin pienet valtiot pyrkivät retorisin keinoin turvaamaan koskemattomuuttaan. Esimerkiksi YVA- ja Porvoon sopimuksen tulkinnaassa nähtiin analogia, koska kummassakin tapauksessa haettiin oikeudellisia perusteita Suomen aseman puolustamiseksi. Jakobson 1999, s. 19–20.

⁷⁷⁶ Palonen 1997, s. 109; Viroli 1995, s. 37–38.

Isänmaan yhteinen vapaus on ensiarvoisen tärkeä asia, jopa siinä määrin, että isänmaanrakkaus saa yksilön uhrautumaan yhteisen vapauden puolesta. Poikkeusoloissa, joissa isänmaanvapaus voi pelastua yhdenkin yksilön ansiosta, ei tekojen moraalittomuudella ole merkitystä. Republikanistinen politiikankirjoitus ei tässä suhteessa ole luonteeltaan juurikaan (yksilö)moraalista. Sama ajatusrakennelma löytyy myös Kekkonen teksteistä heti sotien jälkeen⁷⁷⁷.

Kekkonen patriotismia voi luonnehtia jatkuvana huolena isänmaasta, jonka vapaus on turvattava. *Demokratian itsepuolustuksessa* tuo vapauden luonne oli lähinnä sisäistä demokraattista vapautta. Kekkonen kansallisen olemassaolon ja yksilömoraalia suuremmalle hyveelle alistava painotus näkyy hyvin läpi koko *Tässä sitä ollaan -teoksen* yksilömoraalin ja yleisen edun suhteen tarkastelun:

”...tietyissä tilanteissa yksilömoraalin kannalta epämoraalinen teko saattaa tulla suorastaa kiitettäväksi, kun sen avulla on suoritettu ansiokas työ valtion hyväksi. Yhdistyneen Italian suurin valtiomies Cavour lausui kerran eräälle työtoverilleen: ”jos me olisimme tehneet omaksi hyväksemme kaiken sen, mitä teimme Italian puolesta, olisimme olleet suuria vintiöitä.” Sama ajatuksen juoksu kuvastuu Englannin pitkäaikaisen pääministerin Walpolen lausunnosta, että ”mitään suurta maata eivät hyveelliset ihmiset ole koskaan pelastaneet”.⁷⁷⁸

”Kun oman valtakunnan etu joutuu moraalikäsitysten mukaisen toiminnan kanssa ristiriitaan, silloin maan etu saa yliotteen useimpien niidenkin mielestä, jotka poliittiselta tunnustukseltaan lukeutuvat idealisteihin.”⁷⁷⁹

”Kansakunnan elämän ja tulevien sukupolvien kannalta ei ole tärkeää se, jos joku yksityinen ihminen katsoo olleensa pakotettu menettelemään oikeudentuntoaan vastaan, vaan tärkeää on se, että kansakunnalle on siten voitettu mahdollisuus elää vapaana ja itsenäisenä. Sen päämäärän hyväksi kannatta jokaisen ihmisen suorittaa myös sielullinen alttiiksiapano, kuten sotilaat ovat saman päämäärän hyväksi panneet sodassa alttiiksi henkensä.”⁷⁸⁰

Lauseiden takana oli yhteisen vapauden eetos ja lähes kaikki keinot tällaisen patriotismin toteuttamisessa olivat sallittuja. Motiivina oli yhteinen vapaus. Machiavellille – kuten myös häntä opiskelleelle Kekkoselle – isänmaanrakkaus näyttäytyy varauksettoman, jossa tyrannian uhatessa yhteiset velvollisuudet lakkaavat ja on hyveellistä toimia isänmaan hyväksi jopa ”moraalittomasti”. Jotkut republikanistit olivat yhteisen hyvän vuoksi valmiita menemään vaikka helvettiin.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ Ks. välttämättömyydestä hyveenä Machiavellin esimerkki *Ruhtinaan III*:ssa luvussa, s. 20–22. Vrt. Peitsi 1961, s. 15: ”Hän on valmis tarpeen vaatiessa uhrauksiin valtionsa puolesta, hän on valmis uhraamaan henkensäkin...”

⁷⁷⁸ Peitsi 1961, s. 15.

⁷⁷⁹ Ibid., s. 21.

⁷⁸⁰ Ibid., s. 40; Kekkonen sotien aikaisista yksityiskirjeistä käy ilmi hänen heroistinen suhtautuminen isänmaan puolustamiseen etenkin talvisodassa. Hän koki jatkuvasti huonoa omaatuntoa siitä, ettei ollut varsinaisissa taisteluissa rintamalla puolustamassa maataan ja ”täyttämään kohtalon yhteisyytensä sukupolvensa miehien kanssa”. Ks. esim. Kekkonen kirje veljelleen Jussi Kekkoselle 18.2.1940, Kekkonen 1998, s. 44–45.

⁷⁸¹ Vrt. Viroli 1995, s. 33; Korvela 2006, s. 101.

Keskeisenä piirteenä Kekkonen yleisedun ja realismin ylistyksessä tulee esiin hänen elitistinen näkemyksensä siitä, miten realismia on ajattava sotien jälkeisessä Suomessa, ja miten ylipäätäänkin Suomen poliittisen järjestelmän tulisi toimia. Teoksen toistuvien teema on johtajien ja kansan suhde sekä se, miten tämä suhde olisi hoidettava.⁷⁸²

Ulkopoliittisen johdon oli Peitsestä tunnettava vastuunsa (heille siunaantunut valtiomiestaito) eikä sitä kartellen annettava vastuuta politiikan suunnasta kansalle. Kekkonen mielestä valtiojohdolla oli kaksi vaihtoehtoa ulkopoliittisen suunnan vaihtamiseksi: 1) muuttaa kansan ulkopoliittinen käsityskanta houkuttelemalla se uuden ulkopoliittisen linjan taakse ja sen jälkeen vahvistaa sekä toteuttaa uusi toimintaohjelma tai 2) vahvistaa ensin uusi ulkopoliittinen toimintaohjelma ja sen jälkeen hankkia sille kansan hyväksyntä.

Näistä vaihtoehtoista jälkimmäistä Kekkonen alkoikin toteuttaa aseiden vaiettua. Hän näki, että valtiojohtoon on pakko oma-aloitteisesti ottaa ulkopoliittikan hoito itselleen, koska kansa ei reaalisen ulkopoliittikan ulottuvuutta itse löydä. Perusteluna oli, että kansa ei voi tuntea niitä tosiasioita, jotka määräävät "terveen ulkopoliittikan" suunnan.⁷⁸³ Tämä on ymmärrettävä myös sitä taustaa vasten, ettei Suomessa ollut päässyt syntymään maailmansotien välissä oikeastaan minkäänlaista ulkopoliittikan parlamentaarista traditiota.

Elitististä ajattelua harrasti myös aikalaishistorioitsija Pentti Renvall, joka korosti valtaa käyttävän eliitin rationaalisuutta ja ajatuksellista ylemmyyttä verrattuna irrationaalisesti käyttäytyviin massoihin.⁷⁸⁴ Kekkonen ja Renvallin historia-ajattelua ei voida kuitenkaan pitää yhdenmukaisina. Kekkonen korosti talonpoikien ja Renvall aateliston merkitystä. Yhdenmukaisuutta heidän ajattelussaan löytyy kuitenkin kansalle varatussa poliittisen statistin osassa. Molempien ajattelussa johtajille, valtiomies-yksilöille – jotka ymmärsivät korkeimpia päämääriä paremmin kuin tavalliset kansalaiset – oli varattu siveellisesti korkea osa. Jatkosodan aikana Renvall *Historiallisissa Aikakauskirjoissa* suorastaan ylisti Peitsen realistisia teoksia, joissa hän nousi individinä massojen yläpuolelle ja ymmärsi kansakunnan kokonaisedun tavallista kansaa paremmin.⁷⁸⁵

Kekkonen käytti sodan päätyttyä hyödykseen myös kansalaisten pelkoa⁷⁸⁶. Kekkonen ei myöskään itse pelännyt kertoa kansalaisille epämieluisia "totuuksia". Hän tiesi kansalaisten arvostavan tasapainoa ja turvallisuutta.

⁷⁸² Kekkonen kootuista aforismeista löytyy Machiavellin teesi: "Hyvän kansalaisen on isänmaanrakkaudesta unohdettava yksityiset vääryydet". Kekkonen 1982, s. 78.

⁷⁸³ Peitsi 1961, s. 30, 33–34. Peitsen mukaan pinnallinen käsitys demokratiasta oli, että kansa saa myös etsiä valtakunnan noudattaman politiikan suunnan. Ibid., s. 30.

⁷⁸⁴ Renvall loi jopa teoriaa yksittäisten johtajien vaikutuksesta Suomen kehityksessä. Ks. Renvall 1983. Renvallin "suuret teoriat" näyttävät aikalaiseliitille varmasti erilaisina kuin nykypäivään historian tutkijoille. Vrt. Ahtiainen & Tervonen 1990, s. 12.

⁷⁸⁵ Myös Snellman ja Yrjö-Koskinen olivat suomalaisuusliikkeen johtohahmoina ajaneet pragmaattista ulkopoliittista suuntausta, jossa ylhäältä tapahtuvalla patriarkaalisella kansan "siveellistämisen" oli tärkeä rooli. Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 67–68.

⁷⁸⁶ Hän seurasi *Ruhtinaan* opetusta: "on paljon turvallisempaa olla pelätty kuin rakastettu, jos kerta toisen näistä täytyy puuttua"; Machiavelli 1918, s. 93, TM. Ks. ihmisten kaipuusta "häiriöttömään tilaan" Honig 1993, s. 155.

Politiikan tienviitoittajat

Jatkosodan loppuvaiheessa tilanteet vaihtelivat nopeasti paitsi sotarintamalla myös politiikan areenalla. Kuvaava on L.A. Puntilan päiväkirjamerkintä heinäkuun lopusta 1944, jonka mukaan ”Kekkonen on pelaillut ja joutunut ryhmänsä epäsuosiioon”⁷⁸⁷. Kaksi kuukautta merkinnän jälkeen ”politiikan peluri” oli kuitenkin jälleen politiikan parrasvaloissa ja pääsi radiopuheessaan määrittelemään politiikan suuntaviivoja ryhmänsä lisäksi myös koko kansalle.

Maalaisliitto, samoin kuin koko puoluerintama, etsi politiikan suuntaviivoja sotien jälkeen. Sodanaikainen johto ei muuttuneissa olosuhteissa voinut tulla kysymykseen ja puolueella ei ollut kuin muutama rauhanopposition edustaja. Kun muutamasta rajattiin pois alkoholiongelmainen Hillilä, jäi jäljelle vain yksi varteenotettava pääministeriehdokas. Maalaisliiton sisäiseksi ongelmaksi koitui, ettei Kekkonen nauttinut kovin suurta luottamusta puolueessaan.

Kekkosella oli edessään vaikea tehtävä. Hänen piti pystyä iskostamaan puolueeseensa välttämättömänä pitämänsä ajattelutapa sekä saada kannatus puolelleen. Kannatuksen kalastelua ei helpottanut se, että hän alkoi vuoden 1945 aikana vaatia sodan aikaisten maalaisliiton johtajien syrjäyttämistä.⁷⁸⁸

Sodan jälkeisessä poliittisessä tilanteessa oli pitkälti kysymys myös siitä, miten tehdä politiikkaa, kun ei ollut olemassa ”luotettavaa tietoa ja laskelmia” politiikan varalle. Ratkaisu löytyi jälleen kerran historian opetuksista⁷⁸⁹.

Suomen ulkopoliitikassa ja sen retoriikassa palattiinkin Paasikiven ja Kekkonen johdolla ”autonomian ulkopoliittiseen ilmapiiiriin”. Erona tietysti oli itsenäisyys, josta pyrittiin kaikin voimin pitämään kiinni. Snellman tarkasteli kansallisuuskysymystä ”olevien olojen”, eikä enää Venäjän ”salakavaluuden” näkökulmasta. Niinpä hän pyrki yhteen sovittamaan Suomen ja Venäjän etuja.⁷⁹⁰

Yrjö-Koskinen puolestaan katsoi 1800–1900-lukujen taitteessa, että Venäjän intressit Suomea kohtaan ovat rajatut ja kysymys oli tuolloin tilapäisistä häiriöistä maiden välisissä suhteissa. Hän uskoi, että häiriöt saataisiin korjattua tekemällä ”realistisia myönnytyksiä” ja sovittelun kautta olisi löydettävissä kompromissi.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Ryti 2006, s. 341 mukaan. ”Valtiollisen ja poliittisen” suhteesta 1940-luvulla; vrt. Pulkkinen 2003, s. 235.

⁷⁸⁸ Ks. Hokkanen 1996, s. 154–155. Maalaisliiton keskeiseksi hahmoksi nousi sodan jälkeen Vihtori Vesterinen, joka oli jatkosodan aikana ollut ”hiljainen erimielinen”, joten hänen kääntymyksensä oli uskottava, eikä hänen persoonansa repinyt puoluetta sanalla tavalla kuin kärjekäs Kekkonen. Ks. Vesterisestä Kangas 1998.

⁷⁸⁹ Ks. realistisen tradition tarjoamista ”historian opetuksista” Ankersmit 2002, s. 166.

⁷⁹⁰ Snellmanin politikointi sai reaalipoliittisia muotoja senaatissa. Hän ymmärsi, että venäläisten vallanpitäjien fennomaanien suosiminen perustui poliittisiin laskelmiin, koska siten he katsoivat vastustavansa ruotsinkielisten (länsimielisten) liberaalien pyrkimyksiä. Kekkonen tuntuu myös laskeneen, että itätuki on tärkeää poliittisesti, koska muutoin esimerkiksi asema hallituksessa voi muodostua kestävämmäksi. Pulkkinen 1989, s. 25; Sélen 1990, s. 79–80; Alapuro 1997, s. 124.

⁷⁹¹ Vanhasuomalaiset lähtivät liikkeelle myös fennomanian perinteisestä lojaalisuus-asenteesta ja he pyrkivät hallituspuolueena korostamaan vastuuta kaikenlaisissa olosuhteissa. Ks. myös Paasivirta 1978, s. 330, 405.

Siten itsenäisyyden alkuvuosikymmenten idänpolitiikkaa siirryttiin tulkitsemaan eräänlaisena käsitteellisen katkoksen aikana, jonka päätyttyä siirryttiin takaisin idänpolitiikan ”normaalitilaan”.

Sekä vanhan myöntyväisyyslinjan edustaja Paasikiven että myös Kekkonen idänpolitiikan linjauksissa oli kuitenkin kyse uudesta myöntyväisyyspolitiikasta, jossa haluttiin hallitusvallan kautta saavuttaa Neuvostoliiton luottamus sillanrakennuspolitiikalla. Samalla tavalla olivat tehneet vanhasuomalaiset, jotka myös nojautuivat näkökannoissaan enemmän historian todistusvoimaan kuin oikeusopillisiin periaatteisiin⁷⁹².

Myöntyvyyden ongelmana oli, että sitä saattoi noudattaa tehokkaasti vain lyhyen aikaa, joten tuloksia oli saatava nopeasti myös kansan tuen vuoksi. Myöntyvyydestä ei ollut pitkäaikaiseksi poliittiseksi menetelmäksi, koska se olisi saattanut viedä maan samaan tilanteeseen kuin mistä radikaalit porvarit pyrkivät pitämään sen poissa.⁷⁹³

Analogiat autonomian ajan tilanteen ja sotien jälkeisen ajan välillä antoivat Paasikivelle ja Kekkoselle oivallisen mahdollisuuden käyttää autonomian ajan idänpolitiikkaa historiallisena osoituksena siitä, miten Neuvostoliittoon on suhtauduttava⁷⁹⁴. Molemmat alkoivat sodan aikana, mutta varsinkin sen jälkeen, nojautua yhä enemmän historian todistuksiin oikeusopillisten muutoseikkojen sijaan. Tämä käy hyvin ilmi heidän sodan jälkeistä poliittista toimintaansa, kuten sotasyllisyysretoriikkaa tarkastellessa. Politisointiretoriikallaan he pyrkivät osoittamaan toiminnan pelivaran eli ”tosiasiat”.

He siis pyrkivät määrittämään, kuten heidän vastustajansa, mitkä arvot ja asiat ovat tosiasioita. Näin ollen politiikassa eräällä tavalla pyritään tekemään omista arvoista ja asenteista poliittinen totuus, josta ajan myötä voi syntyä myös ”historiallinen totuus”.⁷⁹⁵

⁷⁹² Apunen 1984, s. 131; Rasilainen 2004, s. 51–56.

⁷⁹³ Immonen 2003, s. 279. Polvisen 1999, s. 516 mukaan Paasikivi ei voinut olla etukäteen varma onnistumisestaan, mutta hän uskoi silti ”historialliseen tehtäväänsä”.

⁷⁹⁴ Paasikivi vetosi pääministerikautensa jälkeen autonomian ajan lopun idän politiikkaan – itse mukana olleena – julkisuudessa harvemmin, mutta Kekkonen esitti puheissaan ja kirjoituksissaan autonomian ajan historian opetukset suoremmin ja useammin. Ks. myös: Paasikiven keskustelu Kekkonen kanssa kesällä 1951, jossa hän painottaa Kekkoselle Yrjö-Koskiseen vedoten, että Suomen tulee toteuttaa Venäjänpolitiikkaansa vähä-äänisesti. JKP pk. 2.7.1951, Paasikivi 1986b, s. 227. Kekkonen mukaan Paasikiven kannanottoja politiikan tärkeimpään kysymykseen eli Neuvostoliitto-suhteeseen ei voinut ymmärtää pelkästään sotien jälkeisestä näkökulmasta. Hänen mukaansa Paasikiven lähtökohta rakentui perusteelliseen historiantuntemukseen ja sen hyväksikäyttämiseen ulkopoliittisessa ajattelussa. Kekkonen sanoi usein ”joutuneensa” keskustelemaan Paasikiven kanssa Snellmanista ja etenkin hänen artikkelistaan ”Sota tai rauha Suomelle”, jonka pohjalta Paasikivi oli esitellyt käsityksiään Suomen idänsuhteista. ”J.K. Paasikiven poliittista mietiskelyä”, Kekkonen puhe 27.11.1959 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 102–105.

⁷⁹⁵ Politisointiretoriikka ilmenee vakiintuneen polityn purkamisena ja mahdollisuuksien uudelleen tulkitsemisena. Käsitteillä, luokituksilla ja nimillä tehdään politiikan pelitilaa pelattavaksi. Palonen & Summa 1996, s. 12. Ks. tosiasioiden määrittämisestä Rorty 1989. Ks. myös Ankersmit 2001, s. 80.

Risto Alapuro on oivallisesti kuvannut Paasikiven–Kekkonen linjaa kieli-kysymykseksi, jossa ei voinut irrottaa merkityksiä merkeistä. Merkitysten oli vastattava toisiaan yksi yhteen suhteessa venäläisiin: se oli ulkopoliittista realismia. Juuri tätä merkitysten oikeellisuutta ja kaksinaamaisuuden välttämistä Kekkonen tarkoitti korostaessaan luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon. Puheessaan SNS-juhlassa 31.5.1945 hän korosti, etteivät hyvät suhteet ole luotavissa ”korulauseilla”, vaan teoissa ilmenevällä ”vilpittömällä tahdolla”.⁷⁹⁶

Kekkonen myös toimi, kuten oli luvannut. Käytännön toiminnassa selvimmin nousee esiin Kekkonen toiminta, Suomen kannalta hyvin hankalassa, sotasyyllisyysasiassa. Voidaan todeta, että Kekkonen piti poliittista pelivaraa Neuvostoliittoa kohtaan melko kapeana, mutta sisäpolitiikassa hän toimi demokratian ja oikeudenkäytön totuttuja rajoja venyttäen.

Sotasyyllisyysoikeudenkäynnin yhteydessä oikeusministeri Kekkonen pystyi todistamaan Neuvostoliitolle, että hän toimi kirjoittamallaan tavalla. Lisäksi monille suomalaisille hän pystyi todistamaan, että tällainen toiminta on tarpeellista ja menestyksellistä. Hallituksen alkaessa syksyllä 1944 toteuttaa äärimmäisen nopeasti uutta poliittista konseptia oli vastustus taattu, koska uusi politiikka perustui suunnanvaihdokseen ja entisen tuomitsemiseen.

Puolueet kävivät kiivasta ja propagandan täyttämää taistelua äänestäjistä heti sotien jälkeen. Kun tarkastellaan 1940-luvun loppupuoliskon vaalijulisteita, havaitaan, että eri puolueet käyttivät vaalimainoksissaan usein tie- ja tienviitta-metaforia, sekä kuvissa että teksteissä. Puolueet esittivät ainoastaan heidän tiensä vievän maan onneen ja kukoistukseen. Kekkonen vuoden 1950 presidentivaalikampanjan julisteessa oli teksti ”*Vapaan kansan suora tie*”.⁷⁹⁷

Samalla kun käytiin katkera taistelu Suomen politiikan suuntaviivoista, oli kyse koko ajan myös vallasta, jota ilman haluttua politiikkaa ei voinut toteuttaa. Friedrich Nietzschen näkemyksen mukaan virtú tulikin juuri ”vallanhalusta”. Nietzsche näki Machiavellin tavoin virtún kykynä elää epävarmuudessa, jossa varmaa pohjaa politiikalle ei ollut olemassa.⁷⁹⁸

Tässä epävarmuudessa käydyssä kamppailussa Paasikivi ja Kekkonen päätyivät voitolle, koska he pragmatismissaan yhdistivät saumattomasti ideologian ja vallan, hoitivat vain suuria kysymyksiä, eivätkä piitanneet ”pikku asioista” ja lisäksi pystyivät esittämään toimintalinjansa loogisessa muodossa⁷⁹⁹.

⁷⁹⁶ Alapuro 1997, s. 123–124. ”Välirauhan sopimuksen täyttäminen ja luottamuksen rakentaminen Suomen ja Neuvostoliiton välille”. Kekkonen 1967a, s. 152.

⁷⁹⁷ Ks. Hovi-Wasastjerna 1999, s. 131: ”*tie (suora tie, tie aurinkoon = oikea valinta)*”.

⁷⁹⁸ Ks. Honig 1993, s. 66–68; vrt. Ankersmit 2002, s. 166; ks. myös Korvela 2006.

⁷⁹⁹ Polvisen mukaan pääministeri Paasikivi sanoi ottaessaan uuden sihteerinsä keväällä 1945 vastaan: ”*Minä hoidan vain suuria asioita. Yksityisillä asioilla minua ei saa kukaan vaivata.*” Polvinen 1999, V. Vrt. Paasikiven sekaantumisesta pieniin asioihin Paasikivi 1985. Myös Kekkonen perusteli politiikkaa suurilla linjoilla, kuten puolustellessaan Paasikiven valintaa presidentiksi esiin 7.3.1946 ryhmäkokouksessa, jossa puolueen nouseva kyky ja siirtokarjalaisten edusmies Johannes Virolaisen esitti Paasikiven esittäneen kylmää kantaa siirtoväkeä kohtaan, Kekkonen vastasi: ”*Taktikoimiseen asiassa ei nyt ole varaa*”. Pöytäkirja II 1946, s. 108. KMA. Ks. myös Alasuutari 1996, s. 159–160.

Vaihtuvat reaali politiikat ja uudet tienviitat

Jatkosodan syntyä ja taustatekijöitä on suomalaisessa historiankirjoituksessa käsitelty viimeisen 50 vuoden aikana erittäin laajasti. Kuten Timo Soikkanen on kuvannut artikkelissaan "Uhri vai hyökkääjä?", painotukset Suomen "syyllisyyden ja aktiivisuuden asteesta" jatkosotaan ovat vaihdelleet laidasta laitaan. Viime aikojen tutkimus on kuitenkin tarkastellut päättäjien toimia juuri mahdollisten vaihtoehtojen ja (laskennallisten) valintojen näkökulmasta.⁸⁰⁰

Jatkosodan aikaisia poliitikkoja tutkineet historioitsijat ja elämäkertojen kirjoittajat ovat myös ahkerasti kuvanneet tutkimuskohteidensa realistisuutta. Poliittisten toimijoiden, kuten Rytin, Tannerin, Mannerheimin ja Kekkonen politiikkaa onkin kuvattu "kylmän realistisena", "profeettallisena" ja "tosiasioihin perustuvana laskelmointina". Selkeän poikkeuksen tekee Tuomo Polvinen, joka esittää avoimesti myös tutkimuskohteensa "epärealistisuuden" ja sen jälkikäteiset huonot paikkailu yritykset.⁸⁰¹

Lähtökohtaisesti lähes kaikki poliitikot katsoivat sekä sodan aikana että sen jälkeenkin itsensä reaali poliitikoiksi. Vaikka sodan aikaisten politiikan toimijoiden painotukset realistisesta politiikasta vaihtelivatkin jonkin verran, oli kaikille yhteistä käsitys oman ajattelutavan realistisuudesta, tuloksellisuudesta ja omasta kyvystä "hallita politiikkaa". Hyvän esimerkin uskosta omiin kyvihinsä tuo esiin Linkomies, joka kirjoitti muistelmissaan politiikan taidostaan:

"Uskoin vakaasti, että voisin hyödyttää maatani, ja itse asiassa – sen myönnän – paloin halusta koettaa voimiani suuressa isänmaallisessa tehtävässä. ... Olin ollut huomaavani, että minulla jossakin määrin oli myös poliittista vaistoa, sitä sormenpääntumaa, jota ilman poliitikko ei voi tulla toimeen. Kun katselen asioita jälkepäin, uskon myös voivani todeta, ettei kukaan muu pääministeri olisi sen onnellisemmin voinut ohjata Suomen politiikkaa sinä ajanjaksona, jonka minä olin hallituksen johdossa."⁸⁰²

Vaikka Linkomies epäilemättä ymmärsi politiikkansa epäitsekkäänä patriotismina, kuitenkin myös häntä epäiltiin "epävaltiollisista motiiveista" politiikassa. K.J. Ståhlberg varoitti keväällä 1943 presidentti Rytin Linkomiehestä "konjunkturipoliittikkona". Kekkonen puolestaan näki Linkomiehen aluksi "reaali poliittikkona" juuri hänen "hyövävaistoisen konjunkturiarvoitintensa perusteella".⁸⁰³

Kun tarkastellaan valtiojohdon ja Kekkonen jatkosodan aikaisia konjunkttureja, mahdollisuuksia ja harjoitettavaa reaali politiikkaa koskevia pohdintoja, havaitaan, että pääpiirteissään sisältö on hyvin samankaltaista vuoteen 1944 asti. Rauhan tultua ajattelussaan lähes saman (reaali) poliittisen kierroksen kuin valtiojohto käyneet radikaaliporvarit siirtyivät "uuteen reaali politiikkaan". Kuitenkaan heidän argumentoinnissaan ei tapahtunut suurta muutosta verrattuna "vanhaan reaali politiikkaan", josta oli tullut "konjunkturipoliittikkaa".

⁸⁰⁰ Soikkanen 2006; Ylikangas 1999b, jossa hän käsittelee sota-ajan "laskentamalleja".

⁸⁰¹ Vrt. mm. Suomi 1988, s. 20–21, 48–49; Polvinen 1995, s. 431; Turtola 2005, s. 253, 348.

⁸⁰² Linkomies 1970, s. 153; ks. Paasikiven uskosta "tehtävänsä" Polvinen 1999, s. 516.

⁸⁰³ Turtola 1996, s. 87; "Puhe Ruotsissa 17.3.1943", Kekkonen 1998, s. 221. Linkomiehen sormenpääpolitiikka metaforana merkitsee vallan lähietäisyydellä läsnäoloa, koska käsi on harvojen välinen politiikan arvioimisessa. Kanerva 1990, s. 73.

Reaalipolitiikan vaihdos

Pystyäkseen hahmottamaan politiikkaa sen eri mahdollisuuksien kautta ”realistisesti” tarvitsee toimija erinomaiset tiedot – erityisesti sota-ajan olosuhteissa. Verrattuna muihin kansanedustajiin Kekkonen oli kontaktiensa kautta lähes yhtä hyvin tilanteen tasalla kuin valtiojohto, joissakin asioissa jopa paremmin. Se avasi mahdollisuuden tulkita muita ”tarkemmin” sodan jälkeistä aikaa. Hän pohtikin politiikkaa myös tulevan sisäpoliittisen muutoksen kannalta.⁸⁰⁴

Suomen valtiojohto ymmärsi jo vuosien 1941–1942 vaihteessa tai viimeistään samoihin aikoihin kuin Kekkonen, että Saksa lopulta häviäisi sodan ja Neuvostoliiton säilyisi suurvaltana⁸⁰⁵. Niinpä Suomen valtio- sekä sotilasjohto Rytin ja Mannerheimin johdolla alkoivat vuoden 1942 lopussa salaisesti kaa-vailla mahdollisuuksia sodasta irtaantumiseen. Seuraavan vuoden alusta lähtien alettiin aktiivisemmin tiedustella rauhanmahdollisuuksia ja -ehtoja.⁸⁰⁶

Suomen vaikeutena vuoden 1943 aikana oli, että Saksa oli vielä vahva, ja raivostui, kun Suomen uusi ulkoministeri Ramsay ehdotti – joidenkin tutkijoiden mukaan epärealistisesti – ”sivistynyttä välirikkoa” Saksan kanssa.⁸⁰⁷

Myös rauhan tekemistä silmällä pitäen pääministeriksi valittu Edwin Linkomies painotti saksalaisten joukkojen maassaoloa⁸⁰⁸. Vuodesta 1943 hallitus – Tanner eturintamassa – tunnusteli rauhan mahdollisuutta, jonka seurauksena Saksa ilmaisi, ettei Suomi pelaa ”reilua peliä”⁸⁰⁹.

Myös Paasikivi koetti – Tuomo Polvisen mukaan – syksyllä 1943 ”loputtomissa refleksioissaan” löytää jonkinlaista ulospääsytietä sodasta. Samaan aikaan kun valtiojohto pyrki irtautumaan sodasta, ja Paasikivi pohti vaihtoehtoja, Peitsi vaati pieneltä valtiolta täydellistä itsekkyyttä valinnoissaan teoksessaan *Kansa taistelee elämästään*.⁸¹⁰

⁸⁰⁴ Hillilä painotti vuoden 1942 lopussa Saksan hävinnan sodan jo vuonna 1940. Hän pohti, milloin olisi aika jättää ”uppoava laiva”, mitä sisäpoliittisia muutoksia se vaatisi ja miten se voitaisiin toteuttaa. Hillilän kirje UKK:lle 30.12.1942, UKA 1/2.

⁸⁰⁵ Kun tiedetään, että Väinö Tanner ei uskonut jatkosodan alkaessa Saksan lopulliseen voittoon Neuvostoliitosta, on hänen muistelmateoksessaan *Suomen tie* esittämä kuvaus, että jo vuoden 1941 lopussa valtiojohto ymmärsi Saksan tulevan tappion sodassa, melko uskottava. Sen sijaan Tanner vääristelee väittäessään Suomen joutuneen jatkosodan alkaessa Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen kohteeksi. Tanner 1952, s. 9.

⁸⁰⁶ Tarkka 1987; Jokisipilä 2004; Ryti 2006.

⁸⁰⁷ Markku Jokisipilä kuvaa Ramsayn Saksaan tekemää matkaa, jonka tarkoituksena oli tutkia mahdollisuuksia irtautua Saksan rinnalta sodasta ja tehdä erillisrauha Neuvostoliiton kanssa, hyväuskoisuudessaan naiviksi ja epärealistiseksi. Tiedotusmatka epäonnistui täydellisesti. Ks. Jokisipilä 2004, s. 89–100; vrt. Maasalo 2004, s. 153–159.

⁸⁰⁸ Paavolainen 1989, s. 231. Keväällä 1943 oli poliitikkojen keskuudessa hyvin yleisesti jo vallalla kanta jonka mukaan Suomen oli pyrittävä Neuvostoliiton kanssa rauhaan, kunhan tilanne sen sallisi eli Saksa olisi heikentynyt siinä määrin, että Suomi voisi irtaantua sodasta. Tanner korosti muistelmissaan pelkona olleen myös sodan siirtymisen maan rajojen sisäpuolelle. Ks. Linkomies 1970, s. 135–137; Tanner 1952, s. 236.

⁸⁰⁹ Tanner 1952, s. 11–12, 28–29; vrt. Paavolainen 1989, s. 230–233; Suomi 1986.

⁸¹⁰ Polvinen 1995, s. 342. Peitsi käytti lähinnä realismin käsitettä ja käsiteparia realistinen (ulko)politiikka; ks. esimerkiksi pakina ”Hermet, hermet”, SK 1943:33, UKEA.

Joulukuussa 1943 Kekkonen Tukholmassa pitämää puhetta ei voida lopultakaan pitää reaalipoliittisesti erityisen omaleimaisena, sillä se oli käsityksiltään pitkälti samanlainen kuin Suomen valtiojohdolla. Lisäksi Ryti kommentoi puhetta etukäteen, jonka pohjalta Kekkonen teki muutoksia.

Sen sijaan Peitsen kirjoituksesta ”Sankarillisesta itsemurhasta” lähtien, joka ilmestyi 3.3.1944, valtiojohton ja Kekkonen linjat näyttävät käsitteellisesti eriävän.⁸¹¹ Reilu kuukausi sen jälkeen, kun Kekkonen oli keväällä 1944 kirjoittanut ”Sankarillisesta itsemurhasta”, piti Tanner SDP:n puolueuuevoston kokouksessa 11.4.1944 puheenvuoron, jonka mukaan: ”*Rauhan teko tarjotuilla ehdoilla merkitsee selvästi valtiollista itsemurhaa*”.⁸¹² Itsemurhateema näyttää Peitsen pakinasta napatulta ja sen retorisenä tarkoituksena oli osoittaa rauhanteon sen hetkinen mahdottomuus ja epärealistisuus.

Rauhanoppositioon kuulunut jatkosodan aikainen ulkoasianvaliokunnan puheenjohtaja SDP:n Väinö Voionmaa oli myös Kekkonen tavoin huolestunut rauhanteon viivästyemisestä. Hän kirjoitti kirjeissään pojalleen kesällä 1944 reaalipoliitikoista ja reaalipolitiikasta. Hän nimesi esimerkiksi puoluetoverinsa Eino Railon reaalipoliitikoksi, koska tämän mielestä ”*parasta politiikkaa on se, mikä parhaiten hoitaa kunkin tilanteen. >>Tilanteita taas hoidetaan tilanteita myöten.>>*” Voionmaan kuvaus hallituksen tavasta kokea reaalipolitiikka muuttumattomana asenteena, vaikka sen sisältö täysin muuttuisikin, on oivallinen:

”(Näet tässä reaali- ja konjunktuuripolitiikan kukkasen. Suunnan muutoksista ja periaatteista ei tarvitse huolia; niitä hoidetaan tilanteiden mukaan – siispä Railo yhtä kovasti voi olla natsin kuin länsivaltainkin puolella. Uskon muuten, että juuri näin ajattelee Tanner ja koko hänen sielunsa.)”⁸¹³

Myös Kekkostä huolestutti, että hallitus ei saisi lopulta tilannetta hoidettua, vaan rauha etääntyisi yhä kauemmas. Niinpä Kekkonenkin etsi jatkuvasti tietä ulos ”umpikujapolitiikasta”. Hän kiteytti 22.6.1944, että ”*toimettomuus ja odottelu nykyisen tapaisena aikana ei ole mitään politiikkaa*”⁸¹⁴.

Kekkonen ja Hillilä – jonka voidaan sanoa olleen äärimmäinen reaalipolitiikko ja varautuneen lähes kaikkiin mahdollisiin vaihtoehtoihin – pyrkivät pääsemään tilanteeseen, jossa voisivat itse vaikuttaa hahmottamansa reaalipolitiikan toteutumiseen.⁸¹⁵

⁸¹¹ Kirjoitus oli tehty vasta-argumentaatioksi sellaista mielialaa vastaan, jossa taistelua pitäisi käydä loppuun saakka. Kirjoitus sai osakseen ristiriitaisen vastaanoton. Peitsi sai paljon palautetta *Suomen Kuvalehden* toimitukseen. Osassa kirjeistä realismia kiitettiin, mutta suuressa osassa palaute oli negatiivista. Peitseä syytettiin defaitistisen mielialan lietsonnasta ja ”Pekka Pelkuriksi”. UKA. Vrt. Tarkka 1987, s. 72–76; Suomi 1986, s. 459–464; ”Sankarillisesta itsemurhasta”, SK 3.3.1944, UKEA.

⁸¹² Tanner 1952, s. 236 mukaan.

⁸¹³ Kirje Tapio Voionmaalle 21.6.1944; Voionmaa 1971, s. 353–354.

⁸¹⁴ ”Kansanedustajien kokous”, Kekkonen 1998, s. 337–338.

⁸¹⁵ Hillilä oli syksyn 1944 aikana vuoroin yhteydessä saksalaisten, sotakabinetin, rauhanoppositiion, länsiliittoutuneiden ja venäläisten kanssa. Ks. myös Hillilän muistutpanot päämajassa käydyistä keskusteluista 13–14.6.1944, UKA 1/2.

Rytin tekemää suomalaista Ribbentrop -sopimusta voidaan pitää eräänlaisena vanhan reaalipolitiikan viimeisenä voimannäyttteenä. Suomalainen poliittinen ja sotilaallinen johto Rytin omiin nimiinsä allekirjoittamalla paperilla käytännössä harhautti Hitleriä ja Saksaa.⁸¹⁶ Poliitiikkaa on olemassa niin kauan, kun on olemassa vaihtoehtoja. Rytin kohdalla (reaali)politiikan liikkumavara oli käytännössä rajautunut kuitenkin valintaan kahden vaihtoehdon välillä: antautumiseen tai sitoumuksen tekemiseen. Tapahtumasarjassa näkyy myös Rytin ja Mannerheimin pienen valtion itsekkäistä eduista lähtevä ajattelutapa. Machiavelli kirjoitti isänmaan ja lupauksen noudattamisen suhteesta:

”Milloin on kysymyksessä isänmaan pelastus, ei tule tehdä eroa oikea ja väärän, inhimillisen ja julman, kunniakkaan ja häpeällisen välillä, vaan on epäröimättä seurattava ratkaisua, joka pelastaa maan elämän ja säilyttää sen vapauden. ... ei ole häpeällistä olla noudattamatta lupauksia, jotka on tehty pakosta. Pakosta tehdyt valtiolliset sitoumukset rikotaan aina, kun tuo pakko lakkaa olemasta, eikä se ole häpeällistä sille, joka ne rikkoo.”⁸¹⁷

Pyrkimykseni ei ole osoittaa, että Suomen johto olisi seurannut juuri machiavelilaisista reaalipolitiikkaa, vaan huomioida jälleen, että jo ennen Paasikiven ja Kekkonen poliittista realismia Suomen valtiojohtossa harjoitettiin pienen valtion itsekkäille eduille ja ”tosiasioiden tunnustamiselle” pohjautuvaa politiikkaa. Etenkin kun sodan alussa niin Ryti, Paasikivi kuin Kekkonenkin olivat katsooneet, että ainoastaan heille kaikille epämieluisa kansallissosialistinen Saksa voi auttaa Suomea selviämään sodan yli.⁸¹⁸

Toisaalta on muistettava, että poliittisessa vallankäytössä realismi ja siihen vetoaminen on tehokas keino toteuttaa yhteisöllistä hallintaa ja kontrollia. Välttämättömän realismin esittämisen tavoitteena on, että realismia vastaan ei taistella.⁸¹⁹ Uutta reaalipolitiikkaa legitimoitaessa jouduttiinkin käyttämään samantyyppistä argumentaatiota kuin vanhassa eli vetoamaan kokonaisuuden etuun. Paasikivi, Kekkonen ja Hillilä muuttivat kuitenkin reaalipolitiikan muotoa siten, että he sodan jälkeen kielsivät kaikkien konjektuurien hyväksikäyttämisen.

Reaalipoliittisen ajattelun kannalta valtiojohton sekä Kekkonen välillä ei siis ollut sodan loppupuolelle asti olennaisia eroavaisuuksia. Erona vain oli, että hallituksen kädet olivat laajemmin sidotut kuin Kekkonen, jonka poliittisen uransa kannalta oli ensiarvoisen tärkeää, ettei hän joutunut vastuuseen sodan aikana, vaan hän pääsi oivallisesta asemasta liikkeelle jatkosodan jälkeen.⁸²⁰

⁸¹⁶ Toinen keskustelun aihe tietysti on, oliko lupaus sinällään tarpeellinen Saksan avun saamiseksi, mutta tärkeää on, että ainakin Ryti uskoi niin. Ks. Jokisipilä 2004.

⁸¹⁷ Machiavelli 1998, XLI (*Isänmaata on puolustettava häpeällisesti tai kunniakkaasti, kumpikin tapa on hyövä, kunhan se vain on tuloksellinen*); s. 360. Ibid, XLII (*Pakosta tehtyjä lupauksia ei ole noudatettava*), s. 361.

⁸¹⁸ Ks. JKP Tannerille 26.12.1940: ”Suurvaltaa vastaan meitä voi auttaa vain toinen suurvalta. Ja se ei voi olla muu kuin Saksa.”. Polvinen 1995, s. 25 mukaan. Ks. Ibid, s. 260, 278.

⁸¹⁹ Kantola 1998, s. 62.

⁸²⁰ Hillilä korosti kirjeessään 12.7.1944 politiikan olevan: ”aivan linjojen mutkista riippuvainen. Mutta linjat saa myös politiikalla heti hajalle.” Hän korosti Kekkoselle, että kannattaa olla hiljaa siihen saakka, kunnes mahdollisuudet järkevälle keskustelulle ovat olemassa. Heinäkuun 1944 kriisitunnelmista ja Kekkonen asemasta kertoo osaltaan

Tanner ja muut sotien aikana poliittisissa vastuutehtävissä olleet eivät voineet lähteä uskottavasti toteuttamaan uutta reaalipolitiikkaa, vaikka he olisivat olleet sen takanakin⁸²¹. Neuvostoliitto ei olisi sitä hyväksynyt. Sen sijaan Kekkonen – huolimatta Peitsi-pakinoistaan – saattoi lähteä liikkeelle ”ulkopoliittisista synneistä” lähes puhtaana.

Kekkosken reaalipoliittista esiinmarssia nopeutti ja helpotti suunnattomasti se, että hänellä oli pitkälle mietitty, hyvin työstetty ja kielellisesti kyvykäs ja tarpeeksi radikaali ohjelma. Se oli paljon Peitsenä toimimisen ansiosta. Lukuisat muut poliittiset vaikuttajat myöhästivät ratkaisevalla hetkellä ja Kekkonen sai etulyöntiaseman, jonka säilyttäminen tosin osoittautui vaikeaksi.⁸²²

Lähes kaikilla keskeisillä poliittisilla toimijoilla oli vuoden 1944 aikana sama poliittinen linja: rauhaan palaaminen, mutta keinot ja henkilövalinnat eivät olleetkaan enää niin yksinkertaisesti ratkaistavissa olevia kysymyksiä⁸²³. Rauhan tultua Suomessa alkoi avoin taistelu siitä, mikä on Suomen reaalipolitiikalle oikea linja ja kuka sen osaa parhaiten toteuttaa.

Valtioneuvoston tiedotuselin pyrki esittämään sotien kulun Suomen näkökulmasta tuoreeltaan tekstissä ”Suomen tie”, joka esitettiin yleisradiossa 5.9.1944 ja jaettiin kaikille porvarillisille lehdille julkaistavaksi. Artikkelin mukaan Suomella oli ollut kaksi vaihtoehtoa: alistua tai pitää ohjat käsissään. Alistuminen olisi ehkä merkinnyt miehitystä, joten jäljelle jäi vain toinen tie.

Artikkelin mukaan Suomen ratkaisuja ei jälkeempään voida väittää vääriksi, vaikka ne olivatkin suurvaltojen voimasuhteista riippuen olleet erilaisia. Lopussa johtopäätöksiä hieman lievennettiin: *”Toisinaan voi näyttää siltä, että mahdollisia ratkaisuja on useampia. Mutta aina on välttämätöntä, että koko kansa seuraa sitä linjaa, jolle on lähdetty”*. Painotus on sama, jota Peitsi käytti sodan aikana eli kansan on parempi olla yksimielisenä ”väärässä” kuin hajanaisena ”oikeassa”. Suomen valinnat esitettiin kuitenkin sekä välttämättöminä että suoranaisten reaalipolitiikkana. Kuvaavaa on, että Suomen ruotsinkielisille lehdille artikkeli jaettiin otsikolla ”realpolitik”.⁸²⁴

se, että Hillilä kirjoitti soittamisen sijaan Kekkoselle, koska Hillilän mukaan Kekkosken puheluita seurattiin. Hillilän kirje UKK:lle 12.7.1944; UKA 1/2.

⁸²¹ Kekkosken vetosi syksyn 1943 rauhanvaatimuksessaan presidentti Rytille silloisen valtiovarainministeri Tannerin 24.9.1943 pitämään puheeseen ulkopoliittisesta asemasta, jonka mukaan *”Meidän on lähdeävä siitä, että joudumme vastedes elämään voimakkaan Neuvostoliiton naapurina”*. Selvitys Rytille 25.9.1943, UKA 21/11. Ks. myös Fagerholmin kirje Tannerille 27.6.1944; Fagerholm 1977, s. 168–171.

⁸²² Kekkosken reaalipoliittinen linja ja sen näkyvyys toi hänet takaisin mukaan pääministerispekulaatioihin. Hän oli kuitenkin lopulta liian ristiriitainen henkilö, jotta puolueet olisivat olleet valmiita kannattamaan häntä pääministeriksi. Väinö Voionmaan kirje pojalleen Tapiolle 19.6.1944, jossa hän kertoi Kekkosken saaneen SDP:n puolue-toimikunnassa kolme ääntä pääministeriehdokkaaksi, mutta enemmistön äänestäneen Ramsayta. Voionmaa 1971, s. 351.

⁸²³ Ks. myös Meinander 2006, s. 600–603, jossa hän kuvaa, kuinka hyvin Mannerheim aikaa pelaten pyrki välttämään kahden rintaman sodan syntymisen elokuussa 1944.

⁸²⁴ Auvinen 2005, s. 101 mukaan. Maalaisliiton *Ilkka* kirjoitti pääkirjoituksessaan 20.9.1944, että *”emme halunneet toisellakaan kertaa sotaan, mutta maailman konjektuurit siihen meidät veivät”*.

Kapean politiikan tie

Päästessään viimein välirauhan tekemisen jälkeen esittämään radiossa uuden politiikan vaatimuksia ja suuntaviivoja, Kekkonen joutui lähtemään liikkeelle hankalasta "ethoksesta" eli nykykielellä "poliittisesta imagosta" käsin. Hän oli 1930-luvun lopun äärioikeiston vastaisen toimintansa ja Peitsen kirjoitusten vuoksi poliittisesti hyvin ristiriitainen henkilö.

Puheensa aluksi Kekkonen sivuuttikin poliittiset tapahtumat ja siirtyi urheilumaailmaan. Hän aloitti: *"Keskellä kohtalon täyteistä aikaa vietti Suomi olympiastadionilla viime sunnuntaina suurta urheilujuhlaa."* Urheilutoiminnan käynnistymisen painottaminen osoitti osaltaan elämän jatkuvan sodan häviämisestä huolimatta. Kekkonen pääsikin urheilun kautta vetoamaan kokoavasti suomalaisiin "urheilijakansana". Urheilusta hän johti myös poliittisen opin tulevaisuutta varten: *"Urheilijan tulee osata voittaa pöyhkeilemättä ja hävitä murtumatta" ja "urheilukansan tavoin meidän on ilman varauksia tunnustettava tappiomme"*. Normatiivisen reaalipoliittisen vaateen hän toi esiin vertauksella: *"samaten kuin hyvä urheilija osaa arvioida vastustajansa todellisen kyvyn ja voiman, samaten meidän tulee kansana kyetä oikein arvioimaan Neuvostoliiton todellinen voima"*.⁸²⁵

Urheilumetaforien ja -vertausten jälkeen hän vasta siirtyi logos-osuuteen tuoden esiin uuden poliittisen maantieteensä ja sen mukanaan tuomat tosiasiat, joita vastaan ei voinut taistella⁸²⁶. Hän teki myös eron "sotapolitiikkaan", mutta huomionarvoisesti sen lopputulokseen, eikä suoranaisesti sen sisältöön: *"Se lopputulos, johon sota on vienyt, osoittaa että viimeaikainen politiikkamme on ollut erehdys"*. Erehdys oli Kekkosesta rehellisesti myönnettävä, jotta Suomen kansa saat- toi lähteä realistiselta pohjalta rakentamaan tulevaisuuttaan.

Ongelmallisen kohdan puheessa toi yleisöön eli koko kansaan vetoaminen, koska koko sota-ajan valtiojohto oli vedonnut kansallisen yksimielisyyden tarpeeseen. Niinpä Kekkonen pyrki tekemään eron sodanajan yksimielisyyteen sekä "omaa etua ajavaan yksimielisyyteen" ja vaati myös entistä valtiojohtoa uuden yksimielisyyden taakse:

*"Meillä on tullut sotavuosina tavaksi vedota kansalaisiin kokonaisuuden nimissä. Jos koskaan tällainen vetoamus on paikallaan, niin nyt, sillä kokonaisuus, kansa ja sen olemassaolo vaativat tällä kertaa jokaiselta suomalaiselta oikeaa sopeutumista uusiin olosuhteisiin. ... Eri maiden ja eri kausien poliittinen historia osoittaa, että yksimielisyyttä ovat aina vaatineet, usein vain oman etunsa vuoksi, vallassa olevat valtiolliset piirit. Tällä kertaa meillä yksinomaan kokonaisuuden etuja silmällä pitäen esitettävä yksimielisyys kohdistuu yhtä hyvin - ja eräältä osin ensisijassa - niihin, jotka ovat määränneet maan tähänastisen politiikan, kuin niihinkin, jotka ovat toimineet sitä vastaan."*⁸²⁷

Lopussa hän tunteikkaasti vielä vetosi suomalaisten harkitsevuudesta ja realismista riippuvan, kansan lisäksi myös "tulevien polvien" elämä. Viimeiseksi hän yhdistävästi loi uskoa "raivaajakansan" sitkeyteen selvitä vaikeuksista.

⁸²⁵ "Suomen uusi asema ja sen velvoitukset", 25.9.1944 radiossa, Kekkonen 1967a, s. 138-149. Urheilun kansallisesta merkityksestä sodan jälkeen Nevakivi 1996a, s. 216.

⁸²⁶ Vrt. Peitsi 1961, s. 94, jossa kovat tosiasiat saavat kansan seuraamaan oikeaa tietä.

⁸²⁷ Kekkonen 1967a, s. 142. Vuonna 1948 radiolupia oli Suomessa jo 600 000.

Kekkonen radiopuhe uudesta tiestä eli uudesta ulkopoliitiikan suunnasta sai aikaan valtavan huomion, sillä se julkaistiin myös suurimmissa sanomalehdissä. Myös ulkomainen lehdistö noteerasi Kekkonen puheen laajasti.⁸²⁸

Lisäksi tuleva pääministeri Paasikivi merkitsi päiväkirjaansa Kekkonen olleen samoilla linjoilla hänen kanssaan, mutta menneen vielä pitemmälle julkisissa mielipiteissään. Myös sosialidemokraattien Reinhold Svento, joka loikkasi SKDL:ään vuonna 1945 pysyen kuitenkin Paasikiven uskottuna, vaati hyviä suhteita Neuvostoliittoon. Hän piti syksyllä 1944 ”joustavaa reaaliolitiikkaa” pienten valtioiden ainoana mahdollisuutena selvitä olemassaolotaistelussa.⁸²⁹

Jatkosodan aikana Suomi pyrki säilyttämään ja esittämään moraalisen toimijuutensa sekä sisäisesti että ulkoisesti painottamalla, ”ystävällisistä ja luotamuksellisista” Saksa-suhteistaan huolimatta, maan käyvän ”omaa erillistä sotaa”⁸³⁰. Myös siirryttäessä uuteen ulkopoliitiikan aikakauteen valtiojohdon oli tärkeää pystyä oikeuttamaan toimijuutensa sekä maan sisällä että sen ulkopuolella. Paasikivi kuvasi vuoden 1944 itsenäisyyspäiväpuheessaan Suomen kansan tien ”laaksosta nousevana polkuna”. Hän opetti tosiasioiden tunnustamista oikean suunnan eli ystävällisen Neuvostoliitto-suhteen löytämiseksi.⁸³¹

Kevään 1945 eduskuntavaalien alla Paasikivi teki eron sotien aikaiseen politiikkaan nimittämällä sitä vääräksi politiikaksi ja sotapolitiikaksi. Hän näki välttämättömänä sanoutua irti entisestä politiikasta ja vaati siksi ”uusien kasvojen” eduskuntaan. Siksi ulkopoliittisista syistä sodan aikana ryvettyneet eivät voineet tulla johtamaan sodan jälkeen Suomen uutta reaaliolitiikkaa.⁸³²

Kekkonen käytti politiikasta, joka erosi Neuvostoliiton ystävyyspolitiikasta, myös termiä ”itsemurhapoliittikka”. Harjoitettavan, tarpeellisen politiikan hän ilmaisi yksinkertaisesti menestykseen tarvittavien edellytysten täyttämisenä. Siten politiikka, joka rajautui tosiasioihin, oli – Paasikiven laaksosta nousevan polun tavoin – erittäin kapea: ”Pyrin siihen, että me arvaisimme oman tilamme ja kansan menestykseksi toimisimme sen mukaan. Se merkitsee toisin sanoen poliittisten tosiasiaiden tunnustamista ja maalle hyödyksi koituvan politiikan harjoittamista näiden tosiasioiden pohjalta.”⁸³³

⁸²⁸ Ks. Suomi 1986, s. 506–507. Hilja Riipinen kirjoitti päiväkirjaansa: ”Vihollinen on maassa. Kekkonen puhuu radiossa uutta politiikkaa. Nyt on Kekkonen aika”. Sulamaa 1995, s. 220 mukaan. Matti Kurjensaari ja Olavi Paavolainen kiittivät sähköllä 26.9.1944 Kekkoselta ”rohkeasta ja historiallisesta radiopuheesta”. UKA 21/11.

⁸²⁹ Paasikivi 1985, s. 34. Suomen Sosialidemokraatti 27.9.1944.

⁸³⁰ Ks. Ryti 4.7.1941: ”Käsitämme sotamme erilliseksi puolustussodaksi”. Ryti 2006, s. 116; Ryti painotti tosiasioiden tunnustamisen lisäksi myös omaa vastuuta maan kohtalosta ja oikeuden vaatimuksia. Ryti 3.2.1942, VPAP, s. 186–188; 2.2.1944, Ibid., s. 208.

⁸³¹ Paasikivi 1956b, s. 9–10. Porvarillisen kentän oli vaikea luottaa äkkikäännöksen tehneeseen Kekkoseen. Kekkonen valittikin lähetystöneuvos Jeliseville, että rauhanasian ajaminen oli vaikeaa porvarillisissa piireissä. Kekkonen mukaan: ”siellä on ollut aina vaara, että joutuu menettämään sen poliittisen platformun, jolta käsin voi politiikkaan vaikuttaa.” Toisaalta hän saattoi siihen vetoamalla pitää myös tiettyä etäisyyttä Neuvostoliittoa kohtaan. Muistio 28.10.1944; UKA 21/11. Ks. myös Suomi 1986, s. 500.

⁸³² Radiopuhe 15.3.1945, Paasikivi 1956b, s. 13–15; ks. myös Hokkanen 1996, s. 10.

⁸³³ Puhe 10.2.1947 Tampereella SNS rauhanjuhlassa, UKA 3/6. Jo tässä puheessaan hän esitti sotakorvaukset teollisuutta hyödyttävänä tekijänä. Vrt. Suomi 1988, s. 20–21.

Nopealla käännöksellään, tosiasioiden määrittelyllä ja uudella reaaliolitiikallaan Kekkonen oli vaikeaa saada puolueensa tai edes kaikkien ystäviensä tukea taakseen. Kuvaava esimerkki on Kekkonen 1930-luvun läheisen ystävän Tauno Jalannin suhtautuminen keväällä 1947 ”veljensä Urhon” uuteen tiehen:

”Paskat minä teidän politiikastanne. Selvytyden vuoksi ja varmuuden vuoksi lienee minun kuitenkin sanottava, etten minä ole hetkeäkään hyväksynyt Sinun politiikkaasi enkä koskaan hyväksykään. Minä kunnioitan sellaisia miehiä kuin Väinö Tanner ja Risto Ryti. ... Oletan näet kuitenkin, että päämäärä meillä molemmilla on sama, vaikka minun tieni on suora ja Sinun tiesi mutkitteleva.”⁸³⁴

Tie-metaforan suosiosta poliittisena iskusanana kertoo myös SKDL:n Hertta Kuusisen huudahdus keväällä 1948 ”Tshekkoslovakian tiestä” eli kansandemokratian toteuttamista Suomessa. Se ei kuitenkaan edistänyt kommunistien vaalimenestystä, vaan sai paremminkin aikaan porvaripuolueiden ja SDP:n kiivaan vastarinnan.⁸³⁵ Kuusisen YYA-sopimusneuvottelujen kynnyksellä tekemä huudahdus kuitenkin aiheutti Suomessa aitoa pelkoa.

Kekkonen pyrkiikin nimimerkillään Veljenpoikana tuoreeltaan rauhoittamaan mieliä ja esittämään Moskovassa käydyt neuvottelut tuloksellisena. Tuulevan sopimustulkinnan kannalta keskeisin muotoilu löytyy kuitenkin kohdasta, jossa hän luonnehtii johdannon kohdan Suomen pyrkimyksestä pysyä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella ”Suomen puolueettomuusjulistukseksi”.⁸³⁶

YYA-sopimuksen solmimisen jälkeen *Helsingin Sanomat* erotti pääkirjoituksessaan kaksi linjaa ajattelussa ja käytännöllisluonteisissa ratkaisuisa. Reaalipoliitikot lähtivät lehden mukaan siitä, että suurvallat ovat täysin suvereenisia ja pienten valtioiden täysivaltaisuus on nimellistä. Toiseksi ryhmäksi lehti nimesi ne, jotka katsovat, että pienetkin valtiot ovat keskinäisissä suhteissa kansainvälisen oikeuden sitomat ja yleisten rajoitusten alaiset.⁸³⁷

⁸³⁴ Jalanti UKK:lle 27.4.1947, UKA 1/3. Kaverusten suhde oli aika ajoin ongelmallinen ja lisäksi heille kummallekin oli ominaista lyödä kielenkäytössä yli. Sen osoittaa tapa, jolla Jalanti kirjeessään onnitteli 50 vuotta täyttävää Kekkonen. Syntymäpäiväonnittelujen jälkeen Jalanti lisäsi, että onnittelut ”*eivät siis koske Sinua poliittikona enkä toivokaan menestystä politiikallasi enkä Sinulle poliitikassa. ... Toivotan Sinulle pitkää ikää, jotta ehtisit joskus kaikki politiikassa tekemäsi virheet korjata.*” 31.8.1950, UKA 1/3.

⁸³⁵ Ks. Haataja 1988, s. 227–231; Nevakivi 1996a, s. 226.

⁸³⁶ Tämän ”puolueettomuusjulistuksen” hän esitti myös Neuvostoliiton hyväksymänä. Samalla oli tarkoitus karistaa kansalaisten neuvosto-vihamielisyyttä ja pelkoa. Myös länsivalloille oli tärkeää osoittaa, ettei Neuvostoliitto kuristanut Suomea. ”Moskovan sopimus”, SK 1948:16, UKEA. Sama puolueettomuuspoliittinen tendenssi näkyy myös pari viikkoa myöhemmin Veljenpojan tekemässä pakinassa, jossa hän kertomuksella Arvid Hornin 1720-luvulla tekemästä sopimuksesta Venäjän kanssa historiallisen representaation kautta esitti tilanteen jälleen kerran ”jo koettuna”. Kekkonen siis ”metamorfoosin” tavoin tuotti ja uudelleen esitti historiallisen kertomuksen vanhasta poliittisesta ideaalista ja tuoden sen nykypäivään ”Eräs ruotsalais-venäläinen sotaliitto”, SK 1948:18, UKEA; ks. Suomi 1988, s. 356–357. Ks. Historiasta ”metamorfoosina”; Ankersmit 2001, s. 107–122.

⁸³⁷ HS 11.4.1948. Ks. myös Nevakivi 1996a, s. 224.

Kuitenkaan esimerkiksi Kekkonen ja Paasikiven politiikkaa ei voi kuvata edellä esitetyn dikotomian kaltaisesti. He eivät vain mekaanisesti toteuttaneet ”ulkoisten ehtojen antamaa” reaalipolitiikkaa, vaan pyrkivät etsimään ja säilyttämään toiminnassaan myös ulkopoliittista liikkumavaraa.⁸³⁸

Vaikka myös Paasikivi esitti oman reaalipolitiikkansa vaihtoehdottomana: ”*Ei ole kysymys mistään ohimenevästä konjunktuurista, vaan maamme ulkopoliittisen suuntauksen peruslinjasta*”, erotti hän sisä- ja ulkopoliitiikan toisistaan sekä asetui pahimman vaaran mentyä ohi melko jyrkästikin Neuvostoliiton tukemia kommunisteja vastaan.⁸³⁹ Kekkonen teki saman nimimerkkinsä kätköistä.

Paasikivelle oli lisäksi ominaisempaa spekuloida historialla kuin Kekkosella, jonka reaalipolitiikan yleinen linja – etenkin Neuvostoliittoa kohtaan – oli vuodesta 1944 eteenpäin erittäin linjakas. Niinpä heidän politiikkaansa Neuvostoliittoa kohtaan ei voi tarkastella yhdenmukaisina.⁸⁴⁰

Kuvaavaa Paasikiven passiiviselle vastarinnalle on, että presidenttinä ollessaan hän alkoi taktisesti vedota neuvostoliittolaisille eduskunnan tahtoon, vaikka pääministerinä ollessaan hän, ensi hätään, jyräsi eduskunnan yli lähes aina niin halutessaan⁸⁴¹.

Historioitsija Lauri Hyvämäki, joka vakiinnutti käsiteparin ”vaaran vuodet” samannimisessä teoksessaan (1954), käsitteli suoraa tietä erona kansandemokraattien toiminnalle. Hän piti vuoden 1948 eduskuntavaaleja kansanvallan voittona, josta alkoi ”suora tie” kohti nykypäivää. Hänen mukaansa Suomen kansa oli ”kulkenut vaarat ja toiveet viittanaan, ydin murtumattomana”.⁸⁴² Vaikka Hyvämäki ei kommentoinut Kekkonen tien ”suoruutta”, nähtiin Kekkonen tie porvariston piirissä yleisesti epäilyttävän mutkittelevana⁸⁴³.

Kekkonen suunnanmuutos jäi oikeiston muistiin. Esimerkiksi Kokoomuksen *Lahti*-lehden pakinoitsija Esan mielestä keväällä 1949 oli nähtävissä ”entisen korkeushyppääjä”, puhemies Kekkonen pyrkyryys hypätä vielä korkeammalle. Esan mielestä Kekkonen oli tietoisesti, tarkkojen laskelmien jälkeen valinnut maalaisliiton ponnistuslaudakseen, ja sitä kautta edennyt politiikassa seuraavana tähtäimenään pääministeriys ja viimein presidentin virka.⁸⁴⁴

⁸³⁸ Paasikiven realismista lähtevästä ”*määrätietoisesta toiminnasta*” Polvinen 1999, s. 557.

⁸³⁹ Paasikiven kirjoitus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran lehdessä 12.2.1947, kopio UKA 21/5. Paasikivi määritteli keväällä 1947 välirauhansopimuksen jälkeen politiikkansa olevan koko Suomen kansan saamista hyvien Neuvostoliittosuhteiden-linjalle.

⁸⁴⁰ Paasikiven politiikkaa Neuvostoliittoa kohtaan voi kuvata passiiviseksi vastarinnaksi, kun taas Kekkonen politiikka oli usein aktiivista eli myötämielistä

⁸⁴¹ Ks. Polvinen 1999.

⁸⁴² Hyvämäki 1954, s. 184–185.

⁸⁴³ Kuitenkin se, ettei Kekkonen päässyt pääministeriksi Paasikiven presidentiksi valinnan jälkeen, johtui kommunisteista. Osaksi syynä olivat kommunistien omat valtasuunnitelmat, ja samalla Kekkonen nähtiin myös tulppana kansandemokraattiselle kehitykselle. Myös vanhat synnit eli sotapolitiikka ja Pekka Peitsi nostettiin esiin. Hyvämäki 1954, s. 102–103, Haataja 1988, s. 143, 185; Suomi 1988; Hokkanen 1996, s. 229–231; Lehtinen 2002, s. 118.

⁸⁴⁴ Pakinoitsija ei hyväksynyt Kekkonen ”konstailua” puhemiesroolissa, joka ”*käsitteeseen olevan lähinnä lakiasäättävän vallan puolueeton edustaja*”. *Lahti* 31.3.1949, myös UKA 21/5; Vrt. Vilkkuna 1949, s. 18 Kekkonen puolustus.

Laki ja politiikka – Sotasyllisyyskysymys

”Kekkonen on koko minun hallitusaikani kantanut raskaan taakan ja tehnyt hyvää työtä ja hyviä palveluksia maalle. Hän on tarmokas ja reipas. Pitää asioista hyvän huolen. Hänellä on ollut vaikeita ja pahoja asioita kannettavana. Sotasyllisyysasian viime vaiheessa hän teki jälleen hyvän palveluksen maalle, kun hän sai kolme maalaisliittolaista oikeuden jäsentä tarkastamaan kantansa. Ilman tätä Kekkonen toimenpidettä asia olisi mennyt karrille. Ulkopoliitikassa Kekkonen ja minä olemme samalla kannalla. Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että Kekkonen tulisi pääministeriksi. Mutta kenties olisi parempi, jos pääministeriksi minun jälkeeni tulisi uusi mies, joka ei ole ollut hallituksessa mukana kuluneiden 16 kuukauden aikana. Mutta Kekkonen täytyy jäädä oikeusministeriksi, hoitamaan edelleen asiat loppuun.”⁸⁴⁵

Sotasyllisyyskysymyksestä väitellyt Jukka Tarkka päätyy tutkimuksessaan *13. Artikla* (1977) tulokseen, että sotasyllisyyslain poliittisuuden seurauksena Suomi selvisi oikeudenkäynnistä suhteellisen vähäisin vaurioin⁸⁴⁶.

Myös Paasikivi ymmärsi laajan sotasyllisyyskysymyksen luonteen jo varhain. Hän pohti 5.11.1944 päiväkirjassaan myös ”sotaan syyllisten asian” poliittisuutta ja venäläisten mahdollisesta intressistä syyttää aseveliliittoa, koska se on ”politisoitu”. Aseveliliiton painostusyrityksiä marraskuun 1944 hallitusratkaisun yhteydessä hän kutsui ”politikoimiseksi”.⁸⁴⁷

Varsinaisen sotasyllisyysasian hoitaminen tuntui hänestä varmasti vuoden 1945 loppupuolella ”hirmuiselta” ja soti hänen oikeuskäsitystään vastaan, mutta pääministeri Paasikiveä tuskin kuitenkaan voidaan pitää oikeusministeri Kekkonen ohjaamana poliittisesti tahdottomana ajopuuna.⁸⁴⁸

Valvontakomissio painosti Suomen hallitusta sotasyllisyysoikeudenkäynnin alusta alkaen. Zhdanov vaati heti oikeudenkäynnin alettua, ettei syytettyjä saa päästää vapaaksi odottamaan oikeudenkäynnin jatkumista. Kekkonen ilmoitti Neuvostoliiton näkemyksen Paasikivelle, joka kutsui hallituksen jäseniä neuvotteluihin asiasta 16.11.1945. Kun tarkastellaan oikeudenkäynnin poliittista luonnetta, on huomionarvoista, että pääministeri kutsui tapaamiseen ”erään sotasyllisyysoikeudenkäynnin arvovaltaisen jäsenen” ja ilmoitti hänelle ”huolestuneisuutensa tilanteen kehityksestä, jos oikeus päästää syytetyt vapaalle jalalle.” Kekkonen raportin mukaan sillä olisi maalle vakavat seuraukset.⁸⁴⁹

⁸⁴⁵ JKP pk. 22.2.1946, Paasikivi 1985, s. 283.

⁸⁴⁶ Tarkka 1977, s. 263; Suomi 1988, s. 220; Polvinen 1999, s. 237; vrt. Lehtinen & Rautkallio 2005. Tarkan väitöskirjassa on nähtävissä lievä tendenssi kirjoittaa ”valtioystävällistä” historiatiedettä, jossa sotasyllisyyskysymystä hoitaneet poliittiset johtajat nähtiin ”valtioviisaina”. Tässä projektissa Tarkka ei suinkaan ollut 1970-luvulla ainoa.

⁸⁴⁷ Paasikivi 1985, s. 45. Aluksi Suomessa ajateltiin riittävään, jos sotarikolliset tuomittaisiin, joihin poliittisia johtajia ei katsottu kuuluviksi. Vrt. Polvinen 1999, s. 155.

⁸⁴⁸ Polvinen 1999, s. 168–239. Vrt. Lehtinen & Rautkallio 2005. Ks. Niku 2005, s. 12–13, 15. Oikeudenkäynnissä tuomitun Linkomiehen mukaan Kekkonen ja Paasikiven toiminta oli tapahtuman yhteydessä kieroja ja petollista. Suurimman vastuun hän oli valmis asettamaan Paasikiven harteille Linkomies 1970, s. 410–412. Leino 1991, s. 45.

⁸⁴⁹ Samalla hän toi esiin pelkonsa puolustuksen politisoitumisesta, koska puolustusasianajaja Hjalmar Procopé oli pyrkinyt ”asian käsittelyssä aloille, jotka eivät kuulu syytteeseen, ja jotka pyrkivät tekemään kysymyksestä laajakantoisemman (sutattuna: oike-

Kekkosen mukaan Zhdanov oli selvästi ilmoittanut, että hallituksen velvollisuus on ryhtyä kaikkiin toimenpiteisiin syytettyjen vapauttamista vastaan. Kekkosen vastatessa, että oikeus Suomessa on riippumaton, oli Zdanov hänen mukaansa vastannut, että valvontakomissiolla ei ollut muuta elintä Suomessa kuin hallitus, jolta vaatia välirauhansopimuksen toteuttamista.⁸⁵⁰

Kekkonen toiminnan miehenä ei pysähtynyt – tekstien valossa – ajattelemaan tapahtumien oikeutusta niin laajasti kuin Paasikivi, joka kirjoitti päiväkirjaansa 20.2.1946: ”Tämä on hirmuista: Aina viime elokuusta alkaen on tämä asia ollut vuorenpainoisena minun ja hallituksen jäsenten päällä”. Kuitenkin sekä Kekkonen että Paasikivi katsoivat välttämättömäksi toteuttaa oikeudenkäyntiä, jossa tuomittavaksi joutuisi joukko heidän vanhoja ystäviään ja tuttaviaan.⁸⁵¹

Jos ajatellaan Suomen sotien jälkeen harjoittamaa ulkopoliittista suuntausta Paasikiven–Kekkosen linjan näkökulmasta, voidaan havaita, että Suomi otti kansainväliset sopimukset ja niiden noudattamisen kirjaimellisesti. Etenkin Neuvostoliittoa kohtaan pyrittiin sotasyyssoikeudenkäynnin ja sotakorvausmaksujen suhteen noudattamaan tarkasti Neuvostoliiton ehtoja.

Sotasyyssoikeudenkäynnin toteutamisessa ei ollut niinkään kysymys juridisista tai eettisistä lähtökohdista, vaan poliittisesta toiminnasta⁸⁵². Kekkosen lukema oikeusteoreetikko Jellinek totesi jo vuosisadan alussa, että ”*tosiasialliset poliittiset voimat liikkuvat omien, kaikista juridisista muodoista riippumattomien lakiensa mukaan*”⁸⁵³. Myös Kekkosen lukemistoon kuulunut Maurice Duverger kirjoitti Jussi Teljon suomentamassa teoksessa *Poliittiset järjestelmät* (suom. 1955):

”Liiankin usein poliittisia järjestelmiä pyritään kuvailemaan etupäässä niiden oikeudellisen muodon eikä käytännöllisen toiminnan perusteella. ... nykyaikana kiulu laajenemistaan laajenee oikeuden ja todellisuuden, kirjaimen ja hengen, lain ja sovellutuksen välillä.”⁸⁵⁴

Tietysti sotasyyssoikeudenkäynti on äärimmäinen esimerkki politiikan toiminnan ensisijaisuudesta oikeuden muotoon nähden. Kuitenkin se kuvastaa myös laajemmin – jatkossakin – Kekkosen näkemystä oikeuden alisteisuudesta ”valtioedun politiikalle”. Kekkosen sotien jälkeistä politiikkäsitä voisi kuvata siten, että hänelle politiikka ei, erityisesti kriisitilanteissa, merkinnyt legalistista hallintoa tai politya, vaan poliittisesti toimimista, jossa politisoinnilla oli keskeinen rooli.

us)poliittisen asian kuin maamme kannalta olisi suotavaa”. Kekkosen muistiinpanot 16.11.1945, UKA 21/11.

⁸⁵⁰ Kekkonen oli sanojensa mukaan vastannut, että koko hallitus yhdessä toteuttaa 13. artiklan täyttämistä ja on valmis tekemään sen, mitä on tehtävissä valvontakomission näkökantojen toteuttamiseksi. Ibid.

⁸⁵¹ Paasikivi 1985, s. 532. Tannerin 60-vuotissyntymäpäivän yhteydessä Kekkonen kuvasi Tanneria demokraattiseksi ja vastuuntuntoiseksi johtajatyypiksi sekä valtiomieheksi, joka on johtajapaikallaan ominaisuuksiensa ja vastuuntuntonsa vuoksi. ”Väinö Tanner: 60-vuotias”, *HS* 12.3.1941, UKEA. Ks. myös Lehtinen 2002, s. 50.

⁸⁵² Ks. Tarkka 1977.

⁸⁵³ Nousiainen 1991, s. 148 mukaan.

⁸⁵⁴ Duverger 1955, s. 7.

Politisoinnin kautta luodaan tilaa ja avataan mahdollisuuksia poliittisesti toimimiselle.⁸⁵⁵ Toisaalta on huomioitava, että juuri sotasyällisysoikeudenkäynnin yhteydessä politiikan pelivara näyttäytyi suppeana, ja oikeudenkäynti olikin eräänlaista ”asioiden hoitamista” Neuvostoliittoa tyydyttävällä tavalla.

Välirauhansopimuksen täyttäminen viimeistä pilkkua myöten oli Kekkoselle ensisijainen tehtävä. Puheessaan Helsingissä 31.5.1945 hän totesi Paasikiven hallituksen jo merkinneen ulkopoliittisen suuntauksen täydellistä muutosta. Hän nosti myös esille, että Suomi on pyrkinyt välirauhan hengen mukaisesti selvittämään oma-aloitteisesti sotarikokset, mutta puheessa hän ei vielä ottanut kantaa sotasyällisyys-problematiikkaan.⁸⁵⁶

Alun perin sotarikollisina Suomessa pidettiin ja tuomittiin lähinnä sota-vankeja kohtaan rikoksiin syylistyneet, mutta tämä ei riittänyt valvontakomissiolle ja siten myös Suomen Kansan Demokraattinen Liitto vaati kiihtyvästi sotasyällisten rankaisemista ja esitti asiasta välikysymyksen 29.6.1945.⁸⁵⁷

Kekkonen esitti välikysymyksen keskustelussa monitulkintaisen näkemyksen oikeuden mahdollisesta roolista sotasyällisyyskysymyksessä:

”...oikeusistuimien riippumattomuus saattaa poliittisina kuohunta-aikoina olla kaksiteräinen miekka, jos tuomarin subjektiivinen käsitys poliittisista kysymyksistä pääsee vaikuttamaan tuomioon.”⁸⁵⁸

Kekkonen ymmärsi hyvin – jo omien huonojen kokemuksiensa vuoksi – oikeuden subjektiivisen ja poliittisen luonteen. Juridisesti ja parlamentaarisesti sotasyällisten rankaiseminen oli erittäin hankalaa kahdesta syytä.

Suomen lakien mukaan sotasyällisten tuomitsemiselle ei ollut laillista perustetta, jonka K.J. Ståhlbergin johtama työryhmä oli Paasikiven tehtävänannon perusteella todennut⁸⁵⁹. Toisaalta eduskunnassa oli vaikea saada nopeasti enemmistöä poikkeuslain taakse. Tämä laillisuuden kyseenalaisuus mietitytti Paasikiveä, joka pyrki välillä jarruttelemaan sotasyällisyysasian etenemistä. Lopulta Paasikivi kuitenkin teki päätökset asiassa, jonka ”retorisena voimana” toimi Kekkonen.⁸⁶⁰

⁸⁵⁵ Ks. poliittisesta järjestyksestä, jota ohjataan ja muutetaan policy-politiikalla Pekonen 1995, s. 65–66, 70, 73–74. Vrt. Apunen 1984, s. 92–93.

⁸⁵⁶ ”Välirauhansopimuksen täyttäminen ja luottamuksen rakentaminen Suomen ja Neuvostoliiton välille”, puhe 31.5.1945 Helsingissä, Kekkonen 1967a, s. 152–156.

⁸⁵⁷ Välirauhansopimuksen 13. artiklaan sisältyivät säännökset sotarikollisista. Sen mukaan Suomi sitoutui yhteistoimintaan liittoutuneiden valtojen kanssa sotarikoksista syytettävien henkilöiden pidättämiseksi ja tuomitsemiseksi. VP ptk. I 1945, s. 552–553. Vrt. Lehtinen & Rautkallio 2005, s. 98–109. Jo loppuvuodesta 1944 SKDL rinnasti sodanaikaiset johtajat sotarikollisiin ja vaati heidän tuomitsemista. Tarkka 1977, s. 74; Suomi 1988, s. 36–37; Polvinen 1999, s. 169–170.

⁸⁵⁸ Sotasyälliset 4.7.1945, VP 1945 ptk. I, s. 650–651.

⁸⁵⁹ UKA 21/14. Ks. myös Polvinen 1999, s. 181.

⁸⁶⁰ Se näkyy Kekkonen puheenvuoroissa eduskunnassa 4.7.1945 ja 6.9.1945, joissa hän käsitteli sotarikollisten ja syyllisten rankaisemista. Sotarikollisten tuomitsemisessa hän kritisoi tuomioistuinten liian laimeaa otetta tuomitsemisessa sekä sitä etteivät

Valvontakomission kiristäessä otettaan kesän 1945 aikana sotasyllisyysasiassa uhkaksi muodostui sotasyllisyysasian ottaminen pois Suomen hallitukselta⁸⁶¹. Niinpä hallitus pakkoraossa antoi eduskunnalle 23.8 lakiehdotuksen erityislaista sotaan syyllisten rankaisemiseksi. Puhuessaan eduskunnalle 4.7.1945 Kekkonen toi jo esille tärkeyden, että Suomi sitoutuu kansainväliseen oikeudenkäyttöön sopimuskumppanina. Samanlaisilla perusteilla hän jatkoi myös 6.9. Hän vetosi, että *"Lontoossa elokuun 8. päivänä 1945 tehdyn sopimuksen mukaan sotaistuinten tuomiovalta on vaikutukseltaan taannehtiva"*.

Hänen pyrkimyksenään oli osoittaa, että hallituksen esitys on sopusoinnainen kansainvälisen oikeuden kanssa. Näin hän pyrki hämärtämään sitä, että hallituksen esitys ei välttämättä ollut sopusoinnussa perustuslain kanssa. Kekkonen olikin lopulta vedottava laillisuuselementtien sijasta maan etuun:

*"Kun kuitenkin otetaan huomioon, miten vakavaa aikaa elämme ja miten arkaluonteinen asia meillä on nyt hoidettavana, ei henkilökohtaisille tunteille ole annettava ensisijaista merkitystä, vaan asiaa ratkaistaessa on ajateltava yksin maan etua sen aseman valossa, missä valtakuntamme on, ei tilapäisesti vaan pysyvästi."*⁸⁶²

Sekä Paasikiven että Kekkonen uusi juridis-poliittinen linja käy selvimmin ilmi eduskunnassa 6.9.1945 käydystä ensimmäisestä sotasyllislakikeskustelusta, jossa he vastasivat oikeiston oikeudellisia ja moraalisia näkökantoja esiin tuoneeseen kritiikkiin.⁸⁶³ Esimerkiksi kokoomuksen Jussi Lappi-Seppälä piti käsittelyä niin veltona ja uskallusta vailla olevana, että häntä hävetti. Hänen mukaansa kysymys oli siitä, tunnustaako Suomen eduskunta edustamansa Suomen kansan syylliseksi tekoon, *"johon se on syytön"*. Lappi-Seppälän mielestä pääasia oli, että Suomi säilyy oikeusvaltiona:

*"Pieni ja voimaton maa, joka urhoollisesti taistellen hävisi sodan, johon se ei ollut itse syyppää, ei voi näyttää voimaansa. Ainoa tuki ja turva, mikä meillä nyt on, on perustuslakimme. Siitä meidän on pidettävä kiinni."*⁸⁶⁴

Samoin SDP:n Yrjö Kilpeläinen ehdotti lain hylkäämistä, koska se sisälsi hänen mielestään raskaita yleisten oikeusperiaatteiden loukkauksia. Hänen mielestään 13. artikla ja Lontoon sopimus eivät vaatineet hallitukselta toimenpiteitä.⁸⁶⁵

tuomioistuimet olleet ottaneet tarpeeksi vakavasti oikeusministeriön tuomioiden ta-soa ohjeistavaa kiertokirjettä. VP 1945 ptk. I.

⁸⁶¹ Myös Paasikiven päiväkirjasta käy ilmi kasvava paine sotasyllisten tuomitsemiseksi: *"Sotasyllisyys. – Keskustelu venäläisten kanssa tästä aiheesta ei ole mukava. ... Venäläisten mielestä samalla tavalla kuin Hitler ja hänen miehensä on rangaistava siitä, että aloittivat maailmansodan samalla tavalla on suomalaiset sotaan syylliset rangaistava."* JKP pk. 8.7.1945, Paasikivi 1985, s. 297.

⁸⁶² Laki hyväksyttiin 11.9.1945 äänin 129–12, kun 58 kansanedustajaa äänesti mielenosoituksellisesti tyhjää. Sotasyllisten rankaiseminen. VP 1945 ptk. I, s. 923–926.

⁸⁶³ Tästä Kekkonen selviytyi loistavasti, koska Paasikiven mukaan: *"Kekkonen puhui hyvin."* Paasikivi 1985, s. 208. Vrt. "reaalipolitiikan" ja "moralismin" vastakkaisuudesta Palonen 1997, s. 108.

⁸⁶⁴ VP 1945 ptk. I, s. 929.

⁸⁶⁵ Ibid., s. 930–932. Ks. myös Suomi 1988, s. 174–175; Polvinen 1999, s. 194.

Paasikivi esitti edellisten mielipiteiden edustavan kevytmielistä ajattelua, koska Suomen asema hävinneenä ”*on nyt toisenlainen*”.⁸⁶⁶ Paasikivi ja Kekkonen joutuivatkin jatkuvasti vetoamaan juridiikan sijaan ”maan etuun”.

Kahta päivää myöhemmin edistyksen Bruno Sarlin kyseenalaisti voimakkaimmin hallituksen kannan laillisuuden. Hän sanoi hallituksen esityksiä ristiriitaisiksi hallitusmuodon ja koko pohjoismaisen oikeusjärjestelmän periaatteiden kanssa. Hän myös kritisoi hallitusta, että se julisti oikeudettomasti Suomen kansalaisia rikollisiksi ja Suomea hyökkääjäksi, vaikka se ei ”historiallisten tosiasioiden” mukaan sitä ollut. Vetoamalla Ståhlbergiin hän yritti saada asiaansa ”perustuslain symbolin” avulla mahdollisimman legitimiiksi.⁸⁶⁷ Paasikivi ja Kekkonen sivuuttivat kuitenkin tehokkaasti perustuslain:

[Paasikivi:] ”... kaikki haluavat vedota oikeuteen, mutta historian edessä lopulta oikeutta, se voidaan sanoa vasta vuosikymmenten vuosisatojen jälkeen. Suuret valtakunnat ovat muotoutuneet oikeuden periaatteita loukkaamalla. Sellainen on historian meno, sellainen on historian kulku. ... Maailmaa ei voi enää katsoa fantasioiden läpi.”⁸⁶⁸

[Kekkonen:] ”Sarlinin ehdotus voidaan ottaa vakavasti ainoastaan, jos Sarlin ehdottaa myös yksityiskohtaisen ja täsmällisen valtiollisen toimintaohjelman, joka voi pelastaa Suomen tilanteesta, johon se on sodan päättymisen johdosta joutunut. ... Laki perustuu siihen velvollisuuteen, mihin Suomi on sitoutunut välirauhansopimuksen hyväksymisensä. ... [Ahmavaara Sarlin] ovat pyrkineet yhä edelleenkin puolustamaan korkeimman oikeuden kantaa ... Herra pääministeri täällä jo muutamalla sanalla osoitti kuinka mielellöntä on yrittää esittää sellaista tulkintaa, että esim. käsitteillä sotarikos ja sotarikollinen ei olisi mitään yhteistä keskenään. ... Olisi ollut parempi, että edustaja Ahmavaara ei olisi enää kiinnittänyt korkeimman oikeuden lausuntoon kansan edustajien huomiota, niin valitettavan varomaton tämä lausunto on ollut ... edustaja Sarlin täällä on katsonut voitavansa tehdä ehdotuksia, joita ei voi valitettavasti ottaa vakavalta kannalta.”⁸⁶⁹

Käytännössä Suomen oikeuskäytäntö alistettiin voittajien oikeudelle. Kekkonen katsontakanta näkyi jo eduskuntakäsittelyssä 6.9.1945, jossa hän vetosi, ettei vanhentuneita opinkappaleita (valtiopäämiehen immuniteettia oikeudellisesta vastuusta) voida hyväksyä puolustukseksi.⁸⁷⁰

Kekkonen ja Paasikiven taktiikkana oli selvittää asia ”vähin äänin”. Kun se ei täysin onnistunut, he käyttivät historiaan ja kansalliseen etuun vetoavaa välttämättömyysretoriikkaa. Sen lisäksi Kekkonen ei edes suostunut vastaamaan kaikkiin puheenvuoroihin.⁸⁷¹ Asian operationaalista hoitamista korostaa, että Paasikivi ja Kekkonen juristeina pitivät oikeudellisia argumentteja täysin toissijaisena poliittisiin nähden. He argumentoivat oikeusperusteiden sijaan historian todistuksilla.⁸⁷²

⁸⁶⁶ Ibid., s. 934–935.

⁸⁶⁷ Ibid., s. 977–982.

⁸⁶⁸ Ibid., s. 982. Paasikivi puolusti eduskunnassa Lontoon sopimusta pitäen sitä pätevänä. Hän vetosi perusteissaan myös historian kulkuun.

⁸⁶⁹ Ibid., s. 1005–1006.

⁸⁷⁰ Niinpä hän vetosi kansainväliseen oikeuteen. Ibid, s. 923–926.

⁸⁷¹ Kekkonen rikkoi siten argumentaation ja retoriikan ”dialogisääntöä”.

⁸⁷² Ks. Suomi 1988, s. 175; Rasilainen 2004, s. 55.

Sotasyylisyysprosessin oikeusministeri Kekkonen vei päättäväisesti, joskin mutkien kautta, loppuun Neuvostoliittoa tyydyttävällä tavalla. Prosessin loppuunsaattaminen ei ollut ongelmatonta. Esimerkiksi Tanner pyrki puolustautumaan syytöksiä vastaan vetoamalla ajan yleiseen henkeen, historian reaalisisältöön ja halusi esittää sodan aikaista materiaalia, kuten Peitsen kirjoituksia, jotka tukisivat hänen puolustustaan. SDP:n äänenkannattaja puolestaan pyrki leimaamaan oikeusministeriä mielivaltaiseksi kommunistien myötäilijäksi.⁸⁷³

Tanner – *Suomen Sosialidemokraatin* tukemana – yritti siis taktisesti vetää osasyyliseksi mukaan myös oikeusministeri Kekkonen. Tähän oikeus ei kuitenkaan suostunut, vaan se hylkäsi Tannerin aineistosta Peitsen kirjoitukset. Tanner oli varmasti oikeassa korostaessaan loppulausunnossaan 1.2.1946, että sotasyylisyysjuttu oli luonteeltaan poliittinen, mutta juuri siksi sillä ei vallitsevasa poliittisessa tilanteessa ollut mitään merkitystä. Eikä myöskään sillä, että Tanner osoitti Kekkonen propagoineen Peitsenä sodan puolesta.⁸⁷⁴

Poliittinen johdonmukaisuus näkyi myös toiminnassa uusien kasvojen saamiseksi eduskuntaan kevään 1945 vaaleissa sekä tuomitsevana suhtautumisena asekatkentaan. Eduskuntavaalitaistelussa oikeusministeri Kekkonen toimi myös juridisesti kyseenalaisin keinoin painostamalla entisiä IKL:n kansanedustajia luopumaan ehdokkuudesta. Kun painostuksen alla ei haluttu taipua, ilmoitti oikeusministeri, että jos ehdokkuuksista ei luovuta, säädetään laki, joka kieltää IKL:ään kuuluneiden, suojeluskuntalaisten tai lottien asettumisen ehdokkaaksi. Tällä uhkauksella Kekkonen pääsi haluamaansa lopputulokseen.⁸⁷⁵ Heti eduskuntavaalien jälkeen Kekkonen vakuutti radiopuheessaan:

”...vaalien tulos on omiaan vakiinnuttamaan maamme aseman demokraattisessa maailmanjärjestyksessä. ... uuden eduskunnan kokoonpano tulee luomaan edellytykset eduskunnan vakavaan enemmistöön perustuvan määrätietoisen politiikan harjoittamiselle.”⁸⁷⁶

Uuden eduskunnan koostumusta vähemmän mieluisa Kekkoselle oli asekatkentaajuttu, jonka hän pelkäsi kiristävän tilannetta. Hänen mielestään asekatkenta oli maalle suuri onnettomuus.⁸⁷⁷ Hän ei osoittanut asekatkenta politiikalle ymmärrystä, eikä hän sitä uudessa asemassaan olisi voinutkaan tehdä. Asekatkenta soti täysin Kekkonen painottamaa luottamuspolitiikkaa vastaan, ja vaaratekijänä oli, että se olisi entisestään kaventanut suomalaisten liikkumavaraa. Toisaalta se näytti neuvostoliittolaisille suomalaisten vastarintatahdon.

⁸⁷³ Suomi 1988, s. 204; Paavolainen 1989, s. 349; Polvinen 1999, s. 224. *Suomen Sosialidemokraatin* Kekkos-kriittisestä kirjoittelusta; ks. Lohi 2003, s. 97–100.

⁸⁷⁴ Ibid., s. 349–354. Kekkonen oli saanut jo syksyllä 1944 Neuvostoliiton hyväksynnän ja tuen ”*johdonmukaisesta ja patrioottisesta*” toiminnastaan rauhan hyväksi sekä ”*Suomen edun kannalta oikeilla linjoilla olemisesta*”; ”Kekkonen muistiinpanot lähetysneuvos Jellisevin kanssa 28.10.1944 käydystä keskustelusta”, Kekkonen 1998, s. 367–370.

⁸⁷⁵ Uola 1982, s. 475–476.

⁸⁷⁶ Kekkonen radiopuhe ”Luottamus uuteen eduskuntaan”, 19.3.1945, Kekkonen 1967a, s. 149–151.

⁸⁷⁷ Hän taisteli eduskunnassa kiivaasti sen puolesta, että asekatkennan johtohahmojen tuomitsemisessa käytettäisiin rangaistusasteikon yläpäättä, eikä lievempiä rangaistuksia niin kuin eduskunnassa yleisesti vaadittiin. Vrt. Haataja 1993, s. 11–12

Yksilömoraalisilla ja juridisilla (perustuslaillisilla) argumenteilla ei lopultakaan ollut kovin suurta sijaa, kun Kekkonen taisteli kansakunnan olemassaolon puolesta tehokkaimmiksi katsomillaan tavoilla. Joskin esimerkiksi tasavallan suojelulain jatkamisen yhteydessä 1945, kun oikeisto syytti kommunisteja – erityisesti sisäministeri Leinoa – terrorista ja diktatuurista ja vastusti suojelulain jatkamista, Kekkonen puolusti suojelulain jatkamista epäpolitisoiden sen luonteen. Hänestä poikkeuslaki oli ”*juridiikkaa eikä tämä ole mitään politiikkaa*”⁸⁷⁸.

Oikeiston idealismia vastaan Kekkonen oli erittäin kärjekäs eduskunnassa. Oikeastaan oikeisto muodosti hänelle hyvän vastustajan eduskunnassa, koska sitä ryöpyttämällä hänen uskottavuutensa venäläisten silmissä kasvoi ja hän pystyi julkilausumaan sen, mitä on ”oikea realistinen politiikka”. Sillä tavalla hän pyrki kaventamaan myös kommunistien liikkuma-alaa.

Kekkonen läpipoliittisuus näkyy myös hänen suhtautumisessaan Suomen Akatemian perustamiseen. Hän kannatti alun perin perustamista, mutta kun akateemikkoehdokkaiden nimet tulivat esille, eivät ne miellyttäneet häntä, joten Kekkonen kävi poliittiseen hyökkäykseen epämieluisia nimiä vastaan.⁸⁷⁹

Nimimerkki Veljenpoika, jota Kekkonen ohella käytti ajoittain myös Vilkuna, kritisoi viiltävästi maaliskuussa 1948 vanhojen professorien suosimista apurahahaussa.⁸⁸⁰ Maaliskuussa Kekkonen kirjoitti omalla nimellään:

”Nevanlinnan tieteellinen työ on niin tunnustetusti korkea laatua, että hänen akateemikon asemaansa ei siltä kannalta voida asettaa edes kysymyksenalaiseksi. Mutta vaikka poliittisten ansioiden perusteella ei miestä saa valita akatemiaan, niin voidaan poliittisten seikkojen vuoksi mies pitää poissa akatemiasta. Tämä väitetään esim. oikeistomme taholta vääräksi katsantokannaksi: mitkään poliittiset näkökohdat eivät heidän mielestään saa olla esteenä etevän miehen akatemiaan pääsulle. ... Nevanlinnan osalta on asia niin, että vaikka hänen tieteellistä pätevyyttään vastaan ei voi protestia esittää akatemiaankaan valittaessa, ovat hänen poliittiset kannanottonsa sellaisia, että olisi ollut viisainta pitää hänet syrjässä ja itse pysyä syrjässä.”⁸⁸¹

Kirjoitus sai aikaan vastareaktion. Esimerkiksi Arvi Korhonen kirjoitti vastineessaan poliitikkojen silmänkääntötempuista, koska he sallivat poliittisia täyskäännöksiä itselleen, mutta eivät tutkijoille. Lisäksi Kekkostä syytettiin siitä, että hän pyrki kirjoituksellaan mielistelemään kommunisteja ja Neuvostoliittoa. Paasikivi ei hyväksynyt Kekkonen ”politisointia” ja käski ulkopoliittista uskottuaan pysymään erossa asioista, joita ”ei ymmärrä”.⁸⁸² Akatemia-asia oli harvoja kysymyksiä, jossa Kekkonen ajautui Paasikiven kanssa vastakkain.

⁸⁷⁸ VP 1945 ptk. II, s. 2150–2151.

⁸⁷⁹ Tiitta 2004, s. 82–83

⁸⁸⁰ ”Varttuneisuutta”, SK 1948:5, UKEA. Ilkka Herlinin mukaan kirjoittaja oli kuitenkin Vilkuna, joka tekstin tyylin perusteella voi pitää paikkaansa. Herlin 1993, s. 368–369.

⁸⁸¹ ”Akateemikoista”, SK 1948:11, UKEA. Toimitus varusti kirjoituksen jälkihuomiolla. ”Poliittiset seikat eivät saa vaikuttaa akateemikon valintaan, sillä kun akateemikko on valittu, ei hän enää saa politikoida, olipa hän sitten ollut mitä äärimmäisyssuuntaa tahansa.

⁸⁸² Ks. Tiitta 2004, s. 86–88; JKP pk. 25.3.1948, Paasikivi 1985, s. 582–583. Paasikivi vetosi tällä kertaa asian käsittelyssä lakiin: ”Lain mukaan tulee kysymykseen ainoastaan tieteelliset ja taiteelliset ansiot. Poliittiset näkökannat eivät tule kysymykseen”.

Isänmaallisuus- ja demokratiakäsitysten variaatiot

Suomalainen demokratia joutui jatkosodan aikana ongelmiin siitäkin syystä, että liittoutuneet leimasivat suomalaiset demokratian vihollisiksi eli Saksan satelliiteiksi. Se vaikutti siten, että lännen demokratioissa asenteet kylmenivät Suomea kohtaan. Sotasensuurin aikana myös useimmat kansanedustajat olivat melko tietämättömiä kansainvälisestä tilanteesta, mikä entisestään johti eduskunnan vallan vähentymiseen. Lisäksi välittömästi sodan jälkeen kommunistien luoma ”uusi demokratia” loi uhkan perinteiselle demokratialle.⁸⁸³

SKP:n julkista toimintaa käynnistelleet Yrjö Leino ja Hertta Kuusinen saivat sisäministeri Hillilältä luvan puolueen palaamiselle politiikkaan sen jälkeen, kun he olivat vastanneet myöntävästi hänen kysymykseensä kommunistien isänmaallisuudesta. Hillilän tarkoituksena oli sitoa myös kommunistit mukaan järjestödemokratiaan ja parlamentarismiin.⁸⁸⁴

Heti vankilasta vapauduttuaan Kuusinen varoittelikin innokkaita kump-paneitaan, että edessä olisi ”isänmaallis-demokraattinen” vaihe ennen proletariaaria vallankumousta. Syksyllä 1944 kuuluivat Suomen äärivasemmiston piiristä jo ensimmäiset vaatimukset ”demokratian vastaiseen sotaan” syyllistyneiden rankaisemiseksi. Sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä oli kyse myös demokratias-ta käytävästä kamppailusta. SKP:n Ville Pessistä se oli taantumuksen ja demokratian välinen kamppailu, jossa koko sotapolitiikka tuomittiin.⁸⁸⁵

Kommunistien välikysymys kiristi henkistä ja parlamentaarista ilmapiiriä eduskunnassa. Kommunistien mielestä ”sotapoliitikot” olivat epädemokraattisia sotapolitiikan kannattajia ja he katsoivat hallituksen tehtävän olevan sotasyyllisten asettaminen ”oikeaan paikkaansa”.⁸⁸⁶ Kommunistit esittivät hallituksen uuden suuntauksen vastustamisen epädemokraattisena. Siten he pyrkivät legitimoimaan oman linjansa demokraattisena, mikä tulee esille sisäministeri Leinon välikysymyskannanotosta:

”...välikysymyksessä kosketeltu vaara on ilmeinen, se ilmenee muunakin kuin hallituksen omaksuman uuden suuntauksen jarrutuksena, sen halventamisena ja yleisenä maamme demokratisoinnin vastustuksena.”⁸⁸⁷

Toinen kommunistien käyttämä kielellinen diskriminaatiopyrkimys oli leimata paitsi sotasyylliset myös poliittiset vastustajat fasisteiksi. Hertta Kuusinen esitti sotasyyllisyyskysymyksen ratkaisun demokraattisena ja fasismin vastaisena:

⁸⁸³ Haataja 1988, s. 41, 55. Sodan jälkeen Kekkonen kritisoikin nimimerkillään K.Y. Laaksonen suomalaisten sodanaikaisia demokratian korostuksia pyrkimyksenä turvautua ”aseveljeyden ideaaliselta rutolta”. ”Paras tapa ottaa takaisin”, 12.5.1945; Kekkonen 1977a, s. 61. Jansson 1993, s. 110.

⁸⁸⁴ Ks. Leino 1991 (1958), s. 23–24; Haataja 1988, s. 56–57.

⁸⁸⁵ Ks. Haataja 1988, s. 157; Suomi 1988, s. 36; Rentola 1994, s. 467; Polvinen 1999, s. 10.

⁸⁸⁶ SKDL listasi ”Kuusisen listassa” viisi nimeä jotka on saatettava vastuuseen: Ryti, Rangell, Linkomies, Kivimäki ja Tanner, joka ”valjasti myös työväen sodan vankkureiden eteen”. VP 1945 ptk. I, s. 627–628.

⁸⁸⁷ Ibid. s. 623.

”...se on herättänyt maamme demokraattisesti ajattelevien aineiden, etenkin työväestön ja melkoisen laajojen maatalviljelevien kerrostenkin keskuudessa epäilyksiä siitä, kuljetaanko meillä laisinkaan sitä demokratisoitumisen ja sodan ja fascismin jätteiden poistamisen tietä, jota välirauhansopimus, Krimin konferenssien päätökset, yhdistyneiden kansakuntien päätökset yleensä ja ennen kaikkea oman kansamme menestys vaativat.”⁸⁸⁸

Vapaa Sana yhdisti välikysymyskeskustelun yhteydessä fasismiin ”tsaristiset, epädemokraattiset” pyrkimykset tuhota ”demokratian ja vapauden naamarin takaa” sotien jälkeistä rakennustyötä. Lehden mukaan ”meikäläinen fasismi koettaa jopa leimata tilillevaatijat itsensä fasisteiksi”. Lehden mukaan pääfasistit kynäkäyttäjineen viljelivät viittauksia vastapuolen ”tsarismiin”, jolla leimataan epäisänmaalliseksi hyvien neuvostosuhteiden puolustajat.⁸⁸⁹

Kokoomuslaisten sekä osan sosialidemokraatteja ja maalaisliittoa strategiana oli osoittaa sotasyylisiksi nimettyjen henkilöiden isänmaallisuus. Esimerkiksi Salminen ja maalaisliiton Annala puolustivat sotien aikana toimineita poliitikkoja kuvailemalla heitä vilpittömästi maansa parhaaksi toimineiksi sekä paljon maalle palveluksia tehneiksi.⁸⁹⁰

Myös Kekkonen vetosi usein demokratiaan ja isänmaallisuuteen. Puheessaan 1.7.1945 Salossa hän yhdisti – innovatiivisen ideologin tavoin – kaksi keskeistä käsitettä, joita kaikki poliittiset toimijat pyrkivät omimaan niiden merkittävän symboliarvon vuoksi. Hänen mielestään isänmaan käsitettä oli käytetty väärin, kuten aiemmin ”patentti-isänmaallisuudessa”. Kekkonen isänmaallisuuskonseptissa isänmaa yhdistettynä demokratiaan sekä uuteen kansainvälis-poliittiseen todellisuuteen toteutti ”oikean uuden isänmaallisuuden”:

”Isänmaa on kaikkien suomalaisten isänmaa. Oli aika, jolloin se kiellettiin toisin ajattelevilta. Nyt on nähdäkseni tullut demokraattisen isänmaan aika: Kaikilla on oikeus, mutta myös velvollisuus olla isänmaallinen. Mitä tähän velvollisuuteen kuuluu? Toimiminen isänmaan hyödyksi, ei sen etua vastaan. ... Meidän sovittauduttava siihen. Tiemme siihen ei kulje Englannin tai Amerikan Yhdysvaltain vaan Neuvostoliiton kautta.”⁸⁹¹

Neuvostoliitto puolestaan samaisti Suomen demokratian ja Neuvostoliiton ystävyyden ja vieläpä niin, että demokratia oli alistainen ystävyydelle. Niinpä Kekkonen tarkoituksena oli siten pyrkiä määrittelemään isänmaallisuuteen ja

⁸⁸⁸ Ibid., s. 625.

⁸⁸⁹ *Vapaa Sana* 3.7.1945; Kekkonen alleviivasi lehden määritelmän fasismista: ”*Fasismista on tullut kansainvälinen nimitys koko sille nykyaikaiselle imperialistiselle, militaristiselle, kansankiihkoiselle vertajanoavalle ideologialle, jonka kaamein kukkanen puhkesi saksalaisessa natsilaisuudessa, mutta josta meilläkin, omana suomalaisena muunnoksena on kylliksi esi-merkkejä.*” UKA 21/14. Taustalla oli ilmeisesti kokoomuksen edustaja Arvo Salmisen puheenvuoro SKDL:n välikysymystä vastaan. Salminen ei nähnyt Suomessa olleen ja olevan varsinaisia ”fascismin aatteellisia kannattajia”. Hänen mielestään *Vapaan Sanan* käsitteen laajennusyritys johti mahdottomuuteen. VP 1945 ptk. I, s. 635.

⁸⁹⁰ Ibid., s. 634–635, 644.

⁸⁹¹ Kekkonen 1967a, s. 158. Lisäksi päiväämättömissä teeseissään, ilmeisesti vuodelta 1945, hän käsitteli samaa: ”Niitä, jotka näkevät maan edun vaativan uutta suhtautumista Neuvostoliittoon, syytetään liehakoimisesta ja herjataan matelijoiksi. Sitä se ei ole. Se on parasta isänmaallisuutta, oikein käsitettyä isänmaallisuutta”. UKA 21/14.

demokratiaan kuuluvaksi myös realistiset Neuvostoliitto-suhteet. Kielellisesti siihen sisältyi muutos, joka ei lopultakaan eronnut kovin paljon kommunistien painotuksista. Tietysti kommunistien perimmäiset demokratia-tavoitteet olivat vastakohtaisia Kekkosen tavoitteille. Kommunistien tavoitteissa demokratia tulisi täydelliseksi vasta sosialistisessa yhteiskunnassa, jossa poliittinen ja taloudellinen valta olisi kansan käsissä.⁸⁹²

Radikaaliporvariin – kuten Paasikiven, Kekkosen ja Hillilän – tavoitteena oli estää kommunistien ajama demokratisoitumiskehitys, koska se olisi voinut tarkoittaa demokratian loppua Suomessa ja uhkaa maan itsenäisyydelle. Niinpä he todistelivat omista näkökulmistaan demokratian kehitystä, koska kommunisteilla oli merkittävä asemansa ”demokratisoitumiskehityksessä”. Oikeisto puolestaan pyrki karistamaan jatkosodan aikaisen saksamielisyuden taakan ja suuntautui entistä voimakkaammin kohti ”vanhaa demokratiaa”. Taistelu demokratiasta kävi kuumempina kuin koskaan aiemmin. Niinpä Kekkonen kirjoittikin ironisesti nimimerkkinsä suojista, että ”nyt sodan jälkeen demokraattisuus on meilläkin saavuttanut suorastaan päätähuimaavat mittasuhteet”⁸⁹³.

Kokemustensa perusteella Kekkonen tiesi, että poikkeusolot eivät suosi laajaa demokratiaa ja parlamentaarista vallankäyttöä. Hän oli nähnyt sotien aikana tapahtuvan vallan keskittymisen ja sotienjälkeinen kehitys oli samansuuntainen. Presidentin ja hallituksen valta korostui myös sotien jälkeen.⁸⁹⁴

K.R. Brotherus näki keväällä 1945 julkaistussa kirjassaan *Katsaus Suomen valtiollisen järjestysmuodon historialliseen kehitykseen* korkeimman vallan kuuluvan Suomessa lopulta presidentille, vaikka periaatteessa sen pitäisi olla kansalla ja sitä välillisesti edustavalla eduskunnalla. Valta-oikeuksiltaan hän luki presidentin samankaltaiseen asemaan kuin aikaisemmin hallitsijan, koska oikeus eduskunnan hajottamiseen sekä uusien vaalien määräämiseen oli säilynyt. Lisäksi presidentillä oli eduskunnasta riippumatonta lainsäädäntövaltaa.⁸⁹⁵

Suomalaisen vallan jakautumisen ongelman suhteen myös Linkomiehen muistelmateos on kuvaava. Sen mukaan asioiden johdon täytyy hallitusmuodon mukaan ensi sijassa kuulua pääministerille, joka on vastuussa hallituksen politiikan yleissuunnasta. Kuitenkin Linkomies myönsi, että Ryti oli hallinnut myös ehdottomalla arvovallallaan. Toisaalta on muistettava, että sodan aikana suomalaisessa demokratiassa oli vallalla perinteisestä poikkeava ’vallan kah-tiajako-oppi’, koska sotilaallisen vallan käyttäjällä Mannerheimilla oli laaja (painostus)valta myös hallitukselle kuuluvissa asioissa.⁸⁹⁶

Kansalaisille Paasikivi korosti itsenäisyyspäiväpuheessaan 1944 demokratian merkityksen kasvamista sota-ajan olojen jälkeen.⁸⁹⁷ Kekkosella oli sama painotus käsitellessään demokratiaa kevään 1945 eduskuntavaalien jälkeen:

⁸⁹² Jussila 1990, s. 78, 92.

⁸⁹³ ”Paras tapa ottaa takaisin”, K.Y. Laaksonen 12/5 1945, Kekkonen 1977a, s. 61.

⁸⁹⁴ Ks. Hokkanen 1996, s. 17.

⁸⁹⁵ Niinpä hän huomioi, ettei tasavalloissa valtiopäämiehelle ole yleensä myönnetty niin suurta valtaa. Hän painotti myös, että Suomessa presidentti oli harvinaisen paljon vaikuttanut julkisten asioiden hoitoon eli politiikkaan. Brotherus 1945, s. 119–123.

⁸⁹⁶ Ks. Linkomies 1970, s. 172–173, 178. Tiuhonen 1990, s. 160–161, 170.

⁸⁹⁷ Vrt. Kekkonen 1967a, s. 151, 156, 177; Paasikivi 1956b, s. 9–12.

”... vaalien tulos on omiaan vakiinnuttamaan maamme aseman demokraattisessa maailmanjärjestyksessä. Minulla on vahva luottamus siihen, että uuden eduskunnan kokoonpano tulee luomaan edellytykset eduskunnan vakavaan enemmistöön perustuvan määrätietoisien politiikan harjoittamiselle niissä uusissa olosuhteissa, joissa maamme elää.”⁸⁹⁸

Radikaaliporvareiden taktiikkana oli suitsia kommunistien demokratiapyrkimykset parlamentaarisen viitekehäyksen piiriin. Siksi kommunistit pyrittiin sitomaan järjestyksenpitoon ja välirauhan sopimuksen rauhalliseen toteuttamiseen. Heidän pyrkimyksensä eivät kuitenkaan näyttäytyneet aikalaisille kovin selväpiirteinä. Lisäksi demokratian vaikeaselkoisuutta lisäsi se, että läheskään kaikki SKDL:n edustajat eivät suinkaan olleet Moskovaa kuuntelevia kommunisteja, vaan suomalaisten kannalta asioita katsovia kansandemokraatteja.⁸⁹⁹

Osa oikeistoa ja sosialidemokraatteja – kuten Päiviö Hetemäki ja Unto Varjonen – vetosivat vapausoikeuksiin ja yksilöiden oikeuksiin demokratian keskeisenä osana vasta-argumenttina SKDL:n ”taloudelliselle demokratialle”.⁹⁰⁰

Uusien olosuhteiden ja hajanaisen demokratiakäsityksen vallitessa demokratian tutkija ja sen perinteisen, aatteellisen pohjan puolustaja Tuttu Tarkiaisen pyrki vuoden 1945 demokratiatulkinnassaan estämään ”kielen selkeyttämisspyrkimyksellä” demokratian käsitettä vesittymästä totutusta. Tarkiaisen tavoitteena oli etsiä antiikin demokratiakäsityksestä sellaista ydintä, joka modernisoituna toimisi myös nykyaikaisessa yhteiskunnassa.⁹⁰¹

Demokratia-käsite eli poliittisessa todellisuudessa kuitenkin täysin omaa elämänsä, koska kaikki poliittiset tahot halusivat käyttää sitä hyödykseen. Esimerkiksi neuvostoliittolaisten valvontakomission edustajien mielestä myös sotasyllisyyskysymyksen toimeenpano oli demokratiaa. Heidän mielestään suomalaisen sanomalehdistön kriittinen suhtautuminen siihen oli tähdätty Neuvostoliittoa ja demokratiaa vastaan.⁹⁰²

Kommunistit järjestäytyivät parlamentaarisesti toimivan SKDL:n taakse. Jo nimessä näkyi vaatimus demokratian siirtämisestä kansalle. SKP asetti syksyllä 1944, ensimmäisessä ohjelmajulistuksessaan sitten vuoden 1918, tavoitteekseen laajan demokraattisen fasisminvastaisen kansanrintaman ja ystävällisten suhteiden luomisen Neuvostoliiton ja kaikkien ”demokraattisten maiden kanssa”.⁹⁰³ SKDL puolestaan tuomitsi kesän 1949 ohjelmassaan itsenäisyyden ajan ”imperialistisen sotapolitiikan”, jota Suomessa oli sen mukaan harjoitettu. Tähän politiikkaan se liitti kuuluvaksi myös tuomittavat ”kansanvallan rajoitukset” eli käytännössä kommunistien toiminnan rajoittamisen.⁹⁰⁴

⁸⁹⁸ ”Luottamus uuteen eduskuntaan”, radiopuhe 19.3.1945, Kekkonen 1967a, s. 151.

⁸⁹⁹ Ks. Rentola 1997, s. 487, 514–515; 1999, s. 46 näkemys Hillilän ja Kekkonen juonikaasta taktiikasta. Ks. ”kansallisista kommunisteista”; Haataja 1988, s. 197, 205.

⁹⁰⁰ Ks. Koivisto J. 2006, s. 42–43.

⁹⁰¹ Ks. Palonen 1980, s. 128–129. Tarkiaisen demokratian selkeyttämissuunnitelman huomioiden on mielenkiintoista, että vielä elokuussa 1944 Väinö Voionmaa suunnitteli kokoomateosta ”Kansanvallan historia Suomessa”, jonka kirjoittajiksi hän ajatteli itsensä lisäksi Teljoa, Kekkonen ja Tarkiaista. Kirje 24.8.1944, Voionmaa 1971, s. 380.

⁹⁰² Ks. JKP pk. 7.2.1946, Paasikivi 1985, s. 277–278; ks. myös Haataja 1988; Jussila 1990.

⁹⁰³ Leino 1991, s. 28–29; Haataja 1988, s. 68–69.

⁹⁰⁴ SKDL:n ohjelma (Hyväksytty 28.6.–1.7.1949), Borg 1965, s. 294.

Myös SKDL pyrki omimaan kansanvaltaa keksinnökseen, samalla tavalla kuin esimerkiksi maalaisliitto oli tehnyt vuoden 1932 ohjelmassaan. Vaikka kansanvaltaisuus esitettiin SKDL:n ominaisuutena, löytyy ohjelmasta myös kommunistien kumouksellisuus. Niinpä kansanvaltaisena tavoitteena oli myös ”luokkaherruuden riistäminen suurporvaristolta”, jonka hyväksi on taisteltava edustuselimien ohella ”myös niiden ulkopuolella”.⁹⁰⁵

Kekkonen ryhtyi kritisoimaan voimakkaasti vasemmiston – erityisesti kommunistien – demokraattisuutta jäätyään pois Mauno Pekkalan hallituksesta ja maalaisliiton jäätyä kokonaan pois K.A. Fagerholmin hallituksesta. SDP:n hallituspolitiikkaa hän kritisoi myös demokraatialla. Kekkonen ei pystynyt voimakkaasti hyökkäämään demokraatiakritiikissään kommunisteja vastaan ulkopoliittisilla syillä. Vasemmistöälykkö Raoul Palmgren, joka vuonna 1948 joutui SKP:n epäsuosioon, vaati teoksessaan *Suuri Linja* (1948) noudatettavaksi Snellmanin määrittämää geopolitiikkaa, jossa pienen Suomen on kyettävä elämään suuren Venäjän rinnalla eikä enää koskaan noustava sitä vastaan.⁹⁰⁶

Kekkonen hyökkäys kommunisteja kohtaan kuitenkin kiristyi, koska maalaisliiton kannalta oli äärimmäisen tärkeää, että puolue voittaa vuoden 1948 eduskuntavaalit ja kommunistien vyörytys päättyy. Myös eduskunnassa Kekkonen arvosteli Pekkalan hallitusta antiparlamentarismista. Hän syytti hallitusta siitä, ettei se vastaa tehtyihin kyselyihin: ”mitä pitemmälle demokratian tiellä on päästy, sitä vähemmän kunnioitetaan tämän lainkohdan määräystä.”⁹⁰⁷

Hän oli huolissaan eduskunnan ja hallituksen etäännyttämisestä esittäen ideaalina englantilaisen parlamentarismin. Lähestyvien eduskuntavaalien vuoksi huolta voidaan pitää myös vaalitaktisena. Vuoden 1949 alussa Kekkonen kritiikki Fagerholmin hallituksen antiparlamentarismista sai vastaukseksi syytöksiä puhemiehen parlamentarismikäsityksen ”suuresta muutoskyvystä”.⁹⁰⁸

Länsimainen demokratia säilyi Suomessa, mihin vaikutti Paasikiven ja Kekkonen ”keskitien demokratian” lisäksi useita tekijöitä. ”Moskovan demokratian” esteenä olivat erityisesti sosialidemokraatit, jotka eivät liittyneet kansandemokraattisen liikehdintään, vaan toimivat sen vastavoimana. Kommunistit eivät myöskään onnistuneet ”demokratisoimaan” maan virkakoneistoa kuin muutamin osin. Lisäksi SKDL oli demokratisoinnissa puolivaloin mukana.⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ Ibid., s. 295.

⁹⁰⁶ Palmgren 1948, s. 79–85; myös TM. Ks. Kekkonen 1967b, s. 102. Veljenpoika esitti vuoden 1948 kunnallisvaalien jälkeisessä pakinassaan Neuvostoliiton vaalit kilpailuna siitä, kuinka lähelle sataa prosenttia kommunistisen puolueen kannatus nousee. Hän vertasi maan hallitusvaltaa kiertopalkintoon, joka on mennyt ”kerrasta poikki”. ”Mihin suuntaan nyt?: eli mitä kunnallisvaalit opettavat?”, SK 1948:1, UKEA.

⁹⁰⁷ Kommunistien vyörytyksen lopettamiseen myös Paasikivi ylltyi keskusteluissaan Kekkonen kanssa vuosina 1947–1948. Ks. Paasikivi 1985; vrt. Suomi 1988, s. 300–301; Polvinen 1999, s. 384. Valtiopäiväjärjestys 11.5.1948, VP 1947 ptk. IV, s. 3979.

⁹⁰⁸ Ibid., s. 3980. Ks. vuosien 1948–1949 demokratia-keskustelusta Lohi 2003, s. 125–131.

⁹⁰⁹ Jussila 1990; Rentola 1997, s. 253. Vaikka Kekkonen julkisuudessa ymmärsi Neuvostoliiton lähtökohtia, puolusti hän samalla myös omaa demokratia-konseptiaan juottamalla kommunistien demokraatiapyrkimyksiä – lähes sananmukaisesti – sammumispisteeseen asti. Kekkonen ”ryppytti” sisäministeri Yrjö Leinoa, joka ei tehtäväänsään saanutkaan edistettyä kommunistien asiaa. Ks. Rentola 1997, s. 17–18.

”Uudet kasvot” maalaisliitossa

”Klo 17.30 alkoi maalaisliiton eduskuntaryhmän kokous, jossa käytetyt puheenvuorot osoittivat, kuinka ulkopoliittisesti valistumaton tuo ryhmä on, ja jos jollakin vielä oli luuloja siitä, että talonpoikaisväestön edustajat kykenevät arvioimaan maamme nykyisen tilanteen, niin tämä keskustelu kyllä oli omiaan nuo luulot hävittämään.”⁹¹⁰

Ilmeisesti Hillilän vuoden 1944 lopussa tekemien muistiinpanojen turhautunut sävy kertoo siitä, kuinka kova työ radikaaleilla porvareilla oli realistisen politiikan läpilyömissä lisäksi rakentaa luottamukselliset suhteet myös omaan puolueeseensa. Niinpä Kekkonen tiestä maalaisliiton presidenttiehdokkaaksi vuoden 1950 presidentinvaaleihin tuli mutkikas.

Kekkonen pyrki kohti valtaa määrätietoisesti, mutta vasta hänen retorinen muutoksensa kommunisteja vastaan käydyssä demokraattisessa kielipelissä sekä maalaisliiton oppositioasema vuodesta 1948 saivat puolueen ryhmittymään hänen taakseen presidentinvaaleissa ja sen jälkeisissä hallitusratkaisuisissa. Joka tapauksessa myös maalaisliitossa Kekkonen poliittinen realismi oli syksyistä 1944 lähtien jatkuvasti noteerattava, vaikka siitä ei olisikaan pidetty.

Kekkosella oli jatkosodan jälkeen maalaisliitossa sankka vastustajien joukko ja vähän tukijoita. Vastassaan hänellä oli oikeistoryhmä, jota edustivat Antti Kukkonen, Viljami Kalliokoski, Tyko Reinikka, K.A. Lohi ja Juho Koivisto⁹¹¹.

Jatkosodan aikana puolueessa olivat vallassa saksalaismieliset voimat, erityisesti ministerit Kukkonen ja Reinikka, jotka vastustivat rauhan tekemistä lähes viimeiseen asti. Se antoi Kekkoselle myös retorisia voimavaroja hänen pyrkiessään esittämään ”vanhojen kasvojen” epärealismi ja oma linjansa ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Kekkonen strategiana oli raivata ”uusien kasvojen” tieltä sotien aikaiset maalaisliittolaiset voimahahmot, jotka olivat hänen mielestään esteenä maalaisliiton ”oikean politiikan” toteuttamiselle. Hän syytti eduskuntatovereitaan virheistä ja Kalliokoskea vastaan hän hyökkäsi hallituksen siunaamalla Ribbentrop-sopimuksella. Kekkonen ja ryhmän oikeiston välien lopullinen tulehtuminen juontaa juurensa juuri kesän 1944 tapahtumiin.

Kekkonen pyrki kesäkuussa 1944 saamaan maalaisliiton eduskuntaryhmässä läpi ajattelutapaansa, mutta siellä oli vallalla näkemys, jonka mukaan välejä Saksaan kannatti edelleen vaalia. Ministeri Reinikka puolusti Saksan kanssa tehtyä sopimusta. Hän esitti 20.6. pääministerin nimissä toiveen, ettei poliittisella linjalla kannattaisi tehdä muutoksia eli vaihtaa hallitusta.⁹¹²

Sen sijaan Kekkonen vaati eduskuntaryhmässä poliittisen täyskäännöksen tekemistä: *”Ellemme nyt tee politiikassa täyskäännöstä, on se sen pahempi maalle”*. Hän vaati hallitusvaihdosta. Kekkonen mukaan poliittinen ratkaisu oli tehtävä nopeasti, koska linjat eivät kestäisi kauan. Hän oli huolestunut siitä, että poliittinen Saksa-liitos johtaa Suomen entistä kauemmaksi länsivalloista.⁹¹³

⁹¹⁰ Ilmeisesti Hillilän tekemä, ”Muistiinpanoja keskusteluista 14.12.1944”, UKA 21/5.

⁹¹¹ Suomi 1988, s. 62; ks. myös Hokkanen 1996.

⁹¹² ML:n ekr. ptk. 20.6.1944, Kirja III, s. 27, KMA.

⁹¹³ ML:n ekr. ptk. 19.6–20.6.1944, Kirja III, s. 18, 27, KMA. Lohen mielestä maalaisliitossa ei ollut kuin kaksi (Kekkonen ja Schildt), jotka olivat tällä kannalla. Ibid., s. 28.

Kekkosesta politiikkaa oli muutettava nopeasti Saksan väijäämättömän häviön vuoksi. Sen vuoksi Suomi ei saisi ottaa Saksalta apua. *"Kuta pitemmälle rauha lykätään sitä huonompi se saadaan"*. Reinikka oli ajattelussaan toisella kannalla: *"Jos kuljetaan Kekkonen tietä, on edessä myös Siperian tie. On tutkittava, saadaanko apua, ja vasta sen jälkeen ryhdyttävä toisiin toimenpiteisiin."*⁹¹⁴

Viikkoa myöhemmin ryhmän ja Kekkonen välinen kriisi konkretisoitui. Kekkonen haastoi ryhmän johdon tietäen, ettei hänellä ollut juuri lainkaan kannatusta. Reinikan mukaan minkäänlaisia rauhan tekemisen mahdollisuuksia ei ollut, kun taas Kekkosesta kyseessä oli antiparlamentaarinen vallankaappaus:

*"Hallitus on tehnyt nyt sodan jatkamispäätöksen. ... Hallituksen tekemä poliittinen sopimus Saksan kanssa on vallankaappaus, koska se on tehty ... tietoisena siitä, että eduskunnan enemmistö sitä vastustaa."*⁹¹⁵

Kekkonen sai vastaansa suuren vastalauseryöpyn *"vääristä johtopäätöksistä"* ja *"mahdottomasta politiikasta"*. Esimerkiksi Kukkosen mukaan rauhan tekemiselle ei ollut missään vaiheessa ollut mahdollisuuksia. Sen sijaan Kekkosesta hallituksella ei missään vaiheessa ollut pyrkimystä rauhaan. Lohi piti kiinni siitä, että Suomen kohtalo oli sidottu Saksaan. Ryhmässä nousi äänenpainoja, joiden mukaan Kekkonen toiminta hajottaa maalaisliiton yksimielisyyden. Yksimielinen, *"oikean suunnan tukeminen"* nähtiin ainoana mahdollisuutena. Sitä Kekkonen ei hyväksynyt ja jäi yksin.

"Jos nyt sidomme kohtalomme Saksaan, ei meillä ole voimia, mille tuleva demokratiamme rakennetaan." Kekkonen näki tulevana politiikan voimavarana sen, että puolueoryhmissä oli niitä, jotka eivät hyväksyneet Saksa-orientaatiota. Hän lupasi vastata siitä, jos on ollut rauhanpolitiikassaan väärässä, eikä uskonut Saksan häviön vievän Suomea turmioon. Siksi hän – ainoana – ilmoitti valmiutensa allekirjoittaa väliriketyksensä. Siten Kekkonen menetti eduskuntaryhmän luottamuksen ja häntä syytettiin epäsuorasti epäisänmaallisuudesta.⁹¹⁶

Vastaus Kekkonen uhmakkuuteen saattaa olla yksinkertaisesti se, että hänellä oli niin paljon paremmat tiedot ja näkemys sodasta sekä tulevasta *"mahdollisesta politiikasta"* kuin hallituksen ulkoringissä olevilla saksalaismielisillä puoluetovereillaan, rivikansanedustajista puhumattakaan⁹¹⁷. Se antoi Kekkoselle selkänöjan hyökätä puolueen yksimielisyyttä vastaan, koska hän luotti vahvasti näkemyksensä osoittautuvan oikeiksi tulevaisuudessa.

⁹¹⁴ Kekkonen jatkoi samaa painotustaan, jonka mukaan välittömästi, kun rintama on rauhoittunut, on tehtävä poliittinen korjaus hallituksessa. ML:n ekr. ptk. 20.6.1944, Kirja III, s. 29–32, KMA.

⁹¹⁵ ML:n ekr. ptk. 27.6.1944; Kirja III, s. 42–44, KMA.

⁹¹⁶ Ibid., s. 40–50, KMA. Reinikka kieltäytyi antamasta seuraavassa kokouksessa selostusta, koska *"ryhmässä on sellaisia jäseniä kuin Kekkonenkin"*. Reinikka esitti pelkonsa, että tiedot kulkevat Kekkonen kautta Ruotsiin ja sieltä Venäjälle.

⁹¹⁷ Vrt. Ryti 2006; ks. myös Fagerholmin (1977) näkemys rivikansanedustajien tietämättömyydestä. Englantilainen valvontakomission työhön osallistunut sotilasiamies J.H. Magill kuvaa muistelmissaan, kuinka vaikutusvaltaisetkin suomalaiset poliitikot ymmärsivät hämmästyttävän huonosti *"poliittisen tilanteen vaatimuksia"*: *"Heillä ei näyttännyt olevan selvää kuvaa siitä, mitä tilanne Suomelta vaatii"*. Magill 1981, s. 113.

Kekkonen pääsikin pian syyttämään, ettei aiemmin haluttu kuulla rauhas- ta oikeita tietoja. 2.9.1944 Kekkonen kehotti ryhmää hyväksymään hallituksen toimenpiteen (aselepo), sanoen arvostelun ajan menneen ohi. Pari päivää myö- hemmin hän painotti hyvien suhteiden solmimisen tärkeyttä Venäjään. Hän esitti 18.9.1944 kokouksessa, että Suomi sai nyt maksaa erehdyksistään. Rauhan taakse asettumisessa hän perusteli yksimielisyyden välttämättömyyttä.⁹¹⁸

Maalaisliiton edustajat olivat kauhuissaan rauhanehdoista. Lokakuun alun eduskuntaryhmän kokouksesta käy kuvaavasti ilmi, kuinka sisäasiainministeri Hillilällä oli selvä käsitys, miten politiikkaa tulee jatkossa hoitaa. Hän esitti sel- vät sävelet tulevasta suunnasta epätietoisuudessa rypevälle ryhmälle. Hillilä vastasi eduskuntaryhmän kysymyksiin ajankohtaisista poliittisista kysymyksis- tä, uudesta ulkopoliittikan suunnasta ja tulevaisuuden politiikasta.

Kokouksessa Kekkonen kertoi pitämästään radiopuheesta ja esitti uuden ulkopoliittisen linjan olevan tosiasioihin perustava:

”...ettei tosiasioiden kuuleminen ole aina mieleistä. Me olemme paljon erehtyneet, siitä ei päästä mihinkään. Historian valossa on jokainen epäonnistunut yritys erehdys. Olen saa- nut puheeni johdosta sekä arvostelua että hyväksymistä. On turhaa kiihkoilla, ei minuun mielenpurkaukset vaikuta. Meidän on uudella tavalla hoidettava maan asioita, muuten olemme tuhon omia.”⁹¹⁹

Kekkonen puhetta ei hyväksytty kovin yleisesti, mutta kuten Kekkonen asian esitti, tosiasiat olivat muuttuneet historian toimiessa politiikan tuomarina.

Kekkonen piti alustuksen 18.10.1944 maalaisliiton Helsingin osaston syys- kokouksessa. Alustuksessaan hän painotti virhettä, joka oli tapahtunut, kun ajoissa ei ymmärretty toisenlaisen poliittisen suunnan tärkeyttä. Hän korosti myös pessimistisen mielialan vastustamisen tärkeyttä.⁹²⁰

Kekkonen ei hyväksynyt, että maalaisliitto olisi lähtenyt kevään vaaleihin puolustellen sodan aikaista politiikkaa, vaan hän halusi ajaa läpi uutta radikaal- lia politiikkaa, joka teki selvän eron vanhaan.⁹²¹ Hän vaati hallituskysymyses- sä ulkopoliittisten seikkojen keskeisyyttä. Hän esitti tarpeelliseksi taktiikaksi sitoa kommunistit hallitusvastuuseen, jota kautta vaaleihin oli paras mennä. Ryhmä ei hänen mielestään saanut vaikeuttaa Paasikiven työtä. Hänen mu- kaansa uuden hallituksen oli oltava tarpeeksi radikaali, jotta sillä olisi uudessa tilanteessa toimimismahdollisuudet.⁹²²

⁹¹⁸ ML:n ekr. ptk. 29.8., 2.9. ja 18.9.1944, Kirja IV, s. 27–44, KMA.

⁹¹⁹ ML:n ekr. ptk 4.10.1944, Kirja IV, s. 61, KMA.

⁹²⁰ Kekkonen vaikutus maalaisliiton vaaliohjelmaan keväällä 1945 ei ollut suuri. Hokka- nen 1996, s. 181–182. Kuitenkin vaatimukset olivat melko lähellä hänen politiikkansa painopistealueita. ”Hyvän naapurisovun rakentaminen ulkopoliitikassa, kansanvoaltaisen valtiomuodon turvaaminen ja kansanvallanvoastaisen toiminnan torjuminen ja sisäpolitiikas- sa sosiaalisten kysymysten oikeamielinen ratkaiseminen sekä kansalaisille taattava oikeustur- va”. Maalaisliiton puoluehallituksen hyväksymä ohjelma 3.12.1944, UKA 21/5.

⁹²¹ Kirjeessään Samuli Simulalle Kekkonen esitti Kalliokosken ajaman ”sotapolitiikan” virheellisyyden. Kopio kirjeestä 24.1.1945, UKA 21/5.

⁹²² ML:n ekr. ptk. 15.11.1944, Kirja VI, KMA. Kekkonen kannatti Paasikiven vaatimusta uusista kasvoista kevään 1945 eduskuntavaaleissa, eikä vähiten senkään vuoksi, että

Lopullisen eronteon ”vanhoihin kasvoihin” Kekkonen teki kesän 1945 puoluekokouksessa. Keskushallituksen puheenjohtaja Kalliokoski esitti ennen Kekosta eduskunnan saaneen uudet kasvot, koska eri ryhmissä oli ollut paljon edustajia, jotka eivät vaikeissa olosuhteissa enää ”halunneet asettua ehdokkaiksi”. Siten Kalliokoski eräällä tavalla yritti häivyttää rajua vastakkainasettelua, mikä oli aiheutunut Paasikiven ja Kekkonen uusien kasvojen vaatimuksista.⁹²³

Kekkonen aloitti kuitenkin maalaisliittoa pahasti repivän hyökkäyksensä heti yleiskeskustelun alettua. Vastakkain olivat kaksi näkemystä isänmaan edusta, yksimielisestä politiikasta ja oikeasta maalaisliittolaisuudesta. Kekkosesta puoluekokous oli maalaisliiton tärkein, koska puolueelle oli välttämätöntä vakiinnuttaa uuteen maailmanjärjestyksen soveltuva suunta. Kekkonen jakoi tuomionsa jatkosodan aikaisille vastuunkantajille jyrkästi:

”Meidänkin toimintamme tausta on oleva uusi maailmanjärjestys. Muuten meille soivat kuolinkellot. Maan ja maatalousväestön edut vaativat uusien kasvojen tuloa myöskin puolueeseen. Puhuja [Kekkonen] sanoi odottaneensa, että ensimmäinen puheenjohtaja olisi kieltäytynyt tehtävästään. ... Maalaisliiton politiikka oli varsinkin 1944 väärää. Sotasyysllisyys on kuitenkin, kuten lääkärin taitovirhe sellainen, ettei siitä rangaista. Ellei virhe ole tahallinen. Mutta kun kysymyksessä on maalle tuhoisa ja lainvastainen toimenpide, on se tuomittava. Tällainen kysymys on Ribbentrop-sopimus. Se merkitsi valtiokaappausta. Sopimus ei ollut ainoastaan lainvastainen, vaan myöskin virhe. Kaikki pienikin myötätunto sen johdosta meitä kohtaan länsivalloissa katosi. Ribbentrop oli halveksituin saksalainen. Siinä valossa on katseltava niitä, jotka tekivät tuon tuhoisan sopimuksen. ... Neuvostoliiton luottamus jatkuvaan uskollisuuteemme on välttämätön. Koko julkisen elämämme on alistuttava hyvän yhteisymmärryksen saavuttamista tarkoittavaan muodonvaihdokseen. Siksi on uudet kasvot saatava myös puolueeseen. Ei olisi tullut kysymykseen Hitlerin asettaminen Saksan Pankin johtoon! Yhtä muodotonta oli Rydin asettaminen Suomen Pankin pääjohtajaksi.”⁹²⁴

Kalliokoski puolustautui sillä, että ryhmä ja puoluekokous jo aiemmin hyväksyivät hänen toimintansa Ribbentrop-sopimuksessa. Kekkonen oli hänen mukaansa aiemmin sanonut sopimuksessa kenties tapahtuneen jotain lainvastaista ja vasta myöhemmin muuttaneen näkemyksiään. Kalliokosken mukaan sopimusta ei tehty ”asiallista syistä”, vaan pakon edessä: ”*Jos olisimme menetelleet toisin, mikä kohtalomme olisi ollut siinä tapauksessa, sitä ei kykene edes ministeri Kekkonen sanomaan!*” Suosionosoitusten saattamana hän kehotti olla taipumatta uhkauksiin, joiden takana voi olla muutakin kuin ”isänmaan etu”.⁹²⁵

Myös Annalan mukaan Kekkonen näkemys johti siihen, että maalaisliiton olisi kiellettava itsensä. Annalasta Kekkonen itse oli aluksi sosiaalidemokraattien ihailija, sitten hänestä tuli ansiokas maalaisliittolainen. Hän ei kieltänyt Kekkonen ulkopoliittikan linjaa, mutta lisäsi, ettei ”*kuitenkaan saa nuolla!*”⁹²⁶

se karsi maalaisliiton joukoista hänen kiivaimmat vastustajansa: Kalliokosken, Kukkonen, Reinikan ja Tarkkasen. Haataja 1988, s. 131; Hokkanen 1996, s. 177-178.

⁹²³ Pöytäkirja maalaisliiton XXXIX puoluekokouksesta 17-18.6.1945, s. 15, KMA.

⁹²⁴ Ibid., 106-107

⁹²⁵ Ibid., s. 107-108. Myös Suurkonka oli samoilla linjoilla: ”*Kuka voi sanoa, miten olisi voitu menetellä toisin?*”

⁹²⁶ Ibid., s. 109.

Maalaisliittolaiset kysyivät myös yleisemmin, oliko Kekkonen esittämässä uudessa suuntauksessa tilaa "maalaisliittolaisuudelle". Kokouksessa tuotiin esiin demokratian näkökulma, joka oli vastakkainen Kekkonen näkemykselle politiikan opettamisesta kansalle. Sen mukaan "*kansan on neuvottava hallitukselle demokratia eikä päinvastoin.*"⁹²⁷

Kekkonen puolustautui syytöksiä vastaan huomauttaen, ettei ole koskaan ollut sosialisti, vaan yhteistoiminnan kannattaja jo vuodesta 1936⁹²⁸. Hän jatkoi kuolinkellojen kalistelua vastustajiaan kohtaan, sanoen Suomen olevan riippumaton, mutta vain tietyssä mielessä ja esitti historiallisen rinnastuksen:

"Voimme kyllä puhua uljaasti, mutta se ei auta. Ellei ken ota huomioon ajan merkkejä, hän tuhoutuu. Passiivisen vastarinnan aikana meillä oli sivistyneiden länsivaltojen myötätunto. Nyt sitä ei ole."⁹²⁹

Siten Kekkonen tällä kertaa hänelle harvinaisesti piti - analogian sijaan - historiallista tilannetta erilaisena autonomian ajan lopun ja nykyisyyden välillä. Myöhemmin Kekkonen käytti kuitenkin usein autonomia-analogiaa.⁹³⁰

Maalaisliiton voimamiehistä Vihtori Vesterinen seuraili Kekkonen linjoja sanoen hänen puhuneen oikeaa asiaa, joskin kärkevästi. "*Suhteemme itään on ollut väärä. Siinä ei ole mitään paha, jos suhteet oikaistaan.*" Monet hyväksyivät Kekkonen uusien kasvojen politiikan, mutta eivät kärkevyyttä, jolla se esitettiin. Eräissä puheenvuoroissa Kekkonen linja hyväksyttiin, kun oli havaittu, että rintamamiehet siirtyivät äänestämään vasemmistoa. Kekkonen ei pitänyt ponttansa uhkauksena, jona monet sitä pitivät, vaan jälleen "esitettyä tosiasiana".⁹³¹

Kalliokoski luopui puheenjohtajuudesta tunteisiin vetoavalla puheellaan, kertoen raskaasta päivästä vuotta aiemmin, jolloin hän oli joutunut tekemään vaikean ratkaisunsa samana päivänä, kun kuuli poikansa kuolemasta:

"...poliittinen viisaus olisi vaatinut oman nahkansa pelastamiseksi menettelemään toisin, mutta ei tahtonut olla raukka."⁹³²

⁹²⁷ Ibid., s. 109–112. Lisäksi useat puhujat sanoivat hyväksyneensä Kekkonen 1930-luvun äärioikeiston vastaisen toiminnan, mutta menneen liian pitkälle tuomioissaan.

⁹²⁸ Kekkonen poliittinen muisti oli tunnetusti pitkä ja paikan tullen hän vastavuoroisesti leimasi Annalan maalaisliittolaisuuden. Keväällä 1946, kun esillä oli presidentin valinta ja toimikauden pituus Kekkonen vastasi Annalan ehdotukseen vain kahden vuoden kaudesta: "*Annalan on turha luulla että 2 vuoden päästä hän saisi oikeistolaiseman presidentin*". ML:n ekr. ptk. 5.3.1946, Kirja II 47–48, KMA.

⁹²⁹ Pöytäkirja maalaisliiton XXXIX puoluekokouksesta 17–18.6.1945, s. 110–111.

⁹³⁰ Esimerkiksi Lauri Hyvämäen mukaan hänen syksyllä 1959 kirjoittamansa autonomian ajan lopun ja nykyajan välistä analogiaa käsittelevän artikkelin yhtenä impulssina oli vuodesta 1944 lähtien Suomessa tehty vertailu, jolla hän viittasi myös Kekkoseen. Hyvämäki siteerasi ranskalaista historioitsijaa Loius Halphenia: "*Kahden samanaikaisen tilanteen välillä, jotka tuntuvat olevan mahdollisimman lähellä toisiaan, on olemassa vain analogia, ei koskaan yhteneväisyyttä.*" (UKK: "eikä") *Vielä paljon suuremmalla syyllä on suhtauduttava varovasti niihin yhtäläisyyksiin, joita luulee löytävänsä kahden ajallisesti etäisen ilmiön välillä.*" "*Routavuodet ja nykyisyys*", *Uusi Aura* 29.8.1959, UKA 21/14.

⁹³¹ Pöytäkirja maalaisliiton XXXIX puoluekokouksesta 17–18.6.1945, s. 112–115, KMA.

⁹³² Ibid., s. 116.

Ei ole yllättävää, että Kekkonen repivä politiikka aiheutti laajaa vastustusta maalaisliiton piirissä. Hän joutui perustelemaan poliittista suuntaustaan vielä useaan otteeseen puolueessaan. Hän pyrki puhumaan linjastaan ”maalaisliittolaisena linjana” ja siten me-puheen kautta hankkimaan poliitikalleen kannatusta ja oikeutusta⁹³³. Esimerkiksi alustuksessaan maalaisliiton puoluevaltuuskunnassa keväällä 1946 hän puhui tosiasioista, puoluetoiminnasta ja pelistä:

”Puoluetoimintaa [maalaisliiton] on ohjannut kylmä, reaaliin tosiasioihin perustuva harkinta ja ennakkoluulottomuus. Se on meidän oloissamme politiikkaa, joka ei aina ole kannattajajoukkojen mielen mukaista ja jonka oikeisto mielellään leimaa poltinmerkillä, mutta puolue luottaa siihen, että sen toiminnan isänmaalliset motiivit ymmärretään ja että toiminnan tulokset aikanaan antavat oikeutuksen puolueen noudattamalle politiikalle. Meillä eletään ajassa ja oloissa, joissa politiikan vakavuus ja sen merkitys kansan olemassaololle on joutunut kokonaan toiseen asemaan kuin mitä poliittinen toiminta ja ns. poliittinen peli merkitsi rauhan huolettomina illoina vuosina.”⁹³⁴

Työntöapua poliitikalleen Kekkonen haki myös venäläisiltä. Hän esitti valvontakomission neuvostoliittolaisille olevansa porvarillisen radikalismien edustaja, jonka takana on laaja kannatus niin hallituksessa kuin koko maassakin. Hän toivoi ”radikaalisen porvarillisen suunnan” voittoa, mitä kautta yhteistoiminta kommunistien kanssa olisi mahdollista. Hän esitti, miksi Paasikiven hallituksen oli tärkeää istua ”hyvissä olosuhteissa” vaaleihin asti. Zhdanovin kysymykseen siitä, miksei Suomen kansa ole oppinut yhteistä kieltä samaan ulkopoliittiseen päämäärään pyrkivien eli kommunistien ja radikaaliporvarien välillä ja miksi voimia pidetään vastakkain, Kekkonen vastasi, ettei kansa tunne olosuhteita eikä ole saanut niin raskasta kokemusta sodasta kuin monet muut Euroopan kansat. Siksi Suomessa oli annettava ”pitkä poliittinen oppikurssi kansalle”.⁹³⁵

Kekkonen kuitenkin varoitteli, ettei potentiaalista radikaalia porvarillista aineista peloteltaisi liian jyrkällä politiikalla. Samoin pientalonpoikia ei saisi pelotella sosialisointipolitiikalla. Jos sosialisoinnin epäluulo väistyisi, tulisivat pientalonpojat Kekkonen mukaan helposti uuden linjan taakse. Se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, ettei Kekkonen itse olisi myöhemmin säilytellyt maaseudun äänestäjäkuntaa maalaisliiton pahimpien vastustajien eli kommunistien tekemällä tilojen sosialisoinnilla. Näin tapahtui sekä vuoden 1948 eduskuntavaalien että vuoden 1950 presidentinvaalien yhteydessä.⁹³⁶

⁹³³ Kekkonen asemaa maalaisliitossa alkoi 1940-luvun lopussa vahvistaa se seikka, että puolueorganisaation valta kasvoi eduskuntaryhmään verrattuna. Myös puoluesihteerin vaikutusvalta kasvoi. Se oli Kekkonen kannalta tärkeää, koska puoluesihteri Arvo Korsimo tuki voimakkaasti häntä. Hokkanen 1996, s. 156–157.

⁹³⁴ Alustus maalaisliiton puoluevaltuuskunnassa 14.12.1946, Kekkonen 1977a, s. 72.

⁹³⁵ Hän esitti – taktisen – kartoituksen Suomen poliittisesta kentästä. Sen mukaan kansassa oli kaksi päälinjaa: Ne, jotka ajattelivat Suomen ja Neuvostoliiton tilanteen olevan pysyvä ja hyväksyvät luottamuspolitiikan. Toiseksi ryhmäksi hän esitti toiveajatelijat, jotka vilkuilevat länteen. Niinpä Kekkonen toivoikin, että ”Suomi-Neuvostoliitto suhteiden kehitykselle olisi hyödyksi, jos voitaisiin antaa kuva, että Neuvostoliitto näkee mielellään radikaalisen porvarillisen suunnan toimivan ja lujittavan asemaansa porvareiden parissa”. Muistiinpanoja keskustelusta Zdanovin kanssa 13.2.1945, UKA 21/11.

⁹³⁶ Ibid.; Hokkanen 1996, s. 300–301.

Kommunisminvastaiset vaaliretoriikat

E erityisen pontevasti Kekkonen lähti kommunisminvastaiseen vaalitaisteluun nimimerkillään Veljenpoika. Koko kevään 1948 *Suomen Kuvalehdestä* saattoi lukea Kekkonen piikikkäitä puheenvuoroja kommunismia vastaan. Alkuvuonna 1948 Veljenpoika vertasi kommunistien johtamia puolueita jäävuoreen, josta näkyy vain kymmenesosa lopun ollessa pinnan alla: ”*Jäävuoret ovat – kuten tunnettua – vaarallisia rauhallisille merenkululle*”. Kommunismin vastakohtaksi hän esitti presidentti Paasikiven uudenvuoden puheessa esittämän realismin, jota hän kuvasi taivaanlahjaksi.⁹³⁷

Veljenpoika kirjoittikin ”*uusdemokratian*”, jota hän vertasi myös terroriin, hoitavan asioita siten, että työläiset joutuvat verotuksessa maksumiehiksi. Näin ollen Kekkonen varmuuden vakuudeksi hyökkäsi SKDL vastaan sekä talouspoliittisilla että demokratiaa ja isänmaallisuutta puolustavilla argumenteilla:

”Suomen kansan suuri enemmistö ei halua antaa SKDL:n ajaa maan talouselämää hunningolle eikä se halua jättää maan valtakunnallisten etujen valvomista puolueen käsiin, jonka aatepohjaa se ei tunne omakseen ja jonka julistukseen se ei luota.”⁹³⁸

Kevään vaalit siinsivät Veljenpojan mielessä, kun hän esitti uhkauksen: ”*valtiollisia vaaleja silmälläpitäen ei SKDL tule torkkumaan. Mutta jos kansan suuren enemmistön johtajat vetelevät unia vaaleihin mennessä, kuten uutta vuotta aloittaessa tekevät, on tämän vakaan tavallisen Suomen kansan tiedettävä, mitä se omasta puolestaan tekee.*”⁹³⁹ Vaikka Kekkonen vetosi tavalliseen Suomen kansaan, oli hänen yleisönsä kuitenkin pääasiassa se maaseudun väestön osa, jotka olivat potentiaalisia maalaisliiton äänestäjiä.

Kekkonen pelon kohde siis siirtyi kansasta itsestään kommunisteihin. Aluksi Kekkonen vaati kansaa pelastamaan itsensä itseltään, koska heillä oli väärä ajattelutapa (ryssäviha), mikä oli muutettava selviytyäkseen. Vuoden 1948 eduskuntavaaleissa kansan tuli pelastaa kuitenkin itsensä suomalaisilta kommunisteilta, jotka voisivat valtaan päästessään viedä kansan perikatoon. Kekkonen siirtyi jälleen väläyttelemään diktatuurin mahdollisuutta, vaikka painottikin sarkastisesti, etteivät kommunistit pääse ”*diktatuuriin, varsinkaan jos sen ajajina ovat vain käpysodassa urhoollisuusmitalin voittaneet sankarit*”⁹⁴⁰.

Ei ole yllättävää, että Kekkonen kommunistien isänmaallisuuden kyseenalaistavat pakinat samoin kuin kansalaissotaa syyttävästi muisteleva pakina ”*Ei muistella vanhoja*” eivät löytäneet tietään yhteenkään Kekkonen myöhemmistä kokoelmateoksista, joiden keskeisenä motiivina oli kansallisen solidaarisuuden ja yksimielisyyden vaaliminen.⁹⁴¹

⁹³⁷ ”Uudenvuodenpuheet”, SK 1948:2, UKEA. Vrt. Suomi 1988, s. 301–303, 368–369; Polvinen 1999, s. 384.

⁹³⁸ ”Mihin suuntaan nyt?: eli mitä kunnallisvaalit opettavat?”, Veljenpoika SK 1948:1, UKEA.

⁹³⁹ Ibid. Nimimerkin tausta tuli laajaan tietoisuuteen vasta 1949; ks. Lohi 2003, s. 138.

⁹⁴⁰ ”Tuhatuotinen valtakunta tulossa”, SK 1948:2, UKEA.

⁹⁴¹ ”Ei muistella vanhoja”, SK 1948:8, UKEA.

Historian suhteen Veljenpoika painotti muistamisen tärkeyttä. Hän syytti kommunistien propagandisteja ”menneessä elämisestä”. Hänen mukaansa he pyrkivät politisoimaan vuoden 1918 ”luokkasodan”, jonka hän katsoi jo häipyneen ”historian hengettären hoivaan”. Veljenpojalla oli selvä pyrkimys depolitoida tietyt historialliset kipupisteet ja politisoida tietyt yhdistävät muistot. Niinpä hän kirjoituksessaan korostaa ”talvisodan yhteistä, pelotonta verenvuodatusta”, jossa on kontrasti kommunistien maanalaiseen toimintaan.⁹⁴²

Kekkosen Veljenpoikana esittämät käsitykset kommunismista, historiasta ja talvisodan pelottomasta verenvuodatuksesta näyttävät olevan täysin tilanesidonnoisia, koska myöhemmin hän ei enää omalla nimellään vastaavanlaisia ajatuksia esittänyt. Lisäksi hän käsitteli historian roolia osin ristiriitaisestikin.⁹⁴³

Tyyllisesti hulvattominta kommunismin vastaista kielitaistelua Kekkonen osoitti parodisessa pakinassaan ”Herttainen esivaltamme”, joka sisältää jo nimessään sarkastisen latauksen. Kirjoitus käsitteli Yrjö Leinon erottamista hallituksesta sekä kommunistien järjestämiä tukilakkoja.⁹⁴⁴

Pahin iva oli kuitenkin kohdistettu Hertta Kuusiseen, jonka hän sanoi tulleen Leinon paikalle hallitukseen pääministerin lähimmäksi mieheksi, jonka tehtävänä on lähinnä hoitaa kirjanpitoa, tilastoja ja arvonimiasioita. Kekkonen pyrki leimaamaan kommunistien toiminnan epärealistiseksi, laittomaksi, naurettavaksi sekä esitti SKDL:n toiminnan paljastaneen oikeat, ”demokratian kasvonsa”. Samalla hän painotti kommunisteille osoitetun, ettei Tshekkoslovakian tietä ollut vielä vedetty.⁹⁴⁵

Kekkonen käytti myös YYA-sopimuksen tulkintoja vaalitaktisena aseenaan, koska kommunistit pyrkivät tulkitsemaan sopimusta mahdollisuutena Tshekkoslovakian tiehen. YYA-sopimus oli päinvastoin muuttanut tilannetta näyttämällä sen, että Neuvostoliitto ei tarvinnut juurikaan kommunisteja hoitaakseen asioita Suomen kanssa. Lisäksi Kekkosen keskeinen asema neuvotteiluissa paransi huomattavasti hänen osakkeitaan Neuvostoliitossa ja sitä kautta myös Suomen kommunistien keskuudessa.⁹⁴⁶

Kansandemokraatit hävisivätkin – lähinnä kuitenkin SDP:n jyrkän vastakampanjan ”Jo riittää!” vuoksi – 11 paikkaa vuoden 1948 eduskuntavaaleissa. Niinpä Paasikivi uskalsi jättää kommunistit hallituksen ulkopuolelle.⁹⁴⁷

Vaalien ratkettua Veljenpoika esitti vaalien tuloksen yhteenvetona sen, että kansallinen politiikka voitti SKDL:n epäkansallisen politiikan. Kekkosen kansallisen reaalipolitiikan ydin (myös tuleva) näkyy hänen nimimerkillään tekemässä kiteytyksessä SKDL:n vaalitappion syistä:

⁹⁴² Ibid. Vrt. Ankersmit 2001; 2002.

⁹⁴³ Yksittäisinä, historian olemusta koskevana mielenkiintoisina heittoina voidaan verratua Veljenpojan näkemyksiä: ”Huvittavaa on historiaan tutustua, vaikka se ei tarjoakaan rinnastuskohtia.”; ”Historian opetukset vallan käytöstä ovat moninaiset ja hyödylliset sekä valtiomiehelle että demokraattiselle kansalle”. Vrt. ”Hallituspula”, SK 1948:19; ”Keinot eivät lopu”, SK 1948:28, UKEA.

⁹⁴⁴ ”Herttainen esivaltamme”, SK 1948: 23, UKEA

⁹⁴⁵ Ibid.; vrt. Suomi 1988, s. 369; Haataja 1988.

⁹⁴⁶ Seppänen 2004, s. 50–56; Haataja 1988, s. 261.

⁹⁴⁷ Ks. Jansson 1993, s. 121.

”Kansalliseen politiikkaan kuuluu kyllä, että otetaan huomioon se uusi ulkopoliittinen asema, mihin maamme joutui sodan jälkeen, mutta siihen ei kuulu, että luovuttaisiin puolustamasta Suomen oikeuksia, niitä valtiollisia ja taloudellisia oikeuksia, jotka meille rauhansopimuksessa on myönnetty sopimuskumppanien taholta ja joiden valvominen on meidän velvollisuutemme omaa kansaamme kohtaan.”⁹⁴⁸

Myös 1950 presidentinvaalien yhteydessä kommunistit olivat Kekkonen ja maalaisliiton maalitauluna. Maalaisliiton lentolehtisessä *Karjalainen siirtoväki ja tasavallan presidentin vaali* (1949) syytettiin kommunisteja kolhoosiopeista ja ihanedemokratian – joka oli voimassa Tshekkoslovakiassa – toteuttamisesta⁹⁴⁹. Lisäksi siirtoväkeä valistettiin SDP:n ja oikeiston vihamielisyydestä siirtoväkeä kohtaan. Sosialidemokraattien vaalilehtisessä kommunistien demokratiaa nimettiin ”pakkodemokratiaksi”, jota vastaan kansan tukema ”taisteleva sosialidemokratia” oli käynyt.⁹⁵⁰

Maalaisväestön ääniä kalasteltiin väitteellä, jonka mukaan oikeisto ja sosialistit pyrkivät jatkamaan kuudeksi vuodeksi eteenpäin maaseutua sortavaa hallitussuuntausta. Vasemmisto esitettiin sosialisointiin ja sosialistiseen pakkovaltaan pyrkivänä ja oikeisto rahavallan edustajana.⁹⁵¹ Vaalilehtisessä *Vapaan kansan suora tie* (1949) presidentin valta esitettiin suurena, joten myös presidentin henkilöllisyys oli tärkeä. Siksi ”koko kansakunnan etu” vaati Kekkonen. Esite oli suunnattu maaseutuväestölle, koska sen pääpaino oli sosialistien ja oikeiston turmiollisen maaseutupolitiikan esittelyssä. Vapaan kansan suora tie esti kommunismin ja sosialismin pakkovallan sekä oikeiston suurpääoman kahleet.

Arvo Korsimon laatima taktiikka presidentinvaaleja varten oli selkeä: ”Kekkonen on puhuttava, ja paljon.” Korsimon näkemyksen mukaan kaikista tehokkainta oli saada Kekkonen paikan päälle mahdollisimman moneen pitäjään, koska ”kaikkialla huomataan, että missä hän käy, hänen persoonallisuutensa riistää aseet vastustajien, olkoon ne omia tai vieraita, käsistä.” Kekkonen suorittikin Suomessa ensimmäisen ”Amerikan mallin” mukaisen kampanjan.⁹⁵²

Paasikiven toisella presidenttikaudella (1950–1956) Kekkosesta tuli lopullisesti presidentin luottomies. Paasikivi luotti Kekkonen kykyyn hoitaa suhteita venäläisiin. Myös maalaisliiton enemmistö alkoi 1950-luvun edetessä luottaa Kekkonen poliittiseen kyvykkyyteen ja puolue asettautui tukemaan hänen poliittista uraansa. Fagerholmin hallitus (1948–1950) ja vuoden 1950 presidentinvaalit yhdistivät maalaisliittoa Kekkonen taakse. Paasikiven toisella presidenttikaudella Kekkonen oli toistuva ykkösnimi pääministeriksi⁹⁵³.

⁹⁴⁸ ”V. 1948 vaalit”, *SK* 1948, 29–30, UKEA.

⁹⁴⁹ Maalaisliiton eduskuntavaalijulisteessa ”Vaara uhkaa!” (1951) maalaisliitto pelasti kommunismin ja sosialismin punasalamoilta. Hovi-Wasastejenrna 1999, s. 51–53.

⁹⁵⁰ Vuoden 1950 presidentinvaalimateriaalia, UKA 21/7. Ks. Suomi 1988, s. 438–451.

⁹⁵¹ *Kainuun mies Tasavallan Presidentiksi* (1949), myös UKA 21/7.

⁹⁵² Suunnitelma presidentin valitsijamiesvaaleja varten 1.4.1949, UKA 21/7.

⁹⁵³ Vaikka Paasikivi pettyi Kekkonen lähdettyä vuoden 1950 vaaleihin hänen vastaehdokkaakseen, hän ei antanut enää tukeaan Fagerholmille, jonka hallitus oli ajautunut suuriin vaikeuksiin talouspolitiikassa ja idänkaupassa. Hokkanen 2002, s. 52, 61; Lehtinen 2002, s. 186–187.

IV SUOMEN KANSALLISET EDUT (1950–1968)

”Politiikassa riittää se, että on oikeassa, enemmistö on vain ajan kysymys”. (Pierre Waldeck-Rousseau)⁹⁵⁴

Eturyhmäriidoista kansalliseen solidariteettiin

Suomessa käytiin 1950- ja 1960-luvuilla ankara hegemoninen taistelu kansallisen edun tunnusmerkeistä ja niiden hallinnasta. Kekkonen pyrki kytkemään käydyssä kamppailussa kansallisen edun tiiviisti politiikkansa yhteyteen, kuten vuoden 1956 presidentinvaalitaistelussa, jossa hän kansallisen edun nimissä vetosi äänestäjiin politiikan jatkuvuuden eli oman valintansa puolesta⁹⁵⁵.

Kansallisen edun, valtiojohtoisen kansallisen rationalismin ja valtansa lujittamisen sidos säilyi Kekkonen ajattelussa ja toiminnassa sotien jälkeen. Esimerkiksi sotakorvausasian loppuun viemisessä tämä sidos on helposti nähtävissä. Kekkoselle sotakorvausten hyvä hoitaminen merkitsi isänmaallisuutta, ja lisäksi se osoitti myös harjoitetun politiikan menestyksellisyyden⁹⁵⁶.

Suomen poliittisessa kulttuurissa 1950-luku oli leimallisesti kansallisen rationalismin aikaa, johon liittyy kiinteästi ajalle ominainen hallinto-optimismi, jossa asiat hoidetaan ja toimeenpannaan mahdollisimman järkevästi. Yleisen käsityksen mukaan rationalismia oli mahdollisuus lisätä suunnittelulla.⁹⁵⁷

Suunnittelulla uskottiin jopa pystyttävän poistamaan työttömyys⁹⁵⁸. Taustalla oli ajatus politiikan keinoin löydettävästä parhaasta mahdollisesta ”kansallisesta edusta” toisin sanoen kokonaisuuden edusta. Kuitenkaan ”yhteisiä asioita” hoitavat puolueet eivät päässeet kansallisen edun tunnusmerkeistä lähimainkaan yhteisymmärrykseen. Suomen politiikassa säilyikin voimakas polariteetti sodan päättymisestä 1960-luvun loppupuolelle asti, jolloin Kekkonen alkoi onnistua ”projektissaan”⁹⁵⁹.

⁹⁵⁴ Kekkonen 1982, s. 76.

⁹⁵⁵ ”Presidenttiehdokkaiden puheenvuorot”, Kekkonen 11.1.1956, ARK-470-2, RARA.

⁹⁵⁶ Sen sijaan kommunisteille sotakorvausten suorittaminen oli Pauli Kettusen mukaan ”antifasistis-demokraattinen” velvollisuus. Ks. Kettunen 1994, s. 264.

⁹⁵⁷ Pekonen 2003, s. 152, 154–156; Nousiainen 1991, s. 24.

⁹⁵⁸ Niinpä myös työväenliikkeen piirissä hallinta nähtiin ”yhteiskunnallisena”. Sillä oli valtion etua palveleva funktio ja sitä harjoitettiin ”todellisen taloudellisen rationaalisuuden toteuttamiseksi”. Ks. Kettunen 2003, s. 196–197

⁹⁵⁹ Ks. esimerkiksi: Jansson 1993, s. 123–138; Meinander 1999, s. 295–357.

Kekkonen päästyä pääministeriksi hänen poliittisena linjanaan oli ajaa kansallista etua erittäin valtiojohtoisesti. Pääministerinä hän perusteli näkökantojaan ja ratkaisujaan usein ”kansallisilla syillä”. Hän esimerkiksi satoi pohjoisen teollistamisen ”kansalliseksi tehtäväksi”, jossa valtiolla oli oltava keskeinen rooli, koska se vaati niin paljon pääomia.⁹⁶⁰ Saatuaan politiikastaan voimakasta kritiikkiä osakseen Kekkonen katsoi vastustuksen olevan ideologisia syitä enemmän henkilökohtaista.⁹⁶¹

Kekkonen ollessa – mittavan kansansuosionsa ohella – kansakunnan vihauintuimpia poliitikkoja 1950-luvun alkupuoli muodostui äärimmäisen kiivaaksi kamppailuksi Paasikiven poliittisesta perinnöstä. Juhani Suomi on Kekkonen elämäkertasarjassaan kuvannut vuosia ”kuningastieksi”.⁹⁶² Lasse Lehtisen mukaan termi on poimittu Väinö Leskisen puheesta SDP:n neuvottelupäivillä syksyllä 1953, jolloin sosialidemokraatit ymmärsivät Kekkonen jatkuvan innon toimia pääministerinä vuoden 1956 presidentinvaaleja palvelevaksi.⁹⁶³

Socialidemokraateilla ei kuitenkaan ollut paljon vaihtoehtoja, mikäli he halusivat olla toteuttamassa hallituspolitiikkaa. Paasikivi antoi jatkuvasti tukensa Kekkoselle ja hänen edustamalleen ulkopoliitikalle, joka oli kylmän sodan järjestelmässä turvallisuuden tavoittelun väline Suomessa. Turvallisuuspolitiikka rakentui ulkoisten ja sisäisten toimintaympäristöjen kautta, mutta käytännössä se määräytyi ulkoisen uhkan pohjalta.⁹⁶⁴

Vaikka sitä ei koskaan ”Paasikiven ja Kekkonen Suomessa” saanut sanoa ääneen, oli kansakunnan kollektiivisessa tajunnassa uhkatekijänä Neuvostoliitto. Sitä se oli myös Kekkoselle, vaikka hän ei siitä paljon suoranaisia jälkiä jättänyt. Toinen Kekkonen jatkuva pelon kohde oli Saksa. Hän pelkäsi läpi presidenttikautiensa seuraavan maailmanpalon lähtevän liikkeelle Saksasta.⁹⁶⁵

Kylmän sodan ilmapiirin ja Neuvostoliiton muodostaman uhkan vuoksi Kekkonen pyrki ”kansallisen edun” nimissä yhdenmukaistamaan Suomen ulkopoliittista ajattelua. Käytännössä se merkitsi Kekkonen ulkopoliittisen linjan vastaisten näkemysten kritisointia ja ulkopoliittisen ajattelukyvyyn kyseenalaistamista, mikä ajan myötä johti sisä- ja ulkopoliittikan ”symbioosiin”.

⁹⁶⁰ Kekkonen näki – työn tekemisen lisäksi – kansallisessa projektissa välttämättömänä Pohjois-Suomen luonnonrikkauksien kehittämisen kansakunnan hyväksi. ”Kun valmis ahdistaa”, *Kyntäjä* 1/1952. Ks. pamfletin ”teknokratiasta” Hustich 1960, s. 147.

⁹⁶¹ Kekkonen mukaan: ”Periaatteita tietysti tulee olla olemassa, mutta jos ehdottomaksi päämääräksi asetetaan tulosten aikaansaaminen Pohjois-Suomen teollistamiskysymyksessä, silloin on tärkeintä, että itse asiassa saadaan jotakin aikaan siitä riippumatta, kuka kulloinkin on asiaa ajamassa.” ”Kaikki keinot käytettävä”, *Huhtikuu* 1952, UKA 3/8. Ks. Kekkonen vuoden 1953 arvio omasta kansansuosioistaan Suomi 1990, s. 13.

⁹⁶² Se on myös Suomen Kekkos-elämäkertasarjan (1950–1956) osan nimi. Suomi 1990.

⁹⁶³ Tätä taustaa vasten voidaan ihmetellä, miksi sosialidemokraatit suostuivat lähemmään Kekkonen hallitukseen toistuvasti presidentinvaalien lähetessä. Lehtinen 2002, s. 179; Hokkanen 2002, s. 37.

⁹⁶⁴ Möttölä 1993, s. 63–65, 67.

⁹⁶⁵ UKK pk. 11.4.1959, 6.9.1960, Kekkonen 2001, s. 221, 358. Hentilä 2003, s. 64. Yksi todiste Kekkonen alituisesta Neuvostoliiton pelosta on, ettei hän lähes koskaan laskenut leikkiä Neuvostoliiton kustannuksella. Vrt. Paasikiven epävarmuus, onnistuuko hänen hyviin Neuvostoliitto-suhteisiin perustuva linjansa. Polvinen 1999, s. 541–547.

Ulkopoliittisen luotettavuuden kyseenalaistaminen oli jo 1940-luvulla ollut ase sisäpoliittisessa puoluetistelussa, jossa kommunistit ja maalaisliitto kyseenalaistivat hanakasti kokoomuksen ja SDP:n ulkopoliittista luotettavuutta ja kyvykkyyttä. Sama jatkui myös Kekkonen ensimmäisellä presidenttikaudella.

Ari Uinon mukaan maalaisliiton edustajat pelottelivat kansalaisia tupailoissa uusilla yöpakkasilla, jotka ”jäädättävät meret aina Pohjanlahtea myöten”, jollei Kekosta valita edelleen presidentiksi vuoden 1962 vaaleissa. Yöpakkasilla pelottelua tärkeämmäksi vaaleissa osoittautui kuitenkin noottikriisi, jonka seurauksena Honka luopui presidenttiehdokkuudestaan ”isänmaan edun nimissä”. Niinpä Kekkonen profiloitui vaaleissa isänmaan pelastajana.⁹⁶⁶

Vaikka Kekkonen oli suosittamassa Suomelle lääkärin roolia YK:ssa, kannattamassa kansainvälistä aseistariisuntaa ja puuhaamassa Euroopan turvallisuuskonferenssia jo 1960-luvun lopulla, oli hänen ulkopoliittikkansa peruslähtökohdiltaan kansallisista kysymyksistä ponnistavaa. Kansainvälisen aktiivisuuden taustalla oli ajatus Suomen kansallista etua parantavista vaikutuksista. Siihen liittyi myös edellytyksien varmistaminen länsikaupalle.

Suomen syksyllä 1944 alkaneen ’uuden realistisen politiikan’ taustalla olivat johtajien käsitykset reaalipoliitikasta, historian antamat opetukset ja geopolitiikka, jotka olivat pohjana kylmän sodan aikaiselle laajalle turvallisuuspolitiikalle sekä käsitteenä että toiminta-ohjelmalla. Lisäksi Kekkonen pääministerinä ja presidenttinä systemaattisesti todisteli YYA-sopimuksen olevan Suomen puolueettomuus- ja ulkopoliittikan kulmakivi.⁹⁶⁷

Presidentiksi tultuaan Kekkonen oli kansallisen ulkopoliittikkansa toteuttajana aluksi melko yksinäinen. Yksinäisyyttä korosti entisestään Paasikiven kuolema 14.12.1956. Tuore presidentti tuskin liioitteli paljoakaan sanoessaan J.K. Paasikiven kuolinpäivänä radiossa pitämässään muistopuheessa: ”*Tuntuu niin raskaalta ja ahdistavalta kuin olisi isän kadottanut*”. Kekkonen pyrki omimaan laajasti arvostetun valtiomiehen poliittisen perinnön välittömästi itselleen. Hän vetosi jo muistopuheessa ulkopoliittisiin keskusteluihinsa Paasikiven kanssa ja hänen jättämään tärkeään valtiolliseen testamenttiin.⁹⁶⁸

⁹⁶⁶ Ks. Honka 1972, s. 294–295; Uino 1993, s. 93, 95. Noottia ei kannata yksistään käsitellä Hrushtshevin työntöapuna Kekkoselle, koska sen taustalla oli – kansainvälisesti jännittyneen tilanteen ohella – myös NKP:ssä käynnissä ollut linjataistelu. Jakobson 1993b, s. 119–120. Yöpakkasten ja noottikriisin seurauksena länsivaltojen usko Suomen puolueettomuuteen oli koetuksella, mutta epäilyksistään huolimatta niiden johtajat osoittivat kuitenkin tukeaan Kekkonen ajamalle puolueettomuuspolitiikalle. Lännen suurvallat ymmärsivät puolueettomuuspolitiikan tarkoituksena olevan riippumattomuuden ylläpitäminen Neuvostoliittoa kohtaan. Jakobson 1993a, s. 156.

⁹⁶⁷ Suomen puolueettomuudesta maailmansotien välisenä aikana; ks. Kallentautio 1985, s. 158–171. Puolueettomuus-käsitteen hankaluus ilmenee sen määrittelyssä, koska puolueettomuus ei ole vakioitavissa joksikin selväksi ulkopoliittikan lajiksi, vaan se saa merkityksensä yleensä vasta jossakin kontekstissa. Ks. Aaltola 2003, s. 12. YYA-tulkinnosta; ks. Forsberg – Vaahtoranta 1993, s. 301. Ks. esimerkiksi: ”Suomen ulkopoliittikka ja puolustusvoimat” Kouvolassa 28.12.1961, Kekkonen 1967b, s. 187–193.

⁹⁶⁸ ”J.K. Paasikiven muistolle”, Kekkonen 1967b, s. 21. Paasikivi antoi kuolinvoiteellaan ulkopoliittisen testamenttinsa Kekkonen vaalittavaksi. Paasikivestä Kekkonen ”ulkopoliittisen neuvonantajana” vuoden 1956 aikana; ks. Polvinen 2003, s. 257–266.

Historian todistusaineistot ja politiikan pelit

Käyttäen myös Paasikiven opetuksia historiasta Kekkonen pyrki esittämään Suomen linjan suurena onnistumisena, kuten pyjamantaskupuheensa jälkeen Ruotsissa keväällä 1952. Hän käsitteli Suomen sodan jälkeistä kehitystä ja esitelmöi Ruotsi-Suomen historian kautta, mistä YYA-politiikassa oli kysymys:

”Hornin ulkopoliittikka tähtäsi hyvien naapuruussuhteiden ylläpitämiseen Venäjän kansa. V. 1723 Venäjä esitti Ruotsille liittosopimuksen solmimista. Ehdotus kohtasi Ruotsissa voimakasta vastustusta, mutta tuli kuitenkin hyväksytyksi. ... Kun Horn sitten v. 1738 syöstiin vallasta, muuttui Ruotsin politiikka ja Ruotsi julisti Ranskan yllytyksestä sotaliittoa irtisanomatta Venäjää vastaan sodan 1741. Se päättyi Turun rauhaan, jossa raja Suomessa siirrettiin Kymijoenle.”⁹⁶⁹

Siten Kekkonen pyrki analogiallaan osoittamaan YYA-sopimuksen olevan itse asiassa samantyyppinen kuin Ruotsin ja Venäjän sopimus yli 220 vuotta aiemmin. Lisäksi hän nosti esiin hattujen seikkailupolitiikan osoittaakseen, mitä seurauksia se oli aiheuttanut ja miten järkevää Suomen nykyinen, ystävällinen (myssy)politiikka oli. Samalla hän opetti historiallisten kokemusten perusteella, miten myös Ruotsin kannattaisi toimia kylmän sodan aikana⁹⁷⁰.

Kekkonen tulkitsi myös pääministerinä ja presidenttinä historiaa epäröimättä poliittisten pyrkimystensä mukaisesti. Siinä mielessä hän käytti historiaa politiikan välineenä samoin kuin Yrjö-Koskinen ja Paasikivi olivat aiemmin tehneet⁹⁷¹. Kekkonen etsi historiasta analogioita ulkopoliittisissa puheenvuoroissaan oikeuttaakseen harjoittamaansa politiikkaa ja vastavuoroisesti tulkitsi historiaa tarkoituksenmukaisesti edistääkseen Suomen liikkumavaraa.

Esimerkiksi Stalinin kuoltua pääministeri Kekkonen korosti 6.3.1953 radioidussa muistopuheessaan J.V. Stalinin suhtautuneen lämpimästi Suomea kohtaan heti sotien jälkeen. Myös Lenin oli ”*päätäväisesti asettunut*” Suomen oikeuksien puolelle itsenäistymisprosessissa vuonna 1917, minkä ”*johdonmukaisena seurauksena*” Lenin ja Stalin tunnustivat ja allekirjoittivat Suomen itsenäisyyden. Siten Kekkonen satoi neuvostosymbolit Suomen itsenäisyyden takuumiehiksi. Seuraavalla vuosikymmenellä Kekkonen korvasi Stalinin Leninillä lehdistön ottaessa voimakkaasti kantaa tulkinnan puolesta ja vastaan.⁹⁷²

⁹⁶⁹ ”Suomen taloudellinen kehitys ja ulkopoliittinen asema sodan jälkeen”, Puhe Norden-yhdistyksen kokouksessa Tukholmassa 28.4.1952, Kekkonen 2000b, s. 159. Arvo Tuominen kuvaa muistelmissaan Kekkosen puhetta, jossa hän ja Ruotsin ulkoministeri Östen Unden olivat jääneet miettimään Kekkosen outoa tulkintaa ”Hornin sopimuksesta”. Tuomisen mukaan Kekkonen oli sanonut sen olevan Paasikiven tekemä lisäys. Suomen Tukholman lähetystöneuvos Jorma Vanamo oli epäillyt Paasikiven ottaneen sopimustulkinnan suoraan jostakin venäläisestä tekstistä. Tuominen ja Vanamo löysivätkin täsmälleen samanlaisen tekstin venäläisen diplomatian tietosanakirjasta, jota uumoilivat myös Paasikiven käyttäneen. Tuominen 1976, s. 36–37.

⁹⁷⁰ Historian kokemuksista ja opetuksista Ankersmit 2001, s. 210; Koselleck 2004, s. 28.

⁹⁷¹ Vrt. Kurunmäki 2004, s. 225; Kekkonen 2000b, s. 159.

⁹⁷² ”J.V. Stalinin muistolle”, radiopuhe 6.3.1953, Kekkonen 1967a, s. 282–285; ”Lenin ja Suomen kansa”, 24.1.1959 Leningradissa, Kekkonen 1967b, s. 80–81. Jakobson 1999, s.

Diskurssit eivät – kuten Michel Foucault huomioi – synny itsestään, vaan ne muodostuvat/muodostetaan yksilöiden/yksiköiden parissa poliittisella kentällä⁹⁷³. Kekkonen pyrki presidenttikausillaan luomaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita käsitteleviä historiadiskursseja, jota kansalaisten lisäksi myös historioitsijat ja journalistit seuraisivat. Hänen retorinen tasonsa yhdistyi tekojen kanssa yhdeksi poliittiseksi kokonaisuudeksi. Siten Kekkonen historiaa tulkitsevat puheet voidaan ymmärtää poliittisena tekoina eli valtapuheena.

Vuoden 1956 presidentinvaalien alla Kekkonen tukiryhmineen kytki oman politiikkansa tiukasti Paasikiven politiikan jatkoksi, Paasikiven–Kekkonen linjaksi. Tämän linjan hän esitti takaavan kansalaisille rauhan, mikä ei ollut vähäinen lupaus 10 vuotta sodan pelossa eläneessä valtiossa. Rauhanpolitiikan hän muotoili – Paasikiveen vedoten – ”kynän-politiikaksi” erotuksena ”miekanpolitiikasta”, joka oli vuosisatojen ajan lukuisissa sodissa Venäjää vastaan koitunut suomalaisten onnettomuudeksi ja kohtaloksi: ”Suomen historiassa aina uudelleen se, minkä miekka on hävittänyt, on saatu kynällä korjata”.⁹⁷⁴

Vaalikampanjansa aikana hän käsiteli myös oikeiston jälkijättöistä arvontoa 1900-luvun alun valtiomiehiä, kuten Ståhlberg ja Kallio, kohtaan ”taktillisena”. Kekkonen osoitti historian todistuksin, että ”oikeisto ei kykene historian todistuksen vastaisesti pitämään kiinni entisestä räikeästä arvostelustaan”. Oikeiston ilmeisenä tarkoituksena olikin entisten keskustajohtajien valtiomiesmäisyyttä ylistämällä samalla pyrkiä alentamaan Kekkonen ”puoluepolitiikoksi”.⁹⁷⁵

Kohta Paasikiven kuoltua presidenttinä pitämässä puheessaan Kekkonen käsiteli oppi-isäänsä pohjautuen valtion parhaan toiminnan linjaa päätyen johdopäätökseen: ”historia ei arvostele tekoja motiivien vaan saavutusten mukaan”. Lausuma kiinnittyy teleologiseen reaalipolitiikan näkemykseen, jossa ainoastaan lopputulos on politiikassa merkitsevää.⁹⁷⁶

61–63; vrt. *Dagens Nyheter* 5.12.1963; *Mk* 8.12.1963, UKK pk. 1.12.1963 ll., UKA; Suomi 1994, s. 268–269. Kekkonen saattoi Paasikiven kautta hyvinkin tietää, että Carl Enckell oli vielä jatkosodan kestäessä ryhtynyt poimimaan Leninin kootuista teoksista irrallisia sitaatteja, jotka olisivat suomalaisille edullisia rauhanneuvotteluissa. Ks. Polvinen 1995, s. 391.

⁹⁷³ Ks. Foucault 1972, s. 24–26. Vrt. ”sanoista toimintana” Palonen 1997, s. 78.

⁹⁷⁴ ”Rauhallisen rinnakkaiselon vaatimukset ja merkitys”, 28.8.1955 Kokemäellä, Kekkonen 1967b, s. 357. Ks. *Ulkopolitiikka*-lehden keskustelu linjan keksimisestä 2005–2006. Kun ajatellaan Kekkonen suhdetta vuodesta 1958 yhtämittaisena alkaneeseen päiväkirjaansa, on huomattava, että hän ”tarkasti” tuolloin, ettei Paasikiven muistelmassa ole Neuvostoliittoa loukkaavaa ainesta. Lisäksi hän syksyllä 1959 suositteli Alli Paasikivelle, ettei Paasikiven päiväkirjojen lyhennelmää julkaistaisi ”maan edun vuoksi”. Kun tähän lisätään Kekkonen olettamukset Neuvostoliiton säilymisestä suurvaltana, ja hänen omien päiväkirjojensa mahdollisesta julkitulosta myöhemmin, on oletettavaa, että hän joutui hallitsemaan myös omia merkintöjään ulkopolitiikasta. Ks. myös Immonen 2003, s. 271–275. UKK pk. 31.7.1959, Kekkonen 2001, s. 258.

⁹⁷⁵ ”Entinen suuri aika, menneet suuret miehet”, *Kyntäjä* 8/1955, Kekkonen 2000b, s. 389.

⁹⁷⁶ ”Parhaan toiminnan linja”, Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan 50-vuotisjuhlissa 9.2.1957 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 31. ”Kullakin valtiolla on vain yksi toiminnan linja, joka on sille paras”. UKK pk. 12.9.1959, Kekkonen 2001, s. 270. Vrt. Palonen 2003, s. 476.

Sama painotus löytyy myös hänen vuoden 1957 itsenäisyyspäivänä pitämästään puheesta, jossa hän historiallisen katsauksen kautta päätyy 13 vuoden kokemuksella johtopäätökseen, että sodan jälkeiset vuodet tulevat muodostamaan ”erään Suomen historian suurimpia ja tuloksellisimpia rauhan kausia”.⁹⁷⁷

Presidenttinä Kekkonen näki historian roolin entistä selkeämmin poliittisten diskurssien hallinnan näkökulmasta. Stalinin kuoleman jälkeen niin sanotun suojasään alettua tuli myös Suomessa kirjamarkkinoille nopeaan tahtiin useita Neuvostoliittoa negatiivisessa sävyssä käsitteleviä kirjoja⁹⁷⁸. Kekkonen merkitsi huolestuneena päiväkirjaansa: ”Ennen hallitsi ml. keskustelua, mutta nyt on oikeisto hyökkäämässä. Vakoiluhistoriat, Berijan tarhat, P-Tuominen yms.”⁹⁷⁹

Vaikka Kekkonen käytti historian todistusvoimaa lähinnä retorisenä voimavarana, on havaittava, että ”historian hyväksikäyttö” merkitsi hänelle myös historiasta johdettavia ’lakeja’ eli tiettyjä säännönmukaisuuksia, joiden kautta (ulko)politiikan mahdollisuuksia saattoi arvioida. Hän kirjoittikin Paasikiven historiantuntemuksesta ja sen ”hyväksikäytöstä ulkopoliittisessa ajattelussa”⁹⁸⁰. Syksyllä 1964 hän pohti ”jossittelun” ja tulevaisuuden hahmottamisen merkitystä historiantutkimuksessa:

”Tietenkin on niin, että vakaan historioitsijan työmetodeihin ei kuulu spekulointi tapahtumattomilla tapahtumilla, toisin sanoen, hän ei pyri mielikuvitusleikkiin, jonka avaimena on tuo verraton ’jos’-sana. Ainakin hän varoittaa tästä toisia. Ja tekee aivan oikein, sillä historian hallitsevaksi piirteeksi voisi helposti tulla jälkiviisuus, ... Tämä saavutetaan [modernin historiankirjoituksen tavoitteet] jos sen lisäksi, että selvitetään ’mitä’ ja miksi’, pidetään mielessä myös ’minne’. Sen vuoksi onkin sanottu, että hyvällä historiankirjoittajalla on tulevaisuus ytimessään.”⁹⁸¹

Oikeastaan Kekkonen tarkoitti enemmänkin poliitikkoja kuin historioitsijoita puhuessaan tulevaisuuden hahmottamisesta. Poliitikassa ’arvailun taito’ on tärkeää. Sen tärkeys korostuu Kekkonen minne-ajattelutapaa hahmottaessa. Arvailun taidossa on myös kysymys ”politiikan pelivarojen” kartoittamisesta.⁹⁸²

⁹⁷⁷ ”Itsenäinen Suomi 40-vuotias”, Kekkonen 1967b, s. 41–42.

⁹⁷⁸ Ks. esimerkiksi: Soini, Yrjö (1956): *Kuin Pietari hiilivalkealla*. Sotasyllisyysasian vaiheet 1944–1949; Tuominen, Arvo (1956): *Kremlin kellot*. Muistelmia vuosilta 1933–1939; Parvilahti Unto (1957): *Berijan tarhat*. Havaintoja ja muistikuvia Neuvostoliitosta vuosilta 1945–1954; Leino, Yrjö (1958/1991): *Kommunisti sisäministerinä*.

⁹⁷⁹ Vaikka Tuomisen ja Leinin kohdalla kyse ei ollut oikeistohyökkäyksestä, ymmärsi Kekkonen historian hallinnan tärkeyden käynnissä olevassa valtakamppailussa silmälläpitäen vuoden 1962 presidentinvaaleja. UKK pk. 7.3.1958, Kekkonen 2001, s. 53. Kekkonen kirjoitti 22.3. ja 25.3.1958 huolestuneisuutensa käynnissä olevasta tietoisesta, ”ehkä johdetusta” mielipiteiden muokkauksesta: ”oikeisto tietoisesti yrittää saattaa Suomen ulkopoliittikan epäilyksenalaiseksi NL:n silmissä, tarkoituksena myönteisten saavutusten estäminen, minun asemani vaikeuttaminen.” Kekkonen 2001, s. 58–59.

⁹⁸⁰ ”J.K. Paasikiven poliittista mietiskelyä”, 27.11.1959, Kekkonen 1967b, s. 102. Ks. myös UKK pk. 12.9.1959, Kekkonen 2001, s. 270.

⁹⁸¹ ”Mitä, miksi, minne?”, Puhe Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 334.

⁹⁸² Käsitteen alkuperä liittyy Bertrand De Jouvenelin teokseen *L’art de la conjecture* (1964), jossa Jouvenel esittää ennakoinnin tärkeyttä erityisesti yhteiskunnissa, joissa sosiaaliset suhteet ovat jatkuvassa liikkeessä ja vain vähän rajoitettuja. Jouvenel 1967.

Verrattuna 1930- ja 1940-lukuihin Kekkonen painottaa 1950-luvun teksteissään jo suoraviivaisesti politiikkaa kilpailuna ja eturyhmien välisenä kamppailuna. Samalla politiikka korvaa hänen yksityisessä kielenkäytössään valtiollisen. Valtiollisen hän liittää lähinnä järjestelmän kuvaukseen, ja senkin vain julkisessa puheessa. Kuvaava on hänen muistionsa 11.3.1950, jossa hän kirjoittaa kuulleensa Reinikan olleen usein Paasikiven luona ”politiikkaa puhumassa”. Lisäksi hän kannatti politiikan professionalisoitumista. Kari Palosen mukaan politiikka tulikin 1950-luvulla legitimeiksi elämänalaksi Suomessa.⁹⁸³

Kuitenkin hyväksyessään politikoinnin Kekkonen teki pääministerinä selvän eron, niin yksityisesti kuin julkisestikin, ”politiikalla pelaamiseen”, josta tuli hänelle keskeisin ilmaisutapa osoittamaan ”omaan etuun” tähtäävää ”ei-valtiollista” toimintaa. Vaikka hän käytti jo 1920-luvulta lähtien peli-metaforia osoittamaan ”kansakunnan edun vastaista” poliittista toimintaa, yleistyi pelikäsitteiden käyttö, myös Kekkoista laajemmin, 1950-luvun aikana.

Kekkonen kuvasi pääministerikausiensa aikana poliittisia vastustajiaan tai heidän – erityisesti ammattiyhdistysliikkeen, sosialidemokraattien ja kokoomuslaisten – hänen hallitustensa vastaista politiikkaa: ”demokraattisen pelin sääntöjen sivuuttamisena”, ”väärinpeluuna”, ”poliittisena yhteenpeluuna”, ”ovelana pelaamisena” ja ”laskelmointina”. Lisäksi hän puhui vaarasta, että Suomi joutuu ”pelinappulaksi” suurvaltojen kiistoihin ja varoitteli toistuvasti, ettei Suomi saisi enää koskaan lähteä mukaan ”seikkailupolitiikkaan”.⁹⁸⁴

Politiikassa pelaamisella on ollut, ja on edelleen, negatiivinen kaiku. Se on läpäissyt tehokkaasti koko poliittisen kentän kielenkäytön. Omaa politiikkaa ei koskaan kuvata pelaamisena, vaan ainoastaan muut pelaavat. Oma luokkaansa politiikalla pelaamisen paheksujana oli Veikko Vennamo, joka – oivallisesti pelaten – hyökkäsi alituisen puheissaan ”pelin politiikkaa” vastaan.⁹⁸⁵

Yöpakkashallituksen rakentuessa meneillään oli useita samanaikaisia ”pelejä” Kekkonen kukistamiseksi, ja pelaajia löytyi myös maalaisliiton sisältä. Kekkonen havaitessa valtakamppailun kovuuden hän kuvasi meneillään olevaa poliittista taistelua ”kovana pelinä”⁹⁸⁶. Maalaisliittolaisten ministerien toimintaa presidentti nimitti myös ”seikkailu- ja petospolitiikaksi”.⁹⁸⁷

⁹⁸³ ”Muistiinpanoja hallituksen muodostamisesta 17.2.-14.3.1950”; ”Kansanedustajan palkasta”, *Kyntäjä* 9/1954; ”Radiopuhe 20.10.1954”; Kekkonen 2000b, s. 28, 294–296, 319; vrt. Palonen 2003, s. 488–489, 509; Pulkkinen 2003, s. 234.

⁹⁸⁴ ”Puhe Rymättylässä 14.5.1950”; Kirje Bruno Suvirannalle 5.2.1953, PM Heikki Kännistölle ja Ralf Törngrenille 15.1.1954; ”Vaalit ovat ohi, työ jatkuu”, *Kyntäjä* 3/1954; ”Hyvästä naapuruudesta”, *Kyntäjä* 1/1954; ”Puhe Kokemäellä 28.8.1955”; Kekkonen 2000b, s. 56, 177, 183, 220, 289, 293, 303, 361. Kekkonen kuitenkin katsoi kovista kokemuksista saatujen ”opetusten kautta” Suomen olevan turvassa.

⁹⁸⁵ Ks. ”pelaamisesta” politiikassa Palonen 2003; Palonen 2006; Peltola & Tuikka 2006.

⁹⁸⁶ Kekkonen kysyi itseltään päiväkirjassaan 15.10.1958: ”Petaakohan ne [Virolainen ja puoluejohto] tulevia presidentinvaaleja varten?”; 23.4.1959 hän vihastui maalaisliiton Kusti Eskolan ja ryhmän ulkopoliittiselle aloitteelle ja ”jyrkin sanoin tuomitsin heidän pelinsä.” Kekkonen 2001, s. 126, 225. UKK pk 21.8.1958, Kekkonen 2001, s. 107. UKK:n kirje Tuomiojalle 8.2.1956, UKEA. Meneillään olleessa pelissä oli kyse myös maalaisliiton sisäisestä valtataistelusta, jossa Virolainen ja Sukselainen yrittivät luoda asemia

Poliittisten rintamalinjojen molemmin puolin vastustajia syytettiin 1950- ja 1960-luvuilla "pelaamisen" lisäksi myös "väärin pelaamisesta" ja "pelisääntöjen sivuuttamisesta", missä sinänsä tunnustettiin politiikka pelinä, jossa on kuitenkin olemassa tietyt säännöt. Tanner esitti maalaisliiton saavuttaneen 1950-lopun asemansa "väärää poliittista peliä harjoittaen"⁹⁸⁸. Kekkonen puolestaan kommentoi 1960-luvun alussa Väinö Leskisen "pelanneen pelinsä loppuun"⁹⁸⁹.

Vaikka poliitikot eivät tunnustaisikaan politiikkaansa pelinä, voidaan politiikkaa kuitenkin tarkastella myös niin sanotun pelivaran näkökulmasta.

Jouko Tyyri kiteytti Matti Kekkonen kanssa kirjoittamassaan teoksessa *Asiat ja asenteet* (1959) yöpakkasten opetukset seuraavasti: "Jos perikato on uhkaamassa, politiikan täytyy lakata, politikoiminen pakkotilanteessa tai pakkotilanteella ei ole enää politiikkaa"⁹⁹⁰. Tyyrin tulkinnan mukaan politiikalla ei yksinkertaisesti ollut olemassa pelivaraa äärimmäisessä tilanteessa, jota yöpakkashallituksen aika edusti. Sinänsä Tyyrin tulkinta politiikan pelivaroista on moderni.

"Politiikan lakkaaminen" edustaa reaalioliittista reaktiivisuutta, samaan tapaan kuin sotasyllisyysoikeudenkäynnin aikana. Se soti Paasikiven politiikkakäsitystä vastaan, jossa politiikka ei voinut lakata, vaan aina oli oltava erilaisia mahdollisia tapoja toteuttaa politiikkaa. Tähän myös Kekkonen kiinnitti huomionsa, mutta hän piti tärkeämpänä johdonmukaista ja ennakoivaa politiikkaa, jossa umpikuja ehkäistäisiin jo etukäteen:

"Yksi tärkeä politiikan päämäärä on, ettei aja umpikujaan. On oltava varovainen. Paasikivi sanoi, että on oltava monia alternatiiveja, mutta tärkeämpää kuin alternatiivien olemassaolo on se, että ei valitse sellaista, mikä vie umpikujaan. Siellä ei alternatiivit auta."⁹⁹¹

Yöpakkasilla politikointi ei suinkaan loppunut yöpakkasiin, vaan myös Kekkonen politisoi kriisin jatkossa valta-asemansa vankistamiseksi. Jo kriisin aikana Kekkonen - hankalan ulkopoliittisen tilanteen ohessa - ymmärsi hyvin, että hallituksen umpikuja avasi myös poliittisia mahdollisuuksia. Neuvostoliitto ei hyväksynyt hallitusta, mutta se ei välttämättä halunnut päästää sitä nopeasti pinteestä. Niinpä Kekkonen kirjoitti päiväkirjaansa: "Niiden, jotka haluavat hyvien suhteiden jatkamista NL:n kanssa on tästä tilanteesta otettava täysi hyöty, kaikki hyöty". Kekkonen pyrki pitämään maalaisliiton erossa (ulko)poliittisesta paitsiosta, jotta hänen omat edellytykset hoitaa tehtäviään ja "yleisiä asioita" paransivat maalaisliiton myötävaikutuksella. Pian presidenttiä alettiinkin syyttää "sisäoliittisen ulkopoliittisen pelaamisesta"⁹⁹²

omalle presidenttipelilleen. Seppinen 2002, s. 178-193; 2004, s. 309-327. Vrt. politiikasta valtataisteluna ja puoluepelinä Aarnio 2003, s. 454.

⁹⁸⁷ Hän näki siinä yhtymäkohtia Sakari Tuomiojan ja Teuvo Auran hänelle pääministeriaikanaan tekemään "petokseen". UKK pk. 3.10.1958, Kekkonen 2001, s. 123.

⁹⁸⁸ Tanner SDP:n puolueuuvoston kokouksessa 27.2.1960, UKK pk. 27.2.1960 ll., UKA.

⁹⁸⁹ UKK pk. 3.10.1960, Kekkonen 2001, s. 364.

⁹⁹⁰ Tyyri 1959, s. 138, TM.

⁹⁹¹ UKK pk 24.8.1959, Kekkonen 2001, s. 265.

⁹⁹² Ks. Suomi 1992, s. 160; UKK pk. 18.9.1958, Kekkonen 2001, s. 117; SK 24.1.1959, UKK pk. 22.1.1959 ll., UKA.

Se, miksi Kekkonen jäi lopulta voittajana Suomen politiikan pelipöytään, johtui osaltaan siitä, että hän pystyi tehokkaimmin suuntaamaan viestinsä kansalaisille. Näin tapahtui sekä yöpakkas- että noottikriisin jälkeen. Tammikuussa 1959 hän painotti kansalle koetun kriisin syvyyttä, jota hän piti suurempana kuin oli ymmärretty. Kekkonen korosti omaa rooliaan kriisin lopullisena ratkaisijana kahdenkeskisellä keskustelulla ystävänsä Hrushtshevin kanssa.⁹⁹³

Teoriaa tunteva lakimies (Kekkonen) pelotteli myös uusilla eduskuntavaaleilla ja presidentin erolla syksyllä 1960. Kekkonen oman selityksen mukaan kyseessä oli ”koepallo”, jossa tarkoituksena oli saada selville pelottelun aikaansaama reaktio⁹⁹⁴. Poliitikassa menestyminen vaatiikin jatkuvaa uudistumiskykyä ja yllätyksellisiä liikkeitä, minkä Kekkonen tiedosti. Poliitikassa menestyäkseen on eräällä tavalla ”tuomittu” alituisen suunnanvaihtoon⁹⁹⁵.

Noottikriisin yhteydessä hän suositteli henkilökohtaiseen katkeruuteen perustuvan ”*epärealistisen politikoinnin lopettamista*”, mikä oli Kekkosesta vienyt harjoittajansa ”lopulliseen umpikujaan”. Umpikuja-metafora oli yleinen hänen 1950–1960-lukujen teksteissään.⁹⁹⁶ Kuitenkaan umpikujan ei tarvinnut olla lopullinen, kuten nähdään Kekkonen 1960-luvun alkupuolen kärjekkäimmän vastapelurin, kaunopuheisen Väinö Leskisen suhteen.

Syksyllä 1963 presidentti pohti huonoa onneaan, koska hänelle oli vastasaan hankalista miehistä koostuvasta SDP:n rintama, jossa Leskinen edusti ”uhkapelurimaisuutta ja boheemisuutta”⁹⁹⁷. Leskisen näkemyksen mukaan Suomen valtiojärjestyksessä elettiin ”yhden ihmisen tahdon vallassa”. Hän toteisi myös Paasikiven linjan menneen hänen mukanaan hautaan ja sen takia puhuvansa tarkoituksella ”Kekkonen linjasta”.⁹⁹⁸

Ei kuitenkaan mennyt kauan, kun Leskinen oli täysin Kekkonen linjoilla, vaikka ensin Leskinen kokeilikin, olisiko Kekkonen mahdollista ohittaa vasemmalta, Neuvostoliiton kautta⁹⁹⁹. Keväällä 1965 Kekkonen epäili edelleen kääntymyksen tehneen Leskisen puolueettomuuspolitiikkaa ”sanallisin myöntytyksin tehdyksi hämäykseksi”. Kekkonen mielestä poliitikassa oli mahdollisuus puolenvaihtoon, vain jos siihen luotetaan ja siitä saadaan varmuus.

⁹⁹³ ”Yöpakkasten päättyessä”, 25.1.1959, Kekkonen 1967b, s. 85. Samalla kun Kekkonen esitti ystävällisen politiikan ensiarvoisuuden, pyrki hän jälleen historian avulla vankestamaan Suomen itsenäisyyttä. Hän esitti Leningradin vierailullaan Leninin jalon teon, jossa ”Suomen ystävä Lenin” tunnusti Suomen itsenäisyyden. ”Lenin ja Suomen kansa”, puhe 24.1.1959 Leningradissa, Kekkonen 1967b, s. 80–81; ks. ”Leningradin lavastuksesta”, jossa Kekkonen yksityisvierailullaan ”sattumalta” tapasi ystävänsä Hrushtshevin. Seppänen 2004, s. 174–180; Seppinen 2004, s. 328–333.

⁹⁹⁴ UKK pk. 18.10.1960, Kekkonen 1961, s. 367.

⁹⁹⁵ Tyyri näki Kekkonen poliitikon profiiliin seuraavasti: ”*Poliitikka ei hänen mielestään ole ajautumista kriisistä toiseen, vaan kehityksen määrätietoista johtamista haluttuun suuntaan.*” Mk 6.1.1960, UKK pk. 6.1.1960 II., UKA. Ks. myös Palonen 2003, s. 510.

⁹⁹⁶ ”Noottikriisin tilitys”, 26.11.1961 radiossa, Kekkonen 1967b, s. 182.

⁹⁹⁷ UKK pk. 11.9.1963, Kekkonen 2002, s. 65.

⁹⁹⁸ ”Yhden ihmisen tahdon vallassa”, SDP:n piirin maakuntajuhlissa, myös UKK pk. 9.8.1964 II., UKA.

⁹⁹⁹ M. Koivisto 1997, s. 58 mukaan.

Leskisen tehdessä poliittisen antautumisen ja aloittaessa tiiviin yhteispelin, Kekkonen hyväksyi hänet. Osin siitä syystä, ettei presidentin toiveen SDP:n muutoksesta herättänyt Paasio saanut Leskisen ”peliä pelattua loppuun”.¹⁰⁰⁰

Sosialidemokraatit alkoivat harjoittaa omaa realiteetti-ajatteluaan, jossa lopetettiin turha taistelu tuulimyllyjä vastaan, koska vain siten SDP saattoi saavuttaa ”tiettyjä etuja”¹⁰⁰¹. SDP-kytköksellä Kekkonen pystyi vankistamaan sisäpoliittista asemaansa toisen presidenttikautensa lopulla.

Sosialidemokraattien kohdalla Kekkonen käytti hieman samanlaista taktiikkaa kuin oli yrittänyt kokoomuksenkin suhteen 1960-luvun alussa. Tuolloin Kekkonen esitti heille linjaansa toivoen, että ”kokoomus omien intressiensä ja oman etunsa vuoksi sille avoimesti siirtyisi”¹⁰⁰². Osa kokoomuslaisista – erityisesti Tuure Junnila – ei lähtenyt missään vaiheessa yhteispeliin Kekkonen kanssa. Siinä vaiheessa, kun monet kokoomuslaiset maltillistuivat asenteissaan Kekkostä kohtaan, syytti Junnila edelleen Kekkostä pelisääntöjen rikkomisesta, mutta ei kuitenkaan esittänyt, mitä normaalit pelisäännöt ovat:

”Suomalaiseen politiikkaan on ilmaantunut perinnäisen parlamentaarisen demokratian normaaleille pelisäännöille vieraita vallankeskeytyksen ja samalla epäasiallisen syrjinnän ja suosinnan piirteitä.”¹⁰⁰³

Merkittävin poliittinen käsitetaistelu 1950–1960-luvuilla käytiin kuitenkin Paasikiven nimen ja linjan poliittisesta hallinnasta. Presidentti vaati Paasikiven 90-vuotismuistojuhlissa, että ”tunnepohjaisen politiseeraamisen” on loputtava ja [kaikkien] on viimein asetettava oikealle Paasikiven ”rauhan linjalle”.¹⁰⁰⁴

Merkittävä symbolinen voitto Kekkoselle oli, kun Paasikiven–Kekkonen linja nostettiin virallisesti esiin myös hallitusohjelmassa syksyllä 1964. Linjataistelu kuitenkin jatkui vielä 1970-luvullakin, mutta SDP:n ja maltillisen oikeiston hyväksyessä Paasikiven ja Kekkonen linjan käsitteparina voitto ratkesi käytännössä Kekkonen eduksi. Samalla kun SDP Paasikiven ja Kekkonen nimillä toteutti ulkopoliittisen luotettavuutensa Neuvostoliitossa, varmisti Kekkonen käytännössä hegemonisen valta-asemansa 1960-luvun loppupuolella.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁰ Leskinen tunnusti ”täysin väärän politiikkansa”. Lisäksi hän sanoi ”laskeneen politiikkansa väärin”. UKK pk. 1–19.5., 13.12.1965, Kekkonen 2002, s. 190–194, 227.

¹⁰⁰¹ Kekkonen palkitsi SDP:n muuttuneen sisä- ja ulkopoliittisen linjan eduilla. Heidän kannattaessaan Kekkostä vuoden 1968 vaaleissa he saattoivat olla varmoja etujen jatkuvuudesta. Tällä tavoin puolue sitoi itsensä Kekkonen vanaveteen – puolueen sisäisen reaalipoliittisen ajattelun tuloksena. Ks. Paasio 1980, s. 276–284.

¹⁰⁰² UKK pk. 5.5.1960, Kekkonen 2001, s. 331.

¹⁰⁰³ UKK pk. 15.2.1966 II., UKA. Samoin kuin Junnila ja muutamat muut Kekkonen aikalaispoliitikot, myös useat muistelijat ja historiantutkijat ovat käsitelleet Kekkonen politiikkaa pelaamisena tai politiikan pelisääntöjen rikkomisena. Vrt. esimerkiksi Sorsa 2003; J. Koivisto 2006, s. 171; Vihavainen 1991, s. 294: ”ulkopolitiikalla pelaaminen”.

¹⁰⁰⁴ ”Puhe Paasikivi-Seuran kansalaisjuhlissa” 27.11.1960, UKA 4/14. Ks. myös Apunen 2005, s. 83. ”Politiseeraamisesta”; ks. Palonen 2003, s. 489–490.

¹⁰⁰⁵ Virolaisen hallituksen ohjelma 12.9.1964. Neuvostoliitto ei luottanut SDP:hen niin pitkään, kun he puhuivat yksin Paasikiven linjasta. UKK pk. 25.2.1964, Kekkonen 2002, s. 109. Ks. Skog 1974, s. 262–268; Paasio 1980, s. 205; M. Koivisto 1997, s. 52–67.

Eturyhmät, puoluepolitiikka ja parlamentarismi

Yrjö Ruutu oli käsitellyt jo ennen sotia puoluepolitikointia parlamentarismissa. Hänen mielestään hallituspolitiikka oli puoluepolitikointia samassa mielessä kuin eturyhmienkin välinen taistelu. Siten hallitusten politiikka ei ollut sen valtiollisempaa kuin politiikka ylipäätään. Ruudun näkemyksen mukaan parlamentarismi oli vain väline edistää puolue-etua.¹⁰⁰⁶

Etujärjestöt olivat politiikan uusi voimatekijä 1950-luvulla. Tapio Bergholmin mukaan toisen maailmansodan jälkeen suurimmat työtaistelut käytiin syksyllä 1950 ja talvella 1956 eli juuri silloin, kun Kekkonen oli aloittanut toimintansa pääministerinä ja presidenttinä. Vaikka etujärjestöjen valta oli laajentunut, on huomattava, että niissä – erityisesti SAK:ssa – käytiin voimakasta sisäistä valtakamppailua sosialidemokraattien ja kommunistien välillä.¹⁰⁰⁷

Aloittaessaan pääministerinä Kekkonen joutui välittömästi ahtaalle SAK:n uhkaillessa yleislakolla. Lisäksi tuore pääministeri joutui taipumaan veturimiesten lakon edessä. Niinpä hän muotoili puheessaan Rymättylässä 14.5.1950, että *”kansan enemmistön tahto ei toteudu, milloin elintärkeässä tehtävässä olevan ammattikunnan järjestövoima asettuu yleistahtoa vastaan”*.¹⁰⁰⁸

Pääministeri Kekkoselle oli ominaista esittää, että hänen johtamansa hallitukset palvelivat *”kokonaisuuden etua”*. Toisaalta hän pyrki hienovaraisesti osoittamaan omalle puolueelleen myös sen intressien ajamisen. Maalaisliiton ja SDP:n hallitusyhteistyön uudelleen alkamisen jälkeen pitämässään puheessa hän muotoili edellisen hallituksensa pyrkineen *”vilpittömästi ajamaan kokonaisuuden etua ja nimenomaan valvomaan maaseutuväestön asioita”*.

Joutuessaan SDP:n taholta voimakkaan kritiikin kohteeksi – pyjamantasukupuheensa jälkeen – Kekkonen puolustautui puolustusministeri Emil Skogille sanoen toteuttaneensa *”yhteistä hyvää”*. Kekkonen oli mielestään *”pyrkinyt asettamaan kirkon keskelle kylää, meni siihen sitten omat pellot tai vieraan hakamaat”*.¹⁰⁰⁹

Samalla hän joutui kuitenkin lujan hyökkäyksen kohteeksi puolueensa opposition ja MTK:n taholta siitä, ettei hän *”asfalttimaalaisliittolaisena”* ottanut puolueensa etua tarpeeksi huomioon. Siitä Kekkonen, joka koki hoitaneensa aktiivisesti ja oikeudenmukaisesti maaseudun, syrjäseutujen ja köyhien alueiden asiaa, hermostui. Maalaisliiton opposition ja MTK:n häneen kohdistamaa vastapolitiikkaa Kekkonen valitti puolueensa piirissä *”kahden rintaman sodaksi”*, nimitti puheessaan Kouvolassa 19.10.1952 MTK:n toimintaa *”edesvastuuttomaksi”* ja kirjeessään Lauri Pulliselle iskemisenä *”omaa miestä selkään”*.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁶ Aarnio 2003, s. 440 mukaan.

¹⁰⁰⁷ Bergholm 2005, s. 256–309. SAK:n jäseniä oli 1950 yli 250 000; Nevakivi 1996a, s. 236.

¹⁰⁰⁸ Kekkonen 2000b, s. 54–55. Taustalla oli veturimiesten liiton – Kekkonen mielestä laitton – lakko, jonka pääministeri pyrki lopettamaan kertausharjoitusten avulla. Ks. Kettunen 1976, s. 260–263.

¹⁰⁰⁹ ”Puhe Kuopiossa 22.1.1951”; Kirje Skogille 3.2.1952, Kekkonen 2000b, s. 83, 153.

¹⁰¹⁰ ”Kirjelmä maalaisliiton eduskuntaryhmälle 21.3.1952”; Puhe Kouvolassa 19.10.1952; Kirje Lauri Pulliselle 28.10.1952, Kekkonen 2000b, s. 177–182. Hän piikittelikin vuoden 1956 presidentinvaalikampanjakiertueellaan *”veräjänvahteja, jotka eivät ole halunneet päästää köyhää ihmistä puolueeseemme”*. Ibid., s. 363; ks. Suomi 1990, s. 211–233.

Kekkonen määritteli *Kyntäjässä* maalaisliiton aseman Suomen monipuoluejärjestelmässä. Kekkosesta maalaisliitto oli "valtiollinen voimakeskus" sekä "vastakohtaisuuksia tasoittava voimatekijä", joka turvaa Suomessa "tasasuh-teista kehitystä". Lisäksi hän todisti Alkion olleen sitä mieltä, ettei poliittisia kannanottoja voi ensisijassa tehdä "taloudellisten etupyrkimysten nojalla".¹⁰¹¹

Vakauttamaan pyrkivälle ja viimein parlamentaarisen järjestelmän kautta vaikuttamaan päässeelle pääministerille ammattijärjestöjen korporatismi edusti epäkansanvaltaista painostusjärjestelmää. Hän varoittelikin useaan otteeseen, että ulkoparlamentaarisia taita etenevät intressiryhmät vievät pois "todellisesta ja klassisesta demokratiasta", saaden aikaiseksi "ehdollisen demokratian".¹⁰¹²

Korporatismi vaikeutti huomattavasti myös hänen kauan kaipaamansa "parlamentaarista pyrkimystä" toteuttaa vahvan valtion politiikkaa. Kekkonen purki nimimerkillään Veljenpoika turhautumistaan maaliskuussa 1953:

"Näyttää siltä kuin yksilön määräämisvaltaan rakentuva demokraattinen yhteiskunta, jossa vapailla vaaleilla valittu kansaneduskunta on kansan tahdoin korkein ja ehdottomasti auktoritatiivinen ilmaisija, on joutumassa historiaan. ... Ammattijärjestöt asettuvat eduskuntaa vastaan ja pakottavat, jos onnistuvat eduskunnan ja hallituksen taipumaan pakon edessä. ... Ammatillisten järjestöjen lisääntyvä vaikutusvalta johtaa ennen pitkään siihen, että klassisen demokratian tilalle astuu jonkinlainen korporatismi, ammattiliittoihin jakaantunut kansakunta ... jos ammattiliitot, olivat ne sosialistisia tai porvarillisia, ottavat tosiasiallisen vallan pois eduskunnalta, on edessä diktatuuri."¹⁰¹³

Vuoden 1954 alussa hän muistiossaan pohti mahdollisen työmarkkinahallituksen muodostamisen merkitsevän "parlamentaarisen järjestelmän kannalta arveluttavaa muutosta". Hän tarkasteli asetelmaa siten, että puolueiden tosiasiallinen merkitys valtioelämässä vähenisi ja talouspoliittiset etujärjestöjen hankkiessa itselleen "ratkaisevan määräysvallan".¹⁰¹⁴ Sakari Tuomiojan hallituksen aikaisen hallituspaitsion aikana hän korosti puolueiden merkitystä demokratiassa:

"Valtiollista elämää ei demokratioissa ole ilman puolueita. Nykyaikaisessa yhteiskunnassa puolueet ovat yhä enemmän kehittyneet tiettyjen yhteiskuntapiirien tai ammattiryhmien yhteenliittymiksi. ... Tästä kehityksestä ei liene mitään pahaa sanottavaa. ... ne uskomattomat poliittiset ja taktilliset virheet, joiden vaikutus nähtiin "murskaamisvaaleissa", johtuivat osaltaan siitä, että hallituksessa ei ollut riittävästi ns. tervettä talonpoikaishjärkeä"¹⁰¹⁵

¹⁰¹¹ "Kaksi ja monipuoluejärjestelmä", *Kyntäjä* 5/1952; "Alkio kansallisen sovintopolitiikan julistajana", *Kyntäjä* 6-7/1952, Kekkonen 2000b, s. 187-188. Kekkonen joutui pääministerinä Tapio Bergholmin kuvailemaan hallituksen, SAK:n ja MTK:n "kolmiodraamaan". Lisäksi Kekkonen piti sovittaa tulonjakokamppailun neljännen osapuolen STK:n intressejä kompromissin saavuttamiseksi. Bergholm 2005, s. 364-369.

¹⁰¹² Ks. Kekkonen 2000b, s. 84. Ahti Karjalaisen mukaan konfliktin taustat juontavat juurensa Kekkonen hallitukseen, jolloin voimiensa tunnossa oleva ammattiyhdistysliike vaikeutti Kekkonen ajamaa vakauttamista jatkuvasti. Karjalainen 1960, s. 87.

¹⁰¹³ "Jäänsärkijälakko ja demokratia", *Uusi Kuvalehti* 12/1953.

¹⁰¹⁴ "PM Heikki Kannistolle ja Ralf Törngrenille 15.1.1954", Kekkonen 2000b, s. 291.

¹⁰¹⁵ "Tavallinen mies lyötävänä", *Kyntäjä* 4/1954, Kekkonen 2000b, s. 296. Vrt. Kekkonen kirje Tuomiojalle, jossa hän "vanhaa ystävyyttä" pohtiessaan kirjoittaa positiiviseen

Tultuaan viidennen kerran pääministeriksi 20.10.1954 Kekkonen samana päivänä pitämässään radiopuheessa kielsi punamultahallituksen olevan vain maalaisliiton ja SDP:n hallitus. Hän painotti sen olevan ”koko maan hallitus”, joka suhtautuu oikeudenmukaisesti kaikkiin kansalaispiireihin. Samoin presidentinvaalien lähetessä vuonna 1955 pitämässään radiopuheissa hän kiinnitti huomionsa ”yhteiseen hyvään”, ”yleisiin näkökohtiin”, ”oikeudenmukaiseen linjaan” ja ”hallituksen vilpittömään tahtoon tehdä jatkuvaa yhteistyötä”.¹⁰¹⁶

Eduskunnassa 1.3.1956 pitämässään presidentin virkaanastujaispuheessa Kekkonen määritteli presidentin ylimmän toimeenpanovallan haltijana olevan tehtävässään itsenäinen ja riippumaton, vaikka ”*valinta yleensä tapahtuukin puoluepoliittisissa merkeissä*”. Hän sanoi ainoana päämääränään olevan ”*koko kansan ja sen kaikkien yhteiskuntaryhmien etujen oikeudenmukainen puolustaminen ja tasa-
puolinen valvominen*”. Näin ollen hän jatkoi jo pääministerikausinaan edustamaansa linjausta määritellesään presidenttinä itsensä – Antero Jyrängin kuvaamaksi – ”yleisen edun puhemieheksi”.¹⁰¹⁷

Aluksi presidentti painottikin maalaisliittolaisille, että he voivat vapaasti hoitaa sisä- ja puoluepolitiikan, koska vain ulkopoliittikka kiinnostaa häntä. Kirjeessään *Lallin* päätoimittaja Iivari Kajannolle keväällä 1958 Kekkonen muotoili: ”*Minä en ajattele puoluepoliittisesti enkä sisäpoliittisia leikkejä pidä etualalla. Ulkopoliittikka kuuluu presidentin huoliin.*”¹⁰¹⁸

Kuitenkin Kekkonen kiinnittyi presidenttinä emopuolueeseensa lujemmin kuin hänen edeltäjiensä kohdalla oli totuttu. Kuten useat tutkijat – esimerkiksi keskustalaiset Kari Hokkanen ja Seppo Kääriäinen – ovat todenneet, maalaisliiton ja Kekkonen välille muodostui molemminpuolinen hyöty- ja vaikutussuhde, joka samalla altisti Kekkonen presidentti-instituutiossa ennennäkemättömälle arvostelulle.¹⁰¹⁹ Kekkonen vastustajien mielestä hän ei pystynyt nousemaan puoluepolitiikan yläpuolelle, jolla he oikeuttivat kovimman kritiikin, jonka presidentti-instituutio oli ja on Suomessa kokenut¹⁰²⁰.

Etujärjestöjen vaikutusvalta närästi edelleen vastavalittua presidenttiä, jonka muistissa oli edelliskeväinen yleislakko. Eduskunnan 50-vuotisjuhlassa pitämässään puheessa Kekkonen suomi lujasti etujärjestöjä, joiden valta ei hänestä ollut sopusoinnussa ”demokraattisen järjestelmän pelisääntöjen” kanssa.

sävyyn heidän 1950-luvun alussa muodostamastaan voimaryhmästä ”puolueiden ohji”. Kirje Tuomiojalle 25.3.1955, *Ibid.*, s. 385.

¹⁰¹⁶ Radiopuheet 20.10.1954, 17.3. ja 22.4.1955, s. 319, 375–385; vrt. J. Koivisto 2006, s. 113.

¹⁰¹⁷ Kekkonen 1967a, s. 8; Jyränki 2003, s. 128.

¹⁰¹⁸ UKK:n kirje Kajannolle 8.4.1958, Kajannon yksityiskoelma; UKK pk. 24.4.1959, Kekkonen 2001, s. 225; Kirje Irma Karvikolle 21/9 1959, Kekkonen 1976a, s. 80–81; vrt. J. Koivisto 2006, s. 171.

¹⁰¹⁹ Kääriäinen 2002, s. 60–61; Hokkanen 2002. Ks. myös Miettunen 1983, s. 170; Suomi 1992, s. 160. Etenkin yöpakkasten jälkeen maalaisliitto asettui hänen ohjaksiinsa paremmin. Niinpä Kekkonen merkitsi päiväkirjaansa 4.12.1958 maalaisliiton antavan ”*presidentille vapaat kädet pääministerin valintaan*”. Kekkonen 2001, s. 151.

¹⁰²⁰ Ks. esimerkiksi *Vapauden kritiikki* ”valtiollista vallankäyttöä” kohtaan: UKK pk. 22.12.1958 II.; *Karjalan maan* 3.2.1959 uutisointi Nils Meinanderin syytöksistä Kekkonen osallistumisesta päivänpolitiikkaan; UKK pk. 1.2.1959 II., *Helsingin Sanomien* 12.10.1961 referaatti Kekkonen puoluetaktikoinnista; UKK pk 13.10.1961 II., UKA.

Kekkosesta demokratia kesti konflikteja, mutta hän näki korporaatoiden toiminnan vaarantavan kansanvallan toteutumista, *"itse demokratian olemassa-oloa"* ja estävän *"kokonaisuuden edun"* saavuttamisen.¹⁰²¹

Hän kaipasi presidentiksi päästyään samantyyppistä laajaa talous- ja sisäpoliittista valtaa kuin pääministerinä¹⁰²². Kekkonen oli aluksi turhautunut menettäessä otteensa päivänpolitiikasta, mikä näkyi erityisesti syksyllä 1958, jolloin laaja hallitusrintama oli Kekosta vahvempi: *"Presidentin vaali meni päin helvettä, mitä minä täällä nököttän, kun pitäisi olla siellä, missä saa jotakin tehdä."*¹⁰²³ Yöpakkasten jälkeen Kekkonen alleviivasi Jaakko Nousiaisen teoksesta *Puolueet puntarissa* (1959) eduskunnan ja hallituksen roolijaon käsittelyn:

"Eduskunnan tärkein tehtävä parlamentaarisesti hallituissa maissa on hallituksen ylläpitäminen. Sillä loppujen lopuksi: vaikka eduskunta itse kansanvallan välittömänä tulkkina onkin tärkein valtion elin ... mutta ei milloinkaan ilman hallitusta."¹⁰²⁴

Vaikka Kekkonen presidenttinä korostikin julkisissa puheissaan eduskunnan roolia parlamentarisessa järjestelmässä, tiesi hän oman kokemuksensa perusteella, kuinka hankalaa on hallita ilman toimintakelpoista hallitusta. Ongelman muodosti, että (ulkopolitiikan) johtaminen ilman sisäpolitiikan haltuunottoa oli hyvin vaikeaa. Siten ulkopoliittikkaa onkin mahdotonta eriyttää demokratiasta. Kekkonen joutui jo ensimmäisellä kaudellaan legitimoimaan asemaansa, koska sai moitteita johtaja- ja epäkansanvaltaisuudesta¹⁰²⁵.

Valtiotieteellisessä yhdistyksessä 13.11.1961 pitämässään puheessa Kekkonen korosti presidentin roolia ulkopoliitikassa. Hän määritteli demokratian ongelmaksi *"tiheät ja pitkäaikaiset hallituspulat"*, jonka johdosta pääministeri on ratsastaja, *"joka saa käyttää kaikki voimansa ja taitonsa satulassa pysyttelemiseen"*. Kekkonen näkemyksen mukaan presidentti oli maan ulkopoliitiikan takuumies.

Vajaata viikkoa myöhemmin Kekkonen vastasi esitettyyn – erityisesti Tannerin – kritiikkiin hänen *"epäkansanvaltaisuudestaan"* ja *"puoluepoliittikoinnistaan"*, osoittaen syytöksiä vääriksi ja painottaen toimineensa vain *"pouvoir moderateurinä"* eli ristiriitoja sovittelijana voimana.¹⁰²⁶

¹⁰²¹ "Kansanedustuslaitoksen uudistuksen merkitys ja toteuttaminen", 23.5.1957 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 33–36. Kekkonen kritisoi yleislakkoa nimenomaan *"demokratian loukkauksena"*. Suomi 1992, s. 18. Valtio laajeni 1950- ja 1960-luvuilla useammassakin mielessä. Yhteiskuntasopimusten kautta toteutettiin julkisen sektorin ja sosiaalivaltion laajennus, jonka toteutuksessa sosialidemokraateilla oli merkittävä rooli. Julkisen sektorin kasvu merkitsi myös valtion ja kuntien palveluksessa olevien työntekijöiden lukumäärän nopeaa kasvua. Häikiö 1993, s. 142–143.

¹⁰²² "Kansanvaltaisen hallitusmuodon luomalla vakaalla pohjalla 40 vuotta", 17.7.1959 radiossa, Kekkonen 1967b, s. 87–92.

¹⁰²³ UKK:n kirje Eero A. Wuorelle 31.8.1958, Kekkonen 1976a, s. 49.

¹⁰²⁴ Nousiainen 1959, s. 82, OYKKK. Viimeistään yöpakkaset näyttivät hänelle, ettei sisäpolitiikassa laajapohjainen hallituskaan riittänyt, jos Neuvostoliiton tuki puuttui.

¹⁰²⁵ Ks. Kekkonen 2001, s. 350–351.

¹⁰²⁶ "Parlamentarismin tila Suomessa tulevat noottineuvottelut Neuvostoliitossa", 19.11.1961 Jyväskylässä, Kekkonen 1967b, s. 172–173. *"En anna Tannerin riistää itseltäni perustuslaillisia oikeuksia, kuten hän menetteli Kallion kanssa. Olen aina sanonut, että*

Kekkonen tuli hankkia myös arvovaltaa, jonka kautta saattoi tehokkaammin hallita myös sisäpolitiikkaa. Ulkopolitiikassa, jossa valtaoikeudet olivat laajat, Kekkonen rakensi arvovaltaansa henkilökohtaisten suhteiden kautta.¹⁰²⁷

Vaikean puoluevastakohtaisuuden vallitessa, hallitusten jäädessä lyhytikäisiksi ja presidentin saadessa laajaa kritiikkiä valta-asemastaan, Kekkonen vieritti syyn hallitusten heikkoudesta ja presidentin korostuneesta asemasta takaisin eduskunnalle ja puolueille:

”Jokainen ymmärtää, että vakaa hallitusvalta on ulkopolitiikan kannalta erittäin tärkeää. Tiheästi uusiutuvat hallituspuolat vievät siihen, että tasavallan presidentti joutuu liian suuressa määrin vastaamaan ulkopolitiikan jatkuvuudesta. Pitkäaikainen enemmistöhallitus vähentäisi tasavallan presidentin toimintaosuutta muutenkin.”¹⁰²⁸

Uudelleenvalintansa jälkeen Kekkonen piti radiossa 15.2.1962 puheen, jossa sanoi valinnan tapahtuneen ”ulkopolitiikan merkeissä”. Hän erikseen painotti, ettei ole minkään puolueen jäsen, eikä maalaisliiton johtaja. Presidentti muotoili tuntevansa kiintymystä ja kunnioitusta väestöön, joka on maalaisliiton takana, mutta ilmoitti samalla olevansa ”yhtä paljon kommunistien, sosiaalidemokraattien, oikeiston tai keskustaryhmien presidentti”. Toiselle kaudelle lähtiessään Kekkonen hakikin kansallisen yksimielisyyden ja yhteistyön politiikkaa myös hallituksen ja presidentin välille ja siirtymistä ”normaaliin parlamentarismiin”.¹⁰²⁹

Parlamentarismien suhteen Kekkosella oli ”ongelma”. Hänen oli vaikeaa 1960-luvun edetessä pitää SDP kerta kerran jälkeen hallituspaitsiossa. Hajottamalla hallitseminen kävi raskaaksi hallitusten vaihtuessa alituisen. Suomalaisista politiikkaa ja demokratiaa vaivaavaa voimakasta polariteettia vastaan Kekkonen suunnitteli ”demokratian tervehdyttämistä”, joka tällä kertaa ei kuitenkaan tapahtunut demokratiataistelun kautta, vaan erimielisyyden hyväksymisen kautta. Tässä demokratiakäsityksessä hänellä oli oppaanaan sosiologi Yrjö Littunen, joka kirjoitti teoksessa *Sosiaalinen sidonnaisuus* (1962):

”>>riikinäistä demokratiaa>> yritetään eheyttää kaventamalla ihmisten itsenäisyyttä: niinpä suomalaisten poliitikkojen sanastossa >>eheyttäminen>> tarkoittaa >>yksimielisyyttä>>, siis demokratian kaventamista, eikä erimielisten hyväksymistä, siis demokratian toteuttamista.”¹⁰³⁰

eduskunnan enemmistö muodostaa hallituksen, mutta minä katson, missä olen mukana.” UKK pk. 28.2.1961, Kekkonen 2001, s. 407.

¹⁰²⁷ Kekkoselle Karjalan palautus säilyi ohjelmassa 1970-luvulle. Hän kirjoitti taktiikastaan 27.3.1959: ”Sopivan kansainvälisen tilanteen mukana tulee mahdollisuus Karjalan kysymyksen esilleottamiseen. Siihen saakka tulee vahvistaa S>NL suhteita ja minun tulee saada NL:ssa sellainen luottamus ja arvovalta, että asian esilleottaminen ei tule tulkituksi revanssi-hankkeeksi ja että sillä on läpimenon mahdollisuudet.”. Kekkonen 2001, s. 214.

¹⁰²⁸ ”Parlamentarismien tila Suomessa ja tulevat noottineuvottelut Neuvostoliitossa”, 19.11.1961 Jyväskylässä; ks. myös ”Eduskunta ja enemmistöhallitus”, 18.9.1963 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 170–171, 301–302.

¹⁰²⁹ ”Tasavallan presidentti on koko kansan edustaja”, Kekkonen 1967b, s. 232–236.

¹⁰³⁰ Littunen 1962, s. 156. Alleviivaus Kekkonen, OYKKK.

Kekkonen päätyi pohdinnoissaan orgaaniseen solidaarisen toimivuuteen jo toisen presidenttikautensa alussa. Kansanedustuslaitoksen 100-vuotisjuhlassa 18.9.1963 hän kritisoi vähemmistöparlamentarismia ”käsitteellisenä sammakona”, piti välttämättömänä pitkäaikaisiin hallituksiin pääsemistä ja edelleen siirtymistä enemmistöparlamentarismiin.¹⁰³¹

Valtiotieteen tohtori Antti Eskola esitti vuoden 1963 lopussa, että suomalaisessa yhteiskunnassa on pystyttävä käsittelemään konflikteja ”pelisääntöjen puitteissa”, jotta demokratia toimisi. Hänen näkemyksensä mukaan työväestö oli pyritty pelaamaan pelistä pois köyhyydellä ja poliittisilla rajoituksilla.¹⁰³²

Kekkonen työväestön kansallisen eheyttämisen ja ”terveen demokratian” rakennusprojektissa oli useita merkittäviä virstanpylväitä, kuten ”Ojennetun käden” -puhe Helsingin työväentalolla 25.9.1964, jossa hän esitti yhteistyövalmiutensa, ja puhe ”Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen” Pohjois-Pohjalaisessa Osakunnassa 4.2.1967, jossa hän esitti siirtymisen eturyhmäajattelusta kansalliseen solidariteettiin tapahtuvan ”ojennetulla avoimella kädellä”.¹⁰³³

Kekkonen ja sosialidemokraattien välisen suhteen lähentymistä ja lientymistä tapahtuikin vuoden 1962 presidentinvaalien jälkeen jatkuvasti. Nimittäessä Paasion kansanrintamahallituksen keväällä 1966 Kekkonen puolusti lujasti vasemmistosävytteistä hallitusta oikeiston arvostelulta yhdistäen hallituksen demokraattisuuden – hallitusta kritisoitua oikeistoa piikitellen – ”suomalaiseen elämänmuotoon”.¹⁰³⁴

Suomen juhliessa 50-vuotista itsenäisyyttään Kekkonen saattoi katsoa kansallisen rakennustyönsä onnistuneeksi:

”Suomi on vapaa yhteiskunta, jonka piirissä jyrkästikin toisistaan poikkeavat käsitykset mm. poliittisista, taloudellisista ja uskonnollisista kysymyksistä ovat sallittuja. ... Oli aikoja, jolloin maassamme hallitsi kuvitelma, että kaikkiin asioihin ulottuva yksimielisyys on kansakunnan voiman lähde, vaikka tämä yksimielisyys olikin saavutettavissa vain pakon tietä. Sotien jälkeen on vähitellen pääsemässä voitolle käsitys siitä, että demokratian voiman merkinä pikemminkin on erilaisuuden hyväksyminen. Oikea demokratia ei ole pelkästään enemmistön valtaa, vaan se on myös vähemmistöjen olemassaolon ja oikeuksien arvossapitämistä. Ne ristiriidat, jotka ennen sotia vallitsivat suomen- ja ruotsinkielisten välillä, ovat kasvaneen yhteenkuuluvaisuuden tunteen mukana hävinneet.”¹⁰³⁵

Kekkonen juhlapuheessa yhdistyy hänen onnistumisensa vahvan hallituksen luomisessa, kielipolitiikassa, siirtymisessä kansallisen yksimielisyyden tarpeesta pluralismiin ja erilaisuuden hyväksymiseen eli ”oikeaan demokratiaan”. Vaalien läheisyyttä vasten heijastellen voidaan nähdä myös Kekkonen pyrkimys tulla viimein vuoden 1968 vaaleissa valituksi koko kansan presidentiksi.

¹⁰³¹ ”Eduskunta ja enemmistöhallitus”, Kekkonen 1967b, s. 298–302.

¹⁰³² ”Vallan tasapaino puuttuu”, *Ylioppilaslehti* 15.11.1963, UKK pk. 11.11.1963 II., UKA.

¹⁰³³ ”Mitä, miksi, minne?”, 25.9.1964 Helsingissä; ”Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen”, 4.2.1967 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 334–344, 438–447.

¹⁰³⁴ ”Vasemmistoenemmistöinen hallitus”, puhe 31.5.1966 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 414–415. Ks. myös UKK pk. 31.5.1966, Kekkonen 2002, s. 275.

¹⁰³⁵ ”Tasavallan Presidentin Urho Kekkonen juhlapuhe Suomen itsenäisyysjuhluvuoden pääjuhlassa Helsingin jäähallissa 5.12.1967”, ULA 1967, s. 89–90.

Kansallisen edun vaatimukset ulkopoliitikkalle

Pitäessään tuoreena pääministerinä 6.4.1950 radiopuheen Kekkonen puolusti kaksivuotista YYA-sopimusta sanoen sen olevan maamme elinetsujen mukainen. Tarkasteltaessa Kekkonen pääministerikausillaan ja ensimmäisellä presidenttikaudellaan pitämiä puheita ja julkaisemiaan kirjoituksia on niissä korostuneesti esillä kansallinen etu ja sen asettamat vaatimukset. Esimerkiksi pakinassaan ”Ajatella suomalaisesti” hän määritteli patriotismin lisäksi luottamuspolitiikan olevan ”meidän elinehtomme”.¹⁰³⁶

Myös kaunokirjallisuudella oli merkittävä rooli Kekkonen poliittisessa ajattelussa. Hän pohti politiikkaa yhtä hyvin fiktiivisen kuin tutkimuskirjallisuuden kautta. Erityisen läheinen suhde hänellä oli lempikirjaansa Cervantesin *Don Quijoteen*, josta hän kertoi *Maaseudun joulussa* vuoden 1953 lopussa:

”...meissä kussakin käydään samaa ikuista taistelua absoluuttisen, ehdottoman ihanteellisuuden ja arkielämän väistämättömien realiteettien välillä ja että me yhtenä ikäkautena käymme nukkumaan Don Quijotena, mutta toisena ikäkautena heräämme Sancho Panzana.”¹⁰³⁷

Sanoma oli selvä: politiikassa, etenkin ulkopoliitikkassa, ei ollut sijaa haihatte- lulle ja illuusioille¹⁰³⁸. Hävityn sodan jälkeen oli viimein lakattava taistelemasta tuulimyllyjä vastaan ja muutettava politiikka realistiseksi¹⁰³⁹. Realismissaan Kekkonen käytti vaihtoehtoisia linjauksia rajaavaa retoriikkaa esittäen samalla ajamansa realismin rationaalisenä valintana, kuten YYA-sopimuksen 6- vuotisjuhlassa, jossa hän korosti, että Suomen ja Neuvostoliiton väliset kysymykset voidaan ratkaista ”molempien maiden kansallisia etuja vastaavalla tavalla”. Seuraavan vuoden YYA-puheessaan hän jatkoi:

”Vastuunsa tuntevat Suomen valtiovallan johtajat rehellisesti pyrkivät tällaisen luottamuksellisen ilmapiirin aikaansaamiseen ja säilyttämiseen, koska se on tärkeää Suomen kansallisten etujen kannalta.”¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ Ks. Kekkonen 2000b, s. 32; *Kyntäjä* 2/1952, *ibid.*, s. 185.

¹⁰³⁷ *Maaseudun joulusta* 1953. Myös tutkijat ovat nähneet *Don Quijoten* kertomuksena poliittisesta realismista. Ks. Ankersmit 2001, s. 199–200.

¹⁰³⁸ Kekkonen kertoi Paasikiven muistopuheessaan Paasikiven mieleen jääneestä lauseesta: ”Ihmiset ovat aina ylistäneet enemmän niitä, jotka ovat antaneet heille illuusioneja, vaikka ne olisivat olleet kansalle kuinka turmiollisia tahansa, kuin niitä, jotka ovat pelastaneet heidän elämänsä.”; ”J.K. Paasikiven muistolle”, Kekkonen 1967b, s. 21; UKK pk. 12.7.1958 oheen Kekkonen liitti leikkeet illuusioista: saksalaisten poliitikkojen rukouksen sanat kuuluivat: ”anna meille jokapäiväinen illuusiomme” ja John Foster Dulles sanat: ”Todellisuus on aina kovaa. Pehmeää ovat vain illuusiot”. Kekkonen 2001, s. 94.

¹⁰³⁹ Historian todistusvoima oli erityisesti ulkopoliitikkassa suosituinta. Kekkonen mukaan Paasikivi painotti, että ”kukaan ei hyökkää Suomeen sen itsensä takia, mutta historia osoittaa, että suurvaltojen välisissä taisteluissa pieniä ei säästetä”. ”Naapurisovun ja luottamuksellisen yhteistyön sopimus”, Radiopuhe YYA-sopimuksen 3-vuotispäivänä 6.4.1951, Kekkonen 1955, s. 220–224.

¹⁰⁴⁰ ”Puhe YYA-juhlassa 6.4.1954”, Kekkonen 2000b, s. 301; Kekkonen 1955, s. 223.

Hän vetosi 6.4.1954 puheessa myös lehdistön velvollisuuksiin ”kansakunnan edun nimessä” tukea valtiiovallan pyrkimyksiä toteuttaa ”kansallista etua”¹⁰⁴¹.

Toisaalta Kekkonen oma ulkopoliittikka ei ollut lainkaan passiivista silloin kun hän katsoi, että ulkopoliittisen kurssin hienosäätö oli tietyssä toimintatilanteessa mahdollista ja tarpeellista. Esimerkiksi vuoden 1952 alun pyjamantaskupuheessaan ja välittömästi sen jälkeen Kekkonen pyrki maksimoimaan tulkitsemaansa ulkopoliittista liikkumavapautta¹⁰⁴².

Ennen vuoden 1956 presidentinvaaleja hän kytki puheluonnoksessaan kansallisen edun siihen, että Suomi jatkaa Paasikiven viitoittamaa tietä. Vieraillessaan syksyllä 1955 Neuvostoliitossa hän määritteli isännilleen, että Suomen ja Neuvostoliiton välinen hyvän tahdon politiikka ”on ollut meille ainoa oikea politiikka, koska ainoastaan se on voinut turvata kansalliset etumme”. Maalaisliittolaiselle yleisölle hän perusteli hieman lievemmin Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyspolitiikkaa muotoillen sen vastaavan ”omia kansallisia etuja”.¹⁰⁴³

Kekkonen kansallisen edun tunnusmerkkejä rajaava politiikka ei kuitenkaan rajoittunut hänen pääministerikausilleen, vaan presidenttinä hän entisestään korosti ”kansallisen edun vaatimuksia” niin sisä- kuin ulkopoliittikkassakin. Toukokuussa 1957 hän muotoili: ”Meille on ulkopoliittisen linjamme sanellut valtakuntamme etu ja turvallisuus”. Kesäkuussa hän kysyi, ”vähentääkö rauhanpolitiikan arvoa se seikka, että siihen on johtanut kansallinen välttämättömyys ja oikein ymmärretty kansakunnan etu”. Samalla hän ilmaisi, että Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyspolitiikan syntyminen on ollut ”kansallinen välttämättömyys”.¹⁰⁴⁴

Siten hän välttämättömyysretoriikallaan depolitisoi Suomen ulkopoliittisen linjan rajaten kilpailevien tulkintojen mahdollisuutta pois, sillä kansallisen välttämättömyyden vuoksi muita vaihtoehtoja ei voinut olla olemassa.

Tällaisen kielipelin vallitessa kannatti olla myös johdonmukainen Neuvostoliittoa kohtaan, kuten Kekkonen pohti ennen yöpakkaskriisiä:

¹⁰⁴¹ Ibid., s. 191; Uskali 2003, s. 425. Kekkonen tiesi, etteivät ihmiset seuraa ulkopoliittikkaa aktiivisesti, jonka hän esitti Veljenpojan pakinassaan vuoden 1954 lopussa: ”Muissa [kuin kaupan tms. alan] yhteiskuntaluokissa ulkopoliittikan seuraaminen on enemmän sattumanvaraista ja usein pintapuolistakin. Käsitykset ovat monesti niiden puolueiden lehtien muovaamia, joita nämä piirit lukevat.” Hänen näkökulmastaan julkinen mielipide reagoi tapahtumiin liian voimakkaasti, eikä ottanut huomioon tapahtumien taustaa sekä ”realiteetteja” ja ”pitkää tähtäintä”. ”Ulkopoliittikka ja julkinen mielipide”, 5/11/1954, Kekkonen 1977a, s. 189. Suomessa lehdistö ei 1950-luvulla ollut itesesensuurin kourissa, vaan oli rohkeaa ja kriittistä. Kekkonen pyrkikin valjastamaan julkista sanaa politiikkansa taakse puheella kansallisesta edusta. Tarkka 2002, s. 179; Lohi 2003. Kekkonen kutsui *Helsingin Sanomien* Eljas Erkon journalistista asennetta ”neulanpistopolitiikaksi”. UKK pk. 14.8.1959, Kekkonen 2001, s. 261.

¹⁰⁴² Ulkopoliittisesti vapaampi liikkumatila rajoittui jo vuoden 1952 aikana, kun Neuvostoliitto ei enää kannattanut ajatusta pohjoismaisesta liitosta. Suomi 1990, s. 176–178.

¹⁰⁴³ ”Puheluonnos heinäkuussa 1955”; ”Puhe Kremlissä 19.9.1955”; ”Matkavaikutelmia Neuvostoliitosta”, *Kyntäjä* 10/1955, Kekkonen 2000b, s. 361, 369, 370.

¹⁰⁴⁴ Vuoden 1957 valtiopäivien avajaisissa Kekkonen esitti, että ”kansakunnan etu vaatii näiden ratkaisujen suorittamista”. Eduskunnassa 2.2.1957, Kekkonen 1967b, s. 28. ”Kansanedustuslaitoksen uudistuksen merkitys ja toteuttaminen”, Kekkonen 1967b, s. 36.

”Ulkopolitiikkamme perusasetelma on vakaa ja kestävä, hievahtamaton. Siihen eivät saa vaikuttaa muualla eikä meillä sattuvat tapahtumat. Mutta olisi väärin luulla, että ulkopoliitiikkamme sen vuoksi on staattista. Ulkopoliitiikka ei ole koroillaan elämistä, ulkopoliitiikan on koko ajan puolustettava linjaansa, ansaittava koko ajan se asema, mikä maalla on. Meidän ulkopoliitiikkamme ei ole spekulointia idän ja lännen suhteilla, emme pelaa idällä länttä vastaan ja päinvastoin.”¹⁰⁴⁵

Edellisestä päiväkirjamerkinnästä käy erinomaisesti ilmi, että samalla kun Kekkonen presidenttinä pitäytyi tiukasti ulkopoliitiikan peruslinjassaan ja puolusti sitä, oli hän koko ajan valmiudessa puolustamaan myös Suomen asemaa¹⁰⁴⁶.

Fagerholm III:n aikana hän määrätietoisesti toisti kaikille poliittisille tahoille, ettei muita ulkopoliittisia vaihtoehtoja ollut olemassa. Hänen politiikkansa oli siten apologistista, joka näkyy myös hänen kirjeessään Virolaiselle:

”Mitä edellytyksiä millään uudella suunnalla olisi hoitaa Suomen kansan ulkopoliitikkaa? Mikä olisi aiheena uuden suunnan etsimiselle? ... Aika ja meidän asemamme ovat sellaisia, että pienikin ulkopoliittinen seikkailu on seikkailua, joka tapahtuu maan etujen kustannuksella.”¹⁰⁴⁷

Ulkoministeri Virolaisen jo erottua ns. yöpakkashallituksesta Kekkonen vaati radiopuheessaan Suomen ja Neuvostoliiton välistä ystävyyspolitiikkaa ainoana mahdollisena politiikkana maan itsenäisyyden turvaamiseksi. Samalla hän esitti: ”*Kansallinen etumme vaatii, että tämä tulos [ystävyysspolitiikka] saavutetaan*”. Fagerholmin hallituksen eroamisen jälkeen pitämässään radiopuheessa hän vaati myös lehdistöltä pidättyvyyttä, jota ilman luottamuksellisia suhteita, ”*jolla niiden meidän oman etumme mukaisesti täytyy olla*”, ei saataisi rakennettua.¹⁰⁴⁸

Kekkonen kansallisen edun vaatimuksessa oli kyse eräänlaisesta ”valtioedun” laajennuksesta, kolmois-abstraktiosta, jossa yhdistyivät valtio, sen johtaja ja kansaan liittyvä kansallinen etu.

Sen sijaan, että olisi käyttänyt tehotonta ”minä vaadin” -tyyppistä puhetaapaa, Kekkonen yhdistikin ajamansa poliittiset linjat kansalliseen etuun. Niinpä kansallisesta edusta tuli ”poliittinen subjekti”, joka vaati tärkeäksi katsomiensa asioiden toteuttamista historialliseen välttämättömyyteen vedoten, presidentin toimiessa vain tulkitsevana välikätenä¹⁰⁴⁹.

¹⁰⁴⁵ UKK pk. 7.5.1958, Kekkonen 2001, s. 73. Vielä keväällä 1958 Kekkonen näki Suomen ulkopoliittisen aseman hyvänä, koska Neuvostoliitto hänen mielestään halusi pitää Suomen näyteikkunana. UKK pk. 14.4.1958, Kekkonen 2001, s. 65.

¹⁰⁴⁶ Ulkopoliitiikan ensisijaisuutta kuvaa hyvin hänen 10.4.1963 Uno Hannulalle kirjoittama kirje: ”*Ulkopolitiikasta kirjoitan, koska se on minun sydämelläni, aina.*”, UKEA.

¹⁰⁴⁷ UKK kirje Virolaiselle 17.8.1958; Kekkonen 1976a, s. 45; ks. myös UKK pk. 17.8.1958; Kekkonen 2001, s. 105.

¹⁰⁴⁸ ”*Yöpakkasten alettua*”, 10.12.1958; ”*Yöpakkasten päättyessä*”, 25.1.1959, Kekkonen 1967b, s. 66–74, 84. Ks. myös valtiopäivien avajaispuhe 11.2.1959, VP 1959 ptk I, s. 20: ”*Levoton maailmanpoliittinen tilanne asettaakin meille sen vaatimuksen, että ulkomaiden tulee tekojemme perusteella voida luottaa tahtoomme toteuttaa solmimiimme valtiosopimuksiin nojautuvaa kansallisten etujemme mukaista ulkopoliitikkaa.*”

¹⁰⁴⁹ Ks. Kekkonen 1967b, s. 103–105; vrt. Junnilan vuoden 1962 vaalien aikana julkaisema ilmoitus ”*me olemme kyllästyneet ´realiteetteihin*”. UKK pk. 28.1.1962 II., UKA.

Leimallisimmin Kekkonen oman poliittisen hengentuotteen, puolueettomuuspolitiikan, lähtökohtana oli turvata Suomen ulkopoliittista asemaa¹⁰⁵⁰. Hän muotoilikin USA:n vierailullaan marraskuussa 1961, että ”*puolueettomuus on ... ratkaisu turvallisuusongelmaamme*”. Noottikriisin jälkeen pitämässään puheessa myös puolueettomuuspolitiikka, samoin kuin kansallinen etu, vaati ja velvoitti ”*oman etumme vuoksi ylläpitämään Neuvostoliiton luottamukseen rakentavaa ulkopoliitiikkaa*”.¹⁰⁵¹

Kekkonen retorisena siirtana oli yhdistää YYA-sopimus ja puolueettomuuspolitiikka. Niinpä hän kerta toisensa jälkeen esitti Suomen sitoutuneen YYA-sopimuksella puolueettomuuspolitiikkaan¹⁰⁵². Korostus jatkui johdonmukaisena, vaikka välillä se kansainvälisen politiikan suhdannevaihtelujen aikana ei tullutkaan niin korostuneesti esille¹⁰⁵³. Vaikka Kekkonen jatkuvasti uudensi Suomen puolueettomuutta, ymmärsi hän sen myös multilateraalisen suhteena, jossa puolueettomuus tuli vain luottamuksen ja tunnustuksen kautta.¹⁰⁵⁴

Toisen presidenttikautensa alussa Kekkonen piti Paasikivi-Seuran kokouksessa televisioidun ulkopoliittisen linjapuheen, joka käsitteli Suomen puolueettomuusasemaa, kesällä Helsingissä järjestettyjä nuorisofestivaaleja ja hänen ulkopoliittista linjaansa vastustavaa ”loiskiehuntaa”¹⁰⁵⁵. Kekkonen oli puheessaan YK:ssa lokakuussa 1961 määritellyt Suomen toimivan enemmän ”lääkärin kuin tuomarin osassa”¹⁰⁵⁶.

¹⁰⁵⁰ Kekkonen korosti noottikriisin aikaisessa puheessaan: ”*Valtiollisen työskentelyni paras osa kristallisoituu Suomen puolueettomuuspolitiikan toteuttamiseen*”. ”Vierailu Pohjois-Amerikassa ja yhdistyneissä kansakunnissa Neuvostoliiton nootti”, radiopuhe 5.11.1961, Kekkonen 1967b, s. 168.

¹⁰⁵¹ ”Suomen asema kansainvälisessä politiikassa”, 17.11.1961 Washingtonissa, ”Noottikriisin tilitys”, 26.11.1961 radiossa, Kekkonen 1967b, s. 146, 181.

¹⁰⁵² Ulkoasianministeriön Keijo Korhonen esitti teoksessaan *Suomi kansainvälisen jännityksen maailmassa* (1969) YYA-sopimuksen ottavan huomioon Suomen pyrkimyksen pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen puolella ja siten takaavan Suomen puolueettomuuspolitiikan. Vaikka Suomessa monet tämän tulkinnan hyväksyivätkin, niin tuskinpa kovin moni länsivaltojen edustaja ajatteli sopimusta puolueettomuuspoliittisena tekona, kun myös Neuvostoliitolle sen tunnustaminen tuotti suuria vaikeuksia. Ks. Apunen 2005, s. 212; Soikkanen 2003, s. 262.

¹⁰⁵³ Kekkonen 1980, s. 69–71. Puolueettomuuspolitiikan määrittämistä YYA-sopimusta vasten alettiin valmistella ulkoasiainministeriössä vuonna 1963. Soikkanen 2003, s. 260. Myös suomalaiset diplomaatit ja historioitsijat seurasivat Kekkonen tulkintaa.

¹⁰⁵⁴ UKK pk. 28.1.1961, Kekkonen 2001, s. 311, vrt. Kekkonen 1967b, s. 336. Puheessaan ”Suomen ulkopoliitiikka ja puolustusvoimat” Kouvolassa 28.12.1961 presidentti painotti puolueettomuuspolitiikan nojaavan tunnustukseen ja luottamukseen. Hän lisäsi puolueettomuuden peruspilareihin myös kansan tuen ja puolustustahdon. Tässäkin puheessa hän johti puolueettomuuspolitiikan sopimusperäisestä pohjasta. UKEA.

¹⁰⁵⁵ Nuorisofestivaalit olivat Neuvostoliitosta johdettua toimintaa. Suomen hallitus suhtautui penseästi festivaalien järjestämiseen Helsingissä, mutta joutui kuitenkin taipumaan Neuvostoliiton painostuksen alla. Suomi 1994, s. 37–44; Apunen 2005, s. 120–121. Loiskiehunta on alun perin atomifysiikan termi. Se tarkoittaa vähäisistä seikoista johtuvaa rajapintailmiötä, joka saattaa pilata paljon valmisteluja vaatineen koheen. Suomi 1994, s. 51; Apunen 2005, s. 123.

¹⁰⁵⁶ ”Kekkonen puhe YK:n yleiskokouksessa 19.10.1961”, ULA 1961, s. 156.

Se sopi myös Suomen melko passiiviseen YK-politiikkaan, jonka tarkoituksena oli pysyä sivussa suurvaltojen ristiriitatilanteista¹⁰⁵⁷. Paasikivi-Seuran puheessaan Kekkonen yhdisti myös puolueettomuuspolitiikan ja Neuvostoliitto-politiikan toisiinsa. Puolueettomuuspolitiikan lähtökohtana hän sanoi olevan ”itsenäisyyden säilyttäminen”. Puolueettomuuspolitiikka ei kuitenkaan hänen mielestään onnistunut ilman Neuvostoliiton luottamusta, josta osoituksena olivat 1930-luvun tapahtumat. Kekkonen mukaan ”historiallisen tietouden” kautta uudet onnettomuudet olivat kuitenkin estettävissä.¹⁰⁵⁸

Kekkonen mielestä ”ystävyyden ja ”luottamuksen” politiikan kautta Suomen asema Neuvostoliiton kupeessa olisi paras mahdollinen. Hän antoi suuren painon henkilösuhteiden vaalimiselle neuvostojohtajiin. Erityisen toivon Kekkonen asetti Hrushtsheviin, jonka seurassa hän rohkeasti esitti kansallisesti tärkeiksi katsomiaan asioita¹⁰⁵⁹:

”Kun valvoo maansa etuja, joutuu olemaan tietysti erimieltäkin vastapuolen kanssa. Mutta jos vallitsee keskinäinen luottamus ja vastapuoli tietää, että kainalossamme ei ole ketunhantaa, luo tämä ilmapiiri suotuisan pohjan toisistaan eroavienkin käsityskantojen yhteen sovittamiselle ja väärinkäsitysten torjumiselle. Tähän on päästy Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa, ja tälle pohjalle rakentuu malliksi kelpaava rinnakkaiselomme.”¹⁰⁶⁰

Kekkonen myös yhdisti puolueettomuuspolitiikan, isänmaallisuuden, rauhanpolitiikan, demokratian puolustamisen ja hyvät Neuvostoliitto-suhteet¹⁰⁶¹. Monet tutkijat ovatkin kiinnittäneet huomiota Kekkonen ulkopolitiikan luottamus- ja ystävyys-fraseologiaan, mutta eivät niinkään siihen, että hän peri ystävällisistä muotoilustaan kunnan hinnan myös käytännössä.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁷ YK:n turvallisuusneuvoston jäsenyyttä (1969) voi puolestaan tulkita myös siten, että Suomen intresseissä oli aktiivisuuttaan lisäämällä pönkittää realipoliittista puolueettomuusasemaansa, mutta sen ohella pyrkiä omalla pienellä panoksellaan myös tukemaan YK:n roolia kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän puolustajana. Ks. Jakobson 1993a, s. 161; vrt. Suomi 1994, s. 46–47; Soikkanen 2003, s. 196–197; Apunen 2005, s. 121.

¹⁰⁵⁸ ”Loiskiehunta”, puhe 27.11.1962. Kekkonen 1967b, s. 256–258.

¹⁰⁵⁹ Suomi 1992, s. 121; ks. myös Seppänen 2004. Hrushtshevin syrjäyttäminen oli Kekkoselle ”shokin ja surun aihe”. UKK pk. 20.10.1964, Kekkonen 2002, s. 146.

¹⁰⁶⁰ ”Tasavallan Presidentin puhe ministerineuvoston puheenjohtajan N. S. Hrushtshevin lounaalla 4.9.1960”, ULA 1960, s. 100.

¹⁰⁶¹ Ks. Kekkonen 1967b, s. 313, Ibid., s. 258: ”Puolueettomuutemme ei merkitse sitä, että olisi luovuttava puolustamasta demokratiaamme. ... Meidän on Neuvostoliittoon kohdistuvaa ystävyyspolitiikkaa harjoittaessamme >>pysyttävä hyvinä suomalaisina patriootteina, jotka loukkaamatta Neuvostoliittoa pidämme kiinni oman maamme asioista ja eduista>>.”

¹⁰⁶² Hän pyrki sitomaan Neuvostoliiton pitkäkestoisesti Suomen kauppiaan siten, että maa ostaisi jatkuvasti korkeasti jalostettuja suomalaisia tuotteita, mikä samalla jarruttaisi Neuvostoliiton oman teollisuuden kehitystä. Kekkonen pyysi loppuvuonna 1962 Convertan toimitusjohtajaa Paavo Talvelaa selvittämään ”isänmaan edun” nimissä, mitä Suomi voisi vastavuoroisesti tuoda Neuvostoliitosta viedessään sinne korkeasti jalostettuja tuotteita. Lähteenkorva & Pekkarinen 2002, s. 14–15; UKK pk. 6.10.1964, Kekkonen 2002, s. 142. Ulkopolitiikka kulki Kekkonen mukaan sisäpolitiikan edellä. Ks. esimerkiksi UKK pk. 29.1.1964, Kekkonen 2002, s. 104. Törnngren 1960, s. 158.

Lännen ja etenkin Neuvostoliiton suhtautuessa varauksin Kekkosen YYA-sopimuksen perustalle rakennettuun puolueettomuustulkintaan ei presidentti lähtenyt kovaäänisesti taistelemaan ulkovaltojen tulkintoja vastaan¹⁰⁶³.

Kun Kekkonen oli vaatinut kansallisen edun nimissä ystävyyspolitiikan toteutumista, tuli painotukseen muutos samaan aikaan, kun hän sisäpolitiikkaan siirtyi pluralismiin. Presidentinvaalikiertueellaan hän korosti Tampereella 10.1.1962 tunnettaan siitä, että ”myönteinen kanta ystävyyspolitiikkaan ei ole pakon sanelema, vaan että se perustuu vapaaseen valintaan”. Myös saatuaan Leninin kunniamerkin 22.12.1964 Kekkonen määritteli yhteistyön olevan ”pakosta”, ”välttämättömyydestä” ja ”realiteeteista” riippumatonta.¹⁰⁶⁴ Retorinen siirto jatkosodasta asti jatkuneeseen tosiasioiden, kansalliseen ja maan etuun sekä välttämättömyyteen perustuvasta pakosta vapaaseen valintaan oli valtava.

1960-luvun lopulla Suomen ulkopoliittisten tutkijoiden piirissä alkoi voimakas kilpailu kahden paradigman välillä, joita edustivat ”rauhantutkijat” ja ”realistit”. Kilpailu oli kovaa, sillä molemmat koulukunnat pystyivät samaisumaan Kekkosen ulkopoliittisiin linjauksiin, ja molemmat pyrkivät vaikuttamaan hänen ulkopoliittikan suuntaansa¹⁰⁶⁵. Realistit – kuten Kullervo Killinen – painottivat lähtökohtaisesti kansallisten etujen näkökulmaa, joka oli myös presidentin tunnettu ajattelutapa.¹⁰⁶⁶

Puolueettomuuden ja rauhan politiikan korostamisen ohella Kekkosen pasifismi lisääntyi 1960-luvulla. Sitä ei voida pitää pelkästään taktisena tai ajanmukaisena ajattelutapana, vaan se oli luonteeltaan myös ideologista¹⁰⁶⁷.

Uuden sukupolven – esimerkiksi Paavo Lipposeen henkilöityneen – vaatimukset universaalista pasifismista, kansallisen edun korostuksen lopettamisesta ja vastuun jakamisesta kansalle Kekkonen jätti puheakteissaan kuitenkin taka-alalle jatkaen kansallisen turvallisuuden ja edun korostustaan. Kekkosesta ”Suomen kansan etu” saneli edelleen ulkopoliittikan suunnan. Etujen mukaisesti ulkopoliittikaksi hän määritteli luottamukselliset Neuvosto-suhteet.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶³ Erimielisyydet Neuvostoliiton kanssa pyrittiin salaamaan. Ks. Suomi 1992, s. 78, 107.

¹⁰⁶⁴ Ks. Kekkonen 1967b, s. 231, 352. Vrt. Apunen 1984, s. 91.

¹⁰⁶⁵ Puolueettomuusopetus vakiintui puolustusvoimissa vuoden 1964 aikana. Puolustusvoimat käytti myös hyväkseen Kekkosen määritelmää, että puolustusvoimat ovat väline puolueettomuuspolitiikan toteuttamisessa. Ks. Salminen 1995, s. 262, 368.

¹⁰⁶⁶ Killinen esitti *Kansallinen etu ja kansainvälinen kehitys* (1967), s. 9: ”*Kansallinen etu on edelleen ulkopoliittikan ratkaisevin vaikutin.*”. Rauhantutkijoilla oli kytkös rauhanliikkeen ja pasifismiin. Esko Antolan mukaan kansainvälisen politiikan realistinen tutkimussuuntaus tuli Suomeen Kullervo Killisen myötä 1950-luvun lopussa. Myös Risto Hyvärisen rooli oli suuri. Antola 1983, s. 244–249; Apunen 2005, s. 168–169.

¹⁰⁶⁷ Kekkonen tutustui 1950-luvulla Bertrand Russellin pasifistiseen ajatteluun. Russellin *Etiikka ja politiikka* (suom. 1955) marginaalit ovat täynnä Kekkosen merkintöjä. Myös Russellin päiväkirjamerkintöihin ja kirjeisiin perustuva *Elämäni* 2 (suom. 1968) oli hänen kiinnostuksensa kohteena. Rauhaliike ilmaantui yhtenä kulttuuriradikaaleista kansainvälisistä virtauksista Suomeen 1960-luvun alussa. Vihavainen 1993, s. 220; Apunen 2005, s. 168. Ks. myös Suomi 1994, s. 569.

¹⁰⁶⁸ Apunen 2005, s. 170–171. ”Tasavallan Presidentin Urho Kekkosen juhlapuhe Suomen itsenäisyysjuhluvuoden pääjuhlassa Helsingin jäähallissa 5.12.1967”, ULA 1967, s. 90–91. ”Puhe valtiopäivien avajaisissa” 16.4.1966, UKEA.

Maan ja kansakunnan puolesta

Pitkääikäisen kansallisen edun korostuksensa ohella kainuulainen Kekkonen piti politiikassa omiensa puolta. Se näkyi siten, että hän ajoi koko poliittisen uransa ajan pohjoisen ja köyhien alueiden asiaa. Hän vaati Pohjois-Suomen ja ylipäätään syrjäseutujen kehittämistä sekä hallinnon desentralisointia. Siinä suhteessa myös hänen teostaan *Onko maallamme malttia vaurastua?* voidaan pitää syvän ideologisena. Samalla vimmallalla kuin Kekkonen kirjoitti pohjoisen kehittämisestä, puhui hän eduskunnassa konkreettisten tekojen puolesta. Pääministerin teoksessaan ja eduskunnassa ajamansa politiikka oli lähellä hallituskumppani SDP:n talouspoliittisia linjauksia, mikä samalla edelleen kiristi kovaa kilpailutilannetta puolueiden välillä.¹⁰⁶⁹

SDP pyrki päättämään Kekkonen kuningastien vuoden 1954 eduskuntavaaleissa ja sen jälkeisissä hallitusneuvotteluissa, mutta lopulta he kuitenkin hyväksyivät Kekkonen pääministeriksi. Mieliapteen muutosta perusteltiin sillä, että henkilökysymys ei saanut estää muutoin kannattavan hallitusyhteistyön toteutumista.¹⁰⁷⁰ Kekkonen hyväksymisessä pääministeriksi oli kuitenkin kyse myös SDP:n sisäisistä ristiriidoista ja heidän ”iltalypsystään”, jossa hintaa Kekkonen pääministeriydestä nostettiin mahdollisimman korkealle. Maalaisliitolle epäedullinen hallitussopimus teki Kekkosesta pääministerin, mistä asemasta hänen oli tukeva ponnistaa presidentinvaaleihin¹⁰⁷¹.

Kustaa Vilkunan kokoamassa vaalikirjassa *Maan puolesta* Kekkonen esitettiin maan kannalta vaikeiden, mutta elintärkeiden talouspoliittisten ratkaisujen tekijänä. Lisäksi etevä propagandisti ”Kutturana” esitti Kekkonen olleen Paasikiven linjalla jo ennen valtioneuvoksen ehtimistä linjalleen syksyllä 1944¹⁰⁷².

Presidenttinä Kekkonen joutui heti virkaan astuttuaan vaikeisiin tilanteisiin sekä sisä- että ulkopoliitikassa. Presidentin virkaanastujaispäivänä puhkesi yleislakko ja maassa vallitsi voimakas vastakkainasettelu, joka liittyi myös Kekkonen poliittiseen persoonaan. Ulkopoliitikassa kovia kokemuksia hänen en-

¹⁰⁶⁹ Ks. Hustich 1960, s. 143–157; UKK pk. 20.7.1965: ”Olen havainnut, että Pohjolan puolesta on taisteltava tinkimättä ja yksipuolisesti, jos se on tarpeen. Jos ns. taloudellisten laskelmien olisi annettu vaikuttaa, ei P-Suomeen olisi saatu yhtään teollisuuslaitosta.” Kekkonen 2002, s. 203. Kekkonen puhui samasta aiheesta 9.2.1965 valtiopäivien avajaisissa: ”sisämaahan on voitava luoda keskuksia, jotka muodostuvat tuottaviksi, tuloa luoviksi ja työnjakoa kehittäviksi ”siiliaseiksi”. Se edellyttää paitsi hallinnon ja sivistyselämän desentralisointia myös syrjäseutujen talouselämän vahvistamista. ... Sen [alueellisen kehityspolitiikan] tavoitteena on, että suomalaisten elämä tässä maassa ei ole vain keskimäärin siedettävää, vaan että tämä keskiarvokin jakaantuu siedettävästi suomalaisten kesken.”, UKEA.

¹⁰⁷⁰ Suomen Sosialidemokraatin kirjoituksissa Kekkonen hyväksyminen kytkettiin siihen, että siten SDP saattoi jatkaa yhteistyötään maalaisliiton kanssa. Yhteistyön kautta puolestaan ajettiin parhaiten ”vähävaraisen väestön asiaa”. Ks. Lohi 2003, s. 269.

¹⁰⁷¹ Maalaisliiton eduskuntaryhmän oli vaikea niellä ratkaisua. Hallitussopimus tuomitettiin, mutta lopulta sopimus hyväksyttiin äänin 23–22. Mielenkiintoisen äänestyksestä teki Kekkos-opposition kärkinimien Kalliokosken ja Vennamon äänestyskäytös. Kalliokoski poistui kokouksesta ennen äänestystä ja Vennamo äänesti sopimuksen puolesta. Molemmista edustajista tuli ministereitä. Hokkanen 2002, s. 292–293.

¹⁰⁷² Ks. Kekkonen 1955, s. 214.

simmäisellä presidenttikaudellaan olivat yöpakkaset ja paljon kiistelyä herättänyt noottikriisi, jotka hän kuitenkin pitkäjänteisellä politiikallaan käänsi edukseen, mikä näkyy *Puheiden ja kirjoitusten* toisessa osassa (1956–1967).

Yhteiskuntatieteiden suosion kasvu toisen maailmansodan jälkeen Suomessa oli nopeaa. 1960-luvulla etenkin sosiologien piiristä liikkeelle lähtenyt (suomalaisen) yhteiskunnan määrittely ja tutkimus vaikutti voimakkaasti poliittiseen keskusteluun. Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961) nousi nopeasti suomalaisen yhteiskuntakeskustelun klassikoksi. Tutkimuksen piiristä nousseet käsitteet ja teoriat vaikuttivat poliittiseen kulttuuriin: esimerkiksi puolueohjelmiin ja komiteamietintöihin.¹⁰⁷³

Poliitikot – eturivissä Kekkonen – poimivat puheisiinsa aktiivisesti käsitteitä sosiologeilta ja muilta yhteiskuntatieteilijöiltä. Erityisesti Allardtin durkheimlainen orgaanisen solidaarisuuden malli oli suosittu, mikä välittyi Kekkonen 1960-luvun puolivälin sisäpoliittista yhtenäisyyttä, erilaisuuden myöntämisen kautta, hakevista puheenvuoroista. Lisäksi hän käsitteli nimimerkillään Liimatainen päivänpolttavia ja eettisiä kysymyksiä parin vuoden ajan ennen kuin valjasti nimimerkkinsä kiinteämmin ulko- ja valtapolitiikkansa tueksi.

Onko maallamme malttia vaurastua?

Kekkonen I keskustalaisen vähemmistöhallituksen lähtönäkymät eivät olleet hyvät. Parlamentaarisen kapeuden lisäksi virkamiehet uhkasivat lakolla, idänsuhteet olivat ongelmissa ja maan talous lähenteli kriisitilaa¹⁰⁷⁴. Tuore pääministeri ei kuitenkaan lannistunut hankalista lähtökohdista. Kekkonen luottomiehinä hallituksessa olivat Tuomioja ja Aura¹⁰⁷⁵.

Kuitenkin pääministeri teki strategiset valintansa yksin eikä informoinut lähipiiriään hallituksessa perusteellisesti ajatuksistaan. Siinä suhteessa Kekkonen oli edelleen yksilöurheilija.¹⁰⁷⁶

Hallitus kulki kriisistä kriisiin vuoden 1951 tammikuuhun asti, jolloin hallituspohjan laajentaminen tuli välttämättömäksi. 17.1.1951 maalaisliitto ja SDP pääsivät yhteisymmärrykseen neuvotteluissa ja aloittivat hallitusyhteistyön, joka syksyä 1953 lukuun ottamatta kesti lopulta vuoden 1956 presidentinvaaleihin asti.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷³ Kettunen 2003, s. 197–199. Ks. myös Presidentin puheenvuoro yhteiskunnallisen korkeakoulun avajaisissa Tampereella 25.3.1961, Kekkonen 1967b, s. 127–129.

¹⁰⁷⁴ Suomen BKT/asukas oli Länsi-Euroopassa erittäin alhainen. Tuottavuus ja palkat olivat Suomessa heikkoa tasoa. Investoinnit, kulutus ja talouden säästämisaste olivat alhaiset. Teollisuuden rakenne oli yksipuolinen, koska sotakorvausteollisuuden aikana ei voitu toteuttaa suurimittaista uudelleenrakentamista. Kuisma 2004, s. 105.

¹⁰⁷⁵ Kekkonen suhde Tuomiojaan ja Auraan ajautui kriisiin hänen Itävaltaan syksyllä 1953 tehdyn vierailunsa aikana, jolloin Aura ja Tuomioja – vastoin Kekkonen kanssa tekemänsä ”sopimusta” – puuhasivat ilman Kekkonesta uutta hallitusta. Kekkonen oli Kaarlo Tetrin mukaan tokaissut: ”*Luulevatko ne pojat tosiaan, että pystyisivät hoitamaan asiat ilman minua?*” Ks. Tetri 1995, s. 227.

¹⁰⁷⁶ Suomi 1990, s. 14–17.

¹⁰⁷⁷ Ks. pääministeri Kekkonen sihteerin Ahti Karjalaisen muistiinpanot Kekkonen II hallituksen muodostamisesta 4.1.–17.1. 1951, Karjalainen 1997, s. 39–40

Hallitusyhteistyön aloittaminen SDP:n kanssa ei ollut Kekkoselle kivuton. Puhuessaan 22.1.1951 Kuopiossa hän ilmensi peittelemättä vastenmielisyytään SDP:tä kohtaan epäilyksinä hallitusyhteistyön onnistumista kohtaan. Hän syytti kommunisteja siitä, että heidän hallitustyötä vaikeuttavat toimensa olivat aiheuttaneet viimeisenä keinona yrittää vakauttamista SDP:n kanssa.¹⁰⁷⁸

Seurannut Kekkonen III hallitus saavutti tuolloin kunnioitettavan lähes kahden vuoden iän. Hallitus joutui kuitenkin rämpimään edelleen syvässä talouspoliittisessa suossa. Hallitus oli jatkuvien sisäisten riitojen repimä: budjettineuvottelut, valtalaki, vientisäännöstely sekä jatkuva hintojen ja palkkojen nousukierre nostivat esille sisäiset erimielisyydet¹⁰⁷⁹.

Osin hallituksen talouspoliittisen ohjelman tueksi Kekkonen kirjoitti kirjasen *Onko maallamme malttia vaurastua?*, joka aiheutti voimakasta poliittista polemiikkaa. Vaikea talouspoliittinen vakauttaminen aiheutti kritiikkiä myös puolueen sisällä¹⁰⁸⁰. Erityisesti Veikko Vennamo pyrki pisteliäällä retoriikallaan keräämään pisteitä hallituksen epäsuosituista ratkaisuksista.¹⁰⁸¹

Pääministeri Kekkonen teki syksyllä 1951 pitkän vaelluksen Kainuussa. Vaikka kyseessä oli virkistäytymismatka, sai Kekkonen samoilustaan myös inspiraatiota pohdintoihin, miten Pohjois-Suomen talouselämää voitaisiin parhaiten edistää. Eränkävynnin innoittamien pohdintojen pohjalta Kekkonen kasasi sairaslomallaan helmikuussa 1952 Kaarlo Tetrin avustamana kirjasen *Onko maallamme malttia vaurastua?*¹⁰⁸².

Pohjois-Suomeen kohdistuvan investoimisen ohella pamfletti käsitteli investointien ja säästämisen välistä suhdetta, teollistumisen hyödyllisyyttä sekä metalliteollisuuden tarpeellisuutta. Lisäksi Kekkonen esitti maatalouden rationalisointia, mutta painotti, ettei sitä tullut tehdä ”pakolla läpiviedyn rakenneuutoksen kautta”. Vuoden 1951 teollistamiskomitean mietinnön esitykset toimivat Kekkonen viitekehyksenä.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁸ Kekkonen puhe ”Yhteistoiminnan sosialidemokraattien kanssa alkaessa” 22.11.1951, Kekkonen 1977a, s. 114–115. Kekkonen II hallitus istui vain kahdeksan kuukautta, sillä kesällä 1951 järjestettiin eduskuntavaalit.

¹⁰⁷⁹ Kaksi peräkkäistä devalvaatiota vuonna 1949 olivat alentaneet markan arvoa yli 40 % ja Suomi oli ajautumassa inflaatio-mylyyn. Näin ollen kattavalle talousohjelmalle oli sotakorvausten päättyessä olemassa ”tilaus”.

¹⁰⁸⁰ Esimerkiksi maalaisliiton Vihtori Vesterinen kanteli presidentille, että Kekkonen juo liikaa ja pitää epäilyttävää suhdetta leskirouva Snellmanin kanssa, joka on luultavasti ”vakooja”; ks. JKP pk. 6.2.1952, Paasikivi 1986b, s. 264.

¹⁰⁸¹ Kalliokoski 2002, s. 288–289.

¹⁰⁸² *Teoksen* luonnosrunko oli vain 4 sivun luettelo teemoista, aihealueista ja iskusanoista, jonka Kekkonen antoi Tetrille kirjasen kokoamista varten. Se sisälsi idealuonnoksen tulevasta kirjasta. Tetrin mukaan teemana oli: ”Suomen kansan pitäisi enemmän säästää, investoida, eikä pyrkiä kulutuksen lisäämiseen”. Tetrin tehtävänä oli kerätä tilastomateriaalia ja niiden pohjalta kirjoittaa tekstejä. Tetrin tekstien ja omien papereidensa kanssa Kekkonen meni Heinolaan parantolaan ja teki nopeasti käsikirjoituksen, johon nimmen keksi Kustaa Vilkuna. Kekkonen luonnos; UKA 3/8, Tetri 1995, s. 197–199.

¹⁰⁸³ Kekkonen 1952, s. 47. Kekkonen viittasi useissa kohdin kirjastaan mietintöön. Ks. *ibid.*, s. 34–35. Mietinnön alkulauseessa todetaan, että ”teollistumisprosessista riippuu ratkaisevalta osin maamme taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys”.

Kirjanen oli vastine monien tuon ajan taloustieteilijöiden vaatimuksille kulutustason nostamiseksi¹⁰⁸⁴. Tetrin reaktio Kekkosen ohjelmaa ja sen onnistumisista kohtaan oli aluksi hänen omien sanojensa mukaan varsin skeptinen¹⁰⁸⁵.

Vaikka Kekkonen ei – Suomen Pankissa toimimisesta huolimatta – ollut taloustieteilijä, hänen avustajansa ja hallitustensa sihteeri Ahti Karjalainen oli. Ahti Karjalainen oli Kekkosen poliittisena sihteerinä lähes koko hänen pääministerikausiensa ajan. Karjalainen oli 1950-luvulla Suomen johtavia Keynesiantuntijoita. Hän suomensi John Maynard Keynesin pääteoksen *Työllisyys, korko ja raha* (suom. 1951).¹⁰⁸⁶

Kekkosen valtiojohtoiseen talouspolitiikkaan Keynesin sovittaminen juontui sinänsä sujuvasti. Keynesin kansantaloudellisena perusideana oli ohittaa pulakaudet ja hoitaa työllisyyttä valtion aktiivisella finanssipolitiikalla sekä runsaalla rahapolitiikalla. Kuitenkin – kuten Bruno Suviranta teoksen esipuheessa toteaa – kriisiolosuhteissa Keyneskin suositteli jyrkkiä toimenpiteitä ostovoiman sitomiseksi.¹⁰⁸⁷

Avokätistä rahapolitiikkaa Kekkonen ei kuitenkaan suositellut. Hän hahmotteli ohjelmaa, jossa investoinnit rahoitettiin kulutuksesta pidättäytymällä. Toisaalta investoinneilla saataisiin aikaan suuri määrä työpaikkoja. Kekkosen talouspoliittisessa linjassa oli valtion roolin korostuksen suhteen yhtymäkohtia paitsi keynesiläisyyteen myös talouden rationaalista suunnittelua korostaneeseen taylorismiin, joka rantautui Suomeen jo 1910-luvun alkupuolella.

Todenteolla taylorismia alettiin soveltaa Suomessa toisen maailmansodan aikaisten sotapommitusten yhteydessä. Sota-aika oli luonut edellytyksiä ymmärtää työ funktionaalisuudesta käsin, jossa kokonaisuutta voitiin, ja sitä piti, ohjata tietoisesti. Sodan aikana Suomessa harjoitettiin rationaalista valtiollista ohjausta, joka palveli kokonaisuuden etua.¹⁰⁸⁸ Touko-kesäkuussa 1945 myös kokoomuslainen pääministeri Paasikivi joutui tekemään valtiojohtoisia talouspoliittisia ratkaisuja, jonka seurauksena hinnat ja palkat kytkettiin toisiinsa¹⁰⁸⁹.

Kekkosen talouspuheissa kokonaisuuden etu oli toistuvasti keskeisellä sijalla. Kaikki eivät kuitenkaan katsoneet Kekkosen valtiokapitalistisen mallin ajavan kokonaisuuden etua, joten vastustus sitä kohtaan oli taattu¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁸⁴ Pohjola 1996, s. 34.

¹⁰⁸⁵ Tetrin muistio 17.2.1976 (25.10.1951), KVK 9:17, UKA.

¹⁰⁸⁶ Karjalainen ei kuitenkaan vannonut varauksetta Keynesin aktiivisen talouspolitiikan nimiin, koska hän oli sen käytännön toteutumismahdollisuuksien suhteen melko pessimistinen. Kangas 1984, s. 33–35.

¹⁰⁸⁷ Ks. Keynes 1951, s. 14. Sinänsä onkin paradoksaalista, että Ahti Karjalasta moitittiin jatkuvasti hänen ”huonosta” englannin kielen taidostaan, vaikka hän osasi englantia maan sotien jälkeisistä kärkipoliitikoista lähes parhaiten.

¹⁰⁸⁸ Frederick Taylor kehitti rationaalisia ja tehokkaita menetelmiä tehdä työtä. Hänen mukaansa oli olemassa ”one best way” kaikille työsuorituksille. Taylorista oli selvitetty yksityiskohtaisten tutkimusten avulla, mikä oli kaikkein taloudellisin ja tuottavin tapa tehdä työtä. Kettunen 1994, s. 101–111; Kettunen 1997, s. 11–27, 164. Ks. Kekkosen rationalisointivaatimuksista Kekkonen 1952, s. 44–45.

¹⁰⁸⁹ Bergholm 2005, s. 415; ks. myös Polvinen 1999, s. 143–147.

¹⁰⁹⁰ Kovimpia Kekkosen talouspolitiikan ideologisia arvostelijoita oli kansantaloustieteen professori Bruno Suviranta. Ks. Hustich 1960, s. 148.

Pamfletin aikalaisarviot

Vaikka pamfletin sisältö koostuu melko teoreettisesta talouspoliittisesta pohdinnasta ja tilastoaineksesta, on kuitenkin silmiinpistävä, kuinka Kekkonen on keventänyt sitä sutkauksilla ja vertauksilla.

Teos sai runsaasti palstatilaa myös ruotsalaisessa ja Suomen ruotsinkielisessä lehdistössä. Esimerkiksi *Nya Pressen* kirjoitti laajasti Kekkonen talouspoliittisesta avauksesta. Lehti korosti Kekkonen tapaa popularisoida hankalaa talouspolitiikkaa. *Huvoudstadsbladet* puolestaan kirjoitti talousohjelmasta:

”Kekkonen bok lämnades ut på tisdagen då den nya sparsamhetsgiven proklamerades ger klart vid handen att det här är fråga om regeringschefens eget ekonomiska program, som han vill driva igenom med stöd av en folkopinion.”¹⁰⁹¹

Pamfletti sai kuitenkin pääasiassa osakseen voimakasta poliittista vastustusta, etenkin oikeiston taholta, vaikka Kekkonen (talous)poliittinen vastustaja Tuure Junnila löysi kirja-arviossaan – kritiikin ohella – myös kehumisen aihetta. Hän hyväksyi Kekkonen tavoitteet, mutta ei tapaa toteuttaa teollistamista:

”Kekkonen kuvitelma siitä kauttaaltaan valtionkapitalistisesta tavasta, jolla hänen kaavailmansa teollistaminen olisi toteutettava, on osittain haaveellinen, osittain pelottava – senhän esittää henkilö, joka kuitenkin on maamme suurimman porvarillisen puolueen johtaja”.¹⁰⁹²

Eduskunnassa Junnila ryöpytti Kekkonen kirjasta siitä, että Kekkonen menee valtiojohtoisessa talouspolitiikassaan sosialidemokraattejakin pitemmälle eli ”on paavillisempi kuin paavi itse”¹⁰⁹³. Teollisuutta lähellä olevia oikeistopiirejä huolesti Kekkonen ”vasemmistolainen” valtiojohtoinen teollisuuspolitiikka, jossa he kuulivat kaikuja sosialisoinnista¹⁰⁹⁴.

Kauppalehden ”Economicus” otsikoi arvionsa ”Valtiojohtoista vaurastumishjelmaa”. Hän kiitti Kekkonen paneutumista talouteen ja kasvamista tehtäviensä mukana, mutta sivalsi hänen valtiomiesuraansa rajoittavaa ”taitoa” suhtautua niihin, jotka vastustavat hänen näkemyksiään. Economicus esitti myös Kekkonen herkkyyden arvostelua kohtaan. Economicus ei hyväksynyt Kekkonen ajatusta valtiojohtoisuuden vaarattomuudesta. Hänen mielestään ”tavallinen porvari” ei hyväksynyt valtiojohtoista talouspolitiikkaa, koska se kavensi yritteliäisyyden mahdollisuuksia.

Vasemmiston vastaisku pamflettia kohtaan oli vaikeneminen. Joskin Kilpeläinen leimasi teollistamisinnon ”puoluetaktiseksi”. Kekkonen kirjoittikin Tetrille, että kirja on ottanut sosialidemokraateilta pois etulyöntiaseman.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹¹ *Nya Pressen* 19.3.1952; *HBL* 20.3.1952; ks. myös *HBL* 26.3.1952, UKA 3/8.

¹⁰⁹² ”Pääministerin teollistamishjelma”, *US* 28.3.1952, UKA 3/8.

¹⁰⁹³ Lisäbudjetti-keskustelu eduskunnassa 29.4.1952, VP 1952 ptk. I, s. 785.

¹⁰⁹⁴ Ks. Hustich 1960, s. 146; Vesikansa 2004, s. 85–86.

¹⁰⁹⁵ Kekkonen mielestä kauppa- ja teollisuusministeri Penna Tervo oli hänelle hapan, koska Tervon puuhut Pohjois-Suomessa menivät kaikki maalaisliiton ja Kekkonen nimiin. Suomi 1990, s. 205 mukaan. Vrt. Nevakivi 1996a, s. 240; Lohi 2003, s. 212.

Vasemmistosta *Vapaan Sanan* ”Hapan” eli Raoul Palmgren suhtautui varauksella Kekkonen lupauksiin historiallisesta talousohjelmasta ja rahojen sijoittamisesta investointeihin. Kekkonen esittämä esimerkki Stalinin investointipoliitikasta oli taktisesti oivallinen SKDL:ää kohtaan, sillä myös Neuvostoliitossa oli investoinnit asetettu palkankorotusten edelle. Niinpä Hapan kirjoitti:

”Yskä ymmärretään: me kansanedustajat olemme sinovjevlaisia tai buharinilaisia, mikäli asetumme Kekkonen Pohjois-Suomen ohjelmaa vastustamaan ja jäämme sen kansallisen pyhäinyhteyden ulkopuolelle, johon – kirjoittajan mukaan – pitäisi kuulua ”ainakin pääosa työväestön ja virkamiehistön poliittisesta ja ammatillisesta eduksesta”.”¹⁰⁹⁶

Sinänsä – Kekkonen toveri – Palmgren hyväksyi pääministerin käsityksen, että vain valtio pystyy Pohjois-Suomen rakentamiseen.¹⁰⁹⁷ Vasemmistolle Kekkonen kirja oli kieltämättä kiusallinen, koska Kekkonen ajoi siinä voimakkaasti valtiokapitalismia ja vähäväkisen asiaa eli samoja asioita, joita vasemmisto talouspolitiikassaan kannatti. Pamfletti leimattiinkin ”Kekkonen höpinäksi”.¹⁰⁹⁸

Vaikka pamfletin yleisö ei ollut erityisen laaja, se kuitenkin osaltaan heijastelee 1950-luvun talous- ja elinkeinoelämän näkemyksiä. Pamflettia voidaan pitää merkittävänä talouspoliittisena ohjelmajulistuksena.¹⁰⁹⁹ Kekkonen perusteli kirjasen tarkoitusta *Kyntäjässä* kansallisen hyvinvoinnin näkökulmasta:

”Kirjasen tarkoituksena on herättää yhteiskunta oivaltamaan Pohjois-Suomen nopean rakentamisen välttämättömyys kansalliselle hyvinvoinnille. ...sellaiset henkilöt, jotka ns. periaatesyistä sanovat vastustavansa valtion mukaantuloa Pohjois-Suomen rakentamiseen, teoissaan vastustavat Pohjois-Suomen kohottamista muun Suomen tasolle”¹¹⁰⁰

Kekkonen esitti alueellisen oikeudenmukaisuuden vaatimuksen kiedottuna kansalliseen etuun. Kekkoselle oli tunnusomaista hänen luja uskonsa valtion interventiotarpeeseen kansantaloudellisen kasvun vauhdittajana¹¹⁰¹.

¹⁰⁹⁶ ”Vetikö kiinni Kekkonen?”, *Vapaa Sana* 20.3.1952, UKA 3/8. Palmgrenin omapäinen journalistinen ja poliittinen linja ei tyydyttänyt ”puhdasoppisia” kommunisteja ja hänet savustettiin ulos *Vapaan Sanan* päätoimittajan paikalta joulukuussa 1952. Lohi 2003, s. 50.

¹⁰⁹⁷ Ibid. Myös *Helsingin Sanomat* kiinnitti huomionsa kommunistien ”kalasteluyritykseen”. Lehti ei pitänyt, kuten monet muutkaan lehdet maalaisliittolaisia lukuun ottamatta, pääministerin suunnitelmia realistisina. *HS* 20.3.1952, UKA 3/8.

¹⁰⁹⁸ Hokkanen 2002, s. 106. Eduskunnassa SKDL:n Esa Hietanen otti kantaa kirjassa esiintyneeseen kivisten peltojen raivaamismäärärahaan ja kritisoi lujasti hankkeen hallintokuluja, jotka hänen mielestään olivat ”mielenosoitus maaseudun pieneläjiä kohtaan”. VP 1952 ptk. I, s. 793–794.

¹⁰⁹⁹ Teos pohjautui teollistamiskomitean esittämään laajaan Suomen teollistamishjelmaan lokakuussa 1951 ja siitä kummunneeseen keskusteluun. Kekkonen pamfleteista kirjasta myytiin ja luettiin kuitenkin vähiten. Suomi 1990, s. 202–203; Pohjola 1996, s. 34; Bergholm 2005, s. 300.

¹¹⁰⁰ ”Onko maallamme malttia?”, *Kyntäjä* 4/1952, Kekkonen 2000b, s. 173.

¹¹⁰¹ Pentti Puoskari on kuvannut väitöskirjassaan *Talouspolitiikan funktiot ja instituutiot* (1992) Suomen 1960-luvun talouspolitiikan tavoitteeksi rakenteen tehostamista interventionistisella kasvupolitiikalla ja vahvalla suunnittelujärjestelmillä.

Iskusanat ja investointi

Investointi-käsitettä kuvaavassa, teoksensa teoreettisessa alkuosassa Kekkonen tarkasteli myös eri ajankohtien muoti- ja iskusanastoa. Iskusanaston hän näki luonteenomaisena tietyille ajankohdalle. Hän väitti, että iskusanaston vaihtelun perusteella kansakunnan vaiheet voitaisiin jakaa jaksoihin samalla tapaa kuin vuosilukujen tai suurten historiallisten tapahtumien mukaan. Esimerkiksi I maailmansodan aikaa Kekkonen nimitti kansanvallan ja kansojen itsemääräämisoikeuden kaudeksi ja II maailmansodan aikaa saattoi hänen mielestään korvata demokratia-sanalla. Hän ymmärsi hyvin, ettei iskusanojen käytöllä tarvinnut olla mitään tekemistä historiallisen ”todellisuuden” kanssa:

”...aikaa luonnehtiva iskusana ei suinkaan aina kuvaa silloin tapahtuneen historiallisen kehityksen todellista sisältöä eikä varsinkaan sen lopputulosta; se saattaa joskus, eikä aivan harvoinkaan, olla suorastaan päinvastainen iskusanan oikean sisällön kanssa. Esim. Saksan varustautuminen sotaa 1930-luvulla tapahtui alunalkaen rauhan ja aseistariisumisen ylevien tunnusten alla. Vastaavista esimerkeistä muilta aloilta ei ole puutetta.”¹¹⁰²

Pääministerin talouspoliittisena kulmakivenä oli inflaatiokierteen taittaminen. Jo 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa teollisuustyöntekijöiden palkat nousivat puolessatoista vuodessa 58 prosenttia. Korean sodan aikaansaama suhdannousu nosti aluksi voimakkaasti vientihintoja, mikä johti suureen inflaatioon ja inflaatiokierteeseen¹¹⁰³.

Kekkonen hankalana tehtävänä oli saavuttaa vuoden 1946 kaltainen linnarauha, missä kaikki etupiirit tyytyisivät siihen, mitä heillä sillä hetkellä oli. Maalaisliitossa linnarauhan läpivieminen oli erityisen vaikeaa, koska puolue katsoi maatalouden olevan palkkakehityksessä muita aloja jäljessä.¹¹⁰⁴ Kekkonen pyrki radiopuheessaan 4.3.1951 puolustamaan hallituksen talouspoliittista perussanomaa eli inflaatiokehityksen pysäyttämistä¹¹⁰⁵. Hän vetosi yhteiseen etuun, joustavuuteen ja eri eturyhmien väliseen sovintoon:

”Niissä hyvin erikoislaatuisissa poliittisissa ja taloudellisissa oloissa, joihin viimeaikaisen kehityksen johdosta olemme joutuneet, aiheuttaisi taloudellisesti oikeaoppisen ratkaisun toteuttaminen sellaisen äkillisen muutoksen eri väestöpiirimme taloudellisissa suhteissa, että se tulisi johtamaan vakavaan käymistilaan yhteiskunnassamme. ... Sen vuoksi on hallituksen keskuudessa sovittu siitä, että pyritään etsimään sellaiset toimenpiteet, jotka äkkipolvekkaita tekemättä asteittain vievät talouselämämme toivottuun vakauttamiseen. Tuollainen ohjelma vaatii sovittelua, vastapuolen näkökohtien ymmärtämistä ja omista oikeutetuistakin vaatimuksista tinkimistä. ... Jokainen käsittää ja tunnustaakin, että asteittain toistuvat palkkojen ja hintojen nousut muodostavat pahimman esteen taistelussa turmiollista inflaatiota vastaan.”¹¹⁰⁶

¹¹⁰² Kekkonen 1952, s. 5–6. Tämän työn kannalta on erittäin harmillista, että Kekkonen lopettaa poliittisen iskusanaston käsittelyn tähän.

¹¹⁰³ Pihkala 2001, s. 185.

¹¹⁰⁴ Hokkanen 2002, s. 79–80.

¹¹⁰⁵ Hallitus pyrki keväällä 1951 ehkäisemään inflaatiota tekemällä esimerkiksi metsäteollisuustuotteista suhdannepidätyksiä; ks. Pihkala 2001, s. 185.

¹¹⁰⁶ ”Pääministerin radiopuhe 4.3.1951”, Kekkonen 2000b, s. 89.

Pääministerinä Kekkonen joutui taloudellisen ahdingon vallitessa useimmiten käyttämään neuvottelevaa retoriikkaa viedäkseen poliittista ohjelmaansa läpi. Kekkonen johtamat neuvottelut johtivat lopulta 2.5.1951 työmarkkinajärjestöjen allekirjoittamaan linnarauhasopimukseen. Pääministeri piti radiopuheen, jossa hän vakuutti kuuntelijoille sopimuksen ajan myötä takaavan paremman elintason ja kaikkien kansalaisten hyvinvoinnin.¹¹⁰⁷

Pamfletin johdannossa Kekkonen sivusi vielä linnarauhasopimuksen problematiikkaa purkaen harmiaan siitä, että hinnat olivat nousseet edelleen, vaikka sopimuksen mukainen hinnannousujen vastustamisen linja oli ollut voimassa. Hän katsoi kuitenkin ikävän kehityksen vuonna 1952 olevan ohitettu, joten hän keskittyi pamfletissaan investointien tärkeyden käsittelyyn. Tarkastelulähtökohdaksi hän otti kuitenkin vielä vuoden 1951 tilanteen, jolloin investointien rajoittamista ehdotettiin lääkkeeksi inflaation torjuntaan.¹¹⁰⁸

Kekkonen lähtökohtana oli osoittaa, etteivät investoinnit olleet este inflaation kurissapitämiselle, vaan investoinnit itse asiassa hillitsisivät inflaatiota. Kekkonen teki laajan sanakirjaekskursion investointi-käsitteeseen pääoman kiinnittämisen merkityksestä taloudellisen sijoitustoiminnan merkitykseen¹¹⁰⁹. Pamfletin yleisönä olivat kuitenkin myös laajemmat kansalaispiirit, joten pääministeri siirtyi teoreettisesta tarkastelustaan investoinnin käytännölliseen ja selkokieleiseen käsittelyyn, jossa ei kansankielisiä vertauksia säästely:

”Hyvin kansanomaisen sananparsi paheksuu ”hullua poikaa Huittisista”, koska ”se syö enemmän kuin tienaa”.¹¹¹⁰

”Nuori mies perii isänsä peltisevänverstaan. Se on pieni ”läkkipaja” kellarikerroksineen alkeellisine työkaluineen. Mutta nuorimies on yritteliäs, hän saa tuotteilleen menekkiä, hän säästää hankkii koneita, palkkaa itselleen apulaisia ja laajentaa liikettään. Joidenkin vuosien kuluttua liike on kasvanut niin paljon, että hän havaitsee omat mahdollisuutensa liian rajoitetuksi ... Sen vuoksi hän hankkii itselleen muutamia yhtiökumppaneita, osakeyhtiö perustetaan, pankista saadaan lisäluottoa ja niin rakennetaan nykyaikaisin konein varustettu peltiteostehdas. Tuotanto nousee monikymmenkertaiseksi ja tehdas tarjoaa työtä pian satamääräiselle työntekijäjoukko. Tässä on esillä investoiminen siinä merkityksessä, mikä sillä kansantaloudellisesti on, sijoittaminen tuotannollisen toiminnan kehittämistä varten tuotantovälineistön lisäämiseksi ja uusimiseksi.”¹¹¹¹

Kekkonen yhdisti investoinnit säästämiseen. Hän kehotti kansalaisia tallettamaan säästöjään julkisiin rahalaitoksiin, jotta ne pystyisivät edelleen jakamaan luottoja investointeihin. Toisaalta hän toi esiin valtion ja kuntien laajan finanssi-taloudellisen roolin pääomanmuodostuksessa.

¹¹⁰⁷ ”Pääministerin radiopuhe 3.5.1951”, Kekkonen 2000b, s. 93–96.

¹¹⁰⁸ Kekkonen 1952, s. 6–8.

¹¹⁰⁹ Sankakirjaekskursiot olivat Kekkoselle yleisestikin tyypillinen tapa lähestyä jotain käsitettä teoreettisesti. Käsitteen eri määrittelyjen jälkeen hän lähti yleensä viemään käsitettä kohti käytäntöä ja havainnollisti käsitteen merkitystä käytännön esimerkein ja vertauksin.

¹¹¹⁰ Kekkonen 1952, s. 9. Vrt. Casson 1939, s. 132: ”Joukko pitää epigrammeista”. UKK: ”V”.

¹¹¹¹ Ibid., 1952, s. 10–11. Kekkonen lainasi myös sananlaskua, jonka mukaan ”rikastuminen ei perustu suuriin tuloihin, vaan pieniin menoihin”. Ibid., s. 16.

Yhteiseksi ominaisuudeksi pääomanmuodostuksessa hän määrittä pidättyymisen kuluttamasta kaikkia tuloja. Kansantaloudellisesti tiukassa käsitteenmäärittelyssä hän päätyi investoinnin olevan ainoastaan toimintaa, jonka tavoitteena on lisätä tuotantoa.¹¹¹² Kirjasen talouspoliittinen linja kiteytyy säästämisen ja investointien käsittelyssä:

”Ilmeistä siten on, että vaikka ulkomaista lainaa jossakin määrin voitaisiinkin saada, ne pääomat, jotka tarvitaan teollisuutemme kehittämiseen, meidän on lähinnä itse oman kansantaloutemme sisällä luotava: meidän on säästettävä. ... Ja kuitenkin ainoastaan pääomien kokoamisen tietä voimme toteuttaa teollisuuden laajentamishjelmamme, ainoastaan täten kykenemme turvaamaan koko kansan elintason pysyväisen nousun.”¹¹¹³

Vaikka talouspolitiikassa Kekkonen yleisin retorinen keino oli suostuttelu ja taivuttelu (neuvottelu), liitti hän teollisuuden kehittämisen tosiasioiden ja välttämättömyysretoriikan piiriin. Siten kaikki muut talouspoliittiset linjat olivat Kekkosesta kansallisesti katsoen mahdottomia vaihtoehtoja. Samalla hän vetosi koko kansan yhteiseen etuun, jossa vain hetkellisen luopumisen (säästämisen) kautta saavutettaisiin ”koko kansan elintason pysyväinen nousu”.¹¹¹⁴

Kekkonen talouspolitiikan suuren linjan tavoitteena oli luoda Suomesta rikas valtio pitkällä aikavälillä. Tässä hän seurasi yleistä linjaa, koska ’Suomen talouspolitiikan suuri linja’ on viimeisen sadan vuoden ajan ollut yhteydessä nationalismiin. Valtion poikkeuksellisen pitkäkestoinen ja voimakas rooli suomalaisessa talouselämässä selittyy osaltaan kielitaistelun kautta, jossa ”suomalainen pääoma” oli pitkään tappiolla, mutta sai poliittisen järjestelmän kautta yliotteen ”ruotsinkielisestä pääomasta”. Sen seurauksena syntyi vahva valtiollisen teollisuuden järjestelmä, joka kaksisuuntaisena pääoman ja valtiiovallan liittona säilytti otteensa 1960-luvulle asti.¹¹¹⁵

Kirjasen tarkoituksena oli synnyttää ilmapiiri, joka toisi mahdollisimman suuren joukon Kekkonen talouspoliittisen ohjelman taakse. Siksi Kekkonen ei halunnut repiä haavoja auki, mutta hän ei kuitenkaan malttanut jättää käyttämättä piikittelyn paikkaa. Hänen mukaansa inflaatiopolitiikkaa olivat Suomessa vaatineet piirit, jotka inflaatioista lopulta itse eniten kärsivät. Tällä hän ilmeisesti tarkoitti ammattiyhdistysliikkeen palkankorotusvaatimuksia ja niiden suhdetta inflatioon. Hän kuitenkin esitti tilastojen avulla, että työläisten elintaso on noussut vuoden 1938 tasosta. Kekkonen halusi ”yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden” vuoksi tasoittaa tuloeroja ja investoida maatalouteen.¹¹¹⁶

¹¹¹² Kekkonen 1952, s. 15–16. Kekkonen käsittelytapa johti tässäkin tapauksessa teoreettisesta tarkastelusta kohti käytäntöä. Kansantaloudellisen käsitteenmäärittelyn jälkeen hän käytti kansanomaistuksessa hyväkseen suomalaista sanalaskua, jonka mukaan ”rikastuminen ei perustu suuriin tuloihin vaan pieniin menoihin”. Ibid., s., 16.

¹¹¹³ Kekkonen 1952, s. 53, 56.

¹¹¹⁴ Ibid., s. 56, 74; vrt. rajaavasta retoriikasta Palonen 1978.

¹¹¹⁵ Metsien teollinen hyödyntäminen ja vesivoiman valjastaminen aloittivat myös taloudessa kansallisen projektin, jonka tuloksena Suomesta tulisi vauras, kansallisesti yhtenäinen demokratia. Kansallinen projekti on ilmentynyt esimerkiksi maan teollistamisena, väestön kouluttamisena, infrastruktuurin rakentamisena. Pohjola 1996, s. 33.

¹¹¹⁶ Kekkonen 1952, s. 17–23, 48–49, 55, 76.

Metalliteollisuuden myytti ja teollisuuden tarpeet

Keskeinen investointien painopistealue Suomessa sotien jälkeen oli teollisuus. Kekkonen kuvasi pamfletissaan teollisuuden investointien jälkeensäneisyyttä muihin Euroopan valtioihin verrattuna. Hänen mukaansa teollisuuden osuus kokonaisinvestoinneista oli Suomessa ainoastaan 25 %, kun se monissa Euroopan maissa oli yli 40 %. Maa- ja metsätalouden investointien pääministeri painotti Suomessa olevan samaa suuruusluokkaa kuin muullakin.¹¹¹⁷

Kekkonen kytki koko maan kehityksen teollistumiseen. Hän vetosi kirjassaan vuoden 1951 teollisuuskomitean mietintöön, jonka mukaan ”*Suomessa ei sitten merkantilismin kauden 1700-luvulla ole esiintynyt yleistä määrätietoista ohjelmaa ja toimintaa maan teollisuuden kehittämiseksi*”. Pääministeri Kekkonen näki, että ”ainoa tie” Suomelle tarpeellisen taloudellisen kehityksen kannalta oli valtiollan aktiivinen rooli pohjoisen teollistamisessa. Kekkosella näyttää olleen kirjassaan vankka usko rationaalisesti löydettävissä olevaan menettelytapaan, missä objektiivisin keinoin edistetään ”koko talouden etua”.¹¹¹⁸

Suomen metalliteollisuuden nousun syistä sotien jälkeen on kiistelty voimakkaasti. Etenkin taloushistorian tutkimuksessa on kiistelty siitä, lähtikö Suomen metalliteollisuus nousuun jo ennen sotia vai vasta sotakorvausteollisuuden seurauksena. Kekkonen näkemys metalliteollisuuden nousun syistä ja tulevaisuuden tarpeista oli kirjassaan kuitenkin täysin selvä:

”Metalliteollisuus on sotakorvausten vuoksi laajentunut viime vuosina enemmän kuin mikään muu teollisuuden haara. Tätä kasvua valaisee esim. se tosiasia, että käyttöpääoman lisäys metalliteollisuudessa vv. 1944–1948 oli nykyisen rahanarvon mukaan lähes 20 mrd. markkaa. Kun työntekijöitä esim. konepajateollisuudessa v. 1938 oli noin 20 000, on niitä nyt noin 40 000.”¹¹¹⁹

Metalliteollisuuden nousun kytkös sotakorvauksiin sopi Kekkoselle, koska hän halusi osoittaa ”hyödyn”, jonka Suomi sai Neuvostoliitolle maksettavista sotakorvauksista. Siten Kekkos-retoriikassa sotakorvaukset eivät olleet valtava rasite, vaan ne kääntyivät Suomen hyväksi luodessaan metalliteollisuuden. Kekkonen retorinen siirto oli innovatiivinen, sillä sotakorvaukset ja muut Neuvostoliitolle osoitetut maksut oli rahoitettu pääosin velkaantumalla ulkomaille, ja ne rasittivat Suomen maksutasetta tuntuvasti. Metalliteollisuuden kehittyneisyys jo ennen sotia oli pääsyy, miksi Suomi yleensä suoriutui korvauksista.¹¹²⁰

Esittäessään sotakorvaukset hyveenä Kekkonen toimi jälleen innovatiivisen ideologin tavoin. Hän teki hankalan retorisen siirron, jolla valtava sotakorvaustaakka suomalaisessa yhteiskunnassa nostettiin Suomen eduksi. Hänen käsitteellisen siirtönsä lähtökohtana oli luoda tilanne, jossa Neuvostoliiton määräämiä sotakorvauksia ei enää arvosteltaisi julkisuudessa eikä niiden raskautta koettaisi Suomessa vääryytenä muiden toteutettujen rauhannehtöjen lisäksi.

¹¹¹⁷ Ibid., s. 29.

¹¹¹⁸ Ibid., s. 34–35, 71, 74, 86, 126.

¹¹¹⁹ Ibid., s. 42–43.

¹¹²⁰ Ks. Fellman 1996, s. 320–323; Pihkala 2001, s. 191. Vrt. Skinner 1988c.

Kekkonen sotakorvausretoriikka käy selvästi ilmi myös hänen kahdesta sotakorvausten päättymiseen liittyvästä puheestaan. Pääministeri Kekkonen piti syyskuussa 1952 puheet radiossa ja sotakorvaustoimitusten päättäjäisjuhlassa. Molemmissa puheissa hän myönsi aluksi sotakorvausten aiheuttaman ponnistuksen kansakunnalle, mutta pyrki samalla esittämään korvaukset kansan yhtenäisyyttä korostavassa valossa. Samoin hän kiitteli heti puheidensa aluksi Neuvostoliittoa reilusta ja joustavasta sotakorvausten velkomisesta:

”Kertaakaan ei tänä aikana ole maassamme esiintynyt sellaista mielialaa, että tehtävä olisi ylivoimainen, vaan päättävästi on pyritty korvausvelvollisuuden täsmälliseen suorittamiseen. Kun monet meistä riippumattomat seikat ovat vuosien mittaan aikaansaaneet sellaisia vaikeuksia, että toimituksia ei aina ole kyetty määräaikoina täyttämään, olemme myöhästymisen vastapainoksi aina toimittaneet sellaisia tavaroita, joiden saaminen on ollut mahdollisuuksiemme rajoissa, niin paljon ennen niille asetettua määräaikaa, että täten olisi voitu korvata myöhästymiset. Neuvostoliitto onkin antanut arvoa tälle menettelyllemme ja säännöllisesti luopunut myöhästymisien varalta määrätystä sakkosuorituksista.”¹¹²¹

”Suomen hallitus on sotakorvauskauden päättymisen yhteydessä järjestänyt tämän juhlatilaisuuden, emme ole tehneet sitä omahyväisesti korostaaksemme suorituksen arvoa, vaan esittääksemme valtiovallan vilpittömän kiitoksen siitä maalle tärkeästä työstä, jonka sotakorvauksista vastanneet ja niihin osallistuneet ovat tehneet. Samalla pyydämme valtiovallan nimissä esittää SNTL:n hallitukselle kiitoksemme niistä suuriarvoisista helpotuksista, joita vuosien mittaan olemme saaneet sotakorvausvelvollisuudessamme...”¹¹²²

Pääministerin puheiden aluille oli tunnusomaista juhlapuheille ominainen epideiktinen puhunta, jossa mielialaa nostatetaan ja saavutuksia kunnioitetaan. Tarkoituksena on siten puhua yleisölle mieltä ylentävästi ja sitä kautta saada puheen auditorio puolelleen.¹¹²³ Kuten tavallista, Kekkosella oli puheissaan kaksi keskeistä yleisöä. Hän puhui sekä suomalaisille että neuvostoliittolaisille¹¹²⁴. Neuvostoliittolaisille hän osoitti, että hänen linjansa idänsuhteessaan kestää. Suomalaiset hän puolestaan opasti oikealle tielle sotakorvausajattelussa. Kansan tuli havaita suuret mahdollisuudet, jotka avautuivat sotakorvausteollisuuden seurauksena. Hänen retoriikkaansa oli puheissa lähinnä neuvottelevaa:

”Vaikka sotakorvaus onkin ollut varsin ankara rasitus maallemme, on siitä myös ollut monia myönteisiä tuloksia kansantaloudellemme nimenomaan tulevaisuuden varalle. Sotakorvaussuoritukset ovat suuressa määrin kehittäneet eräitä talouselämämme aikaisemmin vähäiselle huomiolle jääneitä puolia. Tällöin on nimenomaisesti syytä mainita laivanrakennusteollisuus, joka on voimakkaasti kasvanut, ja konepajateollisuus, jonka tuotanto on kaksinkertaistunut. Aivan erityinen merkitys on annettava sille seikalle, että tuotantomme näillä aloilla ja yleensä sotakorvausteollisuudessa on laadullisesti parantunut erittäin huomattavissa määrässä.”¹¹²⁵

¹¹²¹ ”Pääministerin radiopuhe 19.9.1952”, Kekkonen 2000b, s. 165.

¹¹²² ”Pääministerin puhe sotakorvausten päättäjäisjuhlassa Messuhallissa 23.9.1952”, Kekkonen 2000b, s. 166.

¹¹²³ Ks. Perelman 1982.

¹¹²⁴ Ks. Kekkonen suhteesta Suomen neuvostokauppaan N. Herlin 2003, s. 135.

¹¹²⁵ ”Pääministerin radiopuhe 19.9.1952”, Kekkonen 2000b, s. 165.

”Jo varsin aikaisessa vaiheessa ennen kuin sotakorvauksien loppuminen oli läheisessä näköpiirissä, ryhdyttiin Suomessa harkitsemaan, mihin sotakorvaustarviketeollisuutta sen jälkeen voitaisiin käyttää. Metalliteollisuutemme oli sotakorvausten varten laajentunut niin paljon, että oman maan tarve ei niille tule riittämään. ... Kesäkuun 13. päivänä 1950 Moskovassa solmittu viisivuotissopimus oli laadittu sitä silmälläpitäen, että metalliteollisuutemme sitä mukaa, kun se vapautuisi sotakorvaustoimituksista, voisi asteittain enenevässä määrin sijoittaa tuotteita Neuvostoliiton markkinoille. ... Suomen taholta ollaan luonnollisesti valmiit vastaisuudessakin lisäämään kaupankäyntiämme niin paljon kuin kapasiteettimme ... suinkin edellyttää.”¹¹²⁶

Susanne Fellman on artikkelissaan Suomen sotakorvauksista ja metalliteollisuudesta arvioinut ajatuksen sotakorvauksien luomasta metalliteollisuudesta olleen 1960- ja 1970-lukujen ”ystävällismielisen historiankirjoituksen” tuote¹¹²⁷.

Kuten nähdään, ystävällismielisen historiankirjoituksen juuret ovat kuitenkin vanhempaa perua. Paasikivi ja Kekkonen aloittivat sotakorvausasian toteuttamisen ja kritiikin ehkäisemistyön jo vuoden 1944 lopussa, kun lopullinen korvaussopimus määriteltiin. Oikeusministerinä ollessaan Kekkonen poliittisena päämääränä oli luoda uskottavat suhteet Neuvostoliittoon. Siten työskentely sotakorvausten ”oikeutuksen” puolesta oli yksi osa tätä projektia.¹¹²⁸

Sotakorvausten sankaritarinaan hän palasi pääministeri- ja presidenttikausillaan. Tällä painotuksella, johon hän myös ilmeisesti itse uskoi, Kekkonen vakuutti suomalaisia siitä, ettei sotakorvauksista ollut vahinkoa maalle. Tässäkin tapauksessa Kekkosella oli ominaista kyky ymmärtää kielen käyttöä toimintana ja resurssina. Hän pystyi käsitteenmuutoksilla ja muutoksien hallinnalla vakuuttamaan ajan myötä laajojakin yleisöjä.¹¹²⁹

Sotakorvausten päättymisestä aiheutuvalle ”säästölle” Kekkosella oli jo rahareikä katsottuna. Ne oli hänestä käytettävä Pohjois-Suomen hyväksi.¹¹³⁰

Teollistamisen ja idänsuhteiden välistä kytköstä palveli kirjassaan myös luku, jossa Kekkonen nosti Neuvostoliiton esiin historian esimerkkinä ja esikuvana nopeasti suoritetusta teollistamisesta. Hän esitti Leninin ajaman NEP-talouseläytöpolitiikan tehokkuuden 1920-luvulla. Kekkonen nosti myös Stalinin talouseläytöpolitiikan jalustalle visionäärinä, joka vuoden 1925 kommunistisen puolueen kokouksessa vaati Neuvostoliiton nopeaa teollistamista vastoin maatalouseläytöposition lyhytnäköistä linjaa. Kekkonen esittelemät neuvostotalouden saavutukset voidaankin ymmärtää osana hänen ulkopolitiikkaansa. Ulkopolitiikan ensisijaisena tekijänä Kekkonen ohittikin pääministerikausillaan Paasikiven.¹¹³¹

¹¹²⁶ Pääministerin puhe sotakorvaustoimitusten päätösjuhlissa Messuhallissa 23.9.1952, Ks. Kekkonen 2000b, s. 167–168.

¹¹²⁷ Ks. Fellman 1996, s. 329.

¹¹²⁸ Metalliteollisuuden laajenemisen yhteyden sotakorvauksiin Kekkonen esitti vuodesta 1944 presidenttikausiensa loppuun asti yhdenmukaisesti. Hallituksen iltakoulussa 28.11.1944 Kekkonen suunnitteli tulevia kehityslinjoja sotakorvausasiassa. Hän arveli jo tuolloin, että metalliteollisuuden ekspansiosta, johon Suomi pakotettiin, voisi olla hyötyä 1950- ja 1960-luvuilla. Kekkonen hallituksen iltakoulussa 28.11.1944, Seppinen 2004, s. 127–128 mukaan.

¹¹²⁹ Ks. kielestä toimintana ja resurssina Aarnio 1998, s. 30–31.

¹¹³⁰ Kekkonen 1952, s. 125.

¹¹³¹ Kekkonen 1952, s. 61–65. Ks. Suomi 1990; Seppinen 2004, s. 224–228.

Maan puolesta

Toisiin presidentinvaaleihinsa Kekkonen kannattajineen lähti voittamaan. Voittoon oli ratkaisevasti paremmat lähtökohdat kuin edellisissä vaaleissa. Kampanjoinnista tuli kiivas, mistä Kekkonen sai osansa. ”Vihatuin ja suosituin” suomalainen poliitikko joutui ennennäkemättömän vastakampanjoinnin kohteeksi. Venäläiset, viina ja villit naiset esitettiin ehdokkaan ongelmina. Kekkonen tukiryhmineen ei juuri lähtenyt juoruja julkisuudessa selvittämään.¹¹³²

Sen sijaan Kustaa Vilkuna kokosi Kekkonen puheiden ja kirjoitusten pohjalta kokoomateoksen *Maan puolesta* (1955), jonka tarkoituksena oli osoittaa Kekkonen isänmaallisuus, kaukonäköisyys ja asiaosaaminen.

Vaalikirja, johon oli koottu Kekkonen puheita ja kirjoituksia vuosilta 1938–1955, ilmestyi syyskuussa 1955. Kirjan teemoja olivat kansallinen yhtenäisyys, demokratian lujittaminen, sota ja rauha, maatalous, talous-, ulko- ja sosiaalipolitiikka sekä isänmaalliset arvot. Laajalla politiikka-repertuaarilla pyrittiin yleisö saamaan mahdollisimman laajaksi. Kekkonen puheet oli varustettu pienillä Vilkun tekemillä johdannoilla, jotka Vilkun esipuheen mukaan johtuivat siitä, että siten ”lukija voisi päästä helpommin kiinni sen hetkiseen tilanteeseen”. Introt ovat kuitenkin (läpipoliittisia) johdatuksia ”oikeaan tekstinlukutapaan”.¹¹³³

Kustantaja vaatikin Vilkun kommentteja poistettavaksi, koska piti niitä propagandistisina ja poleemisina. Kustantaja ei kuitenkaan onnistunut vaatimuksissaan. Maalaisliitolla oli vaaleja varten rakennettu tehokas noin 30 000 tukimiehen verkosto, joka suoritti myös kokoomateoksen myynnin.¹¹³⁴

SDP ja kokoomus katsoivat *Maan puolesta* -kirjan ruotsinnoksen (*För fosterlandet*) törkeäksi propagandaksi, jossa kielipolitiikalla kosittiin ruotsinkielisten ääniä, koska Kekkonen oli aiemmin taistellut ”ruotsalaisia” vastaan. Väitteen tueksi esitettiin aitosuomalaisia otteita *Demokratian itsepuolustuksesta*.¹¹³⁵

Maan puolesta -teoksen ensi sijaisena yleisönä olivat lähellä poliittista keskustaa olevat äänestäjät, jotka tuli saada Kekkonen taakse. Heihin vedottiinkin kirjassa runsaalla maaseutua käsittelevällä aineistolla. Toissijaisena yleisönä olivat muiden puolueiden perinteiset kannattajat, joille haluttiin osoittaa Kekkonen asiakysymysten hallinta ja taistelu koko kansakunnan edun puolesta.

¹¹³² Hokkanen 2002, s. 312–313. Puolueissa oli laajalti vallalla ajattelutapa, jonka mukaan pääasia presidentinvaaleissa on estää Kekkonen valinta. Ks. Suomi 1990, s. 444. Junnila kiteytti kokoomuksen puoluehallituksessa 17.9.1954 pääasian olevan, miten saadaan estetyksi Kekkonen presidentiksi tulo. Myös *Uuden Suomen* päätoimittaja Lauri Aho pelkisti vaalien asetelmaksi, tuleeko Kekkosesta tasavallan päämies vai ei. Lohi 2003, s. 307 mukaan. Ks. ”Kekkonen oikaisu juorujen johdosta”, *Mk* 15.5.1955, UKEA.

¹¹³³ Vilkunaa viehätti vaalikirjan esipuheessa Kekkonen ”sanonnan tyyli, selkeys ja koruton asiapitoisuus ennen kaikkea puheiden kaukonäköisyys ja johdonmukainen linja 1930-luvulta lähtien yli toisen maailmansodan nykyisiin vuosiin...” Ks. Kekkonen 1955, s. 5.

¹¹³⁴ Arvo Korsimo kehotti maalaisliiton tukimiehiä myymään kirjaa 250 markalla, mutta kokoomuslaisilta tuli kirjasta Korsimon ohjeiden mukaan perä kunnan voitto. Hokkanen 2002, s. 323; Suomi 1990, s. 473–474; Kekkosesta tehtiin myös kaksi lyhyttä elokuvaa *Rakentaen eteenpäin* ja *Kansakunnan puolesta*.

¹¹³⁵ Kekkonen ei itse ollut järjestänyt puhekokoelmansa ruotsintamista, joten sinänsä kritiikki oli virheellistä. Lohi 2003, s. 310, 318–319. Vrt. Kekkonen 1969, s. 88–90.

”Alkiolaisella linjalla”

Maalaisliittolais-keskustalaisen ideologian juuret ovat vahvasti kietoutuneet Santeri Alkion poliittiseen ajatteluun¹¹³⁶. Maalaisliitto-keskustassa on puolueväen suosiota perinteisesti kalasteltu vetoamalla Alkion ajatuksiin. ’Alkiolaisella retoriikalla’ yleisö on pyritty – ja pyritään edelleen – saamaan puolueen piirissä mahdollisimman myötämieliseksi sanomaa kohtaan.¹¹³⁷

Kekkonen ei puheissaan ja kirjoituksissaan vedonnut Santeri Alkion ajatteluun kuitenkaan niin usein kuin voisi olettaa. Vastaus alkiolaisen retoriikan ”puutteeseen” löytyy Kekkonen muistelmateoksesta, jossa hän kertoo yrittäneensä 1930-luvun alussa tutustua Santeri Alkion teoksiin (erityisesti *Maalaispolitiikka I-II*) saadakseen perustietoutta maalaisliiton aatteellisen johtajan ajattelumaailmasta. Kekkonen mielestä Alkion ideologia oli kuitenkin niin tekohurskas ja teennäinen, ettei sen varaan voinut perustaa joukkoliikettä.¹¹³⁸

Vaalikirjassa – kuten lukuisissa Kekkonen 1950-luvun alkupuoliskon teksteissä – Santeri Alkio kuitenkin nostettiin jalustalle maalaisliiton keskeisenä ajattelijana ja toimijana¹¹³⁹. Kekkonen korosti erityisesti Alkion teoksen *Maalaispolitiikka I* säilyttäneen yhteiskunnallisen tärkeytensä ja ajankohtaisuutensa. Vaalikirjaan kootuissa kirjoituksissaan Kekkonen ei luonnollisesti esittänyt Alkion ajattelun ”tekohurskautta ja teennäisyyttä”, vaan toi maalaisliiton henkisen oppi-isän esiin ylevässä hengessä. Kekkonen kiitteli erityisesti Alkion kaukonäköisyyttä siitä, että hän halusi maalaisliiton perustettavan valtiollisesti laajalle pohjalle, ahtaan agraaripuolueen sijasta:

”Maalaisliitolle ja koko maalle oli onni, että Alkion käsitys voitti noina ratkaisevan tärkeinä ratkaisun vuosina. Maa on tarvinnut maalaisliittoa, puoluetta, joka on perustettu sekä maatalouden sekä maatalouden ammatillisten ja taloudellisten etujen puoltajaksi että koko maaseudun yhteiskunnallisen ja sivistyksellisen aseman parantajaksi. ... Maaseudun nuorison asiana on muodostaa suojamuuri Alkion linjan säilyttämiseksi maalaisliiton toiminnassa.”¹¹⁴⁰

Maalaisliiton juhlissa Kekkonen oli käytetyimpiä puhujia 1950-luvun alkupuolella, koska hän osasi ottaa yleisönsä. Vuoden 1954 aikana hän keskittyi puheissaan – ulkopoliittikan ohella – entistä enemmän maaseutua ja maatalouden harjoittamista koskeviin kysymyksiin.¹¹⁴¹

¹¹³⁶ Santeri Alkiosta ja hänen ajattelustaan; ks. Alanen 1976.

¹¹³⁷ Alkiota tutkineen Jukka-Pekka Takalan mukaan Alkion moraalista paatosta hehkuvat kannanotot ovat niin komeita ja samalla hämääviä, että niissä voi luulla näkevänsä suoranaisia kannanottoja johonkin senhetkiseen ongelmaan. Ks. Takala 1980, s. 25.

¹¹³⁸ Alkio 1919, myös TM; Kekkonen 1981, s. 210.

¹¹³⁹ Kirjaan Alkio-aiheisista puheista ja kirjoituksista valittiin: ”Alkio kansallisen sovintopoliittikan julistajana”, *Kyntäjä* 6–7/1952, s. 27–29; ”Maaseudun nuoriso maan suojana”, puhe Laihiolla 19.6.1955, s. 337–343; ”Minkä linjan Alkio antoi maalaisliitolle?”, *Kyntäjä* 3/1952, s. 62–64; ”Nuorison kasvattaminen kansanvaltaan”, puhe Torniossa 23.6.1954, s. 322–327; ”Optimismia nuorille”, *Kyntäjä* 10/1954, s. 328–330.

¹¹⁴⁰ Kekkonen 1955, s. 63–64.

¹¹⁴¹ Hokkanen 2002, s. 152.

Kekkonen teki 1950-luvulla järjestelmällistä työtä vaaliessaan suhteita maalaisliiton kenttään. Hän pyrki esiin nostamallaan alkiolaisella retoriikalla saamaan koko maalaisliiton kentän taakseen. Alkio oli ollut maalaisliiton kannalta merkittävä poliitikko, agitaattori ja ideologi. Alkiota ei sen sijaan voida pitää merkittävänä yhteiskuntateoreetikkona, koska häneltä laajasta tuotannostaan huolimatta puuttui yhtenäinen yhteiskuntateoreettinen esitys.¹¹⁴²

Alkio oli Kekkoeseen verrattuna yhteiskunnalliselta ajattelultaan eri sukupolvea. On kuitenkin huomioitava, että Alkiota ja Kekosta yhdistäviä tekijöitä löytyy runsaasti: kumpikin tunsu nuoruudessaan vetoa liberalistis-edistyspuoluelaiseen (nuorsuomalaiseen) ideologiaan. Molemmat myös edustivat melko vapaamielistä siipeä maalaisliiton agraarisessa kentässä.

Lisäksi heidän ajattelussaan keskeisellä sijalla olivat kansalaissovinnon ja ”köyhän asian” korostaminen. Vaikka Kekkonen yhteiskunta-ajattelua on totuttu pitämään melko keskusta-vasemmistolaisena, meni Alkio ajattelussaan aluksi vielä enemmän vasemmalle.¹¹⁴³ Alkiolaisessa hengessä Kekkonen julkaisi sovintopoliitikasta keväällä 1952 kirjoituksen *Kyntäjässä*. Kirjoituksessaan Kekkonen keskittyi Alkion rooliin keskeisenä kansallisena sovintopoliitikkona:

”Poliittisella alalla kulkee Alkion ajatusten punaisena lankana pyrkimys kansallisen sovinnon luomiseen ja rauhanomaisen yhteistyön aikaansaamiseen valtiolämässämme. Alkio ei suinkaan etsi tätä päämäärää meilläkin joskus esitetyn patenttiratkaisun avulla: puolueristiriidat on lopetettava siten, että puolueet hävitetään ja yhden sallitun puolueen johdolla ajatellaan yhtäläisesti.”¹¹⁴⁴

Artikkelissaan Kekkonen korosti myös maaseutuväestön aseman lujittamista ja maaseutuväestöä terveen yhteiskunnan ylläpitäjinä. Siten hän korostamalla maaseutuväestön siveellistä roolia vetoamalla Alkion poliittisiin periaatteisiin halusi osoittaa maalaisliiton [Kekkonen] taistelevan maaseudun puolesta.

Maan puolesta -kirjan yleisö oli laajempi. Kekkonen nosti esiin Alkion roolin työmiehen ystävänä kansalaissodan jälkeen, jolloin Suomessa keskusteltiin äänioikeuden supistamisesta: ”*annettakoon rehellisten työmiesten olla tasa-arvoisia äänestäjiä.*”, Kekkonen kirjoitti Alkion painottaneen. Kekkonen korotti Alkion kansallisen eheytyksen ja kansanvallan puolustuksen etujoukkoihin¹¹⁴⁵:

¹¹⁴² Kallion 100-vuotisjuhlien yhteydessä 10.4.1973 Kekkonen korosti Alkion päätehtävänä olleen puolueessa olla pääideologi, joka maahenkeen liitti snellmanilaisen kulttuurivirtauksen, stählbergiläisen laillisuuden ja wrightiläisen reformipoliitiikan. Kekkoesta Alkio teoreetikkona ja Kallio pragmaatikkona muodostivat maalaisliitossa tehokkaan kaksikon. Alanen 1976 mukaan, s. 394, 610. Takala 1980, s. 25–26.

¹¹⁴³ Alkion näkemyksissä oli Kekkonen mielestä niin selviä sosialistisia painotuksia, ettei maalaisliiton oikeistosiiپی voinut niitä hyväksyä. Kekkonen 1981, s. 210; Virolainen 2000, s. 11.

¹¹⁴⁴ ”Alkio kansallisen sovintopoliitiikan julistajana”, *Kyntäjä* 6/1952, Kekkonen 1955, s. 27–29.

¹¹⁴⁵ Ks. myös Kekkonen puhe Nuorison kasvattaminen kansanvaltaan 23.6.1954 Torniossa, jossa Kekkonen mukaan vasta 1918 tapahtumien jälkeen avautuivat monien ihmisten silmät ”*näkemään, mikä suuri totuus oli sisällynyt Alkion sanoihin itsenäisten viljelysten omistajista valtion lujana kannattajajoukkona.*”. Kekkonen 1967b, s. 322–326.

” ... kapinan jälkeisissä tunnelmissa elävä porvarillinen mielipide oli Alkion esiintymisestä raivoissaan. Tästä piittaamatta Alkio voimakkaasti puolusti katsomuksiaan. V. 1919 vaalien jälkeen sosialidemokraattien, edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteistyön avulla kansanvallan kavennussuunnitelmat saivatkin kuoliniskun. Lapuan liikkeen aikana esiintyi vastaavanlaisia hankkeita, mutta maalaisliitto oli taas niiden tiellä. ... Alkion ehdoton velvollisuudentunto ja moraalinen rohkeus eivät tunteneet mitään esteitä, sen vuoksi hän pelottomasti ajoi kansalaissovinnon politiikkaa”¹¹⁴⁶

Kekkonen ei tietenkään voinut kirjoittaa itsestään kansallisena sovintopoliitikona. Sen sijaan hän kirjoitti Santeri Alkion työstä suurena suomalaisena eheyttäjä, jonka toiminnassa oli samankaltaisia piirteitä kuin hänen itsensä työssä kansanvallan puolustajana ja oikeistovoimien vastustajana.

Tosin tuodessaan esiin Alkion roolin suurimpana tasavallan pelastajana ja kuningasvallan kaatajana Kekkonen jälleen kerran politisoi historiaa: Alkion rooli suhteessa vuoden 1918 kuningashankkeen vastustamiseen ei ollut aivan niin yksiulotteinen kuin Kekkonen ja ”maalaisliittolainen historiankirjoitus” antoivat ymmärtää¹¹⁴⁷.

Lopulta Alkion henkisen perinnön yhdistäminen Kekkonen vaalikampanjaan politisoitui myös maalaisliiton sisällä. Maalaisliiton Nuorten Liiton suvijuhlilla kesäkuussa 1955 Laihialla paljastettiin Alkion patsas. MNL kutsui Kekkonen juhlapuhujaksi, minkä seurauksena monet ”vanhat alkiolaiset” erosivat juhlien toimikunnasta.¹¹⁴⁸

Kekkonen piti suvijuhlissa puheen, jossa hän otti osansa Alkion arvostuksesta ja suosiosta puolueen piirissä. Hän korosti Alkion asemaa MNL:n oppisänä ja esitti MNL:n menestyksen pohjautuvan uskollisuuteen ”*Alkion rohkealle yhteiskunnalliselle julistukselle*”. Kekkonen oli löytänyt Alkion ajatuksista myös yhteenkuuluvaisuuden vaatimuksen: ”*kaikki yhden ja yksi kaikkien puolesta*”. Kekkonen käytti puheessaan ahkerasti me-muotoa luodakseen puhujan ja yleisön välistä yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹¹⁴⁹

Kekkonen johtama maalaisliiton ja SDP:n hallitusyhteistyö, johon hän vielä 1950-luvun alussa suhtautui skeptisesti, esitettiin vaalikirjassa kansallisen edun valossa. Kirjaan valittiin 1950-luvun puheista Kekkonen lokakuun lopussa 1954 pitämä puhe maalaisliiton ja sosialidemokraattien hallitusyhteistyöstä¹¹⁵⁰.

¹¹⁴⁶ Kekkonen 1955, s. 28–29.

¹¹⁴⁷ Alkio oli vakaumuksellinen tasavaltalainen, mutta monarkistien ollessa vahvoilla keväällä 1918 hän oli valmis neuvottelemaan kuningasvallasta Suomessa. Alkion periesiantamattomuus ei ollut niin ehdotonta kuin Kekkonen ja suomalainen historiaturkimus ovat antaneet ymmärtää. Ks. Mylly 1989a; Vares 1998.

¹¹⁴⁸ Ks. Hokkanen 2002, s. 319.

¹¹⁴⁹ ”Maaseudun nuoriso maan suojana”, Puhe MNL:n suvijuhlissa 19.6.1955, Kekkonen 1955, s. 337–343. Kekkonen käytti puheessaan ilmaisuja: ”me ymmärrämme, me tiedämme, me aiomme, me olemme”. Vrt. Koselleck 2004, s. 85. Taustalla oli puoluetta repivä riita, jossa Kalliokoski kannattajineen ei millään taipunut Kekkonen ehdokkuuteen. Suomi 1990, s. 92–93; Kalliokoski 2002, s. 306–315; Hokkanen 2002, s. 314.

¹¹⁵⁰ ””Kahden suuren” Yhteistyön lujittuessa”, Puhe Kangaslamilla 31.10.1954, Kekkonen 1955, s. 65–70.

Kustaa Vilkuna kirjoitti puheen esittelyssään yhteistyön ajatuksen olleen Kekkoselle läheinen jo 1930-luvulla. Lisäksi hän nosti esiin Kekkonen peräämän yhteistyön välttämättömyyden kansalliselta ja kansanvallan kannalta. Vilkuna esitteli kirjan kaksi muutakin sosialidemokraattien ja maalaisliiton lähentymisen tärkeyttä käsittelevää puhetta Kekkonen kaukonäköisyyden ja kansallisen edun osoituksena¹¹⁵¹.

Viidennen hallituksensa muodostamisen jälkeisessä puheessaan Kekkonen puolusti aikaisempien hallitustensa säästölinjaa ja otettua uutta linjaa sekä kiitteli maalaisliiton pyrkimyksiä taloudellisten vaikeuksien voittamiseksi. Pääministerillä oli ongelmia legitimoida hallitusohjelma, joka oli maalaisliiton kannalta monin tavoin epäedullinen ja aiemmin toteutetusta säästöpolitiikasta poikkeava. Kekkonen vetosi linjan sovinnollisuuteen ja ylevyyteen:

”Kun maalaisliiton viime vuonna edustamaa säästäväisyyslinjaa käytettiin häikäilemättömästi kansalaisten mielten kuohuttamiseen ja eri ryhmien välisten näennäisten ja todellisten ristiriitojen suurentamiseen, oli tämä omiaan masentamaan mieliä, ei vähiten maaseutuväestön piirissä, jossa aina on kannatettu sovinnollisuutta ja erityisesti maatalousväestön ja työväestön keskinäisten erimielisyyksien tasoittamiseen tähtäävää keskustapolitiikkaa. ... Kansalliselta kannalta on jälleen syntynyt yhteistyötä pidettävä merkittävänä saavutuksena. On ollut havaittavissa, että uuden hallituksen aiheuttamien pinta-kuohujen hälvennyttyä myös muissa piireissä on alettu antaa tunnustusta sille näkökohdalle, että kahden suurimman puolueen yhteistyö avaa myönteisiä näköaloja demokratiamme kehitystä ajatellen.”¹¹⁵²

Puheen pääpaino oli maalaisliiton kannattajien suostuttelussa hallitusratkaisun taakse. Puheen lopussa painotus siirtyi hallitusyhteistyön demokratiaa lujittavaan vaikutukseen. Kahden suurimman puolueen hallitusyhteistyö ei vielä yksistään tietenkään voinut lisätä demokraattisuutta, vaan kyse oli siitä, että kahden valta puolueen hallitusvastuu takasi vahvoja hallituksia kannattaneesta Kekkosesta paremmat poliittiset toimintaedellytykset. Kekkonen tarkasteli myös erilaisten hallituskombinaatioiden mahdollisuuksia niiden kansallista yhtenäisyyttä ylläpitävästä näkökulmasta.

Muutoin Kekkonen demokratia-puheisiin liittyy 1950-luvulla usein 1930-luvun demokratiataistelun nostalgisointi, jolloin ”vanhoina hyvinä aikoina” maalaisliiton vanhojen taistelutovereiden yhteisrintamassa vastustettiin Lapuan liikettä ja IKL:ää eli turvattiin kansalle demokratiaa¹¹⁵³.

Tähän nostalgisointiin liittyy Kekkosella myös demokratian käsittely ”tavallisen kansan valtana”. Kekkoselle oli ominaista ja luontevaa lähestyä tavallista kansaa. Hän piti itseään korkeista valtiollisista statuksista huolimatta aina ”jätkänä” ja tavallisena kansanmiehenä, joka viihtyi kansan parissa¹¹⁵⁴.

¹¹⁵¹ ”Eheytyvä kansa”; Puhe Salossa 16.10.1938; Kekkonen 1955, s. 42–47. ”Sosiaalidemokraattisen ja maalaisliiton yhteisymmärryksen välttämättömyys”; Puheenvuoro 23.7.1943 eduskunnassa; Kekkonen 1955, s. 48–53.

¹¹⁵² Kekkonen 1955, s. 69–70.

¹¹⁵³ Ks. ”Vaalit ovat ohi, työ jatkuu”, *Kyntäjä* 3/1954, Kekkonen 2000b, s. 292–294.

¹¹⁵⁴ Ks. Kähkölä 2000 (*Kansanmies ja ruhtinas*).

Hän kohteli kansalaisia arvostavasti ja kansanomaisesti, mikä näkyi hyvin hänen vaalikampanjansa aikana, jolloin hän tapasi kymmeniätuhansia kansalaisia¹¹⁵⁵. Poliittista eliittiä Kekkonen sen sijaan kohteli hyvin pisteliäästi, jos siihen hänen mielestään oli aihetta. Kekkonen esitti tavallisen kansalaisen edustuksellisen demokratian ihanteena ja kyseenalaisti opillisen sivistyksen ylikorostuksen politiikassa *Kyntäjän* kirjoituksessaan huhtikuussa 1954.

Vaikka hän liitti demokratian puolueisiin, hän näki valtion roolin elinkeinoelämässä niin vahvana, että puolueiden tehtäväksi jäi eräänlainen ammattiryhmien ”oikeuksien vaaliminen”. Liberaali- ja konservatiivipuolueiden merkityksen hän katsoi hävinneen tai pian häviävän. Kekkonen huomioi jo puolueiden aatteellisten piirteiden yhdenmukaistumisen, joka puolueohjelmia tutkiineen Eeva Aarnion mukaan nousi keskusteluun vasta 1950-luvun lopussa.¹¹⁵⁶

Talous, isänmaallisuus ja ulkopolitiikka

Maalaisliiton aloittaessa hallitusyhteistyön SDP:n kanssa tammikuussa 1951 Kekkonen oli skeptinen vakauttamisen onnistumisesta tulevassa hallitusyhteistyössä, mutta loi kuitenkin toivoa hallitusyhteistyön onnistumisesta ”sosialidemokraattien vakauttamiseen sitouttamisen kautta”:

”...historia on lukemattomat kerrat osoittanut todeksi, että vastuuseen vetäminen on paras keino kasvattaa tosiasioiden hyväksymiseen. Ehkä tähän tapaukseen ei sovi etsiä todistuskappaleita Anatole Francen teoksista, mutta saattaa ansaita vaivan muistaa, mitä Kuningatar Hanhenjalan ravintolaisäntä opetti omien kokemustensa nojalla: ”Siihen aikaan kun olin oppipoika, en ajatellut muuta kuin vahinkoa mestarini omaisuudelle ja vaimolle. Mutta heti kun itse sain liikkeen ja vaimon, harrastan yhteistä hyvää, josta minunkin menestykseni riippuu”.¹¹⁵⁷

Arvostellessaan muiden puolueiden huonoa sitoutumista vakauttamiseen, jota hän piti kansallisesti keskeisenä tavoitteena, Kekkonen sai kuitenkin myös itse jatkuvasti syytöksiä puoluepolitiikoinnista.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁵ Jo vuoden 1950 presidentinvaalikampanjan aikana Kekkonen tapasi amerikkalais-tyyppisellä puhekierröksellään kymmeniätuhansia ihmisiä. Menettelyllään hän pääsi lähemmäksi kansaa kuin muut ehdokkaat. Presidentinvaaleja leimasi tuolloin ehdokkaiden etäisyys äänestäjiin, mikä osaltaan johtui myös välillisestä vaalitavasta. Virolaisen mukaan vuoden 1950 vaalien ”harjoittelukierros” oli ratkaiseva seuraavia presidentinvaaleja varten. Virolainen 2000, s. 99.

¹¹⁵⁶ ”Tavallinen mies” taas lyötävänä, *Kyntäjä* 4/1954, Kekkonen 2000b, s. 296–298: ”Lukemattomat esimerkit kuitenkin osoittavat, että lahjakkaaksikin tunnettu mies, joka ulkoa päin on temmattu politiikan johtoon, on surkeasti epäonnistunut. Sen sijaan korkeammassa opillisesta sivistyksestä osattomaksi jäänyt mies saattaa suorastaan esimerkillisen viisaasti ja taitavasti hoitaa maansa asioita Demokratiaa ei, hyvät herrat, pystytä kukistamaan, ei edes horjuttamaan sillä, että se turvautuu ”tavalliseen miehiin”. Siinä on juuri sen voima.” Vrt. Aarnio 1998 ja 2003. Ks. ”eturyhmien ristikkäin menosta” Nousiainen 1959, s. 22–24.

¹¹⁵⁷ ”Yhteistoiminnan sosiaalidemokraattien kanssa alkaessa”, Puhe Kuopiossa 22.1.1951, Kekkonen 1955, s. 128–129.

¹¹⁵⁸ Kekkonen syytti tuoretta kansanedustajaa Tuure Junnilaa – eduskunnassa käydyissä kiivaissa väittelyissä talouspolitiikan suunnasta syksyllä ja joulukuussa 1951 – puo-

Vaikka puoluepolitiikka demokratian edellytyksenä tunnustettiin jo 1950-luvulla melko yleisesti, oli puoluepolitikoinnilla edelleen hyvin negatiivinen leima. Kekkonen syytettiin usein siitä, ettei hän ole mikään ”valtiomies”, vaan ”puhdasverinen puoluepoliitikko” ja ”puoluepeluri”¹¹⁵⁹.

Kekkonen kuitenkin joutui taloudellisen tilanteen kiristyessä vetoamaan yhä enemmän maalaisliittoon, että se joustaisi hallituksen säästöpolitiikan puolesta puolue-edun sijaan. Marraskuussa 1953 maalaisliiton valtakunnallisessa juhlassa pitämässään (Kekkonen IV) puheessa hän taivutteli maalaisliittolaisia hallituksen säästöbudjetin taakse vetoamalla kannattajien ”uhrautuvaan edesvastuullisuuteen”, joka asettaa etusijalle valtakunnan edun verrattuna ryhmä-etuun. Talouspoliittisessa realismissa Kekkonen viittasi Paasikiveen, joka sodan jälkeen esitti toistuvasti ”erään englantilaisen historioitsijan” ajatusta siitä, että ”tosiasioista ei pääse sillä, että ne kieltää, ne täytyy hyväksyä ja siltä pohjalta toimia.”¹¹⁶⁰ Siten Kekkonen sovelsi realismin käsitettä myös talouspolitiikkaan.

Puheen suhteen on huomioitava, että se pidettiin vain kolme päivää ennen hallituksen kaatumista. Silloin Kekkonen jo tiesi hallituksensa kaatuvan¹¹⁶¹. Niinpä puhe on eräänlainen Kekkonen IV hallituksen testamentti, jossa väistyvä pääministeri painottaa maalaisliiton kykenevän poliittiseen yhteistoimintaan kansallisesti tärkeän taloudellisen päämäärän puolesta ja syyttää samalla vasemmistoa ja oikeistoa poliittisesta pelistä ”yhteistä päämäärää” vastaan.¹¹⁶² Hän piti muiden puolueiden politikointia puhtaasti vaalitaktillisena, jota hän ei määrittlemäänsä kansallista etua ajaessaan pystynyt hyväksymään.

Vaalikirjaan luonnollisesti valittiin tekstejä, joissa keskeisellä sijalla oli yhteisen edun ajatus. Kekkonen pääministerikausien yleisestä poliittisesta linjasta on sanottava, että Kekkonen politiikkaa ei voida pitää kovinkaan opportunistisena. Silmiinpistävä poikkeus tähän tekee Kekkonen V hallitus. Kekkonen hyväksyi presidentinvaalien alla hallitussopimuksen, joka poikkesi huomattavasti Kekkonen aikaisempien hallitusten ohjelmista, koska säästö- ja vakauttamispolitiikasta ei pidetty enää kiinni.¹¹⁶³

luopolitikoinnista. Kekkonen mukaan niin tärkeässä asiassa kuin taloudellinen vakauttaminen ei ollut sijaa poliittiselle taktikoinnille, vaikka sitä muuten valtiollisessa elämässä paljon viljelläänkin. Hän syytti oppositioporvaristoa myös kirjaviisaudesta, jonka ohjelma on epärealistinen. Ks. VP 1951 ptk II, s. 1293. Ks. Junnila 1980, s. 127.

¹¹⁵⁹ Ks. kansanedustaja John Österholmin vierailu Paasikiven luona 5.1.1951. Österholmin mielestä Kekkonen hallitus ei ollut maan kannalta hyvä ja Kekkonen oli ’partipolitiiker’. Paasikivi 1986b, s. 318. Ks. myös Lohi 2003; Roiko-Jokela 2007.

¹¹⁶⁰ ”Taloudellisen hyvinvoinnin lisääminen säästäväisen elämäntavan avulla”, Puhe maalaisliiton valtakunnallisessa kekrijuhlassa Ylihärmässä 1.11.1953, Kekkonen 1955, s. 150–157.

¹¹⁶¹ Ks. Ahti Karjalaisen muistiinpanot 30.10.1953: ”UK tapasi klo 12.30 Tuomiojan, jolle ilmoitti, että hallituksen kaaduttua hän suosittelee presidentille hallituksen muodostajaksi Tuomiojaa”. Karjalainen 1997, s. 134.

¹¹⁶² Ks. Kekkonen 1955, s. 155–156.

¹¹⁶³ Hallitussopimusta on kuvattu ”historian suurimmaksi subventiojärjestelyksi”. Elin-kustannusindeksin alentamistoimet merkitsivät valtiolle menojen lisäyksiä ja tulojen vähennyksiä lähes 40 miljardin markan kustannuserää. Lisäksi maatalousväestö oli sopimuksen menettäjä, koska maataloustulo sidottiin vain 50-prosenttisesti ylei-

Johannes Virolainen kirjoitti viimeisessä muistelmateoksessaan ymmärtäneensä hyvin maalaisliitossa tuolloin noussutta palavaa vastustusta hallitusso-
pimusta kohtaan, koska ”uuden hallituksen ohjelma oli niin räikeässä ristiriidassa
Kekkonen, ryhmän ja puolueen 1950-luvun alkuvuosien tavoitteista, että nyt tehty
muutos tuntui aivan käsittämättömältä”¹¹⁶⁴.

Kekkonen pyrki kääntämään puheet linjan lipsumisesta takaisin ”koko-
naisetuun”. Vaalikirjaan valittiin Kekkonen V hallituksen hallitusso-
pimusta puolustelevalle kirjoitus *Talouselämään*, jossa pääministeri painotti jokaisen puolue-
en olevan sidottu yhteiskunnan hyvinvoinnin ajatukseen. Siten puolueiden
tulisi erilaisista käsityksistään huolimatta varjella yhteistä etua tärkeimpänä
arvona. Kekkonen kirjoitti, ettei päivänpolitiikassa mukana olevaa useinkaan
käsitellä muutoin kuin oman puolueensa tai kannattajaryhmänsä etujen ajajana.

Hän arvioi myös omaa rooliaan puoluepolitiikassa siten, että pääministe-
rikausillaan hän oli jatkuvasti joutunut vetoamaan maalaisliittolaisiin saadak-
seen heidät ”tinkimään omista oikeutetuiksi katsomistaan vaatimuksista kokonaisuus-
den hyväksi”.¹¹⁶⁵

Isänmaallisuuden perustaksi hän katsoi ajattelutavan, jonka lähtökohtana
on suomalaisen patriotismin yhdistäminen luottamuksellisiin suhteisiin Neu-
vostoliiton kanssa. Se puolestaan edistäisi kansallista etua. Isänmaallisuuden
ulkopuolelle Kekkonen rajasi ryhmittymät, jotka kannattivat Suomen edun si-
jaan vieraan vallan järjestelmää tai etua, kuten IKL 1930-luvulla ja ne kommu-
nistit, jotka tahallisesti loivat väärää kuvaa Suomen [hallituksen] pyrkimyksistä
parantaa kansalaisten olosuhteita tai puoltavat ensisijaan vieraan vallan [Neu-
vostoliitto] etua.¹¹⁶⁶

Siten Kekkonen isänmaallisuuskäsitys ei muuttunut juurikaan sotien jäl-
keisestä käsityksestä, sillä molempina aikoina isänmaallisuus yhdistyi paitsi
isänmaan rakkauteen myös hänen reaalipoliittiseen ajatteluunsa, joka käytän-
nössä tarkoitti YYA-politiikkaa. Tätä hän painotti myös puheessaan MNL:n ke-
säjuhlassa 1955, jolloin hän lainasi 10 vuotta aiempaa juhlapuhettaan:

”Ilman uskoa omaan maahamme, ilman rakkautta omaan kontuun ja kieleen, ilman us-
koa omaan kansalliseen olemassaoloon ja tehtäväämme, me emme voi selviytyä. ... Käsi-
tykseni on, että kansallinen tulevaisuutemme riippuu siitä, kykenemmekö lujittamaan
asemaamme tosipohjaisella realistisella ulkopoliittikalla.”¹¹⁶⁷

seen ansiotasoon. Ks. Hokkanen 2002, s. 292–295; Lohi 2003, s. 262–269; Bergholm
2005, s. 412.

¹¹⁶⁴ Virolainen 2000, s. 128.

¹¹⁶⁵ ”Hyvinvoinnin yhteinen ajatus”, *Talouselämä* 3/1955, Kekkonen 1955, s. 158–161.
Kokonaisedun ajatus liittyy olennaisesti Kekkonen ’1950-lukulaiseen isänmaallisuus-
teen’. Hän kirjoitti *Kyntäjässä* 1952 hänen ylioppilasvuosinaan laajalle levinneen käsi-
tyksen olleen, että isänmaallisuudella oli kaksi puolta: rakkaus omaa maata kohtaan
ja ryssänviha, joka hänestä ei enää voinut edustaa isänmaallisuutta. ”Ajatella suoma-
laisesti”, *Kyntäjä* 4/1952, Kekkonen 1955, s. 313–317.

¹¹⁶⁶ Ibid.

¹¹⁶⁷ Ks. Kekkonen 1955, s. 338.

Tämän sotien jälkeen aloitetun realistisen ulkopoliitiikan tien Kekkonen katsoi ainoaksi keinoksi säilyttää ”isiltä perityt arvot” ja ”isänmaan vapaus”. Nämä keskeiset arvot oli hänen mielestään turvattu. Samoin puheessaan Lahden sankaripatsaalla kesäkuussa 1952 Kekkonen puhui valitun tien oikeellisuudesta:

”Sikäli kuin pystymme tällä hetkellä sodanjälkeisen maailman kehitystä arvioimaan, on ainakin jossakin määrin olemassa perusteita väitteelle, että Suomen kansa on voittanut rauhan, vaikka se hävisi sodan. ... Me olemme kokoontuneet kunnioittamaan sodassa isänmaan puolesta kaatuneiden muistoa. Varmaan täytämme näiden jalojen vainajien tahdon, jos tänä heidän muistopäivänään hartaasti toivomme, että kansallemme suotaisiin vapaus ja rauha ja että nykyinen sukupolvi voisi jättää tuleville sukupolville rauhanomaisen työn tyysijaksi rakennetun kukoistavan maan.”¹¹⁶⁸

Paitsi isänmaallisuutta alkoi Kekkonen pääministerin asemassaan korostaa myös kristinuskoa. Pääministeri piti puheen Suomen kirkon 800-vuotisjuhlassa toukokuussa 1955, missä hän kiitteli kirkon luoneen otollista pohjaa vapaalle valtiojärjestykselle. Luterilaisen armo-opin ja omantunnon vapauden hän katsoi liittyvän historialliseen vapausperiaatteeseen, joka puolestaan muodosti pohjan suomalaiselle demokratialle. Puheensa lopuksi Kekkonen esitti vielä hallituksen myöntämän lisämäärärahan kirkolle:

”Kunnioittaakseen kirkkomme juhlavuotta ja edistääkseen kirkon työtä isänmaamme parhaaksi on valtioneuvosto päättänyt valtion v. 1956 menoarvioesitykseen ottaa määrärahan uuden hiippakunnan perustamiseksi Etelä-Pohjanmaalle.”¹¹⁶⁹

Vaikka lisämäärärahapäätöksen olikin tehnyt valtioneuvosto, keräsi Kekkonen kirkolta ja kirkkokansalta kunnian ja kannatusta ilmoittamalla hallituksen ”lahjasta” juuri juhlan yhteydessä. Hokkasen tutkimuksen mukaan määrärahan suuntaaminen Etelä-Pohjanmaalle saattoi hillitä maalaisliittolaisen opposition Kekkos-vastaisuutta maakunnassa. Myös maalaisliittoa lähellä olevaa runsaslukuista ja poliittiselta painoarvoltaan tärkeää pohjoista lestadiolaissiipeä ”juntattiin” tukimiesverkoston avulla Kekkoson kelkkaan. Kekkoson vaalikoneiston pelkona oli, että Kekkos-skandaalit etäännyttävät kristillisiä konservatiiveja Kekkosesta.¹¹⁷⁰

Presidentinvaaliehdokkaiden puolisojen suhde kristinuskoon otettiin myös poliittiseksi lyömäaseeksi. Kokoomuksen vaalistrategit kaivoivat esiin Sylvi Kekkosesta 1952 tehdyn radiohaastattelun, jossa hän esitti myös joitakin kriittisiä huomautuksia kirkon suvaitsemattomuudesta¹¹⁷¹.

¹¹⁶⁸ ”Sodan menettäminen, rauhan voittaminen”, Puhe Lahden sankaripatsaan paljastustilaisuudessa 1.6.1952, Kekkonen 1955, s. 319; vrt. Viroli 1995, s. 37–38.

¹¹⁶⁹ ”Kansankirkko”, Puhe Suomen kirkon 800-vuotisjuhlassa Turun tuomiokirkossa 19.5.1955, Kekkonen 1955, s. 333. Mattsson 2000, s. 300–301; vrt. Niiranen 2000, s. 59.

¹¹⁷⁰ Hokkanen 2002, s. 318–319.

¹¹⁷¹ Sylvi Kekkonen sanoi: ”Tyypillisenä papin tyttärenä minulla on kirkkoon nähden sangen kapinallinen ja arvosteleva asenne.” ... uskon kappaleiden toistaminen ei käy [minulle] rehellisyyden nimessä.” ... Kaikki mikä rakentaa karsinoita puristaa minua.” Suhteestaan uskontoon hän sen sijaan sanoi: ”Eiköhän meillä kaikilla ole oma taivaamme ja oma helvetimme.” ”Tienviitoista” 1.1.1952, Kerttu Krohnin haastattelevana, ARK-3380-2, RARA.

Tästä kokoomuslaiset vetivät johtopäätöksen, että Sylvi Kekkonen on eronnut kirkosta ja nostivat asian julkisuuteen. Kokoomuslaisten pahaksi onneksi Arvo Korsimo onki käsiinsä Kekkosten ”papintodistuksen” ja Vappu Tuomiojan siviilirekisteriotteen, jotka julkistettiin maalaisliittolaisissa lehdissä. Sinänsä on ironista, että Vappu Tuomiojan ohella pääehdokkaista myös Fagerholm ja Kilpi puolisoineen kuuluivat siviilirekisteriin.¹¹⁷²

Pyjamantaskupuhe on yksi tärkeimmistä Kekkonen ulkopoliittisista linjapuheista. Suurin kohu nousi kuitenkin Kekkonen käsittelemästä pohjoismaisen puolueettomuuden ajatuksesta, josta aiheutui valtava kritiikki niin koti- kuin ulkomaisissa tiedotusvälineissä. Vaalikirjaan pyjamantaskupuhe löysi myös tiensä, vaikka poliittisesti arkaluontoisena sen olisi voinut jättää myös kirjan ulkopuolelle. Kustaa Vilkuna haki johdannossaan pyjamantaskupuheelle oikeutusta tuomalla esiin Paasikiven roolin puheen synnyssä:

”Vasta 7.1.1952 Urho Kekkonen lähetti puheensa luonnoksen, joka tässä sellaisenaan julkaistaan, Presidentti Paasikiven tutkittavaksi. ... Keskustelu muutamaa päivää myöhemmin oli ollut erittäin myönteinen luonnoksessa esitettyjä ajatuksia kohtaan.”¹¹⁷³

Paasikivi kommentoi puhetta ja hyväksyi lopullisen muodon. Puheessa Kekkonen vetosi henkilökohtaiseen uskoonsa rauhan säilyttämisestä, Neuvostoliiton hyvään tahtoon sodan estämiseksi ja hyviin naapuruussuhteisiin. Pohjoismaisen puolueettomuuden mahdollisuutta, johon liittyi myös ajatus Tanskan ja Norjan Natosta ”irrottautumisesta” – hän käsitteli puolueettomuusliittona:

”...loogillisena jatkona Suomen ja Neuvostoliiton väliselle avunantosopimukselle voinut ajatella skandinaavisten maiden puolueettomuusliittoa. Sen merkitys olisi ollut siinä, että teoreettinenkin hyökkäyksen uhka Neuvostoliittoa vastaan Suomen alueen kautta olisi poistunut. Kun Suomen ulkopoliittikan pyrkimyksenä on turvata rauha maalle kaikissa olosuhteissa ja tämän tarkoituksen saavuttamiselle rauha pohjoismaissa on välttämätön edellytys, olisi Suomen yhteistyö nykyistä laajemminkin pohjalla puolueettomien pohjoisten valtioiden kanssa käsitykseni mukaan mahdollinen ja tarpeellinenkin rauhan turvaamiseksi Pohjois-Euroopassa.”¹¹⁷⁴

Juhani Suomen ja Jukka Seppisen mukaan Kekkonen halusi viedä Suomen ulkopoliittikkaa aktiivisempaan suuntaan. Sosialidemokraatit arvostelivat julkisesti Kekkonen puheen ulkopoliittista irtiottoa, josta seurasi nopeasti hallituskriisi. Kekkonen uhkaili tavoilleen uskollisena erolla, mutta SDP:n hallitusryhmä asetautui kuitenkin tukemaan hallituksen ulkopoliittikkaa.¹¹⁷⁵

¹¹⁷² Vrt. Suomi 1990, s. 450; Mattsson 2000, s. 300–301; Niiranen 2000, s. 59.

¹¹⁷³ Vilkunan alustus pyjamantaskupuheen luonnokseen; ks. Kekkonen 1955, s. 225. Kekkonen esiintyi lehdistölle toipilaana pyjamassa, jonka seurauksena puhetta alettiin nimittää pyjamantaskupuheeksi. Pyjamantaskupuheen valmistelu tapahtui yhteistyössä neuvostoliittolaisten ja Paasikiven kanssa. Suomi 1990, s. 163–165.

¹¹⁷⁴ Ks. Kekkonen 1955, s. 226–229.

¹¹⁷⁵ Ks. Kekkonen kirje sosialidemokraattien hallitusryhmälle 1.2.1952, jossa hän ”kysyi”; onko SDP hänen kanssaan samalla ulkopoliittisella linjalla. UKEA. SDP:n johto ei lopulta halunnut tehdä ulkopoliitikasta hallituskysymystä. Vrt. Suomi 1990, s. 163–165; Seppinen 2004, s. 198–200; Lehtinen 2002, s. 212–215.

Koko kansan presidentin puheet ja kirjoitukset

Kekkonen ensimmäisen presidenttikauden kaksi ulkopoliittista kriisiä eli yöpakkaset ja noottikriisi ovat Suomen historian tutkituimpia tapauksia¹¹⁷⁶. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoista kriisien suhteen on, että niiden jälkeen Kekkonen ponnisteli entistä lujemmin saavuttaakseen sellaisen sisä- ja ulkopoliittisen aseman, josta hänen olisi helpompi toteuttaa politiikkaansa.

Se ei onnistunut helposti, koska presidentillä oli aluksi paljon vihamiehiä ja pieni läheisten tukimiesten joukko. Siinä suhteessa hän oli ”yksinäinen presidentti” aloittaessaan ensimmäisen virkakautensa. Kaiken lisäksi Kekkonen sai virkaanastumispäivänään epämiellyttävät kruunajaiset, kun maassa alkoi yleislakko, vaikka sillä ei ollutkaan suoraa yhteyttä Kekkonen valinnan kanssa.¹¹⁷⁷

Suomalaisen politiikan tunneperäinen luonne synnytti Kekkonen mielestä 1960-luvulla tilanteen, jossa oli vaikeaa luoda kansallista solidaarisuutta¹¹⁷⁸. Siksi ’Kekkonen linjaa’ tuli vahvistaa. Poliitiikkansa vahvistamisen hän katsoi onnistuvan kovimman poliittisen vastustajansa avulla.

Kekkonen läheni SDP:tä ”ojennetun käden” ja ”yhteistyön” käsitteillä. Ojennetulla kädellä Kekkonen tarkoitti koko vasemmiston, mutta erityisesti SDP:n, kanssa harjoitettavaa (hallitus)yhteistyötä, jonka mahdollisuudet parantuivat Tannerin jätettyä SDP:n puheenjohtajan tehtävät. Yhteistyön avulla hän katsoi olevan mahdollista luoda kansallinen solidaarisuus. Kekkoselle kädenojennus ei ollut pelkkä retorinen temppu, vaan syksyllä 1964 presidentti teki merkittävän symbolisen eleen. Hän meni Siltasaaren työväentalolle pitämään puhetta, jossa ilmoitti tulevansa sosialidemokraattista liikettä vastaan puolitiehen ja tarvittaessa pidemmällekin.¹¹⁷⁹

SDP:n puolelta erityisesti puolueen tuore kasvo, sosiaalipolitiikan tutkijana tunnetuksi tullut Pekka Kuusi toimi aktiivisesti sisäpoliittisen eheytyksen puolesta ja vaati SDP:n ulkopoliittisen kurssin muuttamista¹¹⁸⁰. SDP:n siirtyminen Paasikiven-Kekkonen linjalle siunattiin puolueen palatessa vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen hallitusvastuuseen kahdeksan vuoden tauon jälkeen. Paasion, Leskisen ja Kuusen johtamina sosialidemokraatit asettuivat vuonna 1966 kannattamaan Urho Kekkonen asettamista kansanrintaman yhteiseksi presidenttiehdokkaaksi vuoden 1968 vaaleihin.

¹¹⁷⁶ Vrt. esimerkiksi Suomi 1992; Rautkallio 1992.

¹¹⁷⁷ Ks. Herlin 1993, s. 281; Mertanen 2004, s. 334.

¹¹⁷⁸ 1960-luvun alussa suomalainen yhteiskunta oli poliittisesti ristiriitainen. Tulonjakotaistelu väestöryhmien välillä oli usein erittäin kiivasta. Salminen 1999, s. 116.

¹¹⁷⁹ ”Mitä, miksi, minne?”, Puhe Helsingissä 25.9.1964, Kekkonen 1967b, s. 334–344. Ks. myös Huttunen 1974, s. 451–452; Kulha 1976, s. 283.

¹¹⁸⁰ Tuomioja 1996, s. 181–196. Kuusen visio 1960-luvun sosiaalipolitiikasta tiivistyy nimeävästi hänen teoksessaan *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961). Teoksessa Kuusi soveltaa keynesiläistä talousteoriaa sosiaalipolitiikan tavoitteisiin. Kirja oli sen sisältö huomioon ottaen bestseller. Se myi yli 14 000 kappaletta. Tarkka 2002, s. 17. Kekkonen sanoi Siltasaaren puheessaan, että ”Pekka Kuusi vetosi voimakkaasi minuun, jolta samoin kuin omalta puolueeltaan hän toivoi uusia aloitteita.” Kekkonen 1967b, s. 340. Ks. Paasion puhe, 6.12.1964 *Suomen Sosialidemokraatti*, jossa hän toi esiin Paasikiven-Kekkonen linjan tavoitteita, UKK pk. 3.12.1964 II., UKA; ks. myös Paasio 1980, s. 204.

Kekkonen piti poliitikon uransa todennäköisesti merkittävimmän kansalliseen eheytykseen tähtäävän puheensa ”Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen” Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan vuosijuhlissa 4.2.1967. Puheen tärkeyttä korostaa, että sitä oli vielä loppuvaiheessa hiomassa useita henkilöitä, kuten esimerkiksi Kauko Sipponen, Kyösti Skyttä ja Antti Eskola¹¹⁸¹. Puhe myös päättää Kekkonen *Puheita ja kirjoituksia II:sen* (1956–1968), joka koostettiin kansalliseksi kaanoniksi vauhdittamaan hänen presidentiksi valintaansa 1968 vaaleissa.

Kekkonen oli ajan hermolla, kun ”radikaali nuorisoliike” nosti päätään 1960-luvulla useissa yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Presidentti alkoi omalta osaltaan integroida ”kumouksellista” nuorisoliikettä yhteiskuntaan. Nuorisoliikkeille antoi energiaa huoli yhteiskunnan ja maailman tilasta, mutta lisäksi taustalla oli kirjava joukko uusia aatteita ja asenteita, jotka kävivät yleiseurooppalaista nuorisoliikehdintää jäljitellen kapinaan vanhaa suomalaista kodin, uskonnon ja isänmaan pyhää kolminaisuuden oppia vastaan.¹¹⁸²

Näihin ajanhaasteisiin vastasi osaltaan myös Kekkonen nimimerkki Liimatainen, joka syntyi *Suomen Kuvalehden* 50-vuotisjuhlien yhteydessä joulukuussa 1966.¹¹⁸³ Liimataista suojeltiin tehokkaasti. Aluksi hänen henkilöllisyyttään ei tiennyt edes *Suomen Kuvalehden* johto. Liimataisen salaisuus alkoi asteittain paljastua vasta vuoden 1968 lopulla ja ”julkinen salaisuus” valtiolliselle eliitille Liimataisen henkilöllisyydestä tuli vasta vuoden 1970 aikana.¹¹⁸⁴

Nimimerkki oli pitkäikäinen. Ensimmäinen Liimatainen ilmestyi 10.12.1966 ja viimeinen 10.1.1975. Kekkonen pyrki irtautumaan nimimerkistä vuonna 1972, mutta jatkoi kirjoittelua kuitenkin Tujusen ja Vilkun taivuttelun tuloksena.¹¹⁸⁵

¹¹⁸¹ Eskola toivoi, että ”näin merkittävä puhe voitaisiin pitää täällä” [Tampereella], jossa se voitaisiin myös televisioda. Eskolan kirje Kekkoselle, UKA 3/20. Samana päivänä, kun Kekkonen piti puheensa, SDP:n puoluetoimikunta keskusteli Kekkonen taakse asettumisesta presidentinvaaleissa. SDP:n puolueuuevosto asettui 8.2.1967 Kekkonen uudelleen valinnan kannalle. Tuomioja 1996, s. 215–217.

¹¹⁸² Kärenlampi 1999, s. 128; Rentola 2005.

¹¹⁸³ UKK pk. 29.1.1965, Kekkonen 2002, s. 175. Juhlien lomassa Kekkonen sopi päätoimittaja Leo Tujusen kanssa aloittavansa pakinoinnin jälleen lehdessä. Tujunen oli pehmittänyt Kekkosta jo tammikuusta 1965 lähtien lehden avustajaksi Poika Tuomisen avustuksella. Pelkona oli, että nimimerkki paljastuisi liian nopeasti. Tuomisen suositellessa Kekkonen oli luvannut miettiä asiaa. Kypsyttelyn jälkeen hän kertoi juhlien lomassa myönteisestä ratkaisustaan Tujuselle. Jukka Ukkolan artikkeli: ”Pekka Peitsi ja muut Kekkoset”, *SK* 35/2000. Ks. myös Suomi 1994, s. 424.

¹¹⁸⁴ Liimataisen takaa arveltiin pitkään löytyvän ”korkea taho” tai ”korkeita tahoja”. Leike 29.1.1970 ll.; 28.3.1971 ll., UKA. Ks. Rantonen 1987, s. 90; *SK* 35/2000. Viimein Pertti Hemánus esitti teoksessaan *Kiistelty Kekkonen* kesällä 1970, että Liimataisen takana on Kekkonen. Ks. Hemánus 1970, s. 101. Tätä taustaa vasten on yllättävää, että L.A. Puntila vuoden 1972 lopussa pohti keskustelussaan Mikko Pohtolan kanssa, että Kekkonen on täytynyt kirjoittaa Liimataisen joulukirjoitus. Sen Pohtola myönsi ja lisäsi, että Kremliin toimitetaan viisi kappaletta jokaista *Suomen Kuvalehteä*. Puntila 1995, s. 235. Samoin Tuure Junnila arveli vuonna 1971, että nimimerkin takana on useampia kirjoittajia. Hän esitti olettamuksen, että myös ”tasavallan hyvin tunnettu sangen korkea taho” kirjoittaisi ahkerasti nimimerkkiä käyttäen. Junnila 1971, s. 79.

¹¹⁸⁵ UKK pk. 13.10.1972, Kekkonen 2003, s. 279; Liimatais-aineisto, KVK 9:18, UKA.

Kekkonen kirjoitti Liimataiset itse – harvoja Vilkunan ja Oiva Ketosen kirjoituksia lukuun ottamatta. Tujusen mukaan muidenkin kirjoittamilla pakinoilla oli Kekkonen hyväksyntä, mutta Ketosen mukaan Kekkonen ei kontrolloinut muiden kirjoittamia pakinoita.¹¹⁸⁶ Ensimmäinen sisäpiirin ulkopuolinen henkilö, joka paljasti Liimataisen henkilöllisyyden, oli *Uuden Suomen* pakinoitsija Matti Paavonsalo. Vahingonlaukauksena Paavonsalo ei Liimataista vuonna 1968 paljastanut. Hän teki tuolloin lisensiaattityötä poliittisten pakinoiden sisälönerittelystä.¹¹⁸⁷

Ulkopoliitiikan kriisit Kekkonen linjan selkeyttäjinä

Paasikiven pitkän tähtäimen strategiana 1950-luvun alussa oli ollut vähääninen eteneminen länteen eli läntisiin integraatiomalleihin niiden kehittyessä ja koskettaessa Suomen kauppapoliittisia etuja. Tätä linjausta myös Kekkonen toteutti pääministerikausillaan ja jatkoi sitä myös presidenttinä. Jukka Seppinen on tutkimuksissaan pitänyt ”kiistattomana tosiasiana”, että Kekkonen johdolla vuosina 1956–1958 toteutettu voimakas länsisuuntaus, joka tähtäsi länsi-integraation syventämiseen, oli pohjimmiltaan syynä yöpakkaskriisiin. Juhani Suomen mukaan Kekkonen rooli hallitusratkaisuissa oli ensimmäisen kolmen vuoden aikana melko vaatimaton. Fagerholmin hallituksen kokoonpanolla oli vaikutuksensa Neuvostoliiton äkkijyrkkään suhtautumiseen.¹¹⁸⁸

Pääministerinä Kekkonen oli ottanut tavaksi selittää radion kautta laajasti talous- ja ulkopoliittisia ”tosiasioita” ja hakea ratkaisuilleen kansan tukea vetoamalla siihen suoraan. Yöpakkashallituksen alkaessa hajoamisensa presidentti piti suomalaisille radio- ja tv-puheen 10.12.1958. Kekkonen havaitsi myös television mahdollisuudet (välttämättömyys)retoriikkansa toistamisessa.¹¹⁸⁹

Hän aloitti puheensa humoristisella kertomuksella Paasikiven presidenttikaudelta, jolloin Paasikivi oli vastustuksen kohdatessa politiikkaansa Kekkonen mukaan uhkaillut: ”*Jos tämä asia ei pian selvene, minä menen radioon ja pidän puheen*”. Samalla Kekkonen toisti lukuisia kertoja käyttämänsä Paasikiven sitaatit ”tosiasioiden tunnustamisesta” ja ”Suomen saattamisesta pois rotkosta”.

¹¹⁸⁶ Kaikkiaan Liimataisia syntyi noin 320 kappaletta. Vilkuna kirjoitti 27 pakinaa ja 3 vastinetta Liimataisena. Myös Oiva Ketonen kirjoitti vuodesta 1970 alkaen 19 pakinaa. Vrt. Rantonen 1987, s. 13–14; Suomi 1994, s. 424; KVK 9:18, UKA.

¹¹⁸⁷ Eräessä radiohaastattelussa Paavonsalo päätteli, ettei pakinoiden takana voi olla kukaan muu kuin yksi tietty henkilö. Nimeltä Paavonsalo ei kuitenkaan maininnut Kekkonen, vaikka olikin tuolloin oikeassa. Paavonsalo sanoi radio-ohjelmassa seuraavasti: ”*Ulkopoliittiselta linjaltaan Liimatainen myötäilee nykyisin ns. virallisen ulkopoliittisen linjan etujoukon kannanottoja. ... Oman viehätyksensä tarjoaa kirjoittajan anonyymisyys: Liimatainenhan on vain nimimerkki. Kirjoituskokoelmaa lukiessaan tulee monta kertaa mieleen aprikointi kirjoittajan persoonasta. Ehkä siitä syystä, että tällaisia kirjoittajia löytynee tässä maasta yhden käden sormilla laskettava määrä ja ulkopoliittisia sormenheristäjiä vain yksi*”. Ks. Paavonsalo 1995, s. 128–129. Arvio päättyi Tujusen kautta Vilkunalle, joten Kekkonenkin sai todennäköisesti sen tuoreeltaan tietoonsa. KVK 9:18, UKA.

¹¹⁸⁸ Vrt. Suomi 1992, s. 47; Seppinen 1997b, s. 62–63.

¹¹⁸⁹ Ks. UKK pk. 10.12.1958, Kekkonen 2001, s. 155; Hän alleviivasikin *Hyvästä puhujasta: ”Puhuessasi suurelle kuulijakunnalle käytä toistamista.”* Casson 1939, s. 138, TM.

Kekkonen painotti kansalle ulkopoliitiikan käyvän sisäpolitiikan edellä ja vaati koko kansan kokoamista ”kansallisen etumme ympärille”:

”Suomen ulkopoliitikassa on kaikkea hallitseva kysymys maamme suhde itäiseen naapuriimme, Neuvostoliittoon. Se on meidän varsinainen ulkopoliittinen ongelmamme, josta kansamme tulevaisuus riippuu. ... Meidän suomalaisten tulee kaikessa toiminnassamme hellittämättä varjella vapauttamme ja itsenäisyyttämme, työskennellä maamme kansallisten etujen puolesta, pitää lujasti kiinni oman maan parhaasta, sanalla sanoen olla hyviä suomalaisia patriootteja. Meidän täytyy rakastaa ja rakentaa omaa kansanvaltaista valtiota yhteiskuntajärjestystämme, omaa vapaata demokratiaamme. Se ei ole ristiriidassa hyvän naapuruuden politiikan kanssa.”¹¹⁹⁰

Puheen keskeisenä siirtona oli jälleen kerran yhdistää kaksi merkittävää poliittista käsitettä eli isänmaallisuus ja demokratia ystävällisen Neuvostoliittopoliitiikan yhteyteen. Siten neuvostovastaisuus oli epäisänmaallista toimintaa, koska se vahingoitti Suomen kansallista etua. Yöpakkaskriisiä voidaan pitää Kekkonen poliittisen linjan vahvistajana.¹¹⁹¹ Huomionarvoista kriisin selvitelyssä on, että hän ei käyttänyt taistelu-käsitettä Suomen itsenäisyyden, vaan Neuvostoliiton luottamuksen saavuttamiseksi. Kekkonen esityksen mukaan kyseessä oli kansalliseen etuun liittyvä taistelu Neuvostoliiton luottamuksesta:

”...tämä on taistelua siitä, kykenemmekö poliittisessa käytännössä säilyttämään sen luottamuksen, jolla Suomen ja Neuvostoliiton välinen ystävyys rakentuu. Kansallinen etumme vaatii, että tämä tulos saavutetaan. Kansallisen etumme ympärille pitää saada kooksi koko kansa.”¹¹⁹²

Hän otti jälleen puheessaan keskeiselle sijalle Paasikiven opetukset historiasta, kuten Snellmanin sanat: ”Täällä esiintyy suuria poliitikkoja, jotka näyttävät luulevan, että poliittinen oikeutus on sama kuin ovela todistelu kihlakunnan oikeudessa”. Nämä sanat oli kohdistettu niitä kohtaan, jotka vetosivat hallitusratkaisun oikeutukseen yöpakkasten aikana. Samalla kun Kekkonen epäsuorasti uhkasi sodan mahdollisuudella, mikäli hänen ulkopoliittisesta linjastaan luovutaan, pelkäsi hän itse aidosti sodan mahdollisuutta Euroopassa. Suomen sodan uhkaa hän pyrki osaltaan taltuttamaan ystävällisellä idänpolitiikallaan.¹¹⁹³

¹¹⁹⁰ ”Yöpakkasten alettua”, 10.12.1958, Kekkonen 1967b, s. 66, 74

¹¹⁹¹ Kekkonen kirjoittikin jälkeinpäin muistelmissaan, että ”ulkopoliittinen linjani selkeytyi yöpakkaskriisin aikana”. Kekkonen 1975, s. 68.

¹¹⁹² ”Yöpakkasten alettua”, 10.12.1958, Kekkonen 1967b, s. 73.

¹¹⁹³ Ibid. 66–74. Ks. kirja-arvio Antti Lassilan suomentamasta Machiavellin *Valtiollisista mietelmistä*. Kekkonen valitsi kaksi sitaattia kirjasta: ”On osattava muuttua ajan mukana, jos haluaa menestyä” ja ”Kaikista onnettomista valtioista on onnettomin se, joka ei voi hyväksyä rauhaa, eikä kestä sota.” Ensimmäisen lainauksen selityksenä oli: ”Aikaansa sopeutuva erehtyy vähiten ja menestyy parhaiten, vakuuttaa Machiavelli. Vaikeuksia tuottaa tosin se, että aika vaatii toisinaan ripeitä, toisinaan hitaita päätöksiä. Tärkeintä on kuitenkin löytää ajan kaavaan sopivia miehiä valtiollisille johtopaikoille.” Toisen: ”Tällöin on parasta, neuvoo firenzeläinen viisas, suorittaa tilanteen täydellinen uudelleenarviointi, jonka yhteydessä on useimmiten syytä muistaa, ettei ole hyvä ”hankkia ystäviä kaukaa ja vihollisia läheltä”. UKK pk. 21.12.1958 II., UKA

Kekkonen käytti noottikriisin aikana samantyyppistä retoriikkaa kuin yöpakkaskriisin yhteydessä¹¹⁹⁴. Noottikriisin aikana ja sen jälkiselvittelyissä Kekkonen käytti ehkä tehokkaimmin hyödykseen tiedotusylivoimaansa vedotesaan radio- ja tv-puheissaan suoraan kansalaisiin¹¹⁹⁵.

Puheessaan 5.11.1961 presidentti korosti suurvaltojen kärjistynyttä tilannetta ja kuinka Suomen [Kekkonen] suhteet ovat kireästä tilanteesta huolimatta hyvät, avoimet ja lämpimät kummankin suurvallan kanssa. Samalla hän toi esiin matkansa saavutuksen eli Suomen puolueettomuusaseman saaman ymmärtämyksen. Puheessaan Kekkonen esitti myös Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen vierailulta saatuja kauppapoliittisia saavutuksia. Lopulta puheen painopiste siirtyi kuitenkin jälleen puolueettomuuspolitiikkaan ja kansallisen yksimielisyyden tarpeeseen hyvien Neuvostoliitto-suhteiden taakse. Viestinsä suomalaisille hän höysti voimakkaalla ironialla ja kansanomaisilla letkauksilla:

”Kun tulen Amerikasta, sallittaneen, että kerron siellä lukemani tarinan USA:n suuresta miehestä Abraham Lincolnista, joka kerran lausui: ”Hän on kuin mies, joka on murhannut molemmat vanhempansa ja pyytää nyt armoa sen perusteella, että on orpo”. Jos me itse sahaamme poikki puolueettomuuspolitiikkaamme oksan, on meidän turha pyytää armoa sen perusteella, että nilkutamme, kun pudotessamme olemme loukanneet jalkamme. ... Ulkopoliittisen turvallisuutemme perusmuuri on luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon ja siihen sekä länsivaltojen tunnustukseen rakentuva puolueettomuuspolitiikkamme. Muuta viisautta, me emme tarvitse, ”kaikki muu järjestyy kyllä”. Mutta tämän ympärille tarvitaan yksimielisyyttä, sitä enemmän kuta kovempi päivä on edessä.”¹¹⁹⁶

Kekkonen ei puheessaan eritellyt nootissa esitettyjä vaatimuksia, vaan tyytyi puolustamaan puolueettomuuspolitiikkaansa ja vetoamaan kansalliseen yksimielisyyteen. Lisäksi hän tässäkin puheessaan onnistui liittämään mukaan koskettavan ja tunteisiin vetoavan kertomuksen ”vanhasta suomalaisesta vaimosta”, joka oli tullut puristamaan Kekkonen kättä hänen lähtiessään San Franciscosta ja sanonut rukoilevansa presidentille viisautta ”kansamme asioissa”.

Reilun viikon kuluttua 14.11.1961 presidentti antoikin jo määräyksen enenaikaisten eduskuntavaalien järjestämisestä¹¹⁹⁷. Hän perusteli vaalimääräystänsä 26.11.1961 radio- ja televisiopuheessaan pyrkimyksenä osoittaa tulevan eduskunnan ystävyyspolitiikka Neuvostoliittoa kohtaan. Lisäksi Kekkonen vetosi tunteikkaasti ja kohtalomaisesti koko kansaan kaksi päivää sen jälkeen, kun Olavi Honka luopui presidenttiehdokkuudestaan:

¹¹⁹⁴ Timo Soikkasen mukaan A.A. Gromyko merkitsi päiväkirjaansa nootin tarkoituksena olleen varmistaa Kekkonen voitto presidentinvaaleissa. Suomen Moskovan suurlähettiläs Eero A. Wuori koki tilanteen samalla tavalla ja hoki humalassa suomalaisille – myös ulkoministeri Karjalaiselle – että ”*teidät kaikki olisi ammuttava maanpetturuudesta.*” Ks. Soikkanen 2003, s. 239.

¹¹⁹⁵ Ks. presidentin tiedotusylivoimasta Jyränki 1981, s. 162.

¹¹⁹⁶ Radio- ja tv-puhe 5.11.1961, ULA 1961, s. 39–44.

¹¹⁹⁷ Rautkallio syyttää tutkimuksessaan amerikkalaisia hyväuskoisuudesta Suomen puolueettomuusvakuutteluissa. Rautkallio 1992, s. 247–248. Vrt. Soikkanen 2003, s. 237, 245. Vaalimääräys tuli yllätyksenä eduskuntaryhmille. Ks. Jyränki 1981, s. 200.

”Pyydän hartaasti, että kaikki suomalaiset voisivat vilpittömin mielin yhtyä kannattamaan sitä kansallista ulkopoliitikkaa, joka yksin kykenee turvaamaan meille ja meidän lapsillemme rauhan ja menestyksen rakkaassa isänmaassamme”¹¹⁹⁸.

Noottikriisin väistyttyä ja kokiessaan 1960-luvun edetessä ”kylmän sodan ylittämisen” välttämättömänä, hän alkoi kuitenkin yhä enemmän painottaa myös rauhanliikkeen ja -tutkijoiden esittämiä näkökantoja. Vielä vuonna 1963 Kekkonen päiväkirjamerkintä ja kirje ystävälleen Uuno Hannulalle olivat kuitenkin läpensä machiavellilaisia¹¹⁹⁹:

”Olen valmis yhteistyöhön vaikka pirun kanssa, jos se ottaa huomioon meidän ulkopoliittiset etumme, ja torjun vaikka enkelin kanssa, jo se ei.”

”...olen yhteistyössä vaikka kenen kanssa, jos se voi edistää maan ulkopoliittista turvallisuutta, mikä on suurelta osalta minun huolenani, ja hylkään yhteistyön vaikka enkeli Gabrielin kanssa, jos se johtaa maan ulkopoliittiseen umpikujaan.”

Erityisesti 1960-luvun puolivälistä lähtien hän kuitenkin lisäsi käsitteistöönään rauhaan, luottamukseen ja sovintoon liittyvää termistöä. Suomessa useiden rauhantutkijoiden internationalistisiin tavoitteisiin yhdistyi myös kansallisen edun näkökulmia, joka helpotti suuntauksen institutionalisoitumista.¹²⁰⁰

Vaikka Kekkonen olisi pohjimmiltaan säilyttänyt ”Machiavellin opeille” perustuvan tavan ”rakastaa enemmän kotipaikkaansa kuin sieluaan”, tapahtui kuitenkin hänen ulkopoliittisessa kielessään selkeästi havaittava muutos.

Osoitus kylmän sodan ylittämisestä ja rauhantutkimuksen sisäistämisestä realistisen ajattelun yhteyteen on Kekkonen 29.11.1965 Nuoren polven ulkopoliittisen yhdistyksen esitelmätilaisuudessa pitämä erittäin laaja puheenvuoro turvallisuuspolitiikan näkökohdista. Puheeseen liittyi myös esitys ydinaseettomasta Pohjolasta, jonka tavoitteena oli vähentää jännitystä Pohjoismaissa ja sitä kautta helpottaa Suomen asemaa¹²⁰¹:

”Pienten valtioiden ongelma on sekä sama että toisenlainen. Pienet valtakunnat ovat historian kuluessa usein rakentaneet turvallisuuspolitiikkaansa liittosuhteille suurvallan kanssa. Tätä on koetuista pettymyksistä huolimatta pidetty pienille valtioille edullisena, vaikka ”kansakunnat toimivat ihmiskunnan hyväksi uhrautumalla toistensa puolesta ainoastaan nuorison unelmissa” eikä ”mikään valtio ole käynyt koskaan sotaa muun kuin omien etujensa tähden” (J.V: Snellman). Ydinsodan aikakautena sotilasliitossa olevien pienvaltojen osa on käynyt entistä huonommaksi.¹²⁰²

¹¹⁹⁸ ”Noottikriisin tilitys”, radiopuhe 26.11.1961, Kekkonen 1967b, s. 182.

¹¹⁹⁹ UKK pk. 1.1.1963, Kekkonen 2002, s. 27. UKK:n kirje Uuno Hannulalle 6.4.1963, UKEA, Ks. Korvela 2006, s. 101–112.

¹²⁰⁰ Vesa 1987, s. 111–119; Aaltola 2003, s. 127–134.

¹²⁰¹ Apusen mukaan nuoren polven ulkopoliittisessa ajattelussa moraalisisilla arvostelmilla oli tärkeä asemansa, kuten Lipponen puheilla realistisesta ulkopoliitikasta ”hämäyksenä” ja vaatimuksissa ulkopoliitiikan ”jokapäiväistämistä” Apunen 2005, s. 171. UKK pk. 29.11.1965; Kekkonen 2002, s. 224. Ks. myös Apunen 2005, s. 142–143.

¹²⁰² ”Maamme turvallisuuspolitiikkaan liittyviä näkökohtia”, puhe Helsingissä 29.11.1965, Kekkonen 1967b, s. 401–402

”Kun nyt sodanjälkeisen suotuisan kehityksen ansiosta olemme todella voineet luoda luottamukselliset ystävyyssuhteet Neuvostoliittoon sekä rakentaa ulkopoliitiikkaamme puolueettomuuden pohjalle, ja tätä on poliittisesti takaamassa ystävyys-, yhteistyö-, ja avunantosopimus, on siitä pidettävä kiinni.”¹²⁰³

”Puolueettomuus ei ole itseisarvo, vaan se on politiikan keino maan itsenäisyyden, rauhan, kansallisten elinietujen ja kansainvälisten hyvien suhteiden säilyttämiseksi. Turvallisuutemme lujittumista on edistänyt sotilaspoliittisen asemamme helpottuminen viimeaikaisen kansainvälisen tilanteen valossa.”¹²⁰⁴

Tämän vuoksi [Ydinaseiden leviämisen ongelma] on vielä kerran aihetta palata ehdotukseen ydinaseettomasta vyöhykkeestä ja toivoa, että se voisi toteutua eräänä askeleena kansainvälisen turvallisuuden rakentamisen ja ydinasesodan vaaran vähentämisen tiellä. Tässä yhteydessä on syytä myös tutkia, mitä mahdollisia uusia sopimusjärjestelyjä voitaisiin esittää Suomen turvallisuuden edistämiseksi.”¹²⁰⁵

Kuten voidaan havaita, kyseessä on jälleen presidentin luottamusretoriikan vaaliminen Neuvostoliittoa kohtaan. Samalla hän kuitenkin ilmoitti melko suoraan puolueettomuuspolitiikan välinearvon roolin kansainvälisessä politiikassa. Kun seuraavassa luvussa tarkastelen Kekkonen vuoden 1968 lopussa tekemiä puheita ja kirjoituksia voidaan havaita rajua muutos, jonka seurauksena puolueettomuus-käsite sai Neuvostoliiton harjoittaman aggressiivisen politiikan vuoksi itseisarvon, jossa sen välinearvo on piilotettuna.

Lisäksi Kekkonen joutui määrittämään kantansa uuden ulkopoliittisen sukupolven esiinmarssiin, joka lähti liikkeelle Paavo Lipposen vaatiessa vasemmistolaisista, osallistuvaa, edistyksellistä uutta ulkopoliitiikka sekä ”ulkopoliitiikan demokratisointia”. Uudet ulkopoliittiset ajattelijat, kuten Lipponen, Jaakko Kalela ja Jaakko Blomberg seurasivat tuttua retorista strategiaa, jossa keskeisellä sijalla on vaatimus uudesta. Vastaansa Lipponen sai vanhan polven ulkopoliitiikan edustajat, jotka kyseenalaistivat sekä uuden ulkopoliitiikan käsitteen että sisällön.¹²⁰⁶

Esimerkiksi Paasion mukaan iskulauseiden keksijät eivät pystyneet vastaamaan niiden sisältöön ja ulkoministeri Karjalainen piti iskulauseita ”virkeiden henkilöiden” vaarattomina tuotoksina. Kekkonen seurasi ja saksikäytyä keskustelua aktiivisesti, mutta ei kuitenkaan juurikaan osallistunut siihen, eikä pohtinut sitä päiväkirjoissaan laisinkaan.¹²⁰⁷

¹²⁰³ Ibid., s. 404.

¹²⁰⁴ Ibid., s. 406–407.

¹²⁰⁵ Ibid., s. 408. Kekkonen teki ensimmäisen kerran aloitteen ydinaseettomasta Pohjolas-ta jo vuonna 1963. Ks. Apunen 2005, s. 142.

¹²⁰⁶ Lokakuussa 1966 Lipponen meni Tampereelle ulkopoliittiseen paneeliin Pekka Kuusen sijaisena, mistä nousi kohu Lipposen esitettyä radikaaleja ulkopoliittisia avauksia. Vaikka uusia ulkopoliittisia ajattelijoita oli useita esimerkiksi Jaakko Kalela, Jaakko Blomberg ja hieman myöhemmin Erkki Tuomioja, profiloituivat uuden sukupolven vaatimukset aluksi selvimmin Lipposen. Boxberg 2004, s. 57; ks. myös Tuomioja 1996, s. 209–211.

¹²⁰⁷ Vrt. ”Laajemmat piirit mukaan”, *HS* 11.11.1966; ”Uutta ulkopoliitiikkaa”, *Sm* 12.11.1966 mukaan; Karjalainen *Karjalaisessa* 12.11.1966; Paasio yleisradiossa 13.11.1966, UKK pk. 8–13.11.1966 ll., UKA; Tuomioja 1996, s. 211.

Yhdenmukaisuudesta orgaaniseen solidaarisuuteen

Suomalaisen sosiologian kentällä vaikutti voimakkaasti 1960-luvulta lähtien Erik Allardtin yhteiskunta-ajattelu. Allardtin sosiologian ”suuren linjan” painotuksiin kuuluivat suomalaisen yhteiskunnan rakenteen tutkiminen ja rakentamiseen liittyvät ristiriitajätkijät. Erityisesti Allardt korosti poliittisten paineiden, sosiaalisten jännitteiden ja jännitystilojen merkitystä yhteiskuntatutkimuksen kannalta. Allardt tukeutui Dahrendorfin ristiriita-käsitteeseen¹²⁰⁸.

Kuten aiemmin on todettu Kekkonen sovelsi yhtenäisemmän kansakunnan tavoitteessaan jo ennen 1960-luvun puoltaväliä Erik Allardtin – *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine* (1964) – työn jaon orgaanisen solidaarisuuden mallia, joka pohjautui Émile Durkheimin teoriaan. Durkheim käsitteli työnjakoa yhteisöllisenä ominaisuutena, joka kehittyneissä yhteiskunnissa luo solidaarisuutta ja yhteisyyttä. Työnjako oli hänelle yksilöiden yläpuolelle menevä yhteisöllinen ominaisuus, jonka funktio on kehittyneissä yhteiskunnissa pitää yhteiskuntaa koossa. Yhteiskuntaa koossapitäviä työnjaollisia solidaarisuuden muotoja hän nimitti mekaaniseksi ja orgaaniseksi solidaarisuudeksi.¹²⁰⁹

Kekkonen oli tutustunut Durkheimin käsityksiin sekä Allardtin että Littusen *Sosiaalisen sidonnaisuuden* (1962) kautta, jota hän tutki ja alleviivaili. Littusen teoksessa Kekkoa kiinnostivat sosiaalista sidonnaisuutta käsittelevät kohdat, jotka liittyvät maastamuuttovalmiuteen, koska 1960-luvulla suomalaisen yhteiskunnan suuri ongelma oli laaja muuttoliike Ruotsiin¹²¹⁰. Littunen tarkasteli teoksessaan myös Durkheimin mekaanista ja orgaanista solidaarisuutta.¹²¹¹

Mekaanisesta solidaarisuudesta orgaanisen solidaarisuuteen siirtymisen malli kuvaa myös Allardtin mielestä parhaiten sitä siirtymävaihetta, joka tapahtui Kekkonen presidenttikausilla. Allardt on korostanut, että Durkheimin työnjakoteoria on kuin varta vasten tehty suomalaisen yhteiskunnan siirtymävaiheen kuvaukseen.¹²¹²

Tätä orgaanisen solidaarisuuden teoriaa sekä yhteiskunnallisen integroimisen mallia Kekkonen sovelsi poliittisessa toiminnassaan saattamalla kommunistit hallitusvastuuseen. Lisäksi presidentti toimi voimakkaasti keskitetyn tulopolitiikan puolesta, jonka tarkoituksena oli turvata talouden kasvu ja kansakunnan kokonaisuus. Solmituilla kokonaisratkaisulla – Liinamaa-sopimuksilla – sovittiin myös sosiaalipoliittisista toimenpiteistä.¹²¹³

¹²⁰⁸ Ks. Paakkunainen 1985, s. 353; Alapuro 1997, s. 132.

¹²⁰⁹ Allardt 1964, TM. Durkheim huomioi esimerkiksi moraalikäntöjen ja työläinsäädännön imperatiivisuuden. Ne pakottavat yksilön toimimaan päämäärien mukaisesti, jotka eivät ole hänen omiaan. Olemme velvollisuuksien verkossa ja erityisesti riippuvuussuhteemme orgaaniin nimeltään valtio kasvaa. Durkheim 1990, s. 212.

¹²¹⁰ Vuosina 1964 ja 1965 Ruotsiin muutti 20 000 suomalaista. Siirtolaisuuden huippuvuosia olivat vuodet 1969 ja 1970, jolloin Ruotsiin siirtyi 40 000 henkilö vuodessa. Tarkka 2002, s. 15.

¹²¹¹ Littunen 1962, s. 156–157. Littunen lähetti kirjansa Kekkoselle omistuskirjoituksella. OYKKK.

¹²¹² Allardt 1994, s. 158; Kalela 2005, s. 209.

¹²¹³ Ks. orgaanisesta solidaarisuudesta Alapuro 1994, s. 180–183.

Kekkonen tietoista sosiologian ”hyväksikäyttöä” osoittaa parhaiten puhe ”Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen”, joka käsitteli työnjakoa, yhteiskunnassa esiintyviä ristiriitaisuuksia ja uudenlaista kansallisen eheyden olemusta. Kekkonen näkemyksen mukaan modernin yhteiskuntatieteiden teorioita ja tuloksia oli käytettävä suoraan hyväksi käytännön poliittisessa elämässä.¹²¹⁴

Presidentti mukaili puheessaan Allardtia. Kekkonen mielestä yhteiskunnan rauhallisen kehityksen kannalta oli tärkeää turvata se, että kansandemokraateilla oli periaatteellinen oikeus olla tasaveroisina muiden puolueiden kanssa päättämässä valtion asioista. Isänmaallisuus oli Kekkonen mielestä tullut kommunistien ominaisuudeksi siinä, missä muidenkin suomalaisten.¹²¹⁵ Siten kommunisteista oli tullut hänen mielestään isänmaallista, siveellishenkistä kansaa. Kekkonen saattoi siis katsoa suuren eheyttämisen linjansa onnistuneen.

Puhe sai osakseen valtavaa huomiota. Sitä pidettiin myös vuoden 1968 presidentinvaalien avauksena¹²¹⁶. Arvioissa kiinnitettiin huomiota puheen sisältämiin historiallisiin ja sosiologisiin aspekteihin. Esimerkiksi Pertti Hemánus jaotteli esityksen sen sisältämien puheen tasojen mukaan: henkilökohtaisen kehityksen kuvaaminen, sosiologinen yhteiskunta-analyysi ja poliittiset johtopäätökset. Myös Hemánus näki puheessa selvät yhtymäkohdat Allardtin sosiologiaan. Hän analysoi puheen lehdistössä saaman vastaanoton. Tulos ei ollut yllättävä: keskusta ja kansandemokraatit hyväksyivät sen täysin, sosialidemokraatit välttelivät ja oikeisto hyljeksi. Hemánus näki lehtien kyvyn purkaa sen sisältämiä poliittisia ja yhteiskunnallisia tasoja heikkona:

”...julkisen sana ei tunnu kykenevän argumentoivaan keskusteluun yhteiskunnan järjestelmällisen tarkastelun pohjalta. Korostettakoon varmuuden vuoksi, että tämä pätee tutkittuihin kommentteihin miltei riippumatta siitä, suhtauduttiinko niissä puheen poliittisiin johtopäätöksiin myönteisesti, kielteisesti tai jotakin siltä väliltä.”¹²¹⁷

Presidentti oli jo toiminut julkilausutun ohjelmansa mukaisesti. Kekkonen runtasi SKDL:n mukaan jo Paasion I hallitukseen toukokuussa 1966, jolloin kansanrintamahallitus näki päivänvalon 18 vuoden tauon jälkeen. Kuitenkin kommunistien hajaannus vaikeutti 1960-luvun lopusta saakka hallitusyhteistyötä.¹²¹⁸

¹²¹⁴ Puhe Helsingissä 4.2.1967, Kekkonen 1967b, s. 438–440. Sosiologian ohella myös valtio-opissa alkoi Jan-Magnus Janssonin johdolla suuntaus, jossa tutkimuksen tuloksia saattoi suunnata myös käytännön politiikkaan. Ks. Nousiainen 1983, s. 203–206.

¹²¹⁵ Ks. Kekkonen 1967b, s. 445–447. UKK pk. 7.2.1967, Kekkonen 2002, s. 320. Vrt. Allardt 1994, s. 158–161.

¹²¹⁶ Kekkonen tarkoituksena oli ilmeisesti käyttää jo Nuoren polven ulkopoliittisessa yhdistyksessä pitämässään puheessa (29.11.1965) hyväkseen sosiologien luomia teorioita, koska muistiossaan kansliapäällikölle hän sanoi, että Allardtin, Littusen ja Eskolan tutkimuksissa on oikein kuvattu yhdenmukaisuuden syyt ja vaikutukset sekä erilaisuuden tarve. Kekkonen aikoi kuvata myös ”kansallisen eheytyksen” politiikkansa vaiheita, jolle hän halusi ”sosiologisesti pätevän kuvauksen”. Päiväämätön muistio ennen presidentin valtiavierailua Tunisiaan, UKA 3/20.

¹²¹⁷ *Puheenvuoro* 1:1967, UKA 3/20.

¹²¹⁸ SKP hajosi keväällä 1969. Kommunistien osallistuminen hallitukseen oli Neuvostoliitolle kaksijakoista, koska SKP:n haluttiin olevan siellä valtapoliittisista syistä, mutta

Sisäpoliittisesti orgaanisen solidaarisuuden malli näytti kuitenkin ennen 1968 presidentinvaaleja onnistuvan, mutta ulkopoliittisesti Kekkonen havaitsi suuren vaaratekijän, joka hänen vaatimuksiinsa erilaisuuden kunnioittamisesta sisältyi. Niinpä hän kirjoitti muistiossaan kansliapäällikölleen:

”Kun yhdenmukaisuuden perusteella voidaan vaatia ulkopoliittisten mielipiteiden samanlaisuutta, niin puoltamani erilaisuuden kunnioittaminen johtaisi ulkopoliittisen vaihtoehtojen hyväksymiseen ja ulkopoliittiseen keskusteluun. Tämä seikka puheessa on otettava huomioon. Pidän kiinni siitä, että yhtenäinen kannanotto maamme ulkopoliitiikan suhteen on välttämätön, koska meillä ei puolueettomuuden ja hyvien naapurussuhteiden osalta voi olla järkevää alternatiivia. Ulkopoliitiikan toteuttaminen, jos lähtökohtana on ulkopoliittikkamme hyväksyminen, voi antaa aiheen eri mielipiteisiin ja keskusteluun.”¹²¹⁹

Vuoden 1968 lopusta lähtien Kekkonen politiikka muuttui Tshekkoslovakian miehityksen vuoksi entistäkin varovaisemmaksi. Samalla presidentin ulkopoliittiset muotoilut saivat myös uusia piirteitä.

Liimatainen Kekkonen ajatteluvälineenä

Vuosien 1966–1968 kotimaan asioita käsittelevissä kirjoituksissaan Liimatainen keskittyi lähinnä talouspolitiikkaan ja erityisesti vakauttamisen sekä Suomen kilpailukyvyn tärkeyden korostamiseen. Ne olivat myös Kekkonen sen hetkisen sisäpolitiikan painopistealueita, joiden kautta hän pyrki talouden tasapainoiseen kehitykseen, köyhien aseman parantamiseen ja sitä kautta yhteiskunnalliseen eheyteen.¹²²⁰

Kekkonen viittasi 1960-luvun lopulla omalla nimellään ja Liimataisena usein historian antamiin esimerkkeihin ja aloitti puheensa toistuvasti historiallisella katsauksella. Esimerkiksi 1967 uudenvuoden puheessa hän teki ominaisen ’historiallisen katsauksen’ ja ’historian antaman todistuksen’ yhdistelmän, jossa hän loi katsauksen itsenäisyyden perusedellytyksiin, jonka jälkeen hän käsiteli menneiden vuosikymmenten muutoksia. Puheen ydinajatuksena oli kansallisen yhtenäisyyden tärkeys vapauden ja itsenäisyyden säilyttämisessä, jossa hän käytti esimerkkinään sekä Ståhlbergin ajatuksia että Snellmanin realismia.¹²²¹

toisaalta kommunistit hallituksessa katsoivat asioita entistä vahvemmin oman maansa näkökulmasta. Rentola 2005, s. 84–90.

¹²¹⁹ Päiväämätön muistio (ilmeisesti jo ennen 29.11.1965 puhetta) kansliapäällikölle (ilmeisesti Kurt Westerholm), UKA 3/20. Kyseessä voi olla myös puhe 4.2.1967.

¹²²⁰ Korkeakoulupolitiikkaa koskevat Liimataiset olivat pääosin Kustaa Vilkunan käsialaa, joten sen vuoksi en ota niitä tarkasteltavaksi. Kekkonen valjasti myös nimi-merkkinsä Liimataisen puolustamaan puolueettomuuspolitiikkaansa. Käsitellessään dulsesilaista näkökantaa, jonka mukaan ulkopoliitikassa ei voinut olla ”moraalisten syiden” vuoksi puolueeton, hän esitti YYA-sopimuksen puolueettomuuteen johtavan luonteen. Ks. ”Belgialainen näköharha”, SK 7.10.1967, Liimatainen 1968, s. 67.

¹²²¹ Uudenvuodenpuhe 1.1.1967, Kekkonen 1967b, s. 420–423. Kekkonen aloitti samantyyppisesti 6.1.1967 kirkkopäivien puheensa Suomen kansainvälisestä asemasta. Sen hän aloitti 1700-luvun ”Suomen” ja Venäjän suhteiden tarkastelulla. 6.1.1967 Suomen tie jännitysten maailmassa. Ks. Kekkonen 1967b, s. 424–434.

Liimatainen käytti lukuisissa pakinoissaan samankaltaista metodologia kuin Kekkonen samalta ajalta olevissa puheissaan. Pakinoissaan Kekkonen käytti hyväksi havaitsemaansa menetelmää eli pyrki jo ennakkoon tyrmäämään mahdolliset vastalauseet historian osoittamalla ”tosiseikoilla”. Esimerkiksi helmikuussa 1967 Länsi- ja Itä-Euroopan tilannetta sekä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita käsittelevässä kolumnissaan Liimatainen aloitti katsauksella, joka sisälsi myös dramaattisia sanakäänteitä:

”Kun palautamme mieliimme maailmantilanteen vuonna 1945, toisen maailmansodan päätyttyä, niin kuva on tietystä näkökulmasta katsottuna varsin selväpiirteinen: oli yksi voittajavaltio ja lukematon määrä hävinneitä. Voittajavaltio oli tietenkin Yhdysvallat ja kaikki muut sotaan osaa ottaneet olivat käytännöllisesti katsoen hävinneitä. ... Neuvostoliitto oli vienyt sotajoukkonsa Saksan sydämeen, mutta sen henkilötappiot ja aineelliset menetykset olivat suunnattomat. USA:lla oli atomipommi, jonka pelottava varjo lankei veriin uuvutetun Neuvostoliiton ylle.”¹²²²

Hän esitti Vietnamin sodan heikentäneen huomattavasti Yhdysvaltojen ja Länsi-Euroopan suhteita sekä itäryhmässä tapahtuneen olojen liberalisoitumista, joka puolestaan edesauttaa Itä- ja Länsi-Euroopan kauppasuhteiden kehitystä. Liimatainen arvosteli USA:ta kaupparajoitusten kiinnipitämisestä Neuvostoliittoa kohtaan. Siten historiallinen johdanto on nähtävissä valmistavana kritiikkinä USA:ta ja sen ”imperialismia” kohtaan. Kolumnissa Yhdysvaltojen yliveritaisen hyvä asema sotien jälkeen nostetaan esiin, kun taas Neuvostoliittoa käsitellään Euroopan vapauttajana, joka kuitenkin myös eräällä tavalla hävisi sodan. Tällä tavoin Liimataisen tarkoituksena oli kerätä sympatiaa ”atomipommin varjossa” jälleenrakennusta tehneelle Neuvostoliitolle, joka joutuu kaiken lisäksi Yhdysvaltojen kauppasaarron syrjimäksi.¹²²³

Liimataisen USA-kriittiset tekstit olivat linjassa Kekkonen koventuneen Vietnam-politiikan kanssa¹²²⁴.

Pakinoiden kautta Kekkonen pyrki vaikuttamaan, mutta myös hahmottamaan tulevia kehityslinjoja ja sitä kautta avaamaan tulevan politiikan mahdollisuuksia. Liimataisen funktiona oli siis toimia myös asioiden ennakoitavina. Näin ollen nimimerkillä oli presidentille toiminnallinen kaksoismerkitys.

”*Liian myöhään on suuri sana, historian hirvein sana*”, aloitti Liimatainen Iso-Britannian toisen maailmansodan jälkeistä politiikkaa käsittelevän pakinansa, josta näkyy miten Kekkonen edelleen piti idealismia alisteisena realismille:

”Poliittinen ja taloudellinen ohjelma voi olla kuinka oikea tahansa, mutta sillä ei ole mitään käytännöllistä arvoa, jos se esitetään liian myöhään. Liian aikaisin julkisuuteen saatettu ohjelma voi myös merkitä epäonnistumista, mutta jos se on todella tarpeen vaatima ja elinvoimainen, se voidaan myöhemmin uusien edullisten olosuhteiden vallitessa toteuttaa.”¹²²⁵

¹²²² ”Eurooppa Atlantilta Uralille”, SK 25.2.1967, Liimatainen 1968, s. 24.

¹²²³ Ibid., s. 24–29.

¹²²⁴ Ks. UKK pk. 12.5.1965, Kekkonen 2002, s. 192.

¹²²⁵ ”Historian hirveä sana”, SK 3.2.1968, Liimatainen 1970, s. 13.

Kekkonen, kuten johtajat ylipäättään, pyrki pysymään etäällä tilanteista, joissa ratkaisut oli tehtävä pakon sanelemana, jolloin ”politiikka poistuu politiikasta”. Yksi politiikan merkittävä ominaisuus on tilan ja ajan haltuunotto. Poliitikassa onnistuneesti toimimisessa keskeistä on toiminnan realistisuus ja ajoitus.¹²²⁶

Kekkonen päiväkirjoista käy hyvin ilmi se laajuus ja intensiteetti, jolla hän seurasi sanomalehtiä. Lisäksi Kekkonen tutustui ahkerasti suojelupoliisin toimittamiin tiedusteluraportteihin.¹²²⁷ Niinpä Kekkoselle oli laajan lukeneisuuden ja kirjoittelun ansiosta ominaista myös ennakoida tulevaa ja löytää poliittinen ohjelma ”miten-suuntaa” varten. Poliitiikka näyttäytyi Kekkoselle ’mahdollisuuksien taitamisena’ (mahdollisen taiteena), jota hän käsitteli Siltasaaren puheessaan syyskuussa 1964:

”Politiikka on mahdollisuuksien taitamista: täytyy mukautua välttämättömyyksiin ja käyttää niitä hyväkseen. Se pitää paikkansa tänäkin päivänä – huomattakoon – myös kaikkein voimakkaimmissa valtioissa. Tältä pohjalta poliitikko lähtee muovaamaan huomispäivää. Pisimmälle pääsee se, joka kykenee yhdistämään isänmaan toiveet poliittisesti mahdolliseen. Utopia ei ole mikään poliittinen ohjelma.”¹²²⁸

Edellä mainittu Kekkonen tulkinta on yksi selvimpiä ja parhaita esimerkkejä kuvastamaan, miten Kekkonen ymmärsi politiikan luonteen. Siitä käy ilmi Kekkonen reaalipolitiikan yhteys ideologiseen puoleen ja isänmaan etuun.

Vaikka politiikassa lähtökohtaisesti haluaisikin toimia rehellisesti, on se joskus käytännöllisesti katsoen mahdotonta. Liimatainen totesikin, että salaisten talouspoliittisten ratkaisujen kuten devalvaation yhteydessä on vaikeaa olla rehellinen. Liimataisen mukaan valtiovarainministeri Koivistolta kävi kansanedustaja kysymässä, tullaanko markka devalvoimaan. Tätä Liimatainen piti tyhmyyden osoituksena. Varsinaisena devalvaatiopäivänä Koivisto olisi Liimataisen mukaan vastannut devalvaatiouteluihin: ”Jukolauta – tuosta poikki”:¹²²⁹

”Niin poikkeuksellinen toimenpide tuo devalvaatio on, että siitä päättävien miesten on kirkkain silmin valehdeltava, jos niin onnettomasti käy, että heidän on pakko vastata asiaan koskevaan kysymykseen. Kieltämättä kiero asema, mutta valhe on noissa oloissa valtakunnallinen välttämättömyys.”¹²³⁰

¹²²⁶ Max Weberin mukaan poliitikon tulee pystyä punnitsemaan itsensä ulkopuolella olevia ”todellisia edellytyksiä”, jotka koskevat tulevaa kehitystä. Sen vuoksi poliitikon tulee ottaa tarkastelussaan huomioon erilaisia mahdollisia tapoja ja arvioida ulkoisiin edellytyksiin suhteuttaen niiden odotettavissa olevaa menestystä. Näiden ajatuksellisesti saavutettujen tulosten perusteella poliittisen toimijan tulee ratkaista kantansa niiden suhtautumistapojen hyväksi, jotka vastaavat hänen tarkoitustaan. Max Weber teoksessa *Krirische Studien auf dem Gebiet der kultutwissenschaftlichen* 1906, s. 267, Palonen 2000, s. 206 mukaan.

¹²²⁷ Max Jakobson on kuvannut Kekkostä ”pelottavan lukeneena miehenä”, joka luki ahmimalla niin virallisia raportteja kuin ulkomaisia historiateoksia ja pystyi tehokkaasti palauttamaan mieleen lukemansa. Jakobson 1983, s. 10.

¹²²⁸ ”Mitä, miksi, minne?”, Puhe Helsingissä 25.9.1964, Kekkonen 1967b, s. 335.

¹²²⁹ ”Tuosta poikki – jukolauta”, SK 28.10.1967, Liimatainen 1968, s. 77–81.

¹²³⁰ Ibid., s. 80.

Poliitikolta ei kaikissa tapauksissa voida odottaa rehellisyyttä. He joutuvat toimimaan Machiavellin ruhtinaan tavoin. Valheelliset lupaukset ovat joskus välttämättömiä. Machiavellille kyky tehdä politiikkaa siten, että saatava hyöty on mahdollisimman suuri verrattuna kustannuksiin, oli tarkoituksellista. Siksi myös poliittiset valheet kuuluvat asiaan, jos ne palvelivat kokonaisuutta.¹²³¹

”Kuitenkin osoittaa nykypäivän kokemus, että ne ruhtinaat ovat suorittaneet suurtöitä, jotka eivät liioin ole pitäneet lukua lupauksistaan, vaan päinvastoin ovat viekkaasti osanneet panna ihmisten pään pyörälle ja lopuksi päässeet voitolle niistä, jotka ovat luottaneet heidän sanoihinsa ... Senpä tähden ei viisas ruhtinas voi eikä hänen tulekaan pitää sanaansa, jos sellaisen noudattaminen olisi hänelle vahingoksi ja jos ne syyt ovat hävinneet, jotka saivat hänet sellaiseen sitoutumaan.”¹²³²

Rehellisyyttä Kekkonen ei pitänyt aina itseisarvona politiikassa, vaan myös sillä oli välinearvo. On kuitenkin tehtävä ero suoranaisen valehtelun sekä ”muunnellun totuuden” ja kertomatta jättämisen välille. Valehtelu ei ole tehokas tapa toimia poliittisesti. Lähes kaikki presidentti Kekkonen kanssa työskennelleet poliitikot korostavatkin, että hän piti hyvin kiinni sovituista asioista.

Kekkonen koko poliittiselle toiminnalle oli ominaista kokonaisedun ajatus. Kokonaisedun hän luonnollisesti määritteli itse. Rehellisyys saattoi edistää myös Kekkonen tavoittelemaa kokonaisuutta, kuten politiikassa Neuvostoliitto kohtaan, jonka Kekkonen painotuksen mukaan tuli olla yksiselitteisen rehellistä. Kekkonen toimi, kuten totesi Liimataisena: ”Poliitikon tulee menestyäkseen tehdä itselleen seloäksi, mitä riskejä valehtelemisestä seuraa.”¹²³³

Politiikassa joitakin asioita kannattaa myös häivyttää, kuten Kekkonen teki valmistellessaan ojennetun käden -puhettaan, jonka lopuksi hänen tarkoituksenaan oli Machiavelli-lainauksella vastata Kauko Kareen hänelle osoittamaan kritiikkiin. Vaikka Kekkonen otti lainauksen ”onneton se kansa, joka ei voita sotaa eikä kestä rauhaa” Machiavellilta, vetosi hän puheessaan lainauksessa kuitenkin – ”Machiavellin Raamatun kirjoittaneeseen” – historioitsija Liviukseen.

Epäilemättä siksi, että Kekkonen, jota 1930-luvulta asti oli syytetty machiavellistiksi, ei halunnut ruokkia lisää tätä leimaa. Suomessa samalla tavalla kuin koko Euroopassa ”pakanallisuuden” ja ”pahan politiikan” kannattajaksi leimatulla Machiavellilla oli ja on huono kaiku politiikassa.¹²³⁴

¹²³¹ Liimataisen valheen ja totuuden tarkastelussa on kyseessä pitkälti sama problematiikka, johon valtiovarainministeri Iiro Viinanen ajautui syksyllä 1991 devalvaation ja erolupaustensa suhteen. Poikkeuksellista tilanteesta oli, että Viinanen käytti vakuutelukeinonaan erolupausta aikaansaadakseen luottamusta Suomen markkaan ja estääkseen valuuttakeinottelua. Ks. Paastela 1997, s. 94. Koivisto on kuvannut devalvaatiosalaisuutta taakkana, joka aiheutti painajaisia, joissa hän paljasti devalvaation. Koivisto 1997, s. 101. Ks. myös Machiavelli 1994, XVIII-luku.

¹²³² Kekkonen marginaalimerkintä, Machiavelli 1918, XVIII, s. 97, TM.

¹²³³ ”Rehellisyydestä politiikassa”, SK 28.11.1969, Liimatainen 1970, s. 240–242.

¹²³⁴ Ks. esimerkiksi Kekkonen 2000b, s. 84; Kauko Kare vaati Kekkonesta kieltäytymään vuoden 1968 presidenttiehdokkuudesta. Vrt. UKK pk. 1.8.1964, Kekkonen 2002, s. 133, Kekkonen 1967b, s. 344. Machiavellin ”pahuusmäärittelyistä ja -tulkinnoista” eri aikoina; ks. Korvela 2006.

Kansallisen edun määrittäjät ja presidentinvaaliretoriikat

”On pystyttävä perustamaan ulkopoliittinen toimintayksikkö sisäpoliittiseen tukeen”
(Henry Kissinger)¹²³⁵

Puolueet ottivat 1950-luvulla käyttöönsä survey-tutkimuksia, joiden perusteella puoluejohto saattoi ottaa kannattajiensa mielipiteet entistä suurempaa huomiota ilman piirijärjestöjen välikäsiä. 1950-luvulle puolueet näkivät edustetun kansan saakka melko staattisesti kunkin puolueen ”omana kansanosana” eli kannattajakuntana.¹²³⁶ Nuori valtiotieteilijä Jaakko Nousiainen päätyi kirjassa *Puolueet puntarissa* (1959) kovaan tuomioon puolueiden demokraattisuudesta:

”Kansanvaltainen hallitustapa on pahoin vääristynyt, koska todellinen valta on siirtynyt suhteellisen harvalukuiselle puoluejohtajien ryhmälle ja koska yleiset vaalit eivät pysty oikealla tavalla tulkitsemaan kansan keskuudessa liikkuvia mielipidevirtauksia. Puolueiden omassa piirissä ollaan kaukana järjestödemokratiasta. ... Puolueet eivät nimittäin vain edusta mielipidettä vaan ne myös luovat sitä, ja propagandansa avulla ne valvovat jäsentensä äänestyskäyttäytymistä.”¹²³⁷

Puolueiden asema vahvistui 1950-luvulla voimakkaasti, mikä näkyi siten, että politiikasta palkkansa saavien määrä kasvoi nopeasti. Politikoimisesta tuli laajeneva ammatti, ja ammatissa toimivista muodostui valtaa pitävä oligarkkinen eliitti¹²³⁸. Puoluepolitiikasta, puoluepolitikoinnista ja puoluetaktikoinnista tuli 1950-luvulla yleisiä puheenaiheita. Kuitenkin julkisuudessa esiintyi myös politiikan aatteellisuutta korostavia äänenpainoja, jotka vaativat ”kokonaisetua”.¹²³⁹

Kekkonen alkoi 1960-luvun edetessä pelätä puoluepolitiikan karkottavan kansalaisten poliittisen kiinnostuksen, vaikka hän arvioikin kriittisesti ”politiikointiin” kykenemättömiä poliitikkoja. Esimerkiksi Rainer von Fieandtia Kekkonen arvosteli poliittisesta kyvyttömyydestä ja tuuliviirimäisydestä.¹²⁴⁰

Kekkonen itse oli leimallisesti ollut presidentin ja maalaisliiton pääministeri. Häntä vastustettiin voimakkaasti sekä oikealta että vasemmalta, mutta Paasikivi ei antanut sen häiritä hallitusratkaisuisaan. Paasikiven puolueille antamat pääministeri-ilmoitukset lopettivat tehokkaasti spekulatiot. Kekkonen valitsi hallituksiensa maalaisliittolaisten ministerien kokoonpanon melko itse-

¹²³⁵ Kekkonen 1982, s. 89.

¹²³⁶ Pohjantammi 2003, s. 404.

¹²³⁷ Teos esitettiin ”puolueettomana arviona”. Nousiainen 1959, s. 100–101, 103, OYKKK.

¹²³⁸ Ks. oligarkiasta Michels 1986, s. 43.

¹²³⁹ Aarnio 2003, s. 450–453; Palonen 2003, s. 497. Hyvä esimerkki yhteisen edun korostuksesta ovat Linkomiehen esittämät henkilökuvaukset, joissa hän profiloii poliitikkoja joko negatiivisesti tai positiivisesti sen mukaan edustivatko he hänen mielestään laajaa (koko kansakunnan edun – Walden) vai ahdasta (puolueintressit – Reinikka) politiikka-näkemyttä. Linkomies 1970, s. 183, 189.

¹²⁴⁰ UKK pk. 28.3.1958, Kekkonen 2001, s. 60. Ks. myös 14.1.1958, 17.4.1958, Kekkonen 2001, s. 38, 67. Myös Johannes Virolainen arvosteli pääministeriajan muistelmissaan Fieandtin kyvyttömyyttä hallita poliittista vaikuttamista. Ks. Palonen 2003, s. 492. Kekkonen pohti myös ”politiikan harrastuksen” vähenemisen lievittämiseksi kunnissa järjestettäviä kansanäänestyksiä. UKK pk. 3.1.1965, Kekkonen 2002, s. 169.

näisesti. Puolue lähinnä evästi pääministeriä, mutta lopulliset valinnat Kekkonen teki yksin, viidennen hallituksensa kompromisseja lukuun ottamatta.¹²⁴¹

Pääministeri Kekkonen esitti kaikilla vaalitaisteluilla olevan oma luonteensa. Hänestä 1930-luvulla vaalitaistelut käytiin kansanvallan puolustamiseksi ääriivasemmistoa ja -oikeistoa vastaan, vuoden 1945 ”poikkeuksellisissa” vaaleissa turvattiin maan itsenäisyyttä ja länsimaista demokratiaa, vuoden 1948 vaaleissa toimittiin kommunistien ”ratkaisevan” poliittisen ja taloudellisen vaikutusvallan lopettamiseksi, vuoden 1951 vaaleissa laitettiin sulkua inflaatiokehitykselle ja parhaillaan käynnissä olleista vuoden 1954 eduskuntavaalitaistelussa oli hänen mielestään kyse taloudesta. Kekkonen siis katsoi vaalitaisteluja siitä näkökulmasta, minkä asian puolesta hän kulloinkin politikoi.¹²⁴²

SDP:n *Vaaliaapisessa* vuoden 1954 eduskuntavaaleihin maalaisliittoon ja Kekkoseseen suhtauduttiin hyvin hyökkäävästi. Kommunistien erityissuosikiksi nimettiin Kekkonen, jonka ”*henkilökohtaiseen vallantavoitteluun ja maalaisliiton diktatuurivallan luomiseen onkin mitä häikäilemättömimmällä tavalla käytetty muitten puolueiden ja niiden johtajien diskriminoimispyrkimyksiä.*” Kekkonen alleviivasi myös SDP:n saavutukseksi esitetyn Kekkosen kuningastien ja valta-aseman murtamisen sekä lisäksi vaatimuksen, jonka mukaan ”*kansanvallastamme on vihdoinkin saatava juurrutetuksi pois hämärät voimat*”.¹²⁴³

Kekkosen pääministerikausilla hänen poliittinen notkeutensa ja itsevarmuutensa pantiin myös länessä merkille, kuten myös ulkopoliittisen vallan siirtyminen Paasikiveltä Kekkoselle¹²⁴⁴. Suomen länsikauppa oli voimakkaassa nousussa Kekkosella tullessa presidentiksi ja suuntaus jatkui samana 1950-luvun lopussa. Samaan aikaan Suomen tuonti sosialistisista maista hiipui. Neuvostoliitto oli huolissaan Suomen kangastavasta OEEC -jäsenyydestä ja pohjoismaisista yhteismarkkinoista.¹²⁴⁵

Kekkosella vastustajat tuomitsivat presidentin politiikan kokonaisuudessaan epäonnistuneeksi. Neuvostoliiton ohella pahimmiksi tai paremminkin äännekkäimmiksi vastustajikseen Kekkonen katsoi päiväkirjojensa perusteella Ehrnroothin, Junnilan ja Leskisen, jotka omalla aggressiivisella retoriikallaan pyrkivät osoittamaan Kekkosella epädemokraattisuuden ja Paasikiven linjan ulkopoliittisen väärinkäytön eli he syyttivät Kekkostä kansan etua vastaan toimimisesta. Käytyä kielellistä kamppailua voi hyvin kuvata siihen osallistunei-

¹²⁴¹ Murto 1994, s. 93, 224–227; Johannes Virolainen puolestaan kuvasi Kekkosella hallituksissaan harjoittamaa johtamistyyliä kiivasrytmiseksi ja ”ylivertaiseksi”. Ibid., s. 290.

¹²⁴² Kekkonen syytti sosialidemokraatteja, jotka olivat saaneet kannattajikseen ”oikeistopiirit, siitä, että he kannattajineen (virkamiehet ja teollisuusväestö) eivät ottaneet osaa taloustalkoisiin, vaan katsoivat uhrauksen kantajiksi ainoastaan maa- ja metsätaloudessa eläjät. ”Mistä nyt on kysymys”, *Kyntäjä* 2/1954.

¹²⁴³ Vääräksi Kekkonen merkitsi väitteen, jonka mukaan ulkomaankauppaa ”ei käydä pääministerin sieluilla, vaan aineellisilla tavaroilla”. Kekkonen tiesi, että Neuvostoliitto-kaupan kysymyksissä näin ei ollut, vaan myös kauppakumppanin persoona vaikutti. *Vaaliaapinen* 1954, s. 20–21, 27, alleviivaukset Kekkosella, UKA 21/8.

¹²⁴⁴ Suomi 1990, s. 168, 173; Rautkallio 1990, s. 196–198; Vares 1997.

¹²⁴⁵ Seppinen 2002, s. 132–133; Seppinen 1997b ja 2002, s. 138–139. Pian myös EFTA-ratkaisu oli ajankohtainen, mikä lisäsi Moskovan epäluuloisuutta Suomea.

den tavoin pelinä, jossa panoksena oli valta päästä määrittelemään hegemoniasta asemasta kaikkien poliittisten tahojen mainostamaa kansallista etua.

SDP:n epäonnistuttua tehtävässään sen Kekkos-vastaisuus lisääntyi entisestään, mikä näkyi Honka-liitossa. Ennen vuoden 1962 presidentinvaaleja Paasikiven linjan tulkinnasta ja hallinnasta käytiin hegemoninen taistelu, jossa panoksena oli melko suorasti valta. Formuloinnit menivät niin monimuotoisiksi, että käytyä kamppailua kommentoitiin ”Paasikiven linjan eksegeetikaksi”¹²⁴⁶.

Taistelu laantui 1960-luvun edetessä. Lopulta *Uusi Suomikin* presidentin 65-vuotispäivän kunniaksi kiitteli hänen Paasikiven linjaa ”kartuttanutta perintöään”¹²⁴⁷. Kuitenkin 1968 vaalien yhteydessä Paasikivi nostettiin jälleen taisteluvälineeksi määriteltäessä kansankunnalle oikeanlaista politiikkaa.

Kekkonen toi uutta antia myös Suomen presidentinvaalikampanjointiin. Hän aloitti vuoden 1950 presidentinvaaleissa Suomessa uudenlaisen kampanjoinnin, jossa maata kierrettiin aktiivisesti. Vuoden 1956 presidentinvaaleissa hän jatkoi samalla puheliaalla linjalla¹²⁴⁸.

Seuraavissa presidentinvaaleissa Kekkonen osallistui istuvana presidenttinä ensimmäistä kertaa vaaliväittelyyn, joka lähetettiin radion lisäksi myös televisiossa. Televisiossa esiintymistyylin hallinta on keskeinen taito. Kekkonen esiintyi televisiossa yleensä ryhdikkään rentona kädet puuskassa istuen.¹²⁴⁹

Vuoden 1968 vaaleissa vaaliväittelyä ei Kekkonen haluttomuudesta johtuen käyty ehdokkaiden välillä, vaan puolueiden valitsemat edustajat esittivät ehdokkaille kysymyksensä. Tässä keskustelussa kahden kauden Kekkonen oli tulevaisuusorientoinut ja vastasi kokoomuksen ja SMP:n hyökkäyksiin.

Ennen vuoden 1968 presidentinvaalien ensimmäisellä äänestyskierroksella saavuttamaansa yli 2/3 ääniosuutta Kekkonen joutui kuitenkin käymään kovan kamppailun nousussaan ”kansallisen edun” tunnusmerkkien määrittäjäksi.

Pääministerin taistelu talousohjelmansa puolesta

Onko maallamme malttia vaurastua? teoksessa esiintynyt ehdotus Pohjois-Suomen talousohjelman rahoittamisesta julkisin verovaroin tarkoitti käytännössä pankkien ja yksityisen yritystoiminnan sivuuttamista. Ymmärrettävästi se herätti laajaa ja kiivasta keskustelua myös eduskunnassa.¹²⁵⁰

¹²⁴⁶ UKK pk. 23.3.1960 ll., UKA.

¹²⁴⁷ Nimimerkki Vaakamies, *US* 3.9.1965, UKK pk. 3.9.1965 ll., UKA. Kekkonen kommentoi linjan yhtäkkistä suosiota: ”Kokoomus vannoo kaksi sormea kypärän reunaan nojaten sen puolesta ja Leskinen on hyökännyt yli sillan yli puolitiehen vastaan. Junnila on vaiennut ulkopoliitikasta ja haukkuu huonoa talouspolitiikkaa. ... Mutta niin muuttuu maailma.” UKK pk. 25.10.1965, Kekkonen 2002, s. 220.

¹²⁴⁸ Arvo Korsimo ei säästellyt kampanjan aikana itseään eikä Kekkostä. Korsimo suorainen vaalihysteria käy ilmi tavasta, jolla hän jatkuvasti haki Kekkonen vahvistusta työlleen. Hän kirjoitti tunteestaan, että Kekkonen väheksyy heidän vaalitoimintaansa, joka oli ”varmin tapa” äänten saamiseksi. Päiväämätön kirje, UKA 21/87.

¹²⁴⁹ Televisiossa poliitikon tulee luoda asiahallinnan lisäksi esiintymisellään myönteisiä mielikuvia itsestään. Benoit & Wells 1996, s. 5; Finstad & Isotalus 2005, s. 17.

¹²⁵⁰ Kekkonen pyrki myös kritiikin ennakointiin. Hän painotti, ettei yksityinen yritystoiminta mitenkään pystyisi Pohjois-Suomen rakentamiseen. Kekkonen 1952, s. 129.

Kekkosen aluepoliittinen painotus, joka teollistamiskomitean ehdotuksista puuttui, aiheutti voimakkaita poliittisia epäluuloja ja Kekkosen vaurastumisohjelman motiiveja arvuuteltiin. Arvostelijat näkivät Kekkosen ohjelmassa yhtymäkohtia Stalinin investointi- ja teollistamisohjelmaan. Toisaalta Kekkosen ohjelma heijastaa myös lännessä ilmennyttä, tuohon aikaan yleistä markkinatalouden itseohjautuvuuden epäilyä.¹²⁵¹

Vastauksessaan kritiikkiin Kekkonen kirjoitti, ettei yhdessäkään julkisessa kirjoituksessa ole asetettu vastustamaan hänen kirjassaan esittämiä tarkoituksperiä, vaan rahoituskeinoja. Hän syytti oikeistoa epärealistisesta talouspoliittisesta vastustuksesta, kun se ajoi Pohjois-Suomen teollistamista, jota hän kutsui kansalliseksi suurtehtäväksi, ”yksityisen yritteliäisyyden” kautta.¹²⁵²

Pohjois-Suomen kehittämisen taustalla olivat sekä vaalitaktiset että ideologiset syyt. Köyhyys loi otolliset puitteet kommunistien menestykselle pohjoisessa. Kekkonen kehotti maalaisliittoa kehittämään edelleen huonosti toimeentulevien asemaa, jotta tiukka taloudellinen jaottelu häviäisi ja maalaisliitto poliittisena voimatekijänä voisi vastustaa kommunistien suosion kasvua.¹²⁵³

Toukokuussa 1952 Kekkonen joutui pääministerinä puolustautumaan opposition voimakasta kritiikkiä kohtaan esitettyään miljardin markan määrärahan Pohjois-Suomen liikenneolojen parantamiseksi. Tämä oli osa hänen laajempaa pohjoisen investointiohjelmaansa, johon kuului myös Kemijoen valjastaminen. Hän kytki eduskunnassa liikenneolojen parantamiseen myös työllisyyden hoidon.¹²⁵⁴ Siten Kekkosen talouspolitiikka voidaan nähdä jälleen myös keynesiläisestä näkökulmasta.

Junnila parodioi Kekkosen kiirettä Pohjois-Suomen investoinneissa ja epäili maalaisliiton ja SDP:n sopineen keskenään ”sosialisoimisesta”:

”Neitseellisenä Pohjois-Suomi on vuosikymmenestä toiseen jaksanut odottaa industrialisminsa suurta läpimurtoa, mutta nyt kaksi mustasukkaista kosiomiestä [Kekkonen ja Tervo] pitävät niin kiirettä, etteivät he voi odottaa edes muutamaa kuukautta ... pyrkimyksiä Pohjois-Suomen teollistamiseksi on syytä tarkastella niissä ilmenevien sosialisointitendenssien kannalta.”¹²⁵⁵

Junnila kuvasi maalaisliittoa sosialisoimispyrkimyksissä karitsaksi, joka ei avaa suutaan, vaikka teuraaksi viedään. Hän ei hyväksynyt Kekkosen esittämää verotuksen kasvattamista. Lisäksi hän pelkäsi valtion sähkömonopolia.¹²⁵⁶

Lokakuussa 1952 käydyssä eduskuntakeskustelussa Kemijoen vesivoimaoikeuksista Kekkonen puolustautui voimalaitosten rakentamista esitettyä sosialisointikritiikkiä vastaan ottamalla vertailukohdaksi Yhdysvaltojen vastaavan-

¹²⁵¹ Ks. Pekkarinen & Vartiainen 1993, s. 138–140.

¹²⁵² ”Onko maallamme malttia?”, *Kyntäjä* 4/1952.

¹²⁵³ ”Toimeentulevaiset ja toimeentulemattomat”, *Kyntäjä* 12/1952; ks. myös Kekkosen näkemys maalaisliitosta valtakunnallisena voimatekijänä, *Maaseudun viesti* 9.6.1951. Ks. myös ”Ajatella suomalaisesti”, *Veljenpoika*, *Kyntäjä* 2/1952. Vrt. Lohi 2003, s. 211.

¹²⁵⁴ Lisäbudjetti 21.5.1952, VP ptk. I, s. 978.

¹²⁵⁵ Lisäbudjetti 29.4.1952, VP ptk. I, s. 784, 786. Vrt. Kekkonen 1952, s. 92–93.

¹²⁵⁶ Ibid.

laiset toimenpiteet, joissa valtion rahoituksella rakennettiin valtavia voimaloitoksia.¹²⁵⁷ Siten Kekkonen yritti hiljentää oikeiston sosialisointi-kritiikkiä ottamalla esimerkikseen kapitalismin perikuvan Yhdysvallat. Se ei kuitenkaan hiljentänyt oikeistoa, vaan oikeisto syytti pääministeriä edelleen yksityisyrittäjyyden vastustamisesta ja vaati taloudellista vapaamielisyyttä.¹²⁵⁸

Kekkonen halusi nopeaa päätöstä koskien valjastuksen suhteen, koska hänen mukaansa koskia ei voinut rakentaa yksityisen pääoman turvin. Oppositio-
retoriikan kovetessa myös pääministeri otti käyttöönsä ärhäkemmän puhe-
repertuaarin ja ironisoi kokoomuksen sosialisointi-kammoa:

”... joku oikeiston yhteiskuntatieteilijä on sattunut lukemaan Leninin sanat, että kommunismi on yhtä kuin Neuvostoliitto ja maan sähköistäminen. Ja tällaisesta lauseestahan tietysti terävä yhteiskunnallinen ajattelija helposti pääättelee, että maan sähköistäminen vie kommunismiin”¹²⁵⁹

Kekkonen ironia ei lopettanut oikeiston ja liberaalien kritiikkiä. Kansanpuolueen Harras Kyttä kyseenalaisti Kekkonen porvarillisen ideologian ja vapaamielisyyden.¹²⁶⁰ Kekkonen ei kannattanut koskaan taloudellisen liberalismi-
mukaista politiikkaa¹²⁶¹, vaan painotti valtiojohtoisuutta, millä oli yhteys myös
maalaisliiton ajamaan maatalouspolitiikkaan.. Valtiokeskeisen talouspolitiikan
Kekkonen omaksui jo ennen sotia, jota kirjasessa ja eduskunnassa esiintynyt
painotus jatkoi. Sen vuoksi hän peräsi pamfletissaan valtiolta aktiivista roolia:

”... yksityinen yritteliäisyys ei lähde Pohjois-Suomen sille suurelta osalta tuntemattomiin olosuhteisiin, ennen kuin kaikki exploatointi-, laajentamismahdollisuudet Etelä-Suomessa on imetty loppuun saakka. ... ne tehtävät, jotka Pohjois-Suomessa ovat odotamassa, ovat sitä suuruusluokkaa, että yksityisen yrittäjän käytettävissä olevilla varoilla ei niistä selvitä ... yksityinen yritteliäisyys omaksumansa Etelä-Suomea suosivan suuntauksen ja sen käytettävissä olevien pääomien niukkuuden vuoksi ei kykene rakentamaan Pohjois-Suomen teollisuutta, ei ainakaan niin nopeasti kuin kansantaloutemme etu vaatii. Jos tehtävä aiotaan suorittaa, niin kuin se suoritettava on, on pakko etsiä pelastusta muista menettelytavoista. Ainoa käyttökelpoinen keino silloin on, että valtio rientää Pohjois-Suomeen ja rakentaa sen raskaan teollisuuden.”¹²⁶²

Vaikka kirjasen retoriikka on muutoin lähinnä suostuttelevaa, niin Pohjois-Suomen teollistamisen osalta lajina on myös välttämättömyysretoriikka, jossa vedotaan sekä alueelliseen välttämättömyyteen että koko maan etuun.

Suomen valtavat investoinnit rahoitettiinkin pääasiassa kulutuksesta piddättäytymällä. Kekkonen 1950-luvun alussa hahmottelema ohjelma, jossa palkankorostuksia hillitsemällä pitäydyttiin kulutuksen kasvusta, edistettiin koko-

¹²⁵⁷ 31.10.1952, VP ptk. II, s. 1710.

¹²⁵⁸ Ks. Ibid., s. 1713.

¹²⁵⁹ Kemijoki oy 2.12.1952, VP ptk. II, s. 2128.

¹²⁶⁰ Ibid., s. 2144–2145.

¹²⁶¹ Junnilan mielestä Adam Smith kääntyisi haudassaan, jos tietäisi Kekkonen liberalismi-
vääristelyn. Hän nimitti Kekkonen ”puoli- ellei koko-sosialistiksi”. Ibid., s. 2147.

¹²⁶² Kekkonen 1952, s. 117–119. Päiviö Hetemäen mukaan Kekkonen tapa torjua etukä-
teen linjansa mahdollinen vastustus oli demokratian vastaista. VP 1952 ptk. I, s. 789.

naistaloudellista säästämistä ja rahoitettiin investointeja, toimi Matti Pohjolan mukaan pääpiirteissään 1980-luvulle saakka.¹²⁶³

Pohjois-Suomen teollistamisen yhteydessä Kekkonen pääsi pääministeri asemastaan täysin mitoin toteuttamaan poliittista teoriaansa käytännön poliittiseksi ohjelmaksi (policy-aspekti). Hän oli siitä aidon innostunut. Pamfletti ei ollut pelkästään retorinen tempu tai vaalitaktinen siirto.¹²⁶⁴ Niinpä keskustelu Kemijoen valjastamisesta ja Suomen talouspolitiikan suunnasta sai eduskunnassa aikaiseksi hyvin kitkeriä sävyjä.

Pääministeri käytti jälleen historiaa hyväkseen kamppailussaan oikeistoa ja liberaaleja vastaan. Hän hyökkäsi satiirisesti ja syyttävästi ”liberaalioikeistoa” vastaan vertaamalla Kemijoen valjastamista Imatran voiman valtiollisen rakentamisen alkuvaiheisiin, jossa liberaalin talouspolitiikan symbolit Risto Ryti ja J.H. Vennola olivat mukana. Kekkonen irvaili sen olevan ilmeisen kirvelevää kuultavaa, kun ”*edistyspuolueen kalpeat jälkeläiset puhuvat vapaamielisyydestä*”. Sinänsä huvittavan Kekkonen hyökkäyksestä teki se, että Ryti suhtautui 1920-luvun lopulla erittäin kriittisesti Kekkonen ”sosialisointihalukkuuteen”.¹²⁶⁵

Kekkonen historiahyökkäys ja lingvistinen diskriminaatio taloudellisen liberalismiin kannattajia kohtaan oli ilmeisen tehokas. Niinpä kansanpuoluelaiset valittivat, ettei Kekkonen ymmärrä liberalismia teoriassa eikä käytännössä ja pahoittelivat, että hän joutuu koskettelemaan liberalismia. Irma Karvikko ei vastannutkaan Kekkonen esittämään Ryti-piikittelyyn, vaan hän esitti poliittisen elämän madaltuneen Rytin aikojen jälkeen sillä tavoin, että eduskunnassa saattoi olla ”*äskän uskoon tulleita sosialisti-Kekkosia*.”¹²⁶⁶ Näin ollen Kekkonen talousohjelma pyrittiin oikeistosta leimaamaan sosialistiseksi.

Kekkonen III hallituksen loppuaikoina opposition kritiikki Kekkonen talouspolitiikkaa kohtaan edelleen kiihtyi. Oppositio syytti pääministeriä epärealistisesta talouden hoitamisesta. Kokoomuksen Kaarlo Ahmavaara ja Tuure Junnila kampittivat oppositiopolitiikassaan Kekkostä ”taloudellisia tosiasioita” välttelevästä politiikasta¹²⁶⁷.

¹²⁶³ Pohjola 1996, s. 44.

¹²⁶⁴ Juhani Suomen mukaan Kekkonen oli sen vuoksi masentunut siitä, ettei hänen ohjelmansa herättänyt niin suurta vastakaikua kuin hän oli toivonut eikä pohjoisen teollistamista pidetty välttämättömänä. Ks. Suomi 1990, s. 210.

¹²⁶⁵ VP 1952 ptk. II, s. 2158–2159. Ryti kannatti eduskunnassa vesivoimaratkaisun yhteydessä putousten yhteen patoamista. Hän perusteli asiaa kansantaloudellisella puolella, ettei pieniä koskia kannata padota erikseen. Ryti ehdotti myös, että kansantaloudellisesti tärkeimmissä vesistöissä useampia eri omistajille kuuluvia vesistöjä voitaisiin määrätä rakennettavaksi yhteen. Yleisesti ottaen Ryti kuitenkin kannatti yksityistämistä. Lisäksi Ryti suhtautui 1920-luvulla kriittisimmin maalaisliittolaisista juuri Kekkonen edustamaan ”akateemiseen siipeen”, koska Rytin mielestä se oli luisumassa marxilaisuuteen ajaessaan joidenkin teollisuuden haarojen kansallistamista. Suomi 1989, s. 30–31, 62.

¹²⁶⁶ VP 1952 ptk. II, s. 2161.

¹²⁶⁷ Hallitus kasvatti tuntuvasti budjetin työttömyys-, työllisyys- ja sosiaalimäärärahoja. Toukokuussa 1953 vientikriisin seurauksena hallitus antoi lisäbudjetin, joka oli sodanjälkeisistä suurin. Suomi 1990, s. 237. Oikeisto sai tästä oivan syyn moittia hallituksen politiikkaa epärealistiseksi. Ks. Bergholm 2005, s. 380.

Junnilan mukaan *"taloudelliset realiteetit tulevat kuin erämaan sudet vainoamaan tätä hallitusta"*. Ahmavaara mielestä hallitus ei ollut pystynyt muuttamaan poliittisia realiteetteja ja siten mukautumaan taloudellisiin realiteetteihin. Hän toivoi myös – Kekosta vähätellen – Goethen vedoten, että Suomessa olisi edes yksi valtiomies, joka voisi näyttää, että *"ihminen ei ole olosuhteiden luoma, vaan olosuhteet ovat ihmisen luomia"*.¹²⁶⁸

Ahmavaaran ja Junnilan pahaksi onneksi Goethe ja eläinverteaukset olivat Kekkoselle tuttuja. Hän siteerasi myös vastauksessaan Goethea, joka hänen mukaansa sanoi Johanneksen ilmestyksestä, että jokainen tuntee, että siinä on jotain, kukaan vaan ei tiedä mitä. Sama päti hänen mielestään opposition välilyksymyksenkin. Talouspoliittisen realismin vaatimuksen hän esitti kertomuksella abessinialaisesta ratsumiehestä, joka viilsi nälän tullessa viipaleen ajokkinsa selästä. Kekkonen ratsumies-vertaus oli turhautuneisuuden osoitus hänen taloudellisen ohjelmansa vastustusta kohtaan. Kekkonen talouspoliittista ohjelmaa vastaan oli oppositiohenkeä hallituskumppani SDP:n taholtakin.¹²⁶⁹

Myös maalaisliitossa eli oppositiohenki Kekosta kohtaan. Maalaisliiton oppositio maksoi Kekkoselle kalavelkoja lokakuussa 1952 maataloustulon vakauttamislain yhteydessä ja aiheutti Kekkonen tekemää sopimusta vastustamalla hallituskriisin. Sen seurauksena Kekkonen piti puheen Kouvolassa, jossa hän arvosteli ärtyisenä julkisesti puolueen vähemmistöä: *"samat henkilöt, jotka asiallisesti ovat vastuussa Maataloustuottajain Keskusliiton päätöksestä, ilmoittivat kaikissa vaiheissa tulevansa vastustamaan maalaisliiton eduskuntaryhmän ja maalaisliiton puoluevaltuuskunnan viime syksynä hyväksymän hallitussopimuksen täyttymistä."*¹²⁷⁰

Presidentinvaalien lähestyessä Kekkonen ei kuitenkaan voinut enää olla yhtä suorasanainen MTK:ta kohtaan, vaan hänen täytyi ottaa huomioon sen vaatimukset, koska kyseessä olivat myös Kekkonen kannattajakunnan edut. Kokoomuksen Mauri Seppä yritti vielä juuri ennen vaaleja osoittaa eduskunnassa Kekkonen ankaran asenteen maatalousväestöä kohtaan. Esimerkkinään hän käytti juuri *"Kouvolan kuvotuspuhetta"* 1952. Kekkonen tyytyi sanomaan, että maataloustuottajat olivat tulleet sen jälkeen Kekkonen oikealle linjalle.¹²⁷¹

Taistelussa maalaisliiton herruudesta Kekkonen pahin haastaja oli maalaisliiton puheenjohtaja V.J. Sukselainen. Vuodet 1950–1956 painoivat vaa’an Kekkoselle. Kolmas maalaisliiton vahva mies 1950-luvun alkupuoliskolla oli Kalliokoski, johon kulminoitui eduskuntaryhmän Kekkos-vastaisuus. Myös Kalliokosken ja Kekkonen persoonat olivat vastakohtaisia. Kalliokoski oli poliitikkona raskasliikkeinen. Hänelle moraaliset vakaumuksensa olivat (periaatteessa) ehdottomia. Hän ei hyväksynyt Kekkonen tapaa yhdistää isänmaan etua omaan etuunsa. Kalliokoski lähti mukaan presidentinvaalitaisteluun, mutta maalaisliiton puoluevaltuuskunnan äänestyksessä hän hävisi selvästi Kekkoselle.¹²⁷²

¹²⁶⁸ Suomen talouspolitiikka 28.5.1953, VP ptk. I, s. 1029, 1041.

¹²⁶⁹ Ibid., s. 1061, 1064. Suomi 1990, s. 241–242. Kekkonen V hallituksen nimityksen jälkeen Hetemäki nimitti pääministeriä *"subventio-Kekkoseksi"*. J. Koivisto 2006, s. 113.

¹²⁷⁰ Bergholm 2005, s. 366–367; Kekkonen puhe 19.10.1952, Kekkonen 2000b, s. 181.

¹²⁷¹ Bergholm 2005, s. 455. Valtalaki 9.12.1955, VP 1955 ptk. II, s. 1859–1861.

¹²⁷² Kalliokoski ja Kekkonen tutustuivat 1930-luvun alkupuolella. Kalliokoski sai aluksi Kekkosesta myönteisen kuvan. Molemmat vastustivat oikeistoradikalismia ja raitis

Presidentinvaalit 1956 - ”Rauhallisen kehityksen turvaamiseksi”

Oikeiston ja SDP:n lehdistö oli pääministerille jatkuva riesa. Erityisesti näree aiheutti *Suomen Sosialidemokraatin* nimimerkki Jahvetti eli Yrjö Kilpeläinen. Hän esitti Kekkosen diktaattorina, joka edustajan palkkaa nauttien harjoittaa propagandaa maaseudulla, jotta tulisi valituksi eduskuntaan jatkossakin¹²⁷³.

Myös oikeistolaisissa sanomalehdissä Kekkosen kritiikki kiristyi presidentinvaalien kynnyksellä. Yleinen kritiikinaihe lehdistössä oli Kekkosen kommunistiyhteydet tai suoranainen panettelu Kekkosen kommunistisuudesta eli epäisänmaallisuudesta. Junnila nimitti eduskunnassa keväällä 1955 Kekkosta ”Pyhäksi Urhoksi”: Kainuun, Lapin maan ja koko Suomen uudeksi suojelupyhimykseksi. Junnilan mielestä arvosteluvollisuus piti ”demokratian ilman raittiina”.¹²⁷⁴ Vaikka Kekkosen ei yleensä aktiivisesti vastannutkaan häneen kohdistettuun kritiikkiin, kirjoitti hän omalla nimellään aktiivisemmin vaalien alla maalaisliiton kannattajalehtiin, kuten *Maakansa*.¹²⁷⁵

Kekkosen poliittinen menneisyys kaivettiin esiin ja otettiin lyömäaseeksi kekkos-vastaisessa vaalikampanjoinnissa. *Uusi Suomi* palautti lukijoidensa mieleen Kekkosen oikeistovastaisuuden ja IKL:n lakkauttamisyrietykset 1930-luvulla. *Demokratian itsepuolustuskin* luettiin jälleen osaksi Kekkosen syntilistaa.

Kekkosella oli 1930-luvulta lähtien ollut oikeiston piirissä puoluepolitiikan ja -taktikon leima. Suuri osa oikeistosta ei hyväksynyt hänen kansallista ohjelmaansa, vaan syytti Kekkosta ja maalaisliittoa puoluepoliittisesta etuilusta. Oikeiston kekkos-vastainen retoriikka yltyi niin suuriin mittoihin, että Kekkosen tukijoihin liittynyt Jouko Tyyri esitti oikeiston kritiikin typeryytenä:

”Siitä tavasta millä Kekkosen nimi mainitaan, tuntee poroporvarin. ... hän on mielenkiintoinen, legendaarinen poliitikko, joka ärsyttää poroporvaria. Miksi? Vastauksen löydämme esimerkiksi Tuure Junnilan äskettäin pitämästä puheesta. ... Esimerkiksi väite, jonka mukaan Kekkosen olisi vallan harvinaisessa määrässä puoluevihan täyttämä henkilö, ei tehoa kuin sokean puoluevihan ja ahdasmielisen epäluulon täyttämiin kansalaisiin.”¹²⁷⁶

Kalliokoski piti urheilullista Kekkosta myös raittiusmiehenä. Cajanderin punamultahallituksesta Kekkosen syrjäytti Kalliokosken, mikä aiheutti välien viilenemisen. Ryttin hallituksista Kekkosen jätettiin pois, kun taas Kalliokoski otettiin mukaan Ryti II:en. Vuosina 1944–1945 he kävivät kamppailun, jonka seurauksena välit lopullisesti heikkenivät. Kekkosta korpesi pääministerikausillaan Kalliokosken selän takana pelaaminen ja tuen puute eduskuntaryhmässä. Kekkosen näkökulmasta Kalliokosken epärehellisyys huipentui vuonna 1955, jolloin Kalliokoski kannatusryhmineen jatkoi edelleen presidentinvaalikampanjaa, vaikka maalaisliitto oli asettanut Kekkosen ehdokkaaksi. Kalliokoski 2002, s. 306–315, 322–323; Suomi 1990, s. 92–93, 148, 154; Hokkanen 2002, s. 36–39, 314.

¹²⁷³ Kekkosen esitti vastauksessaan vasemmistopuolueiden ajaneen edustajanpalkkioita, jotta vähävaraisillakin olisi mahdollisuuksia hoitaa edustajantehtäviään. Hän siis käänsi kritiikin takaisin. *Kyntäjä* 9/1954, Kekkosen 2000b, s. 294–297. Kilpeläinen kuoli tammikuussa 1955, joka jätti ”aukon” Kekkosen kritiikkiin; ks. Lohi 2003, s. 278.

¹²⁷⁴ VP 1955 ptk. I, s. 669.

¹²⁷⁵ Lohi 2003, s. 256–257.

¹²⁷⁶ ”Kekkosen”, *Ylioppilaslehti* 28.10.1955, Tyyri 2005, s. 79.

Suomen Sosialidemokraatti listasi Kekkonen poliittisiksi virheiksi jäsenyyden AKS:ssa ja talvisodan rauhan vastustamisen. Lehti kiinnitti huomion jälleen – vuoden 1950 vaalien tavoin – Kekkonen *Ylioppilaslehdessä* julkaistuu pakinaan ”Minä olin diktaattori”, osoituksena Kekkonen diktatuurihaaveista.¹²⁷⁷

Kekkosella oli kuitenkin kampanjassa takanaan puuhakkaita ja pystyviä tukijoita. Korsimon ja Johannes Huumon vaalien iskulauseeksi ja pääteemaksi suunnittelema *Rauhallisen kehityksen turva – ”Paasikiven Kekkonen linja”*, muodostui loistavaksi menestykseksi. Teema vietiin ulkopoliittikkaan, jossa vastustajien kilpailumahdollisuuksia pidettiin heikompina. Lisäksi ”sodan ja rauhan kysymysten” katsottiin edustavan ihmisten inhimillistä turvallisuuden tarvetta. Heidän mielestään ihmiset eivät myöskään tunteneet Paasikiven linjan sisältöä, vaikka hyväksyivät sen, joten valitsijoille ”luonnollisen vallanperimysjärjestyksen” osoittava linja oli paras ratkaisu.¹²⁷⁸

Kustaa Vilkuna puolestaan suomi vaaliliiton Helsingin puhetilaisuudessa yhteiskunnallista kehitystä, jossa ”*valtiollisessa toiminnassa erilaisten etupiirien painostusryhmät näyttelevät entistä suurempaa osaa*”. Siksi Vilkunan mielestä presidentiksi oli saatava itsenäinen, painostusryhmistä säikähtämätön, kyvykäs ja ”kokemusten patinoima” mies, jolla on viisautta palvella kokonaisetua:

”Näiden edellytysten vallitessa tasavallan presidentiksi sopii vain mies, jolla on todella luontaista kykyä konstruktiviseen ajatteluun eikä vain hetkelliseen tilanepoliittikkaan, mies, jonka ei tarvitse ajatustensa muotoilussa turvautua pelkkiin neuvonantajiansa tai voimakkaimpien etupiirien painostusryhmien johtajiin, joita lakimme eivät tunne.”¹²⁷⁹

Vaaleissa ei käyty vielä yhteistä vaaliväittelyä, vaan kaikki ehdokkaat saivat esittää radiossa valmistelemansa puheenvuoron, ja julkinen debatti käytiin lähinnä lehtien palstoilla. Kekkonen radiossa esittämää vaalipuhetta voidaan pitää retorisesti monessa suhteessa onnistuneena, koska hän pystyi kohdentamaan sanomansa kuulijoille puhumalla kansakunnan kannalta merkittävistä teemoista yksilön ”kokemusmaailman” kautta¹²⁸⁰. Lisäksi radiopuheistaan jo tunnettu pääministeri (ethos) yhdisti radiopuhevuorossaan tehokkaasti oman valintansa maan etuun. Puhe oli myös oivallisesti rytmitetty ja painotettu sekä sisällöllinen että puhetaidollinen mestarinäyte, jolla varmasti osaltaan oli vaikutusta erinomaiseen vaalitulokseen. Kekkonen vei puheensa lähes kokonaan parhaiten hallitsemaansa – ja vaaliaseeksi otettuun – ulkopoliittikkaan:

”Suomen kansa kokoontuu vaaliurnille ajankohtana, jolloin maailmanpoliittisen tilanteen kiristyminen ei ole voinut jäädä keneltäkään huomaamatta. Tätä vakavaa asiaa teroitti tasavallan presidentti Paasikivi uudenvuoden puheessaan kansalaisten mieliin. Tällaisissa oloissa nousee ikään kuin luonnostaan vaalien hallitsevaksi kysymykseksi ulkopoliittisen aseman turvaaminen.”¹²⁸¹

¹²⁷⁷ Lohi 2003, s. 167, 319–320.

¹²⁷⁸ ”Valitsijamiesvaalien propagandan yleissuunnitelma” 31/1955, KVK 9:17, UKA.

¹²⁷⁹ Vilkuna Vanhalla ylioppilastalolla 9.1.1956, UKA 21/87. Vrt. Pekonen 1991 näkemys, jonka mukaan poliittinen kieli on usein tasapainoilua eri eturyhmien välissä.

¹²⁸⁰ Ks. ”Valitsijamiesvaalien propagandan yleissuunnitelma” 31/1955, KVK 9:17, UKA.

¹²⁸¹ ”Presidenttiehdokkaiden puheenvuorot”, Kekkonen 11.1.1956, ARK-470-2, RARA.

Nostamalla Suomen ulkopoliittisen aseman turvaamisen vaalien avainkysymykseksi Kekkonen saattoi samalla vedota kansalaisten pelkoihin ja laajaa kansatusta edelleen nauttineeseen Paasikiveen. Hän muistutti äänestäjiä myös sodan jälkeisestä voimakkaasta taloudellisesta kehityksestä ja vertasi sitä syksyllä 1944 vallinneeseen masennuksen tilaan. Kekkonen painotti, että valitun ulko- ja talouspolitiikan seurauksena Suomen itsenäisyys on lujalla pohjalla¹²⁸².

”Me olemme noudattaneet oikeaa, kansallisten etujemme mukaista ulkopoliittikkaa. Se on turvannut meidän rauhamme ja vapautemme.”¹²⁸³

Myös Porkkalan palautuksesta hän keräsi epäsuorasti kunnian ja varoitteli äänistä, jotka vaativat ulkopoliittisen linjan muuttamista:

”Meidän on kansallisten etujemme nimessä, rehellisesti ja vilpittömästi, jatkettava omaksumaamme ja menestykselliseksi osoittautunutta ulkopoliittista suuntausta. Suomalainen ulkopoliittikka rakentuu pysyvää laatua olevien tosiasioiden pohjalle. Löyhä laskelmointi maailmanpoliittisilla muutoksilla on meille turmiollista. ... Minulla on voimakkaana se vakaumus, että tämän jo tähän mennessä menestykselliseksi osoittautuneen ulkopoliittikan turvin voimme säilyttää valtakuntamme itsenäisyyden ja kansallisen vapautemme sekä sen demokraattisen yhteiskuntajärjestyksen, joka on kansan suuren enemmistön ominta omaisuutta. Siksi tämä ulkopoliittikka on kansallista ja isänmaallista politiikkaa sanan parhaassa merkityksessä.”¹²⁸⁴

Puheessaan Kekkonen vetosi jatkuvuuteen, jota hän tulisi presidenttinä edustamaan. Jatkuvuuden seurauksena isänmaan vapaus ja itsenäisyys tulisivat edelleen säilymään. Sanomaan liittyy epäsuora uhkaus: ”mikäli minua ei valita, on itsenäisyyskin vaarassa”. Korsimo leimasikin samaan aikaan vaalitaistelussa Tuomiojan seikkailupoliittikan edustajaksi. *Helsingin Sanomat* piti Kekkonen puhetapaa uhkailevana ja pelottelevana. Puheensa lyhyessä sisäpolitiikan osiossa Kekkonen painotti sovinnollista yhteistyötä, joka pohjautuu maalaisliiton ja SDP:n hallituksille. Lisäksi hän lopuksi puhui lyhyesti maalaisliiton perinteisille kannattajille maa- ja metsätalouteen liittyvistä asioista.¹²⁸⁵

Laajan radioyleisön hän pyrki voittamaan puolelleen puhuen jälleen runsaasti – Cassonin retoriikkaoppaan mukaisesti – me-muodossa sekä käyttämällä neuvottelevaa argumentaatiota, vaikka retoriikassa on piirteitä myös epideiktisestä (Porkkalan palautus) ja oikeudellisesta puhetavasta (syytökset oikeiston vastuuttomuudesta).¹²⁸⁶

Lisäksi Kekkonen puheeseen liittyi retorinen koukku, joka on ollut yleinen erityisesti amerikkalaisessa poliittisessä retoriikassa.

¹²⁸² Myös eduskunnassa Kekkonen käytti YYA-sopimuksen pidentämiskeskustelun yhteydessä juhlallisen puheenvuoron, jossa hän iloitsi siitä, että eduskunta tulee yksimielisesti hyväksymään sopimuksen. Kekkonesta se loi hyvän edellytyksen tulevaisuudessa jatkaa maalle hyödyllistä ulkopoliittikkaa. VP 1955 ptk. II, s. 1230-1231.

¹²⁸³ ”Presidenttiehdokkaiden puheenvuorot”, Kekkonen 11.1.1956, ARK-470-2, RARA

¹²⁸⁴ Ibid.

¹²⁸⁵ Ibid. Arvo Korsimo *Mk* 12.1.1956, Lohi 2003, s. 296 mukaan; *HS* 15.1.1956.

¹²⁸⁶ Casson 1939, s. 134: ”*Puhu aina >>me>> äläkä >> te>>*”. Ks. Perelman 1982, s. 19.

Hän liitti puheeseensa tunteikkaan tarinan yksilön kokemusmaailmasta. Kekkonen mukaan suurin kiitos, mitä hän oli työstään saanut, oli tullut edellisenä kesänä sodassa sokeutuneelta mieheltä, joka oli jättänyt hänelle viestin:

”Pitäkää huoli siitä, että Suomesta ei koskaan sallita muodostua sotilaallista tai henkistä sillanpääasemaa sellaisten voimien käsiin, jotka voisivat vaarantaa meidän itsenäisyytemme, meidän rauhamme ja meidän hyvät suhteemme Neuvostoliittoon.”¹²⁸⁷

Kekkonen tehokeinona oli siten käyttää järkiperusteiden ja suostuttelun lisäksi tunteisiin vetoavuutta (pathos). Lisäksi jatkuvan toiston tehtävänä oli iskostaa kansalaisten eli äänestäjien mieleen perustavat tosiasiat, jotta niiden ”muistaminen ja tunnustaminen” olisivat olleet helppoja. Ideologiat pyritäänkin usein yhdistämään vallitseviin ”tosiasioihin”. Myös Kekkosella oli siihen selvä pyrkimys sotien jälkeen. Pierre Bourdieu onkin todennut, että ideologioiden oleukseen kuuluu myös se, että ne pyritään esittämään yleisenä etuna¹²⁸⁸.

Vaikka suuri määrä oikeistoa ja SDP:tä sekä lehdistöä yritti kampanjan aikana leimata Kekkonen epäisänmaalliseksi opportunistiksi, ei tämä kuitenkaan uponnut kansaan heidän toivomallaan tavalla. Kekkonen vaaliliitto sai 511 000 ääntä ja 88 valitsijamiestä, joka oli 16 enemmän kuin seuraavaksi parhaalla ehdokkaalla Fagerholmilla¹²⁸⁹. Neuvostoliiton tuki presidentinvaaleissa oli myös ratkaisevaa. Lopullisessa valitsijamiesvaalissa äänestys henkilöityi Kekkoseen. Äänestykset käytiin käytännössä Kekkonen puolesta tai vastaan.¹²⁹⁰

Taistelu Paasikiven linjan ja kansallisen edun hallinnasta

Kekkonen vieraillessa ulkoministerinä Neuvostoliitossa kesällä 1954 hänet kohotettiin Paasikiven rinnalle. Tämän tuen Kekkonen halusi kertoa myös Paasikivelle, mutta Neuvostoliiton huomiosta mustasukkaiselle presidentille asia tuli esittää taiten. Kekkonen kertoi Molotovin lausuneen, että Neuvostoliitto luottaa Paasikiveen ja Kekkonen puolestaan on Paasikiven oppilas, samoin kuin Stalin oli ollut Leninin, joten he luottavat Kekkoseen. Kekkonen esitti asian niin taitavasti Paasikivelle, ettei presidentti kokenut tulleeensa ohitetuksi.¹²⁹¹

Parahiksi vuoden 1956 presidentinvaaleja ajatellen tehty Porkkalan sopimus oli Kekkonen mielestä näyttö ”rauhallisen yhdessä elämisen” mahdollisuuksista ”voimapolitiikan” sijaan. Niinpä Kekkonen mukaan:

¹²⁸⁷ ”Presidenttiehdokkaiden puheenvuorot”, Kekkonen 11.1.1956, ARK- 470-2, RARA. Vrt. Trent & Friedenberg 2000, s. 271.

¹²⁸⁸ Bourdieu 1991, s. 167–169. Aristoteles 1997, s. 139–140.

¹²⁸⁹ Vaalit olivat maalaisliiton osalta henkilövaalit, koska vaaliliiton nimi oli Urho Kekkonen vaaliliitto. Ks. poliittisista tekijöistä vaaleissa Swanson & Mancini 1996.

¹²⁹⁰ Suomen kommunistit nousivat Neuvostoliiton ohjeistuksella vaalien ratkaisijaksi äänestämällä Paasikiven ulos loppukierrokselta ja antamalla tukensa Kekkoselle. Vrt. Seppinen 2004, s. 233–234; Rentola 1997, s. 405–411. Lopullista selvyyttä ”viimeisen äänen” antajasta ei saada, koska ilmeisesti useat valitsijamiehet äänestivät lopulta eri tavalla kuin oli ennakoitu. Vrt. Suomi 1990, s. 489–500; Hokkanen 2002, s. 328–329; Lehtinen 2002, s. 273–275.

¹²⁹¹ Ks. JKP pk. 29.7.1954, Paasikivi 1986b, s. 826.

”Suomessa ei Porkkalan sopimuksen jälkeen ole vaikeaa tehdä työtä Suomen ja Neuvostoliiton välisen hyvän naapurussovun puolesta”.¹²⁹²

Tässä ystävällismielisessä lausumassaan hän oli monessakin suhteessa väärässä. Porkkalan palautuksen yhteydessä syksyllä 1955 pääministeri Kekkonen sai joka tapauksessa kaipaamaansa huomiota Suomessa, koska neuvostoliittolaiset halusivat nostaa Kekkonen Paasikiven rinnalle palautuksen yhteydessä.¹²⁹³

Porkkalan palautus nostettiin tehokkaasti maalaisliiton vaalipropagandan keskiöön. *Kyntäjä* mainosti Paasikiven-Kekkonen linjaa näytävästi. Lehden kannessa oli kuva muikeasti hymyilevistä valtiomiehistä, ja kuvan alla oli teksti ”Hymyyn aihetta – Porkkala saatiin takaisin”. Pääkirjoituksessa todistettiin palautuksen olleen sodan jälkeisistä tapahtumista tärkein, mikä lehden mielestä oikeutti puhumaan nimenomaan Paasikiven-Kekkonen linjasta. Kekkonen palasi päättäjäistilaisuudessa pitämäänsä puheeseen, jonka mukaan Suomen ja Neuvostoliiton välinen ”hyvän tahdon politiikka” on ollut Suomen kannalta ”ainoa oikeaa politiikkaa”, sillä vain se on turvannut ”kansalliset edut”.¹²⁹⁴

Kekkos-vastainen rintama lähti kamppailuun Paasikiven politiikan hallinnasta jälkijunassa. Vasta vaalien jälkeen keväällä 1956 ilmestyi Kauko Kareen toimittama teos *J.K. Paasikivi*, joka käsitteli valtioneuvoksen elämäntyötä. Kirjassa Paasikivi liitettiin lähinnä Yrjö-Koskisen perintöön ja vihjattiin epäsuorasti Kekkonen edustavan liiallista myöntövyvyyttä ja ”ulkopoliittista pakkoa”.¹²⁹⁵ Väinö Leskinen puolestaan nosti – Kekkonen sijasta – Tannerin ”koko kansan kunnioittamaksi valtiolliseksi hahmoksi”. Hän myös kyseenalaisti Paasikiven linjan silloisen käyttömerkityksen, jossa oli myös epäsuora viittaus Kekkoeseen:

”Siinä merkityksessä kuin sanontaa nykyisin ylipäätään käytetään, siihen sisältyy poliittis-kielellisen myytin piirteitä.”¹²⁹⁶

Keväällä 1958 Kekkonen ei nähnyt tulevia ongelmia etukäteen, vaikka huomioikin oikeiston esittävän kriittisiä arvioita ulkopoliitikasta ja kyseenalaistavan Suomen puolueettomuuden ”todellisen luonteen”. Yöpakkashallituksen alla hän tuumaili, että keskustahallitus olisi hyvä yleispoliittiselta kannalta tulevien vaalien jälkeen.¹²⁹⁷

¹²⁹² Pääkirjoitus luonnos *Finskij Torgovyi Journal* -lehden syysnumeroon 1955, UKA 3/8.

¹²⁹³ Syksyisen Moskovan vierailun tärkeä anti oli myös se, että Kekkonen lähentyi Hrushtshevia. Ks. ”Tamminiemen taikayöstä” syksyllä 1960, jolloin Kekkonen ja Hrushtshev sopivat Suomen EFTA -sopimuksesta Kekkonen 60-vuotis juhlien yhteydessä Tamminiemessä; Karjalainen 3.9.1960, Karjalainen 1997, s. 189–190; Suomi 1990, s. 392–395; Seppänen 2004, s. 112–113, 201.

¹²⁹⁴ ”Matkavaikutelmia Neuvostoliitosta”, *Kyntäjä* 10/1955; Lohi 2003, s. 290–291.

¹²⁹⁵ Kare 1956, s. 24–25.

¹²⁹⁶ Leskinen 1956, s. 61–62.

¹²⁹⁷ UKK pk. 14.4.1958; 9.7.1958, Kekkonen 2001, s. 65, 93. Junnila kyseenalaisti *Uudessa Suomessa* Suomen ja Kekkonen ulkopoliittisen linjan: ”onko ehkä kysymys sen seikan suorasukaisesta tunnustamisesta, että puolueettomuus on tähänkin asti ollut meidän politiikkamme fraasi levottomien kansalaisten mielen rauhoittamiseksi?”: ”Mosrvan kommunika ja Suomen puolueettomuus”, *US* 31.5.1958, UKK pk. II., UKA.

Fagerholmin III hallituksella oli takanaan erittäin laaja parlamentaarinen tuki. Myös Kekkonen luottomiehet Mieltunen ja Virolainen menivät lopulta Kekkonen vastustuksesta huolimatta hallitukseen. Kekkonen oli koko poliittisen uransa ajan hakenut laajapohjaista hallitusta. Kun laajapohjainen hallitus saavutettiin, ei presidentti kuitenkaan lopulta tukenut sitä epäillessään sen Neuvostoliitto-kelpoisuutta.¹²⁹⁸

Hieman ennen hallitusratkaisua Kekkonen otti vastaan Neuvostoliiton lähettilään Viktor Lebedevin, joka varoitteli maalaisliittoa lähtemästä ”ensimmäisestä tuulenpuuskasta” pois ulkopoliittiselta linjaltaan takaisin konjektuuripoliittikkaan¹²⁹⁹. Kekkonen kirjoitti turhautuneen sarkastisesti V. J. Sukselaiselle:

”Pyydän, että puolueesi lehdet eivät enää puhuisi Paasikivi-Kekkonen linjasta, sitä ei enää poliittisessa käytännössä ole olemassa. Turhaa on puhua Paasikivenkään linjasta; parasta yhtyä kokoomus-leskisläiseen formulaan >>koko kansan linjasta>>. Paasikivihän oli vain vaiheajan poliitikko leskisläisten hovihistorioitsijaa lainatakseni.”¹³⁰⁰

Kirjeessään Erik Serlachiukselle 26.12.1958 – joka julkaistiin Kekkonen *Kirjeitä myllystäni 1* osassa – presidentti kirjoitti tehneensä virheen valitessaan Fagerholmin pääministeriksi. Kekkonen esitteli myös hänen ja Paasikiven luomia suomalaisen reaalipolitiikan raameja:

”...olin varma, että hallitus epäonnistuu. Poliitikassa ei varmuutta voida näyttää laskutoimituksella, ei numeroilla eikä toisen osapuolen päätöslausemilla, se on sormenpäissä, eikä omaa varmuuttaan voi siirtää toisille. >>Laajapohjainen>> tiesi status-quoon muuttamista hallituspolitiikassamme, se merkitsi kuten eräissä maalaisliittolaisessa kokouksessa oli hallituksen puolustajan toimesta sanottu >>koetetaan kepillä jäätä>> ... Minulla on voimakkaana se käsitys, että me kykenemme säilyttämään vapautemme ja riippumattomuutemme, jos itse sen tahdomme. Mutta silloin meidän on arvattava oma tilamme ja annettava arvo toisellekin. Machiavelli oli oikeassa muistuttaessaan, ettei ole hyvä >>hankkia ystäviä kaukaa ja vihollisia läheltä>>. Meidän maamme osalta ovat asiat paremmin kuin Italian pikkuvaltioiden osalta, sillä me voimme säilyttää ystävät kaukana, vaikka läheiset maat eivät olisikaan vihollisia.”¹³⁰¹

¹²⁹⁸ Wolf W. Halstin näkemyksen mukaan Kekkonen yöpakkashallituksen synnyssä joko piti tilanteeseen puuttumista toivottomana tai antoi ”pullikoitsijoiden taittaa niskansa”. Halsti 1975, s. 75. Kekkonen päiväkirjan perusteella Halstin houkutteleva selitys ei ole kuitenkaan uskottava. Ks. Kekkonen 2001.

¹²⁹⁹ UKK pk. 11.8.1958, Kekkonen 2001, s. 103. Kekkonen päiväkirjoista on helppo havaita, kuinka Ahti Karjalainen kaiken aikaa ”kuiskutteli” hallitusta ja varsinkin sen ulkoministeri Virolaista vastaan. UKK pk. 14.8.1958; 8.9.1958, Kekkonen 2001, s. 104, 113–114.. Kekkonen kirjoitti päiväkirjaansa Neuvostoliiton kiristyneen otteesta: ”Kyllä tämä on niin saatanan surkeaa. Kaikki työ, minkä olen sekä sisä- että ulkopoliitikassa tehnyt, näyttää valvoan hiekkään”. UKK pk. 29.8.1958, Kekkonen 2001, s. 110.

¹³⁰⁰ UKK päiväamätön kirje Sukselaiselle 1958, Kekkonen 1976a, s. 52. Kirje on kirjoitettu 31.8.1958, ks. UKK pk. 1.9.1958, Kekkonen 2001, s. 111. Yöpakkashallitus vaikutti siten, että maalaisliitossa niin sanotun K-linjan – erityisesti Karjalaisen – poliittinen painoarvo kasvoi, kun taas Virolaisen nousukiito hidastui. Karjalaisen asema lujittui niin voimakkaasti Kremlissä, että 1960-luvun puolivälin jälkeen Kekkonen alkoi kokea Karjalaisen jo kilpailijanaan. Ks. Seppinen 1997; 2002; 2004.

¹³⁰¹ Kekkonen 1976a, s. 64–70.

Kekkonen Machiavellin lukutapa on yhdistettävissä kansallisen edun puolustamisen lisäksi niin sanottuun ”sormenpään-politiikkaan”, jossa vain harvat hahmottavat politiikkaa käden koskettaman etäisyydeltä ja tekevät politiikkaa yleisöltä piilossa. Kekkonen epäilemättä uskoi pystyvänsä toimimaan kansallisen edun tulkitsijana erikoislaatuisen hyvin, kuten monet suomalaiset johtohahmot – Paasikivi eturintamassa – häntä ennen. Joulukuun puheessaan hän määritteli myös Paasikiven linjan ”lyhyesti hänen omilla sanoillaan”.¹³⁰²

Yöpakkasten jälkeen Kekkonen vastustajat joutuivat ottamaan uuden suunnan politiikassaan. Kekkonen oli ominut tehokkaasti kriisin yhteydessä Paasikiven linjan määrittelemisen yksinsoikeudekseen. Hän huomioi päiväkirjassaan vastustajiensa – esimerkiksi Tannerin, Lindblomin, Pitsingin, Leskisen, Hiltusen, Junnilan, Ehrnroothin – pyrkimyksen osoittaa hänen ja Paasikiven poliittinen yhteys vääräksi. Esimerkiksi SDP:n Onni Hiltunen määritteli Kekkonen ”Paasikiven valtiomiestestamentin väärentäjiksi” ja Junnila penäsi takaisin ”Paasikiven aikojen arvovaltaa ja luottamusta”.¹³⁰³

Väinö Leskinen piti kesällä 1959 pistävän puheen K-linjasta, jota hän syytti maalaisliittoa vuoden 1956 vaalitaistelussa käyttöön ottamastaan Paasikiven-Kekkonen linjasta. Se oli hänen mukaansa karhunpalvelus Suomen kansalle, koska ulkopoliitikasta luotiin vaalitaisteluase: ”*käsité Paasikiven-Kekkonen linja, jonka tilillä ovat kaikki Paasikiven linjaan kohdistuneet vääristelyt.*” Hän näki Paasikiven pysyneen erossa ”puoluepolitiikasta” toisin kuin maalaisliitto ja Kekkonen, jotka Leskisen mukaan Suomen kansalle vaarallisesti ja ”tosiasioiden vastaisesti” yrittivät omia Paasikiven linjaa yksityisomaisuudekseen.

”Yksi ryhmä pyrkii uskottelemaan, että vain siitä ja määrätyistä henkilöistä riippuu Paasikiven linjan tehokas toteuttaminen. Olemme nähneet, mitä seurauksia tämä ajattelu on tuonut mukanaan. Tämän ns. k-linjan ulkopoliittinen toiminta voidaan kuvata yhdellä lauseella: ulkopoliitikka on alistettu sisäpolitiikan aseeksi. ... Me olemme kaikki tietoisia siitä, että Paasikiven linja on edelleen koko Suomen kansan linja. Sen me voimme osoittaa samalla, kun me tuomitsemme niiden henkilöiden toiminnan, jotka pyrkivät henkilökohtaisiin voittoihin koko kansan edun ja yksimielisyyden kustannuksella.”¹³⁰⁴

Leskisen mukaan K-linja rajasi keskustelua, koska se määritteli asiat, joista ei saa puhua ja ne, joista pitää ”jankuttaa”. Hänestä ulkopoliitikasta oli tehty ”pyhä alue”, jossa vain K-linja sai liikkua. Leskinen julisti sosialidemokraattien edustavan kommunistien vastapainoksi kansanvaltaisia voimia. Lisäksi hän epäsuorasti syytti Kekkonen aiheuttaneen SDP:n puoluehajaannuksen.¹³⁰⁵

Presidentin vastahyökkäys seurasi miltei välittömästi. Hän syytti vastustajiaan edesvastuuttomuudesta käyttäen hyväkseen K.J. Ståhlbergin ”isänmaan etua” puolustaneiden sanojen lisäksi jälleen Paasikiven vanhoja varoituksia:

¹³⁰² ”Meidän ulkopoliitikamme ei saa koskaan tulevaisuudessa mennä Neuvostoliittoa vastaan.” Ks. Kekkonen 1967b, s. 67; vrt. Kanerva 1994, s. 79–80; Apunen 2005, s. 12.

¹³⁰³ UKK pk. 30.4.1959, 11.5.1959, Kekkonen 2001, s. 228, 232–233.

¹³⁰⁴ Hän syytti myös maalaisliittoa vuoden 1950 presidentinvaaleissa tapahtuneesta vaaalien ”amerikkalaistamisesta”. Väinö Leskinen ”Millainen on k-linja”, HS 6.7.1959, UKK pk. 3.7.1959 II., UKA.

¹³⁰⁵ Ibid.

”Sisäpoliittisesti elämme sairasta aikaa. Hajottavat voimat ovat saaneet liian vahvan jalansijan. Kansanvaltamme ja siinä tapahtuneen kehityksen asiaton arvostelu on kiihtynyt. J. K. Paasikivi varoitti 1930-luvun alkupuolella olojemme mustamaalauksesta lausueessaan, että silloin kun valtiollinen julistus kiteytetään tunnuslauseeksi: ”Asiat eivät voi jatkua näin”, on se osoitus sellaisesta mielentilasta, joka luo edellytykset mullistuksille. Ja hän totesi: ”Se mielentila on yhteiskunnalle vaarallinen.””¹³⁰⁶

Maalaisliiton lehdet syyttivät Leskistä ”göbbelsiläisen toistamismenetelmän” käyttämisestä ja ”oikeistolaisista teemoista” ja puolustivat Kekosta väittämällä, ettei Paasikivi olisi koskaan ryhtynyt leskisläisyyden takuumieheksi, eikä hänestä voi tulla sellaista kuoltuaankaan.¹³⁰⁷

Kekkosien osoittamisessa Paasikiven perijäksi apua annettiin myös Neuvostoliitosta, mistä ei välttämättä ollut välitöntä hyötyä. Neuvostoliitto-Suomi-Seuran puheenjohtaja A. Markushevitsh antoi suomalaisille lehdille lausunnon, jonka mukaan Paasikiven linjaa, voidaan hyvällä syyllä sanoa ”Paasikiven-Kekkosien linjaksi”. Lisäksi hän liitti tämän linjan Snellmanin edustamaan suuntaukseen, koska hän oli jo 1863 korostanut, että ”Suomi voi ainoastaan täydellises- sä ystävytydessä Venäjän kanssa elää ja luoda edellytykset itsenäistymiselleen.”¹³⁰⁸

Uusi Suomi suhtautui nihkeästi Kekkosien saamaan itäapuun. Lehden mielestä ”historian valossa asiaa tarkastellen vaikuttaakin ehkä hieman liian uusiasialliselta liittää ainakin täällä kotimaassa vanhoihin tunnuksiin nykyisten valtiomiestemme nimiä”.¹³⁰⁹ Se ei kuitenkaan estänyt nimitäistelun laajenemista Snellmaniin asti.

Pauli Snellmanin mielestä hänen isoisänsä ei ollut ”puoluepoliitikko”, vaan oli taistellut ”koko kansan puolesta”. Pauli Snellmanin mukaan J.V. Snellman ei olisi hyväksynyt Paasikiven-Kekkosien linjaa, vaan hänen linjansa 1950-luvulla olisi intohimoinen taistelu ”sitä moraalista rappiota ja oman edun tavoittelua vastaan, joka nykyisin rehoittaa kansamme ja sen johtajien keskuudessa”.¹³¹⁰

Helsingin Sanomien mukaan ulkopoliittinen suuntaus ei voinut koskaan olla ”yhden henkilön varassa”. Lehden mukaan Paasikiven sodanjälkeinen linja erosi huomattavasti nykyisestä ulkopoliittisesta linjasta. Lehti kritisoi Kekosta, etteivät kauniit sanat riitä demokratiaa toteutettaessa. ”Suomen kansa on aina uskonut auktoriteetteihin, eikä se nytkään epäile, että korkealta taholta voidaan vaikuttaa asiain kulkuun sillä arvovalalla, minkä antaa asema puolueiden yläpuolella”.¹³¹¹

Lakitieteen tohtori Tauno Suontaus, joka oli lähellä SDP:tä, käsitteli syksyllä 1959 sananvapautta ja presidentin asemaa arvostelun kohteena. Hän päätyi näkemykseen, jonka mukaan presidenttiä saa kritisoida silloin, kun hän ei ole enää puoluepolitiikan ulkopuolella eli on ”kuvaannollisesti on astunut ulos linnastaan.” Myös Helsingin Sanomien mielestä presidenttiä oli oikeus arvostella, kun hän osallistui kulisissa puoluekiistoihin.¹³¹²

¹³⁰⁶ ”Kansanvaltaisen hallitusmuodon luomalla vakaalla pohjalla 40 vuotta”, Radio- ja tv-puhe 17.7.1959, Kekkonen 1967b, s. 91; ks. UKK pk. 17.7.1959, Kekkonen 2001, s. 254.

¹³⁰⁷ ”Valheen korkea viisu”, PS 7.7.1959, UKK pk. II., UKA.

¹³⁰⁸ ”Tukea Kekkoselle”, HS 8.9.1959, UKK pk. 17.8.1959 II. UKA.

¹³⁰⁹ ”Paasikiven-Kekkosien ja Snellmanin linja”, Linjakeskustelua, US 8.9.1959, UKA

¹³¹⁰ UKK pk. 15.9.1959 II., ”Paasikiven-Kekkosien-Snellmanin linja”, HS 16.9.1959, UKA.

¹³¹¹ UKK pk. 18.7.1959, UKK 2001, s. 255

¹³¹² UKK pk. 23.9.-25.9.1959 II., ”Ulos linnastaan”, Liitto 25.9.1959, HS 25.9.1959, UKA.

Junnila painotti esitelmässään Turun ylioppilaskunnassa kokoomuksen ulkopoliittista linjaa, jossa pyrki omimaan sekä Paasikiven että hänen linjansa puolueensa haltuun. Hän määritteli linjan moniselitteiseksi, vaikka sen pohjana olivat Paasikiven geopoliittiset opetukset. Junnila pyrki osoittamaan myöskin "tosiasioihin" vedoten, että tällä puolueettomuuspoliittisella ja Neuvostoliiton turvallisuusintressit huomioon ottavalla linjalla ovat Suomessa kaikki:

"Jos Paasikiven linja on näiden tosiasioiden tunnustamista ... me olemme itsestään selvästi kaikki Paasikiven linjan takana."¹³¹³

Junnilasta yöpakkaskriisissä ei ollut kysymys muusta kuin Suomen oikeudesta itse määrätä hallituksestaan. Hänen mielestään oikeudellinen puoli oli tärkeämpi kuin taloudelliset menetykset.¹³¹⁴ Hän siis yhdisti laajan parlamentaarisen pohjan demokraattisuuteen, sivuuttaen 'reaalipolitiikan'. Tämä politiikan "idealistinen juridisuus" oli vastakkainen Kekkonen "poliittiselle realismille".

Junnila puolusti käsityksiään "vitaalisimmilla kansallisilla intresseillä", jotka puoltavat puolueettomuuspolitiikkaa, jonka takana myös kokoomus ja SDP hänen mielestään olivat. Eronteko Kekkoeseen ja kommunisteihin tapahtui kyseenalaistamalla "virallisen ulkopolitiikan" puolueettomuus. Junnilan mukaan Paasikiven linjan selittäminen esimerkiksi "ystävällisiin naapuruussuhteisiin kohdistuvan vilpittömyyden osoitukseksi" ja "mukautumaan hallitustemme kokoonpanoa" ei tehnyt oikeutta linjalle, eikä Paasikivelle. Hänen mielestään Paasikiven linjaa tulkittiin väärin, mikä se oli aiheuttanut (hallitus)kriisin:

"Näin tulkitusta Paasikiven linjasta, siis ts. maan itsemääräämisoikeudesta tinkimään valmiista ulkopoliittisesta asennoitumisesta, ainakin allekirjoittanut haluaa sanoutua mahdollisimman selvästi irti. ... Olemme ajautuneet vaaralliseen kriisiin, eikä se laukea, ennen kuin kaikki kansanvaltaiset puolueemme asettuvat ehdottoman solidaarisina ulkopoliittisia diskriminointipyrkimyksiä vastaan, miltä taholta ne sitten tulevatkaan."¹³¹⁵

Vastaus tuli 27.11.1959 Paasikivi-Seurassa, jossa Kekkonen pahoitteli edesmenneen valtiomiehen joutumista tulkintojen alaiseksi. Presidentistä vastakkaiset tulkinnat "oikeasta Paasikiven linjasta" olivat sisäpoliittisia. Kekkonen painotti Paasikiven linjan opetuksia, jotka olivat "suomalaista kansallista politiikkaa".

Keväällä 1960 SDP:n Olavi Lindblom näki Paasikiven ja Kekkonen linjat täysin erilaisina. Lindblomista edellisen linjaan kuuluivat ystävälliset suhteet Neuvostoliittoon, mutta samalla Paasikivi piti tinkimättömästi kiinni sopimuksesta ja itsemääräämisoikeudesta. Niinpä Paasikiven kaudella ulkopolitiikka oli ollut "Suomen kansan politiikkaa".¹³¹⁶

¹³¹³ "Kokoomus Paasikiven linjalla", *US* 25.11.1959, UKK pk. 23.11.1959, UKA.

¹³¹⁴ *Aamulehti*, UKK pk. 18.11.1958 II, UKA. Ks. myös Junnila 1960.

¹³¹⁵ "Kokoomus Paasikiven linjalla", *US* 25.11.1959, UKK pk. 23.11.1959 II, UKA. Kekkonen merkitsi päiväkirjaansa "*Tuure Junnila Paasikiven linjalla!*"; UKK 2001, s. 290.

¹³¹⁶ Kekkonen 1967b, s. 102–105. Kekkonen oli Lindblomin mukaan sivuuttanut kansan ja "*pyrkinyt hoitamaan asioita*", jotka johtivat yöpakkasiin. UKK pk. 7.3.1960 II, UKA. Kekkonen merkitsi marginaaliviivalla Lindblomin näkemyksen; "*Selostus Lindblomin puheesta*", SS 9.3.1960. *Kauppalähti* kirjoitti ironisesti Paasikiven linjan "sanama-

Kekkonen sai kuitenkin varovaista tukea linjalleen myös kokoomuksesta. Päiviö Hetemäki huomioi keväällä 1960 käydyn keskustelun luonnetta:

”Paasikiven politiikan kansansuosiota osoittaa, että myös tämän päivän poliitikot pyrkivät hankkimaan Paasikiven arvovallan pyhityksen tekemisilleen ja tekemättä jättämisilleen, aivan riippumatta siitä mihin puolueeseen he kuuluvat. Tässä mielessä Paasikiven nimestä on tullut jo myytti.”¹³¹⁷

Hetemäki varoitti ”servilismistä” ja tuki Kekkonen ulkopoliittista realismia. Hänen mielestään sotienjälkeinen suuntaus oli pääosin ollut menestyksellistä ulkopoliittikkaa. Hetemäen linjauksen taustalla oli pragmaattisuus, missä hän erosi puolueensa oikeistosiivestä kuin yö päivästä. Hän katsoi meneillään olevan EFTA-ratkaisun toteutumisen olevan tärkeämmällä sijalla kuin Kekkonen kamppailu, joka todennäköisesti tulisi epäonnistumaan. Siksi hän kannatti yhteistyötä ja pyrki pehmentämään *Uuden Suomen* kirjoittelua Kekkokista kohtaan. Lisäksi Hetemäki – kuten Kekkonen – pyrki jatkuvasti lisäämään kansan yksimielisyyttä. Toisaalta hän kuitenkin näki Kekkonen 1960-luvun alussa liaksi puoluepoliittikoijana pystyäkseen yksimielisyyden lisäämiseen.¹³¹⁸

Vaikka *Uuden Suomen* kekkos-riputus aavistuksen passivoitui, vuoden 1962 presidentinvaalien lähestyessä taistelu politiikan linjoista kuitenkin jatkui edelleen. Tanner kielsi jopa molempien linjojen olemassaolon: ”*Det finns ingen Paasikivilinje, lika litet som någon Kekkonelinje*”. *Kansan Uutiset* otsikoi ”itseensä soikaistuneen” Tannerin näkemyksen ”itsemurha-linjaksi”. Juuri ennen noottia, vaalikamppailun ollessa kuumimmillaan, Tanner vielä kielsi Paasikivellä olleen mitään ”yhtenäistä linjaa” Tähän maalaisliiton *Maakansa* vastasi linjan olleen, joten keskustelu oli käymässä kinasteluksi. Lisäksi Kekkonen asemaa vaikeutti juuri ennen vaaleja Hongan tiivis takertuminen Paasikiven linjalle.¹³¹⁹

Eräällä tavalla paradoksaalista on, että Honka, joka oli lähtenyt presidentinvaaleihin ”kansallisen edun nimissä”, luonnehti vaaleista vetäytymispäätöstään ”maan etujen mukaiseksi”. Myös Kekkonen esitti vetoavasti ja kokoavasti linjansa ”*koko Suomen kansan edun ja tulevaisuuden puolesta*” kansalle vielä Hongan luopumisen jälkeenkin. Lisäksi hän pyrki osoittamaan Honka-liiton ”Paasikiven nimeen vannomisen” olleen vain taktiikkaa ilman sisältöä.¹³²⁰

giasta”, jossa nimiä perä jälkeen kytketään Paasikiveen. Lehden mukaan Lindblomin puheen jälkeen voitaisiin alkaa puhumaan Paasikiven-Lindblomin linjasta; leikereferraatti *Kauppalehden* artikkelista, ll. 22.3.1960, UKA.

¹³¹⁷ UKK pk. 31.3.1960 ll., Hetemäen puhe 4.4.1960 Kuopiossa, UKA. Virolainen puolusti Paasikiven-Kekkonen linjaa sanoen ”kansallisen ulkopoliitiikan” koituneen välittömästi ”*koko kansan hyödyksi*”. Virolainen lokakuussa 1959. UKK pk. ll., UKA.

¹³¹⁸ EFTA-kysymys lähensi myös ”vuorineuvoksia” Kekkokseen, joka pyrki saamaan laajempaa sisäpoliittista tukea myös kokoomuksen piiristä. J. Koivisto 2006, s. 155–172. Hetemäen-Kekkonen ulkopoliittisista linjoista; ks. Suomi 1994, s. 163–164.

¹³¹⁹ UKK pk. 27–28.10.1960 ll.; *HBL* 20.10, ”Itsemurha-linja”; *KU* 29.10.1960, UKK pk. 2.10.1961 ll.; ”Paasikiven linja”, *Suomen Sosialidemokraatti* 4.10.1961; ”Kyllä linja oli”, *Maakansa* 5.10.1961. UKK pk. 11.9.1961, Kekkonen 2001, s. 437.

¹³²⁰ ”Noottikriisin tilitys”, 26.11.1961; ”Valitsijamiesvaalitaistelun tarkastelua”, 7.1.1962 Helsingissä, Kekkonen 1967b, s. 182, 217; UKK pk. 11.2.1962, Kekkonen 2001, s. 472.

Kekkosen kaatamiseksi muodostetun Honka-liiton tavoitteena olikin de-politisoida oma ehdokkaansa. Niinpä Honka-liiton tukimiehet kehottivat valitsemaan presidentiksi politiikan ulkopuolisen miehen (oikeuskansleri Hongan) ja puhdistamaan politiikan kertyneestä ”kuona-aineesta” (Kekkonen). Myöhemmin Junnila selitti umpikujaan vienyttä poliittista linjaansa sillä, että hän uskoi Neuvostoliiton sortuvan sisäisiin vaikeuksiin, ja sitä kautta hänen linjansa oli oikea. Junnilan idealistisen politiikkakäsityksen mukaisesti Suomi oli Kekkonen politiikalla hävinnyt ”totuuden”.¹³²¹

Aikalaisista Jouko Tyyri näki tuoreeltaan teoksessa *Asiat ja asenteet* (1959) ’realiteeteista’ ja ’politiikasta’ käydyn keskustelun luonteeltaan ”kielikysymyksenä”. Hänen mukaansa myös Paasikiven linja olisi pitänyt pystyä määrittelemään myös semanttisesti, eikä pelkästään ”asioiden tasolla”. Vaikka käydyssä keskustelussa kaikki osapuolet huomioivatkin esitetyn ”sanamagian”, ei käytännön poliittisessa keskustelussa lähdetty semanttisia tasoja ruotimaan. Lähinnä osapuolet pyrkivät historiallisten todistusten perusteella osoittamaan oman näkökantansa oikeuden ja sen myötä kansallisen edun.

Kekkosen lopullinen voitto tapahtui SDP:n tullessa 1960-luvun puolivälissä Kekkonen linjalle. Kuitenkin sillä meni Paasion hitauden vuoksi vielä tovi tulla virallisesti Paasikiven–Kekkonen linjalle, jolloin Rihtniemen kokoomuskin oli jo linjoilla ja vikkelläliikkeinen Leskinen ainoastaan ”Kekkonen linjalla”.¹³²²

Taistelussa Paasikiven perinnön hallinnasta Kekkosella oli vastustajiinsa verrattuna paremmat eväät. Hän tunsikin erinomaisesti Paasikiven ajattelun ja käytti – oppi-isänsä opetusten mukaisesti – historian todistuksia myös Paasikiven politiikasta tehokkaasti hyödykseen. Kekkonen rakensi myös asymmetrisesti asetelmaan oman ”oikean Paasikiven linjan” ja vastustajiensa ”kaksinaamaisuuden” välille. Lisäksi vastustajien Paasikiveen vetoaminen jäi usein pelkäksi nimen varassa kannatteluksi, ilman Kekkonen kaltaista omiin kokemuksiin perustuvaa ”historiallista todistusvoimaa” Paasikiven ajattelusta.¹³²³

Kekkosen voittaessa taistelun Paasikiven linjan hallinnasta, saattoi hän paremmin määritellä linjan merkityksiä. Hän näki myös sen elastisuuden.¹³²⁴ Kekkonen teki pienen harppauksen Paasikiven linjalta omalle linjalleen esittäessään idänpolitiikkansa aktiivisemmaksi edeltäjäänsä verrattuna, joskin Paasikiven opetukset säilyivät Kekkonen puheiden keskiössä 1980-luvulle asti.¹³²⁵

¹³²¹ Ks. UKK pk. 11. huhtikuu 1961, UKA; Koivisto J. 2006, s. 173. Ks. Junnila 1962; 1971.

¹³²² Paasion puhe, SS 2.11.1965, UKK pk. 31.10.1965 II; Väinö Leskisen haastattelu, YV-lehti 1/1966, UKK pk. 15.1.1966 II.; ”Presidentti Kekkonen edustaa yli puoluerajojen kansakunnan näkemyksiä”, leike 30.7.1966, UKK pk. 29.7.1966 II., UKA. Kesällä 1966 Leskinen kannattikin ”päättää muita pitemmän” Kekkonen jatkamista presidenttinä.

¹³²³ Ks. Kekkonen 1967b, s. 102–105, 259. Pertti Hemánus nimitti G.C. Ehrnroothin ja oikeistolaisten retorista taktiikkaa vanhoa Paasikiven nimeen ”kaikenvaravakuutus”. ”Kaikenvaravakuutus”, Sm 30.9.1965, UKK pk. 25.9.1965 II., UKA.

¹³²⁴ Ks. UKK pk. 12.5.1965; ”P-K:n linja kehittyy”, Kekkonen 2002, s. 192.

¹³²⁵ Eron Paasikiven ja Kekkonen idänpolitiikan välillä Kekkonen itse esitti siten, että Paasikivi sanoi, ettei Suomi nosta kättä Neuvostoliittoa kohtaan, kun taas hän tahtoo ojentaa ojennetun käden Neuvostoliitolle. ”Loiskiehunta”, Puhe Helsingissä 27.11.1962, Kekkonen 1967b, s. 262.

Presidentinvaalit 1962 – Puolueettomuuden vaatimukset

Presidenttiä arvosteltiin eduskunnassa ja lehdistössä vuoden 1962 vaalien alla erittäin lujasti¹³²⁶. Ulkopoliittisten ”väärinkäytöksien” lisäksi poliittiset virkanimitykset nostettiin esiin. Kekkonen puolustautui syytöksiä vastaan vaalien kynnyksellä. Hän myönsi tehneensä ainoastaan yhden nimityksen vastoin valtioneuvoston enemmistön kantaa eli Hillilän nimittämisen KELA:n johtajaksi. Hän puolustautui vetoamalla Hillilän ansioituneisuuteen hallintotehtävissä ja Lapin läänin puolustamisella ”saksalaisia maailmanvalloittajia vastaan”.¹³²⁷ Kekkonen saamaa kritiikkiä kuvastaa hänen lausumansa vaalikiertueella:

”Politiikassa toimiva joutuu olemaan vasarana jos alasimenakin. Minulle kohtalo on antanut alasimen osan. ... minua ovat hakanneet niin omat kuin vieraatkin ...”¹³²⁸

Arvostelun vastapainoksi Kekkosella oli myös uusia tukijoita. Kekkonen Suomen EFTA-sopimus -politiikka oli ajoituksen riemuvoitto¹³²⁹. Niinpä Suomen Yhteiskunnan Tuki -säätiökin alkoi suhtautua häneen positiivisemmin vaalien alla. Tamminiemen kantautuikin viestejä teollisuuden valmiudesta tukea häntä vaaleissa.¹³³⁰ Honka-liiton hajoamisen jälkeen todellisia ehdokkaita ei ollut kuin yksi, ja useat puolueet olivat pahasti hajalla. Siksi myös poikkeuslakia Kekkonen valitsemiseksi väläyteltiin, johon puolueet suhtautuivat tuoreeltaan kuitenkin kielteisesti, vedoten perusteluissaan kansaan.

Leo Suonpään (SKDL) mukaan ”Suomen kansa ei valitse oikeistolaista ehdokasta tasavallan presidentiksi”. Pekka Silvolan (ML) mielestä ”ei olisi oikein eikä kansanvallan parhaitten perinteiden mukaistakaan, jos nyt kansalta kiellettäisiin tilaisuus sanoa mielipidettään”. Olavi Lindblom (SDP) näki, että Suomen kansa perustuslain mukaan valitsee tasavallan presidentin, eikä heidän oikeuttaan voinut kieltää. Juha Rihtniemi (Kok) kommentoi ”kansalaisten voivan luottavaisesti suhtautua tilanteeseen ja rauhallisesti harkiten valmistautua käyttämään äänioikeuttaan” ja Aarre Simonen (TSPL) vaati ”kansan saada lausua käsityksensä eri puolueitten toimipiteistä ja linjoista”. Ainoastaan Grels Teir (RKP) kannatti repivässä poliittisessä tilanteessa poikkeuslakia ”kansan rauhoittamisen vuoksi” ja painotti eduskunnan takana olevan ”koko Suomen kansan”.¹³³¹

¹³²⁶ Vrt. Uimosen 2001, s. 34 näkemys, jonka mukaan vielä 1960-luvulla oli maan tapa, ettei presidenttiä arvosteltu eduskunnassa ja vasta vuoden 1973 poikkeuslakikeskustelussa eduskunnassa presidentti-instituutiota käsiteltiin kovakouraisemmin.

¹³²⁷ ”Puhe Turussa 8.1.1962”, UKA 21/94. Nimitys osoittaa myös Kekkonen loputtoman lojaalisuuden vanhoja ystäviään kohtaan.

¹³²⁸ ”Puhe Helsingissä 7.1.1962”, Kekkonen 1967b, s. 215–225.

¹³²⁹ Suomen viennistä suuri osa suuntautui Englantiin, joka ajoi 1950-luvun lopussa vapaakauppahanketta, joka olisi tuonut Suomen pääkilpailijoille Norjalle, Ruotsille ja Itävallalle etulyöntiaseman Suomeen nähden. Niinpä Kekkonen Neuvostoliiton vastustuksesta huolimatta alkoi ajaa Suomea EFTA:n liitännäisjäseneksi. Ks. Seppinen 1997b; Soikkanen 2003, s. 214–228.

¹³³⁰ Vesikansa 2004, s. 203–204.

¹³³¹ ”Presidentin toimikauden jatkaminen lailla” 24.11.1961, ARK 1324-1, RARA.

Kekkoselle oli varmasti helpotus, että hän sai lopulta vastustajikseen sangen myötäsukaisia ja rauhallisia miehiä. Vaalitentissä hänen vastustajinaan olivat Paavo Aitio (SKDL), Emil Skog (TSPL) ja Rafael Paasio (SDP), joiden ulkopolitiittinen linja ei tuolloin poikennut radikaalisti Kekkonen linjasta.

Viimeinen vaalitentti oli yhteislähetys television kanssa. Kyseessä olivat ensimmäiset varsinaiset tv-vaalit, mikä välittyi pienenä epätietoisuutena siitä, miten televisiossa tulisi puhua. Silmiinpistävintä tentissä on hidas tempo ja sisältökeskeisyys. Kaikki puhuivat puheenvuoronsa vuorotellen käytännössä keskeytyksettä loppuun saakka.¹³³²

Niinpä vaaliväittelyjen ”viihteellistä elementtiä” on vuoden 1962 vaaleista vaikea havaita. Selkeäsanaisuudellaan Kekkonen kuitenkin erottui jähmeästä joukosta edukseen. Yleensä vaaliretoriikassa keskeisellä sijalla on ”lupauspuhe”, mutta Kekkonen painotti lähinnä menneisyyttä eli politiikkansa menestyksellisyyttä, kuten oli tehnyt jo edellisissä vaaleissa.¹³³³

SKDL:n Paavo Aitio käytti media-ajan puoluepolitiikkaan. Hän ei keskittynyt meneillään oleviin vaaleihin, vaan toi esiin puolueen näkökantoja. Hän siis keskittyi valitsijamiesvaalitaiston ohella jo tuleviin eduskuntavaaleihin. Koska SKDL:n ja Kekkonen välillä ei ollut – kansalle esitettäväksi – perustavanlaatuisia erimielisyyksiä ulkopolitiikan suunnasta, hyökkäsi Aitio voimakkaasti oikeistoa vastaan. Samoin hän arvosteli maalaisliiton muutamien valitsijamiesten esittäneen harkitsemattomia ajatuksia Neuvostoliiton uhasta. Kekkonen leimasi Aition tiedot heti vääräksi ja vei keskustelua menneeseen¹³³⁴:

”Kaiken sen arvostelun keskellä, jota on esitetty meidän oloistamme, täytyy jokaisen kuitenkin myöntää, että meidän asiamme ovat viime aikoina sujuneet suorastaan hyvin. ... jos tarkastelemme erikoisesti oloja 1950-lopussa ja tämän vuosikymmenen lyhyessä alussa, niin voimme havaita, että esimerkiksi meidän taloudellinen nousumme on tavattoman hyvä.”¹³³⁵

Kekkonen esitti Suomen taloudellisen nousun olevan kovempi kuin Saksan, koska se oli tehty itse, eikä ulkomaisen avun turvin. Tästä hän antoi tunnustuksen Suomen kovasti työtä tekeväille kansalle sekä hyvälle ulkopolitiikalle, jonka kautta Suomi on saanut rauhassa vaurastua ja saada aikaan taloudellisia tuloksia. Kekkonen mukaan Suomella oli takanaan parhaat taloudelliset vuodet. Aition mukaan talous olisi kehittynyt vielä paremmin, mikäli sitä olisi hoidettu:

¹³³² Vasta kuusi vuotta myöhemmin (1968) televisio oli saavuttanut niin laajan levinneisyyden, että voidaan puhua tv-vaaleista laajassa merkityksessä. Sallinen 1994, s. 138.

¹³³³ Ks. Pekonen 1991, s. 80–82; Ruonala 1998, s. 41.

¹³³⁴ ”Presidenttiehdokkaat keskustelevat vaalien merkeissä”, Yhteislähetys TV:n kanssa 12.1.1962, ARK-1168-0, RARA. Kekkosesta Aition väitteissä ei ollut mitään perää. Hän piti niitä viimehetken törkeänä vaalipropagandana. Paasion mielestä oli hyvä, että asia tuli selväksi. Aition sanoessa tarkistaneensa tietonsa ja pitäytyen kannassaan, Kekkonen vastasi olleen puheissa paikalla olleiden kanssa. ”Te ette varmaan ole tavoannut sellaista henkilöä, joka on ollut paikan päällä. Minä olen”.

¹³³⁵ ”Presidenttiehdokkaat keskustelevat vaalien merkeissä”, Yhteislähetys TV:n kanssa 12.1.1962, ARK-1168-0, RARA. Kekkonen taktiikkana oli tulevaisuuteen kohdistuvien lupauksen sijasta, tuoda esiin menneitä saavutuksia. Vrt. Ruonala 1998, s. 41–42.

”Kansamme enemmistön esittämien toivomusten ja vaatimusten mukaisella tavalla. Sillä totuus on se, kuten me kaikki muistamme täällä, mitenkä työttömyys eräänä vuosina on täällä noussut melko suuriin lukuihin, ja mitenkä huomattava siirtolaisuus on ...”¹³³⁶

Kekkonen iskevän puheenvuoron jälkeen Paasio esitti äärimmäisen monipolvisen kysymyksen Kekkoselle ulkopoliittian hoitamisesta sekä Neuvostoliiton väärinkäsityksistä SDP:n ulkopoliittisesta linjasta. Puheenvuoroon ei oikeastaan sisällynyt kysymystä, eikä selkeitä poliittisia linjauksia. Tulevan yhteistyön virittelyä voidaan kuitenkin tulkita Paasion lausumasta 1960-luvun haasteista:

”Tuollainen ponnistelu eteenpäin talouden pohjan vahvistamiseksi, laajentamiseksi, sosiaalisen lainsäädännön kehittämiseksi. Se edellyttää tietenkin sellaista sisäpolitiikkaa, joka kokoaa voimia tämäntapaisten tehtävien ympärille ja siinä tietysti tarvitaan sekä presidentin myötävaikutusta että eduskunnan yksituumaisuutta.”¹³³⁷

Skogista ulkopoliittian nostaminen presidentinvaaleissa keskeiselle sijalle ei ollut itsestään selvää. Hänestä politiikan painoalue presidentinvaaleissa oli täysin riippuvainen kulloisestakin poliittisesta tilanteesta korostaen sisäpolitiikan roolia. Hänen mielestään Suomi ei voinut olla täysin puolueeton, vaikka presidentti olikin esittänyt puolueettomuuspolitiikan ”syventymisen ja laajentumisen” verrattuna Paasikiven aikoihin. Skogista Suomi oli puolustusliitosta Neuvostoliiton kanssa, joten Suomi ei voinut olla puolueeton. Skog myönsi Kekkonen hoitaneen hyvin ulkopoliittikkaa. Hän kuitenkin painotti, että ”pitää välttää kaikkia sellaisia liioitteluja”, millä hän vetosi YYA-sopimukseen. Lisäksi hän teki Kekkoselle kysymyksen Saksojen tunnustamisesta, johon myös Aitio yhtyi.

Kekkonen mukaan - ”jokainenhan sen tietää” - Saksan olleen usein Suomen ”kohtalon kysymys”, ja hän pelkäsi, ”että sitä se on nytkin”. Hän vaati malttia tilanteessa, joka oli vielä isojenkin pöydässä kesken. Kekkonen sanoi selittäneensä puolueettomuuskantansa niin usein, että ne olivat kaikkien myös ”ystäväänsä Skogin” tiedossa hyvin. Puolueettomuuspolitiikka, jota hän nimitti ”uudeksi politiikaksi”, merkitsi hyviä suhteita sekä itään että länteen:

”Itse asiassa sehän on selvä, että meidän politiikkamme rakentuu 48 ystävyys- ja avunantosopimuksen pohjalle ja sellaisenaan sillä on myöskin sopimuksellinen pohja tällä meidän puolueettomuudellamme. Mutta asia on kyllä sillä tavalla, että ulkopoliittikka, niin luja kuin pohja se saattaa ollakin, se täytyy aina sopeuttaa olemassa oleviin olosuhteisiin, ja jos me emme nauti luottamusta Neuvostoliiton taholla, niin ei kukaan voi ylläpitää sellaista puolueettomuutta, kun viime vuosina asian laita on ollut.”¹³³⁸

Kekkonen siis yhdisti Suomen puolueettomuuspoliittisen liikkumavaran siihen, että sillä on Neuvostoliiton luottamus ja tuki takanaan. Kekkonen argumentaatio voidaan tulkita siten, että ilman ”luottamusta” ei siis olisi ollut mahdollisuutta niin hyvään puolueettomuuteen. Siten ”puolueettomuuspolitiikan intresseihin” kuului YYA-politiikka Neuvostoliittoa kohtaan.

¹³³⁶ Ibid.

¹³³⁷ Ibid.

¹³³⁸ Ibid. Vrt. poliittisen ”liikkumavaran” avaamisen näkökulma Palonen 2006, s. 12.

Paasio seuraili varovaisesti Kekkoa nähden harmillisena, ettei "Paasikiven linjalla" oltu jo ennen sotia, vaikka jälkeinpäin ei voinut sanoa, mikä tulos oli ollut. Myöskään Paasio ei halunnut "hätäillä" Saksan kysymyksessä.

Skogin syytökseen siitä, että Suomi oli passivoitunut Skandinavian puolueettomuuden ajamisen suhteen Kekkonen vastasi Suomen toimetttömyyden sijaan jatkaneen asiaa, mutta hän vihjasi sen tapahtuneen salassa. Hän ei myöskään hyväksynyt "syytöksiä" Suomen poikkeuksellisen repivästä ilmapiiristä:

"Sehän ei pidä lainkaan paikkaansa. Jokainen, joka muistaa, sanokaamme vaikka, 1918 jälkeiset ajat, tietää hyvin, että tähän on idylli siihen verrattuna. Ja, me kaikki tässä olevat muistamme varsin hyvin 1930-luvun, se oli myöskin oikein repivää sisäpoliittista aikaa ja siihen ei löydetty mitään muuta reseptiä ja pelastusta muuta kuin se, että molemmat silloiset suuret puolueet maalaisliitto ja sosialidemokraattinen puolue suurten vaikeuksien jälkeen pääsivät hallitusyhteistoimintaan, ... Nyt nämä sisäpoliittiset riidat ovat suhteellisen pieniä ja erikoisesti niiden pienuus näkyy siinä, että ne niin suuressa määrin rajoittuvat yhden ainoan puolueen piiriin ja sielläkin ne ovat syntyneet henkilökohtaisista erimielisyyksistä. ... niitten täytyy aikanaan loppua. Ja jos me saisimme aikaan yhtenäisen sosialidemokraattisen puolueen, niin uskon, että meidän sisäpoliittinen elämämme rauhoittuisi, mitä suurimmassa määrässä."¹³³⁹

Siten Kekkonen mitätöi itse esiin nostamansa syytökset poikkeuksellisesta sisäpoliittisesta repivyydestä vedoten omiin historiallisiin kokemuksiinsa¹³⁴⁰. Lisäksi hän siirsi vastuun sisäpolitiikan rauhoittamisesta sosialidemokraateille, mutta sanoi olevansa myös valmis tulemaan vastaan.

Paasion mukaan maassa oli yhtenäinen sosialidemokraattinen puolue (Kekkonen: "Te luulette!"). Kuitenkin Paasio kehotti kiinnittämään huomionsa lähteneisiin, jotka sanoivat edelleen olevansa sosialidemokraatteja. Skog kysyi, miten SDP:hen voi joku palata, jos puolue ei missään vaiheessa ole hajaantunutkaan. Hän ei pitänyt hajaantumista henkilökysymyksenä, kuten Kekkonen oli esittänyt, vaan ammattiyhdistysliikkeestä liikkeelle lähteneenä. Hän halusi palata asioihin vaalien jälkeen: "*kun Paasiokin saa vähitellen siellä enemmän ryhtiä*". Kekkonen kaavaili laajaa (hallitus)vasemmistoyhteistyötä poissuljettuna stalinistit ja leskisläiset. Aitio kielsikin puolueessaan olevan stalinisteja.

Kekkonen otti esille oman ja maalaisliiton ohjelman "sivistystoiminnan" hajasijoituksesta, joka ei hänen mukaansa ilahduttanut helsinkiläisiä. Hän vetosi alueelliseen tasapuolisuuteen. Hän muutti Snellmanin iskulauseen "aseeton kansa on kelvoton" tunnuslauseeksi "*henkisesti aseeton kansa on kelvoton*".

Paasio etsi tulevia yhteistyömahdollisuuksia jälleen vaikeaselkoisesti tehden puolestaan politiikasta subjektin: "*politiikka hakee uusia keinoja ja välineitä toteuttaakseen sitä, mitä vaalit ovat oikeaksi osoittaneet*." Hän haeskeli samaa "tietä", jota 1930-luvulla onnistuneesti toteutettiin, vaikka se toisi myös vaikeuksia mukanaan. Kommentti voidaan tulkita punamultayhteistyön hakemiseksi.¹³⁴¹

¹³³⁹ Ibid.

¹³⁴⁰ Vrt. Koselleck 2001, s. 210.

¹³⁴¹ Paasion poliittinen ohjelma joka tähtäsi SDP:n ja maalaisliiton yhteistyöhön. Paasio yritti myös saada valitsijamiehensä äänestämään Kekkoa, mutta tuloksetta. Ks. Paasio 1980, s. 150–161; Suomi 1992, s. 597–598.

Myös Skog painotti ensisijassa eduskuntavaaleja ja toivoi presidentiksi sel-laista, joka hoitaa hyvin ulkopolitiikkaa ”maan edun kannalta”. Sisäpolitiikkaan hän antoi ”uudelle presidentille” – lipsauttaen kuitenkin paljastavasti jo sen, minkä kaikki tiesivät eli vaalien tuloksen (”*taikka tulevan presidentin, ei se tarvitse uus olla*”) – evästyksiä sosiaalipolitiikasta.

Kekkonen toivoi yksimielisyyttä ”pääasioissa”. Hän kohdisti puheensa nuorisolle, joka oli hänen mielestään erinomaisesti ymmärtänyt ”Paasikiven linjan moraalisen puolen pakon sijaan” ja oli siirtymässä sen taakse. Siten Kekkonen myös vaalikeskustelussa painotti pluralismia ulkopolitiikan osalta:

”En minä oikeastaan tälle kansalle voi parempaa toivoakaan, muuta kun sen, että se näkee ulkopolitiikassa, jota me olemme noudattaneet, ei pakon, vaan sellaisen moraalisesti tärkeän arvon, jota me olemme oikeutetut juuri eettiseltä pohjalta katsoen tukemaan.”¹³⁴²

Kekkonen presidentinvaaliretoriikan tutkimuksen kannalta on erittäin harmilista, että ainoan kerran, kun Kekkonen osallistui vastaehdokkaidensa kanssa julkiseen vaaliväittelyyn, olivat vastustajat hyvin samanmielisiä presidentin kanssa ulkopolitiikasta ja lisäksi Kekkonen oli heihin nähden argumentaationsa selkeydessä ja iskevyydessä ylivoimainen.

Kekkonen sai muiden puolueiden keskittyessä jo eduskuntavaaleihin myös presidentinvaaleissa murskavoiton. Hän sai 44,3 % äänistä ja 145 valitsijamiestä sekä ensimmäisessä valitsijamiesäänestyksessä 199 ääntä.¹³⁴³

Demokratian ja tieteen asiamiehet

Suomen poliittisessa järjestelmässä alettiin 1960-luvulla siirtyä aate- ja luokkapuolueista kohti massapuolueita. Populismi nosti päätään, mitä edesauttoi yhteiskuntarakenteen voimakas muutos kuten maaseudun heikentyneet elinolosuhteet. SMP otti ohjelmakseen Vennamon johdolla kansanvallan henkiinherätyksen. Kansanvallan käsitteen avulla SMP hyökkäsi lujasti muita demokraattisia (valta)puolueita ja samalla myös presidenttiä vastaan. Puolueen kritiikissä oli sisäänrakennettuna ajatus siitä, että puolueiden eliitti muodostaa Suomessa harvainvallan keskittymän¹³⁴⁴.

Kansanvaltaisuuden nimeen vanhojat lisääntyivät 1950-luvulla. SDP:n 1950-luvun julistuksessa valtiollinen kansanvalta hyväksyttiin myös virallisesti ohjelmatasolla. Valtiollinen kansanvaltaisuus kävi rahan ja talouden valtaa vastaan. Kokoomuksen vuoden 1957 yleisohjelmassa kansanvaltainen valtiojärjestys takasi kansalaisvapauden ja keskinäisen yhdenvertaisuuden.¹³⁴⁵ Kaikkien oikeistosta vasemmistoon ollessa kansanvallan asialla eronteko demokratiakäsi-tysten välillä tehtiin lähinnä moraalisilla argumenteilla.

¹³⁴² ”Presidenttiehdokkaat keskustelevat vaalien merkeissä”, Yhteislähetys TV:n kanssa 12.1.1962, ARK-1168-0, RARA.

¹³⁴³ Ks. Suomi 1992, s. 571; Hokkanen 2002, s. 525–526.

¹³⁴⁴ Hyvärinen 2003b, s. 97–98.

¹³⁴⁵ Ibid., s. 92–95.

Esimerkiksi Kekkonen kiivas vastustaja Helsingin yliopiston rehtori Paavo Ravila pohti demokratian, vapauden ja valtiovallan politiikan yhteyttä tieteen laajasti kriittisessä yliopiston avajaispuheessaan 10.9.1953. Hän toi avoimesti esiin mielipiteensä, jonka mukaan esimerkiksi marxismin opeille perustuva valtio ei voisi sallia nuorisolle kerrottavan yliopistossa, että dialektinen materialismi ei edusta "tieteen viimeistä sanaa". Ravila puolusti voimakkaasti länsimaista demokraattista yhteiskuntamuotoa ainoana, jossa tieteellinen asenne pääsee esteittä vaikuttamaan: *"Demokratia parhaassa ja puhtaassa mielessä on sivistyneiden ja valistuneiden ihmisten yhteiskuntaa. Sen maailmassa vapaus näyttelee samaa ratkaisevaa osaa kuin tieteessä."* Myös hänen seuraavien lukuvuosien puheissaan länsimaisen demokratian puolustus oli avainasemassa.¹³⁴⁶

Ravilan länsimaista demokratiaa voimakkaasti julkisuudessa puolustava tyyli, johon sisältyi syytteitä myös vallanpitäjien ymmärtämättömyydestä tieteen yhteiskuntaa pystyessä pitävästä roolista, ei ollut Kekkonen mieleen. Ravila myös arvosteli suorasukaisesti Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia painavaa politiikkaa, mikä ei ollut Kekkonen idänsuhteita vaalivan politiikan kannalta lainkaan mieluisaa.¹³⁴⁷

Valtion tiedepolitiikassa kahdenkeskinen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa syveni esimerkiksi 1955 solmitun tieteellis-teknillisen yhteistyösopimuksen kautta. Niinpä ei ole yllätys, että Neuvostoliittoon kriittisesti suhtautuvasta Ravilasta kehkeytyi Kekkoselle (tiede)poliittinen vastustaja.¹³⁴⁸

Kekkonen niputti pääministerinä kapitalismin ja hyvät Neuvostoliittosuhteet yhteen. Hänen mukaansa rauhallinen rinnakkainelo merkitsi kapitalistisen ja kommunistisen yhteiskunnan ystävällistä kilpailua ja rinnakkain oloa. Se merkitsi kuitenkin myös taukoamatonta todistamista siitä, että Suomelle sopii paremmin "pohjoismainen demokratia" kuin "kansandemokratia". Erityisesti vähävaraiselle väestölle piti osoittaa, että yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus saavutetaan "suomalaisen demokratian menettelytavoin". Sitä hän piti maalaisliiton tehtävänä, kuten myös oikeistolaisen propagandan vastustamista:

"Jos joku pitää maalaisliiton politiikkaa vääränä, hänelle me mielellämme suomme tilaisuuden pelastautua kokoomuksen helmaan ... Yhtenäinen puolue, joka tuntee suuren historiallisen tehtävänsä ja ilman sisäisiä suuntaristiriitoja taistelee omaksumiensa päämäärien puolesta, on parempi pienempänäkin kuin suuri sisäisten ristiriitojen runtelema puolue, ... Maalaisliiton suuri tehtävä on yhdistää suomalaisen kansanvallan taakse suomalainen maaseutuväestö, nimenomaan myös ne, jotka tähän mennessä ovat tunteet saavansa suomalaiselta demokratialta kiviä leivän asemasta."¹³⁴⁹

¹³⁴⁶ Rehtorien puheet 1953–1967, Ravila, s. 3–30.

¹³⁴⁷ Ibid., s. 9, 19.

¹³⁴⁸ Herlin 1993, s. 360–363; Autio 1995, s. 142. Ks. Tommila 1996, s. 134–135. Kekkonen ja Ravilan huonot suhteet eivät kuitenkaan estäneet presidenttiä – tosin pitkin hampain – nimittämästä Ravilaa Akatemian jäseneksi syksyllä 1956. Ks. UKA; Kekkonen merkitsi päiväkirjaansa 3.1.1958, että Ravila oli kertonut Kekkonen ja maalaisliiton pyrkivän diktatuuriin *"liittääkseen sen jälkeen Suomen osavaltiona neuvostoliittoon"*. Kekkonen 2001, s. 35.

¹³⁴⁹ "Rauhanomainen rinnakkaiselo ja maalaisliitto", *Kyntäjä* 9/1955.

Suomen Akatemian itsenäinen asema päivänpolitiikan yläpuolella vastasi paitsi vallalla olleita tiedepoliittisten käsityksiä myös päämääriä, joiden mukaan oli tärkeää pönkittää kansallista itsetuntoa uhatuissa oloissa. Akatemian asema muuttui Akatemiaa tutkineen Allan Tiitan mukaan 1950-luvun aikana, koska se ajautui sekä tiedepoliittiseen että tieteelliseen ahdinkoon. Akatemiaa syytettiin irrallisuudesta muihin tiedeorganisaatioihin, elitistisyydestä ja vanhakantaisuudesta. Akatemian toimintamallit jäivät auttamatta jalkoihin 1960-luvun radikalisoituvassa kehityksessä. Kekkonen kanta Akatemiaan oli jo lähtökohtaisesti negatiivinen, koska hänen mielestään 1948 siihen nimitettiin poliittisesti sopimattomia henkilöitä.¹³⁵⁰

Kekkonen laaja vallankäyttö, suuri rooli noottikriisin selvittämisessä ja ulkopoliitikassa, ei edelleenkään miellyttänyt kaikkia tahoja. Erityisesti kokoomuksessa oli syvää Kekkos-vastaisuutta. Vastaisuuden äänitorvena jatkoi Junnila, joka tulkitsi tuoreeltaan noottikriisiä kirjassaan *Noottikriisi tuoreeltaan tulkittuna* (1962). Hän painotti presidentin tehtävänä olevan palauttaa ”normaali demokraattinen elämänjärjestys”, johon kuuluu vapaa hallituksen vaihtaminen. Sanamuotoja Kekkostä vastaan haettiin jälleen kerran *Demokratian itsepuolustuksesta* asti. Junnilan mukaan kysymyksessä oli ”demokratian itsepuolustus ja isänmaan puolustaminen”. Samalla tavalla kuin Kekkonen lähes 30 vuotta aiemmin Junnila kirjoitti demokratian mädännäisyydestä. Hän peräänkuulutti myös ulkopoliittista liikkumavapautta ja länsi-integraatiota.¹³⁵¹

Kekkonen ruoski päiväkirjassaan Junnilaa ja hänen kirjaansa suurin sanoin. Hän piti Junnilaa kuudennen luokan poliitikkona ja Junnilan selitystä Honka-liiton synnystä sisäpoliittisena ilmiönä epäuskottavana.¹³⁵²

Kekkonen aiempi vastustaja Helsingin yliopiston rehtori Edwin Linkomies (vuosina 1956–1963) ryhtyi jatkosodan poliittisen realisminsa jatkoksi Kekkonen kanssa yhteistyöhön. Linkomies korosti viimeisessä avajaispuheessaan syksyllä 1962, ettei yliopistolla ole varaa eristäytyä muusta yhteiskunnasta, vaan seurata aikaansa valppaasti. Hän kannusti yliopiston opettajia ja ylioppilaita olemaan ”poliittisessa suhteessa” aktiivisia. Snellmaniin vedoten hän kehotti heitä olemaan mukana itsenäisen Suomen rakennustyössä. Hän vetosi kansallisiin arvoihin, joiden varassa voidaan tyhjyyden pelko välttää, ja pohjoismaiseen vapauteen suomalaisena perusarvona. Historia opetti hänen mukaansa sen, että Suomen asemassa olevan kansan täytyy elättää optimismia.¹³⁵³

¹³⁵⁰ 1950-luvulla Kekkonen kriittisyys lisääntyi. Vaaran aiheuttivat Akatemian johtohahmojen – Ravilan ja A.I. Virtasen – Neuvostoliitto-kriittiset käsitykset sekä heidän muodostamansa poliittinen uhka. Tiitta 2004, s. 586–588; Suomi 1994, s. 194–195.

¹³⁵¹ Junnila 1962, s. 140–142. Ehkä Junnila ei tiennyt tarpeeksi hyvin Kekkonen jatkuvista pyrkimyksistä syventää länsi-integraatiota, mikä olikin suuren yleisön silmän kantamattomissa. Ks. Kekkonen länsi-integraatiopyrkimyksistä esimerkiksi Suomi 1992; Seppinen 1997b; Seppinen 2004.

¹³⁵² Kekkonen mielestä Junnila edusti kirjassaan vanhaa suomalaista käsitystapaa, jossa Suomi on maailman keskiössä. UKK pk. 25.5.1962, Kekkonen 2001, s. 488–489.

¹³⁵³ Linkomiehen lukuvuoden avajaispuhe 10.9.1962, Rehtorin puheet 1953–1967, 1967, s. 101–112. Ks. myös Tommila 1996.

Tultuaan valituksi toiselle kaudelleen presidentti Kekkosella oli valtaa ja valmiutta asettua voimakkaasti Suomen Akatemiaa vastaan. Presidentin valmius piikitellä ”vanhaa sivistyneistöä” ja lähentyminen radikaalia nuorisoa kohtaan näkyi hyvin hänen puheissaan vuosina 1963–1964.

Esimerkiksi puheessaan Ylioppilaslehden 50-vuotisjuhlissa 11.10.1963 hän totesi ”30-luvun ylioppilasnuorison, joka kuvitteli, että kansa oli huomenna se, mitä ylioppilasnuoriso silloin, olleen väärässä”. Sen hetken ylioppilasnuorisoa hän sen sijaan käsitteli tulevaisuuden toivona. Kyseessä oli myös piikki – Linkomiehen kuoltua – yliopiston kansleriksi äänestettyä Ravilaa vastaan.¹³⁵⁴

Samoin puheessaan Helsingin yliopistossa 31.5.1964 hän toi esiin muuttuneen maailmaan vaatimukset myös yliopistoa kohtaan. Kekkonen mukaan yliopistojen tehtävänä oli ”uuden, valveutuneen, ajan vaatiman hengentelämän virittäminen”, jonka seurauksena vastuullinen uudistuminen olisi mahdollista. Vanhaa, vuosisadan alussa vallinnutta sivistyselämää, hän syytti itseriittoisuudesta, jolla ei ollut kyvykkyyttä ottaa vastaan ajan haastetta.¹³⁵⁵

Nuorison ymmärtämisen lisäksi Kekkonen nosti aikakauden puheissaan aktiivisesti esiin (universaalien) ”rauhantyön” tärkeyden, jonka hän yhdisti myös isänmaallisuuteen.¹³⁵⁶

Presidentti pyysi opetusministeriöltä esitystä Akatemian lakkauttamiseksi useaan otteeseen vuosien 1963 ja 1964 aikana. Esitystä ei kuitenkaan tullut, joten Kekkonen alkoi jälleen kerran itse toimeliaaksi. Hän laitto lakkautuksen liikkeelle valtioneuvoston pöytäkirjaan 11.12.1964 sanelemallaan lausumalla:

”Suomen Akatemia, jonka perustamisesta on kulunut 17 vuotta, ei ole akateemikkojen kollegiona täyttänyt niitä toiveita, joita siihen on kiinnitetty. ... Nykyisessä muodossaan Suomen Akatemia on irrallinen laitos, joka ei luontevasti liity maan muuhun tieteen ja taiteen alan järjestelmään. ... Edellä esitetyn perusteella katson, että laki Suomen Akatemiasta olisi kumottava ja näin vapautuvat varat käytettävä tarkoituksenmukaisemmin tieteellisen tutkimuksen ja luovan taiteen edistämiseksi.”¹³⁵⁷

Kekkonen hyökkäsi arvovallallaan vasten Akatemiaa. Hyökkäystä helpotti se, että ylioppilasnuoriso oli sankoin joukoin presidentin takana. *Ylioppilaslehti* nimittikin vuoden 1966 korkeakoululakia Lex-Kekkoseksi¹³⁵⁸.

Kekkonen toiminnan takana oli Kustaa Vilkuna, jolla oli myös omat intressinsä. Ystävän valta-asema auttoi Vilkunaa toteuttamaan hankkeitaan, joista keskeisellä sijalla oli jo pitkään ollut valtiollisen tiedepolitiikan toteuttaminen.

¹³⁵⁴ ”Tulevaisuuden sanansaattaja”, Kekkonen 1967b, s. 304. UKK päiväkirja 3.10. ja 7.10.1963, Kekkonen 2002, s. 69–70.

¹³⁵⁵ ”Yliopiston tunnukset”, Kekkonen 1967b, s. 326. Eläkeikäinen Kekkonen eteenpäin suuntautuvana ”toiminnan miehenä” identifioitui paremmin aktiivisesti liikehtivään nuorisoon kuin ikäpolvensa pohdiskelemaan sivistyneistöön.

¹³⁵⁶ ”Puhe ylioppilaiden lähetystölle” 6.12.1963, Kekkonen 1967b, s. 311–312. Radikaalin nuorisoliikkeen ”yllyttäminen” rauhantyöhön ja ydinaseriisuntaan sopi hyvin, hänen pasifisminsa ohella, myös osaksi hänen laajempaa ulkopoliittista ajatteluaan. Kekkonen pasifismista; ks. Suomi 1994, s. 22.

¹³⁵⁷ Suomi 1994, s. 194–196; Tiitta 2004, s. 590–592 mukaan.

¹³⁵⁸ *Ylioppilaslehti* 21.3.1966, UKK pk. 31.3.1966 II., UKA.

Valtiojohtoisen tiedepolitiikan tarkoituksena oli huolehtia paremmin tieteen tasosta. Akatemia koettiin kehityksen jarruksi, joten siitä oli päästävä eroon. Kekkonen ajattelutapaan valtiovetoinen tiedepolitiikka sopi luonnollisesti erinomaisesti, koska tiedepolitiikan suunnitelmallisuuden lisäämisellä päästiin paremmin käsiksi myös laajempiin yhteiskunnallisiin ohjelmiin.¹³⁵⁹

Presidentin kommentti Akatemian lakkautustarpeesta vuoden 1964 lopussa sai aikaiseksi paitsi kiihkeän poliittisen polemiikin myös suunnitteluvyöryn sekä korkeakoulupoliittisessa suunnittelukomiteassa että Oiva Ketosen johtamassa työryhmässä, jonka oli asettanut Kekkonen. 1960-luvun jälkipuoliskolla edustuksellisen ”demokratian vaatimus” yliopistoissa radikalisoitui nopeasti ylioppilasnuorison keskuudessa. Kekkonen ohella erityisesti opetusministeri Johannes Virolainen pyrki aktiiviseen yhteistyöhön nuorison kanssa, jotta tilanne pysyisi hallinnassa paremmin kuin muualla Euroopassa.¹³⁶⁰

Vilkuna esitti vuoden 1968 presidentinvaalien alla vaalikokouksessa presidentin lausuman Akatemian lakkauttamisesta ”kekkosmaisen rohkeana”, piti Kekkonen panosta kulttuuripolitiikassa keskeisenä ja näki ongelmana sen, kun Akatemia-asia joutui pois Kekkonen käsistä, jolloin kehitysvauhtikin hiljeni.¹³⁶¹

Ulkopolitiikassa koetut kriisit ja niiden jälkeinen toinen presidenttikausi rakensivat kuvaa Kekkonen korvaamattomuudesta. Hänet koettiin ulkopolitiikan ohella myös talouspolitiikan takuumieheksi, etenkin idänkaupan ja länsi-integraation osalta. Monet vuorineuvokset asettuivat tukemaan Kekosta jo vuoden 1962 vaaleissa ja sama näytti tapahtuvan myös seuraavissa, jossa poikkeuslakiakin pidettiin pitkään vaalien vaihtoehtona. Kekkonen oli toiveikas poikkeuslain läpimenon suhteen juuri teollisuudesta saamansa kannatuksen vuoksi. Kuitenkin kokoomuksesta kuului edelleen voimakkaita Kekkoskriittisiä äänenpainoja. Puolueen pää-äänenkannattaja otti jyrkän linjan:

”...nykyisen presidenttimme vallankäytössä on vuosi vuodelta yhä enemmän ja enemmän alkanut ilmetä piirteitä, jotka selvästi osoittavat, ettei hän – sen enempää kuin kukaan ihminen ennen häntä – tässä kohden ole yleisten elämänlakien yläpuolella.”¹³⁶²

Myös Kekkonen ikivihollinen Junnila vastusti poikkeuslakia eduskunnassa 28.2.1967 ja vaati presidentin vaihtamista, jotta ”suomalaisen demokratian turmeluminen epäilyttäväksi presidentin diktatuuriksi” saataisiin estyttyä. Junnilan takaa alkoivat kuitenkin myös omat kaikota. Kekkonen Ostrobotnian puheen jälkeen vastusta esiintyi kuitenkin niin paljon, ettei poikkeuslakia yritetty toteuttaa.¹³⁶³

¹³⁵⁹ Herlin 1993, s. 370–371. Ks. myös UKK pk. 11.12.1964, Kekkonen 2002, s. 156. *Aftenposten* nimitti Kekkonen vallankäyttöä Akatemian lakkautuksen yhteydessä sanelupolitiikaksi ja nimitti häntä ”Pohjolan de Gaulleksi”. UKK pk. 31.12.1964 II., UKA.

¹³⁶⁰ Lopulta kuitenkin Virolaisen ajama ”mies ja ääni -periaate” päättyi opetusministerin kannalta pahaan poliittiseen tappioon. Autio 1995, s. 159–162; Tiitta 2004, s. 686–687.

¹³⁶¹ Vilkuna messuhallissa 8.12.1967, UKA 9/17. Hallituspolitiikan ohjaamisessa vaalien suhdanteet eivät juuri vaikuttaneet Kekkonen päätöksiin 1960-luvun puoliväliin asti. Ainoastaan skogilaisilla oli sosialidemokraateista mahdollisuus päästä hallitukseen. Ks. Uimonen 2001, s. 22; vrt. Paasikiven hallitusten ohjaamisesta Polvinen 2003.

¹³⁶² ”Valta turmelee”, Pentti Soukka *US* 16.2.1967, UKK pk. 13.2.1967 II., UKA.

¹³⁶³ UKK pk. 28.2.1967 II., UKA. Ks. myös Suomi 1994, s. 542–545

Presidentinvaalit 1968 - "Koko kansan presidentti"

Kekkonen asettautui vuoden presidentinvaaleihin murskaavalta kärkipaikalta. Vielä keväällä 1967 Kekkonen ei uskonut huhuja, joiden mukaan KOP:n pääjohtaja Matti Virkkusesta olisi tulossa kokoomuksen presidenttiehdokas. Hän piti sitä *"pelin sekoittamisena"*. Virkkusen ehdokkuus oli Kekkoselle pettymys. Hän kirjoitti Virkkusen - josta kokoomuksen Tuomas Perälä todisti voivan tulla presidentti *"kolmiyhteisen jumalan avulla"* - ehdokkuutta parodioiden Ahti Karjalaiselle kirjeessään 17.4.1967¹³⁶⁴:

"Olisiko otollinen ja kunniallinen teko, jos nyt ilmoittaisin vetäytyväni syrjään, kun Jumalan valitsema kansanjohtaja Matti Virkkunen on kokoomuksen ehdokkaana?"¹³⁶⁵

Virkkusen ehdokkuus saattoi raha- ja teollisuusmaailman pahaan välikäteen, koska Kekkonen voitto näytti varmalta eikä yritysten kannattanut pilata suhteitaan pitkämuistiseen Kekkoseen. Virkkunen tukiryhmineen halusi osoittaa sekä kotimaassa että ulkomaailmalle, että Kekkonen linjalle ja valtiojohtoaiselle talouspolitiikalle oli olemassa vaihtoehto. Virkkunen oli tukijoidensa Junnilan ja Tauno Jalannin kanssa huolissaan myös idänkaupan laajuudesta. Heidän mielestään Suomi oli liian riippuvainen siitä.¹³⁶⁶

Virkkunen julkaisi *"maan etua"* tarkastelevan puhekokoelman *Vaurastuva maa* (1967) eräänlaiseksi vastineeksi Kekkonen kansallisen edun vaatimukselle, joka tuli esiin kokoelmassa *Puheita ja kirjoituksia II*. Lisäksi Kekkonen lähipiiriin kuulunut Jouko Loikkanen määritteli teoksessaan *K-linja* (1967), että K-linja on *"Kekkonen jatkaman Paasikiven linjan nykytunnus"*. Virkkunen puolestaan yhdisti Paasikiven omaan linjaansa ja asettui Kekkonen ulkopoliittikkaa vastaan. Virkkunen kritisoi myös ulkopoliittisen keskustelun kypsymättömyyttä. Kansalliseen yhtenäisyyteen pyrkivän Kekkonen oli vaikea sulattaa Virkkusen vastustusta.¹³⁶⁷

Se näkyi myös siten, ettei Kekkonen Vennamon ja Virkkusen pelossa osallistunut yhteiseen tv-vaaliväittelyyn. Niinpä se käytiin eräänlaisena varjonyrkeilyinä, jossa puolueiden nimeämät edustajat tenttasivat ehdokkaita.¹³⁶⁸

¹³⁶⁴ UKK pk. 4.4.1967, Kekkonen 2002, s. 327; "Presidenttiehdokkaaksi pääjoht. Matti Virkkunen", *US* 6.4.1967, UKK pk. 3.3.1967 ll.; "Matti Virkkusen ehdokkuus läpi"; leike, UKK pk. 17.4.1967 ll., UKA

¹³⁶⁵ Kekkonen 1976a, s. 291.

¹³⁶⁶ Kuisma 2004, s. 239-246; J. Koivisto 2006, s. 218-221.

¹³⁶⁷ Loikkanen 1967, s. 100; "Ulkopoliittikka ja kansallinen itsenäisyys", puhe 3.12.1965; Virkkunen 1967, s. 179-187. Myös Virkkusen vaalilause *"Maa tarvitsee presidentin"* ärsytti Kekkosta. Lisäksi Kauko Kareen *Tähän on tultu* ilmestyi kesällä 1967, sisältäen satoja sivuja yhtämittaista presidentin ryöpytystä ja myyden yli 50 000 kappaletta.

¹³⁶⁸ Keskustapuolueen Pekka Silvola ehti möläyttää julkisuuteen tiedon, jonka mukaan Kekkonen ei osallistu yhteiseen vaalikeskusteluun Vennamon takia. Hän otti sanojaan takaisin, mutta vahinko oli jo tapahtunut. Kekkosta harmitti myös se, että puhujakiertueella tuvat eivät olleet täynnä. UKK pk. 3.8. ja 5.8.1967, 3.1.1968 sekä ll., UKA; Kekkonen 2002, s. 344, 375. Vrt. Stephen Colemanin näkemys vaaliväittelyjen tarpeellisuudesta demokratiassa: *"Debate lies at the heart of democracy"*. Coleman 2000, s. 1.

Vaalitentissä kyselivät sekä Kekkonen vaaliliiton edustajat Kalervo Siikala (Kepu), Hertta Kuusinen (SKDL), Sinikka Luja (SDP), Impi Lukkarinen (TSPL) ja (LKP:n) Mikko Juva¹³⁶⁹ että Vennamon ja Virkkusen vaaliliittojen edustajat Eino Poutiainen (SMP) ja Matti Jaatinen (Kok). Lisäksi paikalla oli Lars Dufholm, joka edusti vaaleissa kahtia jakautunutta RKP:tä. Niinpä Poutiainen ja Jaatinen hyökkäsivät ja muut esittivät presidentille mieluisia kysymyksiä¹³⁷⁰.

Kuusinen kiitti heti kärkeen Kekosta itsenäisyyden 50-vuotisjuhluvuoden ”oikeasta historiatulkinnoista” ja kysyi myötäsukaisesti, mitä Kekkonen itse piti presidenttikautensa suurimpina saavutuksina. Presidentti vastasi:

”Minä lähtisin ensiksikin siitä, niin kuin J.K. Paasikivi, että ulkopoliittikka kulkee sisäpolitiikan edellä. ... Suurimpana saavutuksena pitäisin sitä, että meidän ulkopoliittinen asemmamme on näitten vuosien aikana voimakkaasti vahvistunut. Me olemme voineet saada puolueettomuuspolitiikallamme tunnustuksen sekä idästä että lännestä. Ja, se on merkinnyt sitä, että kautta maailman meidän ulkopoliittikkaamme kohtaan on osoitettu luottamusta yhä laajenevassa määrin. Tämä käy erityisesti esille YK:n toiminnasta. Me olemme viime vuosina erityisesti havainneet, että aina silloin, kun on tarvittu maata taikka henkilöitä, joitten ulkopoliittinen asema – tarkoitan maitten ulkopoliittinen asema – on saavuttanut kansainvälistä tunnutusta, siinä mielessä, että se on liittoutumien ulkopuolella, niin meitä on käytetty hyväksi, niissä monta kertaa erittäin vaikeissa tehtävissä, jotka on, on kansainvälisessä elämässä olleet esillä.”¹³⁷¹

Presidentti vetosi heti avauspuheenvuorossaan Paasikiven perintöön ja esitti Suomen puolueettomuuspolitiikan menestystarinana kansainvälisessä politiikassa¹³⁷². Lisäksi hän esitti jo 1930-luvulta asti ajamansa suuren ajatuksensa eli sisäpoliittisen eheytyksen onnistuneen. Niinpä hän saattoi vastata tulleen yli puolitiehen matkaan sosialidemokraatteja, kun Luja kysyi, mihin kohtaan Kekkonen on tullut vastaan SDP:tä.¹³⁷³

Dufholmin kysymykseen Suomen mahdollisuudesta kehittää yhteistyötään Skandinaviassa Kekkonen vastasi – aivan kuten kuusi vuotta aiemminkin vaalikeskustelussa – painottamalla ulkopoliittisen liikkumavaran realiteettia:

”Tosiasiä tietysti on se, niin kuin olen joskus sanonut, että kuta paremmat suhteet meillä ovat Neuvostoliittoon, sitä enemmän meillä on toimintamahdollisuuksia ja liikkumavaraa myöskin länteen käsin. Tämä on hyvin selvästi käynyt monissa viimeaikaisissa vaiheissa esille.”¹³⁷⁴

¹³⁶⁹ Vapaamielisten liiton ja Suomen kansanpuolueen pohjalle syntynyt LKP asettautui heti perustamisvuotenaan Paasikiven-Kekkonen linjalle. Ks. Uino 1993, s. 98; Suomi 1994, s. 352-353.

¹³⁷⁰ Yleensä toimittajat ottavat vaalিতেissä ”kysyvän yleisön” roolin, mutta vuoden 1968 vaaleissa sitä toimittivat puolueiden edustajat, joka muutti asetelmaa selvästi.

¹³⁷¹ ”Urho Kekkonen vaalitentissä presidenttiehdokkaana” 3.1.1968, ARK-2964-0, RARA.

¹³⁷² Kokoomus oli nostanut jälleen vaaliaseekseen Paasikiven-Kekkonen linjan. Kokoomusnuorten puheenjohtaja Esko Koppanen oli ”teologisesti valmis hautaamaan molemmat käsitteet”. Leike, UKK pk. 1.12.1967 ll., UKA.

¹³⁷³ ”Urho Kekkonen vaalitentissä presidenttiehdokkaana” 3.1.1968, ARK-2964-0, RARA.

¹³⁷⁴ Ibid. Kyseessä oli siis jälleen niin sanottu ”tosiasia” -retoriikka, jossa tosiasioita vastaan ei voi taistella.

Televisiossa erityisesti hyökkäystilanne luo draamaa. Hyökkäyksen kohteeksi joutuessaan poliitikon on tärkeää suojella kasvojaan, puolustautua johdonmukaisesti ja mahdollisuuksien mukaan kääntää tilanne edukseen.¹³⁷⁵

Kekkonen tiesi joutuvansa hyökkäyksen kohteeksi aina, kun Poutiainen ja Jaatinen saivat puheenvuoron. Tempuistaan – etenkin 1970-luvun alussa – tunnetuksi tullut SMP:n puoluesihteeriksi Eino Poutiainen pyrkiin samaan, jonka lukuisat Kekkonen vastustajat olivat jo monta kertaa aiemmin tehneet. Hän kysyi, miksi Kekkonen vastusti talvisodan rauhaa keväällä 1940 vai oliko hän tehnyt sen huumorimielellä.

Kekkonen mielestä Poutiaisella oli omituinen käsitys huumorista. Kekkonen puolustautuminen oli tehokasta, koska hän myönsi suoraan tehneensä tuolloin virheen, jatkaen tehneensä virheen samoin kuin Paasikivi oli tehnyt virheen vuoden 1939 poliittisissa ratkaisuissaan. Se ei kuitenkaan tyydyttänyt Poutiaista, joka halusi varmuuden siitä, että Kekkonen pysyisi jatkossa Paasikiven linjalla, jos hänet valitaan presidentiksi. Siihen Kekkonen ei enää vastannut. Näin hän halusi osoittaa kysymyksen järjettömyyden, vaikka periaatteessa kysymyksen väistäminen on selvä retorinen virhe¹³⁷⁶.

Vaalikeskusteluissa valmistautuminen ja ennakointi ovat avainasemassa. Vastustajat pyrkivät rakentamaan ansoja kampittaakseen ehdokasta. Siksi on tärkeää ennakoida kysymyksiä ja valmistautua puolustamaan itseään.¹³⁷⁷ Tähän Kekkosella oli erittäin hyvät valmiudet laaja-alaisten poliittisten kontaktiensa ja keräämänsä valtavan lähdeaineiston vuoksi.

Kekkonen oli tottunut puolustamaan itseään syytöksiltä, jotka koskivat hänen aiempia virhearvioitaan. Ennen vuoden 1968 vaalikeskustelua Kekkonen kuitenkin tiesi, että häntä vastaan voitaisiin hyökätä myös kiertoteitse. Hän huomioi lokakuun lopussa 1967, että Virkkusen vaalitoimisto oli järjestänyt ansan SKDL:n ministeri Leo Suonpäälle, joka oli Kekkonen mukaan puhunut puolueettomuudesta ”läpiä päähänsä” *Ilta-Sanomille*¹³⁷⁸.

Kekkonen kimppuun ei käyty kuitenkaan Suonpään, vaan Kekkonen valitsijamiehen ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Pekka Kuusen (SDP) kautta. Jaatinen esitti aluksi, että ”me kaikki” Suomessa haluamme noudattaa rauhanomaista rinnakkaiselon politiikkaan, jolla hän legitimoit kysymyksensä ulkopoliittisen alkuasetelman. Hän kysyi Kekkoselta, mitä mieltä hän on ”Kuusen näkemyksestä”, että kommunistien vastainen toiminta on ulkopoliittikkaa. Kekkonen tiedosti kysymyksen ongelmallisuuden. Hän ei voinut tuomita Kuusen sanomisia jyrkästi, ettei ärsyttäisi vasemmistolaisia kannattajiaan ja antaisi kokoomuksen ja SMP:n kampanjakoneistoille lisää vettä myllyyn. Niinpä hän tasapainoili taktisesti eri eturyhmien välissä¹³⁷⁹.

¹³⁷⁵ Benoit & Wells 1996.

¹³⁷⁶ Poutiainen jäljitteli kysymyksellään Virkkusta, joka arvosteli vaalikiertueellaan Kekkonesta voimakkaasti talvisodan rauhan vastustamisesta. Lisäksi Virkkusen syytökset Kekkonesta kohtaan koskivat ulkopoliittikan käyttämistä sisäpolitiikan aseena ja moraalilin puutetta. Suomi 1994, s. 556; Apunen 2005, s. 179.

¹³⁷⁷ Ks. Trent & Friedenberg 2000, s. 265–268.

¹³⁷⁸ UKK pk. 27.10.1967, Kekkonen 2002, s. 356.

¹³⁷⁹ Ks. eturyhmien välissä tasapainoilusta Pekonen 1991, s. 80–82.

Kekkonen vastasi, että kommunistien vastustaminen *"ei ole ulkopoliitiikkaa periaatteessa"*. Samalla hän kuitenkin painotti, että vastustava kanta voidaan esittää siten, että se saa ulkopoliittisia piirteitä. Tähän Jaatinen näytti tyytyvän ja tilanne meni kysymysvuoron siirtyessä eteenpäin nopeasti ohi, toisin kun vaaliväittelyssä, jossa asiaa todennäköisesti olisi puitu pitempään.¹³⁸⁰

1960-luvulla kodeissa nopeasti yleistynyt televisio loi lisäelementtinsä verrattuna radioon. Se paljasti poliitikkojen ilmeet ja eleet, jolla on vaikutusta myös äänestäjien näkemyksiin poliitikoista¹³⁸¹.

Poutiainen vaati Kekosta tilille siitä, että presidentti on nimittänyt ministereiksi ja tuomareiksi *"pitkän listan"* henkilöitä, jotka on tuomittu valtakunnan oikeudessa.

Kekkonen vastasi, ettei tunne tapauksia, jossa oikeusvirkaan olisi nimetty raskaista rikoksista tuomittuja, johon Poutiainen nimesi kaksi henkilöä. Kekkonen kumosi molemmat juridisin perustein ja sanoi: *"jos nyt kahden nimen perusteella sanotaan, että luettelo olisi kuinka pitkä tahansa, niin lyhyeksi se luettelo jäi, ja minä luulen, että pitemmäksi se ei voi tullakaan."* Kamera siirtyi Poutiaiseen, joka nyökkäsi hämillisen näköisenä Kekkonen vastaukselle.¹³⁸²

Vaalitulos eli Vennamon ja Virkkusen runsas äänisaalis aiheutti Kekkoselle kuitenkin poliittisen kriisin. Hän näki tuloksen protestina ulkopoliitiikkaansa kohtaan. Siten ulkopoliittista luotettavuutta ja kansakunnan etua oli *"väärin äänestämällä"* vahingoitettu¹³⁸³. Presidentti siis rinnasti oman poliittisen linjansa kansakunnan kokonaisuuteen, joka on hyvin nähtävissä myös tavassa, jolla hän kansallisen edun toteutumista vaati. Vennamo ja Virkkunen olivat siis rikoneet Kekkonen edustamaa kansallista etua vastaan. Liimatainen otti Vennamon ja hänen kannatuksensa toistuvasti kovan ruodinnan kohteeksi¹³⁸⁴:

*"...nuoriso on suurin joukoin hylännyt vanhempiansa ja kotiensa puolueen ja oman protestimielialansapa vallassa antanut äänensä Vennamolle. ... Vaalien suurin yllättäjä oli Veikko Vennamo kaikki etukäteisarvioinnit roimaakin roimemmasti ylittävällä tuloksellaan. Sosiologit ja poliittiset käyttäytymisen tutkijat saavat hikisen työn tämän vaalime- nestyksen syiden tutkimisessa, niin poikkeuksellinen se meidän oloissamme oli. Ja se oli Vennamon omaa ansiota: liukkaalla, terävällä ja häikäilettömällä televisioesiintymisel- lään hän keräsi myötätuntoa. ... Mikään ei ollut rajoittamassa hänen hurskaalla naamalla esittämiään arvosteluja ja antamia lupauksia."*¹³⁸⁵

¹³⁸⁰ "Urho Kekkonen vaalitentissä presidenttiehdokkaana" 3.1.1968, ARK-2964-0, RARA.

¹³⁸¹ Presidentinvaaliväittelyjen "klassikon" eli Nixonin ja Kennedyn vuoden 1960 vaali- väittelyssä radion kuuntelijat pitivät Nixonia parempana, kun taas television katseli- jat arvioivat Kennedyn paremmaksi. Coleman 2000, s. 7.

¹³⁸² "Vaalitentit Kekkosesta Haloseen" - Presidentinvaalit 1968. YLE 24 25.12.2005.

¹³⁸³ Kekkonen kuitenkin todennäköisesti halusi kokoomuksen asettavan oman ehdok- kaansa, koska kaksintaistelu Kekkonen ja Vennamon välillä olisi ollut vielä nöyryyt- tävämpi kuin kolmitaistelusetelma. Vrt. Seppinen 2004, s. 490.

¹³⁸⁴ Liimataisen pakinoissa Kekkonen Vennamo-inho näkyy siten, että SMP-vastaisuus sai huomattavan suuren negatiivisen huomion puolueen päivänpoliittiseen painoar- voon nähden. Rantonen 1987, s. 139. Sen sijaan päiväkirjoissaan Kekkonen ei Ven- namolle palstatilaa juuri antanut.

¹³⁸⁵ "Paukku", SK 27.1.1968, Liimatainen 1970, s. 10-11.

Kekkosen käänne arvostelulle herkempään suuntaan tapahtui juuri 1968 presidentinvaalien yhteydessä, jonka vaalikampanjoinnista Kekkosen oli vaikea päästä yli. Erityisesti hän loukkaantui Vennamon ja Virkkusen ”alatyylisestä” ja ”populistisesta” kampanjoinnista.¹³⁸⁶

Vennamo ”manipuloi” Kekkosen ajan suomalaisista poliitikoista julki- suutta ehkä kaikkein tehokkaimmin. Vuoden 1968 presidenttivaaliehdokkuus takasi Vennamolle pääsyn esittämään koko kansalle Kekkos-vastaista sano- maansa. Vennamon (koominen) argumentaatio, jolla hän esitti itsensä vaihtoeh- tona arvostetulle presidentille, herätti hilpeyttä, mutta yhdistettynä ahkeraan kentänkiertämiseen se tuotti myös tulosta. Vennamo sai – puolueensa ainoana kansanedustajana – presidentinvaaleissa 11 % äänistä ja vuoden 1970 eduskun- tavaaleissa SMP:n paikkaluku nousikin 18:aan.¹³⁸⁷ Poliitikot ja politiikantutkijat eivät ottaneet Vennamon populismia vakavasti, missä myöskään Kekkonen ei tehnyt poikkeusta. Vennamon menestys oli hänelle valtava järkytys.

Myös Kekkonen sopi televisioon hyvin, mutta eri tavalla kuin Vennamo. Kekkonen oli jo 1950-luvun lopussa erittäin kiinnostunut, miten hänen tv- esiintymisensä ja -puheensa sujuivat¹³⁸⁸. Loogisesti etenevällä argumentaatiol- laan ja jäntevällä olemuksellaan hän oli edukseen televisiossa.

Pitkäjännitteiseen politiikkaan pyrkivää Kekkosta inhotti Vennamon reto- riikka. Vennamon puhetapa oli demagogista ja suggestiivista. Hän toisti retorii- kassaan muutamia iskusanoja tai lausepareja, kuten ”totuus”, ”ryhti” ja ”kyllä kansa tietää”.¹³⁸⁹ Ehkä siitä syystä Kekkonen ei päiväkirjojensa perusteella no- teeraa Vennamo poliittiseksi vastustajakseen, vaan piti häntä monien tavoin ”poliittisena helppoheikkinä”. Kuitenkin Veikko Vennamon vaimonsa Sirkan mainostoimistotaustalla avustettu äärimmäisen yksinkertainen ja Kekkos- vastainen retoriikka tuotti tulosta, josta parhaana osoituksena ovat vuosien 1970 ja 1972 eduskuntavaalit.¹³⁹⁰

Kekkosen ensimmäinen valinta oli ollut syvä pettymys useimmille sosiali- demokraateille ja kokoomuslaisille, joihin jäi kytämään voimakas revanssihalu. Junnila pelkäsi, että Kekkosen presidenttikausi saattaisi kestää 18 tai pa- himmillaan jopa 25 vuotta.¹³⁹¹ Vuoden 1968 vaalien jälkeen Kekkonen kuitenkin hyvin pian ilmoitti, ettei enää asetu ehdokkaaksi vaaleihin.

¹³⁸⁶ Ibid. UKK pk. 18.1.1968, Kekkonen 2002, s. 377. Ks. television ja sähköisen median manipuloivasta voimasta myös; Gronbeck & Miller 1994, s. 85–87.

¹³⁸⁷ Uimonen 1994, s. 51–52.

¹³⁸⁸ Kekkonen kirjoitti päiväkirjaansa 10.12.1958: ”Televisiossa oli mennyt hyvin. Sylvi seu- rasi. Elävältä oli vaikuttanut radiossakin. Televisio lisää varmastikin puheen elävyyttä, siinä kuvittelee saavansa jonkinlaisen kosketuksen kuulijoihin ja katsojiin.” Kekkonen 2001, s. 155. On todennäköistä, että Kekkonen oli tietoinen myös USA:n politiikan nopeasta ”televisioistumisesta”.

¹³⁸⁹ L.A. Puntila kuvaa muistelmissaan Vennamon demagogiaa neljänsadan sanan vilje- lemiseksi. Ks. Puntila 1995, s. 126.

¹³⁹⁰ Parkkinen 2005, s. 24–25. Vennamo ärsytti tietoisesti Kekkosta parodioimalla häntä esimerkiksi sanomalla, että ”Kekkosen sanat johdattavat taivasten valtakuntaan”.

¹³⁹¹ Vesikansa 2004, s. 104.

V PRESIDENTIN VALTA (1968–1981)

”Vaikkeimpia asioita poliitikolle on valita oikea syrjäänvetäytymisen hetki”.
(Talleyrand)¹³⁹²

Pluralismista pakotettuun konsensukseen

”Johtajuus perustuu valtaan”, kirjoitti Erik Allardt suomalaisen sosiologian klassikoksi muodostuneessa teoksessaan *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*, jota Kekkonen luki ja lähes kauttaaltaan alleviivasi¹³⁹³.

Kaksi ensimmäistä Kekkonen presidenttikautta olivat jatkuvan sisäpoliittisen taistelun aikaa, jolloin hän ei vielä saavuttanut sellaista suvereenia presidentiaalista asemaa, mikä vallitsi hänen loppukausillaan. Erityisesti Kekkonen kolmannella kaudella sisäpoliittinen valta kietoutui yhä selvemmin ulkopoliittisen vallan yhteyteen. Syntynyt valtakimppu siirtyi presidentille.

Suomi nosti Kekkonen johdolla ulkopoliittista profiiliaan voimakkaasti 1960- ja 1970-lukujen aikana, mutta toisaalta maamme sai osakseen myös syytöksiä suomettumisesta eli Neuvostoliiton (liiallisesta) myötäilystä.¹³⁹⁴

Kansainvälisen politiikan epävarmuustekijöiden ristipaineissa Kekkonen alkoi epäilemättä uskoa, että ainoastaan hän oli Suomen puolueettomuuspolitiikan ja turvallisuuden takuumies, joka pystyi pelaamaan ainutlaatuisen taidokkaasti Suomen eduksi monimutkaista ulkopoliittista peliä¹³⁹⁵.

Kekkonen katui vielä vuonna 1971 suostumistaan ehdokkaaksi 1968 vaaleissa¹³⁹⁶. Kekkonen saattoikin julkisuuteen useita kertoja kolmannen kautensa alkupuoliskolla tiedon, jonka mukaan hän ”ei asetu ehdokkaaksi” vuoden 1974 vaaleissa. Lausumaan jäi kuitenkin – ehkä tiedostamaton – mahdollisuus jatkaa presidenttinä ilman vaaleja.

¹³⁹² Kekkonen 1982, s. 56.

¹³⁹³ Allardt 1964, s. 13, TM. Vrt. Rainio 1969, s. 146.

¹³⁹⁴ Ks. suomettumissyytöksistä Suomi 1996; 1998; Apunen 2005; Kallenautio 2005.

¹³⁹⁵ Kekkonen 2003; 2004. Ks. myös Suomi 1998; Jakobson 2003; Keijo Korhonen näki ulkopoliittikan 1960-luvun puolivälissä pelinä, *”jossa pelin luonteeseen on mukauduttava”*. *”Puolueettomuuskompleksi”*, *Uusi Suomi* 25.10.1964 mukaan, UKK pk. takakan-siilitteet vuoden 1964 lopussa, UKA

¹³⁹⁶ Suomi 1998, s. 15–17. Tosin Kekkoselle – kuten Paasikivellä – oli ominaista vastustuksen ilmetessä ”katua” presidentiksi ryhtymistä ja uhata erolla. Jyränki 1981, s. 174.

Presidentti muutti mieltään ”viimeisen kautensa” liukuessa loppupuoliskolleen ja antoi luvan valmistella poikkeuslakia. Lopulta Kekkonen jatkokausi yhdistettiin äärimmäisen monimutkaiseksi pakettiratkaisuksi, jossa kietoutuivat yhteen poikkeuslaki, puolue(tuki)lain muutos eduskunnassa, vapaakauppasopimus EEC:n kanssa ja sen suojalait. Lisäksi Saksa-ratkaisut pyrittiin pake-toimaan puolueettomuusjulistusten kanssa. Kuitenkin on huomattava, että samalla kun Kekkonen vankisti asemiaan Suomen sisäpolitiikassa, kävi hän jatkuvaa puolustustaistelua Neuvostoliiton vaatimusten sarjaa kohtaan¹³⁹⁷.

Vasemmistoradikalismiin olennaisesti liittyvä vallankumouskäsitteistön nousu oli näyttävä 1960–1970-lukujen taitteessa, joskin lähes yhtä näyttävä oli sen kuolema vuosikymmen myöhemmin. Vallankumouskäsitteistön romahdus ei kuitenkaan vielä 1960–1970-lukujen taitteessa ollut näköpiirissä, vaan uusvasemmistolainen käsitteistö jyräsi perustuksiltaan porvarillisessa Suomessa.¹³⁹⁸

SDP sai värisyttävän voiton vuoden 1966 eduskuntavaaleissa. Siihen puolueen pitkäaikaisen vastavoiman maalaisliiton ja sen tosiasiallisen tukijan Kekkonen tuli sopeutua. ”Kekkonen koalitio” eli maalaisliitto-keskustapuolue ja ääri vasemmisto kokivat jatkuvia takaiskuja 1960-luvun lopulla.¹³⁹⁹

Sosialidemokraattien mennessä vasemmalle, myötäili Kekkonen yleistä kehityskulkua, pyrkien kuitenkin ohjaamaan sitä haluamaansa suuntaan. Kekkonen olikin ajan hermolla nuorten radikaalien vaatiessa omistuksellisten olosuhteiden muutosta ja suoraa demokratiaa. Presidentti profiloitui kumouksellinen nuorisoliikkeen ystävä, toimien kuitenkin samalla sen vastavoimana.¹⁴⁰⁰

Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan 100-vuotisjuhlassa joulukuussa 1968 Kekkonen asettautui ymmärtämään liikehtivää opiskelijanuorisoa ja Vanhan valtaajia, mikä aiheutti laajaa kritiikkiä vanhoillisimmissa piireissä. Pääministeri Koivisto ymmärsi presidentin – kansanrintamahallituksen sivusta kurvaavan – taktiikan tuoreeltaan sanoen Kekkoselle: ”*menet ohi vasemmalta*”.¹⁴⁰¹

¹³⁹⁷ Neuvostoliiton kovan linjan kommunistit toimittivat aktiivisesti Suomen sisäisiä asioita yhdessä SKP:n kanssa. Jopa kansandemokraattisen vallankumouksen uhkasta puhuttiin. Tilanne olikin jännittynyt esimerkiksi metallin lakon ja ”tapaus Beljakovin” yhteydessä; ks. Karjalainen-Tarkka 1989, s. 175–177; Suomi 1996, s. 514–523; Seppinen 1997a, s. 479–483; Rentola 2005. Kekkonen huolestuneisuus ilmeni myös siten, että hän suojelupoliisilta jatkuvasti saamansa tiedon lisäksi otti vastaan myös SYT:n Osmo Kupiaisen, pitkäaikaisen poliittisen vastustajansa. Vesikansa 2004, s. 269–271.

¹³⁹⁸ Ks. Borg 1970, s. 253; Alapuro 2003, s. 556–561. Kommunistien ohella SDP:stä löytyi radikaaleja äänenpainoja, kuten puoluesihteeriksi valittu Erkki Raatikainen, joka vuonna 1967 vaati perusteellisuuden sosialisoinnista. Häikiö 1993, s. 144.

¹³⁹⁹ Keskustapuolue hävisi vuoden 1970 eduskuntavaaleissa 13 paikkaa vuoden 1966 49 paikasta. SKDL hajaantui entisestään Tšhekkoslovakian miehityksen seurauksena ja heidänkin edustajamääränsä tippui 36 paikkaan. Ks. Häikiö 1993, s. 139–141.

¹⁴⁰⁰ Ks. ”radikalismien retorikasta” Mylly 1999, s. 60; Kärenlampi 1999.

¹⁴⁰¹ Ks. UKK pk. 2.12.1968, Kekkonen 2002, s. 428. Esimerkiksi Raimo Ilaskivi piti valtausta tuomittavana: ”*tätä toimintaa pyrittiin jopa tasavaltamme korkeimman johdon taholta ymmärtämään*”. ”Epädemokraattinen vanhan valtaus”, leike 8.12.1968, UKK pk. 7.12.1968 II., UKA. Myös jotkut nuoret radikaalit – kuten Erkki Tuomioja – ymmärsivät Kekkonen taktiikan tuoreeltaan. Ks. Suomi 1996, s. 268; Nevakivi 1996a, s. 268.

Myös kokoomus pyrki oman reaali poliittisen käänöksensä turvin lähentymään vallan naruja vahvasti pitelevää päämiestä. Kekkonen ulko- ja sisäpolitiikan kielellisen sekä sosiaalisen symbioosin huipentumia olivat tasavallan presidentiksi valinta poikkeuslakivalinnalla vuonna 1973 sekä Kekkonen ulkopoliittisen unelman täyttymys ETYK kesällä 1975. Konferenssin tarkoituksena oli myös propagoida maailmalle Suomen puolueettomuusasemaa.

Joillekin politiikan kommentaattoreille ja tutkijoille poikkeuslakivalinta on osoitus 1970-luvun demokratian mädänneisyydestä, toiset tulkitsevat sen tarpeelliseksi yksimielisyyden politiikaksi ja jotkut ovat tarkastelleet poikkeuksellista järjestelyä suomalaisen politiikan vastavoimien puutteen näkökulmasta¹⁴⁰².

ETYK:in kansallista menestystarinaa arvioidessa on joskus unohdettu, että konferenssi tuotti vain hetken helpotuksen Suomen asemaan ja Kekkonen paistatteluun Helsingin hengessä. Neuvostoliitto prässäsi vanhenevaa Kekosta, ja samalla Suomen puolueettomuuspolitiikkaa jo pian ETYK:in jälkeen. Se näkyy Kekkonen päiväkirjasarjan viimeisestä osasta, josta välittyy etenkin suurlähtetä Vladimir Stepanovin jatkuva hiillostus presidenttiä kohtaan.

Vallitsevassa tilanteessa Kekkonen ei kuunnellut minkään ryhmän vaatimuksia "ulkopolitiikan demokratisoinnista". Ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä Paasikiven linjan määrittely säilyi äärimmäisen harvainvaltaisena. Viime kädessä Kekkonen yksin määritteli, missä mikin Suomen ulkopoliitiikkaan liittyvä linja kulki. Tässä mielessä hän käytti täysivaltaisesti presidentille ulkopoliitikassa suotuja valtaoikeuksia. Niinpä jo 1960-luvulla liikkeelle lähtenyt valtiosääntöuudistus presidentin vallan vähentämiseksi ei toteutunut myöskään 1970-luvulla.

Sisäpolitiikassa Kekkosella ei ollut vastaavia valtaoikeuksia tukenaan, mutta siitä huolimatta hän käytti myös siinä suvereenia valtaa 1970-luvulla. Se tapahtui - valtaoikeuksien sijasta - hänen saavuttamallaan arvo-, sanan- ja vaikutusvallalla. Tämä näkyy hyvin Mieltusen hätätilahallituksen "runnauksessa" suorassa tv-lähetyksessä marraskuussa 1975 ja vuotta myöhemmin veturimiesten lakon lopettamisena uutisissa esittämällä yksiselitteisellä kannallaan¹⁴⁰³.

Kaikki Kekkonen lähipiiristäkään eivät nähneet presidentin vallan poikkeuksellista kasvua ja kestoja terveellisenä ilmiönä. Esimerkiksi Kekosta pitkään kannattanut politiikan tutkija Jan-Magnus Jansson suhtautui erittäin kielteisesti vuoden 1973 poikkeuslakiin. Myös Uuden Suomen "fanaattiseksi kekkoslaiseksi" nimeämä Jouko Tyyri kääntyi Kekkonen toiseksi viimeisellä kaudella vastustamaan pitkään propagoimansa presidentin valta-asemaa.¹⁴⁰⁴

Kekkonen kahdella viimeisellä presidenttikaudella tapahtuikin hyvin pitkälle se, minkä Hillilä näki jo ystävänsä ensimmäisellä kaudella "ainoana vaarana", mikä presidentin tehtävässä piili: "että hän on liian aktiivinen. Että hän sekoittuu semmoisiin asioihin, joihin hänen ei pitäisi sekaantua. En minä näe mitään muuta kuin sen vaaran."¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰² Vrt. Häikiö 1993; Paavonsalo 1995, s. 153-161; Kähkölä 2000, s. 155-160.

¹⁴⁰³ Urho Kekkonen puheet 27.11.1975; 10.11.1976, ARK-6708-0, ARK-5183-1, RARA.

¹⁴⁰⁴ Ks. US 1.9.1967, UKK pk. 1.9.1967 II., UKA. Vrt. Kekkonen 2003 ja 2004; Tyyri 2005.

¹⁴⁰⁵ Keskustelu 16.2.1960 ravintola Tornissa, KVK 9:17, UKA.

Kekkosen valta ja korvaamattomuus

Laajin Kekkosen valtaa käsittelevä teksti on hänen Helsingin yliopistossa 23.10.1967 pitämä puhe ”Vallankäyttö ja vastuu”. Siinä hän eritteli käsityksiään vallasta ”lainopillis-tekniseltä kannalta”, ottamatta kantaa vallan ”eettisiin arvoihin”. Puhe liittyy paitsi 1968 presidentinvaaleihin myös Suomessa tuolloin käytyyn valtiosääntökeskusteluun, jossa useat valtiosääntöjuristit ja poliittikan tutkijat vaativat valtasuhteiden muuttamista eli valtiosäännön uudistamista. Samaan aikaan kommunistit vaativat presidentin ja eduskunnan valtasuhteiden uudistamisen ohella myös ”demokratian lisäämistä” ulkopoliitikassa.¹⁴⁰⁶

Vallankäyttö ja vastuu -puheessaan Kekkonen rajasi julkisen vallan perusedoksi kansan tahdon, jonka hän tosin myönsi olevan ”yleistämällä *abstrahoitu käsite*”. Aikaisemmalle, ja myös myöhemmälle, valtakäsitykselleen uskollisena Kekkonen esitti myös tässä puheessa käsityksensä, jonka mukaan eduskunta käyttää ylintä ”määräysvaltaa” Suomessa:

”Eduskunnalla on sekä oikeudellisesti että poliittisesti niin vahva asema, että se voi pakkota myös tasavallan presidentin taipumaan tahtoonsa. Mutta eduskunta harjoittaa valtaansa vain välillisesti. Välitöntä käskyvaltaa sillä ei ole, se ei hallitse, vaan hallitseminen kuuluu tasavallan presidentille ja valtioneuvostolle yhteisesti.”¹⁴⁰⁷

Kekkosen usein toistama käsitys, jonka mukaan eduskunta oli ylin vallan käyttäjä, piti periaatteessa paikkaansa, mutta käytännössä se jäi usein valtiosäännön kuolleeksi kirjaimeksi. Poliittinen valta kulki Kekkosen kautta 1970-luvulla.

Useat politiikantutkijat ovatkin jälkepäin todenneet, ettei Kekkonen hallinnut niinkään muodollisella vallalla, vaan ajan saatossa syntyneellä arvovalallaan. Myös Kekkosen aikalaisista useat havaitsivat ja jotkut esittivät suoraan presidentin vallan epävirallisen luonteen.¹⁴⁰⁸

Kekkonen esitti lokakuun 1967 puheessaan myös – usein toistamansa – valtaa koskeva käsityksen, jonka mukaan hallituksen olisi oltava vahva pystyäkseen hallitsemaan. Hän näki monipuoluejärjestelmän luovan parlamentarismiin ongelman, jossa tiheät hallituskriisit vaikeuttavat hallituspolitiikan toteuttamista. Syynä hän piti puoluekantojen korostunutta vastakkaisuutta.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁶ *Kansan Uutiset* 17.4.1967, UKK pk. 10.4.1967 II., UKA. Ks. Jyränki 1990; vrt. Suomi 1994 s. 568. UKK-sopimuksen yhteydessä äärioikeisto ja -vasemmisto arvostelivat presidentin vallankäyttöä samanlaisin argumentein, minkä Kekkonen huomioi. UKK pk. 10.12. ja 12.12.1970, Kekkonen 2003, s. 148.

¹⁴⁰⁷ ”Vallankäyttö ja vastuu”, UKA 3/20. Ks. UKK pk. 15.3.1976, Kekkonen 2004, s. 115.

¹⁴⁰⁸ Wahlbäck 1968, s. 255. Myös Kekkos-kriitikko, hallinto-oikeuden professori Veli Merikoski ja valtiosääntöoikeuden professori Paavo Kastari arvioivat Kekkosen hallitsevan arvovalallaan. Merikosken mielestä Kekkonen oli myös saanut ”arvovaltaa maan rajojen ulkopuolelta”, jolla oli Merikoskesta vaikutuksensa myös sisäpoliittiseen valtaan. Lausuma sisältää myös viittauksen ”neuvostokorttiin”. Lehtileike 29.1.1967 Suomen valtiosääntöä käsitteleestä keskustelutilaisuudesta Tuttu Tarkiaisen teoksen *Tasavallan presidentin asema* (1938) välissä, TM; ks. myös Kastari 1977, s. 151, 189, TM.

¹⁴⁰⁹ ”Vallankäyttö ja vastuu”, UKA 3/20; Vrt. Mauno Koiviston 1994, s. 365 näkemys: ”hallituksen pitäisi voida hallita”.

Presidentin vallan Kekkonen määritteli pelkkää toimenpanovaltaa suu-remmaksi hallitusvallan käyttämiseksi. Hän myönsi presidentin itsenäisen päätösvallan vastoin ministeriön kantaa olevan eräänlainen parlamentaarinen anomalia. Niinpä hän kuvasi suomalaista parlamentarismia ”lievennetyksi”, johtoen sen presidentin itsenäisen päätöksenteon juuret Ståhlbergistä¹⁴¹⁰. Mielenkiintoisin piirre presidentin puheessa on kuitenkin hänen näkemyksensä presidentin poliittisesta vastuusta sekä presidentin ja eduskunnan vallanjaosta:

”Olen monessa eri yhteydessä lausunut käsitykseni, että jos presidentin tahtoa vastassa on pysyväinen ja määrätietoinen eduskunnan tahto, joutuu presidentti taipumaan sen edessä. ... jatkuvasti meillä ei voida johtaa hallitustoimia vastoin eduskunnan hyväksymää suuntaa, mikäli eduskunta määrätietoisesti asettuu tällaista kehitystä vastustamaan.” [Jyränki] Yhdyn tähän mielipiteeseen.”¹⁴¹¹

Siten presidentti sivuutti syytökset ylikorostuneesta valta-asemastaan siirtäen vastuun eduskunnalle. Kekkonen jätti presidentille sangen löyhästi rajatun roolin hallitusta muodostettaessa korostaen kuitenkin, ettei presidentti puutu hallituksen muodostukseen, jos puolueet pääsevät sopuun pohjasta. Näin ei kuitenkaan yleensä käynyt, joten hallituksista tuli usein ”presidentin hallituksia”. Voidaankin sanoa, että hallituksia muodostettaessa presidentti käytti, nimitysvaltansa mukaisesti, puolueita kohtaan usein valtapuolueiden tukemana ”rankaisuvallaa”, jos puolueen politiikka ei häntä ollut tyydyttänyt¹⁴¹².

Viimeiseksi ajattelemalla kolmannella kaudellaan Kekkonen otti myös hallituspolitiikasta entistä tiukemman otteen. Lisäksi hän antoi keväällä 1969 eduskuntavaalilakiesityksen vastoin valtioneuvoston kantaa, mikä oli harvinaisen presidentin harkintavallan käyttö pääministerin johtaman hallituksen päättäjävallan yli suomalaisessa parlamentarismissa. Kekkonen kommentoi tapahtunutta viieleen toteavasti: ”*Annoin eduskuntavaalilakiesityksen vastoin valtioneuvoston kannanottoa*”.¹⁴¹³ Vallan liuku ja presidentin hegemonia näkyi myös siten, että Kekkonen, etenkin Koiviston hallituksen jälkeen, johti käytännössä vakauspolitiikkaa¹⁴¹⁴. Lisäksi syksyn 1971 eduskunnan hajottamisen ja tammivaalien jälkeen 1972 hän ilmoitti valmiutensa johtaa hallitusneuvotteluja¹⁴¹⁵.

¹⁴¹⁰ UKA 3/20; Tarkiainen 1938, s. 67, TM; Nousiainen 1991, s. 146–147.

¹⁴¹¹ Ibid. Jyränki 1990, s. 22; UKK Paavo Kastarille 28.10.1975, Kekkonen 1976b, s. 236.

¹⁴¹² Hänen mukaansa siinä ei voinut käyttää mitään yleispätevää kaavaa, vaan siihen ovat vaikuttamassa: ”*paitsi kulloinkin vallitsevat poliittiset olot myös puolueyhmittymien kannanotot ja jonkin verran myös presidentin ja pääministeriehdokkaan persoonallisuudet.*” ”Vallankäyttö ja vastuu”, UKA 3/20. Ks. myös Murto 1994. Vrt. palkitsemis- ja rankaisuvallasta Raunio 1969, s. 89; Nousiainen 1991, s. 214–215.

¹⁴¹³ Ks. UKK pk. 21.2.1969, Kekkonen 2003, s. 34. Vrt. Skyttä 1969, s. 13–15; Kastari 1977, s. 169; Jyränki 1981, s. 161. Vaikka SDP näytti nielevän tapahtuneen ilman suuria vastalauseita, kummasteli pää-äänenkannattaja – Puntilan suulla – tapahtunutta. ”Harvinaisen tapaus”, *Suomen Sosialidemokraatti* 22.3.1969, UKK pk. 16.2.1969 II., UKA. Ks. Koivisto 1997, s. 140–141; vrt. Kekkonen perustelu Kekkonen 1972a, s. XXX.

¹⁴¹⁴ Junnila piti sitä osoituksena Suomen kulkemisesta kohti ”presidentinvaltaista puolidiktatuuria”. Leike UKK pk. 10.12.1970 II., UKA.

¹⁴¹⁵ UKK pk. 5.1.1972, Kekkonen 2003, s. 233.

Demokratia-käsitteistössään Kekkonen seurasi pienen välimatkan päästä vasemmistolaista sanastoa. SKDL esitti 1960-luvun lopulla poliittisessa ohjelmassaan suoran demokratian vaatimuksia eli kansanvaltaista kehitystä ja kansan ehdotonta valtaa eli "uutta demokratiaa". Myös Kekkonen alkoi painottaa "suoraa demokratiaa" ja "välitöntä kansalaiskontrollia" sekä kritisoida "taloudellista valtaa" pönkittäviä "porvarillisia valtarakenteita".¹⁴¹⁶ Vasemmistolaisen sanaston myötäily näkyy myös hänen Jyväskylän ns. sporttipuheessa esittämässä vaatimuksessa ulottaa "uusi demokraattisuus" myös urheilun saralle. Hän vaati porvarillista SVUL:ää luopumaan vallan poliittisesta monopolisoinnista, jota ei voinut puolustella "tämän päivän demokraattisessa Suomessa".¹⁴¹⁷

Hän käsitteli nimimerkkinsä suojista myös demokratian olemusta. Keväällä 1969 hän harmitteli puolueiden ja järjestöjen demokratian "ukkoutumista" ja informaation kulkua ylhäältä alaspäin.¹⁴¹⁸ Liimatainen kannatti tiedon tason nostamista, joka aktivoisi puolueita ja demokraattisia järjestöjä. Hänen mielestään niiden piirissä oli viime aikoihin asti "noudatettu menettelytapoja, joiden demokraattisuus jättää enemmän kuin paljon toivomisen varaa."¹⁴¹⁹

Risto Alapuron mukaan 1960-luvun poliittiselle keskustelulle oli ominaista puhe vallasta. Vallan määrittelyyn liittyivät myös sekä vasemmiston että porvarillisten tahojen vaatimukset "demokratian normalisoimisesta" eli valtiosääntöuudistuksesta, joka ei kiehtonut Kekkoa. Hän pani merkille esimerkiksi SDP:n Ilkka Taipaleen vaatimukset järjestelmästä, jolla presidentin monopoliasema voitaisiin murtaa. Taipaleen mukaan presidentiltä olisi vietävä kaikki valtaoikeudet. Hänen mielestään toimesta oli tehtävä edustuksellinen. Se ei sopinut Kekkonen suunnitelmiin etenkin hänen jatkaessa valtakauttaan.¹⁴²⁰

Presidentti saattoi julkisuuteen 18.4.1972 tiedotteen, jonka mukaan: "Jos kansan enemmistö katsoo parhaaksi, että hoidan tasavallan presidentin tointa vielä maaliskuun 1. päivän jälkeen 1974 on minun jatkettava palvelustani. En osaa arvioida, millä tavalla tämä tulos on saavutettavissa, mutta se ei olekaan minun huoleni." Kekkonen tuli julkisuuteen depolitisoiden taitavasti jatkonsa luonteen. Hän siis jätti "hoitamansa toimen" jatkon määrittelemättömän kansan enemmistön ratkaistavaksi. Asian hoitaminen siirtyi kuitenkin puolue-eliitin tehtäväksi.¹⁴²¹

¹⁴¹⁶ Ks. Hyvärinen 2003a, s. 53–54. Vrt. Kekkonen 1972a, s. 116–119, 125, 134–135.

¹⁴¹⁷ "Urheilun tilan tarkastelua", 30.10.1971 Jyväskylän yliopistossa, UKEA.

¹⁴¹⁸ Liimatainen käsitteli suomalaista yhteiskuntaa moniarvoisena, jossa mielipidesuunnat muovaavat yhteiskuntaa. Pluralistisessa yhteiskunnassa Liimataisen mukaan oli kuitenkin selviö, että näkökannat pyrkivät kohti hegemoniaa. "Hegemonia", SK 7.11.1969, Liimatainen 1970, s. 229–230. Ks. myös Suomi 1998, s. 359. Kekkonen pyrki monia elämänalueita koskevilla kirjoituksillaan viemään omia mielipiteitään voittoon – aivan kuten hän itse kirjoittaa Liimataisena mielipiteiden hegemoniapyrkimyksistä. Ks. diskurssien hegemoniasta esimerkiksi Foucault 1972; Dryzek 1990.

¹⁴¹⁹ Liimatainen seuraili pakinoissaan ajan yleisvasemmistolaista ilmapiiriä, joka vaati suoraa demokratiaa. Siten pakinassa esiintyy ajalle ominainen 'tietoisuuden nostamisen' -ajatus. "Jätkäät yläpäässä", SK 2.5.1969, Liimatainen 1970, s. 140–143.

¹⁴²⁰ Alapuro 2003, s. 555. Ilkka Taipale olisi luonut eduskunnan ulkoasiainvaliokunnasta neuvoa-antavan elimen pää- ja ulkoministerin rinnalle. "Presidentin virka edustukselliseksi", SS 6.12.1971, UKK pk. 3.12.1971 II, UKA. Vrt. Kekkonen 1972a, s. 173.

¹⁴²¹ "Presidentinvaalit 1974", Tasavallan Presidentin tiedonanto 18.4.1972, UKA 21/128.

Poikkeuslakivalinnan alla *Helsingin Sanomat* vaati suoraan presidentin valtaoikeuksien rankkaa rajoittamista, jolloin hänestä voisi tulla "valta-asiamies", joka puolustaa kansalaisia puolueiden ja eduskunnan "mielivaltaa" vastaan. Ehdotuksessa oli epäsuora viittaus myös presidentin mahdollisuuteen käyttää hallinnassaan mielivaltaa, mitä äärioikeisto oli esittänyt jo pitkään. Erityisesti Ehrnrooth ja Junnila kuvasivat Suomen jatkuvasti "kansanvallan irvikuvana", mistä he syyttivät lähes yksinomaan Kekkonen.¹⁴²²

He veivät estottoman presidenttikritiikkinsä myös eduskuntapuheenvuoroihin. Se sai Kekkonen poikkeuslakikeskustelun yhteydessä kommentoimaan, että "jarrutus ja rumat puheet" heikentävät eduskunnan arvovaltaa¹⁴²³.

Kekkonen aloitti poikkeuslakikautensa hieman ennen kuin valtiosääntökomitea antoi presidentinvallan vähentämistä suosittavan mietintönsä. Kekkonen ilmaisi 26.6.1974 *Ilta-Sanomissa* torjuvan kantansa valtiosääntöuudistuksiin. Keväällä 1975 hän esitti K.J. Ståhlbergin presidentin valtaoikeuksia koskevaa tulkintaa tulkiten, että presidentin itsenäiset valtaoikeudet on "kanonisoitu". Kun presidentti vielä 30.11.1977 vetosi Kastarin - monin paikoin presidenttivaltaisuutta kritisoiineseen - *Suomen valtiosääntö* teokseen (1977) korostaen "jatkuvuuden" tärkeyttä ulkopoliitikassa, on ymmärrettävää, että valtiosääntöuudistukset siirtyivät toteutettavaksi Kekkonen valtakauden jälkeen¹⁴²⁴.

Kekkonen suostui presidenttiehdokkaaksi jo vuosi sen jälkeen, kun hänen neljäs kautensa alkoi. Siihen kestopresidenttikandidaattien oli suhteutettava toimintansa. Presidentti tuli jatkuvasti herkkähipiäisemmäksi kilpailevia valtapelureita kohtaan. Kuvaavaa 1970-luvun Suomen poliittisessa järjestelmässä on, että presidenttiys koettiin tavoiteltavaksi parlamentarismien huipentumaksi.¹⁴²⁵

Karjalainen ei enää jaksanut odottaa vuoden 1970 alussa presidenttipelissä, vaan antoi luvan Kekkonen-Karjalaisen linjan lanseeraamiselle. Karjalaisen mukaan K-K linja oli sama peruslinja kuin edellisessä, mutta se edusti "jatkuvuuden turvaamista". Karjalaisen käyttäessä keskustanuorten avustamana samaa taktiikkaa kuin Kekkonen kannattajien 15 vuotta aiemmin ei presidentti sitä hyväksynyt, vaan kommentoi sitä pahaksi tyyllirikoksi. Linjan alusta poispuodotettu Paasikivi sai Kekkonen ironisesti pelkäämään omankin nimensä puolesta.¹⁴²⁶

¹⁴²² HS 8.10.1972, myös UKA 121/28. Leike US 14.6.1970, UKK pk. 13.6.1970 II., UKA. Poliittisen historian professori Juhani Paasivirta määritteli vuonna 1973 politiikan olevan julkiseen valtaan liittyvää toimintaa, jonka pyrkimyksenä on valtarakenteen muuttaminen. Kärenlammen 1999, s. 131 mukaan.

¹⁴²³ UKK pk. 19.1.1973, Kekkonen 2003, s. 310.

¹⁴²⁴ Kekkonen 2003, s. 406-420; ULA 1977 II, s. 35-38; Kastari 1977, s. 190, 196; Jyränki 1981, s. 166; Nousiainen 1985, s. 198-199; Suomi 1998, s. 404-411; Wiberg 2006, s. 122.

¹⁴²⁵ Ensimmäiset epäluulon merkit Karjalaista kohtaan ilmestyivät Kekkonen päiväkirja-merkintöihin vuonna 1968. Ks. UKK pk. 24.3.1968, Kekkonen 2002, s. 391

¹⁴²⁶ Suomessa alkoi samantapainen keskustelu kuin 15 vuotta aiemmin nimipalvonnan puolesta ja vastaan. Kekkonen ei hyväksynyt Karjalaisen presidenttitien tueksi kehitettyä käsitettä, jonka käyttöön ottamiselle ei etukäteen pyydetty presidentin lupaa. UKK pk. 3.2.1970, Kekkonen 2003, s. 91; "Kekkonen - Karjalaisen linjaa on jatkettava", Sm 25.2.1970, "Mikä on KK-linja", Sm 27.2.1970, UKK pk. 3.2.1970 II.; leike *Etelä-Suomen Sanomien* "Akin" pakinasta, UKK pk. 3.3.1970 II, UKA. Suomi 1996, s. 380. Kekkonen kirjasi päiväkirjaansa tarkasti Karjalaisen valtapyrkimyksistä. Ks. UKK pk.

Presidentin halu jatkaa valtakauttaan näkyy vuoden 1972 alussa, jolloin hän sanoi olevansa käytettävissä ”jos umpikuja edessä”. Pian hän olikin eduskunnan suorittaman vaalin kannalla. Päiväkirjojensa perusteella Kekkonen käyttää neuvottelevaa ja rajaavaa retoriikkaa seuraajaehdokkaansa suhteen. Esimerkiksi Virolainen oli hänelle edelleen ulkopoliittisesti epäluotettava ja häneltä puuttui ”politiikan taju” ja ”sormituntuma politiikkaan”. Kvasifilosofina pitämästään Koivistosta hän ei nähnyt koskaan tulevan ”kypsää politiikkaa”. Karjalaiselta puolestaan puuttui tarvittavaa ”poliittista mielikuvitusta”.¹⁴²⁷

Sisäisen rajaamisensa kautta hän näki lopulta ainoana mahdollisena vaihtoehdona palvelemaan ”kansakunnan kokonaisetua” vain itsensä. Jos oletetaan, että Kekkonen ei tarkoittanut päiväkirjojaan julkisuuteen, hänen vakuuttelunsa yleisönä on pidettävä ainoastaan häntä itseään. Niinpä hän päiväkirjoissaan suostutteleekin itsensä jatkamaan presidenttinä.

Poikkeuslakivalintaa ja sitä seurannutta lupautumista vuoden 1978 presidentinvaaleihin voidaan tulkita poliitikkojen valtakamppailun ja Kekkonen kasvavan, vain vähän rajoitetun vallan ohella hänen ”caesarisminsa” ilmentymänä¹⁴²⁸. Toisaalta poikkeuslaki ei ole sinänsä ristiriidassa hänen vanhan tasavaltalaisen ”poikkeusajan johtaja” -ihanteensa kanssa. Lopulta Kekkonen – kuten lukuisat poliittiset johtajat häntä ennen – näki itsensä korvaamattomana:

”Minä olen ajatellut [presidenttiasiaa]. Vastasin, että kun katson ympärilläni, en tiedä kuka tulisi. Olen alkanut ajatella myönteisesti. ... En kenellekään nykyiselle poliitikolle uskoisi TP:n virkaa.”¹⁴²⁹

Sisäpolitiikassa Kekkonen kiinnitti 1970-luvun puolivälissä huomionsa yhä enemmän talouden ongelmiin. Niiden ratkaisuyrityksissä Kekkonen, kuten Juhani Suomi on todennut, oivalsi toimivansa yli presidentin muodollisten valtaoikeuksien ja oli valmis ”jopa ylittämään toimivaltansa”¹⁴³⁰.

Esittämällä 1970-luvulla eduskunnan keskeisen roolin ”parlamentarismien vipusimena”, vetoamalla ”historiallisiin tosiasioihin” ja ”käytännön olosuhteisiin” Kekkonen pyrki ja pystyi hämärtämään omaa poliittista rooliaan eli häivyttämään parlamentarismissa poikkeuksellista valtaansa. Laajan kansansuosionsa turvin hän pystyi säilyttämään ”poliitikon itsenäisen pelivaran”.¹⁴³¹

3.2.1970: Paasikiven-Kekkonen-Karjalaisen linja. UKK pk. 26.10.1973, Kekkonen 2003, s. 91, 357. Kekkonen ja Karjalaisen suhteesta; ks. Apunen 1984, s. 200; Karjalainen-Tarkka 1989; Suomi 1996, 1998, 2000; Seppinen 1997 ja 2004.

¹⁴²⁷ UKK pk. 15.1., 24.3., 20.4., 23.6.1972 ja 15.2.1973, Kekkonen 2003, s. 237–315.

¹⁴²⁸ Caesarismi-käsitteen ulottuvuuksista; ks. Gramsci 1982, s. 20–23.

¹⁴²⁹ UKK pk. 25.1. ja 15.2.1975, Kekkonen 2004, s. 31, 37. Epäilemättä hänen ”poliittisen pidäkkeensä”, vaimonsa Sylvin kuolemalla 1.12.1974, oli suuri merkitys uuteen jatkamispäätökseen, sillä jo puolitoista viikkoa Sylvin kuoleman jälkeen hän alkoi pohdita pyyntöjä uudesta ehdokkuudestaan. UKK pk. 12.12.1974; Kekkonen 2003, s. 443; Suomi 1998, s. 570–578. Paasikiven ”historiallisesta tehtävästä” Polvinen 1999, s. 516.

¹⁴³⁰ Suomi 1998, s. 517; ”Suomen esipuhe”, Kekkonen 2004, s. 15. Ks. Jyränki 1990, s. 163.

¹⁴³¹ Ks. Kekkonen 1980, s. 28–31. Vrt. ”Tasavallan presidentin puhe SDP:n vaalitulaisuudessa 8.1.1978”, UKEA: ”Periaatteena on pidettävää, että mitä suuremmasta vallasta on kysymys, sitä tärkeämpää on kansanvaltainen päätöksenteko.”; vrt. Hyvärinen 2003b, s. 98.

Historian ja politiikan jakamattomuus

Kekkonen oli nähnyt, että ajoituksella oli ratkaiseva rooli poliittisten ohjelmien onnistumisen suhteen, kuten YK:hon liittymisen ja EFTA-ratkaisun yhteydessä.¹⁴³² Noottikriisin jälkeen idänpolitiikka sujui 1960-luvun loppupuoliskolle melko kivuttomasti, vaikka jännittyneet suurvaltasuhteet ja ydinaseuhka loivat jatkuvia paineita myös Suomen ulkopolitiikassa. Tshekkoslovakian miehitys osoitti jälleen – myös Kekkoselle – ennakoinnin hankaluuden. Kansainvälisen politiikan kuumuuden lisäksi Suomessa elettiin 1960-luvun lopussa kiihkeää politisoitumisen kautta, missä uudet arvot – kuten taistolaisuus – kohtasivat porvarillisen Suomen arvomaailman¹⁴³³.

Matti Hyvärisen mukaan taistolaisen opiskelijaliikkeen yrityksenä oli kuitenkin ”lopettaa politiikka” ja vapautua siitä uuden yhteisöllisyyden kautta. Haaveena oli Hyvärisen mukaan politiikan (likaisuus, pienuus, epävarmuus) ylittävä politiikka, jolla taisteltiin politiikan lopettamisen puolesta. Poliitiikan keskeisten ulottuvuuksien – politikoinnin ja politisoinnin – tieteellistäminen aiheutti ongelmia, koska tieteellinen politiikka lopultakin yhtäläistyi oikeaoppisen politiikan kanssa. Intresseistä ja eduista luopumisen kautta pyrittiin kuitenkin kokonaisuuteen, joka olisi luonteeltaan epäpoliittista.¹⁴³⁴

On selvää, että presidentti Kekkonen ymmärsi vasemmistolaisen ”kokonaisuutta” vaatineen liikkeen 1970-luvulla läpipoliittisena joukkona, joka pyrki saavuttamaan ja käyttämään valtaa yhteiskunnassa. Kekkonen esitti 1970 *Lakimies*-lehdessä mielipiteen, jonka mukaan yhteiskunnassa koko julkinen sektori on itse asiassa poliittinen. Siten hän kritisoi niitä, joiden mielestä esimerkiksi suomalainen oikeusjärjestelmä ja suomalaiset virkamiehet ovat epäpoliittisia:

”En kuitenkaan usko, että sillä tiedollisella ja yhteiskunnallisella tasolla, jota lainvalmisteluun kykenevä henkilö edustaa, on yhtäkään ”puolueetonta” henkilöä. ... Puoluepoliittisesti saattaa asiantuntija sanoa olevansa puolueeton. Mutta hän ei ole puolueeton suhteessa yhteiskuntajärjestelmään eikä erilaisiin yhteiskuntapoliittisiin päämääriin.”¹⁴³⁵

Kekkonen tulkinnan mukaisesti koko julkinen järjestelmä oli luonteeltaan poliittinen. Määritelmä on samantapainen kuin Jan-Magnus Janssonin *Politiikan teoriassa* (1969) esittämä määritelmä, jonka mukaan politiikka on ”*kaikkinaista organisoitujen ihmisryhmien hallitsemista*” eli politiikkaa esiintyy kaikkialla¹⁴³⁶.

Politisoimalla koko yhteiskuntakentän Kekkonen halusi ilmeisesti osoittaa, ettei ole olemassa mitään objektiivista julkista hallintoa. Kekkonen halusi

¹⁴³² Ks. Seppinen 1997b, Seppinen 2004. ”Ajan peluusta” EEC-asiassa Suomi 1998, s. 77.

¹⁴³³ Ks. Alapuro 2003, s. 553–559. Juhani Myllyn näkemyksen mukaan nuoren oppineiston radikalisoituessa ja esittäessä poliittisia iskulauseitaan luokkapolitiikka kuitenkin veteli viimeisiä henkäyksiään keskiluokan noustessa ja puolueiden ideologioiden lähentyessä toisiaan. Hänen mukaansa 1970-luvun alussa konsensus kasvoi Suomessa. Mylly 1999, s. 60.

¹⁴³⁴ Hyvärinen, s. 332–344. Pertti Timonen onkin kritisoinut Hyvärisen tulkintaa, koska taistolainen yhteisö tulkitsi lähes kaiken ”poliittiseksi”.

¹⁴³⁵ Kekkonen 1970; Kekkonen 1972a, s. 128; Jyränki 1990, s. 258–265; Pekonen 1995, s. 68.

¹⁴³⁶ Jansson 1970, s. 38; vrt. s. 39: ”*tietyntaisten* [julkisten] *organisaatioiden johtamista*”.

myös ravistella ja herättää keskustelua siitä, miten tuomarin virkoja jaetaan eli korostuiko yläluokan osuus virkojen suhteen.¹⁴³⁷ Lausunto herätti laajaa julkista polemiikkaa. Lakimiesliiton puheenjohtaja Sakari Sohlberg ihmetteli lausuntoa, koska hänen mukaansa tuomitseminen ei ole ”mitään tietokoneen käyttämistä”, vaan lain käytössä otetaan huomioon inhimilliset tekijät. Sohlbergin mielestä haastattelu osoitti presidentin etäännyneen oikeuslaitoksen nykytilasta.¹⁴³⁸ Kekkonen näki politiikan kuitenkin lakimieskuntaa laajemmin.

Demokratia ja perusoikeudet teoksessa ”epäoikeudenmukaisia omistusoikeusoloja” kritisoiva ajattelutapa sopi hyvin hänen 1970-lukulaiseen tasa-arvoa edistävään ja maailmankatsomuksellisia vastakohtaisuuksia tasoittavaan politiikkakäsitykseensä. On myös muistettava, että ’suurissa kysymyksissä’ Kekkonen asetti politiikan ensisijaiseksi juridiikkaan nähden, vaikka olikin juristi.¹⁴³⁹

Kuvaavaa on myös Kekkonen käytännöllinen ja luova suhtautuminen parlamentaarisiin traditioihin kuten presidenttikierrokseen. Kun Puntila SDP:n edustajana vetosi keväällä 1968 hallitusta muodostettaessa traditioon, että oli ennen aikaista aloittaa presidentinkierrosta, vastasi Kekkonen tradition olevan nykykäytännön eli ”uusimman historian tutkimuksen” mukaista.¹⁴⁴⁰ Julkisuuksissa Kekkonen jatkoi Paasikivi-Seurassa loppuvuodesta 1969 Paasikiven opeuksiin vetoavia todistuksia, jotka perustuivat ulkopoliittikan pysyvyyteen:

”Näinä aikoina pitää vielä paremmin paikkansa kuin vuonna 1817 se, mitä Talleyrand silloin lausui: ”Meidän päivinämme ovat kaikki poliittiset virheet vaarallisia.” Varsinkin kun olosuhteet pinnaltaan ovat näyttäneet muuttuvilta, on ollut syytä pysyttäytyä - kuten Paasikivi opetti - oleellisissa ja pitkällä tähtäimellä merkittävissä tekijöissä ja rakentaa politiikkaa niiden varaan.”¹⁴⁴¹

Historian argumentoivan todistusvoiman ohella Kekkonen pyrki historian ohjaukseen. Kehitellessään pitkäaikaisen lempilapsensa (ETYK) ideaa hän ennakoii mahdollisia lännen vastalauseita ja suomettumissyytteitä, joiden mukaan aloite ETYK:iin olisi tullut Moskovasta. Hän antoi teräväkynäiselle Jakobsonille tehtävän: ”*Kun länsimaissa lehdistö alkaa kirjoitella, että Suomi toiminut Neuvostoliiton käskystä, voit historiankirjoittajana kertoa, miten ajatus tässä syntyi ja kehittyi.*”¹⁴⁴²

¹⁴³⁷ Puheenvuoron taustoista ja rakennustyöstä Jyränki 1990, s. 258–259. Ks. myös Kekkonen kirje Paavo Kastarille 3.7.1972, Kekkonen 1976b, s. 114–117; Kastari 1977, VIII.

¹⁴³⁸ Ks. Lakimieslehti 1970:15; ”Lakimiesliiton puheenjohtaja ihmetteli presidentin lausuntoa”, leike 10.9.1970, UKK pk. 9.9.1970 II., UKA. Pohjois-Pohjalaisen osakunnan ”kriminaalikulubia” käsittelevään kirjaan kirjoittamassaan artikkelissa Kekkonen esitti käräjäkokemustensa epäoikeudenmukaisuuden vaikuttaneen siihen, ettei hänestä tullut koskaan virkatuomaria. Hän viittasi etenkin ristiriitaan teoreettisten ohjeiden ja käytännön ratkaisujen välillä. Esimerkkinä Kekkonen kertoi jutun, jossa istuva tuomari ratkaisi jutun ”ryyppykaverinsa” hyväksi.

¹⁴³⁹ Jorma Kallenaution tekemän Matti Louekosken haastattelun mukaan Kekkonen oli hiljentänyt loppuvuonna 1972 oikeusministerin epäilyt puoluetukilainmuutoksen suhteen toteamalla: ”*Tämä on politiikkaa eikä juridiikkaa*”. Kallenautio 2005, s. 347; ks. Jyränki 1981, s. 160: ”*Puoluetuen jakoperusteita muutettiin presidentin toivomalla tavalla.*”

¹⁴⁴⁰ UKK pk. 16.2.1968, Kekkonen 2002, s. 384 mukaan. Ks. myös Jyränki 2003, s. 222–223.

¹⁴⁴¹ Puhe Helsingissä 27.11.1969, UKEA.

¹⁴⁴² UKK pk. 29.4.1969, Kekkonen 2003, s. 44; Jakobson 2003, s. 64; Apunen 2005, s. 202.

Historiantutkijoiden piirissä alkoi Suomessa muutos jatkosodan taustojen uudelleentulkintaan 1960- ja 1970-lukujen taitteessa, mistä Kekkonen oli hyvin perillä. Prosessiin osallistui aktiivisesti hänen historioitsijaystävönsä Vilkuna, joka yhtenä monista osoitti ajopuuteorian virheellisyyden, kun ajopuukeskustelu nousi uudelleen esiin 1970-luvun puolivälissä.¹⁴⁴³

Historianhallintaansa Kekkonen jatkoi myös Leninin 100-vuotisjuhlassa 22.4.1970 pitämässään puheessa, jossa hän syytti suomalaista yksipuolista tutkimusta, joka vääristelee Leninin roolia Suomen itsenäisyyden tunnustajana. Samalla hän kuitenkin määritteli taktisen rohkeasti myös neuvostoliittolaisia eli Suomen asemaa silmälläpitäen, mitä on ”aito leninismi”.¹⁴⁴⁴

Määrittäessään ulkopoliittikan vaatimuksia Paasikiven syntymän 100-vuotisjuhlassa 27.11.1970 Kekkonen vertasi – vuosisataisen reaalipoliittikan perinnön mukaisesti – historiaa ”kansakuntien opettajaan”¹⁴⁴⁵. Puheessaan Kekkonen käsitteli historiaa näkökulmasta, jossa tarkastellaan, mitä jonkin aikakauden ajattelija voisi antaa nykyaikaan. Hänen mukaansa menneisyyden valtiomiesten kautta saattoi paremmin pyrkiä ymmärtämään myös nykyaikaa:

”Juho Kusti Paasikivi on tämänkin päivän Suomelle enemmän kuin pelkkä historiallinen muisto. Hän muodostaa jatkuvasti osan poliittisten todellisuuttamme. Paasikivi elää ajassamme. ... Paasikivi on relevantti meidän ajallemme.”¹⁴⁴⁶

Paasikiven opetukset valtioedusta olivat Kekkosesta edelleen ajankohtaisia. Suomen täytyi pystyä yhteen sovittamaan kansakunnan olemassaolo ja hankala geopolitiikan toimintaympäristö. Kekkonen osoitti historian kautta jälleen valitun politiikan oikeutuksen. Hän peräänkuulutti kykyä määritellä ”oikein” asioiden tärkeysjärjestys, joka oli vastuullisen poliittisen johdon tehtävä. Kekkosen 1970-luvun historian ja ulkopoliittikan opetukset palautuivat jälleen snellmanilaiseen kansanvalistuksen perintöön, jossa oppimatonta kansaa sivistetään. Siihen liittyi myös ”oikein ymmärretyn kansakunnan edun” korostus.¹⁴⁴⁷

Presidentti ei valitse puheidensa aiheita vahingossa – edes historian suhteen. Kekkosen historiaa käsittelevät puheet on luettava juuri retoristen siirtojen näkökulmasta, jossa pyritään historian hallinnan kautta tiettyyn poliittiseen tulokseen. Suhde menneisyyteen on poliitikoille nykyisyyttä. Kekkonen määritteli YVA-sopimuksen 25-vuotisjuhlassa keväällä 1973 puheensa tarkoituksen:

¹⁴⁴³ Ks. UKK pk. 30.1.1970, Kekkonen 2003, s. 91. Vilkuna käytti myös Palosen (1975) ”ajopuuideologiaa” käsittelevää artikkelia hyödykseen. KVK 9:16, UKA.

¹⁴⁴⁴ UKEA. *Kansan Uutiset* otti ilolla vastaan Kekkosien siirtymisen käsittelemään ”vapausotaa” ”kansalais- ja luokkasotana”. Sen hän tosin oli tehnyt jo 1960-luvun puolivälissä; ”K.J. Ståhlberg tasavallan presidenttinä”, puhe Helsingissä 28.1.1965, Kekkonen 1967b, s. 357; ”Presidentti Kekkosien arvio”, KU 24.4.1970, UKK pk. 19.4.1970 II., UKA. Puheen valmistelusta Jyränki 1990, s. 35. Juhani Mylly (1999) on nähnyt puheen yhtenä osoituksena suomalaisen yhteiskunnan siirtymisestä konsensusshenkeen.

¹⁴⁴⁵ Ks. ”historian roolista opettajana” Koselleck 2004, s. 29.

¹⁴⁴⁶ UKEA. Kuitenkin Kekkonen näki myös eron ”1800-luvun ihmisen” Paasikiven ja pluralistisen nykyaajan välillä: ”Paasikiven yhtenäinen maailmankuva on jotakin, jonka oma aikamme on suuressa määrin kadottanut”.

¹⁴⁴⁷ Ibid; Kekkonen 1980. Historian yhteydestä käytäntöön; ks. Koselleck 2004, s. 28–31.

”Tarkoitukseni on osoittaa, kuinka suurella johdonmukaisuudella Neuvostoliitto, jonka turvallisuus oli Hitler-Saksan sotapolitiikan johdosta joutunut vakavasti uhatuksi, defensiivisen ulkopoliittikkansa mukaisesti pyrki suhteissaan Suomeen sopimusteitse aikaansaamaan naapuruussuhteiden järjestelyyn.”¹⁴⁴⁸

Kekkonen opasti historioitsijoita tekemään menneisyydestä – esimerkiksi YYA-sopimuksen taustoista – ”oikeaa synteesiä”, mutta ei pelkästään historian kirjoituksen, vaan myös sen ”hyödyllisyyden” vuoksi: ”*sen perusteella voidaan tehdä päätelmiä tulevaisuudesta*”. Historialla oli Kekkoselle kaksoismerkitys, joka näkyy myös puheessa. Toisaalta sitä saattoi hyödyntää syventäessä suhteita Neuvostoliittoon ja toisaalta sen kautta saattoi hahmottaa tulevia toimintalinjoja.

Puheessaan välirauhansopimuksen ja SNS:n 30-vuotisjuhlassa 15.10.1974 Kekkonen vastasi jälkiviisaudesta saamaansa kritiikkiin sanoen nojautuneensa aina ”olemassa oleviin tosiasioihin”, mutta ennakkoluulottomasti tulkiten.

Vaikka Kekkonen historian todistuksin asetti ”tosiasiat” ja Suomen ”pysyvän aseman” rajoitukset, operoi hän ulkopoliitikassa itse pelivaraa jatkuvasti hahmottaen. Esimerkiksi ajaessaan Suomea vapaakauppasopimukseen Kekkonen pyrki samalla säilyttämään Neuvostoliiton poliittisen luottamuksen. *Le Monde* näki kuitenkin Kekkoson pelivaran kaventuneen tuntuvasti, koska Neuvostoliitto näytti lehden mukaan kiristäneen otettaan.¹⁴⁴⁹

Pelivaraa Neuvostoliiton suuntaan hahmottaakseen Kekkonen heitteli ”koepalloja” venäläisille päästäkseen perille heidän suhtautumisestaan esimerkiksi Suomen EEC-sopimukseen¹⁴⁵⁰. Sisäpolitiikassa taloudellisen tilanteen huonontuessa Kekkonen jopa pohti, pitäisikö hänen laittaa koko arvovaltansa kehiin ja ”*panna kaikki yhden kortin varaan*”¹⁴⁵¹.

Mielenkiintoisimpia Kekkoson muotoiluja historian ja politiikan suhteesta on hänen päiväkirjamerkintänsä keskustelustaan Stepanovin kanssa. Kekkoson merkinnän mukaan hän puolusti tuoretta ulkoministeriään Keijo Korhosta Neuvostoliiton epäilyjä vastaan: ”*Jos hän on jossakin kirjoittanut >>väärin>>, se on johtunut siitä, että hän on historioitsija.*”¹⁴⁵² Siten Kekkonen eräällä tavalla tunnusti historian ja politiikan erilaiset pelisäännöt eli historioitsija voi tiedettä tehdesään kirjoittaa poliittista tarkoituksenmukaisuutta vastaan eli ”väärin”.

Kekkonen seurasi historiakeskustelua aktiivisesti. Osittain myös siitä syystä, ettei se pääsisi kumpuamaan poliittisesti epätarkoituksenmukaiseen suuntaan. Syksyllä 1977 hän evästi historian opettajia kysyen heiltä:

”Palveleeko huomispäivän tavallisen suomalaisen historiakäsitys aikansa eläneiden ennakkoluulojen pönkittämistä vai onko se tulevaisuuteen suuntautuneen avarakatseisuuden lähde?”¹⁴⁵³

¹⁴⁴⁸ ”Tasavallan Presidentin puhe YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlassa 4.4.1973”, UKEA; Poliitikkojen historia-argumentaatiosta; vrt. Kettunen 1990, s. 165–169.

¹⁴⁴⁹ ”Kekkoson pelivara tuntuvasti kaventunut”, *LM, HS* 9.1.1973 mukaan, UKK pk. 7.1.1973 ll., UKA. Ks. myös Kekkonen 1980, s. 18, 29, 44, 117, 132.

¹⁴⁵⁰ Ks. UKK pk. 10.12.1973, Kekkonen 2003, s. 368.

¹⁴⁵¹ UKK pk. 3.1.1974, Kekkonen 2003, s. 381.

¹⁴⁵² UKK pk. 30.9.1976, Kekkonen 2004, s. 152.

¹⁴⁵³ Leikereferaatti, UKK pk. 1.9.1977, Kekkonen 2004, s. 222. Ks. Lehtinen 2002, s. 26.

Kekkonen epäilemättä uskoi Neuvostoliiton säilyvän suurvaltana. Hänen näköpiirissään ei ollut kommunismin romahtaminen. Niinpä hän vielä *Tamminiemmi* (1980) teoksen testamentissaankin painottaa suhdannepolitiikan vievän turmioon ja varoitteli ulkopoliittisesti varomattomista esiintymisistä.¹⁴⁵⁴

Hän oli huolissaan siitä, osaavatko suomalaiset elää Neuvostoliiton kanssa sopusoinnussa myös hänen valtakautensa jälkeen. Tässä avarakatseisuudessa historialla oli jälleen tärkeä rooli. *”Oikea synteesi menneisyydestä”* ehkäisisi vaarallista neuvostovastaisen mielialan kehittymistä kansan parissa. Toisaalta tulevat poliitikot voisivat ammentaa onnistuneen idänpolitiikan historiasta poliittista käyttövoimaa myös tulevaisuudessa.¹⁴⁵⁵

Kun tarkastellaan Kekkonen historiakäsityksiä, on myös huomattava, että politiikallaan hän toimi kaiken aikaa itse ”historian tekijänä”. Usein poliitikot eivät tunnusta tekevänsä historiaa tehdäkseen tehokkaasti politiikkaa.¹⁴⁵⁶

Koska Kekkonen ”todellisia historiakäsityksiä” ei voi rekonstruoida, täytyy tyytyä tarkastelemaan, miten hän esitti historian ja historialliset tapahtumat. Kekkonen käsityksiä tarkastellessa täytyy kaiken aikaa muistaa, että hän sittenkin oli poliitikko, eikä historioitsija.

Hänen historiakäsityksensä identifioituivat usein poliittisiin arvoihin. Niinpä hänen tapansa käsitellä esimerkiksi kipeää sisällissotaa voidaan kuvata traumaattisen menneisyyden rikkomisena, jonka tavoitteena oli ”menneen demokratiointi”. Siten kansalaiset voisivat yhteisen historian kautta samaistua paremmin valtioon ja sen ”etuun”. Kekkonen sovittava historiakäsitys luonnollisesti yhdistyy hänen käsityksiinsä politiikasta.¹⁴⁵⁷

Politiikan alueen hankaluutena on lopultakin sen laajuus ja hallitsemattomuus. Tulevaisuuden poliittisia ilmiöitä on vaikea hahmottaa edes kohtuullisesti. Poliittikka oli Kekkoselle historian esiintuomaa ja tosiasioden rajaamaa mahdollisen taitoa. Kuitenkin viimeisellä presidentinvaalikiertueellaan puheessaan SDP:n vaalitulaisuudessa 8.1.1978 hän näki politiikan roolin myös realiteeteista lähtevänä ”mahdottoman tavoitteluna”: *”Otetaan huomioon realiteetit, mutta uskotaan ihmisen ja ihmiskunnan mahdollisuuksiin vaikuttaa kohtaloihinsa. Mahdottomaltakin näyttävä voi silloin muuttua mahdolliseksi.”* Ehkä kyseessä ei ollutkaan enää Kekkonen oma muotoilu.¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁴ Teoksen koostivat Keijo Korhonen ja Juhani Suomi Kekkonen vanhojen tekstien pohjalta. Kekkonen kuitenkin läpikävi ja hyväksyi teoksen. Ks. Tiilikainen 2003, s. 183.

¹⁴⁵⁵ Kekkonen sanoi YYA-25-vuotisjuhlassa: *”Oikea synteesi menneisyydestä ei ole kuitenkaan vain historian kirjoittamista varten. Se on tärkeä hyödyllinen ja opettavainenkin nimenomaan sen vuoksi, että sen perusteella voidaan tehdä päätelmiä tulevaisuudesta.”*, UKEA. Kekkonen oli myös innostunut Kastarin esittämästä ideasta, että Kastari kirjoittaisi ”historiallisen tutkimuksen” IKL:stä. Kekkosesta oli mainio ajatus, että Kastari kirjoittaisi teoksen, joka *”voisi toimia taustana ja sotien selvoittajana.”* Kastarin hahmotelma edusti Kekkoselle soveliaista historiaa. UKK pk. 13.7.1979, Kekkonen 2004, s. 350.

¹⁴⁵⁶ Historian tekemisestä; ks. Koselleck 2004, s. 201–202; Koivisto *Historian tekijät* (1995).

¹⁴⁵⁷ Ks. esimerkiksi Peitsi 1942; *”Yhdenmukaisuudesta erilaisuuteen”* 4.2.1967 Helsingissä; Kekkonen 1967b, s. 338–447; vrt. Ankersmit 2001, s. 164–168. Tämä ei ole ristiriidassa sen kanssa, ettei Kekkonen olisi voinut myös aidosti uskoa kuvauksiinsa tai etteivätkö ne olisi olleet yhtä hyviä menneen kuvauksia kuin muidenkin esittämät.

¹⁴⁵⁸ UKEA; vrt. Suomi 2000, s. 331–332; Mahdottoman tavoittelusta Palonen 2003, s. 476.

Puolueettomuuspolitiikan vaihdokset

Puolueettomuuspolitiikka oli Kekkonen silmäterä. Hän oli huolissaan Suomen asemasta ja sen muotoilusta toimintansa loppuun saakka. Monimutkaiset puolueettomuus-formuloinnit ja nykyajasta mitättömiltä tuntuvat väännöt kommunikoiden sanamuodoista muodostavat tutkijalle haasteen. Miten Kekkonen viljelemään puolueettomuus-käsitteeseen olisi suhtauduttava?

Tarkasteltaessa puolueettomuuspolitiikka-termejä Kekkonen puheissa ja kirjoituksissa voidaan havaita, että hän otti termit käyttöön ensimmäisen presidenttikautensa alussa kiihdyttäen käyttöä 1960-luvulla, mutta 1970-luvun aikana käyttö vähenee ja katoaa vuosikymmenen lopulla välillä kokonaan.¹⁴⁵⁹

Selkeä esimerkki käsitteistön vahvistumisesta on Kekkonen kolumni marraskuussa 1968, jossa Liimatainen esitti huolestuneisuutensa siitä, että juuri tuona ajankohtana Suomi valittiin YK:n turvallisuusneuvoston jäseneksi. Liimatainen kirjoitti Paasikiven karttaneen tosiasiallisesti YK:ta kuin ruttoa, vaikka Suomi periaatteessa haki jäsenyyttä koko Paasikiven kauden ajan. Liimataisen kolumnista käy ilmi Kekkonen kaksijakoisuus tilanteessa. Toisaalta hän tuo esiin Suomen kansainvälisen aseman vahvistumisen ja ulkopoliittikkamme tunnistamisen, mutta on kuitenkin suorastaan pelokas Suomen uutta asemaa kohtaan. Huomionarvoisin piirre Liimataisen kolumnissa on kuitenkin korostunut puolueettomuus-käsitteen viljely:

”Puolueettomuuspolitiikkamme on saavuttanut suurvaltojen ja koko maailman hyväksymisen ... Ensi aluksi oli saatu aikaan puolueettomuus-status ulkopoliittikallemme. Sitten oli hankittu tälle linjallemme ulkovaltojen tunnustus, hyväksyminen ja myöhemmin luottamus sitä kohtaan. Mutta erityisesti ulkopoliitikassa pitää paikkaansa, että mikään ei yleensä ole pysyväistä. Esim. luottamus siihen häviää, jollei sen hyväksi jatkuvasti työskennellä. Seuraava askel puolueettomuuspolitiikkamme lujittamisessa on nyt osoittaa raudankovan todellisuuden keskellä, että se on vakavasti tarkoitettua ja että me voimme käytännöllisessä politiikassa toimia päämääriemme hyväksi. Se on samaa kuin sukeltaa veteen osoittaakseen itselleen ja muille, että osaa uida. Jos me onnistumme, on maailmankansojen itsenäisyyttämme ja puolueettomuuttamme kohtaan tuntema luottamus saanut yhä vahvemman pohjan jalkojensa alle.”¹⁴⁶⁰

Liimataisen puolueettomuus-sanaston tehokäyttöä voidaan tarkastella saavutetun puolueettomuus-statuksen esittämisen lisäksi myös retorisen toiston näkökulmasta. Kekkonen ymmärsi jatkuvan toiston merkityksen puolueettomuuspolitiikan vankistajana sekä kotimaiselle että ulkomaiselle yleisölle.¹⁴⁶¹

¹⁴⁵⁹ Ks. Kekkonen 1967b, s. 364–365, 368–369, 377–378, 393, 396, 404–409, 431–432, 436. Ks. Osmo Apusen puolueettomuustyyppimääritys Apunen 1977, s. 215.

¹⁴⁶⁰ ”Otettiin liian rohkea askel?”, SK 15.11.1968, Liimatainen 1970, s. 67–68. Alleviivaukset Tuikka. Jakobson ehdotti alkuvuonna 1968 kansainvälisen politiikan näyttävässä rauhalliselta jäsenyyttä turvallisuusneuvostossa, johon Kekkonen suostui. Soikkanen 2003, s. 200. Ks. myös Suomi 1996, s. 726. Kekkonen vaikuttamaan pyrkivä puolueettomuuspolitiikan suojele käy hyvin ilmi hänen 1960-luvun lopun Liimataisistaan.

¹⁴⁶¹ Ludwig Wittgenstein huomioi, että kielipeliä avulla voidaan tuoda tehokkaasti esiin se, miten asioiden tulisi olla. Kielipeleissä toiston tehtävänä on opettaa ja muistuttaa, mikä on säännönmukaista ja mikä ei. Aaltola 2000, s. 132.

Liimatainen palasi puolueettomuuspolitiikan puolustukseen myös marraskuun 1968 lopussa. Hänen huolenaan oli, että NATO laskisi Suomen ”harmaaseen vyöhykkeeseen”, jota olisi Varsovan liiton uhkaa vastaan suojeltava. Tässäkin kolumnissa Kekkonen vetosi puolueettomuuteen itsetarkoituksellisen usein.¹⁴⁶² Pelkona oli, että NATO:n mahdollisesti tyrkyttäessä turvatakuita Suomelle, ei Neuvostoliitto enää uskoisi Suomen puolueettomuuteen. Silloin puolueettomuus-käsitteen varaan rakennettu poliittinen todellisuus särkyisi.

Sama havaittiin myös lännessä. *New York Timesin* Suomen kirjeenvaihtaja huomioi Suomen tukeutuvan päättäväisemmin kuin koskaan puolueettomuuspolitiikkaan. David Binder esitti Suomen politiikan käsitteellisen tason:

”Neuvostoliiton tunkeutuminen Tshekkoslovakiaan on saanut kylmäpäiset suomalaiset noudattamaan päättäväisemmin kuin koskaan puolueettomuuspolitiikkaansa ja muodollista ystävyyyttään Moskovan kanssa.”¹⁴⁶³

Binderin havainto muodollisesta ystävyydestä on mielenkiintoinen, etenkin jos ajatellaan 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun aikana kiihtyvää käytettävää luottamus-käsitettä. Myös silloin, kun puolueettomuus-käsite kohtasi vaikeuksia, olivat puheet ja kommunikointitavat ”luottamusta ja ystävyyttä” tulvillaan¹⁴⁶⁴. Puolueettomuuden korvautuminen muilla käsitteillä merkitsi kuitenkin tietynasteista kriisiaikaa valtiosuhteissa eli käytännössä Neuvostoliiton painostusta Suomea kohtaan. Ulkoministeriön johtavien virkamiesten – kuten Kekkonenkin – luottamus Neuvostoliittoon kohtaan oli toisenlaista kuin julkilausumatasolla.¹⁴⁶⁵

Keijo Korhonen kertoo muistelmissaan, kuinka Ilkka Pastinen ja Risto Hyvärinen pyysivät piikikkään ironisesti ulkoministeriön aloittelevan virkamiehen määrittelemään, mitä puhe luottamuksesta Neuvostoliittoon kohtaan itse asiassa tarkoittaa. Se sai Korhosen muistelmiensa mukaan ajattelemaan ”luottamus” ja ”ystävyyttä” metaforien teorian ja käytännön epäsuhtaa sekä tarkoituksenmukaisuutta uudelleen.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶² ” ”Harmaan vyöhykkeen” vallat ”, SK 29.11.1968, Liimatainen 1970, s. 73–76.

¹⁴⁶³ ”Suomi päättäväisempi puolueettomuudessaan, NYT 24.9.1968, HS 26.9.1968 mukaan: UKK pk. 25.9.1968 ll., UKA. Alleviivaus Tuikan.

¹⁴⁶⁴ Ks. UKK pk. 20.11.1969, jossa Kekkonen puhuu Hyvärisen kanssa siitä, että Neuvostoliitto on viime aikoina jättänyt pois puolueettomuusepiteetin Suomesta puhuesaan. Kekkonen 2003, s. 68. Luottamuksesta tehtiin jopa elokuva *Luottamus* (1976).

¹⁴⁶⁵ On huomattava, että Kekkonen ei päiväkirjoissaan koskaan korosta luottavansa neuvostoliittolaisiin, vaan muotoilee, kuinka tärkeää (politiikan toteutuksen kannalta) on, että Neuvostoliitto luottaa Suomeen. Kuvaava esimerkki Kekkonen ”luottamuksesta Neuvostoliitto-politiikasta” on Hillilän haastattelussa lipsauttama vastaus Kekkonen asenteesta Neuvostoliittoon kohtaan. Kun Repo alusti kysymystään Kekkonen sota-aikaisista käsityksistä tapahtuneesta ajattelun täyskäännyksestä, keskeytti Hillilä hänet: Repo: ”...niissä olosuhteissa se tilanteen uudelleen arviointi niin se oli kyllä vaikea, kenelle hyvänsä. Minä luulin että hänellä oli pitkälle sotavuosiin vielä se sama käsitys joihin meidät ja hänet on opetettu, että ryssä on perivihollinen ja - -” Hillilä: ”Niin se loppui – tai ei se ole loppunut vielääkään, mutta sen tilannearviointi kyllä muuttui -41 syksyllä, silloin kun se ei mennyt kuudessa viikossa.” Keskustelu 16.2.1960 ravintola Tornissa. KVK 9:17, UKA. Ks. myös Paasikiven opetuksista Kekkoselle Jyränki 1990, s. 121.

¹⁴⁶⁶ Korhonen 2006, s. 231–232. Vrt. Junnila 1971, s. 113.

Alituisen liikkeessä olevat Kekkonen puolustukselliset puolueettomuusmuotoilut alkoivat muistuttaa samalla tapaa eksegetiikkaa kuin aiemmin Paasikiven-linjasta käydyssä kamppailussa. Muotoilut olivat alttiita sekä koti- että ulkomaiselle kritiikille. Kuvaava esimerkki on Kekkonen selvennys Suomen puolueettomuuspoliittista linjauksesta 27.11.1969 Paasikivi-Seurassa:

”On selvää, että sanotun 2. artiklan mukaan kummallakin osapuolella on oikeus ehdottaa konsultaatioita ja niiden aloittamisen edellytyksenä on, että toinenkin osapuoli yhtyy käsitykseen sopimuksen tarkoittaman hyökkäysuhan olemassaolosta. Suomen puolelta ei ole koskaan eikä missään yhteydessä sanottu, että oikeus konsultaatioiden aloittamiseen kuuluisi yksinomaan Suomelle. Minun kantani on ollut ja on edelleen, että Suomen etujen mukaista nimenomaan puolueettomuuden säilyttämisen kannalta on pitää konsultaatioaloite omassa käsissämme.”¹⁴⁶⁷

Helsingin Sanomat kysyikin, miten Suomi voi yhtä aikaa pitää YYA-sopimuksessa aloitteen omassa käsissään aloiteoikeuden ollessa molemmilla osapuolilla. *New York Times* lehden kolumnisti nimitti Kekkonen puolueettomuuspolitiikkaa – Kekkonen lainaten – ”intialaiseksi köysitempuksi”.¹⁴⁶⁸

Puolueettomuuspolitiikan ohella Saksojen tunnustamisen oli presidentille ja ulkoministeriölle hankala vyyhti, joka uhkasi yhtä aikaa Suomen puolueettomuuspolitiikkaa sekä itä- ja länsisuhteita. Kekkonen ei vielä vuonna 1968 DDR:n tunnustamiseen lämmennyt: ”*Ei etua meille. Pitäisi olla huomattava etu*”. Kekkonen halusi tunnustamisesta hyvän hinnan, jopa rajansiirron, eikä halunnut vaarantaa tulevaa Euroopan turvallisuuskokousta.¹⁴⁶⁹

Kekkonen ja ulkoministeriö laittoivat huolestuneena merkille vuoden 1969 lopussa Neuvostoliiton tiukentuvan otteen. Kun Neuvostoliitto kiristi kesällä 1970 edelleen otettaan Suomen puolueettomuusmuotoilujen suhteen, uhkasi Kekkonen Beljakoville ja Stepanoville eroavansa, jos Suomen puolueettomuutta ei oteta kommunikeraan.¹⁴⁷⁰ Suomen puolueettomuuspolitiikan yhteyteen liitettiin ”ystävyyden” ja ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” politiikka Neuvostoliittoa kohtaan, joka palvelee molempien maiden etuja. Kekkonen vertasi YYA-sopimusta puolueettomuuspolitiikan tukeen sekä alasimeen, jonka päällä Suomen ja Neuvostoliiton ystävyys taotaan yhä lujemmaksi. Hän ”ei nähnyt” mitään ristiriitaisuutta Suomen puolueettomuuden ja YYA-sopimuksen välillä:

”Sopimuksessamme otetaan huomioon Suomen pyrkimys pysytellä suurvaltainturistiriitojen ulkopuolella. Se ilmentää Suomen kansan perimmäistä suhtautumista kansainväliseen elämään ja sille rakentuu Suomen kehittämä puolueettomuuspolitiikka...”¹⁴⁷¹

¹⁴⁶⁷ ”Tasavallan presidentin puheenvuoro Paasikivi-Seurassa Helsingissä” 27.11.1969, UKEA. Puhe liittyy osaltaan Jakobsonin kirjasta *Kuumalla linjalla* (1968) syntyneeseen polemiikkiin. Ks. UKK pk. 7.11.1969, Kekkonen 2003, s. 66, Suomi 1996, s. 245–248.

¹⁴⁶⁸ Leike, UKK pk. 29.11.1969 II, ”Intialainen köysitemppu”, *NYT, HS* 5.12.1969 mukaan, UKK pk. 3.12.1969 II., UKA.

¹⁴⁶⁹ UKK pk. 20.4.1968, Kekkonen 2002, s. 396; ks. myös Hentilä 2003.

¹⁴⁷⁰ ”Konsultaatioiden tarve ei riipu yksin Suomesta”, *HS* 7.11.1969, UKK pk. 7.11.1969 II, UKA; UKK pk. 20.11.1969 ja 11.7–20.7.1970, Kekkonen 2003, s. 68, 123–125.

¹⁴⁷¹ ”Tasavallan Presidentin puhe Suomen suurlähetystössä 20.7.1970”, Urho Kekkonen virallinen vierailu Neuvostoliittoon 17–20.7.1970, UKEA.

Kevään 1971 valtiovierailulla Neuvostoliittoon Kekkonen formulointi muuttui ”Suomen rauhantahtoiseksi puolueettomuuspolitiikaksi”. Astetta pitemmälle mennessä DDR esitti Suomelle sopimusta, jossa se tunnustaisi kunnioittavansa ”Suomen hallituksen pyrkimystä noudattaa rauhantahtoista puolueetonta politiikkaa”. Lopulta Suomi sai neuvoteltua sopimuksen, jossa DDR ilmoitti kunnioittavansa Suomen pyrkimystä toteuttaa puolueettomuuspolitiikkaa.¹⁴⁷²

Samalla kun puolueettomuuspolitiikan muotoilut tuottivat vaikeuksia, kiihtyi kansainvälisessä politiikassa kiusallisesti Länsi-Saksassa vuonna 1966 – lähinnä maan sisäpoliittista taistelua varten – kehitetyn *Finnlandisierung*-sanan käyttäminen¹⁴⁷³.

Käsite, joka kielikuvana tarkoitti Suomen kaltaiseksi tuleamista eli suomettumista, otettiin poliittisen taistelun välineeksi myös Suomen sisäpolitiikassa 1970-luvun alussa. Suomettuminen oli itse asiassa puolittainen käännösvirhe, koska käsite tarkoittaa myös ”suomettamista”.¹⁴⁷⁴ Kekkonen kommentoi suomettumis-käsitettä pitkään närkästyneenä, kunnes aikansa vastaan pyristeltyään, pyrki vaihtamaan sen merkityksen myönteiseksi keväällä 1973:

”Me emme tarjoa vuoden 1948 sopimustamme malliksi muille kansoille, vaan me tarjoamme kaikille malliksi sen tuloksen: luottamuksellisen ja rakentavan yhteistyön valtioiden kesken, joilla on erilainen yhteiskuntajärjestys. Se on oikeaa ”suomettumista”.¹⁴⁷⁵

Hän pyrki myös jatkossa löytämään suomettumisesta positiivisia merkityksiä käsittelemällä sitä mm. ”poliittisena sovintona” ja ”elämisen edellytyksenä”.¹⁴⁷⁶

Vaikka Kekkonen välillä lipui puolueettomuusmuotoiluissaan aavistuksen Neuvostoliiton vaatimusten suuntaan, se ei kuitenkaan merkinnyt ehdotonta puolueettomuutta länsi-integraation suhteen. Presidentti ei nähnyt puolueettomuutta esteenä Suomen EEC-sopimukselle. Valtiopäivien avajaisissa 2.2.1972 Kekkonen määritteli: ”Minusta on vaikea kuvitella, että poliittinen puolueettomuus voisi merkitä meille taloudellista painolastia.” Antaessaan allekirjoitusvaltuudet 3.10.1973 hän ilmaisi: ”Alun pitäen olemme etsineet kilpailuasemamme turvaavaa puhtaasti kaupallista ratkaisua, joka sopisi puolueettomuuspolitiikkaamme.”¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷² UKK pk. 16.2.1971, Kekkonen 2003, s. 170. Saksan liittotasavalta puolestaan kunnioitti ”Suomen tarkoitusta”; ks. Apunen 1977, s. 281–284; Hentilä 2003, s. 170–178, 190.

¹⁴⁷³ Kekkonen ongelmaksi muotoutui Neuvostoliiton pelko Suomen ”absoluuttisesta puolueettomuudesta” eli puolueettomuusliu’usta länteen. Ks. Derjabin 2005, s. 56.

¹⁴⁷⁴ Hentilä 2003, s. 11. Silvasti 2005, s. 297–298. Rainio 2005, s. 559–569; Kolehmainen 2005, s. 477–478, 639–640; Ks. *HS* 25.5.2005 etymologi Kalevi Koukkusen näkemys suometumisesta. Myös Kekkonen päiväkirjojen sivulle suomettumisen käsite ilmaantui ensimmäistä kertaa keväällä 1970, jolloin Karjalainen kumosi näiden ”*Finnlandisierungien ja sen tapaisten lausuntojen*” vaikuttaneen Suomen asemaan ETK:n järjestäjänä. ”Suomen tapaus hyvä esimerkki”; leike UKK 11.4.1970 II. Ks. myös itävaltalaisen poliitikon Bruno Kreiskyn selvitys ”suomettumis” -käsitteen epäoikeudenmukaisuudesta Suomelle; ”*Finlanddisierung*”, *HBL*, UKK pk. 14.4.1970 II., UKA.

¹⁴⁷⁵ ”Tasavallan presidentin puhe YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlassa 4.4.1973”, UKEA.

¹⁴⁷⁶ Ks. UKK pk. 25.4.1974, Kekkonen 2003, s. 405; ”Tasavallan Presidentin puhe Tampeereen Paasikivi-Seurassa 12.12.1977”, *ULA* II 1977, s. 45.

¹⁴⁷⁷ VPAP 2006, s. 356–357; ”Lausuma Valtioneuvoston pöytäkirjaan 3.10.1973”, UKEA.

Kekkonen pyrki viemään länsi-integraatiota eteenpäin sekä suomalaisten EEC-epäilijöiden että Neuvostoliiton suhteen kieltämällä toistuvasti ja tiukasti sopimuksen poliittisuuden. Integraation depolitisoinnissa – kuten Osmo Apunen on nähnyt – puolueettomuuspolitiikka oli avainasemassa.¹⁴⁷⁸

EEC-asian yhteydessä Kekkonen kirjasi paljon pohtineensa Suomen puolueettomuutta. Hän tunnusti päiväkirjassaan ilmeisen epäilyn, jolla ulkomaat suhtautuivat ”meidän itsenäisen päätöksenteon mahdollisuutta siis puolueettomuutta” kohtaan. Siten hän käytännössä vertasi puolueettomuutta itsenäisyyteen.¹⁴⁷⁹

Poliittiset muotoilut ovat aina erittäin tilannesidonnaisia, mutta erityisesti sitä olivat Suomen puolueettomuuspolitiikan määritykset. Vaikeatulkintaisuus johtuu myös niiden useista yleisöistä. Erinomaisia esimerkkejä Kekkonen hegemonisista puolueettomuusmäärityksistä, eri yleisöjen huomioonottamisesta ja tilanteen taktisesta hyväksikäyttämisestä ovat hänen puheenvuoronsa varsinaista kesän 1975 ETYK-kokousta edeltävissä erinäisissä ETYK:in avajaistilaisuuksissa vuonna 1973. Presidentti oli 9.11.1972 antanut selkeän viestin suomalaisille poliitikoille painottamalla, että Suomen poliittinen linja ei ole ”yhden sanan [puolueettomuus] alituisen toistamisen varassa”. ETYK:in suomen tilaisuuden turvin hän kuitenkin itse puhui puolueettomuudesta:

”Puolueettomuus ei ole helppoa politiikkaa. Se merkitsee jatkuvaa tarvetta määritellä oma kanta kansainvälisen politiikan kysymyksiin, omista lähtökohdista kiinnipitäen ja omia mahdollisuuksia ajatellen. ... Nykyään on yhä yleisemmäksi tulossa käsitys, että puolueettomuus ei saa merkitä passiivista syrjäänvetäytymistä, vaan se voidaan nähdä välineenä yhtä hyvin kansallisten kuin kaikkien kansojen yhteisten etujen aktiivisessa edistämisessä.”¹⁴⁸⁰

Puheessaan hän siis yhdisti puolueettomuuteen kuuluvaksi paitsi kansallisen ja kansainvälisen edun myös Suomen aktiivisen toiminnan. Vielä moniulotteisempi oli Kekkonen ETYK-avauspuheenvuoro heinäkuun alussa 1973:

”Aloittaessaan työnsä tasavertaisuuden ja toistensa kunnioittamisen pohjalta on konferenssi valinnut ainoan tien, joka saattaa johtaa kestäviin tuloksiin. ... Suomen turvallisuus ei nojaudu sotilasliittoihin eikä yhden valtaryhmittymän suojeluun toista vastaan, vaan rauhantahtoisen puolueettomuuteen ... Tällä pohjalla toimien on Suomen kansa jo vuosia sitten löytänyt paikkansa Euroopassa. ... Mitä tahansa muutoksia tulevaisuus tuokaan Eurooppaan, Suomen rooli on arvailujen ja spekulatioiden ulkopuolella. ... Suomen kansa näkee pääkaupunkinsa saaman tehtävän käytännön tunnustuksena aktiiviselle, rauhanomaiselle puolueettomuuspolitiikalleen.”¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁸ ”Puolueettomuutemme ei ole este EEC:hen”, *HS* 5.9.1970, UKK pk. 8.9.1970 II., UKA. Ks. Apunen 1977, s. 350; vrt. Sorsa 2003, s. 97.

¹⁴⁷⁹ UKK 22.1.1973, Kekkonen 2003, s. 311. Keväällä 1975 hän muotoili suoraan: ”*puolueettomuuspolitiikka on keino Suomen itsenäisyyden ja vapauden turvaamiseksi*”. Suomi 1998, s. 665 mukaan. ”Tasavallan Presidentin puhe J.K. Paasikiven syntymän 100-vuotisjuhlassa 27.11.1970”: ”*puolueettomuus vaatii maan ulkopoliitikalta ja koko kansalta jatkuvaa huolenpitoa*”, UKEA. Myös Jakobsonin ja Sorsan mukaan puolueettomuuspolitiikka oli kamppailua itsenäisyyden puolesta. Ks. Jakobson 2001; Sorsa 2003, s. 55.

¹⁴⁸⁰ Tasavallan presidentin puheet; Turun yliopiston ylioppilaskunnan vuosijuhlassa 9.11.1972; Parlamenttienvälisen liiton ETYK:in avajaistilaisuudessa 26.1.1973, UKEA.

¹⁴⁸¹ ”Tasavallan presidentin tervehdyssanat ETYK:in avajaisissa 3.7.1973”, UKEA.

Siten Kekkonen tulkitsi Suomen saaneen ETYK:in ”palkintona” politiikastaan. Hän esitti Suomen suurvaltasuhteista riippumatonta puolueetonta asemaa (lännelle) ja nosti ”kansan” aktiiviseksi poliittiseksi subjektiksi eli Suomen ulkopoliittikan linjan kansan omana valintana ja toimintana. Neuvostoliitolle Kekkonen määritteli puolueettomuuden edelleen ”rauhantahtoisena ja -omaisena”. Lisäksi hän painotti, että mitä tahansa tapahtuukin ”politiikka on loppunut” Suomen ulkopoliitikasta. Kyseessä oli siis eräänlainen Suomen aseman jäädyttäminen, minkä voi ajatella palvelleen Suomen intressejä myös hankalasti maamme puolueettomuuteen suhtautuneen Neuvostoliiton suhteen.¹⁴⁸²

ETYK ei kuitenkaan tuonut pitkää helpotusta Suomen puolueettomuuspolitiikkaan, mikä näkyy siinäkin, että 1970-luvun lopussa käsite poistuu ajoittain yhteyksistä, joissa sen yleensä ”olisi pitänyt olla”. Esimerkiksi presidentin valtiopäivien avajaispuheessa 2.2.1977 esiintyivät vain termit ”ulkopoliittinen linja” ja ”virallinen ulkopoliittikka”. Luonnollisesti maan kärkipoliitikot osasivat seurata Kekkonen kielipeliä. Puolueettomuuspolitiikan varovaisuutta ja harvainvaltaisuutta kuvaa osuvasti Paavo Väyrynen, joka 1970-luvun lopulla oli ulkoministerinä ollessaan saanut Kekkoselta ohjeen olla puhumatta puolueettomuudesta, joka oli keskitetty presidentille.¹⁴⁸³

Kekkonen pyrkimyksenä oli johtajavaltaisuudellaan turvata Suomen mahdollisimman itsenäinen asema ja liikkumatila. Se näkyy myös hänen ”kansallisen itsekkyyden” ja ”maan etujen ensisijaisuuden” painotuksissa. Kuitenkin sen vastapainona oli kotimaassa pyrkimys rajata ulkopoliittista kieltä.

Presidentti esitti 1960-luvun alusta lähtien, että ystävyyspolitiikka on kansan vapaasta tahdosta valitsema. Hän korosti myös puolueettomuuslinjan ”aitoa ja pakottamatonta” luonnetta, kuten yhdessä viimeisimmistä linjapuheistaan 9.5.1979 Hampurissa. Kuitenkin hänen korostaessaan, ettei mitään muuta mahdollista ulkopoliittikan linjaa ole olemassa ja määritellesään, miten ulko- ja puolueettomuuspolitiikasta tulee puhua, elettiin 1970-luvulla käytännössä tiukasti kontrolloidussa ja osoitetussa ”ulkopoliittisessa valinnanvapaudessa”, missä oli poliittisesti järkevää seurata symbolisoitua kieltä. Puolueettomuuspolitiikasta muotoutuikin harvojen – lopulta vain Kekkonen – salatiedettä.¹⁴⁸⁴

¹⁴⁸² Juhani Suomi on etenkin kolmessa viimeisessä Kekkos-sarjansa osassa kuvannut laajasti puolueettomuusmäärittelyn hienovaraisia muutoksia ja ETYK-prosessin tärkeyttä määrittelyn kannalta. Suomen mukaan puolueettomuusvakuutteluissa Kekkonen sovelsi metodia, jossa kirkkain silmin ”vakuutettiin asioiden olevan juuri siten, kuin niiden toivottiin olevan”. Suomi 1998, s. 198.

¹⁴⁸³ Kekkonen 2.2.1977: ”Suomen ulkopoliittikka rakentuu sille lujalle pohjalle, jonka ... YVA-sopimus on luonut.”; vrt. puhemies Veikko Helle 2.2.1977; puhemies Ahti Pekkala 2.2.1978. VPAP 2006, s. 388–394. Ks. Suomi 2000, s. 155–161; Kallenautio 2005, s. 391–393. Väyrynen kysyi neuvoa presidentiltä tammikuussa 1979: ”Minulle olisi hyvin arvokasta, jos voisin joskus lähiaikoina keskustella kanssasi näistä elintärkeistä kysymyksistä [puolueettomuuspolitiikka]. Tunnen itseni näissä asioissa kovin köykäiseksi ja lähetän oheismateriaalia käyttöösi hieman epäroiden, koska olen saattanut osua tuuminnoissani pahan keran harhaan”. Väyrysen kirje Kekkoselle, Väyrynen 1993, s. 197. Vrt. ULA 1977–1980.

¹⁴⁸⁴ ”Puhe Hampurissa 9.5.1979”, UKEA; ks. Kekkonen 1980. Ulkoasianministeriön luottovirkamiesten – kuten Enckellin, Jakobsonin ja Hyvärisen – Kekkonen kylläkin antoi hoitaa erilaisia ulko- ja puolueettomuuspolitiikan kysymyksiä. Soikkanen 2003.

Kekkonen mielipidevaikuttajana

Kekkonen määritteli *Kirjeitä myllystäni 2* esipuheessa Alphonse Daudet'ta lainaten: "minunkin myllyni tuotteissa >>karkelee viaton leikkisyys usein veitikkamaisen ivan kanssa<<". Vaikka Kekkoselle oli ominaista kielellinen leikkisyys ja veitikkamaisuus, on sanottava, että myllykirjeissä leikkisyys oli usein kaukana ja vastustajat saivat osakseen täysilaidallisen. Kekkonen kirjoittikin, että kirjeiden julkisuuteen saattamisen taustalla oli "virallisen ulkopoliittikkamme vahvistaminen."¹⁴⁸⁵ Osa kirjeistä voidaan ymmärtää vaikuttamaan pyrkivänä viestintänä.

Kansainvälisen politiikan ilmapiirin kiristyessä – varsinkin Tshekkoslovakian miehityksen yhteydessä – nimimerkki Liimatainen eräällä tavalla taantui Suomen virallisen ulkopoliittikan puolestapuhujaksi. Silloin henkireiän funktio muuttuikin ulkopoliittisen keskustelun ohjailuun ja rajojen vaalimiseen.

Presidentin nimimerkki Liimatainen on poikkeuksellinen ja monella tapaa vaikeastikin lähestyttävä esimerkki Kekkonen mielipidevaikuttamisesta ja epäsuorasta vallankäytöstä. Kohdeyleisöstä eli *Suomen Kuvalehden* lukijoista monet edustivat porvarillisia piirejä, mikä sai Kekkonen ajoittain tuskailemaan:

"Olen usein miettinyt sitä roolien jakoa, joka vallitsee UK:n ja Liimataisen välillä. UK:na ja presidentti UK:na rohkenen lausua julki mielipiteeni avoimemmin ja rohkeammin kuin Liimataisena. Tiedän, että jos sanoisin niistä asioista, joista kirjoitan, juuri niin voimakkaasti kuin ajattelen, ei L:lla olisi mahdollisuutta vaikuttaa siihen porvarilliseen lukijakuntaan, joka SK:lla on. Koetan sanoa niin paljon Liimataisena kuin oletan pikkuporvarillisen lukijakunnan sietävän; ehkä siitä jää ajattelemisen aihetta. Nytkin joku arvostelija sanoi, että L. on kommunisti."¹⁴⁸⁶

Päiväkirjamerkintää voi lukea paitsi Kekkonen radikalismina, turhautumisena kokemaansa arvosteluun ja Liimataisen tekemisen raskauteen myös osoituksena hänen tietoisesta yleisön huomioimisesta vaikuttamaan pyrkivässä viestinnässä¹⁴⁸⁷. Liimataisia ei voida lukea suoraan Kekkonen käsityksinä, mutta niitä voidaan lukea vakuuttamisen ja vaikuttamisen näkökulmista. Tuskinpa Kekkonen olisi laajamittaisesti lähtenyt Liimataisena politiikkansa painopistealueita vastaan taistelemaan, vaikka itseironisesti vaatikin Liimataisena – sen jälkeen kun hänen nimimerkinsä oli "julkinen salaisuus" – presidentin eroa¹⁴⁸⁸.

¹⁴⁸⁵ Kekkonen 1976b, s. 7. Sylvi Kekkonen korjasi miehensä puheita 1970-luvun alkuun asti, jolloin hänen terveytensä entisestään heikkeni. Hän oli neuvonantaja, joka pystyi suitcaseen temperamenttisen miehensä pahimpia puuskia. Sylvillä oli vaikutusta myös Urhon puheiden ja kirjoitusten sanamuotoihin. Sylvin kuoltua Urho Kekkonen menetti tukijansa ja kriitikkonsa. Se näkyi sanamuotojen terävöitymisinä, pidäkkeettöminä kirjoituksinakin, josta esimerkkinä ovat julkisuuteen saatetut myllykirjeet. Repo & Repo 1985, s. 142–143; Suomi 1998, s. 571–573; Mattsson 2000, s. 292.

¹⁴⁸⁶ UKK pk. 10.1.1971, Kekkonen 2003, s. 162.

¹⁴⁸⁷ Ks. vaikuttamaan pyrkivästä viestinnästä esimerkiksi Larson 2004. Kekkonen turhautuminen on nähtävissä myös kommentista 11.2.1971: "Sittenkin kirjoittelen lievästi ja toisin kuin haluaisin, tunnen olevani kuin prostituoitu. Lienee parasta lopettaa tai pitää paussia." Kekkonen 2003, s. 169.

¹⁴⁸⁸ "Eikö presidentin olisi pyydettävä eroa virastaan?", SK 26/3/1971, UKEA.

Kekkosella oli aihetta olettaa, että Suomen politiikkaan vihkiytyneet ulkovaltojen edustajat lukivat tai tulisivat lukemaan Liimataisia hänen kannanottoinaan. Liimataisen monitasoisuus näkyy YVA-sopimuksen tulkinnan tarkastelussa joulukuussa 1969. Siinä hän riepotteli länsisaksalaisia kirjeenvaihtajia, jotka olivat käsitelleet puolueettomuuspolitiikkaa negatiivisesti¹⁴⁸⁹. *Frankfurter Allgemeine Zeitung* oli nähnyt Suomen puolueettomuuden luhistuvan neuvostoliittolaisten lehtimiesten kritisoitua Jakobsonia. Täyslaidallisen lehti sai analyysistään, jossa neuvostoliittolaisten kritiikki yhdistettiin Kekkoseen:

”Presidentti Kekkosen saisi länsisaksalainen kirjoittaja jättää rauhaan. Antaa vanhan miehen suoritella valtiovierailujaan, sillä viimeistään hieman yli neljän vuoden jälkeen maaliskuussa 1974 hänestä pääsevät niin suomalaiset kuin länsisaksalaisetkin.”¹⁴⁹⁰

Kekkonen *Puheita ja kirjoituksia* -sarjan viimeisessä IV-osassa presidentti puolusti tiukasti presidentin laajoja valtaoikeuksia. Kekkonen ei suostunut vuoden 1972 vastauksissa oikeastaan minkäänlaisiin presidentin toimivallan vähentämisyhteyksiin. Kekkonen poliittisena testamenttina Suomen kansalle voidaan pitää toimitettua, kesällä 1980 ilmestynyttä *Tamminiemi* teosta, jossa Kekkonen vielä kerran esitti suomalaisille, millaista ulko- ja puolueettomuuspolitiikan pitäisi olla. Hän jatkoi siinä myös johtajakeskeistä linjaansa.

Liimatainen vaikutuskanavana

Kekkonen kytki ulkopoliittisen linjansa, kansallisen eheyttämisen projektinsa ja vaalikannatuksensa yhteen. Siksi kahden kolmasosan äänisaalis ei tyydyttänyt 1968 vaaleissa. Hän koki muiden saamat äänet protestiksi työtään vastaan. Heti vaalien jälkeen Liimatainen kirjoitti sapeksasti presidentinvaaleista:

”Ketä tai mitä vastaan tämä protesti oli kohdistettu? Tietenkin ennakkolta vaikuttua itsestään selvää voittajaa Kekkosta vastaan. Ehdokas itse jossakin puheessaan tätä varmaan aavisteli sanoessaan, että jokainen kuuluu julkisessa tehtävässä, häneen kyllästyään.”¹⁴⁹¹

Liimataisella oli Kekkoselle suuri merkitys. Hän sai uuden vaikutuskanavan ilmaista mielipiteitään. Juhani Suomi on nähnyt heittäytymisen Liimataiseksi johtuneen ”tekemisen puutteesta”¹⁴⁹². Kysymys oli myös siitä, että Kekkosta houkutteli tilaisuus päästä vapaammin ampumaan monimuotoisia ironiaa ja parodiaa hersyviä tekstejä. Kekkonen Liimatais-kautta tutkineen Ritva-Liisa Rantosen mukaan presidentin tarkoituksena ei ollut nimimerkin suojissa pel-

¹⁴⁸⁹ ”Tunnustusta ja haudankaivua”, *SK* 12.12.1969, Liimatainen 1970, s. 246–249. Ks. myös UKK pk. 24.11.1969, Kekkonen 2003, s. 70.

¹⁴⁹⁰ Ibid. Edeltävä lainaus kertoo myös siitä, että Kekkonen arvioi suomalaisen politiikkaan vihkiytyneen sisäpiirin ja poliittisen eliitin olevan perillä Liimataisen henkilöllisyydestä tai ainakin siitä, että Liimatainen myötäilee Kekkonen ajatuksia.

¹⁴⁹¹ ”Paukku”, *SK* 27.1.1968, Liimatainen 1970, s. 10. ”Olen todella saatanan masentunut ja harmistunut vaalin tuloksesta. En voi ymmärtää Vennamon saamaa kannatusta”. UKK pk. 17.1.1968, Kekkonen 2002, s. 377.

¹⁴⁹² Suomi 1994, s. 419.

kästään puolustaa Suomen virallista ulkopoliittikkaa, vaan kirjoittelu toimi hänelle henkireikä¹⁴⁹³. Rantonen ei ole kuitenkaan sisällönanalyysiin keskittyvässä tutkimuksessaan huomionnut nimimerkin kokonaisvaltaista poliittisuutta, vaikka hänen tutkimuksensa esipuheessa Pertti Hemánus kiteyttää Kekkonen yhdistäneen journalismin poliittiseen vallankäyttöön¹⁴⁹⁴.

Liimataisen paljastuminen oli ajan kysymys. Niinpä vuodesta 1970 lähtien Liimataista leimaa tietty varovaisuus, etenkin henkilökysymyksissä. Toisaalta tietoisuus Liimataisesta lisäsi myös suuremman vallankäytön mahdollisuutta. Ulkovaltojen lähetystöissä todennäköisesti tiedettiin Liimataisen yhteys Kekkoneseen, koska ne pyrkivät saamaan *Suomen Kuvalehden* etukäteen¹⁴⁹⁵.

Liimatainen pyrki vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen mitä erilaisimmissa asioissa – kirjoittaen liekkiviinan vaarallisuudesta, television vaaroista suomen kielelle, sisäpoliittisesta taistelusta ja ulkopoliittikkaan liittyvistä kysymyksistä. Vaikuttamisen funktion hän jälkikäteen myös myönsi. Kekkonen kirjoitti kokoomateoksensa *Nimellä ja nimimerkillä 1* (1977) esipuheessa, että ”pakinoiden tarkoitus on vaikuttaa. Se ottaa opikseen, joka asian älyää”.¹⁴⁹⁶

Keskeisimmin Kekkonen pyrkimys mielipidevaikuttamiseen vuosina 1967–1970 näkyy Liimataisen kirjoituksista kevään 1968 hallitusratkaisun ja syksyn 1968 Tshekkoslovakian miehityksen yhteydessä, joka ravisutti myös Suomea. Ensimmäisessä kirjoittelussa on tarkoitus – tilanearvion tekemisen ohella – vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen keskeisissä sisäpoliittisissa kysymyksissä. Jälkimmäisessä on kysymys kansalaisia ja häntä itseään rauhoittamaan pyrkivän viestinnän ohella myös tulevaa kehitystä ennakoivasta ajattelusta.

Tshekkoslovakian kriisin yhteydessä Kekkonen oli tehnyt pitkälle menevät ja oikeansuuntaiset johtopäätökset asioiden etenemisestä, jotka hän toi esiin myös pakinoissaan. Vaikka hän ennakoiki kehityksen suunnan oikein, ei hän kuitenkaan jostain syystä luottanut omiin kaavailuihinsa, mitä osoittaa Kekkonen rankka pettymys miehityksen tapahduttua.

Liimataisen sisäpoliittisia kirjoituksia voidaan lukea vuosien 1968–1969 osalta myös turhautuneisuuden osoituksena, koska presidentin poliittinen liikuma-ala ja vaikuttamismahdollisuudet kapenivat Koiviston hallituksen aikana. Siitä presidentti ei pitänyt, kun (ulko)poliittisesti ”omavaltainen” pääministeri kaiken lisäksi alkoi nauttia kiusallisen suurta kansansuosiota.

Liimatainen pyrki tukemaan myös ”kansallista projektia”. Hän kirjoitti keväällä 1969 suoraan Suomen kommunistien parissa repivästä katkeran linja-

¹⁴⁹³ Rantonen 1987, s. 148.

¹⁴⁹⁴ Ks. myös Hemánuksen teos *Joukkotiedotus piilovaikuttajana* (1973), myös OYKKK.

¹⁴⁹⁵ Ks. Pohjola 1996; vrt. Puntila 1995, s. 235; Junnila 1971, s. 79. Kekkonen joutui tietysti alusta asti ottamaan huomioon, että nimimerkki tulee ajan myötä paljastumaan.

¹⁴⁹⁶ Kekkonen 1977a, s. 5; Muotoilu tosin saattaa olla toimittajan. Jaakko Nousiainen on osoittanut Kekkonen pyrkimyksen Liimataisena vaikuttaa ulkopoliittisiin kysymyksiin. Nousiainen 1985, s. 224–225. Vrt. Rantosen 1987 näkemys, jonka mukaan Liimatainen ulkopoliittiseen keskusteluun vaikutusyritykset olivat melko harvinaisia. Rantonen on laskelmissaan päätenyt siihen, että kolmannes Liimataisen pakinoista sisälisi jonkinlaisia vaikutusyrityksiä. Vallankäyttöyritykset kohdistuivat hänen mukaansa pääasiassa eduskuntaan, hallitukseen ja talouselämään. Rantonen 1987, s. 149.

ja valtataistelusta. Kolumnissaan hän näki hajaannuksen haittaavan poliittista ja ammatillista toimintaa. Kekkonen sai pidettyä SKDL:n hallituksessa vuoteen 1971 tasoittaessaan yhteiskunnan vastakohtaisuuksia ja sitoakseen lakkoiluun alttiit kommunistit valtiokoneistoon.¹⁴⁹⁷

Tietenkään läheskään aina Kekkonen ei voinut ja halunnut käyttää hyödykseen sitä tietoa, mitä hänellä oli käytettävissään esimerkiksi ulkopoliittikaan liittyvissä asioissa. Niinpä on luonnollista, että hän saattoi nimimerkillään julkisuuteen yleensä vain sitä tietoa, jonka hän katsoi poliittisesti hyödylliseksi. Mielenkiintoinen piirre Liimataisissa on kuitenkin se, miten Kekkonen kuvailee pitkälti lännen suurvaltajohtajia suorasukaisesti omasta kokemuksestaan ja Suomen länsisuhteiden perspektiivistä.

Mielipidevallan ohella Kekkonen pyrkimyksenä liimataisissa oli niin sisäkuin ulkopoliitikassa hahmottaa realistisesti politiikan mahdollisuuksia. Hyvä kyky ennakoida tulevan kehityksen erilaisia linjoja ja tiedostaa niistä todennäköisimmät vaihtoehdot olivat hänen politiikalleen ominaista. Kekkonen tulevia kehityslinjoja ennustamaan pyrkivät tulevaisuusvisiot olivat Peitsenä onnistuneet erinomaisesti, vaikka ne usein olivat olleet vastoin vallitsevia käsityksiä¹⁴⁹⁸. Liimataisena hän joutui myös toteamaan modernin politiikan hahmottamisen ja ennustamisen vaikeuden.

Kekkonen ja Liimatainen pääministerin tekijöinä

Heti vuoden 1968 presidentinvaalien jälkeen alkoi hallituksen kokoaminen. Liimatainen kommentoi Matti Virkkusen vaalilausetta parodioiden viikko vaalien jälkeen: *”Maa tarvitsee presidentin. Lieneekö saanut; valittu kuitenkin on. Mutta nyt maa tarvitsee hallituksen. Maa tulee saamaan hallituksen, vuoret ovat jo synnytytuskissa.”*¹⁴⁹⁹

Sosialidemokraatit saivat hallituksen kokoamisvastuun, mikä osoittautui vaikeaksi puolueen sisäisen hajanaisuuden vuoksi. Puolueessa oli käynnissä valtataistelu, jonka seurauksena puolueen puolesta otti kannan, ettei puolueen puheenjohtaja voi olla myös pääministeri.

Näin ollen SDP:n valinnanvara pieneni. Kuitenkin myös puheenjohtaja Paasion nimi säilyi koko helmikuun ajan hallitusspekulaatiossa. Kekkonen päiväkirjoista selviää, että pääministerikysymys oli koko helmikuun ajan avoin ja hän pohtii sitä alituisen: Pitsinki, Leskinen, Fagerholm, Koivisto, Viitanen, Salonen, Lindblom ja pinnalle putkahteleva Paasio olivat nimet, joiden joukosta Kekkonen uumoili pääministerin löytyvän.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁹⁷ ”SKP”, SK 18.4.1969, Liimatainen 1970, s. 132–135. Vasta kommunistien täydellinen hajaannus lopetti hallitusvastuun. Huttunen 1974, s. 458–459, 481–484; Suomi 1996.

¹⁴⁹⁸ Vrt. Skyttä 1980, s. 114–119.

¹⁴⁹⁹ ”Maa tarvitsee hallituksen”, SK 24.2.1968, Liimatainen 1970, s. 25.

¹⁵⁰⁰ Kannanotto oli suunnattu puolueen puheenjohtaja Paasiota vastaan, joka joutui kritiikin vuoksi luopumaan pääministerin paikasta. Ks. Paasio 1980, s. 286; Koivisto 1997, s. 113–114. Kekkonen on merkinnyt päiväkirjaansa Koiviston vierailusta 1.2.1968, että Koiviston mukaan puolueen kokouksen päätös oli epäluottamuslause sekä Paasiota että häntä itseään kohtaan. Kekkonen 2002, s. 380.

Kun Kekkonen kirjoitti helmikuun puolivälin tienoilla 24.2.1968 ilmestyvän Liimataisensa, ei hän tiennyt Paasion lopullisesta pääministerikohtalosta. Helmikuun 22.–23. päivänä hän sai lisätietoa, jonka mukaan Paasio kieltäytyy vastuusta, mutta se ei ehtinyt enää kolumniin, eikä arviota vedetty pois lehdestä. Kekkonen uskoi Paasion mahdollisuuksiin vielä arviotaan kirjoittaessa.¹⁵⁰¹

Liimatainen kuvaili Paasiota joviaaliksi, hermostumattomaksi ja kansanomaiseksi. Positiivisten argumenttien jälkeen hän siirtyi kriittisesti tarkastelemaan Paasion hätäilemättömyyttä, joka kävi niin ”omien kuin vieraidenkin hermoille”. Erityisesti kritiikki kohdistui siihen, ettei Paasio pysty tekemään taloudellisesti tärkeitä päätöksiä riittävän nopeasti. Jo Paasio I luomistuska vuonna 1966 oli saanut Kekkonen epäilemään Paasion kykyä johtaa hallitusta.¹⁵⁰² Liimatainen esitti ironisesti historiallisella vertauksella Paasion hitauden:

”Toisinaan on Fabius Cunctator suorastaan mallikelpoinen päällikkö, toisinaan ylimmälle arvosijalle nostetaan sotamarsalkka ”Eteenpäin”. ... Usein on kuultu väite, että aika valitsee maalle oikeat johtajat. Niin on todella usein tapahtunut, muualla ja meilläkin. Kuinkahan käynee nyt? Voi käydä hyvinkin niin, että aika ei valitse meille pääministeriä, vaan sen valitsee sos.dem. puolueuuvosto.”¹⁵⁰³

Entinen pikajuoksija Kekkonen oli (sisä)politiikassaan nopeatempoinen, välillä intuitiivinen. Kekkosta turhautti verkkaiseksi tiedetyn Paasion mahdollinen valinta. Kuitenkin Liimatainen päätyi siihen oletukseen, että lopulta SDP:n puolueuuvosto valitsee hitaan, mutta turvallisen Paasion.

Maaliskuun alussa Liimatainen – ratkaisua hoputtaen – palasi pääministeriteemaan. Kekkosta myös harmitti, ettei hän edellisessä kolumnissaan ollut ehtinyt muuttaa analyysiaan ennen sen ilmentymistä. Saman virheen toistumisen hän halusi estää, mutta jälleen kävi köpelösti. Liimatainen nimesi pääministeriehdokkaaksi Fagerholmin, jota hän kuvaili välikauden ratkaisuksi, koska SDP:n ryhmittymät ”pelasivat tulevaisuuden asemiaan valtataistelussa”.¹⁵⁰⁴

Kekkosella oli 27.2. tieto, että Koivistosta tulee SDP:n hallitustunnustelija. Tätä tietoa hän ei joko ehtinyt tai halunnut käyttää Liimataisena. Kekkonen oli kuluneen viikon tehnyt ponnekkaasti töitä, jotta Koivisto suostuisi ja hänet valittaisiin tunnustelijaksi. Samana päivänä, kun Koivisto kieltäytyi hallitustun-

¹⁵⁰¹ Ks. Kekkonen 2002, s. 384. Etenkin, kun Virolainen 19.2. kertoi Lindblomin tietoihin vedoten, että SDP:n valinta päättyy kuitenkin Paasioon. Paasio 1980, s. 300.

¹⁵⁰² ”Maa tarvitsee hallituksen”, SK 24.2.1968, Liimatainen 1970, s. 27. Kekkonen esitti, että jos Paasio kuitenkin on hallituksessa, niin silloin on myös saatava hallitukseen joku joka saa asiat sujumaan. Ks. UKK pk. 8.2.1968, Kekkonen 2002, s. 381. UKK pk. 18.5–24.5.1966, Kekkonen 2002, s. 272–273; Paasio 1980, s. 303; Salminen 1999, s. 183.

¹⁵⁰³ ”Maa tarvitsee hallituksen”, SK 24.2.1968, Liimatainen 1970, s. 25.

¹⁵⁰⁴ Tämän pohdinnan Kekkonen teki todennäköisesti jo päivän, pari ennen kuin ensimmäinen virheellinen pääministeriarvio ilmestyi. Asiat muuttuivat kuitenkin jälleen nopeasti: 24–27.2. Kekkoselle selvisi, ettei Fagerholm tule kysymykseen, joten hän oman ilmoittamansa mukaan kirjoitti pitkän arvionsa loppuun vielä uuden arvion, jossa nosti esille Koiviston, Lindblomin, Salosen ja Viitaseen. ”Maa tarvitsee hallituksen 2”, SK 2.3.1968, Liimatainen 1970, s. 28–32. Kekkonen motiivina oli myös nopeuttaa SDP:n päätöksentekoa.

nustelijan tehtävästä vedoten, ettei halua olla Paasion kaatajien ehdokas, hän lopulta kuitenkin Paasion tukemana suostui hallitustunnustelijaksi.¹⁵⁰⁵

Huhtikuun alussa 1968 Liimatainen arvioi hallituksen onnistumismahdollisuuksia. Hän arvioi sekä Koiviston hallituksen mahdollisuuksia että pääministerin ominaisuuksia positiivisessa valossa. Kekkonen myönteinen suhtautuminen Koivistoon liittyi myös niin sanotun Liinamaa-sopimuksen eli tulopoliittisen ratkaisun läpiviemiseen.¹⁵⁰⁶ Liimatainen nosti Koivistoa Paasion kustannuksella:

”... voidaan todeta, että tämän talousohjelman [Liinamaa-sopimus] vetäjä, pääministeri Koivisto on mies paikallaan. Arvostelematta Rafael Paasion aika häiriintymätöntä verkkaaisuutta, on varmaa, että tuo ominaisuus ei olisi ollut paras avu Liinamaan ”paperin” läpiviemisessä. Koivisto pääministerinä herättää luottamusta.”¹⁵⁰⁷

Vankka viiden puolueen hallitus nimitettiin 22.3.1968 ja siihen tuli peräti kolme keskustapuolueen entistä pääministeriä: Karjalainen, Miettunen ja Virolainen, mikä aiheutti jännitteitä hallitustyöhön.¹⁵⁰⁸

Kekkonen ja Koiviston kuherruskaudesta ei tullut pitkä. Loppusyksyllä 1968 Kekkonen alkoi päiväkirjojensa perusteella suhtautua hieman kriittisesti Koivistoon. Etenkin pääministerin lausunnot mahdollisista sähköveturi- ja atomivoimalatilauksista Neuvostoliitosta antoivat Kekkoselle aiheen tyytymättömyyteen¹⁵⁰⁹. Pääministeri Koiviston politiikassa Neuvostoliittoa kohtaan oli nähtävissä samankaltaisia piirteitä kuin Kekkonen politiikassa pääministerikausillaan 1950-luvulla.

Myös Liimataisen teksteistä näkyy hiipivä tyytymättömyys Koivistoa kohtaan. Vielä elokuun 1968 lopun kolumni vuoden 1967 devalvaation onnistumisesta on luettavissa tukena pääministerille, mutta sen jälkeen suunta muuttui¹⁵¹⁰. Joulukuussa 1968 Liimatainen kirjoitti:

¹⁵⁰⁵ Ks. UKK pk. 24–28.2.1968, Kekkonen 2002, s. 385–386; Paasio 1980, s. 305–306. SDP:n eduskuntaryhmän kokouksessa Paasio arvioi kokouksessa kandidaattien paremmuutta tuoden esiin Koiviston ”tietyt ominaisuudet”, jotka puolsivat hänen paikkaansa listalla. Koivisto 1997, s. 114–116. Saattaa olla, että Koivistoa pidettiin SDP:n valtataistelun aikaisena välikauden pääministerinä.

¹⁵⁰⁶ ”Sopimuksen kummina oli Kekkonen ja kättilönä Koivisto”; ks. Salminen 1999, s. 225.

¹⁵⁰⁷ ”Todella suuri yritys”, SK 6.4.1968, Liimatainen 1970, s. 34.

¹⁵⁰⁸ Varsinkin vahvojen poliitikkojen Karjalaisen ja Virolaisen nimeäminen vaikutti hallituksen toimintaa hajottavasti, koska he ajoivat jo omia asemiaan presidenttipelissä. Karjalaisen ja Virolaisen poliittinen tähtäin oli presidenttiydessä vuonna 1974, joten he tuskin näkivät ongelmallisena Koiviston ajautumista vastahankaan presidentin kanssa. Ks. Seppinen 1997; Seppinen 2002.

¹⁵⁰⁹ Ks. UKK pk. 29.10.1968, Kekkonen 2002, s. 421. Kekkoista närästivät Koiviston omaaloitteiset ja suorat lausunnot kaupoista, joista ei ollut vielä sovittu. Ks. myös Suomi 1996, s. 158–159. L.A. Puntila kirjoitti 10.11.1968 arvionsa Koivistosta: ”Sähköveturilauseunnollaan Mauno Koivisto hankkiutuu nyt ainakin samalla häikäilemättömyydellä kuin Urho Kekkonen omana aikanaan Neuvostoliiton ystävyYTEEN ja petaa sitä tietä vuoden 1974 presidentinvaaleja”. Puntila 1995, s. 95. Puntilan näkemyksen suhteen on huomioitava myös hänen oma mahdollinen ehdokkuutensa. Ks. myös Sorsa 2003, s. 28–29.

¹⁵¹⁰ ”Onnistuuko devalvaatiomme”, SK 31.8.1968, Liimatainen 1970, s. 48–51.

”Kapun lehdistö on sisältänyt yllättävän runsaasti nimenomaan pääministeri Koivistoon kohdistuvaa kritiikkiä. Häntä syytellään saamattomuudesta ja ratkaisujen lykkäämisestä mutta myös ylimielisestä suhtautumisesta hallitustovereita kohtaan. Hän ei – niin väitetään – neuvottele riittävästi toisten hallituspuolueiden kanssa. On tietenkin vaikeaa sanoa, onko syytöksissä esim. ratkaisujen turhasta lykkäämisestä perää, sillä nehan voivat olla jälkikäikuja Paasion ajoilta ... Mutta onko pääministerimme luonteessa synnynnäistä taipumusta perisuomalaiseen tuumailemiseen silloin kun aika olisi jo tehdä ratkaisu?”¹⁵¹¹

Vuoden 1968 lopulta lähtien Kekkonen otti Liimataisen välineeksi, jonka kautta hän vastusti ”itsevaltaista” ja ”hidastelevaa” Koivistoa. Helmikuussa 1969 presidentti sivuutti pääministerin vaalilakiasiaassa, kun Kekkonen ei presidentinesittelyssä suostunut pääministerin esitykseen, vaan antoi lakiesityksen vastoin hallituksen kannanottoa. Koiviston antaessa periksi ei perustuslaillista kriisiä päässyt syntymään. Käytännössä kuitenkin nähtiin, kuka myös sisäpolitiikassa Suomen parlamentaarista järjestelmää johti tiukan paikan tullen.¹⁵¹²

Liimatainen palasi vaalilakiin vielä kesäkuussa 1969. Tuolloin hän esitti vaalilain istuvien kansanedustajien yrityksenä säilyttää asemansa. Puolueiden välisen taistelun hän näki liittyneen vaalirenkasiin, koska hänen mukaansa suuret puolueet pelkäsivät asemiansa vaarantuvan pienten puolueiden yhteistyön vuoksi:

”Kysymys oli siitä, onko puolueiden välisiä vaaliliittoutumia edistettävä vai onko vaalilaki siltä osalta pysyttävä nykyisellään. Presidentti vastusti tällaista muutosta, koska se hänen käsityksensä mukaan olisi ajan mittaan johtanut kaksipuoluejärjestelmään, mitä hän ei vastoin 1930-luvulla esittämäänsä käsitystä pitänyt suotavana.”¹⁵¹³

Kekkonen piti 1960-luvun lopussa kaksipuoluejärjestelmää riskinä, koska katsoi sen johtavan liian tiukkaan sosialisti-porvari -jakaumaan, joka tekisi Suomen sisäpoliittisesta tilanteesta liian kireän. Sen vuoksi monipuoluejärjestelmä antoi väljyyttä. Sitä tarvittiin ehkäisemään yhteiskunnan liukumista liian jyrkkään poliittiseen polarisaatioon, kuten maailmansotien välissä tapahtui.

Loppuvuodesta 1969 presidentti sai paljon viestejä Koivistoa vastaan¹⁵¹⁴. Kekkonen mielestä pääministeri ei ollut toiminut tarpeeksi toimeliaasti kesän ja alkusyksyn vakauttamisneuvottelujen Liinamaa II:n yhteydessä. Koiviston sijaan Kekkonen oli ottanut toimeliaan roolin sopimuksen taustatekijänä.¹⁵¹⁵

¹⁵¹¹ ”Hallitus on vankka”, SK 20.12.1968, Liimatainen 1970, s. 82–83.

¹⁵¹² Koivisto oli keväällä 1968, viedessään vakauttamissopimusta läpi eduskunnassa, tarvinnut eduskunnan määränemmistön tuen, jonka hän saavutti käymällä kauppaa opposition kanssa. Hän antoi oppositiolle lupauksen vaalilain muuttamisesta siten, että vaaliliitot hyväksyttäisiin. Koivisto 1997, s. 140–141. Ks. UKK pk. 21.2.1969, Kekkonen 2003, s. 34. Pentti Sillantaus näki Kekkos-vastaisessa pamfletissaan vaalirenkaat demokratian kannalta myönteisenä asiana, koska pienetkin ryhmät voisivat saada sen seurauksena sananvaltaa. Hänen mielestään eduskunnan valta väheni, presidentin vallan kasvaessa. Sillantaus 1969, s. 30–35.

¹⁵¹³ ”Vanhat vaalilakia tekemässä”, SK 13.6.1969, Liimatainen 1970, s. 159.

¹⁵¹⁴ Keskustan ja SDP:n johtoa kävi puhumassa Koiviston ”ylimielisyydestä ja saamattomuudesta”. Ks. UKK pk. 14–15.11.1969, Kekkonen 2003, s. 67.

¹⁵¹⁵ Ks. Suomi 1996, s. 264–265; Koivisto 1997, s. 137–138.

Liimatainen kirjoittikin marraskuun lopussa vakauttamisen vaikeudesta ja esitti jälleen epäsuoraa kritiikkiä Koivistoa kohtaan. Nyt Liimatainen puhui Pertti Ripatin suulla, joka oli edellisessä *Suomen Kuvalehdessä* kritisoinut hallituksen hidastelua, joka johtaa epätietoisuuteen vakauttamisesta. Liimatainen arvosteli erityisesti valtalain hidasta käsittelyä, joka hänen mielestään kansainvälisen hintatason noustessa aiheutti työntekijäosapuolen haluttomuuden hyväksyä tehtyjä sopimuksia. Liimatainen laitto osittain vakauttamisen ongelmat hallituksen hidastelun eli käytännössä Koiviston syyksi.¹⁵¹⁶

Koiviston ajaman pohjoismaisen taloudellisen yhteistyöelimen Nordekin ympärillä käynyt kiehunta oli lopulta asia, joka saattoi presidentin ja pääministerin välit lähelle katkeamispistettä. Juhani Suomen mukaan presidentti loukkaantui, koska pääministeri veti hanketta itsenäisesti sivuuttaen presidentin. Koivisto taas katsoo presidentin olleen aloitteellinen hänen selkänsä takana.¹⁵¹⁷

Epäilemättä molemmat väitteet pitävät paikkansa. Kekkonen halusi presidenttinä johtaa (ulko)politiikkaa. Niinpä hän haali kulisseyksissä otetta myös Nordekista käyden samalla SDP:n ja keskustapuolueen edustajien kanssa Koivistoa arvostelevia keskusteluja. Kekkonen mielestä Koivisto työryhmineen ”tekee kamarissa hyviä analyysejä, mutta niillä ei ole kosketusta politiikkaan”.¹⁵¹⁸

Koiviston teoreettispainotteinen pohdiskelu ei vastannut Kekkonen näkemystä politiikasta. Presidentti piti myös jatkossa Koivistoa enemmän filosofina kuin poliitikkona. Joulukuun lopussa 1969 Kekkonen kirjasi jatkuvasti kriittisiä arvioita Koiviston tavasta hoitaa Nordekia ja hallituspolitiikkaa.¹⁵¹⁹ Joulukuussa 1969 myös Liimatainen otti kantaa Nordekiin. Hän painotti EEC-jäsenyyden merkittävien puolueettomuuspolitiikasta luopumista. Liimatainen käsitteli Tanskan, Norjan ja Ruotsin motiiveja Nordekiin välietappina EEC:hen ja erotti Suomen tilanteen:

”Meille voidaan neuvotella hyväkin taloudellinen integraatiojärjestelmä, mutta jos sen ehtona on puolueettomuusasemaistemme luopuminen, se ei meille oikein sovi. Suomen kannalta olisi tietenkin ollut ainoa oikea menettelytapa se, että ensiksi olisi selvitetty, onko Nordekista tarkoitus tehdä pysyväinen organisaatio vai onko se NATO-maille vain hätävara ja läpikäytävä. Näin ei ole tehty, vaan tämä Suomelle tärkeä asia on jätetty sivuun.”¹⁵²⁰

Vaikkei Liimatainen pääministerin roolia erikseen maininnutkaan, oli viesti selvä: Nordek-asia oli hoidettu taitamattomasti ja siitä vastuussa oli Koivisto. Kekkonen kirjoitti Koivistolle kirjeen 7.1.1970, jossa hän esitti näkökantansa

¹⁵¹⁶ ”Vakauttamisen vaikeuksista”, SK 21.11.1969, Liimatainen 1970, s. 236–237.

¹⁵¹⁷ Vrt. Suomi 1996, s. 108, 318; Koivisto 1997, s. 228.

¹⁵¹⁸ Ks. UKK pk. 14–15.11.1969, Kekkonen 2003, s. 67.

¹⁵¹⁹ Ks. UKK pk.; 17.12. ”Minä en ymmärrä Koivistoa”; 18.12. ”kummaa tempoilua”; 19.12. ”erosimme viilein mielin”; 29.12. ”Koivisto luonani. Kertoi taas laajasti Nordekista, en oikein saanut selvää”; 31.12. ”Omana johtopäätökseni on pakko valitettavasti todeta, että Koiviston poliittinen arvostelukyky osoittautui varsin heikoksi”. Kekkonen 2003, s. 74–77.

¹⁵²⁰ ”Nordek 2”, SK 19.12.1969, Liimatainen 1970, s. 251–252. Kekkonen purki muissakin Liimataisissa turhautumistaan Nordekin ”huonoon hoitamiseen”. Kekkonen kuvasi valmistelua virkamiesten pelaamaksi ”sotapeliksi”. Suomi 1996, s. 184–185.

Nordekista. Kekkosen esitti kirjeessä, että Suomi voi jatkaa neuvotteluja Nordekista, mutta ei voi olla mukana EEC:ssä. Kekkosesta Suomella tuli olla varaus keskeyttää neuvottelut, jos jokin maa alkaa neuvotella EEC:n kanssa. Siten hän näki Nordekin kaatuvan, jos joku maista liittyy EEC:hen.¹⁵²¹

Presidentille peli oli vielä tammikuun alussa selkeä: Suomi ei voi olla EEC:ssä mukana. Sen laajeneminen pohjoismaihin oli vastoin "Suomen etua". Nordekia kannatti ajaa eteenpäin, mutta samalla esittää varaus, jonka mukaan neuvottelut keskeytyvät, jos joku maa alkaa neuvotella EEC:n kanssa. Syyt Nordekin kaatumisesta jäisivät muiden kuin Suomen niskoille. Kekkosen toiminnan motiivina olivat jälleen itsekkäät kansalliset näkökannat. Häntä ei niinkään kiinnostanut, mitä muut pohjoismaat ajattelevat Suomen politiikasta. Lisäksi Kekkonen katsoi Tanskan pelaavan "omaa epärehellistä peliään", jossa se Nordekin kautta pyrki EEC:hen, mikä sekin puolusti Suomen itsekkyyttä.¹⁵²²

Kekkonen tuki Nordekia "poliittisesti hyödyllisenä". Siten hän – sanojensa mukaan – kauppasi sitä sekä Neuvostoliitolle että Koivistolle. Pääministeri korosti rehellisyyttä muita pohjoismaita kohtaan. SDP:llä olikin kiinteät yhteydet sosialidemokraattisiin puolueisiin muissa pohjoismaissa. Lopulta Nordekin kaatoi Neuvostoliiton kriittinen suhtautuminen siihen sekä sen esittämät lisäehdot Suomen liittymiselle. Suomen kielteinen päätös syntyi "yhteistyössä" presidentin, pää- ja ulkoministerin kesken, joita Neuvostoliitto oli painostanut kieltäytymään sopimuksen allekirjoittamisesta.¹⁵²³

Mielenkiintoinen Nordekin ja mielipidevaikuttamisen jälkinäytös on Kekkosen syksyllä 1972 kirjoittama kirje Suomen Tukholman suurlähettiläälle Max Jakobsonille, joka julkaistiin myös Kekkosen myllykirjekokoelmassa (1976). Kirjeessä hän esitti kannattaneensa Koivistolle Nordek-sopimuksen allekirjoittamista 22.3.1970. Hän toi esiin, että Koivisto ei tähän suostunut, vaan perusteli rehellisyydellä kielteistä asennettaan. Sopimuksen allekirjoittamisen puolustamista Kekkonen kirjeessään perusteli taktisilla syillä Tanskan suhteen.¹⁵²⁴

Kirjeen yleisö oli ilmestyessään erittäin laaja, sillä Kekkosen kirjekokoelma muodostui aikansa myyntimenestykseksi. Kirjeen julkaisulla oli sisäpoliittinen puolensa. Kekkosen ja Liimataisen "symbioosi" Koiviston nostamisessa, vastustamisessa ja Nordek-tulkinnassa osoittavat mahdollisuudet, joita salanimellä pakinoivalla presidentillä oli olemassa mielipidevaikuttamisen suhteen.

¹⁵²¹ Ennen kuin Koivisto sai kirjeen, esitti Kekkonen sen lähetystöneuvos Stepanoville, joka hyväksyi presidentin "suunnitelman" estää EEC:n laajeneminen. UKK pk. 5.1.1970, Kekkonen 2003, s. 87. Kekkosen kirje Koivistolle 7.1.1970, Kekkonen 1976b, s. 57. Suomi 1996, s. 318–319.

¹⁵²² Vrt. Suomi 1996, s. 334–335. Juhani Suomen mielestä Kekkoselle oli tärkeää, ettei Nordekin kaatumista vieritettäisi Suomen syyksi.

¹⁵²³ Koivisto 1997, s. 237–238; Hentilä 2003, s. 120–123; Kekkonen 2003, s. 93, 101.

¹⁵²⁴ Kirje Max Jakobsonille 30.9.1972, Kekkonen 1976b, s. 121–122. Vrt. UKK pk. 15.2.1970, Kekkonen 2003, s. 93. Koivisto 1997, s. 246–247. Koiviston mukaan Kekkonen ei keväällä 1970 esittänyt, että sopimus olisi allekirjoitettava Tanska-taktiikan mukaisesti. Koivisto esittää muistelmissaan, että hän haluaisi uskoa Kekkosen kehittäneen Tanska-ajattelunsa vasta myöhemmin, ja jos presidentti tuolloin ajatteli Suomen Nordek-sopimusta taktisen aseman kautta, oli se Koiviston mielestä katalaa.

Neuvostoliiton petollisuus ja Suomen puolueettomuus

Maailmanpolitiikassa tapahtui vuonna 1968 monia suuria muutoksia, jotka heijastelivat myös Suomen sisäiseen mielipideilmastoon. Itä-Euroopassa – erityisesti Puolassa ja Tshekkoslovakiassa – opiskelijat ja työläiset vaativat demokratiaa ja kapinoivat. Neuvostoliito ei päästänyt Itä-Euroopan orastavaa demokratisoitumiskehitystä alkua pidemmälle, vaan jyräsi sen tankein, mikä aiheutti suurta levottomuutta myös Suomessa. Kekkoselle se aiheutti hänen presidenttikausiensa pahimman paniikin sekä ison itsetutkiskelun paikan.¹⁵²⁵

Kansainvälisen politiikan tutkimusotteet Suomessa 1960–1970-lukujen taitteessa voidaan ajan tulkinnan suhteen jakaa karkeasti kahteen: syklisiin (realistit) ja lineaarisiin (idealitit). Syklisitit toivat esiin kansainvälisen politiikan perusluonteen muuttumattomuuden ja linearistit pitivät kansainvälisen politiikan muutoksia ja kehitystä mahdollisena. Idealistit pitivät muuttumattomuuden korostamista jopa vaarallisena historiallisena jäänteinä.¹⁵²⁶

Kansainvälisen politiikan ja sen tutkimuksen ongelma on sen monimutkaisuus, jolloin yksinkertaisetkin ratkaisumallit ja ennustukset tulevat lähes mahdottomiksi. Syklisyydestä haetaan ennustettavuutta eli vedotaan historian antamaan todistukseen tapahtumien yleisestä järjestyksestä. Toisaalta lineaarisesti voidaan tarkastella tapahtumien kulkua historiallisen narratiivin tuntemuksen näkökulmasta, jossa yksittäiset tapahtumat saadaan jollain tapaa mielekkääksi, kun tiedetään yleinen suunta, joita kohti asiat etenevät.¹⁵²⁷

Kun ajatellaan Tshekkoslovakian miehityksen presidentissä aikaansaamaa järkytystä, voidaan jälkikäteen nähdä, että Kekkonen kannalta tarinan lopputuloksen (miehitys) tuntemus etukäteen olisi ollut erittäin tärkeää. Siten tarina olisi säilynyt Kekkosella mielekkäänä, koska se olisi osoittanut Neuvostoliiton luottamuksen häntä kohtaan. Miehityksen tapahduttua Kekkonen joutui poliittisen masennuksen valtaan, koska ymmärsi Neuvostoliiton suoraan valehdelleen hänelle.

Liimatainen käsitteli maaliskuun lopussa 1968 teoriaa kommunistivaltioiden ”demokratiakehityksestä”. Kolumnissa todettiin kommunismin monoliittisuuden kadonneen. Liimataisen aiemman tulkinnan mukaan se johti joidenkin kansandemokratioiden irtaantumisyhteyksiin.¹⁵²⁸

Monoliittisuuden rapautuminen näkyi Liimataisen mukaan kurin löyhtymisenä ja kommunististen puolueiden laajempina toimintamahdollisuuksina. Kommunistisen liikkeen kannalta Tshekkoslovakian tilanteessa uutta oli henkilökohtaisen vapauden vaatimus. Tämän kehitystien onnistumisen hän näki jottavan myös monien muiden kommunististen maiden vapausvaatimukseen.¹⁵²⁹

¹⁵²⁵ Ks. Kekkonen 2002; Suomi 1996, s. 129; Lehtinen 2002, s. 476–477.

¹⁵²⁶ Aaltola 2000, s. 133.

¹⁵²⁷ Ibid., s. 147–149.

¹⁵²⁸ Vuotta aiemmin hän näki Stalinin ajalle ominaisena kommunistisen liikkeen yhtenäisyyden ja Hrushtshevin ajalle vähittäisen kansainvälispoliittisen lauhtuminen. ”Kommunismin menetetty monoliittisuus”, SK 18.2.1967, Liimatainen 1968, s. 20–21.

¹⁵²⁹ ”Länsimaista demokratiaa kommunistimaissa”, SK 30.3.1968, Liimatainen 1968, s. 115–119.

Kekkosella oli sympatioita Tshekkoslovakian ”osittaista demokratiakehitystä” kohtaan, mutta samalla hän näki sen sisällään pitämän vaaran. Liimataisen kolumneista huokuukin pelko Neuvostoliiton reaktioita kohtaan¹⁵³⁰.

Vielä juuri ennen miehitystä Liimatainen ehti ymmärtää Neuvostoliiton näkökantoja Tshekkoslovakian vapauskehityksessä. Liimatainen uumoili juhannuksen alla, että Neuvostoliitto haluaa pitää lujasti kiinni sosialististen maiden ryhmittymästä. Hänen mukaansa Neuvostoliitto pyrkii osoittamaan Varsovan liiton maille Pohjois-Vietnamia avustamalla, että sen sana pitää. Ongelmallisena hän näki tilanteen, jossa sosialistisen leirin maat käyttivät Tshekkoslovakian tilannetta hyväkseen kiristäessään otetta sekä Tshekkoslovakiaa että länttä kohtaan. Mielenkiintoisia ovat Kekkoson sanavalinnat, joilla hän ymmärsi Neuvostoliiton hankalaa tilannetta: ”Tätä levottomuutta, jota Neuvostoliiton täytyy tuntea Tshekkoslovakian kehityksen johdosta, käyttävät erityisesti Itä-Saksa ja Puola hyväkseen.”¹⁵³¹ Siten itse asiassa Neuvostoliitto oli ”hankalassa raossa”.

Liimatainen johdatteli lukijansa taiten ulkopoliittisesti arkaan Tshekkoslovakia-aiheeseen. Hän toi ensin esiin USA:n dominoteorian, jonka seuraukset näkyivät tuolloin Vietnamissa. Liimatainen korosti, ettei Neuvostoliiton huoli oman valta-alueensa menetyksestä Euroopassa ollut yhtään sen tuomittavampaa kuin Yhdysvaltojen dominoteorian ajaminen Aasiassa. Siten Liimatainen legitimoiti Neuvostoliiton ”omien etujensa” turvaamisen Euroopassa vertaamalla sitä USA:han Aasiassa. Kolumninsa loppuksi hän – tukeutuen Arthur M. Schlesingerin näkemyksiin – parodioi USA:n Vietnam-politiikkaa kysymällä, miten amerikkalaiset suhtautuisivat, jos kiinalaisilla olisi Meksikon eteläosissa 520 000 miestä kukistamassa amerikkalaismielistä kapinaa.¹⁵³²

Lisäksi Liimatainen ymmärsi Neuvostoliiton ”status quo -prinsiippiä” vielä pari viikkoa ennen miehitystä esittäessään eurooppalaisen valtasuhdetasapainon realiteetit. Hän halusi tuoda esiin Yhdysvaltojen puuttumattomuuden Tshekkoslovakian tilanteeseen. Sen hän yhdisti USA:n ja Neuvostoliiton sanattomaan sopimukseen Euroopan valtatasapainosta:

”Jos ja kun näiden johtavien suurvaltojen välillä todella vallitsee tällainen tosiasiallinen yhteisymmärrys, voidaan Euroopan nykyistä tilannetta verrata ”pyhän allianssin” aikoihin. Napoleonin sotien päätyttyä solmivat Venäjän, Itävallan ja Preussin hallitsijat sopimuksen, jonka tarkoituksena oli Euroopassa syntyneiden valtasuhteiden voimassapitäminen. ... Valtioryhmien keskinäiset voimasuhteet ovat sellaiset, että yritys niiden muuttamiseen – niin suuri halu kuin siihen saattaisi ollakin – tuntuu saattavan vaaralle alttiiksi niin suuret arvot, että yhteinen etu vaatii tällaisen yrityksen torjumisen, tarpeen vaatiessa yhteisvoimin”¹⁵³³

¹⁵³⁰ Samantapainen varovaisuus Suomen valtiojohdossa oli nähtävissä esimerkiksi Viron itsenäistymiskehityksen suhteen 1990-luvun alussa. Kallentautio 2005, s. 490–493.

¹⁵³¹ ”Nurinkäännetty dominoteoria”, SK 21.6.1968, Liimatainen 1968, s. 155.

¹⁵³² Ibid., s. 152–156. Vrt. Schlesinger 1968, TM. Schlesinger oli poliittisen historian tutkija, joka toimi presidentti Kennedyn neuvonantajana. Ehkä Kekkonen tukeutuessaan USA-kritiikissään yhdysvaltalaisiin historioitsijoihin samalla varmisti selkänöjää tulevaisuuden eli nimimerkkinsä paljastumisen varalle.

¹⁵³³ ”Tämän vuosisadan pyhä allianssi”, SK 10.8.1968, Liimatainen 1968, s. 176.

Hän rinnasti tilanteen vanhaan historialliseen tapahtumaan ja vetosi historian luomaan oikeutukseen, tasapainoon ja yhteiseen etuun. Samalla siihen sisältyi viesti Suomen pysyvistä asemasta eurooppalaisessa tasapainojärjestelmässä.

Vaikka Liimataisen tekstien valossa Kekkonen hahmotti Neuvostoliiton ajattelutavan ja mahdollisen tulevan kehityssuunnan pääpiirteissään oikein, tuli miehitys kuitenkin lopulta hänelle järkyttävänä yllätyksenä:

”Mitä helvettiä minä suostuin pres.ehdokkaaksi. Nyt olisin vapaa mies, m.m. sanomaan, mitä ajattelen. Tuntuu siltä kuin koko se työ, mitä olen valt elimissä 1940-luvun lopulta lähtien tehnyt, olisi valunut hiekkaan. ...minun jouseni on katkennut, työt on siirrettävä nuorempien käsiin. Täytyy alkaa katsella, miten minä enää osaan ja voin jatkaa. Joko etsin syyt eroamiselle tai heittäydyn ulkopuoliseksi, ja jätän kaikki asiat hallituksen hoitoon, nekin, jotka minulle kuuluvat.”¹⁵³⁴

Kekkonen poikkeuksellisen voimakas reaktio ei ollut lainkaan poikkeava Suomen valtiojohtossa. Myös esimerkiksi pääministeri Koivisto otti miehityksen hyvin raskaasti¹⁵³⁵. Siten on aiheellista kysyä, miksi Suomen sodan kokeneeseen valtiojohtoon – erityisesti presidenttiin – iski niin suuri pettymys ja epätoivo Neuvostoliiton tekemän miehityksen vuoksi. Kuten Juhani Suomi on osuvasti kuvannut, romahti Kekkonen poliittisesti ja vetäytyi hänelle epätyypillisesti hetkellisesti sivuun, antaen suosiolla hallituksen hoitaa asiaa¹⁵³⁶.

Näin hän teki siitä huolimatta, vaikka oli osannut uumoilla, ettei Neuvostoliitto hyväksy Tshekkoslovakian omapäistä linjaa. Muistissa oli myös Unkarin miehitys reilu vuosikymmen aikaisemmin¹⁵³⁷.

Osmo Apunen tarjoaa selitykseksi Kekkonen romahdukselle ”vääriä ajoitusta”. Apusen mukaan Kekkonen teki kesäkuussa 1968 vierailun Moskovaan, jonka aikana hän ehdotti vaihtokauppaa, jossa Viipuri palautettaisiin ja Neuvostoliitto saisi alueita Lapista. Kekkonen ajoitus oli kuitenkin tällä kertaa pielessä. Neuvostoliitossa suunniteltiin jo ratkaisua Tshekkoslovakian tilanteeseen, josta Kekkonen ei informoitu matkan aikana. Rajojen siirteleminen ei siis tullut kysymykseen.¹⁵³⁸

¹⁵³⁴ UKK pk. 22.8–23.8.1968; Kekkonen 2002, s. 411. Hän tilitti masentuneena tuntojaan päiväkirjalleen vielä 6.9.1968 poikkeuksellisen omakohtaisesti: ”Sanoin S[tepanoville], että olen ollut masentunut. Että työlläni kansainvälisessä politiikassa [ei ole] merkitystä. Nyt se on sirpaleina. Olen aikonut jättää politiikan. Puhuin kuningas Kustaa Aadolfille siitä. Hän vastasi: mitä siitä on hyötyä. Se on oikein, mutta sielullisesti on vaikeaa jatkaa, en jaksa.” Kekkonen 2002, s. 413.

¹⁵³⁵ Pääministeri Mauno Koivisto on kuvannut kuinka hän itki saatuaan tiedon Tshekkoslovakian tapahtumista ja lähtiessään kohti valtioneuvostoa. Koivisto 1994, s. 47; Myös L.A. Puntila kuvasi ”masennuksen syvälleikäpöyryä”. Puntila 1995, s. 81.

¹⁵³⁶ Suomi 1996, s. 115–122.

¹⁵³⁷ ”Tämän vuosisadan pyhä allianssi”, SK 10.8.1968, Liimatainen 1968, s. 174.

¹⁵³⁸ Apusen mukaan Kekkonen ideana oli – Karjalan palauttamisen ohella – luoda Lappiin ”läpikulkualue”, jotta Suomi ei sodan sattuessa jäisi sotatoimialueeksi. Apunen 2005, s. 187, 190. Juhani Suomi toteaa Kekkonen neuvotelleen ”vaihtosopimuksesta”. Ks. Suomi 1996, s. 55–64. Lisäksi Kekkonen irvaili vierailullaan juuri ennen miehitystä liittolaisten neuvostoliittolaisille aiheuttamista ongelmista.

Tätä taustaa vasten olisi selitettävissä se syvä masentuneisuus, johon politiikan pokerinaamana tunnettu Kekkonen Neuvostoliiton tekemän miehityksen jälkeen joutui. Hän ymmärsi ”uhkapelin”, jota hän oli omilla valtuuksillaan vääränä ajankohtana pelannut. Lisäksi hän otti miehityksen hyvin henkilökohtaisesti, koska katsoi Neuvostoliiton ”pettäneen” hänet, kun se ei ollut etukäteen kertonut siitä.¹⁵³⁹ Ehkä hän myös pelkäsi jatkosodan lopulla kehittämänsä Neuvostoliitto-politiikan työhypoteesin murenevan.

Esko Salminen on viestintätutkimuksessaan *Vaikeneva valtiomahti?* (1996) selvittänyt, että tiedotusvälineet tuomitsivat laajasti uutisoinnissaan miehityksen¹⁵⁴⁰. Niinpä ”kansallista etua” vaaliva pääministeri Koivisto paimensi tuoreeltaan tiedotusvälineitä, että niiden on syytä olla tarkkana miehitystä selostessaan. Suomessa ei esiintynyt vielä mittavaa itesesensuuria, joka oli ominaisempaa tiedotusvälineille 1970-luvulla. Uutisointi tapahtui ilman merkittävää pidättyvyyttä ja mielipideosastot täyttyivät aggressiivisista viesteistä. Miehityksen jälkeen varovaisuus lisääntyi myös tiedotusvälineiden piirissä. Niiden liikkuma-ala kapeni Salmisen mukaan idänuutisoinnissa. Liikkuma-alan vähentyminen johtui Neuvostoliiton aktivoituneesta tiedotusvälineiden tarkkailusta ja valituksista, Kekkonen myllykirjeistä tai niiden pelosta sekä itesesensuurista.¹⁵⁴¹

Tasapainoon päästyään Kekkonen uumoili ongelmia olevan tulossa, joten niihin täytyi valmistautua. Se näkyy myös Liimataisen pohdinnoissa, joita tulkitessa pitää huomioida, että Kekkonen saattoi olettaa neuvostoliittolaisten tuntevan nimimerkin taustan. Niinpä yleisöjä oli jälleen useita.

Ensimmäisestä Liimataisesta miehityksen jälkeen välittyi pessimismi ja näköalattomuus, joka on erittäin harvinaista Kekkonen kirjoituksille¹⁵⁴². Hän vetosi amerikkalaiseen historioitsijaan George Kennaniin, joka oli luennoinut Tampereella Amerikan päivillä 25.8.1968, ettei ole olemassa kiinteää pohjaa kansainvälisen politiikan arvioimiselle. Tietysti Kekkonen kuitenkin arvioi tilannetta nimimerkillään.¹⁵⁴³

¹⁵³⁹ Kekkonen katsoi Neuvostoliiton valehtelevan päin naamaa, koska miehityksen jälkeen suurlähettiläs Kovalev väitti miehityksen tapahtuneen Tšhekkoslovakian pyynnöstä. UKK pk. 21.8.1968, Kekkonen 2002, s. 409; Jakobson 1983, s. 180–181.

¹⁵⁴⁰ Erityisesti *Uusi Suomi* ryöpytti pääkirjoituksessaan 22.8.1968 kainostelematta miehitystä: ”Neuvostoliiton kovanaamainen johto tunnustaa, ettei se pysty demokraattisesti muuttamaan, vaan että se haluaa ainakin pääpiirteissään säilyttää Stalinin pystyttämän järjestelmän. ... Menettelyn perustelut ovat naurettavan kuvottavan valheellisia. Niitä ei suinkaan kutsuttu apuun, vaan niiden invaasio on aiheuttanut Tšhekkoslovakiassa syvän järkytyksen.” Salminen 1996, s. 107 mukaan. Myös *Helsingin Sanomat* kirjoitti 22.8. pääartikkelissaan intervention olleen ”paheksuttava” ja ”tuomittava”. Salminen 1996, s. 110–111. Ks. myös Uskali 2003, s. 269–277.

¹⁵⁴¹ Salminen 1996. *Uuden Suomen ja Suomen Sosialidemokraatin* silloisia päätoimittajia haastatelleen Jorma Kallenaution mukaan Kekkonen ei tuolloin pyrkinyt puuttumaan lehtien kirjoitteluun mitenkään. Kallenaution 2005, s. 216.

¹⁵⁴² Kuten Kimmo Rentola toteaa tutkimuksessaan: ”pessimismiin oli perusteensa, sillä miehitys muutti ’objektiivista tilannetta’.” Rentola 2005, s. 30.

¹⁵⁴³ ”Uusi jääkausiko tulossa?”; SK 6.9.1968; Liimatainen 1968, s. 169–173; Kekkonen 2002, s. 411; Kekkonen päiväkirjasta löytyy merkintä 23.8. Kennanin vierailusta hänen luonaan. 25.8. Päiväkirjan liitteenä on leike Kennanin puheesta.

Kolumninsa alussa hän esitti pettymyksensä koviin otteisiin, joita Neuvostoliitto käytti. Liimataisesta ne osoittivat Neuvostoliiton luopuneen linjastaan ja puuttuneen toisen maan asioihin, mikä oli hänen keskeisimpiä pelkojaan. Lievän Neuvostoliitto-kritiikkiosion jälkeen hän kuitenkin siirtyi painottamaan, että ulkopuoliset eivät voi käsittää sosialistimaiden liiton olemusta. Näin ollen Kekkos-Liimatainen esitti jälleen ymmärtämystään Neuvostoliiton intresseihin.¹⁵⁴⁴

Kekkonen rajasi Tshekkoslovakian tapahtumat ainoastaan sosialistisen leirin sisäiseksi asiaksi¹⁵⁴⁵. Liimataisesta koko tapahtumasarja ei kuulunut lainkaan leirin ulkopuolisille maille. Näin ollen hän pyrki osoittamaan, että Neuvostoliiton uusi poliittinen linja koski ainoastaan Varsovan liiton maita eikä millään tavalla Suomea. Tuodessaan esille tapahtuneen ”traagisen erehdyksen”, joka voisi johtaa kylmään sotaan, lievensi hän mielipidettään esittämällä länsivaltojen hyväksyneen ”tapahtuneen tosiasian”.

Vaikka kirjoituksen alusta välittyy tietty epävarmuus tulevasta, niin lopuksi Liimatainen esittää tapahtuneen tosiasiana: ”*Protestit on tehty, mutta turhi- en eleiden jatkamisesta ei ole mitään hyötyä*”. Argumentti oli erittäin samantyyppinen kuin Koiviston – kansallisen edun mukainen – tiedotustilaisuudessa esittämä julkista mielipidettä tasoitteleva painotus, että on syytä esittää enemmän hillintää kuin villintää.¹⁵⁴⁶

Koko tapahtumasarjan suhteen voidaan havaita, että Kekkonen kirjoittelu ja mielipidevaikuttaminen Liimataisena oli linjassa Kekkonen kansallisen edun reaalipolitiikan kanssa. Hän ymmärsi Neuvostoliiton ”hankalaa asemaa” jo ennen miehitystä. Miehityksen alettua hän reagoi voimakkaasti, mutta oli jo kuu- kausi miehityksen aloittamisesta saanut tasapainonsa takaisin ja ryhtyi jatka- maan ”tosiasioihin” perustuvia opetuksiaan suomalaisille.

Liimataisesta suomalaiset olivat kirjoittaneet Tshekkoslovakian asiassa lii- an tunneperäisesti ja sivuuttaneet tapahtumien viileän käsittelyn. Niinpä hän peräänkuulutti ”objektiivisen analysoinnin” tärkeyttä. Se merkitsi Kekkoselle suurten ulkopoliittisten linjojen ymmärtämystä, joita kansa ei hänestä yleensä hallinnut. Kekkonen käytti Liimataisena lähinnä neuvottelevaa retoriikkaa. Hän kiitteli ennaltaehkäisevästi, ettei ulkopoliittista yltyöpäisyyttä ollut esiintynyt ja toivoi, ettei sitä esiintyisi tulevien kunnallisvaalien yhteydessäkään. Kolumnin loppuun sisältyi uhkaavassa tilanteessa huumorin varjoon kätkeyty pelotus:

”Kuten Suomen kansa tietää, oravakanta on tänä syksynä poikkeuksellisen runsas. Van- hat sanovat, että hyvä oravavuosi ennustaa sotaa. Suomenlahdella on tänä syksynä saatu poikkeuksellisen paljon turskaa. Va[n]hat tapasivat sanoa, että hyvä turskavuosi tietää sotaa ja nälkää, Tulipahan kerrotuksi, vaikka eivät vanhat ennustukset enää paikkaansa pidä.”¹⁵⁴⁷

¹⁵⁴⁴ Ibid.

¹⁵⁴⁵ Max Jakobson kuvaa, kuinka kauhistunut presidentti toisti Kennanille, ettei vastaa- vaa voi tapahtua Suomessa, joka ei ole sosialistinen valtio. Jakobson 1983, s. 181.

¹⁵⁴⁶ ”Uusi jääkausiko tulossa?”, SK 6.9.1968, Liimatainen 1968, s. 173. Apunen 2005, s. 187.

¹⁵⁴⁷ ”Huolestuneisuutta Euroopassa”, SK 20.9.1968, Liimatainen 1968, s. 188–191; Suomi 1996, s. 127.

Suomen uskottavuuden kannalta Neuvostoliiton pääministeri Kosyginin salainen Suomen-vierailu 7.10.1968 oli Kekkoselle eräänlainen propagandatappio, koska sen katsottiin liittyvän yhteen Tshekkoslovakian tapahtumien kanssa. Vierailu salattiin viime hetkiin saakka, mistä seurasi voimakasta kritiikkiä. Liimatainen puolusti salaamista ja verhoi tietonsa lehtitiedoista tarkastetuksi.¹⁵⁴⁸

Lokakuun viimeisen päivän kolumnissaan - Kosyginin rauhoittelema - Kekkos-Liimatainen osoitti lopullisesti saaneensa otteen miehityksestä. Liimatainen puki kritiikin miehitystä kohtaan yleiseen sävyyn. Hän kumosi väitteet "esitetyistä Neuvostoliiton virhearvioista". Hänen päivitetty reaalioliittinen linjansa mukaili Varsovan kokouksen heinäkuista julkilausumaa Tshekkoslovakian kommunistipuolueelle. Siinä oli hänestä ydin, joka astui voimaan miehityksen yhteydessä eli kansojen suverenisuus liittyi blokkijakoon.¹⁵⁴⁹

Toisaalta juuri sitä taustaa vasten on ymmärrettävissä myös Kekkosin hermostuneisuus. Hänen ulkopoliittisena linjanaan oli Suomen puolueettomuus. Näin ollen puolueettomuutta oli Kekkosin politiikkakäsityksen mukaisesti puolustettava yhä kovemmin. Se oli otettava kansalliseksi itseisarvoksi, jonka hän ymmärsi kansallisen suvereniteetin kannalta välttämättömäksi. Toisaalta puolueettomuus-käsitteen auktorisointeja saattoi käyttää edelleen myös vallan keskittämässä ja vahvistamisessa, kuten edellä on nähty.

Pelko, jota presidentti koki Suomen puolueettomuuden tunnustamisen tai paremminkin tunnustamatta jättämisestä suhteen, osoittautui oikeaksi.

Vuoden 1969 alkupuolella alkoi Moskova kiristää ruuvia Suomea kohtaan. Kekkonen sai Moskovasta raportteja suurlähettiläs Jaakko Hallamalta. Suomen sisäpolitiikka oli *Pravdassa* joutunut kritiikin kohteeksi. Kyseessä oli signaali myös Suomen ulkopoliittikkaa kohtaan. Pian signaalit vahvistuivat. Neuvostoliittolaiset alkoivat korostaa vuoden 1969 aikana YYA-sopimusta ja pyrkivät heikentämään Suomen puolueettomuusasemaa, mikä puolestaan merkitsi Suomen ulkopoliittisen liikkumavaran kapenemista. Suomen puolueettomuusformuloinnit joutuivat Neuvostoliiton kiristäessä otettaan ahtaammalle.¹⁵⁵⁰

Kiristyneen linjan mukaisesti neuvostoliittolaisen tietotoimiston kommentaattorit kiinnittivät huomionsa Jakobsonin *Kuumalla linjalla* (1968) esiintyneeseen "väärään tulkintaan" konsultaatioaloitteen siirtymisestä noottikriisin jälkeän Suomelle¹⁵⁵¹.

¹⁵⁴⁸ "Kuvitellaanpa hiukan", SK 25.10.1968, Liimatainen 1970, s. 57-58. Kekkosin päiväkirjasta merkinnöistä käy ilmi, että hän joutui selittämään pitkin lokakuuta Kosyginin vierailua ulkovaltojen edustajille ja suomalaisillekin. Kekkonen 2002, s. 417-421.

¹⁵⁴⁹ "Sosialistisen maailman rajat ulottuvat Euroopan sydämeen. Emme tule vaarantamaan kansojemme riippumattomuutta ja turvallisuutta. Emmekä tule sallimaan, että imperialismi murtaa väkivaltaisella enempää kuin rauhanomaisellakaan tavalla aukon sosialistiseen järjestelmään ja muuttaa Euroopan tasapainoa edukseen." "Turvallisuus, suvereniteetti, kansalliset edut", SK 31.10.1968, Liimatainen 1970, s. 60-61.

¹⁵⁵⁰ Suomi 1996, s. 236-253; Seppinen 1997, s. 344-347; Seppinen 2004, s. 517-518.

¹⁵⁵¹ Jakobson kirjoitti YYA-sopimusta tulkiten: "Puolueettomuuden säilyttämisen kannalta on kiistämättä hyödyllistä, että ei vain mahdollisen avun saanti, vaan myös sotilaallista toimenpiteistä neuvottelemisen tapahtuisi vain Suomen pyynnöstä ja siten Suomen oman tarpeen mukaan pikemmin kuin Neuvostoliiton mahdollisten suuroaltapoliittisten intressien perusteella." Jakobson 1968, s. 156. Alleviivaus Tuikka.

YYA-tulkinta sai neuvostoliittolaiset takajaloilleen. Aikakauden poliittisen fraseologian hienovaraisuudelle on kuvaavaa, että kysymys oli ”vain” yhdestä – tosin keskeisestä – ”vain” sanasta, josta Neuvostoliitto löysi jälkijättöisen syyn ajojahtiin.¹⁵⁵² Leonid Brezhnev ja Neuvostoliiton kovan linjan kommunistit eivät tarvinneet Hrushtshevin tavoin Suomea rauhanomaisen rinnakkaiselon näyteikkunaksi, vaan he kiihdyttivät ideologista toimintaansa Suomessa.¹⁵⁵³

Myös eräät suomalaiset vasemmistolaiset uudet ulkopoliittiset ajattelijat, kuten Jaakko Blomberg ja Pentti Joenniemi korostivat teoksessaan *Kaksiteräinen miekka* (1971) YYA-sopimusta puolueettomuuden sijaan.

Kansainvälisen politiikan entisestään hankaloituvaa tilannetta Liimatainen ei käsitellyt juurikaan, mikä näkyy myös Liimataisen vuosien 1970–1974 kirjoituksista koostetun teoksen *Nimellä ja nimimerkillä 2* (1977) aihealueista. Ne käsitelivät lähinnä sisäpolitiikkaa. Ongelmasta, joka aiheutui Neuvostoliiton pyrkimyksestä painaa Suomea ”ystävällismieliseksi valtioksi”, joka harjoittaa sen kanssa harmonisoitua ulkopoliitiikkaa, ei puoliksi paljastuneen Liimataisen kannattanut tietenkään kirjoittaa. Suomen tärkeät puolueettomuusmuotoilut rakennettiin katseelta piilossa ja pienessä piirissä.¹⁵⁵⁴

Lännen suurvaltajohtajat länsisuhteiden peilauspintana

Kekkonen suhtautui lännen suurvaltajohtajiin pitkälti siitä näkökulmasta, kuinka hyvin he ymmärsivät Suomen ulko- eli käytännössä Kekkonen puolueettomuuspolitiikkaa. Esimerkiksi Yhdysvaltojen presidentti John F. Kennedyn Kekkonen suhtautui arvostavasti jo sen vuoksi, että Kennedy oli perehtynyt Suomen asioihin ja osoitti niille ymmärtämystä.¹⁵⁵⁵

Ranskan itsevaltainen presidentti Charles de Gaulle oli omassa kastissaan Kekkonen ajattelussa. Häneen Kekkonen suhtautui aidon ihailevasti ja ylistävästi¹⁵⁵⁶. Eräällä tavalla Kekkonen näki hänessä itsensä.

¹⁵⁵² Jakobson joutui vierailullaan presidentin luona ”myöntämään” huonon sanamuoton, mutta yleisesti ottaen Kekkonen puolusti luottomiestään. UKK pk. 15.11.1969; Kekkonen 2003, s. 67. Ks. myös Apunen 2005, s. 200; Soikkanen 2003, s. 263, 265–266.

¹⁵⁵³ Neuvostoliitosta katsottuna Suomen nähtiin liukuvan liiaksi länteen. Taustalla oli myös yritys terävöittää kommunistien politiikkaa Suomessa siten, että se ”tulevaisuudessa” avaisi mahdollisuuksia sosialismiin siirtymiselle. Rentola 2005, s. 405.

¹⁵⁵⁴ Ks. Jakobson 1983, s. 315; Apunen 1984, s. 172, 198–199. Katarina Brodinin mukaan Suomen täytyi ulkopoliitikassaan ottaa huomioon Neuvostoliiton turvallisuusetujen vaatimukset. Lisäksi ongelmia aiheutti YYA-sopimuksen suhteuttaminen puolueettomuuden suhteen. Brodin 1975, s. 15. Ks. myös Suomi 1996.

¹⁵⁵⁵ Ks. Suomi 1992, s. 447–467.

¹⁵⁵⁶ Kekkonen De Gaulle-ihailu oli pitkäaikaista. Tehdessään valtiovierailun Ranskaan lokakuussa 1962 Kekkonen ylisti puheessaan Ranskan presidentin isänmaallisuutta ja Suomen ymmärtämystä: ”Toisen maailmansodan synkkinä vuosina Suomen kansa ei puolestaan hetkeäkään menettänyt uskoa siihen, että Ranska saavuttaisi takaisin vapautensa sen isänmaanrakkautensa elähdyttämänä, jota Te, Herra Presidentti, niin uljaasti personifioitete. ... Suomen kansan realismi, se näkemys, että oli toimittava syntyneiden tosiasioiden pohjalta, sama näkemys, jonka tärkeyttä Te, Herra Presidentti, olette itse usein korostanut.” Kekkonen 1967b, s. 251. De Gaullen kohdalla kyse ei ollut pelkästä kohteliaisuudesta.

Sen sijaan enemmän ”poliittisena pajatsona” kuin valtiomiehenä pitämässä Lyndon B. Johnsonin tietämättömyys Suomen tilanteesta ja hänen ulkopoliittinen kömpelyytensä sai tylyn tuomion Kekkoselta. Hän kuvasi sitä ”rattijuopon törmäilyksi” ja ”puolihulluudeksi”. Kekkonen saattoi useampaan otteeseen Johnson-antipatiansa Neuvostoliiton tietoisuuteen 1960-luvun puolivälissä. Tuolloin Suomi otti myös astetta kriittisemmän Vietnam-kannan.¹⁵⁵⁷

1960-luvun lopussa Yhdysvaltojen suhde Suomeen lämpeni. Kimmo Rentolan mukaan Suomen virallisen ulkopoliitiikan varovaisuus Vietnamkysymyksessä edesauttoi kehitystä. Richard Nixonin tultua presidentiksi Suomea ja Kekkosta alettiin suorastaan suitsuttaa.¹⁵⁵⁸ Kuitenkin kansalaisten USA-kuva muuttui kriittisemmäksi Vietnamin sodan myötä.

Televisio välitti 1960-luvulla ensimmäistä kertaa kuvia sodan raakuudesta suoraan suomalaistenkin olohuoneisiin. Sillä oli vaikutuksensa myös sodan vastustamiseen. Television kautta ihmisten tajuntaan syöpyivät järkyttävät uutiskuvat siviilien kohtaloista. Sota oli kaukana, mutta sen vaikutukset näkyivät nopeasti ja konkreettisesti. Vietnamin sodan vastustamisella oli suuri merkitys 1960-lopun vasemmistoliikehdinnässä Euroopassa ja myös Suomessa.¹⁵⁵⁹

Myös Liimataiselle Vietnamin sota oli keskeisimpiä aiheita 1960-luvun lopussa. Hän saattoi nimimerkkinsä kätkeistä harjoittaa pasifismiaan ja piikitellä imperialistista USA:ta sekä Johnsonin tyhmyyttä. Kun ajatellaan, että Kekkonen tiesi Neuvostoliiton tietävän hänen Johnson-vastaisuutensa ja oletti tietävän hänen nimimerkkinsä taustan, voidaan Liimataisia pitää myös Neuvostoliiton luottamusta vahvistamaan pyrkivinä ulkopoliittisina tekoina.

Nixonin – jonka Kekkonen reaalioliittikkona hyväksyi – tultua presidentiksi Liimataisen pakinoissa tapahtui muutos. Osaltaan se johtui Nixonin kiinnostuksesta Suomen ulkopoliittikkaan ja osaltaan siitä, että paljastumisensa aloittanut Liimatainen ei voinut ottaa jyrkkiä kantoja kenties kaksi kautta USA:ta johtavaa poliitikkoa vastaan. Aluksi tilanne oli kuitenkin toinen.

Johnson- ja USA-kritiikkinsä Kekkonen aloitti välittömästi Liimataiseksi tultuaan. Vaikka hän muotoili ajatuksensa Neuvostoliiton ulkopoliitikasta varovaisin vedoin, oli kritiikki Yhdysvaltoja vastaan suoraviivaista. Tämä näkyi hyvin hänen helmikuun 1967 pakinassaan:

”Tietenkään kuva Neuvostoliiton ulkopoliitiikan lauhtumisesta vuoden 1956 puoluekokouksen jälkeen ei ole yhtenäinen, mutta yleiset peruspiirteet ovat selvät ja selviävät yhä edelleen. Ja selviäisivät vieläkin paremmin, jollei Yhdysvallat olisi ajanut itseään todella aivan kaulaansa myöten sille ja koko maailmalle onnettomaan Vietnamin viidakko- ja mutasotaan.”¹⁵⁶⁰

¹⁵⁵⁷ UKK 21.5.1965: ”Kun olin syks. 1963 NL:ssa kysyi Hrushtshev minulta, uskonko Johnsonin vilpittömyyteen, että hän jatkaa Kennedyn politiikkaa. Vastasin, että uskoisin enemmän, jos en olisi tavannut häntä.” Ks. UKK pk. 20.5–21.5. ja 7.7.1965, Kekkonen 2002, s. 194, 202.

¹⁵⁵⁸ Rentola 2005, s. 64–66.

¹⁵⁵⁹ Vietnamin sota oli ensimmäinen suuri mediasota myös Suomessa. Jakobson 2003, s. 28. Vietnamista tuli ulkomaantoimittaja Seppo Toivosen mukaan valtavasti uutisia – samalla tavalla kuin EU:sta nykyään. Ks. HS 1.5.2005.

¹⁵⁶⁰ ”Kommunismien menetetty monoliittisuus”, SK 18.2.1967, Liimatainen 1968, s. 20.

Liimatainen maalaili Yhdysvaltojen ulkopolitiikan noudattavan 1950-luvulla ulkoministerinä toimineen John Foster Dullesin linjaa. Neuvostoliiton pääministeri Kosyginia hän kehui samassa yhteydessä mieheksi, joka ei höpötä turhaa, koska Kosygin oli todennut ”kansainvälisen tilanteen olevan vakava”¹⁵⁶¹.

Kreikan sotilasvallankaappauksen yhteydessä syyskuussa 1967 hän kirjoitti Yhdysvaltojen kaksinaamaisuudesta maailmanpolitiikassa. Liimatainen näki ironisena sen, että Yhdysvallat järjesti vapaat vaalit sodan riepottelemassa Vietnamissa ja samanaikaisesti auttoi ”peittelemättömän fascistisen diktatuurin alaista” Kreikkaa.¹⁵⁶² Samanlaista kritiikkiä hän ei tietenkään esittänyt Tshekkoslovakian miehityksen yhteydessä. USA:n Vietnam-kritiikissään hän mukaili usein maan oman kriitikon Schlesingerin teokseen ”*Katkera perintö*” (suom. 1968) pohjautuvia Vietnam-vastaisia näkemyksiä:

”... isänmaallisuus vääristyy veriseksi ihanteeksi, joka vaatii lasten ja vanhempien uhraamista tai luopumista yksityisen elämän siteistä sekä kaikesta siitä hyvästä, mikä näistä siteistä aiheutuu.”¹⁵⁶³

Liimataisesta Korean sota oli aiheuttanut Yhdysvalloissa valtavan pettymyksen ja frustraation. Saman hän uumoili tapahtuvan myös Vietnamin sodan jälkeen. Vietnamin sota hän puolestaan piti Amerikan demokratian koetinkivenä.¹⁵⁶⁴

Kekkonen kielteiset näkemykset Yhdysvaltojen presidentistä L.B. Johnsonista olivat peruja jo hänen varapresidenttiaikaisesta valtiovierailultaan Suomessa syyskuussa 1963, jossa hän aiheutti yleistä hämmennystä suomalaisissa isännissä käytöksellään. Johnson ei ollut paneutunut Suomen asioihin, mikä loukkasi Kekkoa. Siten Johnson oli Suomen kannalta hyödytön¹⁵⁶⁵. Kekkonen merkitsi päiväkirjaansa, että Johnson on ”*naiivi ja hölmö mies meidän asioissa*”.¹⁵⁶⁶

Maaliskuussa 1968 Liimatainen näki Johnsonin halpahintaisena gallup-populistina ja mielipiteiden lainaajana. Hänen mukaansa Johnson toitotti hyvää gallup-menestystään, kun ne olivat hänelle suosiolliset, mutta mielipidekannatuksen muututtua muuttuivat myös hänen keinonsa. Kekkonen näkemyksen mukaan Johnson ei pystynyt vetoamaan kansaan omilla mielipiteillään, vaan lainaamalla Lincolnin ja F.D. Rooseveltin lausuntoja.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁶¹ Dullesin linjaksi hän määritteli vainoharhaisen suhtautumisen kommunismiin eli kommunismin tarkastelun salaliittona vapaita kansoja vastaan. Ibid., s. 21.

¹⁵⁶² ”Sotilasvallankaappaus”, SK 16.9.1967, Liimatainen 1968, s. 65.

¹⁵⁶³ ”Katkera perintö”, SK 15.6.1968, Liimatainen 1968, s. 148. Schlesinger 1968, TM.

¹⁵⁶⁴ Vrt. Schlesinger 1968, s. 137, TM; Liimatainen 1968, s. 148.

¹⁵⁶⁵ Jakobsonin mukaan Kekkonen sanoi hänelle hyvästellessään Johnsonia lentokentällä: ”*Toivottavasti tuosta miehestä ei tule koskaan presidenttiä*”. Varapresidentti ei edes vai-vautunut näyttämään kiinnostusta Suomen asioihin. Jakobson kuvaa Johnsonia kursailemattomaksi, itsekeskeiseksi ja turhamaiseksi. HS kuukausiliite elokuu 2004.

¹⁵⁶⁶ UKK pk. 7.9.1963, Kekkonen 2002, s. 65. Kekkonen merkitsi 8.9.1963 Johnsonin puheen yhteydessä tapahtuneen episodin Rovaniemen sankaripatsaalla, jossa varapresidentin vaimo Linda Bird jakeli kuulakärkikyniä yleisölle Finlandian aikana. Ibid.

¹⁵⁶⁷ ”Suosiomme puntarissa”, SK 23.3.1968, Liimatainen 1968, s. 111.

Retorinen tekniikka oli kuitenkin sama, jota myös Kekkonen vahvojen näkökantojensa lisäksi käytti toistuvasti puheissaan tukeutuessaan esimerkiksi Snellmanin ja Paasikiven linjauksiin.¹⁵⁶⁸

Kekkonen piti Johnsonia ”poliittisena tuuliviirinä”, joka vaihtaa näkemyksiään tarpeen vaatiessa. Se teki USA:n presidentistä hankalasti ennakoitavan, ja samalla se vaikeutti Kekkonen kansainvälisen politiikan hahmottamista. Liimatainen osoitti, kuinka Johnson oli tehnyt poliittisen täyskäännöksen Eisenhowerin presidenttikauden aikaisesta Vietnamin sodan vastustajasta sotapolitiikoksi:

”Historian merkellisyyksiin kuuluu että ankarimmin arvosteli silloinen senaattori Lyndon B. Johnson Eisenhowerin sotaista politiikkaa, jonka hän väitti johtavan siihen, että Yhdysvallat on vaarassa jäädä alastomana ja yksin vihamieliseen maailmaan”¹⁵⁶⁹

Liimatainen arvosteli Johnsonia Vietnamin sodasta, jota hän piti ”kertakaikkisena erheenä”. Hän myös esitti Johnsonin vääristelevän sotamenestystä esittämällä vietkongin hyökkäysten epäonnistuneen, vaikka kaikille oli käynyt selväksi asian todellinen tilanne. Hän parodioi amerikkalaista sotaoptimismia. Liimatainen kertoi amerikkalaisten Vietnam-joukkojen ylipäällikkö William C. Westermorelandin raportoineen sotamenestystä presidentilleen sanoin ”very, very encouraging”. Liimatainen kysyi, miltä Mannerheimin päiväkäsky olisi kuulostanut, jos hän olisi sanonut sodan menevän ”hyvin, hyvin hienosti”.¹⁵⁷⁰

Johnsonin kieltäytymiseen keväällä 1968 demokraattisen puolueen presidenttiehdokkuudesta Liimatainen suhtautui skeptisesti. Hänen mukaansa Yhdysvaltojen presidentin luonteelle oli ominaista ”prinsessamainen herkkyys” arvostelua kohtaan, ja että Johnson haluaa olla kaikkien rakastama, mutta arvostelun kohdalle sattuessa hänen reaktionsa ovat kiukkuisia ja kiivaita. Johnson ei hänen mukaansa kuulunut siihen poliitikkojen joukkoon, jotka antavat ”pitkät peet” arvostelulle ja puskevat omaa tietään eteenpäin.¹⁵⁷¹ Juuri näin Kekkonen oli itse tehnyt siihen asti, mutta tilanne muuttui vuoden 1968 presidentinvaaleissa.

Johnsonin luovuttua tilanne muuttui. Richard Nixoniin Liimatainen suhtautui lähes alusta asti toisin. Vaikka Kekkonen aluksi piti Nixonia arvaamatomana, muutti hän mielipidettään vuosien 1969 ja 1970 aikana¹⁵⁷².

¹⁵⁶⁸ Poliittisiin auktoriteetteihin tukeutuminen ja suoranainen puheiden kopiointi on olennainen osa poliittista kulttuuria ja vaikuttamista USA:ssa. HS 27.6.2004.

¹⁵⁶⁹ ”Nurinkäännetty Dominoteoria”, SK 21.6.1968, Liimatainen 1968, s. 153.

¹⁵⁷⁰ ”Vietnam”, SK 8.1.1968, 30.1.1968; ”Vielä kerran Vietnamista”, SK 17.2.1968, Liimatainen 1970, s. 17, 24.

¹⁵⁷¹ ”USA:n presidentti 1969–1973”, SK 27.4.1968; Liimatainen 1970, s. 37–38. Myllykirjeet ovat oiva esimerkki, miten Kekkonen reagoi välillä pienempäänkin häneen tai politiikkaansa kohdistuneeseen arvosteluun. Ks. Kekkonen 1976a; 1976b. Kekkonen epäili loppuun saakka, että Johnson pelaa ”omaa peliään” ja lopulta asettuu demokraattien presidenttiehdokkaaksi. Hänen mielestään Johnson rakasti itseään niin paljon, että ihmiset, jotka eivät rakasta häntä, ovat järjettömiä tai mauttomia. ”Rauha yhden miehen käsissä”, SK 3.8.1968, Liimatainen 1970, s. 45.

¹⁵⁷² Max Jakobson oli kuvaillut Nixonin valintaa tapahtumana, jonka seuraukset Suomen kannalta ovat onnettomat Ks. Suomi 1996, s. 54.

Aluksi Liimatainen kuvasi Nixonia ”tyypillisenä amerikkalaisena kovanaamana”. Pelkona oli, että Nixonin valinta kiristää maailmanpoliittista ilmapiiriä. Nixonin virkaanastumisen aattona Liimatainen arvioi hänen hallitukseensa ja kabinettinsa koostumusta sekä vallan jakautumista niiden kesken. Liimatainen päätyi lopputulokseen, että Nixon otti ulkopoliittisen vallan kabinettinsa kera vahvasti käsiinsä.¹⁵⁷³ Maaliskuussa 1969 Liimatainen arvioi Nixonin aloittaneen virkakautensa lupaavasti. Liimatainen tunnusti olevansa skeptinen ”uutta, maltillista” Nixonia kohtaan, mutta kehui samalla Nixonin antamaa vaikutelmaa hänen Euroopan vierailullaan.

Liimataisesta oli ollut miellyttävää, ettei Yhdysvaltojen presidentti oman viestinsä mukaan tullut antamaan neuvoja Euroopalle, vaan ottamaan niitä vastaan. Lisäksi Liimatainen huomioi Ranskan ja Yhdysvaltojen päämiesten henkilökiemioiden toimivuuden. Liimatainen kirjoitti de Gaullen antavan ”jostain ihmeen syystä” arvoa Nixonille. Hän näki pitkästä ajasta mahdollisuuden Yhdysvaltojen ja Ranskan suhteiden kehittymiselle.¹⁵⁷⁴

Myönteistä suhtautumista Nixoniin edesauttoi epäilemättä se, että Yhdysvaltojen ulkoministeriö totesi keväällä 1969 Nixonin tuntevan Suomen aseman ja suhtautuvan kunnioittavasti Suomen puolueettomuuteen.¹⁵⁷⁵ Kekkonen oli erittäin otettu kireässä tilanteessa kaikkia Suomen asioiden ymmärrystä kohtaan. Hän suhtautui myös toiveikkaasti amerikkalaisten joukkojen poisvetämiseen Vietnamista Nixonin toimesta. Liimatainen analysoi heinäkuun alussa 1969 Nixonin joukkojen vähentämishjelman merkitsevän vääjäämättä Amerikan vetäytymistä Vietnamista¹⁵⁷⁶. Se oli osasyynä Kekkonen Nixon-sympatiaan.

Kohta pakinan jälkeen Kekkonen kommentoi Suomessa vierailleelle entiselle varapresidentille Hubert Humphreylle Nixonin vierailua Romaniaan virheeksi, koska siten USA ei saisi dialogia Neuvostoliiton kanssa aikaiseksi. Runsaan parin viikon päästä keskustelusta Humphreyn kanssa Nixon kutsui Kekkonen vierailulle Yhdysvaltoihin. Perusteluna kutsulle oli Nixonin halu parantaa suhteita Neuvostoliittoon ja Kekkonen Neuvostoliiton tuntemus. Kekkonen kritiikki Nixonin politiikkaa kohtaan poiki epäsuorasti Nixonin vierailukutsun. Kaiken lisäksi valtiovierailu kesällä 1970 sujui hyvin ja Kekkonen sai myytyä ETYK:ia Nixonille.¹⁵⁷⁷

Lännen suurvaltajohtajista Kekkonen suursuosikki oli de Gaulle. Ranskalainen kenraali osoitti läntisistä johtajista kaikkein suurinta Suomen ja Kekkonen ulkopoliitiikan ymmärtämystä, joten lämmin suhde oli molemminpuolinen. Ranska identifioitui jo 1960-luvun alkupuolella länsileirissä oman tiensä kuljaksi, mikä viehätti idän ja lännen välissä tasapainoilevaa Kekkosta.¹⁵⁷⁸

¹⁵⁷³ ”Vallan kahva”, SK 17.1.1969, Liimatainen 1970, s. 89–92.

¹⁵⁷⁴ ”Nixonin hyvä alku”, SK 14.3.1969, Liimatainen 1970, s. 119–121.

¹⁵⁷⁵ Leike UKK pk. 15.4.1969 II, UKA.

¹⁵⁷⁶ ”Loppuuko sota Vietnamissa?”, SK 4.7.1969, Liimatainen 1970, s. 165–168.

¹⁵⁷⁷ UKK pk. 8.7.1969, Kekkonen 2003, s. 56, 58. Vrt. Suomi 1996, s. 444. Rentola 2005, s. 224; Kallenautio 2005, s. 355–356.

¹⁵⁷⁸ Suomi 1994, s. 97, 105. Yhteistyö alkoi 1960, jolloin de Gaulle pyysi Suomen Pariisiin suurlähettiläältä analyysin Neuvostoliiton sisäpoliittisesta tilanteesta. Kekkonen ohitti suurlähettilään ja kirjoitti de Gaullelle muistion. Ruotsalainen 2005, s. 293–294.

Mikko Ruotsalainen on tutkimuksessaan de Gaullen ja Suomen suhteista todennut, että Ranskan ja Suomen yhteiset intressit sekä Kekkonen ja de Gaullen molemminpuolinen arvostus tekivät Ranskasta odottamattoman, mutta merkittävän liittolaisen Suomelle. Molempien maiden intresseissä oli EFTA:n säilyminen ennallaan, joskin eri syistä. De Gaulle ei halunnut Iso-Britanniaa EEC:n sisämarkkinoille ja Kekkonen määritteli tuolloin Suomen EEC-jäsenyyden ”mahdottomuudeksi”.¹⁵⁷⁹

Euroopan integraation tilanne oli jähmettynyt paikoilleen de Gaullen evätyä Ison-Britannian pääsyn EEC:hen 1963. Se sopi Kekkoselle. Hän olikin todennut valtiovierailullaan Kennedylle, että Suomelle on mahdottomuus pyrkiä EEC:n jäseneksi. Liimatainen kirjoitti Pariisiin kevään eli Ranskan opiskelijalevottomuuksien ja lakkoallon aikaan de Gaullen vahvasta politiikasta, laajasta liikkuma-alasta ja suurvaltoihin päin itsenäisestä otteesta ylistävään sävyyn:

”Kymmenen vuoden ajan kenraali on suvereenisti säveltänyt Ranskalle politiikan ja johtanut orkesteriaan tuulella ja tyvenellä. Juuri nyt, kun on näyttänyt siltä, että hän on ollut saavuttamassa ulkopoliittisen aseman, mihin hän on pyrkinyt ja minkä hän on muistelmissaan kuvannut ylpeillä sanoilla: ”Ranska ei voi olla Ranska ilman suuruutta”, nyt näyttää rakennelma murtuvan. Eikä uhka ole tullut ulkoapäin, ei kiukkuisten ja kiusaantuneiden länsiliittolaisten eikä muiden vastustajien taholta, vaan sisältä käsin. ... De Gaulle on historiallisesta kutsumuksestaan tietoisena hallinnut maataan aja kansaansa valistuneen itsevaltiaan tavoin. Hän on jättänyt kansalle niin paljon valtiollista itsemääräämisvaltaa kuin on katsonut turvalliseksi, mutta antanut avoimesti ymmärtää, että tiukan paikan tullen ohjat ovat hänen käsissään.”¹⁵⁸⁰

Edellisessä on useita huomionarvoisia seikkoja. Ensinnäkin tekstistä välittyvä arvostava suhtautuminen ranskalaisen kenraalin ”poliittista mieskuntoa” kohtaan, jossa voimakkaita ulkovaltoja kohtaan ollaan itsenäisiä ja riippumattomia. Toisaalta kirjoituksesta välittyy suuttumus – levottomuuksien Suomeen leviämisen pelon lisäksi – ranskalaisia kohtaan, jotka eivät ymmärrä de Gaullen historiallisesta kutsumuksesta rakentamaa valistunutta itsevaltiutta.¹⁵⁸¹

De Gaulle syrjäytettiin kansanäänestyksessä huhtikuun lopussa 1969, mikä toi Kekkonen uuden tilanteen eteen. Läntinen integraatiokehitys sai jälleen vauhtia, joten Kekkonen oli arvioitava Suomen asema uudelleen.¹⁵⁸²

Kekkonen tunsu suoranaista haikeutta de Gaullen syrjäyttämistä kohtaan. Liimataisen *Kenraalin itsetuho* -pakina oli jälleen ranskalaisen kenraalin suuruuden ja Ranskan kansan tyhmyyden ylistys. Kekkonen mukaan oli tarpeetonta, että de Gaulle yhdisti hallitsijakohtalonsa kansanäänestykseen. Kekkonen mielestä Ranskan vallan ja kunnian palauttamiseen tarvittiin kenraalin vahvaa kättä. Hän harmitteli kutsumustehtävän jäämistä kesken:

¹⁵⁷⁹ Ruotsalainen 2005, s. 293–296.

¹⁵⁸⁰ ”Chienlit”, SK 1.6.1968, Liimatainen 1968, s. 144–145.

¹⁵⁸¹ Joskin valtiosäännön kirjain antoi Suomen presidentille vahvemman aseman, kuin Ranskan presidentille. Jälkimmäisellä oli vain muutamia henkilökohtaiseksi tarkoitettuja valtuuksia. Käytäntö oli kuitenkin toinen esimerkiksi de Gaullen aikana. Ks. Jyränki 1981, s. 363.

¹⁵⁸² Seppinen 2004, s. 457–458, 526–527.

”Hän halusi viedä työnsä Ranskan kunnian puolesta niin pitkälle kuin suinkin oli mahdollista. Hän uskalsi ottaa riskejä, mutta hän kykeni arvioimaan, mitä asioita ei voida välttää ja hän osasi käyttää niiden väistämätöntä tapahtumista hyväkseen. Muistelmissaan hän kirjoittaa, että politiikassa enempää kuin strategiassakaan ei ole mitään ehdotonta totuutta, mutta on olemassa olosuhteita. ”Päätökseni riippuu viime kädessä siitä, miten arvioin nämä olosuhteet.”¹⁵⁸³

Suurin syy Liimataisen haikeudelle oli kuitenkin kansallinen. De Gaulle vastusti EEC-laajenemista, mikä sopi hyvin Kekkonen sen hetkisiin suunnitelmiin. Siksi Kekkonen oli ulkopoliitikassaan suuntautunut niinkin voimakkaasti Ranskan suuntaan. Suomen presidentti oli saattanut luottaa siihen, että de Gaullen ollessa vallan kahvassa EEC:hen ei otettaisi uusia jäseniä nopeasti. De Gaullen väistyttyä syrjään tilanne piti arvioida uudelleen, joskin Liimatainen huomioi toiveikkaasti pakinassaan, että Ranskan linja tuskin tulee läntisen integraation osalta muuttumaan, jos valtaan nousee Georges Pompidou. Tämä Kekkonen toive toteutui, mutta Pompidou alkoi hiljalleen kallistua integraation laajentamisen kannalle. Kun Kekkonen kallistui Nordekia vastaan, alkoi hän samalla hahmottaa EEC-mahdollisuutta.¹⁵⁸⁴

Liimatainen kirjoitti de Gaullen eroamisen jälkeen Ranskan kansallinen edun olleen hänen ohjenuoranaan. Liimataisen mukaan de Gaulle oli aina valmis käyttämään kaikki tilanteet Ranskan vallan ja riippumattomuuden hyväksi. Liimatainen muotoili, että de Gaulle ”*valitsi keinonsa, mutta ei karttanut epäsovinnaisia kombinaatioita*”.¹⁵⁸⁵ Tarkasteltaessa Kekkonen 1970-lukulaista vallankäyttöä on siinä nähtävissä piirteitä de Gaullen kaltaisesta presidentin vaikutusvallan järjestelmällisestä käytöstä, vaikka periaatteessa Suomen ”puolipresidiaalinen järjestelmä” toimi myös presidentin vallan rajoitteena.¹⁵⁸⁶

Demokratia ja perusoikeudet

Presidentti puolusti laajoja valtaoikeuksiaan *Demokratia ja perusoikeudet* -teoksessa, joka ilmestyi syksyllä 1972 kesken kiivaan poikkeuslaki- ja valtiosääntökeskustelun. Kekkonen kirjoitti vastauksiaan kevään aikana. Viime vaiheessa hän keskittyi muotoiluihin sosiologi Littusen ja kansliapäällikkönsä, valtiosääntötuntija Jyrängin kanssa. Merkillepantavaa Kekkonen vastauksissa oli, että hän nosti aktiivisesti vastauksissaan esille sellaisia uusia aihealueita, joita ei vielä vuoteen 1967 päättyvässä *Puheita ja kirjoituksia II*:ssa esiintynyt. Liimataisen 1960-luvun lopun pakinoissa ”muodikkaat aihealueet” jo esiintyivät, mutta vuonna 1972 suuri yleisö ei ollut vielä varma Liimataisen henkilöllisyyttä.¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸³ ”Kenraalin itsetuho”, SK 9.5.1969, Liimatainen 1970, s. 144–147.

¹⁵⁸⁴ De Gaullen Kekkonen oli helppo samaistua myös siitä syystä, että kansallinen etu oli molempien ajattelussa keskeisellä sijalla. Liimatainen 1970, s. 146; Suomi 1996, s. 104–105; Suomi 2002, s. 15. Ks. Valtiopäivien avajaispuhe 6.4.1970, UKEA.

¹⁵⁸⁵ ”Ranskassa kenraalin jälkeen”, SK 16.5.1969, Liimatainen 1970, s. 149. De Gaullen kuoltua Kekkonen korosti muistosanoissaan 10.11.1970 hänen ”tietoisuutta tehtävästään” ja suhtautumista Suomeen ”ymmärtämyksellä ja sympatialla”. ULA 1970, s. 54.

¹⁵⁸⁶ Puolipresidiaalisesta järjestelmästä; ks. Jyränki 1981, s. 363–364.

¹⁵⁸⁷ UKK pk. 7.6.1972, Kekkonen 2003, s. 259; Jyränki 1990, s. 81, 306–311.

Aihealueiden esille ottaminen ei ollut kysymyksenasetteluista, vaan Kekkonesta riippuvaa. Eskolan kysymystä porvarillisesta hegemoniasta voidaan tosin pitää vasemmistoprovokatiivisena kysymyksenä¹⁵⁸⁸. Kekkonen näki vastauksissaan politiikan ja poliittisuuden paljon laajempuna ja monimutkaisempuna ongelmakimppuna kuin aikaisemmissa teksteissään.

Kekkonen ”*liian vasemmistolaiseksi*” pelkäämät uudet poliittisen kiinnostuksenkohteet käsittelivät (kansainvälisten) talouskoneistojen ylivaltaa, teknologiauhkaa, ympäristön saastumiseen sekä suojeluun liittyviä kysymyksiä, sukupolviristiriitoja, imperialismiin vastustamista ja kolmannen maailman ongelmia. Verrattuna 1930–1960-lukujen ajattelumaailmaan Kekkonen mielenkiinnon kohteet olivat siis merkittävästi universalisoituneet.¹⁵⁸⁹

Demokratian koskevista Kekkonen vastauksista professorien Jan-Magnus Janssonin ja Antti Eskolan kysymyksiin tämän työn kannalta mielenkiintoisimpana voidaan pitää Janssonin kysymystä presidentin asemasta. Hieman myöhemmin Jansson ajautuikin Kekkonen kanssa vastakkain poikkeuslakikysymyksessä¹⁵⁹⁰. Muut kysymykset olivat melko myötäsukaisia Kekkonen politiikkaa kohtaan, mutta Janssonin kysymyksessä tuotiin esiin myös kriittisten näkökulmien olemassaolo. Jansson ei kysymyksessään presidentin asemasta ottanut itse kantaa presidentin valtaoikeuksiin, vaan siirsi kritiikin yleiselle tasolle:

”Muutamit vasemmistolaiset teoretikot katsovat, että nykyinen HM on liian ”monarkistinen” mm. siitä syystä, että se antaa tasavallan presidentille liian itsenäisen aseman. Toisaalta on mm. porvarillisella taholla esitetty, että olisi siirryttävä välittömiin kansanvaaleihin presidenttiä valittaessa, samalla kun on ehdotettu, että mahdollisuus valita sama henkilö presidentiksi usean kerran rajoitettaisiin...”¹⁵⁹¹

Presidentti Kekkonen legitimoiti juuri poikkeuslain alla voimakkaasti presidentin vahvaa asemaa suomalaisessa vallan kolmijakojärjestelmässä. Samalla hän toi esiin eduskunnan roolin presidentin valitsemisessa. Siksi myös tätä teosta voidaan pitää eräänlaisena ”vaalikirjana”, vaikka vaaleja ei järjestettykään.

Vaikka Kekkonen esiintyi julkisesti kansanmiehenä ja suoran kansanvallan kannattajana, jatkoi hän 1970-luvulla sangen elitististä linjaansa. Hän esitti myös muutamia ajatuksia valtiosäännön uudistamisesta, joihin hän ei kuitenkaan jatkossa palannut. Presidentti esitti presidentin suoraa kansanvaalia vastaan argumentteja, joiden mukaan vaaleista tulisi liian mutkikas ja aikaa vievä prosessi. Erityisesti hän oli huolissaan mahdollisesta häikäilemättömästä demagogiasta, jolla voitaisiin saada aikaan ”maan edun vastainen” lopputulos. Hän oli siis huolissaan mahdollisista Neuvostoliiton vastaisista äänenpainoista.¹⁵⁹²

¹⁵⁸⁸ Eskolan kysymykseen liittyi suora väite, että porvarillinen hegemonia olennaisesti rajoittaa mielipiteen muodostuksen vapautta ja demokratian toimintaa. Eskola kysyi miten porvarillisen hegemonian epäkohta tulisi korjata. Ks. Kekkonen 1972a, s. 154.

¹⁵⁸⁹ Ks. Kekkonen 1972a, s. 114, 139, 143–148.

¹⁵⁹⁰ Ks. UKK pk. 15.12.1972; Kekkonen 2003, s. 295.

¹⁵⁹¹ Kekkonen 1972a, s. 165.

¹⁵⁹² Kekkonen oli kritisoinut jo 1930-luvulla äärioikeistoa ”demagogisista keinoista”. Vastauksessa viitattiin erityisesti ulkopoliittisen demagogian mahdollisuuteen, joka voisi kansanvaalissa koitua maan kannalta jopa kohtalokkaaksi. Ibid., s. 116, 166–167.

Teoksesta ei noussut kovin kumpuilevaa keskustelua, vaikka Kekkonen käsitteli siinä mielenkiintoisia ja ajankohtaisia kysymyksiä. Ilkka Sumu arvosteli teoksen *Kanavoassa* ja kysyi, miksi siihen liitetty *Demokratian itsepuolustuksen* uusintapainos piti julkaista. Sumun mukaan demokratiaa uhkaavia pilviä oli tuolloinkin, kuten kiistely korkeakoulujen hallintomalleista. Kuitenkin tärkeimpänä demokratian uhkana hän piti ”maan ulkopuolisia voimia”, ”epädemokraattista blokkiutumista” ja ”vallankäytön byrokratisoitumista”. Sumu toivoi – ehkä hieman ironisesti – Kekkonen ensimmäisenä varoittavan hänen ajatustensa kanonisoinnista ja kritiikittä hyväksymisestä.¹⁵⁹³

”Liian vasemmistolaiset vastaukset”

Kekkonen voidaan sanoa olleen tuolloin ylikansallistumisvastaisuudessaan ”uusvasemmistolaisen politiikan eturintamassa” Suomessa. Hänen mielestään parlamentaarisen demokratian oli oltava koko ajan varpaillaan, koska edustuksellinenkaan demokratia ei ollut hänen mielestään enää riittävä kansanvaltaiseen kontrolliin. Teollisuuden keskittyminen suuryhtiöiksi huononsi Kekkonen mielestä yksittäisten kansalaisten elinolosuhteita.¹⁵⁹⁴

Kuitenkin on huomattava, että Kekkonen oli 1970-luvulla erittäin hyvissä väleissä ”suurpääoman ja vuorineuvosten” kanssa, mikä osaltaan johtui idänkaupasta ja länsi-integraatiosta¹⁵⁹⁵. Kekkonen suuryhtiökritiikki on osaltaan ymmärrettävä myös ajan hengen mukaisena vasemmistolaisena retoriikkana.

Hän piti kehitystä demokratian kannalta huolestuttavana. Kansallinen demokraattinen kontrolli saattaisi hänen mukaansa menettää merkitystään kansainvälisen vallankäytön piiriin. Kekkonen 1970-luvun konstit liittyivät ”suoran demokratian” vaatimuksiin. Näitä vaatimuksia ei hänestä saanut leimata maolaisuuden, uusvasemmistolaisuuden tai populismin nimilapuilla.¹⁵⁹⁶

Hän kannatti esimerkiksi keskitettyjen koneistojen kontrollia niin tuotantoelämässä, yhdyskuntasuunnittelussa, valtakunnansuunnittelussa kuin kansainvälisessä suunnittelussakin. Lisäksi hän kannatti ”välitöntä kansalaiskontrollia” myös työpaikoilla, kouluissa ja yliopistoissa¹⁵⁹⁷.

Kekkonen legitimoiti suoran demokratian ja välittömän kansalaiskontrollin vaatimuksia niin läntisten ajattelijoiden Andreas Papandreoun, J.K. Galbraithin ja Gunnar Myrdalin kuin ”eräiden ääri vasemmistolaisten” mielipiteilläkin. Kekkonen piti näitä vaateita 1970-luvun demokratian itsepuolustuksena.

¹⁵⁹³ ”Demokratiasta”, *Kanava* 2/1973, UKK pk. 3.3.1973 ll., UKA.

¹⁵⁹⁴ Kekkonen 1972a, s. 113–115. Kekkonen varoitteli esimerkiksi yli valtioiden kontrollivallan kasvavista keskitetyistä taloudellisista koneistoista, tuotannollisista jättiläisorganisaatioista, joiden vallan hän pelkäsi kasvavan voimakkaasti. Vrt. Duverger 1974.

¹⁵⁹⁵ Ks. esimerkiksi N. Herlin 2003; Jakobson 2003. Kekkonen päiväkirjoista käy myös ilmi, että hänen suhteensa ruotsalaiseen suurpääoman edustajaan pankki- ja teollisuusjohtaja Marcus Wallenbergiin oli läheinen. Kekkonen 2003; 2004.

¹⁵⁹⁶ Hän mainitsi esimerkkinä kainuulaisen pienviljelijän, jonka kohtaloa säädellään myös Suomen ulkopuolelta. Kekkonen 1972a, s. 113–115.

¹⁵⁹⁷ Ks. myös Olavi Borgin – teoksessa *Demokraattinen järjestelmä ja sen tulevaisuuden näkymät* (1968) – esittämät vaatimukset vallan ja vastuun siirtämisestä ylhäältä alaspäin.

”Suoran demokratian” vaatimuksista huolimatta hän kuitenkin esitti, että mitään demokratiamallia on ”kaukotulevaisuudessakaan” vaikeaa toteuttaa ilman edustuksellista demokratiaa.¹⁵⁹⁸ Suoran demokratian ja välittömän kansalaiskontrollin vaatimuksissa on joka tapauksessa olemassa ristiriita poikkeuslakiprosessiin, koska siinä kansa ei saanut suoraan ilmaista mielipidettään.

Minkäänasteiseen yhteiskunnan sosialisointiin hän ei halunnut lähteä. Paremminkin hän piti kommunistista järjestelmää liian utopistisena toteutettavaksi¹⁵⁹⁹. Kekkonen räväkän vasemmistolaisilta tuntuvien vaatimusten vastapainoksi vastauksista löytyy myös tuttu ja turvallinen ”konservatiivi-Kekkonen”.

Konservatiivi-Kekkonen vastusti kansanäänestyksiä ja mielipidetiedusteluja keinotteluvälineinä sekä ylisti poliittisen eliitin rohkeutta ja ylevyyttä tehdä vaikeita poliittisia päätöksiä vastoin kansalaisten mielipidettä.¹⁶⁰⁰ Suora kansalaiskontrolli, jota Kekkonen kauppasi uutena 1970-luvun demokratian itsepuolustuksena ja uudenlaisten yhteiskuntarakenteiden tuottajana, jäi siten vain retorisen siirron tasolle.

Vaikka Kekkonen pyrkii profiloitumaan uudenaikaisella vasemmistolaisella politiikkatietoisuudellaan ja -käsitteillään, jäi profiloituminen kulissiksi, sillä Kekkonen vastaukset sisälsivät niin ristiriitaisia asenteita suoraa demokratiaa kohtaan. Sen sijaan hänen omistusoiloihin liittyvä kritiikkinsä on hyvin yhdenmukainen hänen aiempien valtiojohtoisten painostustensa kanssa. Kekkonen lähtökohta yksityistä omaisuutta kohtaan oli, ettei se ole olemassa omistajan oikeutta ja intressiä, vaan sitä on pidettävä:

”...eräänä yhteiskunnan olemassaoloon liittyvänä järjestelynä, johon sisältyy omistajan vastuu yhteiskuntaa kohtaan ja jonka sisältö muuttuu yhteiskunnan kehittyvien tarpeiden mukaan.”

Kekkosesta omistusoikeutta suojattiin perustuslain voimalla ja juristien avulla ”pikkumaisesti”. Omistusoikeus ei siten Kekkosesta palvellut yhteiskuntaa ja sen tarkoituksia, niin kuin sen olisi pitänyt tehdä. Hän tunnusti yksityisen omistusoikeuden tärkeyden niin kapitalistisissa kuin sosialistisissa maissa, mutta perustuslain turva yksityisomaisuudelle oli hänen mielestään liian suuri yhteiskunnan tärkeitä tarpeita vastaan esimerkiksi lunastustapauksissa. Hän oli huolissaan myös tuloerojen kasvusta ja erityisesti työttömyydestä, joka johtui hänen mukaansa valtarakenteista. Kekkonen mielestä myös oikeuslaitos saattoi kohdella eriarvoisesti kansalaisia heidän varallisuutensa mukaan.¹⁶⁰¹

Kekkonen pohti yhteiskuntapoliittisessa ajattelussaan 1970-luvun alkupuolella 1960-luvun tavoin yhteiskuntaluokkien välistä solidaarisuutta ja rikkaiden ja köyhien (maiden) välisiä eroja. Ilmeisesti hänen vastaustensa innoittajana toimi *Elämisen laatu* -raportti (1972), jossa pohdittiin taloudellisen kasvun ja teollistumisen aiheuttamia ongelmia, alueellista ja taloudellista eriarvoisuutta sekä eriarvoisuuden suhteellisuutta.

¹⁵⁹⁸ Kekkonen 1972a, s. 115–116.

¹⁵⁹⁹ Ibid., s. 164.

¹⁶⁰⁰ Ibid., 115–117, 119, 173.

¹⁶⁰¹ Ibid., s. 125, 133–135.

Kekkonen alleviivasi raportista etenkin eriarvoisuutta poliittisuutta käsitteleviä kohtia. Voidaan olettaa, että hän näki eriarvoisuuden osittain poliittisesti hallittavissa olevana kysymyksenä:

”Taloudellisen eriarvoisuuden lieventäminen näyttää muodostuvan 1970-luvun keskeiseksi poliittiseksi kysymykseksi. Toiseksi, sitä mukaa kun usko taloudellisen kasvun eriarvoisuutta vähentäviin vaikutuksiin on hävinnyt, sen tilalle on tullut näkemys eriarvoisuuden poliittisesta luonteesta. Eriarvoisuutta voidaan poistaa vain määrätietoisien poliittisten toiminnan avulla. ... tuloksellinen politiikka edellyttää valtarakenteiden syvälekäypää muuttamista.”¹⁶⁰²

Myös utopia-Suomea hahmotellessaan Kekkonen kysyy, miksi omaisuuden periytyminen on niin epätasa-arvoista. Esimerkiksi köyhän perheen lapsi saa taloudellisesti paljon huonommat eväät elämään kuin rikkaan perheen lapsi, joka ainoastaan sattuu syntymään oikeaan perheeseen.¹⁶⁰³

Vaikka Kekkonen painotukset voivat tuntua omistusoikeuteen liittyvissä kysymyksissä radikaaleilta, on todettava, että hänen yleislinjansa kaikissa omistusoikeuteen liittyvissä teksteissä 1930-luvulta 1980-luvulle säilyy hyvin samankaltaisena. Jo *Demokratian itsepuolustuksesta* käy selvästi ilmi hänen näkemysensä omistusoikeuden alisteisuudesta valtiolle. Myös väitöskirjassa esiintyy näkökanta, jonka mukaan *”omaisuus on olemassa yhteiskuntaa varten sen muuttuvien intressien mukaisesti”*. Sama omistus-ajattelu näkyi myös hänen pääministerikausillaan ja *Onko maallamme malttia vaurastua?* -teoksessa.

Kekkonen kirjoitti vuoden 1972 vastauksissaan kahlanneensa väitöskirjaansa varten myös yksityisestä omistusoikeudesta esitettyjä teorioita. Vastaukset olivat hieman kärkevämmin muotoillut kuin aiemmissa puheissa ja kirjoituksissa perusoikeuksia ja valtarakenteita koskeviin kysymyksiin, mutta suurta eroa niissä ei ollut Kekkonen aiempiin linjauksiin. Kaiken kaikkiaan epätasa-arvoisuuden problematiikan suhteen Kekkonen asettui alkiolaisittain *”pienen ihmisen”* asialle, juridis-poliittisten instituutioiden ulkopuolelle.¹⁶⁰⁴

Sen lisäksi hän painotti valtiollisten instituutioiden ja yksittäisten ihmisten yhteistyötä tasa-arvon lisäämiseksi. Julkisista puheista ei Ojala-Laireksen mukaan tullut juuri esille puoluepoliittisia sidonnaisuuksia. Siten yhteiskunnallisen sovittelijan rooli sopi Kekkonen poliittiseen profiiliin poikkeuslain alla.¹⁶⁰⁵ Sovittelijan roolista oli myös helpompaa *”myöntyä jatkamaan”* poikkeuslailla.

Kekkonen poliittisen kiinnostuksen kohteet olivat samankaltaisia kuin 1970-luvun taitteen ylioppilasliikkeitä kiinnostavat kysymykset. Esimerkiksi uusvasemmistolaiset protestoivat voimakkaasti kulutusyhteiskuntaa vastaan, marssivat oman sukupolvensa *”moraalisen oikeudentunnon”* hengessä ja vastustivat lukuisin mielenosoituksin (USA:n) imperialismia ja Vietnamin sotaa.

¹⁶⁰² *Elämisen laatu, tavoitteet, mittaaminen* 1972, s. 165–166, OYKKK.

¹⁶⁰³ Kekkonen 1972b, s. 161, 163.

¹⁶⁰⁴ Tätä näkökantaa tukee Ojala-Laireksen tutkimus, jossa hän vertaili Kekkonen vuoden 1968 vaalitulanteen argumentaatiota hänen julkisiin puheisiinsa vuonna 1972. Hän havaitsi empiirisen aineistonsa pohjalta, että Kekkonen asennoituminen vuonna 1972 oli selkeästi ihmiskeskeisempää kuin vuosien 1967–1968 vaalitulanteessa.

¹⁶⁰⁵ Ojala-Laires 1985, s. 64–65.

Teoreettisena käyttövoimana heillä olivat mm. Herbert Marcusen opit, jotka puhuttelivat - ”riistettyjen ja vainottujen” ohella - myös eurooppalaisia vasemmistointellektuelleja ja Kekosta, joskaan ”oikeaoppiset kommunistit” eivät Marcusea voineet hyväksyä hänen kommunismikritiikkinsä vuoksi.¹⁶⁰⁶

Jo 1960-luvun puolivälissä uudistuneen linjansa mukaisesti Kekkonen otti myös vastauksissaan rohkean asenteen imperialismia kohtaan. Imperialismin vastaisen asenteensa Kekkonen osoitti myös omalla nimellään rauhantahtoista politiikkaa korostaessaan ja kritisoidessaan Vietnamin sotaa sekä etenkin amerikkalaisten ”sodankäyntitapoja”, jotka kohdistuivat myös siviiliasukkaisiin. Sen sijaan Neuvostoliiton politiikkaa kolmannessa maailmassa Kekkonen ei voinut käsitellä. Niinpä hän toi pasifisminsa esiin amerikkalaisten Vietnamjoukkojen toimien julmuuden käsittelyssä:

”Jos tulee ydinsota, niin jokainen ihminen, aseistettu tai aseistamaton seisoo etulinjassa. Mutta myös ns. tavanomaisin asein käytävässä sodassa ei liioin eroteta siviiliasukkaita sotilaista, sen on Vietnamin sota ``tavanomaisine`` aseineen ja ``tavanomaisine`` sodankäyntitapoineen osoittanut. ... Mitä sankaruutta ja uhrautuvaisuutta tuntee esimerkiksi amerikkalainen B 52-lentokoneen miehistö, joka suorittaa pommituslentoja Pohjois-Vietnamiin. Torjuntatulen ulottumattomissa se pudottaa tappavan pommilastin, joka hävittää asutuskeskuksia, patolaitteita, kirkkoja, sairaaloita ja kouluja.”¹⁶⁰⁷

”Vasemmisto-Kekkonen” teksti liittyy yhteyteen, jossa hän osoittaa ymmärtävänsä nuorison sodanvastaisuuden järkevyyden. Kekkonen nuorison rationaalisuuden ylistys on systemaattista. Sinänsä 1970-luvun pasifismi oli Kekkoselle aitoa¹⁶⁰⁸. Moderni sodankäynti oli Kekkonen mielestä tappanut vanhan ”romanttisen sodankäynnin” idean, johon liittyivät uhrautuvaisuus ja henkilökohtainen rohkeus. Kekkonen kävi vuosikymmenten aikana läpi selkeän muutoksen vanhaan runebergiläisen sotaisan suomalaisen ideaansa.¹⁶⁰⁹

Presidentti kiteytti asian siten, että poikavuosien kyynel silmäkulmassa laulettulle Sotilaspojan valalle ja runebergiläiselle sotilasihanteelle antoi kuoliniskun Hiroshiman pommitus. Paitsi suhteessa sotaan Kekkonen ylistää vastauksissaan nuorison ennakoivaa ja vanhempia järkevämpää asennoitumista luonnonvarojen käyttämiseen ja ylipäättään kaikkea inhimillistä olemassaoloa koskeviin kysymyksiin. Hän syyttikin niitä, joilla on ”*valtasuhteiden suoma kaikkivaltalta*” huolettomasta suhtautumisesta tulevaisuuden kysymyksiin.¹⁶¹⁰

¹⁶⁰⁶ Duverger 1974, s. 181–188; Pekka Tarkka 1992, s. 212; Rentola 2005, s. 161.

¹⁶⁰⁷ Kekkonen 1972a, s. 141.

¹⁶⁰⁸ Ks. Suomi 2000, s. 742.

¹⁶⁰⁹ Kekkonen 1972a, s. 141–143.

¹⁶¹⁰ Kekkonen 1972a, s. 140–143. Kekkonen nuoriso–vanhemmat vastakohta-asettelu on silmiinpistävä. Siinä osansa on varmasti kekkosmaisella tahallisella ärsytyksellä, mutta taustalla oli myös painavampia syitä. Ibid., s. 139–143; Kekkosmaisesta ärsytyksestä olkoon esimerkkinä vaikkapa se, että Kekkonen hyökkäsi yhtä ’suomalaisen kolmiyhteyden’ -elementtiä päin kritisoimalla kristillistä kirkkoa kaksinaismoralismista ja syyttämällä varttuneempaa polvea kirkon käyttämisestä sotaan valmistautumisen välikappaleena. Kekkonen kärjekkäissä mielipiteissä kirkkoa kohtaan voidaan nähdä vaikutteita hänen puolisonsa Sylvin kirkonvastaisesta asenteesta. Ks. Mattson 2000.

Presidentin suhde valtaoikeuksiinsa

Kekkonen asema oli etenkin hänen kolmannelta presidenttikaudeltaan lähtien suomalaisen vallan kolmijako-opin mukaan ylikorostunut¹⁶¹¹. Käytännössä nähtiin, että suomalainen parlamentarismi ”pystyi toimimaan” presidenttijohtoisesti ilman parlamentaarisia hallituksiakin. Kekkonen ei kuitenkaan vain haalinut ja ominut itselleen valtaa, vaan sitä suorastaan tyrkytettiin hänelle.¹⁶¹²

Kekkonen puolusti vastauksissaan presidentin voimakasta ja itsenäistä asemaa suomalaisessa demokratiassa vetoamalla jälleen kerran historian opetuksiin. Hän korosti, että Suomi oli joutunut elämään niin vaikeita aikoja, että presidenttien itsenäinen asema ja itsenäiset kannanotot maan edun nimissä olivat sitä vasten perusteltavissa. Esimerkkeinään hän käytti Paasikiven suostumista YYA-neuvottelujen aloittamiseen vastoin valtioneuvoston enemmistön kantaa. Lisäksi Kekkonen eräällä tavalla rehabilitoi Risto Rytin isänmaallisuuden vuoden 1944 Ryti–Ribbentrop -sopimuksen yhteydessä:

”Rytin sotilaallisessa pakkotilanteessa tekemän toimenpiteen isänmaallisuutta ei silloisen tilanteen kannalta voi asettaa kyseenalaiseksi, mutta samalla se oli tietoisesti harkittu petos ``aseveljeä`` Suur-Saksan valtakuntaa kohtaan. Kysymys on siitä, mille näkökohdalle antaa suurimman merkityksen”.¹⁶¹³

Vaikka hän edelleen toi esille Rytin toimien valtiosäännön vastaisuuden, käy vastauksesta selkeästi ilmi, miten presidentin tuli hänen mielestään toimia risti-riitatilanteissa, joissa vastakkain ovat (juridiset) muotoseikat ja (reaalipoliittinen) maan etu. Kekkonen realismissa vaaka kallistui poikkeusoloissa selvästi presidentin itsenäisten ”maan etua” palvelevien päätösten puolelle, vaikka ne olisivat muodollisesti jopa valtiosäännön vastaisia.

Kekkonen korosti vastauksissaan myös ehdotonta ja lujaa tasavaltalaisuuttaan. Hän katsoi, että perustuslaissa eduskunnalle varattiin tarpeeksi suuret valtaoikeudet. Presidentti painotti, että hän on aina kannattanut presidentinvaalin siirtämistä eduskunnalle. Erityisen jyrkin sanankääntein hän hyökkäsi valitsijamiesvaalia vastaan, jota piti vain huonona historiallisena kompromissina. Kekkonen toi eduskunnan paremmuutta presidentinvalinnassa koskevissa perusteissaan esille Ståhlbergin, jonka eduskunta valitsi vuonna 1919 presidentiksi, mutta jonka arvovalta ja itsenäisyys eduskuntaan olivat kuitenkin korkeaa tasoa. Merkillepantavaa on, että hän piti arvossaan presidentin asemaa korostavia ominaisuuksia. Hän määrittelikin, että kriisiaikana ”*jos presidentissä on miestä*” hän voi johtaa maata hallitusvallan tehottomuudesta huolimatta.¹⁶¹⁴ Ehkä määrittelyn olisi kuitenkin pitänyt kuulua toisinpäin.

¹⁶¹¹ Hans Morgenthauun mukaan vallassa on kysymys nimenomaan psykologisesta suhteesta hallitsijan ja hallittujen välillä. Morgenthau 1960, s. 29.

¹⁶¹² Tiihonen 1990, s. 238. Marjatta Ojala-Laires kysyykin oliko suomalaisen demokratian taso niin alhainen, ettei se toiminut ilman vallanjakoperiaatteen mukaisesti käyttäytävää hallitsijaa. Ojala-Laires 1985, s. 78.

¹⁶¹³ On myös huomionarvoista, että Kekkonen esitti Rytin pettäneen Saksan. Kekkonen 1972a, s. 171. Vrt. ”Risto Rytin muistolle”, 25.10.1956 radiossa, Kekkonen 1967b, s. 18.

¹⁶¹⁴ Kekkonen 1972a, s. 166–173. Hallitusmuototaistelusta; ks. Mylly 1989a; Vares 1998.

Kekkosen linja presidenttikausien rajoittamisen suhteen noudatteli vastuksissa tuttua logiikkaa. Hänen mielestään presidenttikausia ei ollut syytä rajata, koska se johtaisi huonoihin tuloksiin. Kekkosen mielestä tieto siitä, että kyseessä olisi presidentin viimeinen virkakausi, vaikuttaisi vallankäyttöön. Kekkosen mukaan presidentti voisi tuolloin harrastaa liian omapäistä ja muita instansseja pelkäämätöntä politiikkaa, kuten esimerkiksi jäädyttää yhteistyön eduskunnan kanssa.¹⁶¹⁵

Ranskalaisen historioitsijan ja poliitikon Alexis de Tocquevillen teoksessa *Demokratia Amerikassa* (alun perin 1835) esittämä teoria presidentin uudelleenvalinnasta lähti liikkeelle tyystin erilaisesta perspektiivistä. Hänen mukaansa se, että presidentti voidaan valita uudelleen luo korruption uhkan koskemaan koko valtiota, ei vain yhtä henkilöä. Valtion asioista huolehtimisesta tulee toisijaista, koska uudelleenvalinta on hallinnon keskeinen motiivi.¹⁶¹⁶

Kekkosen eksplikoima uudelleenvalintaproblematiikka oli monessa suhteessa käänteistä Tocquevilleen verrattuna. Kekkonen näki ongelmana, jos presidenttiä ei voitaisi valita uudelleen tai kausia rajattaisiin, sillä se voisi johtaa poliittiseen korruptioon. "Valtion asioista huolehtimista" ja uudelleenvalitsemista hän ei nähnyt ristiriitaisessa suhteessa. Hän mainitsi omakohtaisena esimerkkinään vuoden 1970 vaalilain käsittelyn. Kekkonen totesi, että jos hän olisi aikonut asettua ehdokkaaksi seuraavissa vaaleissa, ei hän tätä ratkaisua olisi voinut tehdä. Kekkonen kuitenkin toi samalla esiin UKK-sopimuksen synnyn "viimeisen presidenttikauden" mahdollisuuden turvin.¹⁶¹⁷

Kekkonen ei vuoden 1972 kirjoituksessaan suostunut minkäänlaisiin presidentin toimivallan vähentämisyrityksiin. Hän puolusti presidentin oikeutta hajottaa eduskunta, koska katsoi järjestelmän toimineen hyvin. Kekkonen itse hajotti kolme kertaa eduskunnan. Ainoa myönnytykseksi tulkittava asia presidentinvallan vähentämiselle oli, että hänen mielestään presidentin valtaa voitiin kaventaa "luonnollista tietä" ilman, että valtiosääntöä tarvitsisi muuntaa.

Luonnollisella tiellä hän tarkoitti sitä, jos eduskunta onnistuu aikaansaamaan vahvan hallituksen, jolla on määrätietoinen pääministeri, niin silloin presidentin asema, valta ja merkitys vähenevät luonnollista tietä. Kauhuskenaarioita Kekkoselle kuitenkin edusti kehitys, jossa presidentin valtuudet on vähennetty minimiin ja presidentistä tulee ainoastaan "representatiivinen figuuri".

Hallitukset eivät olleet 1970-luvunkaan alussa kovin pitkäikäisiä, mikä – julkilausutusti – vaivasi 1930-luvun alun tapaan Kekkosta. Hänen mielestään ei auttanut, vaikka hallitusmuoto olisi kirjoitettu kuinka tyylipuhtaasti tahansa, jos eduskunta ei kykene luomaan vakavaa hallituspohjaa, ja jos pääministeri osoittautuu "heikoksi, päättämättömäksi, epäjohdonmukaiseksi ja epäluotettavaksi".¹⁶¹⁸

¹⁶¹⁵ Kekkonen 1972a, s. 167.

¹⁶¹⁶ Tocqueville 1969; Paastela 1995, s. 70–71.

¹⁶¹⁷ Kekkonen 1972a, s. 168. Tammikuussa 1972 Olavi J. Mattila pyysi Karjalaista ottamaan yhteyttä Kekkoseseen presidenttiehdokkuuden selvittämiseksi. Karjalaisen mielestä jo tuolloin taustalla oli ajatus virkakauden jatkamisesta poikkeuslailla. Ks. Karjalainen-Tarkka 1989, s. 188–190. Vrt. UKK pk. 19.1.1973, Kekkonen 2003, s. 237; Virolainen 1986, s. 371.

¹⁶¹⁸ Kekkonen 1972a, s. 173. Toisaalta juuri hallitusten heikkous kasvatti Kekkos-valtaa.

Kekkosen mielestä hallitusmuoto salli presidentille olosuhteisiin ja persoonallisuuteen sopivan vallankäytön. Niinpä ulkoisten ja sisäisten vaikeuksien aikana vahva presidentti voi johtaa maata tehottomasta hallitusvallasta huolimatta. Vahvan hallituksen ja pääministerin aikana presidentin tehtävänä voisi olla Ståhlbergin määrittelemä 'puolueettomana erotuomarina' toimiminen.¹⁶¹⁹

Ståhlbergin puolueettoman erotuomarin määritelmä muistuttaa *pouvoir neutre* -näkemystä. Benjamin Constantin poliittisessa teoriassa valtionpäämiehen tulee toimia sovittelijana voimana silloin, kun valtiokoneiston kolmijakojärjestelmän välillä syntyy ristiriitoja tai jännitteitä. Tämän vuoksi valtiopäämiehelle on annettava valtaa nimittää ja vapauttaa hallituksia ja määrätä ennenaikaisista vaaleista. Suomessa *pouvoir neutre* -oppia alettiin soveltaa tasavaltalaisten ja monarkistien taistellessa valtiosäännöstä.¹⁶²⁰

Presidentti lukikin 1970-luvulla "uudelleen" presidentin asemaa koskevaa valtiosääntökirjallisuutta löytäen myös niistä "historiallista todistusaineistoa" näkökannoilleen. Kekkonen viittasi Ståhlbergin oikeaan ratkaisuun hajottaa eduskunta vuonna 1924, koska se oli tullut vajaalukaiseksi kommunistien vangitsemisen jälkeen. Myös Ståhlberg itse katsoi, että tuo toimenpide edisti parlamentaarista jatkuvuutta: "*Valtiollinen elämä on saatettu säännöllisille raiteille*", oli Ståhlbergin perustelu asioihin puuttumiselle.¹⁶²¹

Ajatusta Kekkosesta puolueettomana erotuomarina 1970-luvun kontekstissa on kuitenkin vaikea hyväksyä. Käytännössä Kekkonen osallistui politiikkaan niin laajasti, että hänen oli hyvin hankalaa olla puolueeton erotuomari. Eräällä tavalla huvittavaa onkin, että samalla kun Kekkonen esitti perustuslakivaliokunnan roolin poliittisena ja arvoperustaisena, hän näki oman poliittisen roolinsa ja valtansa sangen rajattuna. Presidentti ei kuitenkaan voi koskaan – kuten Jyränki on todennut – olla vallankäytössään neutraali. Se sisältää aina poliittisia ratkaisuja eli vallankäyttöä. Siten presidentin on käytännössä mahdoton olla "ideologisesti puolueeton".¹⁶²² Kekkonen varasi presidentille suuren roolin "sisäisten tai ulkomaisten kriisien" aikana, mutta tosiasiaassa presidentin rooli oli instituutiona jatkuvasti kasvanut.

Presidentin asema Suomessa ei sotien jälkeen ja olojen stabilisoituessa suinkaan parlamentarisoitunut, vaan suomalaisen demokratian hallintapa säilyi presidenttipohjaisena. Kekkonen kolmannella presidenttikaudella ei hallituksia muodostettu, ennenaikaisista vaaleista päätetty, eikä juuri minkäänlaisia ulkopoliittisia päätöksiä tehty ilman Kekkonen mielipidettä¹⁶²³.

¹⁶¹⁹ Ibid., s. 173.

¹⁶²⁰ Ojala-Laires 1985, s. 18–19; Laireksesta on ongelmallista, jos valtionpäämies käsitetään sovittelijaksi voimaksi. Sen lisäksi, että hänen tulisi pystyä sääntelemään poliittisten puolueiden mielipide-eroja ja olemaan puolueiden yläpuolella edustamassa kansakunnan "objektiivista etua", pitäisi hänen myös pystyä eliminoimaan henkilökohtaisen poliittisen ideologiansa vaikutus päätöksenteossa. Se on mahdotonta. Poliittisessa mielessä presidentti ei voinut olla neutraali vallankäytön suhteen, koska hän mm. valitsi hallituksen muodostajan. Ibid., s. 24, 76; vrt. Kekkonen 1972a, s. 172.

¹⁶²¹ Ibid; vrt Tarkiainen 1938, s. 132–133; Kekkonen alleviivaukset ja lehtileikkeet; TM.

¹⁶²² Kekkonen 1972a, s. 128, 172–173; ks. myös Jyränki 1981, s. 368; Jyränki 1990, s. 81.

¹⁶²³ Ks. Ojala-Laires 1985, s. 12–13.

Kyösti Skyttä kuvasi *Kanavan* artikkelissaan *Vastustaako Kekkonen maakuntaitsehallintoa?* vuonna 1973 suomalaisen yhteiskuntapolitiikan silloista tilannetta seuraavasti: ”Ensin odotetaan Kekkonen lausuntoa jostakin ongelmavyyhdistä, ennen kuin tehdään mitään tai asian ääressä istuvat virkamiehet avaavat suunsa”.¹⁶²⁴ Skyttä oli ironisesti huolestunut siitä, miten yhteiskuntapolitiikan Suomessa käy UKK:n jälkeen. Hänen pelkäsi, että kehitys juuttuu paikalleen, kun uutta ”kaikkia hyviä asioita harrastavaa” valistunutta diktaattoria ei ole näkösällä.¹⁶²⁵

Kekkonen presidenttikausilla eivät koskaan kohdanneet Kekkonen mainostama ”luonnollisen tien” vallan siirtymä ja käytäntö. Antero Jyrängin mukaan Kekkonen oli itse sanonut presidentinvallasta syksyllä 1970:

”En ole periaatteessa koskaan puoltanut vahvaa presidentinvaltaa, koska se ei ole demokratian kanssa sopuosinnussa. Asiat eivät kuitenkaan luista ilman presidentin henkilökohtaista vallankäyttöä. Presidentin toimeen tullessani ajattelin, ettei pitäisi olla henkilökohtaista vallankäyttöä. Käytännön paineesta olen joutunut muuttamaan ajatuksiani.”¹⁶²⁶

Jyrängin muistelu pitää hyvinkin paikkaansa. Kekkonen vaati poliittisella urallaan johdonmukaisesti valtaa aina sille orgaanille, missä hänen toimintansa painopiste kulloinkin oli: 1930-luvulla vahvalle (kansanvaltaa puolustavalle) hallitukselle, sotien aikana eduskunnalle, 1950-luvulla pääministerille ja vuoden 1956 jälkeen presidentille. Kekkonen käsitteenmuutoksia voidaan lukea myös hänen kulloisenkin valtapyrkimyksensä kautta.¹⁶²⁷

Assimilaation loppuvaihe ja Tamminiemen testamentti

Suomalainen yhteiskuntatutkimus oli ”sokea” suomalaisen yhteiskunnan kipupisteitä kohtaan, mutta viimeistään Allardtin vaikutuksesta rakenteiden tutkimisesta siirryttiin myös ristiriitojen tutkimukseen. Ristiriitojen analysointi oli myös Kekkonen poliittisen ajattelun kannalta keskeistä.¹⁶²⁸

Allardtin mielestä valtio oli hävinnyt kokonaan pois 1950–60-luvun sosiologiasta ja valtio-opista. Se oli hänen mielestään ironista, koska valtion rooli näinä vuosikymmeninä kasvoi nopeasti vaikuttaen voimakkaasti kansalaisten arkielämään. Toisenlaista ironiaa oli, että kommunismin kannatus alkoi vähentyä samaan aikaan, kun Länsi-Euroopan ja Suomen ylioppilaat radikalisoituivat. Suomessa ylioppilasliikehdinnän huippukausi, joka ajoittui vuosiin 1968–

¹⁶²⁴ Skyttä 1973, s. 88; vrt. Kekkonen 1972a, s. 137.

¹⁶²⁵ Ibid., s. 87–90; Sumu 1972, s. 113–114. Sumu totesi kirja-arvostelussaan ”viime vuosien poliittisen karusellin” osoittaneen *Demokratian itsepuolustuksen* olleen oikeassa.

¹⁶²⁶ Jyrängin mukaan Kekkonen hyvin harvoin, ainakaan suoraan, myönsi presidentin vallankäyttäjäksi. Jyränki 1990, s. 70.

¹⁶²⁷ Ibid., s. 70–71, 79, 81.

¹⁶²⁸ Pitkään Suomessa velloneet kansalaisotakeskustelu osaltaan ”viivytti” historia- ja yhteiskuntatieteiden siirtymistä kohti ajankohtaisempaa ja ”jänniteteoreettisempaa” keskustelua. Alapuro 1994a, s. 171–172. Kekkonen pani myös merkille Allardtin huomion siitä, että Suomen kansa on eripuraisuudestaan huolimatta lopultakin hämmästyttävän yksimielistä. Leike: UKK pk. 14.10.1970 II.; UKA.

1972, meni melko nopeasti ohi ja se alkoi saada rutinoituneita ja institutionalisoituneita toimintamuotoja. Toimintatavoista yliopistoissa saatettiin edelleen taistella 1970-luvulla tarkasti ja ajan kanssa, mutta suuri osa entisistä radikaaleista alkoi ”byrokratisoitua” puoluepoliittisen järjestelmän alaisuuteen. Radikaali ylioppilasliike alkoi menettää merkitystään.¹⁶²⁹

Vielä vuoden 1972 tilanteesta katsottuna ei Suomessa osattu nähdä radikaalin liikehdinnän yleistä maltillistumista ja lipumista pääasiassa osaksi institutionaalisia toimintamuotoja. Poliittinen jännittyneisyys säilyi Suomessa edelleen 1970-luvun alussa voimakkaana, mikä aika ajoin aiheutti epämääräisiä vallankaappaushuhuja, kuten metallin lakon yhteydessä vuonna 1970. Kekkonen presidenttinä pyrki lieventämään osaltaan tätä jännitystä.¹⁶³⁰

Suomen sisäisen jännityksen lieventämisessä Kekkonen noudatti kahta pääperiaatetta, joilla oli selvät kytkökset Allardtin yhteiskuntateoreettiseen ajatteluun. Suomalaisessa yhteiskunnassa oli vaikeiden itsenäisyyden vuosien aikana totuttu ajattelemaan, että suomalaisen yhteiskunnan toimivuus rakentuu ”yhteen hiileen puhaltamisen” varaan. 1970-luvun alun voimakas vastakainasettelu teki ajattelumallin mielekkyyden kuitenkin kyseenalaiseksi.¹⁶³¹

Sukupolvien välinen kuilu oli ollut Kekkonen teemana jo puheessa 4.2.1967. Hänen mukaansa sukupolvien välinen kuilu oli säännönmukaista, joskin Kekkonen mielestä kontrasti vanhojen ja nuorten välisen maailman välillä oli tuolloin kaikkein suurin ihmiskunnan historiassa.

Vaikka uusi aikakausi oli hänen mielestään parhaillaan muotoutumassa, niin vanha aikakausi ei siirtymäkauden aikana ollut menettänyt merkitystään. Kokonaisuudessaan hänen kuvaamaansa siirtymäkausi-ajattelua voisi jälkiviisaasti kuvata siirtymänä modernista maailmasta niin sanottuun postmoderniin maailmaan. Yksi keskeisimmistä Kekkonen teeseistä olikin, että erilaistumisen ja erikoistumisen kehittyessä myös yhteistyön tarve kasvaa. Yhtenäistävän normipaineen ja perinteisen tiukan solidaarisuuden sijaan Kekkonen tarjoaa vastauksissaan erilaisuuden ja erikoistumisen mahdollistamaa vapaaehtoista yhteistyötä ja solidaarisuutta, joka tekee yhteiskunnan ongelmia kohtaan joustavammaksi ja sopeutuvammaksi.¹⁶³²

Synteettisessä analyysissään hän tuo esiin eheyttämisen muutoksen sääty-yhteiskunnasta nykyaikaan. Itsereflektiivisessä eheyttämistulkinnassaan hän toi itsekriittisesti esiin, ettei 1920- ja 1930-luvuilla ymmärretty, ettei työväestöä ja vasemmistoa voi eheyttää tarjoamalla ”eheyttä” ylhäältä alaspäin. Eheyttämisen olisi siis pitänyt tapahtua yhteistoiminnassa vasemmiston kanssa. Silloin ei kuitenkaan Kekkosesta porvaristossa ollut tarvittavaa todellisuudentajua tätä ymmärtämään. Kekkonen totesi ymmärtäneensä, että ensin on tunnustettava erilaisuus, jotta erilaisuuksien välillä voitaisiin käydä keskustelua ja siten päästä kohti kokonaisuutta. Sanelulla ei hänestä päästy kansalliseen eheyteen.¹⁶³³

¹⁶²⁹ Allardt 1994, s. 161–162.

¹⁶³⁰ Ks. tarkemmin Rentola 2005. Taistolaiset tosin säilyttivät vallankumouksellisuutensa.

¹⁶³¹ Allardt 1994, s. 158.

¹⁶³² Kekkonen 1967b, s. 440. Puheen taustoista; ks. Skyttä 1970, s. 158–162.

¹⁶³³ Ibid. 441–442.

Hänen mielestään erilaisuuden kieltäminen maailmansotien välisenä aikana johti ylioppilaittein liikehtimisenä ajopuumaisesti äärioikeiston syliin.¹⁶³⁴

Kekkonen ideologian ja valtapolitiikan yhteys jatkui tiiviinä. SDP:n edut UKK:n kannattamisessa poikkeuslakivalinnan ja vuoden 1978 presidentinvaalien yhteydessä olivat selvät. 1970-luvulla SDP oli keskeinen osa Suomen poliittista kulttuuria, eikä puolue ulko- ja sisäpolitiikassa enää tuottanut entisenkaltaisia hankaluuksia Kekkoselle, joka saattoi myös nojata SDP:n tukeen. SDP:n harjoittama realiteettiajattelu, jossa puolue eräällä tavalla sidottiin Kekkonen poliittisen linjan ja presidenttiyden yhteyteen, tuotti sisä- ja ulkopoliitikassa jatkuvia palkintoja, kuten pääministeripaikkoja. Siten Kekkonen palkitsi SDP:n muuttuneen sisä- ja ulkopoliittisen linjan ja uskollisuuden vallalla.¹⁶³⁵

Presidentin huolenaiheena oli 1970-luvulla ääriivasemmiston, radikalismien, lakkojen ja ajoittain lukkiutuneen työmarkkinapolitiikan ohjaaminen turvallisille urille. Kekkonen pyrki aktiivisesti toimenpiteillään luomaan kaukana oleville työmarkkinaosapuolille yhteistyöedellytyksiä. Esimerkiksi syksyllä 1970 Kekkonen puuttui henkilökohtaisesti työmarkkinaneuvotteluihin ja teki oman välitysehdotuksensa, joka myöhemmin suurimmat työmarkkinajärjestöt hyväksyivät. Näin hän alkoi toimia myös ylimpänä ”valtakunnansovittelijana”, joka on tässä suhteessa linjassa Ojala-Laireksen kuvaaman *pouvoir neutre* -periaatteen kanssa. Monet mielsivätkin UKK-sopimuksen vahvimaksi osoitukseksi presidentin omaksumasta erotuomarin roolista.¹⁶³⁶

Kansandemokraattien kohdalla Kekkonen piti vielä 1970-luvullakin hankalassa valtionaloudellisessa tilassa välttämättömänä, että myös heidät sitoutettaisiin hallitusvastuun piiriin. Hänen mielestään oli tärkeää, ettei syntynyt voimakasta luokkajaollista ristiriitaa kansandemokraattien ja muiden puolueiden välillä, koska se vaikeuttaisi ristiriitojen sääntelyä. Kansandemokraattien hallitusvastuussa pitäminen teki heistä Kekkonen mielestä legitimejä yhteistyökumppaneja muiden puolueiden hyväksymien pelisääntöjen mukaisesti ja sen kautta integroi heidät osaksi demokraattista koneistoa, mikä tarkoitti, että Kekkonen saattoi katsoa kansallisen eheyttämisen linjansa onnistuneen.¹⁶³⁷

¹⁶³⁴ Ibid.

¹⁶³⁵ Paasio kertoo postuumisti ilmestyneissä muistelmissaan, ettei Kekkonen koskaan ollut ”sosialidemokraattien ystävä”. Paasion mukaan SDP:n turha kaunaisuus Kekosta kohtaan oli kuitenkin antanut kaikki kortit Kekkoselle, joka oli vahingollista paitsi puolueen myös maan kannalta. Paasio 1980, s. 201, 267; Tuomioja 1996, s. 213; Lehtinen 2002, s. 406–410; Sorsa 2003, s. 9–12. Sorsan mukaan: ”Kekkonen uudelleenvalinta [1973] täytti kaikki SDP:n kannalta asetettavat edellytykset.” Ibid., s. 39.

¹⁶³⁶ Matti Rinne kuvasi Kekkonen roolia vuonna 1972 seuraavasti: ”Hän on viheltänyt paitsoita, kulumureita ja rangaistuspotkuja kumpaankin suuntaan tosin tulkiten pelin sääntöjä melko gaullistisesti. Samalla hän on toiminut molempien joukkueiden valmentajana. Vasemmistolle hän on ojentanut välillä enemmänkin kun kätensä, tullut puolitiehen vastaan. Hän on ottanut kommunisteja hallitukseen, lähettänyt osanottokirjeitä päähän potkituille radikaaleille, puuttunut oikeuslaitoksen vanhoillisuuteen, kannattanut lähidemokratiaa jne. Mutta oikeisto on saanut häneltä vähintään samalla mitalla. Hän on pönkittänyt talouselämää UKK-sopimuksella, vihkinyt yksityisiä tehtaita, ottanut vastaan vartioparaateja, vastustanut puoluetukea jne.” Ks. Huttunen 1974, s. 545–546.

¹⁶³⁷ Kekkonen 1967b, s. 445–447; UKK pk. 5.5.1973, Kekkonen 2003, s. 329; Seppinen 2004.

Osittain Kekkonen politiikan seurauksena keskiryhmien ja SDP:n suhtautuminen kommunisteihin muuttui myönteisemmäksi, mutta SKP:n vähemmistöryhmän, taistolaisten kriittisyys hallitusyhteistyötä kohtaan vähensi puolueiden halukkuutta toimia 1970-luvulla yhteistyössä kommunistien kanssa, mitä Kekkonen purki enemmistön johtajalle Aarne Saariselle kirjeessään:

”... poliittisena pragmaattikkona ajattelen näin: Suomi ei ole sellaisessa vallankumouksellisessa esitilanteessa, että Sinisalonen luokkakantainen ortodoksisuus ja sen mukana SKP:n isoiloituminen muusta yhteiskunnasta veisi tässä kehitysvaiheessa SKP:n asiaa eteenpäin. ... SKP isoiloituu, se on nyrkki ... Ja nyrkin kanssa ei yleensä olla yhteistyössä.”¹⁶³⁸

Vaikka kommunistien vähemmistösiipi olikin kriittinen muiden puolueiden kanssa demokratian pelisäännöillä tehtävää yhteistyötä kohtaan, kannatti se kuitenkin yleensä julkisesti Kekkonen ulkopoliittikkaa, koska myös Neuvostoliitto sitä kannatti. SKP:n hajaannukselle Kekkonen ei voinut mitään, niinpä hän tyytyikin tarkkailemaan, mikä kanta jäisi voitolle ja varmistamaan, että taistolaisista ei olisi vaaraa Suomen sisäiselle turvallisuudelle.¹⁶³⁹

Suomen sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden vaalimisesta on oivallinen esimerkki Kekkonen politiikan yhteen kokoava teos *Tamminiemi*, joka etulehdellään esittää, mistä Kekkonen politiikassa on kysymys: ”*Toivon, että Suomen kansa on yksimielistä toimiessaan maansa hyväksi, itsenäisyyden turvaamiseksi ja rauhan varjelemiseksi.*” Edellisessä kiteytyvät sekä Kekkonen kokemukset 1900-luvun Suomesta että hänen harjoittamansa politiikka ja myös hänen huolestunut ”odotushorisonttinsa” tulevaisuuden suhteen¹⁶⁴⁰. Teoksessa sekä puolustettiin vahvaa vallankäyttöä että opastettiin tulevia johtajia:

”... maan ulkopoliittinen johto ei voi valtakunnan olemassaolon kannalta ratkaisevissa kysymyksissä koskaan vetäytyä sen puolustelun taakse, että se ei voinut toteuttaa omaa tahtoaan, koska kansan tietoinen tahto oli toinen. Sen on uskallettava olla itsenäinen ... Maan johdon, olipa valtiomuoto mikä tahansa, on siis osattava toimia yhtä hyvin kansan tahdon mukaisesti kuin siitä riippumattakin.”¹⁶⁴¹

Lisäksi hän opetti poliittisen realismin tajua, joka ei Kekkoselta ollut ”*Suomen kansan vahvimpia puolia*”. Eräällä tavalla kansa olikin Kekkoselle 1970-luvulla demokratian toteuttava ”välttämätön aines”. Kekkoselle vastakkaista demokraatiakäsitystä ajoi Kekkosta ”ruoskparlamentarismista” syyttänyt L.A. Puntila, joka – omista intresseistään – näki kansan vallan huipulla ja poliitikot kansan palvelijoina. Hän piti kansanvallan kannalta samantekevänä, käyttäkö ”rajatonta valtaa” yksi vai kaksisataa. Lisäksi hän suositteli kansanäänestyksiä ja piti kaksipuoluejärjestelmää kansan kannalta parhaana ”kontrollijärjestelmänä”.¹⁶⁴²

¹⁶³⁸ UKK:n kirje Aarne Saarniselle 27.3.1971, Kekkonen 1976b, s. 92–93.

¹⁶³⁹ Ks. Virolainen 1986; Suomi 1998, s. 375.

¹⁶⁴⁰ Ks. ”kokemusavaruudesta” ja ”odotushorisontista” Koselleck 2004, s. 259–263.

¹⁶⁴¹ Kekkonen 1980, 167–168. Teoksessa myös määriteltiin, että ”*vastuunalaisen johdon kyttävää määrittelemään kerta kerralta erikseen*”, missä kulkee raja ulkopoliittisen ”itse-tunnon” ja ”haihattelun” välillä. Ibid., s. 15.

¹⁶⁴² Kekkonen 1980. HS 11.9.1974, UKK pk. 12.9.1974 ll., UKA. Tarkka 2004, s. 375–376.

Kekkosen vallan rajat

Kekkosen 1970-luvun kiivas vastustaja, sosiaalipsykologian professori Kullervo Rainio kirjoitti teoksessaan *Valta ja vallan käyttö* (1969) arvovallan rajoista:

”Vallankäytön kannalta on siis oleellista, että auktoriteetti – yksilö, joka puhuu ryhmän valtuuksin – edustaa koalitiota, se, että koko ryhmän tajutaan olevan koalitiona hänen sanojensa ja tekojensa takana. ... Rajoituksena on kuitenkin se, että tämä valta on tarkalleen roolikuvauksen määräämää, ts. arvovalta rajoittuu vain niihin asioihin, joissa valtuudet roolikuvauksen mukaisesti on luovutettu tuolle arvovaltaiselle yksilölle.”¹⁶⁴³

Rainion puoluetoverin Junnilan mielestä Kekkonen oli 1970-luvulle tultaessa ylittänyt soveliaat vallankäytön rajat jo moninkertaisesti. Niinpä Junnilan näkemyksen mukaan Suomi oli kulkemassa kohti ”presidentinvaltaista diktatuuria”, koska presidentti käytti hänelle kuulumatonta valtaa esimerkiksi UKK-sopimusta tehdessään. Kekkosen vastustajien ongelmaksi muodostui kuitenkin se, etteivät he pystyneet näyttämään todeksi vihjailujaan siitä, että presidentti olisi toiminut juridisesti väärin edes UKK-sopimuksen yhteydessä.¹⁶⁴⁴

Presidentin vallankäytön rajat olivat tulkinnalliset, mikä osaltaan aiheutti sen, että monet valtiosääntöoppineet ja politiikan tutkijat vaativat valtiosääntön muuttamista selkeämmäksi. Tuttu Tarkiainen vaati mm. tammikuussa 1967 presidentin aseman ja vaalijärjestelmän selkeyttämistä¹⁶⁴⁵. Keskustalaiset lehdet legitimoivat Kekkosen laajaa ulkopoliittista valtaa välttämättömyytenä ja todistelivat, ettei Kekkonen koskaan ollut ylittänyt ”vallankäytön rajoja”¹⁶⁴⁶.

Korkeakoulujen opiskelijamäärä lähti jyrkkään nousuun, ja kun etenkin radikaalit opiskelijat alkoivat tuntea kohtalonyhteyttä Suomen sankan työläisjoukon kanssa, heistä muodostui 1970-luvun taitteessa varteenotettava poliittinen voimatekijä Suomessa.¹⁶⁴⁷ Vaikka kansalaisyhteiskunta aktivoitui 1960- ja 1970-luvuilla, poliittisesti vaikuttava toiminta tapahtui kuitenkin käytännössä puolueissa, joiden tosiasiallista olemassaoloa ei ollut ”häveliäisyssyistä” kuitenkaan muodollisesti tunnustettu.¹⁶⁴⁸

¹⁶⁴³ Rainio 1969, s. 65–66.

¹⁶⁴⁴ Leike; UKK pk. 10.12.1970 II, UKA. Vrt. Kekkonen 1972a, s. 168.

¹⁶⁴⁵ ”Muuan instituutio, jonka huolehti voi ennustaa tulevaisuudessakin herättävään arvoastelua, on tasavallan presidentin vaaleissa noudatettu menetelmä. Nämä vaalit ovat sodanjälkeisenä kautena huomattavasti muuttaneet luonnettaan, ja moni seikka viittaa siihen, että kysymys nykyisen systeemin tarkoituksenmukaisuudesta joutuu väistämättä uudelleen tarkasteltavaksi.” Lehtileike 29.1.1967 Suomen valtiosääntöä käsitelleestä keskustelutilanteesta Tuttu Tarkiaisen teoksen *Tasavallan presidentin asema* (1938) välissä, vrt. Kastari 1977, TM.

¹⁶⁴⁶ Esimerkiksi: ”Ulkopolitiikan kolme linjaa”, KS 24.8.1971, UKK pk. 23.8.1971 II: *Lalli* 6.8.1975, UKK pk. 6.8.1975 II., UKA.

¹⁶⁴⁷ Hyvärinen kuvaa väitöskirjassaan *Viimeiset taistot* (1994) aikakautta poliittisten järjestöjen liuskan ”tiedotteiden” jakamisen aikana, jolloin Tampereen yliopiston pääovella saattoi olla (1972–74) neljän järjestön tiedotteiden jakajia. Hyvärinen 1994, s. 28.

¹⁶⁴⁸ Sen sijaan käytettiin kiertoilmauksia; ”valitsijain allekirjoituksillaan perustamien valitsijayhdistysten yhteisellä julkilausumalla perustettu vaaliliitto”. Vuoden 1969 puoluelaisissa puolueiden muodolliset toimintaedellytykset selkiytyivät. Puolueiden saama ehdokasmonopoli kuitenkin purettiin 1975 vaaleihin. Pesonen 1993, s. 31.

Myös Yleisradio otettiin entistä näkyvämmiin poliittisen valtataistelun välineeksi. Radiopuolta alettiin nimittää Repo-radioksi johtajansa – Kekkonen lähipiiriin kuuluneen – Eino S. Revon mukaan. Jo Revon valinta toi mukanaan syytökset siitä, että radio on politisoitu puoluepolitiikan vaikutuksesta.¹⁶⁴⁹

Suurista puolueista avointa Kekkos-vastaisuutta esiintyi 1970-luvulla enää kokoomuksen piirissä. Puolue kuitenkin pyrki muuttamaan kurssiaan tulemalla avoimesti Paasikiven–Kekkonen linjalle. Lisäksi se pyrki häivyttämään ”junnilaiset” toiminnassaan taka-alalle Holkerin ja nuorten edustajan Ilkka Kanervan johdolla. Kekkonen kokoomusvastaisuus oli pitkäikäistä. Siihen liittyi sekä ideologisia että käytännöllisiä syitä. Kuitenkin puolueen muuttaessa kurssiaan Kekkonen oli valmis uudelleenarviointiin. Kuitenkaan Kekkonen ei presidenttinä ”yleisten syiden vuoksi” onnistunut kansallisen yhtenäisyyden vaalimisen viimeisessä projektissaan eli kokoomuksen hallitukseen palauttamisessa¹⁶⁵⁰.

Kun SMP sai sekä 1970 että 1972 vaaleissa 18 paikkaa, Kekkonen tiesi, että puolue asettaisi Vennamon ehdokkaaksi vuoden 1974 presidentinvaaleissa, eikä Kekkonen halunnut lähteä niihin. Hän pelkäsi, että Vennamo saisi vaaleissa ”suhteettoman suuren” kannatuksen keräämällä häntä vastaan suunnatut protestiään¹⁶⁵¹. Se johtikin osaltaan poikkeuslain toteuttamiseen.

Mahdollisen arvovaltatappion lisäksi Kekkonen todennäköisesti pelkäsi suuren Kekkos-vastaisuuden olevan haitaksi ulkopoliittikan hoitamisessa. Neuvostoliitto oli tullut muutoinkin äärimmäisen epäluuloiseksi Suomessa ”neuvosto-vihamielistä politiikkaa” harjoittavia kohtaan, ja jopa vainoharhaiseksi tulkittessaan suomalaisia poliittisia merkityksiä.¹⁶⁵²

Sisäpolitiikassa Kekkonen viimeinen suuri voimainmittelö tapahtui hänen alkukesästä 1979 nimittämänsä pääministeri Koiviston kanssa.¹⁶⁵³ Presidentti ei päiväkirjassaan jaksanut valtataistelua juurikaan kommentoida. Kekkonen valtataistelua Koivistoa vastaan keväällä 1981 käytiinkin pääasiassa Kekkonen nimellä. Keskustapuolue ajoi pääministerin eroa – Virolaista lukuun ottamatta – mutta Koiviston onnistui ”jahkailla” eli ”aikaa pelaten” pitää hallituksensa kanssa kesän yli, jolloin Kekkonen voimat olivat jo vähissä¹⁶⁵⁴.

¹⁶⁴⁹ ”Täysin politisoitu radio”, *HS* 27.4.1969, UKK pk. 27.4.1969, UKA.

¹⁶⁵⁰ Suomi 1996, s. 701. UKK pk. 17.4.1979: ”– *Hallituskysymys. Moskovan virallinen kanta on, että kokoomus ei voi puolueena tulla mukaan.*” Kekkonen 2004, s. 336. Vielä keväällä 1970 kokoomuksen voittaessa eduskuntavaalit Kekkonen merkitsi päiväkirjansa US:n leikkeeseen ironisesti: ”Suomi on liian pieni maa kokoomuspuolueelle!” UKK pk. 17–18.3.1970, Kekkonen 2003, s. 100. Sillä hän tarkoitti kokoomuksen ulkopoliittista epäluotettavuutta, mikä ilmentyi erityisesti Junnilassa. Vaikka kokoomus tuli 1970-luvun aikana Kekkonen linjoille ja Tuhatkuntakin vannoi uskollisuuttaan ”Urho Kekkonen johtamalle puolueettomuuspoliittiselle linjalle”, ei puolue päässyt valtaan. ”Tuhatkunta lupasi ajaa UKK:n linjaa”, *HS* 27.11.1973, UKK pk. 27.11.1973 II., UKA.

¹⁶⁵¹ Suomi 1998, s.16.

¹⁶⁵² Ks. Akulov 1996, s. 169–170; Derjabin 1997, s. 76.

¹⁶⁵³ Yhden teorian mukaan Kekkonen tarkoituksena oli puhkaista Koiviston kupla eli osoittaa pääministerin ”epäpätevyys” ja siten taittaa hänen kansansuosionsa eli Koiviston kuningastie. Koivisto 1988, s. 41. Vrt. Virolainen 1982; Väyrynen 1993.

¹⁶⁵⁴ Juhani Suomen mukaan Koiviston hallituksen ongelmat johtuivat paljolti pääministerin jahkailuista. Suomi 2000, s. 666–667. Vrt. Lehtinen 2002, s. 612.

Myös SDP:n sisällä oli käynnissä valtataistelu. Kalevi Sorsa arvosteli Koivisto siitä, että SDP on hallituksessa, mutta ei hyödy siitä¹⁶⁵⁵. Itse asiassa Koivisto pitäessään puolueensa ”epäedullisestikin” kiinni vallasta teki samankaltaisesti kuin Kekkonen V hallituksensa aikana 25 vuotta aiemmin, jolloin Kekkonen suostui maalaisliiton kannalta epäedullisiin hallitusehtoihin pedaten pääministeriyden kautta asemiaan tulevia presidentinvaaleja varten.

Presidentin pyrkiessä – vahvasti muiden tukemana – kaatamaan hallitusta Koivisto muistelmiensa mukaan kysyi oikeuskanslerilta, onko hän ymmärtänyt oikein, että hän on pääministeri niin kauan kuin ei ole menettänyt eduskunnan luottamusta eikä pyydä eroa. Saatuaan myönteisen vastauksen Koivisto pysyi virassaan. Kekkonen jäätyä sairaslomalle Koivistosta tuli presidentin sijainen, mikä edesauttoi lähtöasemaa tulevia presidentinvaaleja ajatellen.¹⁶⁵⁶

Koivisto onkin antanut vuosien 1979–1981 pääministerikauttaan käsittelevälle kirjalleen nimeksi *Politiikkaa & politikointia*, vaikka politikoinnin hän luonnollisesti näkee tapahtuneen pääasiassa muiden toimesta. Toisaalta myös Kekkonen näki Koiviston pelaavan. Tytti Isohookana-Asunmaa näkee 1970- ja 1980-lukujen taitteen olleen ”otollinen jatkuvalla presidenttipelille”.¹⁶⁵⁷

Ulko- ja sisäpolitiikan symbioosi

Erilaisuuden tunnustamista vaativista painotuksistaan huolimatta Kekkonen ei suvainnut ääniä, jotka rikkoivat hänelle mieleisen yksiaänisen ulkopoliittisen harmonian. Se näkyy myös hänen kommentistaan kesällä 1970, jolloin SMP:n ja kokoomuksen kannatus oli edelleen kasvanut: ”Kyllä tämä kansa Paasikiven sanojen mukaan on saatanan tyhmää”. Hän taisteli loppuun saakka ”kansallisen eheyden” ja ”kansakunnan edun” puolesta oikeistovoimia vastaan.¹⁶⁵⁸

Virallinen ulkopoliittikka oli Kekkonen määrittelyoikeus, jonka monimuotoisuuden vain hän yksin hallitsi. Hänen suhtautumisensa virallista linjaa vastustavia toisinajattelijoita, kuten Veikko Vennamo, Tuure Junnilaa, Victor Procopéa ja Georg C. Ehrnroothia, kohtaan oli selvä.¹⁶⁵⁹ Heille ei ollut sijaa vallan kabineteissa olla päättämässä myöskään Suomen sisäpolitiikasta.

Kekkonen vastustajat pyrkivät tammikuussa 1973 poikkeuslakikäsittelyssä rikkomaan Kekkonen kaipaamaan kansallisen harmonian, jonka perusajatukseksi olivat sisäinen yhtenäisyys ja hyvien suhteiden uusintaminen Neuvostoliittoon, mikä säilyikin virallisena ulkopoliittisena doktriinina aina 1980–90-lukujen taitteen mullistuksiin saakka.¹⁶⁶⁰

¹⁶⁵⁵ Suomi 2000, s. 672.

¹⁶⁵⁶ Ks. Koivisto 1988, s. 239–240, 245; Nevakivi 1996a, s. 292.

¹⁶⁵⁷ Ks. Suomi 2000, s. 656; Isohookana-Asunmaa 2006, s. 609.

¹⁶⁵⁸ UKK pk. 30.6.1970, Kekkonen 2003, s. 119–120. *Tamminiemi* teoksessa Kekkonen esitti, ettei ulkopoliittista kansalaismielipidettä voi kahlita, mutta painotti samalla yhtenäisen kansalaismielipiteen tärkeyttä puolueettomuuspolitiikan takana, harkitsevaisuutta mielipiteen ilmaisuissa ja maan etujen huomioon ottamista. 1980, s. 160–167.

¹⁶⁵⁹ Vrt. Junnilan käsitys hänen teoksessaan *Suomen itsenäisyydestä on kysymys* (1980).

¹⁶⁶⁰ Oikeastaan vasta presidentti Koivisto muutti Neuvostoliiton vallankaappausyrityksen seurauksena selvemmin Suomen sodan jälkeistä ulkopoliittista linjaa ja lähti aja-

Valtaosasta Paasikiven ja Kekkonen sotien jälkeisiä teksteistä käy ilmi, että heidän mielestään tärkeintä oli suhde Neuvostoliittoon. Se oli Suomen kohtalonkysymys. Siitä seurasi, että kansainvälinen politiikka suodattui paljolti Neuvostoliiton kautta Suomeen ja se nimenomaisesti hyväksyttiin niin sanottuna realiteettina¹⁶⁶¹.

Toisaalta on muistettava, että ulkopoliitiikan ”realistinen hallinta” oli mahdollista vain sisäpoliittisen hegemonian kautta.

Sisä- ja ulkopoliitiikan hegemonia saavutettiin pitkälti ”ulkopoliitiikan ensisijaisuutta” korostamalla ja häivyttämällä sisäpolitiikan haltuunoton jälkeen sen konfliktiasetelmia. Paasikivi ja Kekkonen painottivatkin sisäpoliittisesti esimerkiksi lain suomaa turvaa, laillista järjestystä, eduskunnan valtaa ja parlamentaarista järjestystä¹⁶⁶². Ilkikurista sinänsä on, että parlamentaarinen järjestys sotien jälkeen oli pääsääntöisesti heidän hyppysissään, ja siten he pystyivät yhdistämään sisä- ja ulkopoliittisen edun.

Kekkonen legitimoiti presidentin laajan ulkopoliittisen vallan välttämättömyyskielellä nopeasti muuttuvassa kansainvälisen politiikan järjestelmässä, jossa myönteiset tulokset olivat vain lyhytaikaisia, jos niitä ei pystynyt jatkuvasi uudistamaan ja vahventamaan:

”Jatkuvuus ja keskitys ovat tämän johdosta menestyksellisen ulkopoliitiikan olennaisia toimintaedellytyksiä. Tämän turvaamiseksi on meidän valtiosääntömme uskonut ulkopoliitiikan johdon presidentille.”¹⁶⁶³

Kekkonen ulkopoliitiikan (kielen) kyvykkyydestä huolimatta Suomi ei luonnollisesti ollut immuuni kansainvälispoliittisen järjestelmän paineissa. Niinpä ulkomaiset tutkijat kuten George Maude ja Hans-Peter Krosby hämmästelevät poikkeuslakimenettelyä sinänsä, mutta ymmärtävät sen idänpoliitiikan näkökulmasta. Heidän mielestään Kekkonen valinta oli Suomen puolueiden ulkopoliittisen konsensuksen osoitus, eli Suomen poliittiset voimat suojelivat omaa yhteiskuntaa ja sen erityisintressejä, erityisesti integraatiopyrkimyksiä.¹⁶⁶⁴

maan Suomea ulospäin aktiivisemmin länteen (EU). Neljää presidenttiä (1974–2005) palvellut Jaakko Kalela esitti suorasanaisesti TV 1:n *Lauantaiseurassa* (23.4.2005), että Suomen EU-jäsenyyden hakeminen oli suoraan kytköksissä Neuvostoliiton vallankaappausyritykseen. Silloin Kalelan mukaan ”*kaikki tapahtui hyvin jyrkästi. Siinä tapahtui tämmöinen – ikään kuin sodanjälkeinen jatkumo katkesi yhdellä kertaa. Toimenpiteet olivat nopeat ja hyvin määrätietoiset.*” Ks. HS 1.5.2005.

¹⁶⁶¹ Apunen 1977, s. 350–351.

¹⁶⁶² Jukka Seppinen (2001) pitää Paasikiven sotien aikaista ja jälkeistä Neuvostoliittosuhteiden hoitamista maamme kannalta jopa petturimaisena toimintana. Paasikiven neuvostosuhteiden motiivina oli Seppisen mielestä Paasikiven oman poliittisen johtajuuden varmistelu sotien jälkeen. Siitä Seppisen mielestä lähti liikkeelle myös suومتuminen. Ks. myös Kekkonen 1977b, s. 388–391 ja Paasikivi 1985a, s. 724–725.

¹⁶⁶³ ”Vallankäyttö ja vastuu”, 23.10.1967 Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan esitelmäsarja, UKA 3/20.

¹⁶⁶⁴ Maude 1977, s. 74–75, myös TM. Lännessä ajateltiin EEC-sopimusta Suomen ja Neuvostoliiton suhteista käsin, Suomen suvereeniin päätäntävaltaan ei juurikaan uskottu Suomen puolueettomuusvakuutteluista huolimatta. Krosby 1978, s. 274–275.

Välittömät demokraatit

Presidentin poikkeuksellinen valta-asema sai osakseen kritiikkiä yhtä aikaa 1970-luvun alussa Suomen poliittisen kentän molemmilta äärilaidoilta sekä valtiosääntöasiantuntijoilta. Esimerkiksi Merikoski painotti valtiosääntökomiteassa ”normaaliparlamentarismiin” siirtymisen tärkeyttä, millä hän tarkoitti presidentinvallan täydellistä parlamentarisoimista¹⁶⁶⁵.

Äärioikeisto syytti vanhan kaavansa mukaisesti Kekosta jatkuvasti diktaatturimaisista otteista. SKP:n pääsihteeri Arvo Aalto puolestaan vaati presidentin vallan rajoittamista, koska eduskunnan valta oli hänen mukaansa rappeutunut. Kekkonen kirjoitti Aallon vaatimuksen viereen, että SKP lähestyy Ehrnroothia, mutta toisin kuin oikeiston mielipide, SKP:n kanta ei presidentistä ollut tilannesidonainen eli pelkästään Kekosta vastustava. Lehdet näkivät SKP:n hyökkäyksen presidenttiä kohtaan kysymyksenä presidentin ja eduskunnan välisestä arvovallasta.¹⁶⁶⁶

Poliittisen kentän äärilaitojen ollessa samaan aikaan vaatimassa demokratiaa, ja populistisen SMP:n vaatiessa kansanvaltaa, täytyi poliittisten ryhmien pystyä muotoilemaan demokratia-käsitettä omaperäisellä tavalla.

Yksi vasemmistolaisista henkeä hyvin kuvaavista demokratian kriittisistä muotoiluista oli vasemmistolaisen sosiaalipsykologian professori Antti Eskolan esittämä kriittinen huomautus, jonka mukaan ”porvaristo voi hallita demokrationa”. Niinpä Eskolan mielestä ”porvarillisen hegemonian kumoamiseksi tarvitaan vallassaolijoiden pelisäännöistä piittaamatonta anarkiaa”.¹⁶⁶⁷

Molemmat poliittiset siivet vetosivat kansanvaltaisuuden vaatimuksillaan ylioppilasnuorisoon, mutta luonnollisesti eri yleisöön. Ehrnrooth esitti Jyväskylässä, että kansanvallan vahvistamisessa on lähdeävä liikkeelle presidentin vallan rajoittamisesta. Eduskunnan lakivaliokunnan puheenjohtajan mukaan perustuslaki oli puutteellinen, mikä johtui ”parlamentaarisen kansanvallan periaatteiden epäjohtonmukaisesta toteuttamisesta” Suomen hallitusmuodossa.¹⁶⁶⁸

Edistykselliset opiskelijat puolestaan vaativat yliopistojen demokratisoimista pakkovaltaa vastaan, jota he katsoivat esimerkiksi oikeistolaisten opiskelijaliikkeiden harjoittavan¹⁶⁶⁹.

Vasemmistoradikaalit olivat äänekäs ja helposti havaittava poliittinen tekijä. Heistä radikaaleimmat eli stalinistit/taistolaiset halusivat irtaantua parlamentaarista demokratiasta, ja he sitoutuivat Neuvostoliiton totalitaariseen ideologiaan. Vaikka taistolaisten osuus ja vaikutusvalta oli melko pieni, joutui Kekkonen miettimään suhdettaan siihen ja ylipäätään erilaisiin vasemmistosuuntauksiin.¹⁶⁷⁰

¹⁶⁶⁵ Ks. Jyränki 1990, s. 294–295.

¹⁶⁶⁶ Leike Junnilan puheenvuorosta ja ”Presidentin valtaoikeuksia rajoitettava olennaisesti”, leike 13.12.1970, UKK pk. 10. ja 12.12.1970 ll., takakansiliitteet vuoden 1970 lopussa, UKA; Kekkonen 2003, s. 148.

¹⁶⁶⁷ Leike, UKK pk. 7.5.1968 ll.; UKA. Alleviikaus Kekkonen.

¹⁶⁶⁸ ”Ehrnrooth pyytää ylioppilaiden tukea”, HS 20.4.1969, UKK pk. 17.4.1969 ll., UKA.

¹⁶⁶⁹ ”Yhdistynyt edistys pakkovaltaa vastaan”, SS 1970, UKK pk. 19.8.1970 ll., UKA

¹⁶⁷⁰ Kekkonen 1972a, s. 115. Tarkka 1992, s. 206–207, 212.

Taistolaisia suuremman huolenaiheen hänen politiikalleen muodosti ulkopoliittisesti aktiivinen vasemmistoradikaalisukupolvi, joka oikeaoppineisuudessaan pyrki ajamaan Kekkonen ohi vasemmalta¹⁶⁷¹.

Vasemmistoradikaalit eivät aluksi kohdistaneet kritiikkiään suoraan presidenttiin, vaan käyttivät kiertotietä. Esimerkiksi Paavo Lipponen piti Ahti Karjalaisen ”väkivallatonta virallista ulkopoliittikkaa” hurskasteluna, joka ei ratkaise suhdetta kolmannen maailman kansallisiin vapautusliikkeisiin. Lipponen näki vapautusliikkeiden tukemisen ensisijaisesti ”poliittisena toimintana”.¹⁶⁷²

Radikaalin nuorison ymmärtämisestä oivallisena esimerkkinä ovat Kekkonen järjestämät niin sanotut lastenkutsut, joissa hän aisti Suomen nuoren älymystön mielialoja ja jopa viekkaasti sitoutti heitä oman ajatusmalliansa taakse. Hyvästä esimerkistä käy Antero Jyränki, joka vielä vuonna 1967 *Helsingin Ylioppilaslehdessä* vaati Kekkonen korvaamista sosialistisella presidentillä, koska hänen mielestään Kekkonen oli edistyksellisen sisäpolitiikan jarru.

Jyrängin mieli Kekkonen konservatiivisuudesta alkoi kuitenkin muuttua Kekkonen pitäessä Vanhan valtauksen jälkeisenä päivänä HYY:n 100-vuotisjuhlassa puheen, jossa hän ilmaisi tukensa valtaajille, puhui akateemisen opetuksen demokratisoinnin tarpeesta ja sanoi, että ”ennakkoluulottomasti ajatteleva nuoriso on tulevaisuuden pommi. Siinä on maailman toivo”. Presidentti myöskin kutsui nuoria keskustelemaan puheen sisällöstä.

Niinpä Kekkonen alkoi näyttäytyä Jyrängille ja kumppaneille radikaalina ja uudistumiskykyisenä poliitikkona.¹⁶⁷³

Kesällä 1969 Jyränki olikin nuorisokutsuilla puhumassa Kekkonen kanssa vasemmiston yhteistyöstä. Keväällä 1970 Jyränki aloitti työt presidentin kansliapäällikkönä. Tapaus on ääriesimerkki, mutta osoittaa hyvin, miten Kekkonen vallan imuun oli helppo lähteä, ja miten hyvin Kekkonen käsitteli jyrkkiäkin vaatimuksia esittävää nuorisoa.¹⁶⁷⁴

Presidentti ei kuitenkaan ollut vasemmistolaisradikalismien varsinainen kannattaja, mikä näkyy myös *Demokratia ja perusoikeudet* -teoksen painotuksista. Monet, jotka tunsivat Kekkonen hyvin, ovat sijoittaneet hänen radikaalin kautensa vuosiin 1968–1972. Sen jälkeen Kekkonen radikalismi asteittain sammui. Kauko Sipposen mielestä presidentti laski rationaalisesti, että radikaaleina vuosina kannattaa asettua nuorison puolelle.¹⁶⁷⁵

¹⁶⁷¹ Ks. Suomi 1996, s. 554–555; Hentilä 2003, s. 88–90.

¹⁶⁷² ”Vapautusliikkeiden tukeminen ensi sijassa poliittista toimintaa”, *Suomen Sosialidemokraatti* 17.3.1969, UKK pk. 17.3.1969 II., UKA

¹⁶⁷³ Jyränki 1990, s. 16–21; Kärenlampi 1999, s. 121.

¹⁶⁷⁴ Jyrängin mielestä kansliapäällikön työn saamisessa – Paavo Kastarin suosituksen lisäksi – auttoi, että hän oli SDP:n jäsen ja samanaikaisesti Kekkonen pyrki vahvistamaan yhteyksiään SDP:en. Jyränki 1990, s. 17–22. Kekkoselle Jyränki sanoi olevansa SDP:n vasemmalta siiveltä, johon Kekkonen vastasi sen olleen yksi peruste valinnassa. Kekkonen kertoi Jyrängille tarvitsevansa ”suunnilleen samalla tavalla ajattelevan apulaisen”. UKK pk. 25.3.1970, Kekkonen 2003, s. 102. Sorsa on kuvannut lastenkutsujen henkistä ilmapiiriä siten, että Kekkonen loi tunnelmaa nuorison keskuudessa rennessanssiruhintaan tavoin ja hänen sanansa ”kätkettiin sydämiin”. Sorsa 1995, s. 96.

¹⁶⁷⁵ Repo 1985, s. 230–232.

Siten vuodet 1972–1973 edustavat oikeastaan jo Kekkosen pragmaattisen vasemmistolaisuuden ylimenokautta tai eräänlaista huipentumaa ja sen jälkeen vasemmistolaisuudella ei ollut Kekkosen ajattelussa ja toiminnassa enää niin merkittävää funktiota. Ylimenokausi on linjassa taistolaisuuden pysähtymisen kanssa. Vesikansa on väitöskirjassaan todennut, että esimerkiksi Helsingin yliopistossa taistolaisten vyörytys oli pääasiassa ohi, vaikka he jatkoivatkin organisaatioiden valtaamista. 1970-luvun lopulla taistolaisuus kuihtui ”omaan mahdottomuuteensa”.¹⁶⁷⁶

Voidaankin ajatella, että Kekkonen halusi siirtää huomion kapinasta koulutuksen, hyvinvoinnin ja taloudellisen kasvun keskinäiseen suhteeseen. Hän pyrki siten tasoittamaan yhteiskunnallista vastakkainasettelua ideologioiden ja pääomapiirien välillä. Hänen mielestään pluralistisempi ilmapiiri oli edullisempaa Suomen kannalta¹⁶⁷⁷. Olkoonkin, että se oli väritykseltään 1960–70-lukujen taitteessa punasävytteinen.

Kekkonen toimi lopultakin suuremmin ”parlamentarisoinnin” ja ”suoran demokratian” vaatimuksista riippumatta, vaikka hän julkisissa esiintymisissä toi niitä esiin. Syksyllä 1971 Kekkonen hajotti eduskunnan katsoessaan, että UKK-kauden päättyessä sisäpoliittinen kriisi olisi kuitenkin ennemmin tai myöhemmin puhjennut. Uudet vaalit olivat tärkeitä myös siksi, että Kekkosen näkemyksen mukaan tarvittiin vahvaa hallitusta hoitamaan edessä olevia Suomen kannalta elintärkeitä asioita, joita olivat ETYK-projekti, neuvottelut EEC:n kanssa sekä kevään 1972 työehtosopimusneuvottelut.

1972 tammivaalien jälkeen Kekkonen tavoitteli laajaa kansanrintamaa, jotta kansallisesti suurien kysymysten takana olisi hallituksessa mahdollisimman suuri joukko. SKDL ei kuitenkaan lähtenyt hallitukseen pääasiassa EEC-kielteisyytensä vuoksi. Syksyllä 1972 saatiin Suomessa aikaiseksi kuitenkin niukka Sorsan enemmistöhallitus, jonka voimin EEC-vapaakauppasopimus toteutettiin vasemman kentän kielteisistä äänistä huolimatta.¹⁶⁷⁸

Poliittisen kentän populistisella ja oikealla laidalla ei nieltä ”kekko-vasemmistolaista” käsitystä demokratiasta. SMP vaati rohkeasti 6.8.1967 Helsingin puoluekokouksessa vahvistetussa puolueohjelmassaan presidentin valitsemista kaksivaiheisilla kansanvaaleilla, jos kukaan ehdokkaista ei saa ensimmäisessä äänestyksessä yli 50 prosenttia äänistä. Puolue halusi rajata myös presidenttikaudet kahteen eli 12 vuoteen. SMP kävi myös taisteluun ”mielivaltaa” vastaan ”terveen kansanvallan pelastamiseksi”, jossa on asymmetria ”sairaaseen demokratiaan”. J. Juhani Kortosalmin mukaan presidentti Kekkonen toimi vastoin ”kansan todellisen enemmistön tahtoa”¹⁶⁷⁹.

¹⁶⁷⁶ Vesikansa 2004, s. 275–276. Kekkonen puolusti radikaalia ylioppilasliikehdintää ja antoi kommunisteille liikkumatilaa tiettyyn pisteeseen asti. Liimatainen kirjoitti dynaamisen yhteiskunnan tarvitsevan heitä. Samalla hän painotti, että talouselämän on oltava terveellä pohjalla, että se voi laajeta ja luoda työmahdollisuuksia ylioppilaille. ”Ylioppilaslevottomuuksien taustaa”, *SK* 24.8.1968 Liimatainen 1970, s. 183–187.

¹⁶⁷⁷ Vrt. Littunen 1962, s. 216, TM.

¹⁶⁷⁸ Häikiö 1993. Samainen Sorsan hallitus sai ohjelmakseen myös Kekkosen uudelleenvalinnan toteuttamisen poikkeuslakivalinnalla.

¹⁶⁷⁹ Borg 1970, s. 184; Vennamo 1970, s. 11–12; Kortesalmi, Suomi 1996, s. 47 mukaan.

Kokoomuksen Pentti Sillantaus esitti teoksessaan *Kaventuva kansanvalta* (1969), että kansanvaltaa pyritään Suomessa määrätietoisesti kaventamaan:

”...demokratiaan kuuluu, että eduskuntapolitiikka saa värinsä kunkin eduskunnan voimasuhteiden mukaan. ... hokemat sisäpoliittisesta kelvollisuudesta tai kelvottomuudesta ovat saaneet vasemmiston puheissa sävyn, että kansanrintamalla olisi jokin erityisoikeus tämän maan hallitsemiseen. Matti Virkkusen vuoden 1968 vaalien aattoaikoina usein toistama huoli suomalaisen elämänmuodon sisäisistä vaaroista osoittautuu päivä päivältä todemmaksiksi.”¹⁶⁸⁰

Pamfletti on ymmärrettävissä paitsi oikeiston päivänpoliittisen taistelun näkökulmasta myös siten, että Kekkonen tavoitellessaan yhdenmukaisuutta sulki oikeiston projektinsa ulkopuolelle. Se johtui osaltaan siitä, että oikeisto ei ollut (ulko)poliittiselta linjaltaan yhtä yhdenmukainen Kekkonen kanssa kuin vasemmisto. Toisaalta kokoomus ei muodostanut vallankumousuhkaa. Lisäksi taustalla oli Neuvostoliiton yhtämittäminen oikeiston vastustaminen eli Neuvostoliitto oli johdonmukaisesti kokoomuksen hallitukseen pääsemistä vastaan.¹⁶⁸¹

Mielenkiintoista Sillantauksen kansanvallan puolustuksessa – sekä Virkkusen huolesta kansanvallan puolesta – on, että sen retoriikka on osittain kopioitu *Demokratian itsepuolustuksen* tyyliksi. Parodiassa on kyse myös tahallisesti Kekkonen ärsyttämistä, vaikka Sillantaus ei nimeltä presidenttiä vastaan kirjassaan hyökännyt. Sillantauksen pamfletti on kuitenkin yksi osoitus siitä, että oikeisto ei hyväksynyt Kekkonen kivuita kansalliseksi esikuvakseen. Etenkään, kun kokoomuksen vaalimenestyskään ei tuonut hallitusvastuuta.¹⁶⁸²

Niinpä poikkeuslakiratkaisu muodosti kokoomukselle vaikean kysymyksen. Puolue otti kannan, jonka mukaan kansan tahtoa voi ilmentää eduskunnalle neuvoa-antavalla kansanäänestyksellä, joka olisi käynyt myös Kekkoselle. Myös oikeusministeriön kansliapäällikkö Kai Korte näki ”teknokraatin käsityksessään”, että Kekkonen ehdon noudattamiseksi ja kansan enemmistön kannatuksen mittaamiseksi olisi neuvoa-antava kansanäänestys hyvä ratkaisu. Paasio kuitenkin tyrmäsi keskustapuolueen ehdotuksen kunnallisvaalien yhteydessä järjestettävästä kansanäänestyksestä.¹⁶⁸³

Vaikka suurin osa kokoomuksestakin siirtyi poikkeuslain ja Kekkonen taakse, jäi oikeistoon kytymään Kekkonen vastaisuus, jota edustivat kokoomuksen ja RKP:n oikeistosiivet sekä SMP. Ehrnrooth puhui alati ”demokratian kriisistä” ja näki apatian leviävän maassa. Hänestä oli kyseenalaista, oliko Suomi enää ”pohjoismainen demokratia”.¹⁶⁸⁴

¹⁶⁸⁰ Sillantaus 1969, s. 7–8.

¹⁶⁸¹ Ks. esimerkiksi Salminen 1999. Neuvostoliiton kokoomuslaisen vähemmistöhallituksen vastustamisesta; Rentola 2005, s. 182–183.

¹⁶⁸² Ks. Junnilan kritiikki Rihtniemellä teetetyistä ”teatterikierroksista” vuoden 1970 eduskuntavaalien jälkeen, jotka päättyivät kokoomuksen suureen voittoon, mutta kokoomus ei päässyt hallitukseen. Junnila 1971, s. 45–54.

¹⁶⁸³ ”Kansallisen kokoomuksen eduskuntaryhmän tiedonanto 20.4.1972”; ”Neuvova kansanäänestys”, *Aamulehti* 20.4.1972: ”Paasio haluton kansanäänestykseen”, *PS* 30.5.1972, leikkeet UKA 21/128

¹⁶⁸⁴ ”Oroande apati breder ut sig”, *HBL* 3.3.1972, UKK pk. 27.2.1972 II., UKA.

Välillisesti Ehrnroothin johtama Kekkos-vastaisuus johti myös uuden Perustuslaillisen Kansanpuolueen perustamiseen vuonna 1973, joka jo nimessään otti kantaa Suomen demokratian tilaan.

Pitkäaikainen poliittinen (tausta)vaikuttaja L.A. Puntila kiinnitti huomioitaan Kekkos-vallankäyttötapoihin 1970-luvun puolivälissä. Hän pohti teoksessaan *Kansa kaikkivaltias* (1975) pitäisikö ihmisten ”luovuttamattomat perusoikeudet” säätää perustuslailla koskemattomiksi, ettei eduskuntaenemmistöäkään voisi niihin puuttua. Tällä Puntila – poikkeuslain aktiivinen vastustaja – ilmeisesti viittasi myös Kekkos-vallankäyttöön poikkeuslailla, joka oli Puntilasta riistänyt kansalaisilta äänioikeuden.¹⁶⁸⁵ Kekkonen oli jo aiemmin pannut merkille Puntilan pyrkimyksen siirtää valtaa valtioeliitiltä kansalle. Presidentti purki syksyllä 1974 pääministeri Kalevi Sorsalle ironisesti harmistuneisuuttaan siitä, ettei pääse SDP:n ideologien – Puntilan ja Pitsingin – kanssa samoille linjoille:

”Puntila näyttää viitanneen myöskin siihen, että kun eräitä määräänemmistöä säännöksiä halutaan poistaa, niin avautuu tie rajoittamattomalle tilapäisen enemmistön vallalle. Hänellä tällä käsityksellään ainoastaan toistaa sen, että eduskunnan valta vie diktatuuriin. Nyt hän kuitenkin unohtaa, että niissä maissa, joissa on kaksipuoluejärjestelmä, pieni enemmistö voi tehdä hyvin ratkaisevia muutoksia valtiosääntöön. ... Se, että Puntila on sitä mieltä, että presidentin valtaa tulisi kaventaa nimenomaan ulkopolitiikan hoidossa, on luonnollisesti hyvin ymmärrettävää. ... Puoluettasi tietenkin on syytä onnitella, että sillä on näin väkivahvoja oikean ideologian kannalla seisovia kansalaisia, kuten nämä kaksi P:tä ...”¹⁶⁸⁶

Oikeiston ja vasemmiston valtataistelun lisäksi on huomioitava, että 1970-luvulla keskustelua vallasta käytiin kautta linjan, myös Kekkos-vanhosten tukijoiden toimesta. Esimerkiksi Jansson otti huomiota herättävästi kantaa poikkeuslakia vastaan ja saman teki toinen politiikan tutkija Olavi Borg.

Syksyllä 1972 *Helsingin Sanomat* kiinnitti pääkirjoituksessaan huomionsa presidentin ”arveluttavan suurin” valtaoikeuksiin ja vaati vaalin ratkaisemista valtiosäännön mukaan sekä vaalien jälkeen tehtäviä toimikausien rajaamista ja siirtymistä suoraan kansanvaaliin. Suomen Gallupin syksyn 1972 kyselyn mukaan 2/3 suomalaisista halusi presidentinvalinnan normaalimenettelyllä.¹⁶⁸⁷

Marraskuun lopussa Paavo Kastari käytti voimakkaan puheenvuoron *Helsingin Sanomissa* poikkeuslakimenettelyn epäkansanvaltaisuutta vastaan. Kastari vertasi Suomessa historian saatossa syntyneitä presidentinvaltaisuutta de Gaullen Ranskassa pystyttämään järjestelmään. Hänen näkemyksensä poikkeuslain epäkansanvaltaisuudesta oli selkeä. Hän ei hyväksynyt poikkeuslain siirtämistä eduskunnalle ”tilapäisten vaikeuksien vuoksi”.¹⁶⁸⁸

¹⁶⁸⁵ Tarkka 2004, s. 348, 376–377.

¹⁶⁸⁶ Kirje Sorsalle 12.9.1974, Kekkonen 1976b, s. 188–189.

¹⁶⁸⁷ UKK pk. 13.4.1972: ”Jansson: UKK ollut jo 18 vuotta”, Kekkonen 2003, s. 251, 266; US 19.4.1972, ”Tarpeeton poikkeuslaki”; HS 20.4.1972 ja 8.10.1972, UKA 21/128. ”Kaksi kolmasosaa Kekkos-takana”, Poikkeuslakia ei toivota”, leike, UKK pk. 11.10.1972 II., UKA.

¹⁶⁸⁸ ”Presidentin vaali ja valtiosääntö”, HS 23.11.1972, UKA 21/128; Kastari 1977, s. 125–126: ”Tätä järjestelyä lienee pidettävä omalaatuisen poikkeuslakikäytännön ääritapauksena.”

Joulukuun puolivälissä 1972 34 ”arvovaltaista kansalaista” Göran von Bonsdorffin johdolla esitti kirjelmän normaalien presidentinvaalien järjestämisen puolesta, koska Kekkonen oli loppukeväästä 1972 antanut ymmärtää olevansa käytettävissä presidentinvaalissa, mutta ei normaalijärjestelyin:

”Nyt on Suomen valtiosääntö vaarassa. Teidän nimeänne, Herra Presidentti, on ryhdytty käyttämään hyväksi suunnitelmissa, jotka tähtäävät yksilökeskeisen kansanvaltaisuuden hävittämiseen yhdeltä sen tärkeimmältä osalta. Kansalaiselta ollaan riistämässä perustuslain hänelle takaama mahdollisuus saada äänellään vaikuttaa Suomen valtiopäämiehen valintaan.”¹⁶⁸⁹

Kekkonen vastasi ärtyneellä myllykirjeellä Bonsdorffille, jossa hän ilmoitti tai uhkasi, ettei ole enää käytettävissä syksyisen Zavidovo-vuodon jälkeen.

”Herra Professori, Olette kintereillänne joukko muita arvossapidettäviä kansalaisia allekirjoittanut minulle osoitetun kirjeen jossa minun toivotaan ”estävän kansalaisten syrjään syyntämisen presidentin vaaleissa, jotta valtion päämiehen ja kansan välinen luottamuksen suhde säilyisi”. Kuten Te Herra Professori, tunnettuna valtio-oppineena tiedätte, on poikkeaminen normaalista presidentin vaalitivasta valtiosäännön mukaan mahdollinen ... Kun viime huhtikuun 18. päivänä esitin kantani tulevasta presidentin vaalista ilmoitin olevani käytettävissä, mikäli kansan enemmistö katsoo valitsemiseni parhaaksi. ... minulle ei kuulu, millä tavalla sanotunlainen tulos on saavutettavissa. ... Sen jälkeen kun lähes 8 kuukautta sitten ilmoitin olevani käytettävissä tulevassa presidentinvaalissa, ovat silloin arvioimani edellytykset presidentintoimen hoitamiseksi kuitenkin muuttuneet. Ensi kädessä siihen on vaikuttanut toimittaja Tor Högnäs 31.10.1972 mm. Dagens Nyheterissä julkaisema uutinen Neuvostoliiton johtajien ja minun välillä viime elokuussa käydyistä luottamuksellisista keskusteluista. ... Tämä luottamuksellisten keskustelujen julkaiseminen on saattanut minut sellaiseen asemaan, että katson olevani vapaa viime huhtikuussa toisten edellytysten vallitessa antamastani lupauksesta olla käytettävissä.”¹⁶⁹⁰

Uhkaus realisoitui nopeasti. Vain pari päivää kirjeen jälkeen seitsemän puoluetta” esitti vetoituksen Kekkonen jatkoajasta ja presidenttitilanne ”normalisoitui”. Myös Bonsdorff teki täydellisen käännöksen kansanvallan rintamalinjalla. Hänen nimensä löytyy ensimmäisenä SNS:n vetoimuksessa Urho Kekkonen jatkon turvaamisessa ”poliittisten päätäntäelinten toimesta ulkopoliittisen luotettavuuden ja jatkumisen varmistamiseksi”.¹⁶⁹¹ Bonsdorff kritisoidessaan poikkeuslain kansanvaltaisuutta kyseenalaisti siis presidentin valintatavan kansanvaltaisen olemuksen ja edelleen Kekkonen ”kansanvaltaisuuden”. Siten ”auktorisoitu kieli” kyseenalaistui, josta seurasi presidentin voimakas reaktio. Sen seurauksena puolueet vetosivat Kekkoseen, jonka kansanvaltaisuus jälleen palautui¹⁶⁹².

¹⁶⁸⁹ Vetoimus päättyi repliikkiin: ”Kansan presidentti kansanvallan puolesta”. ”Avoin vetoimus Tasavallan presidentti U. K. Kekkoselle” 13.12.1972, UKA 21/128. Listan ”elitistisyyteen” Kekkonen vastaiskussaan tarttuikin.

¹⁶⁹⁰ Presidentin kirje Professori Göran von Bonsdorffille 14.12.1972 annettiin STT:n leviytykseen samana päivänä. Kekkonen 1976b, s. 128–129.

¹⁶⁹¹ *Uusi Suomi* 13.12–20.12.1972. ”UKK:n toimikauden jatkaminen turvattava”, leike SNS:n julkilausumasta 18.12.1972, UKK pk. 18.12.1972 ll., UKA

¹⁶⁹² Ks. Pekonen 1991, s. 47. Ks. Suomi 1998, s. 121, vetoomuskirjeet presidentille; esimerkiksi Veikko Ennalalan vetoimus: ”Älkää hyljätkö meitä!”.

Suomalainen 1970-luvun polyfonia – Poikkeuslaki

Poikkeuslakivalinnan yhteydessä Kekkonen pelasi kielipeliään, jossa hän määritteli itse sen kulun ja säännöt yhdistämällä sisäiset ja ulkoiset syyt sekä oman ja maan edun. STT:lle 18.4.1972 antamassaan tiedonannossa Kekkonen viittasi vanhoihin lausuntoihinsa siitä, ettei ole enää käytettävissä presidenttiehdokkaana, mutta ”vaikutusvaltaisten tahojen” kuukausien mittaan tekemien suostuttelujen pohjalta olevansa valmis jatkamaan tasavallan presidentin tehtävässä: ”Jos kansan enemmistö katsoo parhaaksi”.¹⁶⁹³

Poikkeuslain toteuttajien onneksi heillä oli käytettävissä ennakkotapauksia, joista saattoi hankkia tarvittavaa todistusaineistoa ja historiallisia esimerkkejä ”kansan tahdon toteuttamiseksi”. Niinpä osapuolet alkoivat välittömästi etsiä historiasta esimerkkejä poikkeuslain puolesta ja vastaan.¹⁶⁹⁴ Tosin historiakaan ei kaikille riittänyt: SKL:n edustaja Rauno Westerholm vertasi puheesaan Messuhallissa poikkeuslakia ”rikollisuuteen”.¹⁶⁹⁵

Poikkeuslakikäsittelyssä keskeiset politiikan toimijat ilmaisivat lähes yhdessä rintamassa Kekkoneseen kohdistuneen kritiikin keretteliäisyyden, mikä käy hyvin ilmi poikkeuslakikäsittelyn ryhmäpuheenvuoroista eduskunnassa. Esimerkiksi SDP:n Rafael Paasion mukaan lain vastustaminen oli poliittista kiihkomielisyyttä ja hän vetosi myös ulkopoliittikkaan.¹⁶⁹⁶

Myös SKDL:n Paavo Aitio painotti UKK:n linjan tuloksellisuutta ja piti oikeiston käytöstä tuomittavana, joskin nosti esille myös EEC:n vahingollisuuden Neuvostoliitto-suhteiden kannalta.¹⁶⁹⁷ Keskustan Eino Uusitalo toi esiin edelleen ulkopoliittikan, mutta meni pidemmälle kuin vasemmisto hyökätessään poikkeuslakia vastustaneita kohtaan ja sanoen lain käsittelyn saaneen perustuslakivaliokunnassa ”outoja ja demokratian vastaisia piirteitä”: ”Oikeisto sanoo puolustavansa demokratiaa, mutta heidän menettelynsä on käytännössä hyvien tapojen ja demokratian vastaista”.¹⁶⁹⁸

Kokoomuksen Harri Holkeri myönsi mielipiteiden jakaantuvan puolueessaan, mutta huomautti enemmistön kuitenkin olevan poikkeuslain takana ja edelleen jatkoi ulkopoliittisen linjan kiittäjä. Kokoomus piti ulkomaankaupan ”kestävän järjestelyn välttämättömyyttä” myös poikkeuslain motiivina. RKP ja LKP olivat myös jakaantuneet kahtia, mutta ryhmäpuheenvuoroissaan nekin korostivat ”reaalipoliittikkaa”, kaupan tärkeyttä ja ulkopoliittista linjaa.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹³ ”Presidentinvaalit 1974”, Tasavallan Presidentin tiedonanto 18.4.1972, UKA 21/128.

¹⁶⁹⁴ Ks. esimerkiksi *Suomenmaa* 5.1.1973, UKA pk. 5.1.1973 ll.. UKA. Tero Karjalainen on havainnut, että poikkeuslain ”poikkeuksen” suhteen eduskunnassa taisteltiin myös historialla, koska lain puoltajat vetosivat Mannerheimin valintaan ennakkotapauksena, jonka kohtuuttomuuden vastustajat esittivät. Karjalainen 2004, s. 36–37.

¹⁶⁹⁵ ”Syvä iskumme on, viha voittamaton”, *HS* 15.1.1973, UKK pk. 13.1.1973 ll., UKA.

¹⁶⁹⁶ VP 1973 ptk. IV, s. 4374.

¹⁶⁹⁷ *Ibid.*, s. 4375–4377.

¹⁶⁹⁸ *Ibid.*, s. 4377.

¹⁶⁹⁹ *Ibid.*, s. 4378–4383. RKP:n Tallgren toi esiin voimakkaan keskustelun kysymyksestä ja ongelman vaikeuden puolueen piirissä. LKP:n eduskuntaryhmä teki 9.1.1973 äänin 4–3 päätöksen kannattaa poikkeuslakia. Häikiö 1993, s. 330.

Koska puolueet tukivat laajasti poikkeuslakia ulkopoliittisin ja ulkopoliittikan hoitamisen presidenttiin personoituvien argumenteilla, pyrki SMP osoittamaan, ettei Neuvostoliitto itse asiassa ole uhannut Suomea toisen maailmansodan jälkeen väkivallalla, joten poikkeuslakia ei voida legitimoida ulkopoliittisin perusteilla. Vennamon mielestä häpeällinen poikkeuslaki oli syntynyt kahden voimavirran yhteisvaikutuksesta, jotka murentavat tervettä kansanvaltaa poliittisilla valheilla, sumutuksella ja diktatuurimaisella tiedotustoiminnalla.

Oikeudellisella kielellä juristi Vennamo vetosi lain laittomuuteen. Vennamosta poikkeuslaki riisti äänioikeuden kansalta, jonka kannanottoon ulkopoliittikan tuli rakentua. Se oli siis ”kansan tahdon vastainen”. Kuitenkin myös Vennamo painotti SMP:n kannattavan hyviä Neuvostoliitto-suhteita¹⁷⁰⁰.

Vennamon retorisena keinona oli kyseenalaistaa poikkeuslain kansanvaltaisuus ja samalla näyttää, että SMP ei pyri muuttamaan ulkopoliittista linjaa, vaan sen epäkansanvaltaisen, diktatuurimaisen ja laittoman luonteen.

Pääministeri Kalevi Sorsan kanta ”oikeistolaisia demagogeja” kohtaan oli yhtä jyrkkä kuin presidentinkin. Sorsa painotti poikkeuslakikäsittelyssä Suomen kansan tuomitsevan seuraavissa vaaleissa ”sisäpoliittisesti taantumuksellisen linjauksen ja ulkopoliittisesti epäilyttävään liittouman”. Myös hänen mukaansa reaali-politiikka oli ymmärrettävä, joten eduskunta ei voi ottaa kansan valtuuksia. Hänkin siis pyrki yhdistämään ulkopoliittikan ja kansan. Sorsa yhdisti presidentin ulkopoliittikan hoitamisen kansan tahtoon, mutta ei nähnyt ristiriitaa siinä, että eduskunta – ei kansa – valitsi presidentin, joka hoitaa ulkopoliittikkaa.¹⁷⁰¹

Lähes kaikki poliittiset toimijat, jotka vastustivat poikkeuslakia, määrittivät puheenvuorojensa aluksi, etteivät halua muuttaa Suomen ulkopoliittikan suuntaa. Ulkopoliittinen linja oli lähes tabu, jota ei kyseenalaistettu, vaikka poikkeuslakia ja Kekkonen-vallan legitimitettiin kritisoitiinkin. RKP:n ja LKP:n poikkeuslain vastustajat lisäksi pyrkivät tekemään selvän pesäeron oikeistopopulisteihin. He tarkoittivat esimerkiksi kokoomuksen Junnilaa, jonka mielestä poikkeuslaki oli ”vallankaappaus laillisuuden varjolla”, ja SMP:n J. Juhani Korttalisalmea, jonka mukaan poikkeuslaki oli ”korpimusta, selvästi fasistinen” ja poikkeuslain vastustajista oli tehty fasisteja ja epäisänmaallisia.¹⁷⁰²

Fasistinen oli molempien osapuolien toisistaan käyttämä keskeinen käsite. Samalla tavoin kuin poikkeuslakia pyrittiin leimaamaan fasistiseksi, nimettiin poikkeuslain vastustajia fasisteiksi¹⁷⁰³.

SDP:n Erkki Tuomioja puolestaan vertasi oikeiston kielen olevan identtistä 1930-luvun äärioikeistolaisen IKL:n kanssa:

”Äärioikeiston puheet osoitus alamittaisesta poliittisesta tyylistä ulkopoliittiseen linjaan kohdistuessaan. ... Terveellinen opetus niille, jotka kiistävät äärioikeistolaisen fasismin olemassaolon Suomessa.”¹⁷⁰⁴

¹⁷⁰⁰ VP 1973 ptk IV, s. 4382–4383.

¹⁷⁰¹ VP 1973 ptk. IV, s. 4390–4391.

¹⁷⁰² Ibid., s. 4389–4402.

¹⁷⁰³ Esimerkiksi SKDL:n Aitio. Ibid., s. 4403.

¹⁷⁰⁴ Ibid., s. 4442.

Fasistiksi luokittelun asymmetrian ohella kielellinen taistelu keskittyi demokratian, diktatuurin ja laillisuuden käsitteisiin. Lakia arvosteltiin epädemokraattiseksi ja diktatuurimaiseksi.

SKL:n Westerholmin mielestä vallan keskittyminen johtaa lopulta diktatuuriin, ja Vennamo kysyi vangitaanko poikkeuslakia vastaan äänestäneet yöllä vai vasta aamulla.¹⁷⁰⁵

Kokoomuksen Eeva Kauppi ihmetteli niitä, jotka demokratian nimiin taistelevat "mies ja ääni periaatteen" mukaisesti yliopistossa, mutta ovat valmiita eduskunnassa valitsemaan presidentin poikkeuslailla¹⁷⁰⁶.

Lain kannattajat taas käyttivät aivan samoja käsitteitä – arvokkaimpana demokratia – lain luonteesta ja mustamaalasiivat samoilla käsitteillä kuin vastustajat poikkeuslakioppositiota. Esimerkiksi SKDL:n Taisto Sinisalo piti poikkeuslakia menestyksenä demokratialle ja leimasi Ehrnroothin imperialistiksi¹⁷⁰⁷.

Painavimman puheenvuoron demokratiakysymyksestä piti hallituspuolue LKP:n varapuheenjohtaja, valtio-opin professori Olavi Borg, joka piti historiankirjoituksen kannalta välttämättömänä eritellä poikkeuslakikäsitteitä demokratian eli kansanvallan näkökulmasta. Hän tunnustautui Kekkonen horjumattomaksi kannattajaksi ja irtisanoutui äärisuunnan edustajista. Borgista oli ollut masentavaa olla mukana poikkeuslakiprosessissa, koska poikkeuslaki oli arveluttava paitsi valtiosäännön myös maan kehityksen kannalta. Hänen mukaansa kansan itsensä suorittama vaali vahvistaa presidentin asemaa, joten hän katsoi, että hänen liberaalina on noustava vastustamaan tällaista epätarkoituksenmukaista lakia, ettei "tapahtuisi historiallista häväistystä".¹⁷⁰⁸

Borg esitti kolme demokratian kannalta perustavanlaatuisia kysymystä: 1) kumpi on enemmän demokraattista; vaalit vai vaalien estäminen? 2) kumpi on demokratian menettelytapojen mukaista; ilmoitetaan avoimesti syyt poikkeuslailla vai ei mainita yhtään yksityiskohtaista seikkaa? 3) kumpi on maan edun kannalta parempaa se, että kansalaiset olisivat antaneet suoraan tukensa UKK:lle vai, että puolueiden johtoryhmän kesken mielipidepainostuksella saadaan aikaan kivulias yhteispäätös poikkeuslaista?¹⁷⁰⁹

Borgin kysymykset jäivät ilmaan, koska niihin ei haluttu tarttua. Ehrnrooth sanoi Borgin puheenvuoron sisältävän oikeaa asiaa, mutta syytti samalla häntä solidaarisuuden puutteesta muita poikkeuslakia vastustavia kohtaan¹⁷¹⁰.

Lopulta poikkeuslaki hyväksyttiin värikkäiden vaiheiden ja ryhmien sisäisen painostuksen jälkeen kiireellisenä 17.1.1973 yli 5/6 osan turvin äänin 170–28. Poikkeuslain poliittista tarpeellisuutta voidaan tulkita monesta näkökulmasta. Joka tapauksessa tapahtumalla oli yhteys Kekkonen käsityksiin maan elintärkeiden ulko- ja kauppapoliittisten kysymyksien kanssa.¹⁷¹¹

¹⁷⁰⁵ Ibid., s. 4459, 4464.

¹⁷⁰⁶ Ibid., s. 4461.

¹⁷⁰⁷ Ibid., s. 4454–4455.

¹⁷⁰⁸ Ibid., s. 4412–4415.

¹⁷⁰⁹ Ibid., s. 4414.

¹⁷¹⁰ Ibid., s. 4415.

¹⁷¹¹ Huttunen 1974; Häikiö 1993; Seppinen 1997a; Suomi 1998.

Poikkeuslakivalinnassa näkyi hyvin puolueiden omaksuma Kekkonen linja, jossa Suomen virallisen linjan takana tuli olla yksimielisyys. Ulkopoliittisen vähemmistön tuli Kekkonen mielestä muuttaa virallista ulkopoliittikkaa vastustavat mielipiteensä julkisesti, vain silloin oli mahdollisuus päästä mukaan jakamaan valtaa. Näin tapahtui selvimmin Leskisen kohdalla, jota Kekkonen piti yhtenä päävastustajanaan pari vuosikymmentä. Leskinen pääsikin vallan diasporasta aina ulkoministeriksi asti. Presidentti sanoi suoraan Leskisen elämäkertaa varten tehdyssä haastattelussa, että Leskisen käänös johtui siitä, ettei hänellä ollut muuta mahdollisuutta, jos hän halusi ”valtaa”¹⁷¹².

Poikkeuslakiprosessissa näkyi myös se, että oikeisto tiesi hyvin länsi-integraation läpiviemisen vaativan voimakkaita harteita Neuvostoliiton suhteen. Myös Kekkonen oli täysin tietoinen jatkonsa kokonaisratkaisuluonteesta:

”... en koskaan tunnusta sanoneeni, mutta eikö ole parasta sitoa EEC-sopimukseen ja lakisopimukseen presidentinvaali eduskunnassa.”¹⁷¹³

Poikkeuslaki, EEC-sopimus, suojalait ja puoluetuen muutos, mutta laajemmin myös ETYK:in edistäminen, puolueettomuuspolitiikan jatkuvuus ja hyvät Neuvostoliitto-suhteet olivat osa Suomen politiikan ”suurta pakettia”¹⁷¹⁴. Kokoomuksen puheenjohtaja Harri Holkeri sanoi 31.12.1972 antamassa haastattelussa, että ”pakettien purku on aloitettava presidenttiasian ratkaisusta”¹⁷¹⁵. Myös *Dagens Nyheterin* pääkirjoitus 8.12.1972 käsitteli pakettiratkaisua:

”On ymmärrettävää, että monet suomalaiset pitävät poikkeuslakiin turvautumista epämiellyttävänä. Suomen poliittisten puolueiden on kuitenkin toimittava lähtökohtanaan vallitseva tilanne. He ovat kokoamassa pakettia, joka sisältää eec-sopimuksen, taloudelliset erikoislait sekä poikkeaman perustuslaista turvatakseen Kekkonen uudelleenvalinnan.”¹⁷¹⁶

Poikkeuslain läpiviemisessä tärkeä episodi oli kyttykauppa siitä, että SMP:stä eronnut SKYP:n 12 edustajan ryhmä sai puoluetuen, joka edesauttoi poikkeuslain läpimenoa.¹⁷¹⁷ Mielenkiintoinen pakettiratkaisuhahmotelma oli myös Aatos Erkon kaupankäynti *Helsingin Sanomien* journalistisen linjan pehmentämisellä Kekosta kohtaan, mikäli EEC-sopimuksen varmentamisessa onnistutaan¹⁷¹⁸. Myös teollisuuden piirissä taktikoitiin pakettiratkaisun puolesta.

¹⁷¹² Keskinen 1978, s. 263–264.

¹⁷¹³ UKK pk. 11.10.1972, Kekkonen 2003, s. 279.

¹⁷¹⁴ Kekosta jatkamaan houkutelut Päiviö Hetemäki käytti argumenttinaan, että ”puolueettomuuspolitiikan jatkuminen riippuu Kekkosesta”. UKK. pk. 9.8.1971, Kekkonen 2003, s. 195. Teollisuuden puhemiehen Hetemäen motiiveissa oli myös ajaa EEC-sopimuksen läpimienemistä. UKK pk. 10.8.1972, Kekkonen 2003, s. 270.

¹⁷¹⁵ US 31.12.1972, myös UKA 21/128. Vrt. Apunen 2005, s. 240.

¹⁷¹⁶ Sähkejäljennös/Ulkoasiat 8.12.1972, Lehdistikatsaus No. 50, UKA 21/128.

¹⁷¹⁷ Kekkonen kannalta myönteinen ratkaisu syntyi, josta Vennamo sai aiheen uudelle iskulauseelleen ”seteliselkäränkaisista”. Vrt. Suomi 1998, s. 68–69; Sorsa 2003, s. 41; Kallenautio 2005, s. 346–347. Ks. myös UKK pk. 1.11.1972, Kekkonen 2003, s. 283.

¹⁷¹⁸ UKK pk. 30.11.1972, Kekkonen 2003, s. 290; Suomi 1996, s. 108; Tarkka 2002, s. 72.

Päiviö Hetemäki esitti poikkeuslakivalinnan jälkeisessä onnittelevässä kirjeessä Kekkoselle pitävänsä toveriaan Suomen puolueettomuuden ainoana takuumiehenä. Hetemäki satoi taktisesti Suomen puolueettomuuden uskottavuuden onnistuneeseen länsi-integraation läpiviemiseen:

”... käsitykseni mukaan tilanne on nyt sellainen, että vain Sinulla on edellytykset mahdollisimman nopeasti ja vaurioitta saada kansainvälinen imagomme jälleen parannetuksi. Asiahan on tietysti niin, että jos me nyt ilman tarpeettomia viivytyksiä saamme EEC-sopimuksen kuntoon, lommot vähitellen tasoittuvat ja luottamus puolueettomuuteemme sitä mukaa palaa.”¹⁷¹⁹

Vanhat ystävät ja poliitikot osoittivat tukeaan heti, kun eduskunta oli tehnyt poikkeuslakiratkaisun. Lähes kaikissa vastauskirjeissään Kekkonen valittelee taakkaansa raskautta, livistämissuunnitelmiaan ja pohtii ratkaisunsa viisautta. Hän myös harmitteli *Aftonbladetille* antamansa haastattelun (hän sanoi kaipaavansa Paasikiven tukea, tuntevansa yksinäisyyttä ja vanhojen toverien ymmärtämättömyyttä radikalismistaan) vääristelyä.¹⁷²⁰ Myös kirjeessään Hetemäelle Kekkonen harmitteli vastuutaan, joka oli aiheuttanut haaveet luopumisesta:

”Kun olen ajatellut tilannetta, on tullut mieleeni, että ehkä sittenkin oli hyvä, kun jatkan. Se uskomattoman kiihko- ja vihamielinen tapa, jolla vastustajat suhtautuivat minun henkilöön on omalta osaltaan todistuksena, että kaipa minua tarvittiin vielä näissä vaaleissa.”¹⁷²¹

Kekkoksen politiikalla oli olemassa omat vastavoimansa, mutta niiden merkitys ja voima on yleisesti katsottu vähäiseksi. Tällainen Kekkoksen vähäisten vastavoimien tulkintamalli on osittain erheellinen. Se nimittäin ohittaa yhden olennaisen seikan: Poikkeuslakivalintaprosessin liikkeellepaneva voima oli lopulta-kin Kekkos-vastaisuus, joskin vahvasti Veikko Vennamon näköinen.

Kekkonen näyttää itsekkin pian SMP:n hajoamisen ja poikkeuslakivalinnan jälkeen tulleen toisiin aatoksiin poikkeuslain tarpeellisuudesta. Lisäksi hän – Antero Jyrängin mukaan – ei poikkeuslain jälkeen halunnut puhua siitä enää poikkeuslain nimellä, vaan halusi käyttää siitä nimitystä erillislaki.¹⁷²²

Kekkoksen jatkaessa yhä valtakauttaan on inhimillisesti ajatellen ymmärrettävää, että yhdenmukaisuuden tarve ja K-linja kasvoivat kasvamistaan. Vuonna 1975 SDP pyysi Kekkosta presidenttiehdokkaakseen vuoden 1978 presidentinvaaleihin ja muut puolueet – myös kokoomus – seurasivat pian perässä.¹⁷²³

¹⁷¹⁹ Hetemäki UKK:lle 18.1.1973, UKA 21/128; Suomi 1996, s. 700; J. Koivisto 2006, s. 270.

¹⁷²⁰ ”Vanhahkojen ystävien sähkösanoma” 18.1.1973 (Haavio, Hakulinen, Mäkinen, Posti, Turja ja Vilku). Jäljennökset Kekkoksen kirjeistä mm. Auralle, Jakobsonille, Sorvalille ja ”Vanhoille ystäville”, UKA 21/128. ”Yksinäinen presidentti kaipaa Paasikiven tukea”, *HS* 18.1.1973, UKK pk. 21.1.1973 II; UKA.

¹⁷²¹ UKK:n kirje Hetemäelle 18.1.1973 (jäljennös), UKA 21/128.

¹⁷²² UKK pk. 3.3.1973, Kekkonen 2003, s. 318; Jyränki 1990.

¹⁷²³ Vuoden 1978 presidentinvaalien kokoomuksen vaalijuhlassa pitämässään puheessa Kekkonen painotti opposition merkitystä parlamentarismissa ja vetosi maan edun usein vaativan opposition yhteistyötä hallituksen kanssa. ARK-5417-1, RARA. Opposition roolin korostus voidaan lukea kokoomuksen pitkää hallituspaitsiota vasten.

Kekkosen retorinen dynastia

Kieli on vallan välikappale. Pitkälti kielen ulkopoliittisen korrektiuden mukaan suomalaisia poliitikkoja jaettiin Kekkosen valtakaudella kategorioihin ”me” ja ”ne”¹⁷²⁴. Poliittisessa korrektiudessa pyrittiin kielen kontrolloimiseen. Antonio Gramscin mukaan kieli on metaforien jatkuvaa prosessia. Hänen mukaansa kieli on sekä elävä että muuttuva, mutta myös ”menneen elämän ja menneiden sivilisaatioiden fossiilinen museo”¹⁷²⁵.

Tässä metaforien jatkuvassa prosessissa poliitikkojen oli 1970-luvun Suomessa syytä olla kielellisesti tarkkoina, mikäli halusivat olla mukana politiikan korkeimmalla huipulla. Siten kieli voidaankin ymmärtää poliittisena ja kulttuurisena ohjausjärjestelmänä, johon periytyvät arvot tallennetaan. Niinpä esimerkiksi hierarkkisesti rakennettu YYA-diskurssi ja oikea tapa puhua Neuvostoliitosta levisi puoluekoneistojen kautta tehokkaasti ympäri Suomen.¹⁷²⁶

Vielä 1960-luvun alkupuolella hyväksyntä Kekkosen ajamalle politiikalle ei ollut täysin selvää edes oman puolueen piirissä, mutta viimeistään silloin, kun valta oli ja näytti pysyvän Kekkosen käsissä melkein koko puolue siirtyi K-linjalle. 1960-luvun edetessä muissakin puolueissa alkoi tapahtua kasvavaa innostusta ”valtapeesaamiseen”.¹⁷²⁷

Se edesauttoi presidentin ”retorista dynastiaa”. Kekkonen rakensi 1960-70-luvuilla suomalaiseen poliittiseen elämään eräänlaisen ikiliikkujan. Hänen täytyi hallita ulkopoliitiikkaa voidakseen hallita sisäpolitiikkaa. Sisäpolitiikkaa hän hallitsi vetoamalla ulkopoliitiikkaan. Kekkosen poliittisessa vallassa oli olennaista, että hän auktorisoi politiikan pelikentällä tarpeelliset symbolit.

Symbolisen vallan merkitys on ymmärrettävissä Kyösti Pekosen mukaan siten, että valta yhteiskunnassa on hallussa niillä ryhmillä ja voimilla, jotka auktorisoivat kyseessä olevat symbolit, joiden itseymmärrys saa ilmaisunsa näissä symboleissa ja joiden ne ovat. Henkinen poliittinen johtajuus ja poliittinen valta ovat poliittisilla voimilla, joiden kieltä puhutaan ja joiden määrittelemästä tilanteesta ja todellisuudesta tietynlaisena merkitysjärjestelmänä ja tulkintakoodistona tulee vallitseva. Kieli ja retoriikka onnistuessaan määrittelemään jonkin keskeisen tapahtuman olemuksen sitovalla tavalla on auktorisoitua kieltä.¹⁷²⁸

Kekkosen reaalipoliittisessa kielellisessä menetelmässä oli olennaisesti kyse kielellisestä hegemoniasta – tai ainakin pyrkimyksestä siihen – jossa määriteltiin legitiimi ja illegitiimi. Julkisuuteen saatetuissa myllykirjeissä Kekkonen pyrki pisteliäästi puolustamaan (ulko)poliittista linjaansa ja teilaamaan näkemyskiänsä vastustavat mielipiteet ironian keinoin. Hän koetti osoittaa apologistin tavoin vaihtoehtoisen politiikan vääryyden tai mahdottomuuden.

¹⁷²⁴ Lingvististen siirtojen kautta luodusta ryhmäidentiteetistä; ks. Koselleck 2004, s. 85, 156–157.

¹⁷²⁵ Paastela 1995, s. 165 mukaan.

¹⁷²⁶ Pekonen 1991, s. 42; Sahlberg 2006, s. 77–78.

¹⁷²⁷ Keskustassa säilyi kuitenkin myös oikeistoryhmittymiä, joista näkyvimpanä mustaksi tusinaksi kutsuttu joukko. Isohookana-Asunmaa 2006, s. Paavonsalo 1995, s. 14–15.

¹⁷²⁸ Pekonen 1991, s. 33, 47.

Esimerkiksi kun *Kouvolan Sanomissa* oli esiintynyt Kekkonen Suomen ja Neuvostoliiton välirauhansopimuksen 30-vuotisjuhlassa pitämää puhetta kritisoiva kirjoitus, antoi Kekkonen vastalääkettä päätoimittajalle:

”Vaikuttaa siltä, että eräät lehdet ovat ikään kuin kilpailleet keskenään herjojen keksimisessä. Esitän Teille onnitteluni, sillä Te olette ylivoimainen, ehdoton voittaja solvauskilpailussa. Artikkelinne ”Väite ja vetoamus” 17.10.1974 ei ole pitkä mutta siihen olette saanut paljon mahtumaan. ... Herra Kapteeni. Te olette fantastinen.”¹⁷²⁹

Kun Kekkonen presidenttikausien myötä kielipeliä eli neuvostosuhteissa esiintyvää ulkopoliittista ”liturgiaa” jatkuvasti kehiteltiin ja vietiin kohti korkeampia ulottuvuuksia, saavutettiin lopulta tila, jota erällä tavalla voidaan kuvata Jukka Paastelan käyttämällä ”organisoidun valheen” -käsiteparilla¹⁷³⁰.

Kanonisoitu poliittinen diskurssi ja siihen liittyvä organisoitu valhe ei ollut, eikä ole ominaista ainoastaan totalitaristisille valtioille. Suomessa pitkin 1970-lukua tilanne kehittyi suuntaan, jossa Suomen kansainvälisepoliittisesta asemasta ja Neuvostoliitto-suhteista oli legitiimiä puhua yhden diskurssin mukaisesti. Kun kansainvälisen politiikan professori Osmo Apunen esitti 1970-luvun jälkipuoliskolla *Demarissa* kyseenalaistavia käsityksiään Suomen puolueettomuuspolitiikasta ja ”Kekkonen tekopelistä” Neuvostoliittoa kohtaan, osui hän presidentin voimakkaista reaktioista päätelleen lähelle maalia¹⁷³¹.

Kanonisoidusta ulkopoliittisesta diskurssista ja organisoidusta valheesta hyvänä esimerkkinä käy myös niin sanottu juhannuspommi kesällä 1979.¹⁷³² Teknisesti Kekkonen argumentaatio oli tehokasta, koska se perustui jatkuvaan toistoon ja viestin vahvistamiseen siitä, millaista on oikea politiikka¹⁷³³. Myös viestimiä Kekkonen osasi käyttää – neljännen kautensa loppuun saakka – tehokkaasti hyväkseen kuten runnatessaan suorassa lähetyksessä läpi Mieltusen kansallisen hätätilahallituksen marraskuussa 1975.

Runnauspuhe ja rautatievirkamiesliiton lakon lopetus

”Hyvät naiset ja herrat. Kerron heti kärkeen, että olen vaivannut teitä tähän neuvonpitoon, runnataksemme täällä, tälle maalle kokoon, viiden puolueen toimintakykyisen enemmistöhallituksen.”¹⁷³⁴

Kekkonen aloitti hallituksenkasauspuheensa linnassa, jonne oli kutsunut tiedotusvälineiden edustajia ja ”huijannut paikalle” eri puolueiden johtajia. Jo puheen alkuasetelma kertoo Kekkonen parissa vuosikymmenessä täydellisesti muuttuneesta ethoksesta. Hänen ei enää tarvinnut kansalle esiintyessään käyttää suostuttelevaa tai kovin tunteisiin vetoavaa kieltä, vaan hän yksinkertaisesti

¹⁷²⁹ Kirje *Kouvolan Sanomien* päätoimittajalle 19.11.1974, Kekkonen 1976b, s. 196–197.

¹⁷³⁰ Ks. Paastela, *Valhe ja politiikka* (1995); Sahlberg, *Synkkä karnevaali* (2006).

¹⁷³¹ Ks. UKK pk. 11.10–16.10.1977, Kekkonen 2004, s. 228–229; Apunen 1984, s. 42–44.

¹⁷³² Paastela 1995, s. 167–168; ks. myös Virolainen 1982.

¹⁷³³ Vrt. Summa 1996, s. 59.

¹⁷³⁴ Presidentti Urho Kekkonen puhe 27.11.1975, ”Runnattava kokoon kansallisen hätätilan hallitus”, ARK-6708-0, RARA

järkisyitä erittelemällä maan isänä saneli, miten asiat on hoidettava¹⁷³⁵. Presidentin voimapolitiikka voidaan nähdä myös 'poliittisen tason' ohittamisena, missä Kekkonen "pahat poliitikot" sivuuttaen ajoi yksin "kansalaisten etua".

Hän vetosikin asiantuntijoiden tekemään selvitykseen. Sen mukaan valtion kulut olivat yksinkertaisesti paljon suuremmat kuin sen tulot. "*Kansakunta ei tietenkään voi mennä oikeudellisesti konkurssiin*". Hän oli huolestunut erityisesti työllisyyden nopeasta heikkenemisestä ja suuresta ulkomaisesta lainanotosta. Työttömiä työnhakijoita oli tuolloin Kekkonen mukaan yli 63 000.¹⁷³⁶

Työllisyyden suhteen vaaravyöhykkeessä hän näki yksipuolisen rakenteen tehdaspaikkakunnat ja Lapin, jonka työttömyysasteen hän povasi nousevan seuraavana talvena jopa 9 prosenttiin. Kekkosesta "noitatemput" eivät olleet työllisyyden hoitamiseksi mahdollisia, joten muodostettavan hallituksen piti sopia toimenpiteistä, joiden kautta taloudellinen turma oli torjuttavissa.

Kekkonen koki vallitsevassa hankalassa taloustilanteessa itsensä vasta-voimaksi puoluepolitiikalle, joka kävi neuvotteluja "*iäisyyden näkökulmasta*". Hän näki nopeat toimenpiteet yhteistyön aikaansaamiseksi välttämättömänä, joten niitä ei saanut kaataa politikointiin¹⁷³⁷. Myös hallituksen koostumuksessa hänellä oli selvä näkemys. Hän halusi yhden ison asian hallituksen:

"Hallitukseen tulee olla parlamentaarisesti niin vahva, että se kykenee saamaan eduskunnassa läpi ehdotukset, joiden turvin työttömyys voidaan pitää kurissa".¹⁷³⁸

Hallituksen oli oltava vahvempi kuin niin sanotut taloudelliset voimat. Niinpä Kekkosesta laajapohjainen, määrätietoinen hallitus, saattoi valtiosääntöön turvaten "*vetää pitemmän korren, jopa Suomen Pankin ollessa toisena osapuolena*".¹⁷³⁹

Kekkonen vetosi linjansa mukaisesti suurista tuloista kannettavan ylimääräisen veron puolesta, koska sillä olisi positiivinen vaikutus mielialoihin Suomessa. Samalla hän vetosi vähäväkisen kansan puolesta. Siksi niiden edustajien oli tunnettava vaikka puoliväkisin hallitukseen, joka hoitaa taloutta ja politiikkaa. Tällä hän tarkoitti SKDL:ää, josta hän ei halunnut poliittisia irtopisteitä keräävää vapaamatkustajaa taloudellisen laman aikana. Kekkonen sanoi ymmärtävänsä puoluekritiikin, jos puolueet torpedoivat esitetyn keinon.

"...poliitikon tulee, jos siihen tarjoutuu mahdollisuus, olla valmis myös korjaamaan toisten syystä ja menetyksestä tapahtuneita virheitä. Se on hänen valtiollinen ja yhteiskunnallinen velvollisuutensa. Myös poliittinen puolue ei saa hypätä kelkasta, jos varjeltavana on sen kannattajakunnan ja koko kansan elinedut."¹⁷⁴⁰

¹⁷³⁵ Ibid.

¹⁷³⁶ Ibid. Ks. puhekirjoituksen taustoista; UKK pk. 26.11., Kekkonen 2004, s. 91–92.

¹⁷³⁷ "*Kun pitäisi etsiä keinot ajankohtaista hätätilannetta varten välttämättömien toimenpiteiden läpiviemiseksi, ei yhteistyötä ole kaadettava vasta monien vuosien jälkeen päivänkohtaiseksi tulevilla asioilla esiintyviin erimielisyyksiin*". Ibid.

¹⁷³⁸ Ibid.

¹⁷³⁹ Ks. UKK pk. 24.11.1975: "*Työttömyys. Sen torjumiseen on varoja löydettävää, jos Suomen pankki estää, erotetaan Koivisto*". Kekkonen 2004, s. 90.

¹⁷⁴⁰ Presidentti Urho Kekkonen puhe 27.11.1975, "*Runnattava kokoon kansallisen hätätilan hallitus*", ARK-6708-0, RARA.

Hän ehdotti, että jos jotakin syytetään tulevaisuudessa eduskuntavaaleissa hankalan talouspolitiikan hoitamisesta, niin *"Parasta on syyttää minua, Kekosta."* Hän siis näki itsensä "politiikasta riippumattomana voimana" ja kritisoi politiikan itsetarkoituksellisuutta vastaan, koska hänestä hallitusneuvotteluista oli tullut liian pitkiä. Yksinkertainen totuus Kekkonen mielestä oli: *"Politiikka ei ole itsetarkoitus, ja että parlamentaarissa hallitusjärjestelmässä on kyettävä saamaan aikaan toimintakykyisiä hallituksia, toimimaan ripeästi kansan puolesta ja kansan hyöksi."*¹⁷⁴¹

Kekkonen ilmeisen aidosti ajatteli olevansa "politiikan", ainakin päivänpolitiikan ulkopuolella, ja palvelevansa presidenttinä vain valtioon kiinnittyvää "kansallista etua". Presidentti näki öljyn hinnannousun vievän Suomen ahdistukseen. Kierteestä pääseminen vaatii jälleen "tosiasioiden tunnustamista".

Tätä tosiasioiden tunnustamista eli presidentin hallituslinjan sanelua ja "tosiasioiden eteen saattamista" erityisesti kokoomus vastusti parlamentarismia ja demokratian kannalta arveluttavana. Kokoomuksen julkistettua kantansa perui Kekkonen jo sovitun tapaamisensa puolueen kanssa.¹⁷⁴²

Kun ajatellaan Kekkonen 1960- ja 1970-luvuilla vaalimaa ajatusta orgaanisesta solidaarisuudesta, voidaan havaita, että käytännössä Kekkonen konsensuspolitiikka oli erilaista kuin teoriassa. Siksi hänen konsensuspolitiikkaansa voidaan nimittää "pakotetuksi konsensukseksi", jossa Kekkonen otti päävastuun myös hallituspolitiikan linjoista, minkä Martti Miettunen myönsi suoraan muistelmissaan, kun Kekkonen oli luopunut vallasta.¹⁷⁴³

Kekkonen viittasi puheessaan myös ulkopoliittiseen välttämättömyyteen, joten hän jälleen kerran kytki – myös talouspoliittisen ratkaisun yhteydessä – sisä- ja ulkopoliittikan erottamattomasti yhteen. Kekkonen puhui "joissakin länsimaissa" viriävästä fasistisen politiikan vaarasta rauhanpolitiikalle ja ehdotti selväpiirteistä toimintaa enemmistöhallituksen toimilla tätä uhkaa vastaan.

Yhtä tehokkaasti kuin Kekkonen runnasi hallituksen kokoon, mursi hän vahvana pidetyn lakko-oikeuden marraskuussa 1976. Hän itse vielä vahvasti puhetta työstämässä olleiden Loikkasen ja Sipposen sanamuotoja¹⁷⁴⁴. Tässäkin puheessa Kekkonen painotti tunnustettavia tosiasioita, joita vastaan ei tullut asettua. Kekkonen mielestä rautatievirikailijoiden lakko alkoi uudelleen, koska valtion edustajat eivät voineet taipua vaatimuksiin. Hänen mielestään lakko oli laitton. Niinpä Kekkonen toi oikeudellisen retoriikan keinoin esiin syytöksensä lakon ja yhden ryhmän vastuuttomuudesta.

Presidentti lateli radiossa syytöksiään lakon tuottamista yli kolmen miljoonan tappiosta päivässä. Hän manasi Suomen Neuvostoliitto-kaupan vaarantuvan ja vaikeutuvan. Lisäksi hän toi esiin myös sen työttömyyttä lisäävät vaikeudet vaikeassa tilanteessa ja syytti lakkolaisia suoraan itsekkyydestä:

"Niin raskaan ja laittoman aseiden käyttöön kuin rautatieliikenteen pysäyttäminen on, ei ole perusteltua nykyisessä vaikeassa tilanteessa, se on täysin puolustamatonta. ... tasavallan presidenttinä en tule allekirjoittamaan sellaista hallituksen esitystä eduskunnalle, enkä

¹⁷⁴¹ Ibid.

¹⁷⁴² UKK pk. 30.11.1975, Kekkonen 2004, s. 92.

¹⁷⁴³ Ks. Miettunen 1983, s. 236–240.

¹⁷⁴⁴ UKK pk. 9–10.11.1976, Kekkonen 2004, s. 160–161.

sellaista asetusta, jossa lakossa olevan virkamiesryhmän eläkeikää alennetaan lakon loppettamiseksi. Tähän minulla on valtiosääntömme antama valtuutus. Tämän pitäisi olla selvää tekstiä. On aivan turha pitkittää lakkoa, se ei vie perille. Olen tämän päätöksen tehdessäni ottanut raskaan vastuun, mutta valtakunnan kokonaisuus on tärkeämpi kuin yksittäisten eturyhmien etu.”¹⁷⁴⁵

Vedoten valtakunnan kokonaisuuteen, syyttäen rautatievirkamiehiä vastuuttomuudesta, ilmoittaessaan yksipuolisella päätöksellään taipumattomuutensa vaatimuksiin ja vedotessaan valtiosäännön hänelle antamaan valtuutukseen, ajoi Kekkonen lakkolaisia umpikujaan. Heille ei jäänyt käytännössä paljon muita vaihtoehtoja kuin taipua vähin äänin¹⁷⁴⁶.

Kekkonen presidenttikausien edetessä edustuksellisten toimielinten tehtävänä ei aina niinkään ollut hallita ja käyttää valtaa ”autonomisesti”, vaan monin paikoin auttaa Kekkoa toteuttamaan politiikkaansa. Erityisen hyvin se näkyy esimerkiksi Kekkonen presidenttikausien hallitusratkaisuisissa, joissa puolueiden sananvalta oli usein heikko.¹⁷⁴⁷

Kun lisäksi huomioidaan, että Kekkonen halusi myös rajata vapaata ulkopolitiittista keskustelua Suomessa, voidaan sanoa, että Kekkonen 1970-luvun puolivälin ja loppupuolen solidaarisuudenmallia on enää vaikea kuvata kovin pluralistisena tai orgaanisena.¹⁷⁴⁸

Kekkonen haasteet historioitsijoille

Kekkonen viittasi Liimataisena usein historioitsijoihin, joilta hän oli ajatuksiaan ammentanut. Liimataisen viittaukset liittyivät lähes yksinomaan amerikkalaisiin tutkijoihin. Hän viittasi George F. Kennanin, Walter Lippmanin ja Henry Kissingerin teksteihin. Kekkonen näyttää tukeutuneen sellaisten politiikan tutkijoiden ja historioitsijoiden teksteihin, joilla oli tai oli ollut virallinen tai puolivirallinen asema USA:n hallinnossa eli kosketus käytännön politiikkaan.¹⁷⁴⁹

Kekkonen suosikkihistorioitsijoihin kuului englantilainen Edward H. Carr, joka teoksessaan *Mitä historia on* (suom. 1963) suomentajan esipuheen mukaan ”käykin polemiikkia ns. vasemmistolaisena historianfilosofina”. Kekkonen luki kirjan tuoreeltaan, ja palasi siihen vielä usein 1970-luvulla. Hän käytti kirjaa historianfilosofisiin opetuksiin, opettaessaan suomalaisille, miten nykyisyyttä ja tulevaisuutta voitaisiin ymmärtää¹⁷⁵⁰.

¹⁷⁴⁵ ”Tasavallan presidentti puhuu rautatievirkamiesliiton lakon johdosta” 10.11.1976, ARK-5183-1, RARA. Yhteislähetys TV 1 kanssa.

¹⁷⁴⁶ Ks. myös Jyränki 1981, s. 167.

¹⁷⁴⁷ Nousiainen 1985, s. 214–215; Murto 1994.

¹⁷⁴⁸ Risto Alapuro onkin oivallisesti kuvannut 1960-luvun vapautumisen ja moniarvoistumisen sisään rakentuneesta ”vahvasta ulkosuhteisiin perustuvasta kansallisesta motiivista” eli eräänlaisesta ”pakotetusta pluralismista”. Ks. Alapuro 1997, s. 196.

¹⁷⁴⁹ Kennan oli diplomaatti ja historiantutkija. Lippman oli poliittinen kolumnisti, joka osallistui myös vaalityöhön. Kissinger oli professori ja keskeinen USA:n ulkopolitiikan vaikuttaja. Kekkonen näyttää arvostaneen käytännön kokemusta politiikasta.

¹⁷⁵⁰ ”Olen juuri lukenut E.H. Carrin kirjaa >>Mitä historia on>>, jossa laajasti puhutaan syystä ja seurauksesta historiassa”. UKK pk. 22.11.1963, Kekkonen 2002, s. 79. Historianfiloso-

Kekkonen opetti että ”*menneisyys on avain nykyajan ymmärtämiseen*”. Carr painotti tutkimuksessaan, että ”*tutkija päättää, mitkä ovat tosiseikkoja, ja hallitsee niitä tulkinnallaan käsittäen painopisteen olevan joko menneisyydessä itsessään tai nykyisyydessä tai sillä välillä.*” Näin Kekkonen tekikin poliitikkona esittäessään tilanteen edellytykset ja tulevaisuudessa vältettävät virheet.¹⁷⁵¹

Sen sijaan Kekkonen vastustajiin kuulunut Lauri Hyvämäki pyrki jo 1950-luvun lopulla osoittamaan, ettei historiasta voi oppia nykyisyyden ymmärtämisen taitoa. Lisäksi hän hyökkäsi ”*tarkoituseräistä historiankirjoitusta*” vastaan. Hänen mukaansa ”*tarkoituseräinen historiankirjoitus saattaa ohjata koko kansan henkisen kehityksen kohtalokkaampaan suuntaan.*” Krister Wahlbäck puolestaan näki sodan jälkeisen historiantulkinnan Suomessa siten, että vuoden 1944 jälkeinen politiikka esitetään ilmaisevan todenmukaisemmin Suomen historiallisia kokemuksia kuin vanhan, lyhyen ajanjakson ”*epähistoriallisen*” politiikan.

Neuvostohistorioitsijoita Kekkonen seurasi siitä näkökulmasta, miten he tulkitsivat Suomen ja Neuvostoliiton suhteita sekä sopimuksia. Tshekkoslovakian miehityksen jälkeen Kekkonen tutustui V.V. Pohlebkinin marxilaisiin näkemyksiin teoksessa *Suomi vihollisena ja ystävänä* (suom. 1969), jota hän Neuvostoliiton koventuneen linjan jälkeen käytti hyväkseen puheensa muotoilussa¹⁷⁵².

Pohlebkinin esitti Suomen Novosibirskin neuvottelujen jälkeen sitoutuneen – lisäyksenä vuoden 1948 sopimukseen – suullisella sopimuksella arvioimaan tilannetta Pohjois-Euroopassa ja ryhtyneen toimenpiteisiin, jotka olivat tarpeen Suomen ja Neuvostoliiton rajan turvallisuuden varmistamiseksi. Kekkonen kannalta keskeistä hänen näkemyksessään kuitenkin oli, että Pohlebkinin painotti sopimuksen kohottaneen Suomen kansainvälistä arvovaltaa eli sopimus ”*teki maasta ulkopoliittisen subjektin ja Suomen puolueettomuus muuttui aktiivisen ulkopoliittikan harjoittamisen tekijäksi.*”¹⁷⁵³

Kun Jakobsonin YYA-sopimustulkintaa vastaan hyökättiin Neuvostoliiton taholta voimakkaasti, Kekkonen käytti Pohlebkinin muotoiluja hyväkseen puheessaan Paasikivi-seurassa 27.11.1969, jossa hän sovinnollisesti esitti oikeuden konsultaatioista kuuluvan kummallekin osapuolelle.¹⁷⁵⁴

Kekkonen näki vuoden 1969 aikana tarpeellisena lähteä kohottamaan Suomen kansainvälisepoliittista asemaa. Niinpä hän lähti 1970-luvun alussa aktiivisesti ajamaan Euroopan turvallisuuskonferenssia Suomeen. Kekkoselle oli tärkeää korostaa Suomen aloitteen omalinjaisuutta.¹⁷⁵⁵

fisten opetusten suhteen kannattaa huomata, että Carrin teos oli tehty luentosarjan pohjalta, joka oli omistettu Georg Macalauy Trevelyanille, ”*tosiasioiden tunnustamisen*” oppi-isälle.

¹⁷⁵¹ Ks. puheet: YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlassa 4.4.1973 ja välirauhansopimuksen ja Suomi-Neuvostoliitto-Seuran 30-vuotisjuhlassa 15.10.1974, UKEA. Carr 1963, s. 31.

¹⁷⁵² Ks. Suomi 1996, s. 245–246.

¹⁷⁵³ Pohlebkin 1969, s. 381.

¹⁷⁵⁴ ULA 1969, s. 59–60. Ulkoasianministeriö antoi myös tiedonannon, jonka mukaan Jakobsonin *Kuumalla linjalla* esittämät käsitykset eivät poikkea presidentin näkemyksistä. Ibid., s. 60–61. Sinänsä huvittavaa on, että Kekkonen pyysi puheeseensa luonnoksen juuri Jakobsonilta. Apunen 2005, s. 200–201; Soikkanen 2003, s. 266–267.

¹⁷⁵⁵ Ks. ”Suomi ja turvallisuuskonfressi II”, SK 5.12.1969, Liimatainen 1970, s. 243.

Myös Liimatainen kirjoitti useampaan otteeseen kongressialoitteesta. Syyskuussa 1969 Liimatainen korosti Suomen aloitteen olevan osoitus Suomen aktiivisen ulkopolitiikan alkamisesta erona Paasikiven varovaiseen linjaan. Hän toi esiin myös harminsia siitä, että neuvostoliittolaiset lehdet olivat sivuuttaneet Suomen aloitteen. Hän ei nähnyt realistisena yhteisen konferenssin syntyä Varsovan liiton maiden tekemän aloitteen pohjalta.¹⁷⁵⁶

Jännittänyt kansainvälispoliittinen tilanne ja suomalaisten historiantutkijoiden uudet tutkimustulokset, jotka kyseenalaistivat Kekkonen tulkintoja, johtivat myös presidentin uuteen aktivoitumiseen historian saralla 1970-luvun alussa. Kekkonen aktiivinen 1970-lukulainen historiaprojektinsa välittyy oivallisesti hänen 22.4.1970 pitämästään Leninin 100-vuotisjuhlapuheesta Helsingin yliopistolla, jossa hän painotti Leninin merkitystä Suomen itsenäisyydelle. Kekkonen puhe oli eräänlainen poliittinen vastine Tuomo Polvisen tutkimukselle *Venäjänsä vallankumous ja Suomi* (1967), jossa Polvinen osoitti Leninin tunnustaneen Suomen itsenäisyyden taktisista syistä¹⁷⁵⁷. Kekkonen painotti puheessaan:

”Meille suomalaisille tämä merkkipäivä on poikkeuksellisen tärkeä, sillä Lenin vaikutti ratkaisevalla tavalla Suomen itsenäisyyden kansainväliseksi tunnustamiseksi. ... minulle on Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden historiaa tutkiessani ja kehitystä seurattessani tullut sellainen kuva, että Leninin Suomea ja suomalaisia kohtaan tuntema kiitollisuus ja arvonnanto toi oman vaikuttavan osuutensa hänen Suomea koskevaan politiikkaansakin.”¹⁷⁵⁸

Jos ajatellaan Neuvostoliiton 1970-luvun alun Suomea kuristavaa politiikkaa, jatkoi Kekkonen johdonmukaisesti 1950-luvun oivallustaan vedota Neuvostoliiton symboliin Leninin Suomi-ystävyyteen puolustaessaan Suomen puolueettomuusasemaa ja itsenäisyyttä. Niinpä sama perusajatus löytyy vielä Kekkonen puheesta 13.11.1980 hänen vastaanottaessaan Lenin-palkintoa Kremlissä¹⁷⁵⁹.

Kekkonen antoi historioitsijoille suoria haasteita. Kekkonen tulevalta elämäkertahistorioitsijalta Juhani Suomelta ilmestyi vuonna 1973 väitöskirja *Talvisodan tausta*, jossa Suomi toi esiin suomalaisten poliitikkojen idänsuhteiden merkitysten ymmärtämättömyyden talvisodan alla. Keskustelussa Suomen väitöskirjan pohjalta esitettiin myös Paasikiven-Kekkonen ulkopolitiikan välttämättömyyttä. Kekkonen piti Suomen väitöskirjaa ”hyvin mielenkiintoisena”¹⁷⁶⁰. Väitöskirjansa lähtökohdan Suomi palautti Kekkonen vuoden 1967 itsenäisyyspäiväpuheeseen, jossa tämä kyseenalaisti talvisodan vääjäämättömyyden¹⁷⁶¹.

¹⁷⁵⁶ ”Suomi ja turvallisuuskonfressi”, SK 12.9.1969, Liimatainen 1970, s. 197–199.

¹⁷⁵⁷ Ks. Polvinen 1967, s. 191–193. Juhani Suomen mukaan Kekkonen puhe oli vastaus suomalaisten historiantutkijoiden uusille tulkinnoille, joiden mukaan Lenin allekirjoitti Suomen itsenäisyyden tunnustuksen ”pakkotilanteessa”. Suomi 1996, s. 420.

¹⁷⁵⁸ ULA 1970, s. 29–31. Ks. kirje Arvo Tuomiselle 23/4 1970, Kekkonen 1976b, s. 61–63.

¹⁷⁵⁹ ”Tasavallan Presidentin kiitospuhe Leninin rauhanpalkinnon luovutustilaisuudessa Kremlissä 13.11.1980”, UKEA.

¹⁷⁶⁰ Ks. Kekkonen kirje *Apu*-lehden päätoimittajalle 13.5.1973, Kekkonen 1976b, s. 151.

¹⁷⁶¹ Suomi 1973, s. 11. Loppulausumanaan Suomi siteeraa A.S. Yrjö-Koskisen toteamusta Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden luottamusmomentin keskeisestä merkityksestä. *Ibid.*, s. 375.; vrt. Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 157.

Vaikka Kekkonen paasikiviläisittäin – sinänsä aiheellisesti – esitti tutkijoille kontrafaktuaalisen näkökulman tulkita talvisotaa, oli talvisodan välttämättömyyden kyseenalaistamisessa kysymys myös retorisesta siirrosta, jossa poliitikko tietoisesti ottaa esiin jonkun tärkeäksi kokemansa historian aihealueen. Erityisen aktiivista aikaa hänen historiaprojektissaan oli 1970-luvun alkupuolisko, jolloin hän esimerkiksi YYA-juhlapuheissaan ja myllykirjeissään viitoitti tietä siihen, miten oikeaa synteisiä menneisyydestä on tehtävä.¹⁷⁶²

1970-luvun edetessä Kekkonen ”paasikiviläiseksi” muuttunut talvisotatulkinta aiheutti suurta polemiikkaa. Sen lähtökohtana oli Kekkonen kevään 1973 YYA-juhlassa pitämä puhe, jossa hän toi esiin suomalaisten poliitikkojen ”mielenkiinnon puutteen” neuvotteluja kohtaan talvisodan alla eli Kekkonen tulkinnanvaraisen epäsuorasti otti talvisodan syytä myös Suomen niskoille.

Edellinen ja monet muut Kekkonen historiatulkinnat kohtasivat akateemisissa ja journalistisissa piireissä kuitenkin niin paljon vastustusta, ettei mitään kanonisoituja historiatotuuksia päässyt syntymään, vaikka presidentti voimakkaasti ripittikin vastakkaisten näkemysten esittäjiä ja puolusti omia poliittisesti tarkoituksenmukaisia totuuksiaan¹⁷⁶³. Toisaalta Kekkonen historiakäsitysten vastustuksen taustalla oli myös poliittisia syitä, kuten Kekkonen todistaessa 1970-luvun puolivälissä ajopuuteorian virheellisyyttä.

Myllykirjeessään *Apu*-lehden päätoimittajalle Eero Saurille toukokuussa 1973 hän kritisoi vanhan ystävänsä Ilmari Turjan lehdessä esittämää talvisotatulkintaa ja esitti oman tulkintansa talvisodan taustasta, joka oli sangen suoraviivainen ja ei-kontrafaktuaalinen:

”Minä olin silloin [1939] sitä mieltä, että Stalinin maltilliset ja kohtuulliset vaatimukset varsinkin Kannaksella olisi ollut hyväksyttävä. Mutta viisaampaa politiikkaa olisi ollut sanoa: me myönnyimme rajan vetämiseen Kannaksella aina Suvannon ja Summan linjalle asti, annamme puolet Kannaksesta – mikä muutoin oli Neuvostoliiton sotilaiden minimivaatimus, niin kuin Stalin neuvotteluissa sanoi – ja tehneet sen pohjalla sovinnon ja sopimuksen Stalinin kanssa. Se olisi ollut valtioviisautta, mutta sitä meillä ei ollut eikä sitä ollut myöskään minulla.”¹⁷⁶⁴

Kekkonen historiaprojektit lisääntyivät 1970-luvun edetessä, mutta eivät vastustuksetta. Erityisen voimakkaasti Kekkostä keljutti *Suomen Sosialidemokraatin* pakinoitsijan ”Simpan” (Simo Juntunen) näkemys, jonka mukaan presidentin yritykset Suomen historian uudelleen kirjoittamiseksi olivat masentavia ja säälitäviä. Julkaistussa myllykirjeessään *Sosialidemokraatin* päätoimittajalle Kekkonen ”jäi odottamaan” lehden reaktioita Simpan kirjoittelusta, koska hänen mukaansa Simpalta hallituspuolueen johtavana skribenttinä pitäisi odottaa ”myön-teistä suhtautumista ulkopoliitikkaamme”.¹⁷⁶⁵

¹⁷⁶² Kekkonen 1976b; vrt. Skyttä 1977; Tarkka 2004, s. 189.

¹⁷⁶³ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 122.

¹⁷⁶⁴ Kirje päätoimittaja Eero Saurille 13.5.1973, Kekkonen 1976b, s. 152–153. Kekkostä keljutti myös se, häntä syytettiin ”uudesta historiankirjoittamisesta”, kun taas Paasikiveä ei ollut Kekkosesta syytetty samanlaisista ajatuksista.

¹⁷⁶⁵ *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajalle 18.11.1974, Kekkonen 1976b, s. 195–196.

Kekkonen samaisti itsensä ja Suomen ulkopolitiikan. Hyökkäys Kekkonen tulkintoja kohtaan oli siis usein hyökkäys myös Suomen ulkopolitiikkaa kohtaan. Simppa erotettiin pakinoitsijan paikalta, koska SDP varjellensa Neuvostoliitto-suhteitaan ei halunnut profiloitua ”neuvostovastaisella” pakinoitsijalla.

Myös Simpan kirjoitukset sanoille tehtävästä väkivallasta, jossa demokratia-sanaa käytetään täysin väärissä merkitysyhteyksissä nimetessä diktatuureja demokratioiksi, aiheuttivat epäilemättä Kekkoselle ja SDP:lle tuskaisia hetkiä. Ne suorapuheisuudessaan olivat (liian) todenmukaisia ja rikkoivat 1970-luvun suomalaisen kielipelin sääntöjä tuodessaan esiin ”ystävällismielisen Neuvostoliiton” epädemokraattisuuden.¹⁷⁶⁶

Teoksessaan *Muutoksen vuosikymmenet* (1975) – joka oli toimitettu teos, mutta jonka sisältö luonnollisesti oli presidentin siunaama – Kekkonen esitti, että kansalaiset oli talvisodan alla saatu ”*vuosia jatkuneen propagandan seurauksena uskomaan, että sodan välttämiseksi tarvittavat toimenpiteet olisivat merkinneet itseenäisyytemme menetystä*”. Kekkonen höykytti suoraviivaisesti maan poliittista johtoa tuonaikaisesta poliittisesta epärealistisuudesta. Samalla hän kertoi itse olleensa pimennossa käytävistä neuvotteluista ja asianhoidosta.¹⁷⁶⁷

Kekkonen tarkasteli julkisuudessa usein myös jatkosodan syytä, jonka käsittelystä hän sai myös syytöksiä jälkiviisaudesta. Jatkosodan suhteen hän kuitenkin oli lujalla pohjalla, koska ajopuunmyynti oli 1970-luvun puolivälissä jo useaan otteeseen romutettu. Hän puolustautui syytöksiä vastaan:

”Korostan kuitenkin, että olen aina nojautunut olemassa oleviin tosiasioihin, mutta olen pyrkinyt tulkitsemaan niitä ennakkoluulottomasti, pitäytymättä totuttuihin kaavoihin. Näin tehdessäni olen ollut samaa mieltä kuin englantilainen historioitsija E.H. Carr, jonka mukaan historiankirjoittajan tehtävä ei ole rakastaa menneisyyttä ja vapauttaa itsensä menneisyydestä, vaan hallita ja ymmärtää sitä, koska menneisyys on avain nykyajan ymmärtämiseen.”¹⁷⁶⁸

Lisäksi hän korosti suomalaisten tietoisia päätöksiä jatkosodan alla liittoutua saksalaisten kanssa. Tässä hänen tiedonlähteenään toimi erityisesti Kustaa Vilkuna, joka joutui 1970-luvun puolivälissä paljastuksiensa vuoksi kovan kritiikin kohteeksi. Kekkonen esitti Saksa-liiton motiivina olleen idän uhkan torjuminen, mutta samalla Kekkonen mielestä ehkäistiin luottamuksellisten suhteiden syntyminen Neuvostoliiton kanssa. Kuitenkaan Kekkonen jatkosodan käsittelyssä ei ollut kysymys niinkään menneisyyden hallitsemisesta historiantutkijoiden tavoin, vaan nykyisyyden hallitsemisesta menneen kautta.¹⁷⁶⁹

¹⁷⁶⁶ Ks. Salminen 1996, s. 136–137. Kekkonen totesi päiväkirjassaan, ettei ollut vaatinut Simpan eroa kirjeessään. UKK pk. 4.12.1974, Kekkonen 2003, s. 441.

¹⁷⁶⁷ Kekkonen 1975, s. 28, 32.

¹⁷⁶⁸ Ibid., s. 28–33.

¹⁷⁶⁹ Yksityisesti Kekkonen suhtautui jo tuoreeltaan Arvi Korhosen ajopuu-näkemyksiin kriittisesti. Kekkonen mukaan Korhosella oli tulos olemassa ennen kirjan kirjoittamista. UKK päiväkirja 1 20.2.1961, Kekkonen 2001, s. 474. 1970-luvulla Kekkonen hylkäsi julkisesti ajopuuteorian esimerkiksi Krosbyn tukeutuen. Ks. Krosby 1967; UKK pk. 30.12.1974, Kekkonen 2003, s. 446. KVK 9:16.

L.A. Puntilan päiväkirjamerkinnöistä 16.5.1973 käy ilmi, että Kekosta tulkannut Kustaa Loikkanen oli lähettänyt hänelle reilua vuotta aiemmin kirjeen, jossa varoitettiin puuttumasta talvisodan sotasyllisyyskysymykseen. Puntilan mukaan Loikkanen puhui ”suulla suuremmalla” [UKK]. Puntilan mielestä hän oli sanonut sanottavansa poliittisen historiansa viimeisessä laitoksessa. Kuitenkin päiväkirjamerkinnöistä käy ilmi, että Puntila ja Renvall eivät olleet halukkaita keskusteluun aiheesta laajemmassa piirissä.¹⁷⁷⁰ Osaltaan Kekkonen pelko varmasti aiheuttikin itesensuuria ja pystyi hiljentämään avointa historiakeskustelua Suomessa¹⁷⁷¹.

Kekkonen myös nostatti ”oikeita tulkintoja”. Esimerkiksi Paasikivi-Seuran vuosijuhlassa 27.11.1977 pitämässään puheessa, joka käsitteli jatkosodan sotasyllisyyskysymystä, presidentti harmitteli Jukka Tarkan väitöskirjan *13. artikla* (1977) jääneen liian vähälle huomiolle. Kekkonen mielestä teos oli aiheeltaan rohkea, mutta hän painotti, että myös tätä arkaa asiaa lähelle on päästävä. Hän näki sotasyllisyysoikeudenkäynnin ”luottamuksen” ja ”kansallisen edun” kysymyksenä:

”Niin yllättävältä kuin se saattaakin kuulua, minä oletan, että se rehti tapa, jolla Suomi hoiti sotasyllisyyskysymyksen, oli hyvänä alkuna sille luottamukselle, joka viime vuosikymmenien aikana on kasvanut Suomen ja Neuvostoliiton välillä. ... Tarkka kykenee todistamaan, että ryhtymällä oma-aloitteisesti toimintaan juuri oikealla hetkellä kykenimme välttymään monilta vaikeuksilta ja omaa kansaamme vieläkin pahemmin raastaneilta ristiriidoilta.”¹⁷⁷²

Keskeistä puheessa oli myös, että Kekkonen tulkitsi sotasyllisyyskysymystä luottamuskyksymyksenä. Kekkonen jatkoi idänpolitiikkaansa sopivaa historiatulkintaa antamalla neuvostoliittolais-suomalaiselle *Maaailma ja Me* -aikakauslehdelle marraskuussa 1977 lausunnon, jossa korosti Lokakuun vallankumouksen ja Suomen itsenäisyyden välillä olevan ”kiistattoman yhteyden”, muistaen myös painottaa Leniniä Suomen itsenäisyyden takuumiehenä. Lenin-keskustelu jatkuikin kiivaana vuoden 1977 loppu- ja 1978 alkupuoliskon.¹⁷⁷³

Kokonaan eri asia on, kuinka laajasti historian tutkijat ymmärsivät Kekkonen taktista työhypoteesia. Näyttää siltä, että monet tutkijat ja toimittajat ottivat Kekkonen sanoman täysin tosissaan, koska riensivät melko laajasti kirjoittamaan – paitsi Leninin antamasta itsenäisyydestä Suomelle – niin myös Suomen ”syyllisyydestä” talvisotaan¹⁷⁷⁴.

¹⁷⁷⁰ Puntila 1995, s. 256–257; Tarkka 2004, s. 190. Puntila tosin uskaltautui kritisoidaan suomalaista ulkopoliittista keskustelua, koska ulkopoliitikasta oli tullut hänen mukaansa salatiedettä, jossa oli tabun muodostamisen päämäärä. Puntila ei kuitenkaan suoraan kohdistanut kritiikkiään presidenttiä kohtaan. Ks. *Kanava* 4/1973, s. 236–240.

¹⁷⁷¹ Max Jakobson on huomionut, että Suomen valtioeliittiä ei 1970-luvulla lopultakaan hiljentänyt Neuvostoliiton, vaan Kekkonen pelko. Ks. Jakobson 2003, s. 154–155.

¹⁷⁷² Puhe Finlandia-talossa. ULA 1977 II, s. 29–34.

¹⁷⁷³ ULA 1977 II; s. 138–139; ks. esimerkiksi *Kanava* 1/1978

¹⁷⁷⁴ Jukka Tarkan mukaan ennen kaikkea Suomen poliittinen eliitti lähti mukaan ”leikkiin” – taktisin perustein tai lapsellisuuttaan – jonka henkeä ja asennetta Neuvostoliitto aktiivisesti Suomen suuntaan tuolloin tuotti. Tarkka 2002, s. 179.

Osa historiantutkijoista ymmärsi pelin hengen siten, etteivät he asettuneet Kekkosta vastaan hänen ollessa voimissaan, vaan keikauttivat veneensä vasta, kun Kekkonen oli pois pelistä. Esimerkiksi Hannu Rautkallio lähetti vielä 1970-luvun lopulla ”arvostamalleen presidentille” omistuskirjoituksella teoksensa *Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä* (1977) ja *Suomen suunta 1945–1948* (1979), mutta on sittemmin löytänyt Kekkosesta ja hänen politiikastaan lähinnä vain poikkepuolista sanottavaa¹⁷⁷⁵.

Monien tavoin myös Jukka Nevakivi päivitti linjaansa Kekkosen politiikan ja suomettumisen arvioinnissaan. Nevakivi kirjoitti Kekkosen 75-vuotispäivään liittyen artikkelin, jossa esitti ironisena sen, että ”finlandisointi” on vakiinnuttanut paikkansa lännen kritiikissä aikana, jolloin Suomen suhteiden kehitys länteen on ollut nopeinta. Myöhemmin Nevakivi näkikin ”suomettumisen” alkaneen 1940-luvun lopulla suomalaisten omasta aloitteesta ja Kekkosen edistyneen neuvostosuhteillaan räikeästi omaa poliittista etuaan. Nevakivi kirjoitti teoksensa *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui* loppulausunnossaan:

”Suomen kansan sielua voi vaivata pitkään tietoisuus siitä, että se on joutunut elämään Neuvostoliiton naapurina suurimman osan itsenäisyyden kautta suomettumisen valheen, teeskentelyn ja itsepetoksen ilmapäärissä. Minkään muun Euroopan maan ei ole tarvinnut vajota poliittisessa kulttuurissaan vastaavalle limbotasolle.”¹⁷⁷⁶

Suomalaiset ”rähmällään olemisen itseruoskinnat” alkoivat yleistyä historiankirjoituksessamme 1990-luvun alussa. Niissä on yleisenä piirteenä harjoitetun politiikan ja keskeisten vaikuttajien – jälkiviisas – moralisointi. Vaikka kritiikki sinällään olisikin usein paikallaan, monissa suomettumisen historioissa kuitenkin unohdetaan tarkastella vaikuttajien muita kuin ”sisäisiä (valta)motiiveja”. Lisäksi Suomen poliittisen historian kirjoituksessa ”historian tuomaroinnilla” on ylikorostunut rooli. Ehkä Kekkosen ajan historioitsijat voisivat viimein antaa itselleen vapauttavan tuomion.

Huvittava ajankuva Kekkosen aikakauden historiankirjoituksesta on Kekkosen politiikkaan kriittisesti suhtautuva kokoomateos *Kaventunut kansanvalta* (1980), joka on nimeltään lähes sama ja sisällöltään samankaltaista yksinäisyyden kritiikkiä kuin Sillantauksen vuonna 1969 ilmestynyt pamfletti. Teoksessa esitettiin sinänsä ansiokasta kriittistä kuvausta suomalaisesta historiankirjoituksesta, joka on ulkopoliitiikan puristuksessa, vääristelee Lenin-kuvaa, ei pureudu suomettumisen todellisuuteen ja sensuroi itseään.

Huvittavaa teoksessa on se, että siitä ei löydy yhdenkään kirjoittajan nimeä. Esipuheessa nimetön toimittaja tuo esille, että vaikeutena oli löytää sellaisia kirjoittajia, jotka uskaltavat kirjoittaa kriittistä historiaa ja nekin, jotka uskaltavat, eivät ole voineet suostua nimensä julkaisemiseen, koska silloin heidän olisi ollut pakko kirjoittaa toisin. Aikakautta kokematon ja ajan henkeä koskaan tavoittamaton sukupolvi voi vain kysyä, näinkö valtava oli vanhentuneen ja sairastuneen Kekkosen mahti?

¹⁷⁷⁵ TM. Ks. myös Leike UKK pk. 25.4.1976 ll., UKA, jossa Rautkallio ylistää Kekkosen politiikkaa ”vertaansa vaille olevaksi suoritukseksi” kansakunnan historiassa.

¹⁷⁷⁶ Vrt. Nevakivi 1975, s. 84; Nevakivi 1996b, s. 226.

YHTEENVETO

"Opportunismi on taito purjehtia toisten nostattamalla tuulella". (Kekkonen)¹⁷⁷⁷

Tutkimustehtävänäni analysoin ja tulkitsin Urho Kaleva Kekkonen historia- ja politiikkakäsityksiä vuosien 1933–1981 aikana neljän tarkastelutapauksen (kamppailut kansanvallasta, reaalipolitiikasta, kansallisesta edusta ja vallasta) kautta. Tutkin siis, miten hänen historia- ja politiikkakäsityksensä lähes viiden vuosikymmenen ajanjaksolla säilyi ja muuttui sekä miten hän toimi retorisesti erilaisissa – historiallisesti hankalissakin – poliittisissa toimintatilanteissa.

Metodina käytettiin lähinnä aatehistoriallista ja käsitteellis-retorista tulkintatapaa, jossa poliittisen historian tutkimuksen avulla kontekstualisoitiin toimintatilanteita. Siten muodostettiin kokonaiskuva Kekkonen tavoista käsittää politiikka ja historia sekä miten hän nämä käsitykset suhteutti poliittiseen toimintaansa. Lisäksi tarkasteltiin, miten Kekkonen vastustajat käyttivät käsitteitä Kekkosesta vastaan, ja miten se edelleen vaikutti Kekkonen käsityksiin.

Tutkimuksen keskeinen tulos on historian ja politiikan vankkumaton yhteys, jopa jakamattomuus Kekkonen ajattelussa ja toiminnassa. Historian ja politiikan yhteys näkyy myös siinä, miten hänen motiivinaan oli jatkuvasti pyrkiä lisäämään Suomen sisäistä yhtenäisyyttä ja lievittämään jännitteitä, jotta Suomi ei enää hajoaisi vuoden 1918 tapaan ja olisi voimakas ulkoisten uhkien suhteen.

Ulkoisen uhka tarkoitti Kekkoselle käytännössä Neuvostoliittoa, mutta sitä ei jatkosodan jälkeen saanut koskaan sanoa ääneen, vaan Neuvostoliiton uhka tuli aseiden vaiettua taltuttaa retorisesti ja toiminnallisesti "luottamuksellisella", "rauhanomaisella" ja "ystävällismielisellä" politiikalla. Neuvostoliitolle ei saanut jäädä epäselväksi, että Suomen YYA-sopimuksen mukainen politiikka oli todellista, eikä Suomi olisi uhka itänaapurilleen¹⁷⁷⁸.

Kekkosta voidaan nimittää patriootiksi yhtä hyvin kuin ketä tahansa valtiomieheksi nimettyä suomalaista poliitikkoa itsenäisyyden aikana. Hän ajoi määrittämäänsä kansallista etua erittäin johdonmukaisesti ja voimakkaasti pyrkien samalla erilaisilla retorisilla tekniikoilla rajaamaan kilpailevat tulkinnat kansallisesta edusta toinen toisensa jälkeen "maan edun" ulkopuolelle.

¹⁷⁷⁷ Kekkonen 1982, s. 79.

¹⁷⁷⁸ YYA-sopimuksen mukaisista politiikan linjauksista käytiin pitkällistä väantöä Suomen ja Neuvostoliiton välillä vuodesta 1948 alkaen. Ks. tarkemmin Apunen 2005.

Kekkonen oli machiavellisti, mutta eri lähtökohdasta, mistä häntä on useimmiten käsitelty. Kekkoselle isänmaan puolustaminen oli etenkin sotien jälkeen ensisijainen politiikan keinojen säätelijä. Toisaalta päästäkseen valvomaan korostamansa "valtioedun" toteutumista hänen oli saavutettava asema, josta se oli mahdollista. Samalla tavalla kuin politiikan ja historian myös ideologian ja vallan suhde oli Kekkoselle jakamaton.

Kekkonen pyrki poliitikon uransa alusta alkaen johdonmukaisesti kohti poliittista valtaa. Vaikka hän näytti useaan otteeseen ajautuvan 1930- ja 1940-luvuilla politiikallaan umpikujaan, hän ei lannistunut, vaan etsi jatkuvasti uusia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia vallan saavuttamiseksi. Presidentiksi päästyään Kekkonen vaali kansallisen yhtenäisyyden ideaansa ja yksinäisyyteen pyrkivää idänpolitiikan vaatimustaan. Hän määritteli melko selväpiirteisesti poliittiset vastustajansa ja syrji heitä tietoisesti sekä kielellisillä (lingvistiset siirrot) että poliittisilla toimillaan (hallitusratkaisut).

Kun tähän lisätään Kekkonen kielellinen ilmaisuvoima, oivallinen kyvykyys retoriseen rytmitykseen ja voimakaspiirteinen politikointi tärkeiksi katso miensa asioiden, kuten syrjäseutujen, köyhien, maalaisväestön, hyvien neuvostosuhteiden ja puolueettomuuspolitiikan puolesta, on suhteellisen helppoa ymmärtää, miksi Kekkoista on käsitelty ja käsitellään edelleen niin kaksijakoisesti. Kannattajilleen hän näyttäytyi taitavana puolueen ja maan edun edistäjänä ja vastustajilleen hän edusti opportunistista valtapeluria.

Tässä tutkimuksessa "pelaamista" käsiteltiin kuitenkin neutraalina politiikan hahmotus- ja toimintatapana, myös siksi, että kaikki poliittiset toimijat syyttävät toisiaan pelaamisesta, mutta eivät ikinä tunnusta itse pelaavansa. Kuitenkin poliitikkojen kuvatessa vastustajiensa politiikkaa paheksuttavana politikointina tai pelinä, jossa vastapuoli pelaa väärin, sääntöjen rajamailla tai rikkoo pelin sääntöjä, paljastavat he samalla paljon politiikan luonteesta.

Kekkoselle oli ominaista etsiä erilaisia politiikan pelivaroja sekä pyrkiä sulkemaan niitä muilta esimerkiksi mahdottoman politiikallaan ja depolitisovalla välttämättömyysretoriikallaan. Kekkonen pystyi alati pelipaikkaa vaihtavalla taktiikallaan parhaimmillaan poliittisen areenan lähes totaaliseen hallintaan 1960-1970-luvuilla. Huolimatta kulloisestakin sijainnistaan poliittisella kentällä, pelin kokonaisstrategia säilyi Kekkonen välittömässä valvonnassa huolimatta siitä, missä (peli)roolissa hän kulloinkin esiintyi.

Metodinen ote Kekkonen politiikan analysoimisessa oli tässä tutkimuksessa uusi ja sitä kannattaa kehittää edelleen myös tutkittaessa poliitikkoja. Joskin on suoraan myönnettävä, että tutkittava aikaväli oli pitkä ja aihe laajuudessaan niin valtava, että lyhyemmän ajanjakson tarkastelulla olisi saatu aikaiseksi huomattavasti tarkempi kuvaus. Esimerkiksi 1930-luvun puolivälin demokraatiakeskustelu olisi ollut yksistäänkin herkullinen aihe.

Lisäksi syksyn 1944 reaaliolitiittisen kielen muutosta kannattaisi edelleen tutkia siitä näkökulmasta, mikä argumentaatioissa lopulta muuttui sota-ajasta uuden ulkopoliittikan aikakauteen. Näyttää siltä, että valtiojohdon esittämät realistisen ulkopoliittikan vaatimukset ja perustelut eivät muuttuneet retoriselta rakenteeltaan juurikaan siirryttäessä vanhasta reaaliolitiikasta uuteen.

Historia poliittisena käyttövoimana

Historia vapautui Kekkoselle lähinnä käyttövoimana tai käyttövarastona, josta hän poimi perusteluja eri ajankohtina erilaisissa argumentaatiotilanteissa. Historialla oli Kekkoselle olemassa myös kokemusperäinen (opettava) luonne, mutta ei läheskään yhtä voimakkaassa mielessä kuin esimerkiksi Paasikivelle.

Kekkonen luki historiaa poliitikoksi paljon ja monipuolisesti, mikä näkyy selvästi hänen viittauksissaan historian tapahtumiin, keskeisiin vaikuttajiin ja historioitsijoihin. Hän kirjoitti luontevasti niin Tacituksesta, Lutherista, Machiavellista, Snellmanista, Bismarckista kuin Paasikivestäkin. Lukeneisuutensa kautta Kekkonen pystyi vakuuttavasti rakentamaan historiallisista tapahtumista tai henkilöistä poliittisia ideaaleja myös nykyaikaa koskien.

Kekkonen ja ylipäätään poliitikkojen suhde historiaan näyttäytyi tutkittavalla ajanjaksolla usein käyttövoimana. Historian tehtävänä oli korostuneesti palvella poliittisia tarkoituksia. En epäile Kekkonen kykyä ymmärtää ”historiallista todellisuutta”. Hänestä olisi voinut tulla laajan lukeneisuutensa ja kirjallisen kyvykkyytensä vuoksi erinomainen historiantutkija, joka pyrkii kohti ”omaa objektiivista totuuttaan”.¹⁷⁷⁹ Poliitikot pyrkivät kuitenkin kohti omia yhteiskunnallisia tavoitteitaan ja totuuksiaan, ja siinä projektissa historialla on usein ollut, kuten myös Kekkosella, alisteinen asema politiikkaan nähden¹⁷⁸⁰.

Suomen presidenteistä historianfilosofisin on ehkä ollut Paasikivi – Ståhlbergiä, Kekosta tai Koivistoa väheksymättä. Kekkonen oli Paasikiveen ja Koiviston verrattuna lopultakin pragmaattisempi. Paasikivelle oli ominaista yhdistää kokemuksensa teoreettisiin pohdintoihin, kun Kekkonen tyyli kirjoittaa oli suorempi. Koiviston poliittiselle ajattelulle oli ominaista hidastempoinen ”fundeeraus”, mikä erosi suuresti Kekkonen suoraviivaisuudesta. Kuitenkin myös Kekkoselle oli ominaista tulkita historiallisia ja poliittisiä tilanteita oman historianfilosofisen tarkastelukehikkonsa läpi. Kekkonen kehitteli, Paasikiven tavoin, esimerkiksi Meinecken ja Machiavellin ajatuksia ”Suomeen sopiviksi”.

Ehkä Kekkonen ei suoranaisesti uskonut historian syklisyyteen tai toistuvuuteen, mutta hänen sotienjälkeistä ajatteluaan voidaan tulkita siten, että hän ajatteli historiassa olevan tiettyjä säännönmukaisuuksia, joita analysoimalla ja sovitamalla käytäntöön Suomi pienenä kansakuntana voi säilyä suurvallan puristuksessa. Kaikilla valtioilla oli löydettävissä meineckelainen valtiojärki.

Niinpä reaali politiikkaa ja sen teorianhistoriaa ei tule väheksyä Kekkonen ajattelun taustalla. Hän kuului poliitikkojen aikakauteen, joista suuri joukko uskoi esimerkiksi Machiavellin tai Carl von Clausewitzin teorioissa olevan jokin poliittisen tilanteen hahmottamista helpottava kova ydin.¹⁷⁸¹

¹⁷⁷⁹ Ankersmit näkee, että poliitikon täytyy löytää samalla tavalla oma tiensä poliittisessa todellisuudessa kuin historioitsijan menneen tulkinnassa. Ankersmit 2001, s. 100.

¹⁷⁸⁰ Ilkka Herlinin mukaan Vilkuna suunnitteli Kekkonen presidenttikausien aikana ja etenkin 1970-luvulla Kekkoselle ”mieluisaa tehtävää” eli historiankirjoittamista, joka saisi hänet jättämään politiikan. Herlin 1993, s. 333–334.

¹⁷⁸¹ Machiavellin ja Clausewitzin ajattelun yhteyksistä; ks. Keegan 2005. Jos Kekkosella oli olemassa jokin selvä historiakäsitys, niin se todennäköisesti liittyi historiasta johdettaviin ”politiikan säännönmukaisuuksiin”.

Hänen vahvan reaali- ja Neuvostoliitto-politiikkansa perusteella voidaan olettaa, että hän uskoi aidosti tietynlaisiin historian lainalaisuuksiin.¹⁷⁸² Kekkonen keräämistä ajatuksista ja aforismeista (*Sivalluksia ja Päiväkirja 1–4*) suuri osa on peräisin vahvoilta reaalipoliitikoilta. Historia olikin Kekkoselle, kuten Osmo Apunen ja Pauli Kettunen ovat aiemmin todenneet, myös eräänlaista aforismitiedettä, joka yhdistyi laajempiin historiallisiin ja poliittisiin yhteyksiinsä.¹⁷⁸³ Kekkonen myös pyrki aika ajoin jälkirationalisoimaan omia ja muiden tekemiä tavalla, jolla ei ollut yhteyttä ”alkuperäiseen tapahtumaan”, kuten hän esimerkiksi teki selittäessään IKL:n lakkautusyritystä ulkopoliittisilla syillä.

Lukeneisuudella on kytköksensä myös Kekkonen kielelliseen kyvykkyyteen ja retoristen käännösten onnistumisiin. Lisäksi hän halusi historiankirjoituksen palvelevan eräitä poliittisia ohjelmiaan. Poliittisissa ohjelmissaan hän ei siekaillut käyttäen historiaa ja historioitsijoita apuvoimanaan. Erityisesti Kustaa Vilkunalla oli suuri rooli Kekkonen historiakäsitysten taustalla.

Tutkimistani ajankohdista välittömästi sotien jälkeen ja 1970-luvulla Kekkosella oli olemassa oma innovatiivinen historiaprojektinsa, joista ensimmäisessä hän analogioiden kautta esitti, miten olisi toimittava, ja jälkimmäisessä hän ravisteli siihen asti vallinneita totuuksia historian kulusta sekä kauppasi tilalle omia poliittisesti soveliaampia näkemyksiä. Kekkonen käsityksiä historiallista totuuksista tiedeyhteisö myös kiitettävällä ahkeruudella seurasi. Kekkonen ”kirjoittikin” parhaimmillaan/pahimmillaan Suomen historiaa lähes samalla tahdilla kuin hänestä kirjoitettiin suomalaiskansallista myyttiä.

Vaikka Kekkonen tunsikin historiaa laajasti, ei hänellä ollut tieteentekijän vastuuta harteillaan historiaa kuvatessaan. Aineiston tulkinnan kautta hahmotui, että Kekkonen suuri valta hänen myöhemmillä presidenttikausillaan perustui siihen, että hän auktorisoi keskeisiä poliittisia symboleja, joihin myös ”kansallinen historiakäsitys” kuuluu. Lukeneisuutensa avulla Kekkosella oli kyky käyttää historiaa hyödykseen paljon keskimääräistä paremmin.

Onkin syytä muistaa, että Kekkonen ei ollut historioitsija, eikä hän kirjoittanut tiedettä väitöskirjansa jälkeen. Sen vuoksi hänen tuotoksiaan ei ylipäätään kannata arvioida historiankirjoituksen vaan politiikan näkökulmasta¹⁷⁸⁴.

Politisoimalla historiaa hän pyrki avaamaan itselleen parempia vaikutusmahdollisuuksia erityisesti idänsuhteita silmälläpitäen. Tarkasteltaessa erityisesti Kekkonen 1970-luvun historiatulkintoja havaitaan, että läheskään kaikki historioitsijat eivät kuitenkaan menneet hänen historian tutkimukselle asettamiinsa ansoihin, mutta toisaalta on inhimillisesti ymmärrettävää, että monet seurasivat poliittisen hegemonin tulkintoja. Mielenkiintoinen tutkimuskohde sinänsä olisi, kuinka hyvin Kekkonen historiakäsitykset ja hänen kohdistamansa toiveet historioitsijoille läpäisivät tiensä esimerkiksi historian oppikirjoihin

¹⁷⁸² Kekkonen kertoi Matti Luomalle 14.1.1963, että ”*en ole marxilainen enkä hegeliläinen, mutta optimismissani uskon, että historiallinen kehitys tuo synteetin nykyisen taistelun tilalle*”. Vesikansa 2004, s. 226 mukaan.

¹⁷⁸³ Kekkonen viittasi usein Napoleonin sotaretkiin, joiden kokemusten pohjalta Clausewitz kirjoitti sodankäynnin strategiaa käsittelevän klassikkonsa *Vom Kriege* (1832); Ks. Visuri 1997, s. 13. Kekkonen ”*Vom Kriege*” -lukeneisuudesta; ks. Peitsi 1943, s. 5.

¹⁷⁸⁴ Vrt. Ankersmit 2002.

Poliittinen itseymmärrys

”Presidentti Kekkonen on intellektuelli, ja sellaisena harvinaisuus korkeamman tason politiikassa. Intellektuellin perusluonteeseen kuuluu kriittinen epäily yhtyneenä tiettyyn idealismiin ja pitkäjänteisyyteen samoin kuin kyky tehdä joustavasti ulkopuolisista äkkinäisiltäkin näyttäviä suunnanmuutoksia, jos hän tulee vakuuttuneeksi aikaisemman näkemyksen virheellisyydestä.”¹⁷⁸⁵

Kekkonen pitkän valta-aseman mahdollistikin, että hänen poliittinen itseymmärryskyky oli erittäin joustavaa. Hänen poliittisessa ajattelussaan oli ehkä johdonmukaisinta se, että hän poliittisen tarpeen vaatiessa pystyi vaihtamaan mielipiteitään ja näkemyksiään eli poliittista sijaintiaan. Erityisen hyvin tämä tuli esiin, kun vertailtiin Kekkonen näkemyksiä oppositio-/hallitusasemassa.

Lisäksi Kekkonen lähipiirin merkitys hänen poliittisen läpilyöntinsä kannalta oli täysin keskeinen. Etenkin Kaarlo Hillilän vaikutus Kekkonen näkemyksiin politiikasta ja sen mahdollisuuksista oli aluksi merkittävä.

Tasavallan presidenttinä yli 25 vuotta toiminut Urho Kekkonen onnistui poliittisella urallaan siinä, missä lähes kaikki aikakauden asfalttimaalaisliittolaiset epäonnistuivat. Hän onnistui akateemisesti koulutettuna kaupunkilaisena – kuten J.E. Sunila ja L.K. Relander aiemmin – viemään poliittista uraansa johdonmukaisesti eteenpäin agraaripainotteisessa maalaisliitossa¹⁷⁸⁶. Lisäksi hän onnistui presidentinvaaleissa saavuttamaan myös muiden kuin maalaisliittolaisten kannatuksen. Vuoden 1978 presidentinvaaleissa hänen voidaan katsoa viimein olleen koko kansan presidentti.

Kekkonen toimi poliittisesti politisoimalla nykyisyyden ja avaamalla mahdollisuuksia tulevaisuudessa poliittisesti toimimiselle policyn kautta. Kyse oli siis politisointiretoriikasta, jolla osoitetaan ja avataan toiminnan pelivara. Se ilmenee esimerkiksi vanhan polityn purkamisena. Kekkonen pyrki siis kunakin tutkittavana ajankohtana – toisissa enemmän ja toisissa vähemmän – neutralisoimaan kontingenttisuutta sangen älykkäänä ja viekkaana pidettävän politisoinnin kautta.¹⁷⁸⁷

Kekkosella oli myös ominaista luotauksen kautta pyrkiä jatkuvasti ennakointiin ja edelleen mahdollisiin politiikan suunnanmuutoksiin. Seuratessaan eri poliittisten ryhmien näkemyksiä hän oli aktiivinen lukija. Hän kävi jatkuvaa dialogia lukemansa kanssa. Luotauksen avulla hän siis eräällä tavalla keräsi tulevaa varten panoksia retorille asevyölleen.

¹⁷⁸⁵ ”Presidentin päivä”, Vaakamies *US* 3.9.1965, UKK pk. 3.9.1965 II., UKA.

¹⁷⁸⁶ Jussi Teljon sanoin: ”Känä ilmeisesti onnistuu siinä, missä kaikki muut ei-agraarit kaupunkilaissherrat ovat epäonnistuneet: saavuttamaan aseman maalaisliitossa”. Ari Uino, Kekkonen 2000, s. 5 mukaan. Talonpoikaisista lähtökohdista kaupunkimaailmaan ponnistaneita kutsuttiin asfalttikukkaeliitiksi. Ks. Herlin 1993, s. 13.

¹⁷⁸⁷ Pekonen 1995, s. 65–66; Palonen & Summa 1996, s. 11–12. Hänen käsityksensä ja käsitteensä muuttuivat voimakkaasti eri aikoina. Esimerkiksi 1970-luvun presidentinvaltaoikeuksia koskevassa keskustelussa hänen voidaan katsoa käyttäneen hyväksi polity-retoriikkaa, jossa Palosen mukaan ”poliittisuus näyttäytyy vakiintuneiden toimintatapojen, normien ja rakenteiden merkityskenttänä”. Symbolien ja diskurssien vakiinnuttaminen kuuluvat polity-retoriikkaan. Palonen & Summa 1996, s. 11.

Kekkonen pyrki osoittamaan IKL epäkansalliseksi ja epäisänmaalliseksi oli lähinnä innovatiivisen ideologian toimintaa. Hän keskittyi jo olemassa olevien ja kielellisesti vakiintuneiden termien hyväksikäyttämiseen (manipulointiin) IKL:n vastaisessa taistelussaan. Heti sotien jälkeen Kekkonen voidaan katsoa – 1930-luvun ohella – olleen kielellisesti innovatiivisimmillaan, mutta toisaalta itsenäisyyden alkuvuosikymmeniä voidaan tarkastella käsitteellisen katkoksen perspektiivistä, jolloin Kekkonen kielellinen innovatiivisuus näyttyy pikemminkin paluuna vanhaan autonomian aikaiseen käsitteistöön. Innovatiivisuutta enemmän hänen retoriikkansa menestys perustui sen tyyliin.

Poliittisen kielen innovatiivisuus näkyi myös 1950-luvulla, kun hän pääministerinä keksi neuvostomyönteistä sanastoa. Radikaalein käsitteellinen muutos tapahtui 1960-luvun alussa, jolloin Kekkonen pyrki muuttamaan omaa – Suomessa jo pitkälle vakiintunutta – sanastoaan esittäessään Suomen ystävälliset neuvostosuhteet ”kansan vapaana valintana”, vaikka hän oli itse lähes 20 vuotta korostanut hyvien suhteiden tarvetta ”maan edun” näkökulmasta.

Valta-aseman saavuttaminen kuitenkin pääasiassa latisti Kekkonen-kieltä. Niinpä käsitteellisellä taistelurintamalla Kekkonen retoriikka alkoi näyttämään saavutetuista asemista kiinnipitämisestä eli välttämättömyysretoriikkana, jossa vastustavaa kieltä (mielipiteitä) pyrittiin torjumaan mahdottomana politiikkana. Näin ollen Kekkonen toiminta voidaan nähdä apologistin toimintana, joka pyrkii pitämään kiinni vallitsevasta asiantilasta ja käsitteistä.

Kekkonen opetuksiin kuului, ettei kansainvälisen politiikan suhdanteilla saa koskaan pelata. Niinpä Kekkonen ulkopolitiikkaan liittyvät käsitteelliset, äärimmäisen tilannesidonnaiset projektit olivat yleensä melko hienovaraisia, joten suuren yleisön oli niitä myös melko hankala havaita. Kekkonen katsoi vain harvojen – lopulta vain itsensä – hallitsevan tämän hankalan pelin. Esimerkiksi 1960-luvun lopussa Kekkonen otti puolueettomuuspolitiikka-käsitteen voimakäyttöön, mutta pian sen jälkeen hän kehotti muita varomaan sen käyttämistä. Kuitenkin hän itse käytti käsitettä parhaaksi katsomissaan tilanteissa.

Puolueettomuuspolitiikka-käsitteellä saattoi luoda Suomen ylle sellaista suojaa, että siitä oli hyötyä niin kansainvälisen politiikan suojausajalla kuin kriisi-aikana. Kun Kekkonen vielä 1930-luvulla ja sodan jälkeen rummutti lujasti itsenäisyyden ja isänmaallisuuden puolesta, olivat nämä käsitteet vaihtuneet 1960-luvun lopussa puolueettomuuden korostamiseksi. Näin ollen Kekkonen ymmärsi puolueettomuuspolitiikan isänmaallisena. Vastaavasti puolueettomuuspolitiikan vastustaminen oli epäisänmaallista.

Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että Kekkonen näkökulmasta kansakunnan olemassaolotaistelu ei päättynyt sotien jälkeen missään vaiheessa. Kekkonen valtakauden aikana poikkeuksesta tulikin eräällä tavalla normaalia.

Ylipolitisoituneilla 1960- ja 1970-luvuilla presidentti seurasi radikaalia politiikan sanastoa, kun hän pyrki tuomaan esille uusia poliittisia näkökantojaan. Samoin hänen konsensusstrategiansa on termistöltään pitkälti palautettavissa Durkheim-Dahrendorf-allardtlaiseen ”sanastoon”. Kuitenkin käytännössä Kekkonen ristiriidat myöntävä politiikka oli 1970-luvulla usein eräänlaista pakotettua konsensuspolitiikkaa etenkin hänen sanellessaan poliittisia ratkaisuja.

Retoriikka ja käsitehistoria tutkimuksessa

Kun katsotaan Kekkonen kirjoittamia puheita, pakinoita, pamfletteja, lehtiartikkeleita, kirjoja, muistioita ja muistiinpanoja, havaitaan hänen olevan yksi tuoteliimmista suomalaisista poliitikoista. On sääli, ettei hän ehtinyt kirjoittaa muistelmiaan. Kekkonen kirjoituksissa määrä ei korvannut laatua. Koko kirjallista tuotantoa arvioidessa on helppo todeta, että poliittisena kirjoittajana hän oli harvinaisen hyvä, ajoittain suorastaan loistelas.

Kekkonen retorinen kyvykkyys tuli esiin useissa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa, joissa tarvittiin sanavalmiutta ja kielenhallintaa. Kekkonen käytti suhteissaan ulkovaltojen edustajiin – erityisesti neuvostoliittolaisiin – hyödykseen taitojaan miellyttää ihmisiä. Toisessa ääripäässä oli Kekkonen kielellinen kyvykkyys kritisoida, ivata ja nolata hänen vihansa kohteeksi joutuneita.

Kekkonen oli myös puhujana taitava. Hän oli poliitikko, joka osasi puhua ja kirjoittaa yleisölle. Hän saattoi samassa puheessa tavoittaa monta yleisöä puhuen asiantuntijoille teoreettisemmin ja muistamalla suurta yleisöä vertauksilla, kaskuilla tai hauskoilla jutuilla. Lisäksi useissa puheissaan Kekkonen puhui samalla neuvostoliittolaisille osoittaakseen linjansa jatkuvuuden.

Retoriikan lajien tyypittelyn kautta havaittiin, että Kekkonen käytti puheakteissaan koko repertuaaria, mutta tyypillisin hänen käyttämänsä retoriikan laji oli neuvotteleva retoriikka. Hän pyrki johdonmukaisesti asia-argumenteilla vakuuttamaan yleisönsä politiikkansa paremmuudesta. Se ei lyhyellä tähtäimellä ehkä ollut helpoin ja tehokkain politiikan toteutustapa, kuten hänen inhoamansa Vennamo osoitti iskevällä retoriikallaan 1960–1970-lukujen taitteessa.

Vaikka Kekkonen oli asiasisällöt hallitseva (logos) ja vahvatahtoinen puhujapersoonallisuus (ethos), oli ehkä vaikuttavin elementti hänen puheissaan sittenkin niiden tunteisiin vetoavuudessa (pathos). Tosin 1970-luvulla retorinen suostuttelu vähenee puheissa ja vahvan aseman osoittava valtapuhe korostuu.

Kekkoselle oli ominaista kirjoittaa ja puhua suurelle yleisölle siten, että hän ujutti mukaan kansanomaisia vertauksia ja kaskuja. Kekkonen kirjallisessa tuotannossa myös perinteisellä kansankuvauksella on keskeinen asema. Erityisesti pakinoissaan hän mielellään rakensi kuvaa suomalaisesta identiteetistä. Kekkonen käytti ahkerasti me-puhetta luodakseen siteen puhujan ja yleisön välille ja konstruoidakseen oikeanlaisen siveellishenkisen isänmaallisuuden¹⁷⁸⁸.

Pitkällä aikavälillä Kekkonen onnistui suuresta vastustuksesta huolimatta luomaan puhetapoja, jotka alkoivat 1960-luvulla saada institutionaalisia muotoja. 1970-luvulla yhdenmukaisuus korostui entisestään, vaikka Kekkosvastaisesta retoriikasta tuli myös pienessä mittakaavassa suosittua.

Käsitteellisten muutoksien osoittaminen määrittäi erittäin haasteelliseksi tutkimustehtäväksi, sillä Kekkonen käsitteet ja käsitykset olivat erittäin tilannesidonnia. Kekkonen oman käsitteepelin tulkinta tarkastelutapauksien aikana korostui tutkimuksessa ja oli myös tutkimuksellisesti parasta antia. Sinänsä tulkitsemani Kekkonen käsityshistoria on yleisesti ottaen melko yhteneväinen *Käsitteet liikkeessä* teoksessa esiintyvien käsitteellisten löydösten kanssa.

¹⁷⁸⁸ ”Me-puheesta”; ks. Koselleck 2004, s. 85, 155–157.

Käsitteellisesti lähes viiden vuosikymmenen jaksoa hahmottaessa voidaan havaita, että tärkein poliittinen käsite, jonka kaikki poliittiset toimijat ja ryhmittymät yrittivät haalia omaisuudekseen, oli kansaan suoraan vetoava demokratia. Kekkonen samaisti demokratian ja kansanvallan. Leimaamalla poliittisia vastustajiaan epäkansallisiksi, epäkansanvaltaisiksi, epädemokraattisiksi ja epäparlamentaarisisiksi hän pyrki kaventamaan demokratiaa ominaisuudekseen. Parlamentarismien toteutumisesta Kekkonen oli huolestunut lähinnä silloin, kun hän oli etääntynyt vallasta tai sen toteuttaminen tuotti ongelmia.

Kekkonen vetosi sodan jälkeen Snellmaniin ja Yrjö-Koskiseen perustellessaan Suomen uuden aseman realiteetteja. Samoja auktoriteettisymboleja käytti kuitenkin hyväkseen myös Kekkonen vastustanut oikeisto. Ståhlbergin demokratia- ja oikeuskäsityksiin vedottiin vasemmalta oikealla eduskunnassa jo hänen elinaikanaan. Ståhlberg oli keskeinen symboli, johon Kekkonen ja hänen vastustajansa vetosivat osoittaakseen asiansa oikeutuksen ja saadakseen laajan yleisön. Laajin käsitetaistelu käytiin kuitenkin Paasikiven poliittisen perinnön hallinnasta, jonka Kekkonen käytännössä voitti 1960-luvun puolivälissä.

Kekkonen poliittinen demokratiatoiminta soti paikoin ”demokratian” politologisia aikalauskäsityksiä vastaan, kuten heti sotien jälkeen. Samoin käsitteet kuten isänmaallisuus ja siveellisyys esiintyivät Kekkoselle poliittisena käyttövoimana, joilla ylennettiin ”meitä”, kun taas epäisänmaallisuudella ja diktatuurilla alennettiin vastustajia eli ”heitä”. ”Heidän” määränsä kuitenkin pieneni pienenemistään Kekkonen presidenttikausien edetessä.

Aikasidonnaisuus tuli esiin tarkasteltaessa käsitteellisiä muutoksia. Kun kansanvaltaan rinnastettavissa olevaa demokratia-käsitettä käytettiin 1930-lukulaisessa kontekstissa kansaan perustuvana järjestelmänä vastakkaisena (oikeisto)diktatuurille, legitimoitiin demokratia-käsitteen avulla sitä ulkopoliittista linjausta, jota Paasikivi ja Kekkonen pyrkivät viemään läpi sotien jälkeen. 1970-luvulla demokratia-käsitteellä sen sijaan oli vahva vasemmistolainen konnotaationsa. Demokratiaa Kekkonen käsitteli periaatteessa pluralistisemmin 1960- ja 1970-luvuilla, mutta käytäntö oli kuitenkin toisenlainen.

Isänmaallisten joukkoa Kekkonen laajensi jatkuvasti. Kun vielä 1930-luvulla epäisänmaallisia olivat niin kommunistit kuin IKL:läisetkin, 1970-luvulla isänmaallisten joukkoon kuului myös vasemmisto äärioloihin asti. Kansainvälisyytensä vuoksi ”epäkansallinen” SDP ”kansallistui” Kekkonen käsityksissä erittäin nopeasti 1930-luvun puolivälissä, kun punamultayhteistyön mahdollisuus alkoi hahmottua. Ainoastaan äärioikeistolaisia ”taantumuksellisia” Kekkonen voidaan katsoa pitäneen lopulta epäisänmaallisina, koska he kyseenalaistamalla Kekkonen ulkopoliittista linjaa vaaransivat ”maan etua”. Toisaalta he olivat Kekkoselle myös hyviä vastustajia, koska heidän vastustuksellaan hän saattoi osoittaa Neuvostoliitolle toimintansa vaikeuden kotimaassaan.

Politiikan Kekkonen tunnusti 1930-luvulta lähtien (puolue)taisteluna, mutta hän kuitenkin yleensä pyrki depolitisomaan oman politiikkansa luonteen ”yhteistä etua” palvelevaksi (valtiolliseksi) toiminnaksi. Kekkonen historiakäsitykset seurasivat tutkimusten ohella hänen poliittisia päämääriään, mutta hänen ”tasavaltalaista historiakäsitystään” on pidettävä pysyvänä.

Politiikka ammattina

Kekkonen politisoi lähes kaiken ympärillään, vaikka suhtautuikin muiden ”poliittisen peliin” negatiivisesti. Kekkosta voidaan tarkastella vuodesta 1936 lähtien weberiläisittäin täysipäiväisenä poliitikkona.

Urho Kekkonen oli täysipäiväinen, täysiverinen ammattipoliitikko, joka eli politiikkaa varten¹⁷⁸⁹. Hän ei tehnyt poliittista uraansa ulkoisen materian vuoksi. Lakimiehenä tai esimerkiksi talouden alalla hän olisi ansainnut enemmän. Se näkyy osaltaan myös Kekkonen tavasta valjastaa presidenttinä nimimerkkinsä Liimatainen politiikkansa tueksi ja lahjoittaa kirjoituspalkkiot sotainvalideille.

Kekkonen oli karismaattinen johtaja ja hänen valtakauttaan voidaan tarkastella johtajakeskeisen demokratian näkökulmasta, jossa demokratia toimii ikään kuin koneistona, eikä niinkään aina perustuslakien viitekehystä. Kekkonen presidentin vallan määrittämisessä on luonnollista käyttää hyväkseen karismaattisen johtajan käsitettä, koska Kekkonen on kohdistunut kaikista suomalaisista poliitikoista eniten palvontaa ja ruoskintaa. Weberin mukaan karisma on yksilölle suotu lahja. Karisma, omistautuminen ja sankarillisuus ovat hänen mukaansa johtajuuden ominaisuuksia. Hänen mielestään kutsumus korkeimmassa muodossaan on tärkeää karismaattiselle johtajalle.¹⁷⁹⁰

Kekkonen omistautui politiikalle 1930-luvun aikana ja 1950-luvulta lähtien hänen keskittyi ”kansan johtamiseen”. Hänen reaalioliittiseen tulkintakehikönsä liittyi maineekenilainen näkökulma, jonka hän ilmeisesti omaksui Paasikiven kautta. Kekkonen seurasi lukemansa Machiavellin ohjetta viisaan ruhtinaan tavasta tehdä päätöksiä.

”... viisaan ruhtinaan tulee kulkea keskiteillä ja valita valtiostaan ymmärtäväisiä miehiä sekä ainoastaan heille suoda vapaus sanoa hänelle totuus, mutta vain niistä asioista, joista hän sitä pyytää, eikä muista; mutta hänen tuleekin vaatia sitä heiltä joka seikasta ja kuunnella heidän mielipiteitään sekä sitten tehdä ratkaisu oman harkintansa mukaan.”¹⁷⁹¹

On helppo todeta, että Kekkonen teki päätökset oman harkintansa mukaan, vaikka hän kuunteli myös neuvonantajiaan. Hän oli prototyyppi avustajia kuuntelevasta, mutta langat käsissään pitävästä johtajasta. Epäilemättä Kekkonen alkoi uskoa, että hänellä on olemassa ainutlaatuinen valtiomiestaito johtaa Suomea. Tuskinpa hän muuten olisi valituttanut itseään presidentiksi enää vuosina 1973 ja 1978. Kutsumuksen politiikkaan täytyi olla melkoinen, kun tarkastelee, millä intensiteetillä presidentti puuttui pieniinkin päivänoliittisiin asioihin, ja kuinka hän vielä vuonna 1978 lähti mukaan presidentinvaaleihin.

¹⁷⁸⁹ Max Weber on käsitellyt politiikkaa ammattina. Hänen mukaansa on ihmisiä, jotka elävät politiikkaa varten ja ihmisiä, jotka elävät politiikasta. Poliitiikkaa varten elävät nauttivat vallan käytöstä ja tekevät siitä elämänsä tarkoituksen omistautuen vallalle. Poliitiikasta elävät harjoittavat politiikkaa enemmänkin ulkoisista syistä kuten rahasta. Molemmat poliitikon lajit ovat täysipäiväisiä poliitikkoja. Weber 1994, 318–319.

¹⁷⁹⁰ Ks. *ibid.*, s. 310–312, 351.

¹⁷⁹¹ Machiavelli 1918, s. 128, TM. Marginaalin vedetty viivaus Kekkonen.

Kekkosen suhtautuminen politiikkaan 1930-luvulta lähtien oli pitkälti samanlainen kuin hänen kuvauksensa keski-ikäisenä kuolleen kokoomuksen johtohahmo Juha Rihtniemen suhteesta politiikkaan:

”R. oli mies, joka oli koulupojasta lähtien puhtaaksiviljelty poliitikko, eli politiikassa ja politiikasta eikä voinut luopua siitä, että kuolemakin valjastettiin puoluepolitiikan vankureiden eteen.”¹⁷⁹²

Kekkonen ei siekaillut pyrkiä politiikassa eteenpäin, mitä osoittaa koko hänen poliittinen uransa. Kuitenkin politiikkaan tuli suhtautua hieman ulkopuolisesta roolista käsin. Siksi jatkuvat presidenttiehdokkaaksi asettumisetkin olivat vain ”kansan tahdon osoituksia”. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävissä, miten Kekkonen myös itse selitti 1970-luvun puolivälissä tietään politiikkaan:

”Jouduin politiikkaan itse asiassa sattuman kautta. Lappeelainen kunnallisneuvos Elias Tukia oli jollakin tavalla iskenyt silmänsä minuun ja esitti, että minun pitäisi ryhtyä maalaisliiton kansanedustajaehdokkaaksi Viipurin läänin läntisessä piirissä.” ...Olenko milloinkaan katunut joutumistani sattumalta politiikkaan? No, sattumia ei oikeastaan voi katu, ne sattuvat.”¹⁷⁹³

Siten Kekkonen jatkoi traditiota, jossa politiikkaan ja poliittisiin johtotehtäviin ”joudutaan” tai ”ajaudutaan”. Ilmeisesti harvoja keskeisiä suomalaisia poliitikkoja, jotka eivät ajautuneet politiikkaan, ovat Paavo Väyrynen, jonka ”tie valitsi” ja V.J. Sukselainen, joka ”halusi valtiomieheksi”, mutta ei aivan päässyt¹⁷⁹⁴.

Kekkosen poliittinen perintö

Kekkonen eli modernin mediakulttuurin kynnyksellä, jolloin imagon rakentamisessa mainostoimistot eivät vielä jyllänneet, joskin presidentinvaaleissa mainostoimistojen tuottamilla mainosfilmeillä oli oma merkityksensä. Ajassaan Kekkonen hallitsi mediajulkisuutta poikkeuksellisen hyvin.

Tässä suhteessa häntä voidaan pitää yhtenä suomalaisen poliittisen imago-kulttuurin uranuurtajista. Ero vaikkapa Kyösti Kallioon tai J.K. Paasikiveen oli melkoinen. Tosin myös Kekkonen joutui huomaamaan, kuinka hankalasti mediajulkisuus on hallittavissa, kuten vuoden 1956 presidentinvaalien alla.¹⁷⁹⁵

Demokratiassa poliittiset johtajat ja auktoriteetit ovat aina riippuvaisia myös kansalaisten mielipiteistä. Puhuttaessa poliitikkojen poliittisesta vallasta, valta sinänsä hyväksytään, mutta samalla kysytään, miten he ovat sitä käyttäneet. Puheen siirtyessä vallasta vallankäyttöön, tulee yleisesti esiin kriittinen aspekti mukaan analysointiin.¹⁷⁹⁶

¹⁷⁹² UKK pk. 17.11.1971, Kekkonen 2003, s. 163.

¹⁷⁹³ Kekkonen 1975, s. 22, 26.

¹⁷⁹⁴ Paavo Väyrysellä on kirjassaan *On totuuden aika 1* otsikko ”Tie valitsi minut”. Sukselaisen muistelmateoksen nimi on *Halusin valtiomieheksi* (1997).

¹⁷⁹⁵ Kekkonen poliittisen imagon rakentamisesta; ks. Uimonen 1994, s. 249–274.

¹⁷⁹⁶ Poliitikkojen motiivina on saavuttaa valtaa. Poliitikot esittävät itsensä kansanvaltaisena ja arvostelevat vastustajiaan vallan tavoittelusta. Ks. Hyvärinen 1996, s. 188–189.

Johtajien valta ja legitimitetti on riippuvainen heidän kannattajiensa ja osin myös vastustajiensa tunnustuksesta. Kekkonen kohdalla aluksi myös hänen vastustajiensa ”tunnustus” eli äärimmäinen vastustus piti Kekosta poliittikan parrasvaloissa. Kekkonen vallankäyttö oli hänen presidenttikausinaan voimakasta ja sitä onkin kritisoitu voimakkaasti etenkin sen jälkeen, kun Kekkonen joutui sairautensa takia luopumaan vallasta¹⁷⁹⁷.

Kekkonen vallan kritisoinnin suhteen kävi täsmälleen niin kuin journalisti ja historiantutkija Kyösti Skyttä uumoili vuonna 1977:

”Haluaako Kekkonen – kuten yleensä suurmiehet – että hänet jo eläessään nähdään patasaana, miehenä joka ei ole koskaan syyllistynyt virheisiin, joka alun alkaen on nähnyt selvemmin, terävämmin ja kaukonäköisemmin kuin kukaan. Ehkä hän näkee itsekin itsensä sellaisena. ... Pelkään että kun Kekkonen on kuollut, pääsee Kekkonen välillisesti tai välittömästi kannattama itsesensuuri irti pidäkkeistään.”¹⁷⁹⁸

Itsesensuuri pääsi ulos pidäkkeistään ja monien kohdalla neuroottinen suhde Kekkonen ajan vallankäyttöön jatkuu yhä. Liian usein Kekkonen sisäpoliittinen valta 1960–1970-luvuilla sivuutetaan kuitenkin itsestäänselvyytensä. Kekkonen ei päiväkirjojensa perusteella näytä näkevän omaa valtaansa yhtä selvänä kuin muut. Lisäksi hän oli 1970-luvulla aidosti huolissaan linjansa säilymisestä eli Suomen kohtalosta sen jälkeen, kun hänen valtakautensa päättyi. Kekkonen puolusti johdonmukaisesti valtaansa esimerkiksi vastustamalla valtiosääntöuudistuksia.¹⁷⁹⁹

Vasta Mauno Koivisto siirsi hiljalleen omaehtoisesti presidentiltä valtaa eduskunnalle ja hallitukselle. Suomessa on myös peruslakiuudistuksin presidentin valtaoikeuksia vähentämällä siirretty lähemmäs parlamentaarista järjestelmää. Syy siihen on osaksi se, ettei ole enää haluttu yhtä voimakkaita yksinvaltaisia presidenttejä kuin Kekkonen. Toisaalta kansalaiset edelleen usein kaipevat Kekkonen tapaista voimakasta poliittista johtajuutta.

Lopulta onkin muistettava, että Kekkonen valtaa on käsiteltävä osana suomalaista establismenttia, ettei paradoksaalisesti tulkita Suomen poliittista järjestelmää osana Kekosta. Kekkonen valta on pääosin johdettavissa Suomen kansasta, ei suinkaan sen ulkopuolelta, vaikka niin sanottua neuvostokorttia on usein korostettu Kekkonen vallan määrittäjänä. Suomalaiset valitsivat Kekkonen toistuvasti – poikkeuslakia lukuun ottamatta – presidenttikseen ja halusivat säilyttää presidentin laajat valtaoikeudet vielä 1970-luvullakin.¹⁸⁰⁰

¹⁷⁹⁷ Presidentti Paasikivi evästi seuraajaansa sanoen: ”Sinun pitäisi tehdä niin kuin maan ulkopoliittikan kannalta on oikein, mutta kansa on toista mieltä”. Suomi 1992, s. 66 mukaan.

¹⁷⁹⁸ Skyttä 1977, s. 164.

¹⁷⁹⁹ Vallasta luopuminen pitkittyi tuhoisin seurauksin; ks. Suomi 2000. Matti Kekkonen on todennut, ettei hänen isäänsä valta turmellut vaan sairaus. Kähkölä 2000, s. 276.

¹⁸⁰⁰ Mauno Koivisto pystyi presidenttikausillaan siirtämään suomalaista demokratiaa kohti vallan kolmiojakoperiaatteen mukaan toimivaa parlamentaarista käytäntöä. Näin tapahtui politiikan tutkija Jukka Kanervan vuonna 1987 kuvailema ”hulluin tilanne”, jossa presidentin on itse ryhdyttävä painostamaan vastahakoisia puolueita ja eduskuntaa presidentin vallan vähentämiseksi. Kanerva 1987, s. 35–41. Suomen valtiosääntöuudistustoiveista vuonna 1975; ks. Pesonen & Sänkiaho 1979, s. 59.

SUMMARY

"Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933–1981.

The aim of this research was to analyse and interpret the conceptions of history and politics of Finland's former president Urho Kekkonen (President 1956–1981) between 1933 and 1981 through examination of four conceptual cases: 1) The battle over 'democracy' in the 1930's, 2) the struggle over 'realpolitik' in the 1940's, 3) the dispute over the 'national interest' from the beginning of the 1950's to the end of the 1960's, and finally 4) the discourse on presidential power from the end of the 1960's to the beginning of the 1980's.

At the beginning of each chapter concepts related to history and politics are defined and analysed in the way Urho Kekkonen himself understood them. Thus, 'history' and 'politics' are closely linked to concepts such as 'democracy'/'power of the people', 'patriotism', 'republic', 'people', 'realism', and 'policy of neutrality'.

Kekkonen's most important publications are then analysed in their historical framework. The main works published by Kekkonen and examined in this dissertation are the following pamphlets and anthologies: *Demokratian itsepuo-lustus* (1934), *Tässä sitä ollaan* (1944), *Onko maallamme malttia vaurastua?* (1952) and *Maan puolesta* (1955), *Puheita ja kirjoituksia I-II* (1967) and *Demokratia ja perusoikeudet* (1972). These and other selected writings are analysed from the perspective of Kekkonen's use of concepts and the different ways in which he applied based on the synchronous method of rhetorical analysis introduced by Quentin Skinner. Finally, Kekkonen's use of concepts related to politics and history are compared to alternative interpretations and the conceptual counter-arguments.

This study indicates that in Kekkonen's rhetoric there was a solid connection between history and politics. Although Kekkonen considered that certain consistent patterns emerged in history, he used history mainly as a political resource. He selected "suitable" arguments based on history to justify his views in different political situations. Although Kekkonen's historical knowledge was comprehensive, as a politician he did not need to pay attention to his critics in the way that the researcher has to face the scrutiny of peer reviewers when describing the past.

The central findings of this research underpin the solid, even seamless connection between history and politics in Urho Kekkonen's political thought and actions. The connection between history and politics is also evident in his pursuit of national unity and his defusion of the internal tensions in Finland. For Kekkonen, external threat was basically synonymous with the Soviet Union, although this could never be said in public. After the Continuation War, the threat posed by the Soviet Union was to be averted by rhetoric. The Soviets were to be left in no doubt that Finland pursued the policies of friendship and trust with them.

Kekkonen wanted the Finnish academic world and political historians to submit to his policies. Kekkonen used history not only when he addressed the Finnish people but also in his policies towards the Soviet Union. In Kekkonen's view, Finland had gained its independence thanks to the sympathy of the man who symbolized the Soviet Union, V. I. Lenin.

Undoubtedly, Kekkonen can lay just as much claim to the name of patriot as any other statesman of independent Finland. He consistently and firmly promoted what he understood to be the national interest and utilized various rhetorical techniques to systematically rule out contending interpretations of the national interest.

Urho Kekkonen was Machiavellian, but not in the ways he has been described in earlier research. Pursuit of the best interests of the nation was the main goal of Kekkonen's policies, especially after the WW2. On the other hand, in order to realise his goal, he needed to achieve a certain position. As with history and politics, Kekkonen made no distinction between ideology and power.

From the beginning of his political career, the Agrarian Urho Kekkonen consistently strove for political power. Although on some occasions during the 1930's and 1940's his political career appeared to have come to a dead end, he did not lose heart but continued to search for new opportunities to gain the power he aimed at. Once he had been elected president, Kekkonen cherished the idea of national unity and never gave up his demand for unanimity in Finland's policies towards the Soviet Union. This was also connected to the battle to inherit the political legacy of his predecessor, J. K. Paasikivi, a battle which Kekkonen can be considered to have won in the mid 1960's.

Urho Kekkonen's ability to put his political thinking into practice in a rather flexible way laid the foundations for his long-term dominance. Perhaps the most coherent element in his political thinking was his ability to alter his opinions. This is especially clear if comparison is made of the views he held when in opposition and, on the other hand, in the Cabinet.

Kekkonen's efforts to prove that his opponents, for example the Patriotic Movement (*Isänmaallinen Kansanliike, IKL*), were unpatriotic, undemocratic, and unnational during the 1930's suggested that he was an innovative ideologist. However, even more than its innovativeness the success of his rhetoric was based on its stylistic elements. Between the World Wars, Kekkonen was verbally at his most innovative. The first decades after Finland's independence can be considered a conceptual break, since Kekkonen's linguistic innovativeness manifested itself as a reversion to the concepts used during the period when Finland was autonomous. After Kekkonen became a political authority, his rhetoric started to seem to adhere the set positions. In practice, this meant identifying his own views as essential to the best interests of the nation and labelling opposing views as politically impossible.

The central platform of Urho Kekkonen's politics during the 1960's and the 1970's was the policy of neutrality. Neutrality was to be a shelter which would protect the nation not only in times of peace but also during periods of crisis in international politics. While Kekkonen emphasised the importance of

independence and patriotism in the 1930's and immediately after the WW2, by the end of the 1960's these two concepts had been transformed into an emphasis on neutrality. For Kekkonen, neutrality equalled patriotism.

Urho Kekkonen was a politician who knew how to write and how to address multiple audiences. He could formulate theoretical ideas for the intelligentsia as well as appeal to the general public with apt metaphors and anecdotes. At the same time Kekkonen was trying to convince the Soviets of the strength and value of his policy. His most typical rhetorical style was negotiation as he sought to convince his audience of the rectitude of his policy by appeal to well-founded "facts".

In the long run and despite the enormous resistance he faced, Urho Kekkonen succeeded in creating and institutionalizing his own ways of speaking during the 1960's, although in the 1970's the rhetoric of "anti-Kekkonen", practised by for example Veikko Vennamo, became popular on a small scale.

Analyzing Kekkonen's conceptual changes was challenging since Kekkonen's concepts and conceptions were extremely context-bound. When considering his conceptions during a period of almost five decades, it can be argued that defining 'democracy' was clearly the most important task and one which every political actor and bloc pursued. For Kekkonen, democracy meant the power of the people. By labelling his political opponents as undemocratic and unparliamentary, Kekkonen presented himself as democratic.

These conceptual variations were very much dependent on the times. As in the 1930's 'democracy', the concept that equalled 'the power of the people', was used to mean the opposite of a right-wing dictatorship, the concept of democracy was used to legitimize the post-war foreign policy which both Paasikivi and Kekkonen pursued. However, in the 1970's the concept of democracy began to have a strong left-wing connotation.

From the 1930's to the 1970's, Kekkonen included new groups of people among those whom he considered to be patriots. In the 1930's he labelled communists, members of the Patriotic Movement (IKL) and social democrats (until the mid 1930's) as unpatriotic, but in the 1970's everyone, including the extreme left-wing, was regarded as a true patriot.

Urho Kekkonen was a full-time, full-blooded professional politician. He sought no material gain for himself from his career in politics.

Undoubtedly, by the end of his career Kekkonen had begun to convince himself that he was blessed with exceptional capabilities as a leader of the nation.

LYHENTEET

AKS	= Akateeminen Karjala-Seura
EEC	= Euroopan talousyhteisö
EFTA	= Euroopan vapaakauppajärjestö
EK	= Etsivä Keskuspoliisi
ETYK	= Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi
IKL	= Isänmaallinen kansanliike
JKP	= Juho Kusti Paasikivi
KELA	= Kansaneläkelaitos
Kepu	= Keskustapuolue
Kok	= Kokoomus
KOP	= Kansallis-Osake-Pankki
LKP	= Liberaalinen Kansanpuolue
ML	= Maalaisliitto
MNL	= Maalaisliiton Nuorten Liitto
MTK	= Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto
NATO	= Pohjois-Atlantin sotilasliitto
Nordek	= Pohjoismaiden taloudellinen yhteistyöjärjestö
OEEC	= Euroopan taloudellinen yhteistyöjärjestö
PM	= Muistio
PPO	= Pohjois-Pohjolainen Osakunta
SAK	= Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
SDP	= Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SKL	= Suomen Kristillinen Liitto
SKP	= Suomen Kommunistinen Puolue
SKDL	= Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKYP	= Suomen kansan yhtenäisyyden puolue
SMP	= Suomen Maaseudun Puolue
SNS	= Suomi-Neuvostoliitto-Seura
SSTP	= Suomen Sosialistinen Työväenpuolue
STK	= Suomen työnantajain keskusliitto
STT	= Suomen Tietotoimisto
SUL	= Suomen Urheiluliitto
SVUL	= Suomen Valtakunnan Urheiluliitto
SYT	= Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiö
RKP	= Ruotsalainen Kansanpuolue
TSPL	= Työväen ja pienviljelijäin sosialidemokraattinen liitto
TUL	= Suomen Työväen Urheiluliitto
UKK	= Urho Kaleva Kekkonen
USA	= Yhdysvallat
Valpo	= Valtiollinen poliisi
YK	= Yhdistyneet kansakunnat
YLE	= Yleisradio
YYA-sopimus	= Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus

LÄHTEET

Painamaton asiakirja-aineisto

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA)

Maalaisliiton Eduskuntaryhmä: Pöytäkirjat 1938–1946

Maalaisliiton puoluekokousten pöytäkirjat 1940–1945: Pöytäkirja maalaisliiton XXXIX puoluekokouksesta 17–18.6.1945

Oulun yliopiston Kekkosten kirjojen kokoelma (OYKKK)

Cajander, A.K. (1933): *Kansamme suuri kysymys*. Edistyspuolueen puoluetoimikunta, Helsinki.

Elämisen laatu, tavoitteet, mittaaminen (1972): Talousneuvosto, yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista tutkiva jaosto. Helsinki.

Hemánus, Pertti (1973): *Joukkotiedotus piilovaikuttajana*. Otava, Helsinki.

Kaila, Eino (1929): *Nykyinen maailmankäsitys*. Otava, Helsinki.

Kaila, Eino (1934): *Persoonallisuus*. Otava, Helsinki.

Littunen, Yrjö (1962): *Sosiaalinen sidonnaisuus*. WSOY, Juva.

Nousiainen, Jaakko (1959): *Puolueet puntarissa*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Radioarkisto (RARA)

”Presidentin toimikauden jatkaminen lailla” 24.11.1961. ARK 1324-1

”Presidenttiehdokkaat keskustelevat vaalien merkeissä” 12.1.1962; Yhteislähetys TV:n kanssa. ARK-1168-0

”Presidenttiehdokkaiden puheenvuorot” 11.1.1956: Urho Kekkonen. ARK-470-2

”Runnattava kokoon kansallisen hätätilan hallitus”: Presidentti Urho Kekkonen puhe 27.11.1975. ARK-6708-0

”Tasavallan presidentti puhuu rautatievirkamiesliiton lakon johdosta” 10.11.1976; Yhteislähetys TV 1 kanssa. ARK-5183-1

”Tienviitoista” 1.1.1952: Sylvi Kekkonen Kerttu Krohnin haastattelevana. ARK-3380-2

”Urho Kekkonen puhe Kokoomuksen vaalijuhlassa 1978”. ARK-5417-1

”Urho Kekkonen vaalitentissä presidenttiehdokkaana” 3.1.1968. ARK-2964-0

Tamminiemen museo (TM)

Alkio, Santeri (1919): *Maalaispolitiikka I-II*. Edistysseurojen Kustannus, Helsinki.

Allardt, Erik (1964): *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. WSOY, Porvoo.

Bryce, James (1933): *Nykyajan kansanvaltoja I-II*. WSOY, Porvoo.

Carr, Edward Hallet (1963): *Mitä historia on*. Otava, Helsinki.

- Casson, Herbert N. (1939): Hyvä puhuja. 101 ohjetta puhujille. WSOY, Helsinki.
- Gauer, Hildegard (1952): Die Kunst der politischen Rede In England. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Hannula, Uno (1933): Me teemme mitä tahdomme. Tekijä, Kemi.
- Kastari, Paavo (1977): Suomen valtiosääntö. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja No 179. Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoiminta, Helsinki.
- Kjellén, Rudolf (1919): Valtio elinmuotona. Poliitiikan käsikirja. Karisto, Hämeenlinna.
- Machiavelli, Niccolò (1918): Ruhtinas. Karisto, Hämeenlinna.
- Pohlebkin V.V. (1969): Suomi vihollisena ja ystävänä 1714–1967. WSOY, Porvoo.
- Rautkallio, Hannu (1977): Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä. Saksan sodan päämäärät Suomessa 1917-1918. WSOY, Helsinki.
- Rautkallio, Hannu (1979): Suomen suunta 1945–1948. Weilin+Göös, Espoo.
- Schlesinger, Arthur M. (1968): Katkera perintö. Tammi, Helsinki.
- Svento, Reinhold (1937): Työmies ja talonpoika. Vapaus, Helsinki.
- Tarkiainen, Tuttu (1938): Tasavallan presidentin asema Suomen parlamentaarissa hallitusjärjestelmässä. Gummerus, Jyväskylä.
- Teljo, Jussi (1934): Valtio ja yhteiskunta Snellmanin valtiofilosofiassa. Söderström, Helsinki.
- Tyyri, Jouko (1959): Asenteet. Teoksessa Arvot ja asenteet (Matti Kekkonen & Jouko Tyyri). Gummerus, Jyväskylä.

Tasavallan Presidentin Arkistosäitiö

Kustaa Vilkunan kokoelma (KVK)

- L 9:9 Puheita ja muistioita 1943–1944
- L 9:16 Ajopuuteoriaan liittyvää kirjoitteluja 1975–1976
- L 9:17 Kirjeitä, muistioita, muistiinpanoja, puheita 1944–1980, v. 1956 vaalit
- L 9:18 Kirjeitä, Liimatainen 1965–1975, Presidentinvaalit 1978, Lepikon Torppa, Tasavallan Presidentin Arkistosäitiö 1970–1979

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

Kirjeenvaihtoa

UKA 1/2 Kirjeenvaihtoa Kaarlo Hillilä 1924–1944

UKA 1/3 Kirjeenvaihtoa

UKA 1/4 Kirjeenvaihtoa 1936–1939

Politiikka

UKA 21/3 Lapuanliike, IKL 1930–1938

UKA 21/4 IKL:n lakkauttaminen, tasavallan suojelulaki 1938–1939

UKA 21/5 Maalaisliitto

UKA 21/7 Vaalit: presidentin, eduskunta- ja kunnallisvaaleja

UKA 21/8 Vaalit 1950–1954

UKA 21/10 Jatkosota ja toinen maailmansota 1940–1948
 UKA 21/11 Rauhansopimukset, rauhanoppositio, valvontakomissio
 1940–1948
 UKA 21/14 Poliitikka sotasyllisyyskysymys 1945–1946
 UKA 21/15 YVA-sopimus
 UKA 21/87 Presidentinvaalit 1952–56
 UKA 21/94 Presidentinvaali 1962
 UKA21/128 Poliitikka 1972–1973

Puheet, kirjoitukset

UKA 3/4 Puheet, kirjoitukset 1941–50
 UKA 3/6 Puheita ja käsikirjoituksina 1944–49
 UKA 3/8 Puheet, kirjoitukset 1950–1956
 UKA 3/20 Puheita 1966–68 ja niiden reaktioita

Päiväkirjojen lehtileikekokoelma

Urho Kekkosen elektroninen arkisto (UKEA)

<http://www.lib.helsinki.fi/merkkihenkilot/ukk/index.htm>

Painetut lähteet

Urho Kekkosen kirjoitukset

- Kekkonen, Urho (1934): Demokratian itsepuolustus. WSOY, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1936): Kunnallinen vaalioikeus Suomen lain mukaan. Otava, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1952): Onko maallamme malttia vaurastua? Otava, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1955): Maan puolesta. Urho Kekkosen puheita ja kirjoituksia 1938–1955 (koonnut Kustaa Vilkuna). Otava, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1967): Puheita ja kirjoituksia I. Puheita vuosilta 1936–1956 (toim. Tuomas Vilkuna). Weilin+Göös, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1967): Puheita ja kirjoituksia II. Puheita vuosilta 1956–1967 (toim. Tuomas Vilkuna). Weilin+Göös, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1969): Löysin rantein. Pakinoita, polemiikkeja, kuvauksia vuosilta 1916–1955. Puheita ja kirjoituksia III (toim. Tuomas Vilkuna). Weilin+Göös, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1972): Demokratia ja perusoikeudet. Teoksessa Puheita ja kirjoituksia IV (toim. Tuomas Vilkuna). Weilin+Göös, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1972): Miksi kirjoitin ”Demokratian itsepuolustuksen”. Teoksessa Puheita ja kirjoituksia IV (toim. Tuomas Vilkuna). Weilin+Göös, Helsinki.
 Kekkonen, Urho (1975): Muutoksen vuosikymmenet. Suomalaista sisäpolitiikkaa ja idänsuhteita tasavallan presidentin silmin (toim. Antero Kekkonen, Arvo Ahlroos, Risto Heikkilä, Eino S. Repo). Weilin+Göös, Helsinki.

- Kekkonen, Urho (1976) : Kirjeitä myllystäni 1 1956–1967 (toim. Maarit Tyrkkö ja Keijo Korhonen). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (1976): Kirjeitä myllystäni 2 1968–1975 (toim. Maarit Tyrkkö ja Keijo Korhonen). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (1977): Nimellä ja nimimerkillä 1 (toim. Maarit Tyrkkö ja Keijo Korhonen). Otava, Helsinki.
- Kekkonen Urho (1977): Nimellä ja nimimerkillä 2 (toim. Maarit Tyrkkö ja Keijo Korhonen). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (1980): Tamminiemi (toim. Maarit Tyrkkö). (Toivon, että Suomen kansa on yksimielistä toimiessaan maansa hyväksi, itsenäisyyden turvaamiseksi ja rauhan varjelemiseksi). Weilin+Göös, Espoo.
- Kekkonen, Urho (1981): Vuosisatani 1. Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (1982): Sivalluksia. Ajatelmia ja aforismeja vuosien varrelta (valikoinut Urho Kekkonen toim. Maarit Tyrkkö). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho & Sylvi (1997): Rakas Häiskä. Urho ja Sylvi Kekkonen kirjeenvaihtoa vuosilta 1924–1945 (toim. Ari Uino). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (1998): Sodan ja rauhan mies. Urho Kekkonen sotavuodet 1939–1944 (toim. Ari Uino). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (1999): Nuori Urho. Urho Kekkonen Kajaanin vuodet 1911–1921 (toim. Ari Uino). Otava, Helsinki.
- Kekkonen Urho (1999): Rillit pois ja riman yli. Urho Kekkonen urheilumiehenä (toim. Ari Uino). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (2000): Sanka-rillinen Känä. Urho Kekkonen tie politiikkaan (toim. Ari Uino). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (2000): Viidesti pääministeri. Urho Kekkonen 1950–1956 (toim. Ari Uino). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (2001): Urho Kekkonen päiväkirjat 1 1958–62 (toim. Juhani Suomi). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (2002): Urho Kekkonen päiväkirjat 2 1963–68 (toim. Juhani Suomi). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (2003): Urho Kekkonen päiväkirjat 3 1969–74 (toim. Juhani Suomi). Otava, Helsinki.
- Kekkonen, Urho (2004): Urho Kekkonen päiväkirjat 4 1975–81 (toim. Juhani Suomi). Otava, Helsinki.
- Liimatainen (1968): Tuosta poikki – jukolauta. Otava, Helsinki.
- Liimatainen (1970): Pahaksi on päässyt. Otava, Helsinki.
- Peitsi, Pekka (1942): Suomen kansan eheytyksen tie. Otava, Helsinki.
- Peitsi, Pekka (1943): Kansa taistelee elämästään. Otava, Helsinki.
- Peitsi, Pekka (1944): Löysin rantein. Otava, Helsinki.
- Peitsi, Pekka (1961): Tässä sitä ollaan. Tammi, Helsinki.

Asiakirjajulkaisut ja julkaistu yksityisaineisto

- Borg, Olavi (1965): Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. WSOY, Porvoo.
- Borg, Olavi (1970): Puolueiden ohjelmat 1970. Tammi, Helsinki.

- Karjalainen, Ahti (1997): Aikoja ja tapauksia Ahti Karjalaisen elämästä (toim. Kauko Rumpunen). WSOY, Helsinki.
- Paasikivi, Juho Kusti (1985): J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa 28.6.1944–24.4.1949 (toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge). WSOY, Juva.
- Paasikivi, Juho Kusti (1986): J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Toinen osa 25.4.1949–10.4.1956 (toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge). WSOY, Juva.
- Palmgren, Raoul (1997): Vankilapäiväkirja. Raoul Palmgrenin Epitafi 1940-luvulle (toim. Marja-Leena Palmgren). Pohjoinen, Jyväskylä.
- Puntila, L.A. (1995): Huomautin hyvin täsmällisesti... Tuokiokuvia L.A. Puntilan Suomesta (toim. Kauko I. Rumpunen). Otava, Helsinki.
- Ryti, Risto (2005): "Käymme omaa erillistä sotaamme". Risto Rytin päiväkirjat 1940–1944 (toim. Ohto Manninen ja Kauko Rumpunen). Edita, Helsinki.
- Valtiopäivien avajaispuheet (2006): Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. Eduskunnan kirjasto, Helsinki.
- Voionmaa, Väinö (1971): Kuriiripostia 1941-1946 (valinnut ja huomautuksin varustanut Markku Reimaa). Tammi, Helsinki.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja (ULA)

1956–1980

Valtiopäivä pöytäkirjat (VP ptk.)

1934–1955, 1973

Kirjallisuus

Aikalaiskirjallisuus ja muistelmat (ensisijaisen käyttötarkoituksen mukaan)

- Alholm, Björn (2001): Toisinajattelija suurlähettiläänä. Tammi, Helsinki.
- Akulov, Albert (1996): Vuodet tehtaankadulla. Otava, Helsinki.
- Apunen, Osmo (1977): Paasikiven-Kekkonen linja. Tammi, Helsinki.
- Blomberg, Jaakko & Joenniemi, Pertti (1971): Kaksiteräinen miekka. 70-luvun puolustuspolitiikka. Tammi, Helsinki.
- Brodin, Katarina (1975): Urho Kekkonen poliittinen ajattelutapa: jatkuvuutta ja uudistumista. Teoksessa Urho Kekkonen rauhanpoliitikko (toim. Keijo Korhonen). Otava, Helsinki.
- Brotherus, K.R. (1945): Katsaus Suomen valtiollisen järjestysmuodon historialliseen kehitykseen. WSOY, Porvoo.
- Derjabin, Juri (1997): Omalla nimellä. Reunamerkitöjä Juri Komissarovin kirjoihin ja omaan elämään. Otava, Helsinki.
- Derjabin, Juri (2005): "Napit vastakkain": Osmo Apunen–Juri Derjabin. Julkaisussa Ulkopolitiikka 3/2005. UPI, Helsinki.
- Durkheim, Émile (1990): Sosiaalisesta työnjaosta. Gummerus, Jyväskylä.
- Duverger, Maurice (1955): Poliittiset järjestelmät. WSOY, Porvoo.
- Duverger, Maurice (1974): Modern Democracies: Economic Power versus Political Power. DP, Illinois.
- Fagerholm, K-A. (1977): Puhemiehen ääni. Tammi, Helsinki.
- Haavio, Martti (1960): Urho Kekkonen ylioppilasvuodet. Teoksessa Urho Kekkonen. Otava, Helsinki.
- Hakulinen, Lauri (1960): Urho Kekkonen ja sanomisen taito. Teoksessa Urho Kekkonen. Otava, Helsinki.
- Halsti, Wolf W. (1975): Tilinteon aika. Muistelmat 3 1948–1975. Otava, Helsinki.
- Hegel, G.W.F. (1994): Oikeusfilosofia. Kustannus pohjoinen, Oulu.
- Hemánus, Pertti (1970): Kiistelty Kekkonen. Karisto, Hämeenlinna.
- Hobbes, Thomas (1985): Leviathan (ed. C.B. Macpherson). Penguin Books, London.
- Honka, Olavi (1972): Muistelmia ja mielipiteitä. WSOY, Porvoo.
- Hustich, Ilmari (1960): Onko maallamme malttia vaurastua. Teoksessa Urho Kekkonen. Otava, Helsinki.
- Hyvämäki, Lauri (1954): Vaaran vuodet 1944–1948. Otava, Helsinki.
- Häikiö, Martti (1993): Presidentin valinta. WSOY, Juva.
- Hämäläinen, Karo (2005): Urho Kekkonen. Suurmiehen elämä ja teot. Kondensoitu laitos. Tammi, Helsinki.
- Jakobson, Max (1968): Kuumalla linjalla. Suomen ulkopolitiikan ydinkysymyksiä 1944–1968. WSOY, Porvoo.
- Jakobson, Max (1983): 38. kerros. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1965–1971. Otava, Helsinki.
- Jakobson, Max (1999): Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös I. Otava, Helsinki.

- Jakobson, Max (2001): Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II. Otava, Helsinki.
- Jakobson, Max (2003): Tilinpäätös. 20. vuosisadan tilinpäätös III. Otava, Helsinki.
- Jansson, Jan-Magnus (1969): Poliitiikan teoria. Tammi, Helsinki.
- Junnila, Tuure (1960): Jäädetytty demokratia. WSOY, Juva.
- Junnila, Tuure (1962): Noottikriisi tuoreeltaan tulkittuna. WSOY, Porvoo.
- Junnila, Tuure (1971): Suomen itsenäisyydestä on kysymys. WSOY, Porvoo.
- Junnila, Tuure (1980): Toisinajatteleva Kekkonen tasavallassa. Poliitiikan ja pankkimiehen omakuva. WSOY, Juva.
- Jyränki, Antero (1990): Kolme vuotta linnassa. WSOY, Juva.
- Kangas, Lasse (1984): Ahti Karjalainen tasavallan kakkosena. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kare, Kauko (1956): Yrjö-Koskisen perintö. Teoksessa J.K. Paasikivi. Valtakunnallinen elämäntyö (toim. Kauko Kare). Kivi, Forssa
- Karjalainen, Ahti & Tarkka, Jukka (1989): Presidentin ministeri. Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkonen Suomessa. Otava, Helsinki.
- Kaventunut kansanvalta - diktatuuria demokratiassa (1980). Kokoomateos. Kustannuspiste Oy, Tampere.
- Keskinen, Tuomas (1978): Aika sotia - aika sopia. Väinö Leskinen 1917-1972. Tammi, Helsinki.
- Keynes, John Maynard (1951): Työllisyys, korko ja raha. WSOY, Porvoo.
- Killinen, Kullervo (1967): Kansallinen etu ja kansainvälinen kehitys. WSOY, Porvoo.
- Kivimies, Yrjö (1937): Pidot tornissa. Gummerus, Jyväskylä.
- Koivisto, Mauno (1988): Poliitiikkaa & politikointia 1979-1981. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Koivisto Mauno (1994): Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982-1994. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Koivisto, Mauno (1995): Kaksi kautta II. Historian tekijät. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Koivisto, Mauno (1997): Liikkeen suunta. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Korhonen, Arvi (1956): Suomalaisen kansanvallan juuret. Teoksessa Suomalaisen kansanvallan kehitys (toim. Pentti Renvall). WSOY, Porvoo.
- Korhonen, Arvi (1961): Barbarossa-suunnitelma ja Suomi. Jatkosodan synty. WSOY, Porvoo.
- Korhonen, Keijo (1971): Turvallisuuden pettäessä. Tammi, Helsinki.
- Korhonen, Keijo (1999): Sattumakorpraali. Korhonen Kekkonen komennossa. Otava, Helsinki.
- Korhonen, Keijo (2006): Ruotumies. Otava, Helsinki.
- Korjus, Jaakko (1976): Vihtori Kosola, legenda jo eläessään. WSOY, Porvoo.
- Kosola, Vihtori (1986): Viimeistä piirtoa myöten. Muistelmia elämäni varrelta. Erika-kirjat, Helsinki.
- Krosby, H. Peter (1967): Suomen valinta 1941. Kirjayhtymä, Helsinki.

- Krosby, H. Peter (1978): Kekkosen linja. Suomi ja Neuvostoliitto 1944–1978. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kuusi, Pekka (1961): 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY, Juva.
- Kähkölä, Paavo & Pihlajanniemi, Toivo & Pyyluoma, Sauli (1976): Toinen tasavalta. Otava, Helsinki.
- Kähkölä, Paavo (2000): Urho Kekkonen 1900–1986. Kansanmies ja ruhtinas. Gummerus, Jyväskylä.
- Leino, Yrjö (1991): Kommunisti sisäministerinä. Tammi, Helsinki.
- Leskinen, Väinö (1956): Mitä on Paasikiven linja? Teoksessa J.K. Paasikivi. Valtakunnallinen elämäntyö (toim. Kauko Kare). Kivi, Forssa.
- Locke, John (1995): Tutkielma hallitusvallasta. Gaudeamus, Helsinki.
- Loikkanen, Jouko (1967): K-linja. Akateeminen kustannusliike, Helsinki.
- Machiavelli, Niccolò (1984): Ruhtinas. WSOY, Juva.
- Machiavelli, Niccolò (1998): Valtiollisia mietelmiä. WSOY, Juva.
- Magill, J.H. (1981): Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuuman ja kylmän sodan vuosilta. Weilin+Göös, Mikkeli.
- Maude, George (1977): Suomalainen dilemma - puolueettomuus suurvallan varjossa. Otava, Helsinki.
- Meinecke, Friedrich (1984): Machiavellism. The Doctrine of Raison D'etat and its Place in Modern History. Westview Press, Boulder.
- Miettunen, Martti (1983): Näinhän se oli. Weilin+Göös, Espoo.
- Morgenthau, Hans J. (1960): Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace (Third Edition, Revised). Alfred A. Knopf, New York.
- Nevakivi, Jukka (1975): Urho Kekkosen ulkopoliittisesta toiminnasta toisen maailmansodan jälkeen. Julkaisussa Ulkopolitiikka 2/75 (päätoim. Kari Möttölä). Ulkopoliittinen instituutti, Helsinki.
- Paasikivi, Juho Kusti (1934): Demokratia vai diktatuuri? Mitä kansallisen kokoomuspuolueen periaatteet sisältävät? Helsinki.
- Paasikivi, Juho Kusti (1956): Paasikiven linja. Juho Kusti Paasikiven puheita ja esitelmiä vuosilta 1923–1956 osat I–II. WSOY, Porvoo.
- Paasikivi, Juho Kusti (1986): Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–41. WSOY, Juva.
- Paasio, Rafael (1980): Kun aika on kypsä (toim. Heikki Kymäläinen). Tammi, Helsinki.
- Paavolainen, Olavi (1936): Kolmannen valtakunnan vieraana. Gummerus, Jyväskylä.
- Paavonsalo, Matti (1995): Kekkosen valta. Gummerus, Jyväskylä.
- Palmgren, Raoul (1948): Suuri linja. Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Polvinen, Tuomo (1967): Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920 I. WSOY, Porvoo.
- Puntila, L.A. (1973): Ulkopolitiikka ja demokratia. Kanava 4 1973 (päätoimittaja Seikko Eskola). Suomalaisuuden liitto ry., Helsinki.
- Rainio, Kullervo (1969): Valta ja vallankäyttö. WSOY, Helsinki.

- Rainio, Kullervo (2005): Suomettumis-sana oli tietoinen valinta. Julkaisussa Kanava 8/2005 (päätoim. Seppo Zetterberg). Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki.
- Renvall, Pentti (1983): Nykyajan historiantutkimus. WSOY, Juva.
- Repo, Eino S. (1960): Poliitikan tielle. Teoksessa Urho Kekkonen. Otava, Helsinki.
- Repo, Eino S. & Repo, Ville (1985): Päämies. Henkilökuva Urho Kekkosesta hänen presidenttijaikaltaan. Weilin+Göös, Espoo.
- Rousseau, Jean-Jacques (1998): Yhteiskuntasopimuksesta. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Ruutu, Yrjö (1934): Nykyajan kansainvälinen politiikka. Gummerus, Jyväskylä.
- Ruutu, Yrjö (1944): Suomen politiikka 1939-1944. Olisiko sodat Suomen ja Neuvostoliiton välillä voitu välttää? Yhteiskunnallisen kirjallisuuden kustannus oy, Helsinki.
- Sillantaus, Pentti (1969): Kaventuva kansanvalta. Gummerus, Jyväskylä.
- Simojoki, Elias (1942): Palava pensas. WSOY, Helsinki.
- Skog, Emil (1974): Veljet vastakkain. WSOY, Porvoo.
- Skyttä, Kyösti (1969): Presidentin muotokuva I. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Skyttä, Kyösti (1970): Presidentin muotokuva II. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Skyttä, Kyösti (1973): Vastustaako Kekkonen maakuntaitsehallintoa. Kanava 2 1973 (päätoimittaja Seikko Eskola). Suomalaisuuden liitto ry., Helsinki.
- Skyttä, Kyösti (1977): Oisko maata armaampaa eli suomalainen minä. WSOY, Porvoo.
- Skyttä, Kyösti (1980): Tuntematon Kekkonen. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Soini, Yrjö (1956): Kuin Pietari hiilivalkealla. Sotasyllisyysasian vaiheet 1944-1949. Otava, Helsinki.
- Sorsa, Kalevi (1995): Muistikuvia, Mielikuvia. Otava, Helsinki.
- Sorsa, Kalevi (2003): Kansakoti ja punamulta. Poliitikan kuvioita 1972-1976. Otava, Helsinki.
- Sorvali, Pentti (1975): Niukkasesta Kekkoseen. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Sukselainen, V.J. (1997): Halusin valtiomieheksi. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Sulamaa, Kalevi (1995): Hilja Riipinen - Lapuan lotta. Otava, Helsinki.
- Sumu, Ilkka (1972): Demokratiasta. Kanava 2 1972 (päätoim. Seikko Eskola). Suomalaisuuden liitto ry., Helsinki.
- Suomi, Juhani (1973): Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikkassa 1937-1939. 1 Holstista Erkkoon. Otava, Helsinki.
- Ståhlberg, K.J. (1946): Puheita 1927-1946. Otava, Helsinki.
- Tanner, Väinö (1952): Suomen tie rauhaan 1943-44. Tammi, Helsinki.
- Tetri, Kaarlo (1995): Viipurista maailmalle. Muistelmia elämästä ja työstä valti-onjohdon tuntumassa. Karisto, Hämeenlinna.
- Tocqueville, Alexis de (1969): Democracy in America. Doubleday, New York.
- Torvinen, Taimi (1968): Myöntövyys- ja perustuslaillinen linja. Teoksessa Suomen ulkopoliitikan kehityslinjat 1809-1966 (toim. Ilkka Hakalehto). WSOY, Helsinki.
- Tuominen, Arvo (1976): Ettei totuus unohtuisi. Tammi, Helsinki.
- Tyyri, Jouko (2005): Kohtaamisia (toim. Pekka Tarkka). WSOY, Helsinki.

- Vennamo, Veikko (1970): Unohdettu kansa. Ideologista yhteenvetoa SMP:stä. Teoksessa *Asialinjalla*. Weilin+Göös, Helsinki.
- Vennola, J.H. (1924): *Kansanvaltainen valtioelämämme*. Vapaita huomioita ja arvosteluja. Otava, Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa (1949): *Urho Kekkonen*. Maalaisliiton puoluetöimistö, Helsinki.
- Virkkunen, Matti (1967): *Vaurastuva maa*, WSOY, Porvoo.
- Virkkunen, Sakari (1974): *Elias Simojoki. Legenda jo eläessään*. WSOY, Porvoo.
- Virolainen, Johannes (1982): *Yöpakkasista juhannuspommiin*. Otava, Helsinki.
- Virolainen, Johannes (1986): *Vallankäyttö Kekkonen kaudella*. Otava, Helsinki.
- Virolainen, Johannes (2000): *Valtioneuvos muistelee. Yhteistyöni Urho Kekkonen kanssa vuosina 1933–1981*. Otava, Helsinki.
- Väyrynen, Paavo (1993): *On totuuden aika 1. Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkonen Suomesta*. WSOY, Juva.
- Wahlbäck, Krister (1968): *Mannerheimista Kekkoseen. Suomen politiikan päälinjoja 1917–1967*. WSOY, Porvoo.

Tutkimuskirjallisuus

- Aalders, Gerard & Wiebes, Cees (1989): *Peittelyn taito*. Art House, Helsinki.
- Aaltola, Mika (2000): *Lumottu aika*. Teoksessa *Politiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia* (toim. Kia Lindroos & Kari Palonen). Vastapaino, Tampere.
- Aaltola, Mika (2003): *Suomen ulkopoliittikan kielipelejä. Analyysi ulkopoliittikan tutkimuksesta 1970–2003*. Tampere University Press, Tampere.
- Aarnio, Eeva (1998): *Päämäärät liikkeessä. Puolueohjelmien kirjoittamisen muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle*. Sophi, Jyväskylä.
- Aarnio, Eeva (2003): *Puolue*. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Ahti, Martti (1987): *Salaliiton ääriiviat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919*. Weilin+Göös, Espoo.
- Ahti, Martti (1990): *Kaappaus?* Otava, Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka (1994): *Suomalaiskansallinen historiankirjoitus*. Teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi* (toim. Pekka Ahtiainen et al.). Hanki ja jää, Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1990): *Historiatiede oman aikansa tulkkinä*. Teoksessa *Historia nyt* (toim. Pekka Ahtiainen et al.). WSOY, Juva.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1996): *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Aikio, Annukka (toim.) (1979): *Otavan uusi sivistyssanakirja*. Otava, Helsinki.
- Alanen, Aulis J. (1976): *Santeri Alkio*. WSOY, Porvoo.
- Alapuro, Risto (1973): *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY, Helsinki.

- Alapuro, Risto (1994): Erik Allardt ja suomalaisen sosiologian suuri linja. Teoksessa *Historia, Sosiologia ja Suomi* (toim. Pekka Ahtiainen et al.). Hanki ja jää, Helsinki.
- Alapuro, Risto (1994): Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. WSOY, Helsinki.
- Alapuro, Risto (1997): Suomen älymystö Venäjän vallan varjossa. Tammi, Helsinki.
- Alapuro, Risto (2003): Vallankumous. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Allardt, Erik (1994): Vertaileva politiikan tutkimus intellektuaalisen omaelämäkerran keskeisenä osana. Teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi* (toim. Pekka Ahtiainen et al.). Hanki ja jää, Helsinki.
- Anckar, Dag (1983): Valtiosäntö, parlamentarismi, aatehistoria. Teoksessa *Valtio ja yhteiskunta* (toim. Jaakko Nousiainen & Dag Anckar). WSOY, Juva.
- Ankersmit, F.R. (2001): *Historical Representation*. Stanford University Press, Stanford.
- Ankersmit, F.R. (2002): *Political Representation*. Stanford University Press, Stanford.
- Antola, Esko (1983): Kansainvälinen politiikka suomalaisessa valtio-opissa. Teoksessa *Valtio ja yhteiskunta* (toim. Jaakko Nousiainen & Dag Anckar). WSOY, Juva.
- Apunen, Osmo (1984): *Tilinteko Kekkonen kauteen*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Apunen, Osmo (1998): *Murrosaikojen maailmanpolitiikka. Ulkopoliittikan, kansainvälisen politiikan ja kansainvälisten suhteiden kehityslinjat ja rakenteet*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Apunen, Osmo (2005): *Linjamiehet. Paasikivi-Seuran historia*. Tammi, Helsinki
- Aristoteles (1997): *Retoriikka*. Runousoppi. Aristoteleen teokset osa IX. Gaudeamus, Helsinki.
- Aristoteles (2002): *Topiikka. Sofistiset kumoamiset*. Gaudeamus, Helsinki.
- Auvinen, Timo (2005): *Vihollinen, vastustaja, ystävä – Suomen johtavan sanomalehdistön Neuvostoliittokuva muutoksessa syksyllä 1944*. Suomen historian pro gradu -työ, Jyväskylän yliopisto.
- Avineri, Shlomo (1972): *Hegel's Theory of Modern State*. CUP, Cambridge.
- Baker, Keith Michael (1990): *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*. CUP, Cambridge.
- Ball, Terence (1988): *Transforming Political Discourse. Political Theory and Critical Conceptual History*. Basil Blackwell, Oxford.
- Benoit, William L. & Wells, William T. (1996): *Candidates in Conflict. Persuasive Attack and Defence in the 1992 Presidential Debates*. The University of Alabama Press, Tuscaloosa.
- Bergholm, Tapio (2005): *Sopimusyhteiskunnan synty I. Työsopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944–1956*. Otava, Helsinki.
- Berndtson, Erkki (1994): *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*. Painatuskeskus Oy, Helsinki.

- Blomstedt, Yrjö (1969): K.J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Otava, Helsinki.
- Bobbio, Norberto (1988): Marx, valtio ja klassikot. Kolme esseetä "MondOperaioissa". Julkaisusarja 27, Jyväskylä.
- Bourdieu, Pierre (1991): Language and symbolic power (ed. John B. Thompson). Polity Press, Cambridge.
- Burke, Kenneth (1962): A Grammar of Motives and A Rhetoric of Motives. Meridian Books, Cleveland.
- Coleman, Stephen (2000): Meaningful Political Debate in the Age of Soundbite. Teoksessa Televised Election Debates. International Perspectives (ed. Stephen Coleman). Macmillan, Basingstoke.
- Collingwood, R.G. (1973): The Idea of History. OUP, London.
- Djupsund, Göran & Karvonen, Lauri (1984): Fascismen i Finland. Högerextremismens förankring hos väljakåren 1929–1939. Åbo Akademi.
- Dryzek, John S. (1990): Discursive Democracy. Politics, Policy and Political Science. CUP, Cambridge.
- Fairclough, Norman (1992): Discourse and Social Change. Polity Press, Cambridge.
- Fellman, Susanne (1996): Suomen sotakorvaukset ja metalliteollisuus. Teoksessa Historiaa tutkimaan (toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela). Atena, Jyväskylä.
- Finstad, Minna & Isotalus, Pekka (2005): Näkökulmia poliitikon viestintäosaamiseen. Teoksessa Prologi. Puheviestinnän vuosikirja 2005 (toim. Tuula Riitta Välikoski et al.). Prologos ry, Jyväskylä.
- Forsberg, Tuomas & Vaahtoranta, Tapani (1993): Suomen ulkopoliittikka murroksessa. Teoksessa Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen (toim. Tuomas Forsberg & Tapani Vaahtoranta). Gaudeamus, Tampere.
- Foucault, Michel (1972): The archaeology of knowledge. Routledge, London.
- Foucault, Michel (1980): Tarkkailla ja rangaista. Otava, Helsinki.
- Gramsci, Antonio (1982): Vankilavihkot valikoima 2 (toim. Mikael Böök). Kansankulttuuri oy, Helsinki.
- Gronbeck, Bruce E. & Miller, Arthur E. (1994): Mass-Mediated Images in Presidential Campaigns. Teoksessa Presidential Campaigns and American Self Images (ed. Arthur H. Miller & Bruce E. Gronbeck). Westview Press, Oxford.
- Haapala, Pertti (1990): Sosiaalhistorian lupaus. Teoksessa Historia nyt (toim. Pekka Ahtiainen et al.). WSOY, Juva.
- Haataja, Lauri (1993): Sodanjälkeinen Suomi. Teoksessa YYA-Suomi. WSOY, Porvoo.
- Hakanen, Yrjö (1982): Kansallinen etu ja eheyttäminen. Urho Kekkosen yhteiskunnallisen ajattelun lähteillä. Tutkijaliiton julkaisusarja 19, Helsinki.
- Hakanen, Yrjö (1985): Kuusi kuvaa Kekkoesta. Love Kirjat, Helsinki.
- Harris, Nathaniel (2001): Antiikin Rooma. Gummerus, Jyväskylä.
- Hart, Roderick P. (1987): The sound of leadership: Presidential communication in the modern age. University of Chicago Press, Chicago.

- Heikkilä, Hannu (1992): Suomalainen talouspolitiikko. Teoksessa J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 2 1918–1939. WSOY, Juva.
- Hellsten, Iina (1996): Ovi auki Eurooppaan vai etuvartio Venäjälle? EU-metaforiikka Helsingin Sanomissa ja televisiossa. Teoksessa Kansa euro-mylyssä (toim. Ullamaija Kivikuru). Yliopistopaino, Helsinki.
- Henriksson, Markku (1990): Siirtokunnasta kansakunnaksi. Johdatus Yhdysvaltain historiaan. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Hentilä, Seppo (1999): "Kekkonen zeniitti". Julkaisussa Historiallinen Aikakauskirja 1/1999 (päätoim. Ohto Manninen). SHS, Helsinki.
- Hentilä, Seppo (2003): Kaksi Saksaa ja Suomi. Saksan kysymys Suomen puolueettomuuspoliittisena haasteena. SKS, Helsinki.
- Herlin, Ilkka (1993): Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkun yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta. Otava, Helsinki.
- Herlin, Ilkka (2005): Kustaa Vilkuna Paasikiven–Kekkonen linjalla. Teoksessa UKK perinneyhdistys. 17. vuosikirja (toim. Seppo Sarlund). UKK perinneyhdistys.
- Herlin, Niklas (2003): Ruukin avain. 400 vuotta suomalaista metalli- ja elektronikkateollisuutta. Teknologiateollisuus ry, Tampere.
- Hokkanen, Kari (1986): Kyösti Kallio osat I–II. Osa I Kyösti Kallio 1873–1929 ja osa II Kyösti Kallio 1930–1940. WSOY, Juva.
- Hokkanen, Kari (1996): Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950. Maalaisliitto–Keskustan historia 3. Otava, Helsinki.
- Hokkanen, Kari (2002): Kekkonen maalaisliitto 1950–1962. Maalaisliitto–Keskustan historia 4. Otava, Helsinki.
- Honig, Bonnie (1993): Political Theory and the Displacement of Politics. Cornell University Press, New York.
- Hovi-Wasastjerna, Päivi (1999): Poliitiikan kasvot. Poliittisen mainonnan kehityksestä Suomessa sadan vuoden ajalta ja vaalimainonnan tarkastelua vuosina 1907–1999. Oulurepro, Helsinki.
- Hutcheon, Linda (1994): Irony's Edge. The theory and politics of irony. Routledge, New York.
- Huttunen, Veikko (1974): Talvisodasta turvakokoukseen. WSOY, Porvoo.
- Hyrkkänen, Markku (1995): Merkityksien kontekstit ja kontekstien merkitys. Teoksessa Helmi, simpukka, joki. Kirjallisuushistoria tänään (toim. Markku Ihonen & Yrjö Varpio). SKS, Helsinki.
- Hyrkkänen, Markku (2002): Aatehistorian mieli. Vastapaino, Tampere.
- Hyvärinen, Matti (1994): Viimeiset taistot. Vastapaino, Tampere.
- Hyvärinen, Matti (1996): Vallan retorinen konstruointi. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat (toim. Kari Palonen & Hilikka Summa). Vastapaino, Tampere.
- Hyvärinen, Matti (2003): 'The People's Power (Democracy) as an Argument in Finnish Party Manifestos. Teoksessa Finnish Yearbook of Political Thought 2003. Sophi, Jyväskylä.

- Hyvärinen, Matti (2003): *Valta. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Häikiö, Martti (2003): *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita, Helsinki.
- Ihalainen, Pasi (1999): *The Discourse on Political Pluralism in Early Eighteenth-Century England. A Conceptual Study with Special Reference to Terminology of Religious Origin*. SHS, Helsinki.
- Ihalainen, Pasi (2005): *Between Historical Semantics and Pragmatics. Reconstructing Past Political Thought Through Conceptual History*. *Journal of Historical Pragmatics*, Vol. 7, No. 2. John Benjamins, Amsterdam.
- Immonen, Hannu (1992): *Historian ystävä. Teoksessa J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 2 1918–1939*. WSOY, Juva.
- Immonen, Hannu (2003): *Paasikivi ja historia. Teoksessa J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 5 1948–1956*. WSOY, Juva.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006): *Maalaisliitto-Keskustan historia 5. Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963–1981*. WSOY, Helsinki.
- Jakobson, Max (1993): *Suomalainen puolueettomuuspolitiikka. Teoksessa YYA-Suomi*. WSOY, Porvoo.
- Jakobson, Max (1993): *Yöpakkasista nootikriisiin. Teoksessa YYA-Suomi*. WSOY, Porvoo.
- Jansson, Jan-Magnus (1993): *Hajaannuksesta yhteistoimintaan. Suomalaisen parlamentarismin vaiheita*. Gaudeamus, Tampere.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suominen, Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakokset*. Gummerus, Jyväskylä.
- Jokisipilä, Markku (2004): *Aseveljiä vai liittolaisia. Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus*. SKS, Helsinki.
- Jouvenel, Bertrand de (1967): *The Art of Conjecture*. London.
- Juholin, Elisa (2001): *Viestintä strategiasta käytäntöön. Inforviestintä*, Helsinki.
- Jussila, Osmo (1990): *Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa?* WSOY, Juva.
- Jussila, Osmo (1995): *Suomi suuruhtinaskuntana 1809–1917. Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809–1995* (toim. Osmo Jussila et al.). WSOY, Juva.
- Jussila, Osmo (2004): *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki.
- Jussila, Pentti (2005): *Eikö sitä totuutta saisikaan sanoa. Pohjolan Sanomien yhdeksän vuosikymmentä*. Pohjolan Sanomat, Kemi.
- Jyränki, Antero (1981): *Presidentti. Tutkimus valtiopäämiehen asemasta v. 1919–1976*. WSOY, Porvoo.
- Jyränki, Antero (2003): *Valta ja vapaus*. Talentum, Helsinki.
- Kalela, Jorma (1993): *Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimisen lähtökohdista*. Turun yliopisto, Turku.
- Kalela, Jorma (2000): *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kalela, Jorma (2005): *Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia* (toim. Ville Pernaa ja Mari K. Niemi). KLEIO, Helsinki.

- Kallenautio, Jorma (1985): Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopolitiikka 1917-1955. Tammi, Helsinki.
- Kallenautio, Jorma (2005): Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995. SKS, Helsinki.
- Kalliokoski, Matti (2002): Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä. WSOY, Helsinki.
- Kanerva, Jukka (1987): Kansanvaalista lisää valtaa presidentille. Teoksessa Paradoksi VB. Hyppysammakon paluu - lyhyt johdatus presidenttitieteen perusteisiin (toim. Vesa Koivu). Paradoksi, Tampere.
- Kanerva, Jukka (1990): Diagnoosi ja toiminta. Tutkimus Machiavellin Il Principe-teoksen poliittisesta retoriikasta. Jyväskylän yliopisto valtio-opin laitoksen julkaisuja 61, Jyväskylä.
- Kanerva, Jukka (1994): "Ryvettymisen hyvä puoli". Suomalainen politiikka ja poliitikot televisiossa. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusryhmän julkaisuja 40, Jyväskylä.
- Kangas, Lasse (1998): Vihtori Vesterinen. Paasikiven ministeri. Gummerus, Jyväskylä.
- Kantola, Anu (1998): Vaara sisällämme. Teoksessa Kansallisvaltion kielioppi (toim. Marja Keränen). Sophi, Jyväskylä.
- Karemaa, Outi (1998): Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917-1923. SHS, Helsinki.
- Karjalainen, Tero (2004): Maan etu vai puhdasta fasismia. Vuoden 1973 poikkeuslakikeskustelun retoriset ulottuvuudet eduskunnassa. Suomen historian ja valtio-opin pro gradu-työ, Jyväskylän yliopisto.
- Kekkonen, Jukka (1996): Kriisit, valta ja oikeus. Näkökulmia Suomen oikeushistoriaan. Lakimiesliiton kustannus Helsinki.
- Kekkonen, Jukka (1999): Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Keränen, Marja (1998): Johdanto. Teoksessa Kansallisvaltion kielioppi (toim. Marja Keränen). Sophi, Jyväskylä.
- Keränen, Marja (1998): Suomi tutkimuksen kohteena. Teoksessa Kansallisvaltion kielioppi (toim. Marja Keränen). Sophi, Jyväskylä.
- Kettunen, Pauli (1976): Anoen, taistellen, neuvotellen. Veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976. Suomen veturimiesten liitto r.y., Porvoo.
- Kettunen, Pauli (1986): Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. SHS, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1990): Poliitiikan menneisyys ja poliittinen historia. Teoksessa Historia nyt (toim. Pekka Ahtiainen et al.). WSOY, Juva.
- Kettunen, Pauli (1994): Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. SHS, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1997): Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Tutkijaliitto, Helsinki.

- Kettunen, Pauli: Poliittisen historia poliittisessä historiassa. Virkaanastujaisluento Helsingin yliopistossa 14.5.2003. Verkkojulkaisussa Ennen ja nyt 1/03. Historian tietosanomat. <http://www.ennenjanyt.net>.
- Kettunen, Pauli (2003): Yhteiskunta. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Klinge, Matti (1972): Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. WSOY, Porvoo.
- Klinge, Matti & Harmo, Mauno (1983): *Ylioppilaslehden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Koivisto, Jukka (2006): Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä. Edita, Helsinki.
- Kolehmainen, Taru (2005): Suomettumisen ensiaskeleet politiikan teksteissä. Julkaisussa *Kanava* 9/2005 (päätoim. Seppo Zetterberg). Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki.
- Kolehmainen, Taru (2005): Suomettumisen "käännösvirhe". Julkaisussa *Kanava* 7/2005 (päätoim. Seppo Zetterberg). Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki.
- Korppi-Tommola, Aura (2003): Löysällä otteella merkittävä avaus. Julkaisussa *Tieteessä tapahtuu* 4/2003 (päätoim. Jan Rydman). Tieteellisten seurain valtuuskunta, Helsinki.
- Korvela, Paul-Erik (2006): *The Machiavellian Reformation. An Essay in Political Theory*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 290, Jyväskylä.
- Koselleck, Reinhart (2002): *The Practise of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford University Press, Stanford.
- Koselleck, Reinhart (2004): *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. CUP, New York.
- Kuisma, Markku (2004): *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*. SKS, Helsinki.
- Kulha, Keijo K. (1976): *Uudelleenorioituminen – Sodanjälkeinen aika*. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 2. osa 1905–1975*. WSOY, Porvoo.
- Kurunmäki, Jussi (1994): Patriotismin käsite 1860-luvun poliittisessä radikalismissa Ruotsissa. Teoksessa *Vai pelkkää retoriikkaa 2?* (toim. Jari Hoffrén & Kari Palonen). Julkaisuja 67, Jyväskylä.
- Kurunmäki Jussi (2000): *Representation, Nation and Time. The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kurunmäki, Jussi (2004): Ulkomaiset mallit ja poliittinen traditio 1860-luvun alun suomalaisessa keskustelussa valtiopäivistä. Teoksessa *Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen* (toim. Sakari Hänninen & Kari Palonen). Sophi, Jyväskylä.
- Kärenlampi, Paavo (1999): *Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa*. SHS, Helsinki.
- Kääriäinen, Seppo (2002): *Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001*. Gummerus, Jyväskylä.

- Lackman, Matti & Sirvio, Tuulia (1999): Etsivä keskuspoliisi, "Valkoisen Suomen" turvallisuuspoliisi. Teoksessa Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta (toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio). Gummerus, Jyväskylä.
- Lagerspetz, Eerik (1990): Hobbes, luonnontila ja tulkinta. Teoksessa Yhteiskuntasopimuksesta yhteisöön. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Larson, Charles U. (2004): Persuasion. Reception and responsibility. Wadsworth, Belmont.
- Lehtinen, Lasse (2002): Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. WSOY, Helsinki.
- Lehtinen, Lasse & Rautkallio, Hannu (2005): Kansakunnan sijaiskärsijät. Sosiaalisuus uudelleen arvioituna. WSOY, Helsinki.
- Leinonen, Kullervo (1997): AKS politiikan koulussa 1930-luvulla. Teoksessa Etelän tien kulkija. Vilho Helanen (1899–1952). Atena, Jyväskylä.
- Leiwo, Matti & Luukka, Minna-Riitta & Nikula, Tarja (1992): Pragmatiikan ja retoriikan perusteita. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari (1996): Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa (toim. Kari Palonen & Hilikka Summa). Vastapaino, Tampere.
- Lemert, Charles C. & Gillan, Garth (1982): Michel Foucault. Social Theory and Transgression. CUP, New York.
- Liikanen, Ilkka (1995): Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja suomalaisen puolueen synty. SHS, Helsinki.
- Liikanen, Ilkka (2003): Kansa. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Lilja, Pekka & Raig, Kulle (2006): Urho Kekkonen ja Viro. Minerva, Jyväskylä.
- Lindroos, Ilari & Kuukkanen Jouni & Piekkari, Heidi (1998): Poliittisen historian itsereflektio. Poliittinen historia poliittisen historian tutkijoiden silmin. Turun yliopisto, Turku.
- Lindroos, Kia & Palonen, Kari (2000): Aika politiikan kohteena. Teoksessa Poliitiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia (toim. Kia Lindroos & Kari Palonen). Vastapaino, Tampere.
- Lohi, Tuomas (2003): "Totu sitä sallimahan, mik´ ei parkuen parane". Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen Urho Kekkoseen. Oulun yliopisto, Oulu.
- Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi (2002): Kekkonen halusi Neuvostoliiton olevan riippuvainen Suomen kaupasta. Julkaisussa Päijät-Hämeen Ilves 2/2002. Päijät-Hämeen reserviläispiiri, Lahti.
- Maasalo, Erkki (2004): Sir Henrik saa tehtävän. Henrik Ramsayn ulkoasiainministerikausi 1943–1944. Fenix-kustannus, Espoo.
- Majander Mikko (2004): Miksi Suomesta ei tullut kansandemokratiaa? Teoksessa Pohjoismaa vai kansandemokratia. Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. Helsingin yliopisto.

- Majander, Mikko (2004): *Post-Cold War Historiography in Finland*. Teoksessa *Pohjoismaa vai kansandemokratia. Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. Helsingin yliopisto.
- Mattsson, Anne (2000): *Sylvi Kekkonen elämäkerta*. Art House, Helsinki.
- Meinander, Henrik (1999): *Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildts, Helsinki.
- Meinander, Henrik (2006): *Mannerheim presidenttinä*. Julkaisussa *Kanava 9/2006* (päätoim. Seppo Zetterberg). *Yhtyneet Kuvalehdet*, Helsinki.
- Mertanen, Tomi (2004): *Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa*. Jyväskylän yliopisto.
- Mikkeli, Heikki (1990): *Aatevirtauksista käsitehistoriaan*. Teoksessa *Historia nyt* (toim. Pekka Ahtiainen et al.). WSOY, Juva.
- Murtorinne, Eino (1972): *Risti hakaristin varjossa. Saksan ja Pohjoismaiden kirkkojen suhteet Kolmannen valtakunnan aikana 1933–1940*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Murtorinne, Eino (1995): *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. WSOY, Juva.
- Mylly, Juhani (1983): *Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka II. Pikkuvaltio kansainvälisen jännityksen kiristymisen ja suurvaltanaapurin varjossa 1934–1939*. Turun yliopiston julkaisuja.
- Mylly, Juhani (1989): *Maalaisliitto 1918–1939. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Mylly, Juhani (1989): *Traditio, järjestelmä, symbolit. Tutkielmia Suomen poliittisesta kulttuurista 1800- ja 1900-luvuilta*. Turun yliopisto, Turku.
- Mylly, Juhani (1999): *Vallan syli ja puristus – Suomalaisen historiankirjoituksen suhde poliittisen valtaan*. Julkaisussa *Historiallinen aikakauskirja 1/1999* (päätoim. Ohto Manninen). SHS, Helsinki.
- Nelson, John (1998): *Tropes of Politics. Science, Theory, Rhetoric, Action*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Nevakivi, Jukka (1993): *Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen*. Loimaan kirjapaino, Loimaa.
- Nevakivi, Jukka (1996): *Jatkosodasta nykypäivään*. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–1995*. WSOY, Juva.
- Nevakivi, Jukka (1996): *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui*. Ota-va, Helsinki.
- Niiranen, Pekka (2000): *Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981*. Kirjapaja, Helsinki.
- Niku, Risto (2005): *Kahdeksan tuomittua miestä. Sotasyölyisten vankilavuodet*. Edita, Helsinki.
- Nisbet, Robert (1986): *The Making of Modern Society*. Wheatsheaf Books, Kent.
- Nousiainen, Jaakko (1977): *Valiokuntalaitos*. Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia X*. Eduskunnan historiakomitea, Helsinki.
- Nousiainen, Jaakko (1983): *Valtio-opillisen tutkimuksen behavioraalinen murros*. Teoksessa *Valtio ja yhteiskunta*. WSOY, Juva.

- Nousiainen, Jaakko (1991): Suomen poliittinen järjestelmä. WSOY, Helsinki.
- Nurmi, Timo & Rekiaro, Ilkka & Rekiaro, Päivi & Sorjanen, Timo (2004): Gummeruksen suuri sivistyssanakirja. Gummerus, Jyväskylä.
- Nyyssönen, Heino (2004): Metsoja, peikkoja ja vampyyreja. Poliittinen kulttuuri ja stereotyyppiat. Teoksessa Lue poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen (toim. Sakari Hänninen & Kari Palonen). SoPhi, Jyväskylä.
- Ojala-Laires, Marjatta (1985): Urho Kekkosen poliittinen ideologia. Tutkimus presidentin poliittisesta ideologiasta ja mahdollisuuksista toimia sovittelevana voimana. Tampereen yliopisto, Poliittikan tutkimuksen laitos tutkimuksia 83/1985, Tampere.
- Paakkunainen, Kari (1985): Demokratia, tiede, kansanvalistus. Valtiotieteellisen yhdistyksen intellektuaalihistoria 1935–1985. Gummerus, Jyväskylä.
- Paakkunainen, Kari (1986): Suomalainen 'Staatsräson' yöpäiväkirjana. Paasikiven muistiinpanojen lukutavoista ja ja valtio-opillisesta relevanssista. Teoksessa Poliittikka 2. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki.
- Paasivirta, Juhani (1978): Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit (1808–1914). Kirjayhtymä, Helsinki.
- Paasivirta, Juhani (1988): Pienet valtiot Euroopassa. Kansainvälisen järjestelmän muutoksia 1800- ja 1900-luvuilla. SHS, Helsinki.
- Paaskoski, Jyrki (1997): Tavoitteena kansallinen yhtenäisyys. Nuorsuomalaisen ja Kansallisen edistyspuolueen sosiaalipolitiikan synty. Teoksessa Historiallinen arkisto 109. SHS, Helsinki.
- Paastela, Jukka (1995): Valhe ja politiikka. Tutkimus hyveestä ja paheesta yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä. Gaudeamus, Tampere.
- Paavolainen, Jaakko (1984): Väinö Tanner sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924–1936 3. Tammi, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1989): Väinö Tanner patriotti. Elämäkerta vuosilta 1937–1966 4. Tammi, Helsinki.
- Palonen, Kari (1978): Mahdollisen historia. Paradoksi I - kriittisiä kirjoituksia. Kriittisen julkaisun kannatusyhdistys, Helsinki.
- Palonen, Kari (1980): Poliittikan ja valtion käsitteiden kriiseistä suomalaisen valtio-opin historiassa. Jyväskylän yliopisto valtio-opin laitoksen julkaisuja no: 39, Jyväskylä.
- Palonen, Kari (1983): Yleisen valtio-opin perustaminen Helsingin yliopistoon. Teoksessa Valtio ja yhteiskunta (toim. Jaakko Nousiainen & Dag Anckar). WSOY, Juva.
- Palonen, Kari (1987): Urho Kekkonen tiedemiehenä. Teoksessa Paradoksi VB. Hyppysammakon paluu - lyhyt johdatus presidenttitieteen perusteisiin (toim. Vesa Koivu). Paradoksi, Tampere.
- Palonen, Kari (1988): Sanansaivartelua. JYY:n julkaisusarja, Jyväskylä.
- Palonen, Kari (1988): Tekstistä politiikkaan. Vastapaino, Jyväskylä.
- Palonen, Kari (1993): From policy and polity to politicking and politicization. Teoksessa Reading the Political. Exploring the Margins of Politics (ed. Kari Palonen & Tuija Parvikko). The Finnish Political Science Association, Helsinki.

- Palonen, Kari (1997): Kootut retoriikat. Sophi, Jyväskylä.
- Palonen, Kari (2000): Ajanpeluusta ajallapeluuseen. Teoksessa *Politiikan aika-*kirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia (toim. Kia Lindroos & Kari Palonen). Vastapaino, Tampere.
- Palonen, Kari (2003): *Politiikka*. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Palonen, Kari (2006): *The Struggle with Time. A Conceptual History of 'Politics' as an Activity*. LIT VERLAG, Hamburg.
- Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996): *Johdanto: Retorinen käänne?* Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa* (toim. Kari Palonen ja Hilikka Summa). Vastapaino, Tampere.
- Parkkinen, Laura (2005): *Sanan ruoskaa ja selviä tosiasioita*. Julkaisussa *Kanava* 1/2005 (päätoim. Seppo Zetterberg). *Yhtyneet Kuvalehdet*, Helsinki.
- Pekkarinen, Jukka & Sutela, Pekka (1983): *Kansantaloustiede 1*. WSOY, Juva.
- Pekkarinen, Jukka & Vartiainen, Juhana (1993): *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*. WSOY, Juva.
- Pekonen, Kyösti (1988): *Kansalainen ja kansalaisyhteiskunta*. Teoksessa *Kansalaispalkka* (toim. Ilpo Lahtinen). *Ylioppilaspalvelu r.y:n julkaisusarja 2/88*, Helsinki.
- Pekonen, Kyösti (1991): *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pekonen, Kyösti (1995): *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?* *Hallinnon kehittämiskeskus*, Helsinki.
- Pekonen, Kyösti (2003): *Hallitseminen*. Teoksessa *Käsitteet liikkeessä*. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Pekonen, Kyösti (2005): *Suomalaisen hallitsemiskäsitteistön historiaa*. *Yliopistopaino*, Helsinki.
- Peltola, Jari & Tuikka, Timo J. (2006): *Pelin politiikat ja politiikan Pélet*. Julkaisussa *Kanava* 7/2006 (päätoim. Seppo Zetterberg). *Yhtyneet Kuvalehdet*, Helsinki.
- Perelman, Chaim (1982): *The Realm of Rhetoric*. University of Notre Dame Press, London.
- Pesonen, Pertti (1993): *Puoluerakenteen muutokset ja puoluesidonnaisuus*. Teoksessa *YYA-Suomi*. WSOY, Porvoo.
- Pesonen, Pertti & Sänkiaho, Risto (1979): *Kansalaiset ja kansanvalta*. Juva.
- Pettit, Philip (1997): *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*. CUP, Oxford.
- Pihkala, Erkki (2001): *Suomalaiset maailmantaloudessa keskiajalta EU-Suomeen*. SKS, Helsinki.
- Pietarinen, Juhani (1984): *John Locke*. Teoksessa *Politiikan teorian klassikoita* (toim. Jukka Kanerva). *Gaudeamus*, Helsinki.

- Pietarinen, Juhani (1990): John Locken liberaalit oikeudet. Teoksessa Yhteiskuntasopimuksesta yhteisöön (toim. Kaarlo Tuori ja Jaana Matikainen). Haka-paino Oy, Helsinki.
- Pohjola, Matti (1996): Tehoton pääoma. Uusi näkökulma taloutemme ongelmiin. WSOY, Porvoo.
- Polvinen, Tuomo (1992): J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 2 1918–1939. WSOY, Juva.
- Polvinen, Tuomo (1995): J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 3 1939–1944. WSOY, Juva.
- Polvinen, Tuomo (1999): J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4 1944–1948. WSOY, Juva.
- Polvinen, Tuomo (2003): J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 5 1948–1956. WSOY, Juva.
- Pulkkinen, Tuija (1983): J.V. Snellmanin valtio-oppi. Teoksessa Valtio ja yhteiskunta (toim. Jaakko Nousiainen & Dag Anckar). WSOY, Juva.
- Pulkkinen, Tuija (1989): Valtio ja vapaus. Gummerus, Jyväskylä.
- Pulkkinen, Tuija (2003): Valtio. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Puoskari, Pentti (1992): Talouspolitiikan funktiot ja instituutiot: teorian rekonstruktio ja elvytyksen talouspoliittinen anatomia. VATT-tutkimuksia 8, Helsinki.
- Rantonen, Ritva-Liisa (1987): Poliittinen pakinointi Urho Kekkosen vaikutuskanavana ja varaventtiilinä. Presidentti Kekkosen nimimerkkikirjoittelu Liimataisena 1966–1975. Tampereen yliopisto.
- Rasilainen, Aki (2004): Oikeudellinen argumentointi politiikassa. Suomalaisen legalismin poliittinen historia. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Rautkallio, Hannu (1990): Paasikivi vai Kekkonen. Suomi lännestä nähtynä 1945–1956. Tammi, Helsinki.
- Rautkallio, Hannu (1992): Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961. Tammi, Helsinki.
- Reid, J.S. & Marshall, F.H. (1953): Roomalaiset. Teoksessa Kansakuntien vaiheet II. WSOY, Porvoo.
- Rentola, Kimmo (1994): Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. WSOY, Juva.
- Rentola, Kimmo (1997): Niin kylmää että polttaa. Otava, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1999): Punaisen Valpon synty. Teoksessa Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta (toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio). Gummerus, Jyväskylä.
- Rentola, Kimmo (2005): Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava, Helsinki.
- Roiko-Jokela, Heikki (1995): Ihanteita ja reaalipolitiikkaa. Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure -tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922. Studia Historica Jyväskyläensia 52, Jyväskylä.

- Roiko-Jokela, Heikki (1997): Taistelu Nurmesta. Teoksessa Urheiluhistoriallinen vuosikirja. Suomen urheiluhistoriallinen seura, Helsinki.
- Roiko-Jokela, Heikki (2007): Isänmaa, maakunta, ylioppilas. Pohjois-Pohjalainen Osakunta pohjoispohjalaisen identiteetin rakentajana ja kehittäjänä 1907–2007. SKS, Helsinki.
- Rorty, Richard (1989): Contingency, irony and solidarity. CUP, Cambridge.
- Rossi, Juhana (2003): Kaikki presidentin kirjat. Julkaisussa Parnasso 2003:3. Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki.
- Ruotsalainen, Mikko (2005): De Gaullen Ranska – Suomen suuri kummi julkaisussa Kanava 4–5/2005 (päätoim. Seppo Zetterberg). Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki.
- Russel, Bertrand (1997): Länsimaisen filosofian historia poliittisten ja sosiaalisten olosuhteiden yhteydessä varhaisimmista ajoista nykyaikaan asti 2. osa. WSOY, Juva.
- Räsänen, Iisa (1997): ”Lastuna virrassa vai omaa purtta ohjaten”. Itsenäisyyteen liittyvät valtamerkit EU:N vastaisina argumentteina suomalaisessa integraatio-keskustelussa. Julkaisuja 71, Jyväskylä.
- Rättyä, Tuula & Säilä-Mustonen, Johanna (1990): Kuva presidentti Urho Kekkonesta puhujana kirjallisuuden, haastattelujen ja puheanalyysien perusteella. Puheviestinnän pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Saarikoski, Vesa (2005): Yhteiskunnan modernisoituminen. Teoksessa Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia (toim. Ville Pernaa & Mari K. Niemi). KLEIO, Helsinki.
- Saastamoinen, Kari (1998): Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka. Atena, Jyväskylä.
- Sahlberg, Arja (2006): Synkkä karnevaali. Suomettumisen järjestelmä. Pilot – Kustannus oy, Tampere.
- Salervo, Olavi (1977): Eduskunnan toimintaa sääntelevät säädökset ja tavat. Teoksessa Suomen kansanedustuslaitoksen historia X. Eduskunnan historiakomitea, Helsinki.
- Sallinen, Aino (1994): Televisioesiintyminen, mediaretoriikka ja poliittinen vaikuttaminen. Teoksessa Puheesta ja vuorovaikutuksesta (toim. Pekka Isotalus). Jyväskylän yliopisto viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.
- Salminen, Esko (1996): Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991. Edita, Helsinki.
- Salminen, Juhani (1999): Eripurasta yksituumaisuuteen. Tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975. Gummerus, Jyväskylä.
- Salminen, Pertti (1995): Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Kustannus Oy Suomen mies, Helsinki.
- Saukkonen, Pasi (1998): Porvari ja talonpoika. Teoksessa Kansallisvaltion kieliooppi (toim. Marja Keränen). Sophi, Jyväskylä.
- Sélen, Kari (1990): Miten J.V. Snellman otti senaattorin tehtävässään huomioon Venäjän edut? Teoksessa Snellman, valtakunta ja keisarikunta (toim. Heikki Viitala). Gummerus, Jyväskylä.

- Sepp, Helena (1997): Suomen silta kohtalon siltana 1919–1940. Teoksessa Etelän tien kulkija. Vilho Helanen (1899–1952). Atena, Jyväskylä.
- Seppinen, Jukka (1997): Ahti Karjalainen. Poliittinen elämäkerta. Otava, Helsinki.
- Seppinen, Jukka (1997): Suomen Efta-ratkaisu yöpakkasten ja noottikriisin välissä. SHS, Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2001): Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin. Ajatus, Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2002): Isänmaan asiat. Johannes Virolaisen poliittinen elämäkerta. Ajatus, Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2004): Urho Kekkonen – Suomen johtaja. Poliittinen elämäkerta. Ajatus, Helsinki.
- Seppänen, Esa (2004): Miekkaileja vastaan tulivuori. Urho Kekkonen ja Nikita Hrushtshev 1955–1964. Tammi, Helsinki.
- Sihvola, Juha (2003): Historian kansallinen tehtävä ennen ja nyt. Julkaisussa Historiallinen Aikakauskirja 1/2003 (päätoim. Juha Sihvola). SHS, Helsinki.
- Siltala, Juha (1985): Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava, Helsinki.
- Sinclair, Andrew (1967): A Concise History of the United States. The Viking Press, New York.
- Skinner, Quentin (1978): The foundations of modern political thought. Volume one: The Renaissance. CUP, Cambridge.
- Skinner, Quentin (1988): Meaning and understanding in the history of ideas. Teoksessa Meaning and Context (ed. James Tully). Polity Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin (1988): Some problems in the analysis of political thought and action. Teoksessa Meaning and Context (ed. James Tully). Polity Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin (1988): A reply to my critics. Teoksessa Meaning and Context (toim. James Tully). Polity Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin (1990): Machiavelli's *Discourse* and the pre-humanist origins of republican ideas. Teoksessa Machiavelli and republicanism (ed. Gisela Bock, Quentin Skinner ja Maurizio Viroli). CUP, Cambridge.
- Skinner, Quentin (2002): Visions of Politics. CUP, Cambridge.
- Smith, Steven B. (1989): Hegel's Critique of Liberalism. Rights in Context. CUP, Chicago.
- Soikkanen, Hannu (1968): Väinö Tanner. Tie sota-ajan johtajaksi. Tiennäyttäjät 3. Tammi, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1975): Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta. SDP – Puoluetoimikunta, Vaasa.
- Soikkanen, Timo (1984): Kansallinen eheytyminen - Myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939. WSOY, Juva.
- Soikkanen, Timo (1991): Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. WSOY, Juva.

- Soikkanen, Timo (2003): Presidentin ministeriö 1956–1969. Ulkoasiainhallinto ja ulkopoliitiikan hoito Kekkonen kaudella. Ulkoasiainministeriö, Hämeenlinna.
- Soikkanen, Timo (2006): "Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan synty historiankirjoituksen kuvaamana". Teoksessa Jatkosodan pikkujättiläinen (toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen). WSOY, Helsinki.
- Stenius, Henrik (2003): Kansalainen. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria (toim. Matti Hyvärinen et al.). Vastapaino, Tampere.
- Summa, Hilikka (1996): Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Teoksessa Pelkkää retoriikkaa (toim. Kari Palonen & Hilikka Summa). Vastapaino, Tampere.
- Sunell, Milka: Väärät kysymykset ja valmiit vastaukset. Verkkojulkaisussa Ennen ja nyt 1/03. Historian tietosanomat. <http://www.ennenjanyt.net>
- Suomi, Juhani (1986): Myrrysmies. Urho Kekkonen 1936–1944. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1988): Vonkamies. Urho Kekkonen 1944–1950. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1989): Kohtalona yksinäisyys. Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1990): Kuningastie. Urho Kekkonen 1950–1956. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1992): Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1994): Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1996): Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (1998): Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976. Otava, Helsinki.
- Suomi, Juhani (2000): Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981. Otava, Helsinki.
- Suvanto, Pekka (1994): Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle. SHS, Helsinki.
- Swanson, David L. & Mancini, Paolo (1996): Politics, Media and Modern Democracy: Introduction. Teoksessa Politics, Media and Modern Democracy (ed. David L. Swanson and Paolo Mancini). Praeger, Westport.
- Takala, Jukka-Pekka (1980): Santeri Alkion yhteiskunnallinen ajattelu. Tutkijaliiton julkaisusarja, Helsinki.
- Tarkka, Jukka (1977): 13. artikla. Suomen sotasyllisyyskysymys ja liittoutuneiden sotarikospoliittikka vuosina 1944–1946. WSOY, Porvoo.
- Tarkka, Jukka (1987): Ei Stalin eikä Hitler. Suomen turvallisuuspolitiikka toisen maailmansodan aikana. Otava, Helsinki.
- Tarkka, Jukka (1992): Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima. Otava, Helsinki.
- Tarkka, Jukka (2002): Uhan alta unioniin. Asennemurros ja sen unilukkari EVA. Otava, Helsinki.
- Tarkka, Jukka (2004): Kansallinen kolkuttaja. L.A. Puntilan yhteiskunnallinen elämäntyö. WSOY, Helsinki.

- Tarkka, Pekka (1992): Taistelut kulttuurista. Valtiollistettu kulttuuri. Teoksessa *Itsenäisen Suomen historia 4* (päätoimittaja Jukka Tarkka). Weilin+Göös, Vantaa.
- Tervonen, Jukka (1994): Kansa taisteli, historioitsija kertoo. Arvi Korhonen ja historiantutkimus kansakuntaa yhdistävien arvojen vaalijana. Teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi* (toim. Ahtiainen et al.). Hanki ja jää, Helsinki.
- Tiihonen, Seppo (1990): Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Hallintohistoriakomitea, Helsinki.
- Tiilikainen, Heikki (2003): Kylmän sodan kujanjuoksu. Ajatus, Helsinki.
- Tiitta, Allan (2004): Suomen Akatemian historia I 1948–1969. Huippuyksilöitä ja toimikuntia. SKS, Helsinki.
- Tolonen, Juha (1984): Jean-Jacques Rousseau. Teoksessa *Politiikan teorian klasikoita* (toim. Jukka Kanerva). Gaudeamus, Helsinki.
- Tolonen, Juha (1989): Valtio ja oikeus. Tutkimus lain käsitteestä. Åbo Academy Press, Åbo.
- Tommila, Päiviö (1996): Rehtori ja kansleri. Teoksessa *Edwin Linkomies. Suomalainen vaikuttaja*. (toim. Päiviö Tommila & Hannu Heikkilä). Otava, Helsinki.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo (1998): *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita, Helsinki.
- Torkki, Juhana (2006): Puhevalta. Kuinka kuulijat vakuutetaan. Otava, Helsinki.
- Touraine, Alain (1995): *Critique of modernity*. Blackwell, Cambridge.
- Trent, Judith S. & Friedenberg Robert V. (2000): *Political Campaign Communication: Principles and Practises*. Praeger, Westport.
- Tuikka, Timo J. (2003): Kekkosen konstit. Teoksessa *Kekkosen politiikkakäsitykset 1934–1981*. Teoksessa *Vai pelkkää retoriikkaa? 8* (toim. Jari Peltola). Jyväskylän yliopisto.
- Tuikka, Timo J. (2005): Kekkosen konstit. *Urho Kekkosen historia ja politiikkakäsitykset 1934–1981*. Suomen historian liseniaattityö, Jyväskylän yliopisto.
- Tuikka, Timo J. (2006): Paasikivi ja valtakunnan perijät. Julkaisussa *Historia-lehti 4/2006*, Stora Kustannus oy, Forssa.
- Tuntematon talvisota (1989): *Suomi 1939–1940*. Eri kirjoittajia. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos.
- Tuomioja, Erkki (1996): Pekka Kuusi. Alkoholipoliitikko, sosiaalipoliitikko, ihmiskuntapoliitikko. Tammi, Helsinki.
- Tuori, Kaarlo (1988): Oikeuden rationaalisuus. Max Weber ja Jürgen Habermas oikeuskehityksen tulkitsijoina. Hakapaino, Helsinki.
- Tuori, Kaarlo (1990): *Oikeus, valta ja demokratia*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Turtola, Martti (1996): Pääministeri. Teoksessa *Edwin Linkomies. Suomalainen vaikuttaja*. (toim. Päiviö Tommila & Hannu Heikkilä). Otava, Helsinki.
- Turtola, Martti (2002): Konstantin Päts. Viro ja Suomi eri teillä. Otava, Helsinki.
- Turtola, Martti (2005): Risto Ryt. Elämä isänmaan puolesta. Otava, Helsinki.

- Uimonen, Risto (2001): Riisuttu presidentti. Kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen. WSOY, Juva.
- Uino, Ari (1985): Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900–1936). Kirjayhtymä, Helsinki.
- Uino, Ari (1989): Kielitaistelu ja ”uusi suomalaisuusliike”. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia (toim. Päiviö Tommila). Kustannus Kiila oy, Kuopio.
- Uino, Ari (1993): Sisäpolitiikan suuntaviivoja. Teoksessa YYA-Suomi. WSOY, Porvoo.
- Uino, Ari (1996): Kokoomuspoliitikko. Teoksessa Edwin Linkomies. Suomalainen vaikuttaja. (toim. Päiviö Tommila & Hannu Heikkilä). Otava, Helsinki
- Uola, Mikko (1982): Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944. Otava, Helsinki.
- Uola, Mikko (1999): ”Suomi sitoutuu hajottamaan...”. Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella. SHS, Helsinki
- Uskali, Turo (2003): ”Älä kirjoita itseäsi ulos”. Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. Jyväskylä Studies in Humanities 6, Jyväskylä.
- Vares, Vesa (1997): Englanti ja Kekkonen 1953–1954. Nousseista valtiomiesoduksista takaisin kriittisyyteen. Teoksessa Historiallinen arkisto 109. SHS, Helsinki.
- Vares, Vesa (1998): Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919. Myytti ja todellisuus. WSOY, Juva.
- Vares, Vesa & Soikkanen, Timo (2003): Löysällä otteella ennakkoluuloisia heittoja. Julkaisussa Tieteessä tapahtuu 6/2003 (Päätoim. Jan Rydman). Tieteellisten seurain valtuuskunta, Helsinki.
- Vauhkonen, Jouni (2000): Tulevallisuus ja edistyksellisyys. Ajan ulottuvuudet Bertrand de Jouvelinin mukaan. Teoksessa Poliitiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia (toim. Kia Lindroos & Kari Palonen). Vastapaino, Tampere.
- Vesikansa, Jarkko (2004): Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvariain taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa. Otava, Helsinki.
- Virkkunen, Sakari (1981): Svinhufvud. Kansallinen presidentti. Otava, Helsinki.
- Virkkunen, Sakari (1983): Kallio. Talonpoikaispresidentti. Otava, Helsinki.
- Viroli, Maurizio (1990): Machiavelli and the republican idea of politics. Teoksessa Machiavelli and republicanism (ed. Gisela Bock, Quentin Skinner ja Maurizio Viroli). CUP, Cambridge.
- Viroli, Maurizio (1995): For Love of Country. Clarendon Press, Oxford.
- Virtanen, Kari O. (1974): Kansakunnan historia 5. Ahdistettu kansakunta 1890–1917. WSOY, Porvoo.
- Virtanen, Matti (2001): Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. SKS, Helsinki.
- Visuri, Pekka (1997): Turvallisuuspolitiikka ja strategia. WSOY, Juva.

- Väyrynen, Raimo (1993): Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Teoksessa Johdatus Suomen ulkopolitiikkaan. Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen (toim. Tuomas Forsberg & Tapani Vaahtoranta). Gaudeamus, Tampere.
- Weber, Max (1994): The Profession and Vocation of Politics. Teoksessa Political Writings (ed. Peter Lassman & Ronald Speirs). CUP, Cambridge.
- Wiberg, Matti (1984): Thomas Hobbes. Teoksessa Poliitiikan teorian klassikoita (toim. Jukka Kanerva). Gaudeamus, Helsinki.
- Wiberg, Matti (2006): Poliitiikka Suomessa. WSOY, Helsinki.
- Wilenius, Reijo (1985): Suurella linjalla. Teoksessa Kekkosen aikaan (toim. Ilkka Vehkalahti). Kirjayhtymä, Helsinki.
- Williamson, David (1989): Presidents of the United States of America. Webb&Bower, London.
- Wills, Garry (1984): Cincinnatus. Northwestern University.
- Ylikangas, Heikki (1986): Käännekohdat Suomen historiassa. WSOY, Juva.
- Ylikangas, Heikki (1999): Menneisyyden hallinta suomalaisessa historiankirjoituksessa julkaisussa Ulkopolitiikka 4. Ulkopoliittinen instituutti, Helsinki.
- Ylikangas, Heikki (1999): Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. WSOY, Juva.

Lehdet

Urho Kekkosta koskenut keskustelutarja *Helsingin Sanomissa* syyskuussa 2000

Tarkka, Jukka: 6.9.2000 "Varpusen lento ja kurkien tanssi"

Klinge, Matti: 10.9.2000 "Kekkonen korvaamaton vielä viidennellä kaudellaan"

Kantola, Anu: 13.9.2000 "Kansa joka ajattelee omaa parastaan"

Seppinen, Jukka: 14.9.2000 "Kekkosta tarvittiin vielä Karjalaisen kaatamiseksi"

Relander, Jukka: 16.9.2000 "Myös Kekkonen sai valtansa kansalta"

Paloheimo, Heikki: 17.9.2000 "Korvaamattomuus vanhoillinen näkemys"

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti

Aftonbladet

Ajan Sana

Ajan Suunta (AS)

Dagens Nyheter

Etelä-Suomen Sanomat

Finskij Torgovyi Journal

Helsingin Sanomat (HS)

Helsingin Sanomat kuukausiliite

Herää Suomi

Huvudstadsbladet (HBL)

Ilkka

Kainuun Sanomat (KS)

Kansallissosialisti

Kansan Kuvalehti

Kansan Uutiset (KU)

Karjalainen

Karjalan Maa

Kauppalehti

Keskisuomalainen

Kyntäjä

Lakimieslehti

Liitto

Lahti

Lapin Kansa (LK)

Maakansa (Mk)

Maaseudun joulu

Maaseudun viesti

Nya Pressen

Pohjolan Sanomat (PS)

Puheenvuoro

Savon Sanomat

Suomalainen Suomi

Suomen Heimo (SH)

Suomen kunnallislehti

Suomen Kuvalehti (SK)

Suomenmaa (Sm)

Suomen Sosialidemokraatti (SS)

Suomi-Neuvostoliitto-Seura

Talouselämä

Uusi Aura

Uusi Kuvalehti

Uusimaa

Uusi Suomi (US)

Vapaa Kansa

Vapaa Sana (VS)

Vapaus

Varsinais-Suomi

Ylioppilaslehti

YV-lehti

Televisio-ohjelmat

"Vaalitentit Kekkosesta Haloseen" - Presidentinvaalit 1968. YLE 24 (25.12.2005).

"Vielä on ääniä laskematta". YLE TV 1 (29.1.2006).